

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL

2014

LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
43–44.

SOMOGY MEGYE
MÚLTJÁBÓL

Szerkeszti:

RÉCSEI BALÁZS

Kaposvár, 2014

A tanulmánykötet szerzői:

CSÓTI CSABA, DOMOKOSNÉ SZALAI ZSUZSANNA, KISS NORBERT PÉTER,
NÜBL JÁNOS, RÉCSEI BALÁZS, VONYÓ ANITA

Lektorok:

Géger Melinda (2., 6., 7.), Gyarmati György (9.), Katona Csaba (3.), Márfi Attila (8.),
Nagy-Tóth Mária (1.), Szántó László (4., 5., 10.), T. Varga György (11.)

A rezüméket fordították:

Nagy-Tóth Mária (németre), Kiss Norbert Péter (angolra)

A rezümék fordítását lektorálták:

Veveránné Horváth Ágnes (német), Latyák Anita (angol)

Alapító szerkesztő:

dr. Kanyar József

Olvasószerkesztő:

Hedericsné Deres Andrea

A táblatervet készítette:

Szekeres Emil

A könyv megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma

HU ISSN 1419-8010

Felelős kiadó:

Polgár Tamás, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának mb. igazgatója

Készült a TIPONT Bt. Kaposvár gondozásában

Nyomta és kötötte a Pethő Nyomda Kft.

Felelős vezető: Pethő László ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Domokosné Szalai Zsuzsanna</i> : Jankovich László, Somogy vármegye főispánja tiszteletére készített fényképalbum 1885-ből. Somogy vármegye tisztkarának adattára	9
<i>Récsei Balázs</i> : A kaposvári Kossuth Lajos-szobor történetéből.....	61
Vonyó Anita : Részletek a mernyei Csendes János közös hadseregbeli katonai szakács naplójából (1910–1913) (Forrásközlés)	79
<i>Nübl János</i> : Somogy vármegye politikai közéleté az 1914. júliusi válság idején.....	89
<i>Nübl János</i> : Somogyi katonák a „Nagy Háború” első hónapjaiban	99
<i>Récsei Balázs</i> : Az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobrok történetéből.....	111
<i>Récsei Balázs</i> : A kaposvári Németh István-szobor történetéből	141
<i>Récsei Balázs</i> : A kéjelgésügy és szabályozása Somogy vármegyében 1919–1945.....	183
<i>Csóti Csaba</i> : Tömpe István, Somogy vármegye alispánja (1946–1948)	233
<i>Kiss Norbert Péter</i> : A magyar államrendőrség megszervezése Somogy vármegyében 1945–1946-ban.....	255
<i>Csóti Csaba</i> : Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívuma felállításának története, 1962–1972. Andrásy Antal archívumvezető beszámolója, 1973 (Forrásközlés)	309
Rezümék (magyar, angol, német).....	327
Függelék (összeállította: Kiss Norbert Péter)	339
A tanulmánykötet szerzői.....	345

SUMMARIES

<i>Domokosné Szalai, Zsuzsanna</i> : The Photo Album Made in Honour of László Jankovich, Lord Lieutenant of Somogy County (1885). The Database of the Body of Officers of Somogy County	9
<i>Récesei, Balázs</i> : From the History of the Kossuth Statue in Kaposvár.....	61
<i>Vonyó, Anita</i> : Details from the Diary of János Csendes Imperial Royal Military Cook (1910–1913) (Source publication).....	79
<i>Nübl, János</i> : The Political Public Life of Somogy County during the Crisis in the July of 1914	89
<i>Nübl, János</i> : The Soldiers of Somogy County during the First Months of the “Great War”	99
<i>Récesei, Balázs</i> : From the History of the First Statues of József Rippl-Rónai in Kaposvár.....	111
<i>Récesei, Balázs</i> : From the History of the Statue of István Németh in Kaposvár.....	141
<i>Récesei, Balázs</i> : The Regulation of Prostitution in Somogy County between 1919 and 1945	183
<i>Csóti, Csaba</i> : István Tömpe, Deputy Lieutenant of Somogy County (1946–1948).....	233
<i>Kiss, Norbert Péter</i> : The Organization of the Hungarian State Police in Somogy County in 1945–1946.....	255
<i>Csóti, Csaba</i> : The History of the Organization of the Archives of the Hungarian Socialist Worker’s Party’s Somogy County Committee, 1962–1972. The report of Antal Andrásy archives director, 1973 (Source publication)	309
Abstracts (Hungarian, English, German)	327
Appendix (compiled by Kiss, Norbert Péter)	339
The Authors of the Study Volume	345

INHALTSVERZEICHNIS

<i>Domokosné Szalai, Zsuzsanna</i> : Zu Ehren von László Jankovich, Obergespan vom Komitat Somogy gemachtes Photographiealbum aus 1885. Sammlung von Daten des Offizierstandes vom Komitat Somogy	9
<i>Récsei, Balázs</i> : Aus der Geschichte der Statue von Lajos Kossuth in Kaposvár.....	61
Vonyó, Anita : Einzelheiten aus dem Tagesbuch von János Csendes aus Mernye, k. u. k. Heeresangehöriger, Militärkoch (1910–1913) (Quellenpublikation)	79
<i>Nübl, János</i> : Das politische öffentliche Leben vom Komitat Somogy in der Zeit der Krise im Juli 1914.....	89
<i>Nübl, János</i> : Somogyer Soldaten in den ersten Monaten des „Grossen Krieges“	99
<i>Récsei, Balázs</i> : Aus der Geschichte der ersten Statuen von József Rippl-Rónai in Kaposvár.....	111
<i>Récsei, Balázs</i> : Aus der Geschichte der Statue von István Németh in Kaposvár	141
<i>Récsei, Balázs</i> : Die Prostitution und deren Regelung im Komitat Somogy 1919–1945.....	183
<i>Csóti, Csaba</i> : István Tömpe, der Vizegespan vom Komitat Somogy (1946–1948)	233
<i>Kiss, Norbert Péter</i> : Die Organisierung der ungarischen Staatspolizei im Komitat Somogy 1945–1946	255
<i>Csóti, Csaba</i> : Die Errichtungsgeschichte des Archivs von der Kommission des Komitats Somogy der USAP 1962–1972. Der Bericht des Archivsleiters, Antal Andrassy, 1973 (Quellenpublikation).....	309
Resümees (Ungarisch, Englisch, Deutsch)	327
Anhang (zusammengestellt von Kiss, Norbert Péter)	339
Verfasser des Studienbandes	345

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Az eddigi gyakorlattól eltérően rövid előszóval indul a kötet. Jelen kiadványunk a 2012. és 2013. években készült tanulmányokat, forrásközléseket tartalmazza. Időközben az intézmény életében jelentős változás történt. A Somogy Megyei Levéltár 2012. október 1-től a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára néven tagintézmény lett.

Az alábbiakban igyekszem az évkönyvsorozat kötet számozását pontosítani. 2002-ig az évente rendszeresen megjelenő köteteket 1-től 33-ig számozták. Az első összevont kötet 2004-ben jelent meg, amely a 2003. és 2004. évi évkönyvünket jelentette és a 34–35. kötet számokat kapta. Majd 2008-ig ismét évente jelent meg egy-egy *Somogy megye múltjából* a sorban következő kötet számmal. A 2009–2010-es összevont kötet viszont csak a 40. sorszámot kapta a 40–41. helyett. Ezért adódott, hogy a 2011. évi évkönyv lett – a 42. helyett – a 41. sorszámú. A 42. kötet pedig – amely rendszeren 2012-ben látott volna napvilágot és a 43. sorszámot viselné – 2013-as évszámmal jelent meg. Így a 2012–2013. évi írásokat tartalmazó – 2014-ben megjelent – alábbi kötet a 43–44. sorszámot viselheti. A 2013. évi kötetünk 220. oldalán közölt levéltári dolgozói névsor helyes dátuma 2011. december 31.

A könyv munkálatai során két kolléga is elhunyt, illetve egy nyugdíjba vonult, így kézírataikat jómagamnak kellett gondozni. Egyébként ez a sorozat első olyan kötete, amelyben kizárólag intézményünk munkatársainak tanulmányai, forrásközlései olvashatók.

A helyzet úgy hozta, hogy a szerkesztésen kívül a segédszerkesztői, olvasószerkesztői és néha a lektori munkákat is fel kellett vállalnom. Az általam jegyzett – ebben a kötetben megjelent – tanulmányok számát és témáját még az évkönyvsorozat korábbi szerkesztője határozta meg. Terjedelmi és egyéb okokból több kézirat nem kerülhetett ebbe az évkönyvünkbe. Saját írásaimon kívül további publikációkat is korrektúráztam. Az írásonként eltérő hivatkozásokat utólag egységesítettem. A szerzők által választott forrásközlési módszereket nem egységesítettem, ezt csak előzetes kritériumok alapján lehetett volna számon kérni és megvalósítani. A fentebbi nehézségek ellenére az összevont évkönyvünkben közreadott tanulmányok, forrásközlések számos új témával, fejezettel gazdagítják Somogy megye helytörténeti irodalmát.

Récsei Balázs

JANKOVICH LÁSZLÓ, SOMOGY VÁRMEGYE FŐISPÁNJA TISZTELETÉRE KÉSZÍTETT FÉNYKÉPALBUM 1885-BŐL

SOMOGY VÁRMEGYE TISZTIKARÁNAK 1885. ÉVI ADATTÁRA

DOMOKOSNÉ SZALAI ZSUZSANNA

Jelen írásunk¹ folytatása az előző években elkészült pribéri és vuchini gróf Jankovich László főispán pályakép-vázlatát ismertető forrásközléseknek.² Adattárunk a Somogy vármegyét 25 évig főispánként szolgáló Jankovich László³ tiszteletére rendezett jubileumi ünnepségen⁴ átadott, a megyei tisztikar tagjait ábrázoló díszes fényképalbumban⁵ szereplő, a közéletben többé-kevésbé jelentős szerepet betöltött személyek életpályájának rövid bemutatására vállalkozik. Somogy vármegye 1885. évi tisztikarának személyenkénti, fényképekkel illusztrált ismertetése, biográfiai és archontológiai adatokat tartalmazó prozopográfiai jellegű levéltári és könyvészeti forrásokon alapuló adatfeltáró kutatás eredménye. Megjegyzendő, hogy ez az írás, kutatásunk eredménye nem teljes, s jellegéből adódóan nem is lehet az. Több tisztviselőről csak kevés adattal szolgáltak az áttekintett somogyi források, sok esetben más levéltárak iratanyagában lehetne feltárni az egyes hivatalnokok magánéletére, pályafutására vonatkozó információkat. Többször akadt meg a kutatás olyan személyeknél, akikről nem állnak rendelkezésre vagy zsákutcába futnak az anyakönyvi adatok Somogy megyében, s vannak olyan esetek is, amikor a személyes adatok teljes hiányában nem tudtunk honnan kiindulni. Mindezeket figyelembe véve törekedtünk az alább feltüntetett forráscsoportok minél teljesebb körű átnézésére, s a további kiegészítéseket az utókorra bízuk.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1885. évi november 2-án tartott évnegyedes közgyűlésének második napját, november 3-át Jankovich László gróf negyedszázados főispáni és félszázados községi elnöki érdemeinek megünneplésére tartandó díszgyűlésnek szentelte. Az ünnepség egyik legszebb momentumát a *Somogy* című hetilap tudósítása szerint az volt, amikor Csépan Antal alispán⁶ átadta a megyei tisztikart megörökítő albumot.

„Midőn Csépan Antal alispán üdvözölte régi bajtársát, egy remek albumot nyújtott át, barnás-sárga sagrán bőrbbe⁷ kötve, négy sarkán ezüst pontokkal és középen dombor öntvényben

- 1 Ezúton mondok köszönetet Kiss Norbert Péter, Polgár Tamás és Récei Balázs kollégáimnak az adatgyűjtés során nyújtott segítségükért. Külön köszönet Fejes László kollégámnak, aki a fényképalbum digitalizálását végezte.
- 2 Domokosné Szalai Zsuzsanna: Pribéri és vuchini gróf Jankovich László, Somogy vármegye főispánja 1860–1886. Pályakép-vázlat egy somogyi főispánról a dokumentumok tükrében. (Forrásközlés.) In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41.* Kaposvár, 2011, Somogy Megyei Levéltár, 39–53. p. és Domokosné Szalai Zsuzsanna: *Dokumentumok gróf pribéri és vuchini Jankovich László negyedszázados főispáni és félszázados községi elnöki tevékenységének megünnepléséről.* (Forrásközlés.) Kézirat.
- 3 Jankovich László (Buda, 1816. október 11–Szőlősgyőrök, 1895. november 26.) Somogy vármegye főispánja 1860. november 26-tól 1861. november 22-ig, 1865. november 30-tól, illetve 1867. április 24-től 1886. szeptember 20-ig. Jankovich László főispán pályakép-vázlatát a 2011-ben megjelent, 2. sz. jegyzetben megadott tanulmányban ismertettük.
- 4 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 305/1885. közgyűlési számú (a továbbiakban: kgy. sz.). A Kaposváron 1885. november 2-án tartott évnegyedes díszközgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. Az ünnepség ismertetését a 2. sz. jegyzetben megadott kézirat közli.
- 5 MNL SML XIII. 14. Szőlősgyőri Jankovich család iratai.
- 6 Csépan Antal (Nagybajom, 1808. szeptember 22–Jákó, 1903. augusztus 22.) Somogy vármegye alispánja volt 1865-ben és 1867–1889 között.
- 7 Chagrin: érdes felületűre kikészített samár-, öszvér- vagy kecskebőr. Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára.* Bp., 1989., Akadémiai Kiadó, 132. p.

a megye czimerével. Ez album tartalmazza az egész tisztikar arckép gyűjteményét. Kedves emlék lesz, a tábornoknak, midőn majd elmélyedve gondolkodik csendes óráiban a tisztáraival küzdött csaták napjairól.”⁸

Az albumban elhelyezett fényképek a vármegyei tisztviselők⁹ hierarchiájának sorrendjében követik egymást, s írásunkban mi is ezt a rendet követjük. Az alábbi táblázatban a tisztviselők neveit alfabetikus sorrendben tüntetjük fel a könnyebb kereshetőség érdekében.

8 Pribéri és Vuchini Grf. Jankovich László Somogy megye főispánja. Somogy, 1885. november 3. 1–2. és Melléklet 1–3. p.
 9 A vizsgált időszakban a vármegyei tisztviselők kinevezésére és választására az 1870. évi XLII. törvénycikk (a köztörvényhatóságok rendezéséről) vonatkozik. 1870. évi XLIII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1869–1871. évi törvények.* Bp., 1896, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 211–221. p. „V. FEJEZET A tisztviselők választásáról. 65. § A tisztviselők a bizottság által, és 6 évre választatnak. A levéltárnokot élethossziglan a főispán nevezi ki. A segéd- és kezelőszemélyzetnek a főispán által kinevezett (53. § g) pont), törvényhatósági joggal felruházott városban pedig a bizottság által választott tagjai élethossziglan megtartják állomásaikat, s csak tiszti kereset útján mozdíthatnak el. Az ideiglenesen alkalmazott hivatalnokok és napidíjasok a törvényhatóság által bocsátatnak el. A szolgabírói írnokokat a szolgabíró nevezi ki és bocsátja el. 66. § Tisztviselővé csak az lehet, illetőleg csak azt lehet kinevezni, a ki a) életének 22. évét már betöltötte; b) a magyar állam polgára; c) se csőd, se bűnvádi kereset, se büntetés alatt nincs, se becstelentítő büntettek miatt elítélve nem volt. 67. § A 66-ik §-ban megszabott általános kellékeken felül elengedetlen feltétel még: a főjegyzőre és árvaszéki elnökre nézve annak igazolása, hogy valamely jogi tanintézetben a tanfolyamot elvégezte, vagy a megfelelő elméleti vizsgát letette, avagy már hasonló közhivatalt viselt. A tiszti ügyészre nézve az ügyvédi oklevél. Az orvosra és állatorvosra nézve a magyar államban érvényes oklevél, és két évi gyakorlat. A mérnökre nézve a szakma önálló üzésének jogosultsága s két évi önálló gyakorlat. 68. § A tisztújító szék tartamára, ha általános a választás, a főispán (főkirálybíró stb.) jegyzőt s tiszti ügyészt helyettesít. A jelöltek névsorát a 66. és 67. § korlátai között s tekintettel az 1868:XLIV. törvény határozványára is, a kijelölő választmány állítja össze, mely áll: a főispánból mint elnökből, a bizottság által választott 3 és a főispán által meghívott szintén 3 bizottsági tagból; a szavazatok egyenlősége esetében az elnök szava dönt. Minden állomásra legalább 3 egyén jelölendő ki; e szabály alól eltérésnek csak akkor van helye, ha nem jelentkezett kijelölhető 3 egyén a betöltendő tiszti állomásra. 69. § A szavazás, mely 20 bizottsági tag írásban beadott kívánatára mindig elrendelendő, a főispán főkirálybíró stb.) által kinevezett egy vagy több küldöttség előtt, a szavazók nevének és szavazatának feljegyzésével, törvényhatósági joggal felruházott városokban szavazatlapok által megy végbe. 70. § Az alispán és polgármester általános szótöbbséggel választatik. Ha általános szótöbbséget egyik sem nyer a jelöltek közül: új szavazásnak van helye a legtöbb szavazatot nyert két jelölt között. A többi tisztviselők viszonylagos szótöbbséggel választatnak. 71. § A megválasztott tisztviselők a következő esküt teszik le: Én N. N. esküszöm, hogy a királyhoz hű leszek, az ország törvényeinek engedelmeskedem, s hivatalommal járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem. Isten engem úgy segéljen. 72. § Az időközben megürült állomások csak a következő rendes közgyűlésen tölthetnek be. Addig, ha elkerülhetetlenül szükséges, a főispán helyettesít.”

Somogy vármegye tisztikara, 1885

Sor- szám	A tisztviselő		A kép sorszám az albumban
	neve	tisztsége 1885-ben	
1.	Andorka Elek, dr.	tiszti alügyész	8.
2.	Baán Lajos	közigazgatási gyakornok, Kaposvári járás	40.
3.	Bajzáth Ignác	szolgabírósegéd, Marcali járás	43.
4.	Balázs József	megyei állatorvos	33.
5.	Barakonyi Károly, hegymegi	tiszteletbeli alügyész	13.
6.	Bárány Gusztáv, rendesi	megyei árvaszéki ülnök	21.
7.	Barla Szabó Sándor, dr.	járásorvos, Csurgoi járás	63.
8.	Bernáth Kálmán	megyei árvaszéki ülnök	23.
9.	Berzsenyi Sándor, dr., egyházaserzsenyi	járásorvos, Lengyeltóti járás	60.
10.	Betnár Márton	megyei központi állatorvos	32.
11.	Bogyay Géza, várbogyai és nagymádi	megyei alszámvevő	18.
12.	Bogyay Márton, várbogyai és nagymádi	megyei pénztárelenőr	31.
13.	Bogyay Ödön, várbogyai és nagymádi	főszolgabíró, Marcali járás	42.
14.	Bogyay Viktor, várbogyai és nagymádi	szolgabíró, Igali járás	35.
15.	Bosnyák László, felsőpataki	árvaszéki elnök	20.
16.	Csépán Antal, györgyfalvi	alispán	1.
17.	Csonka Gyula, naszvadi	szolgabíró, Csurgoi járás	61.
18.	Éhn Sándor	szolgabíró, Lengyeltóti járás	58.
19.	Erdőssy József	szolgabírósegéd, Csurgoi járás	62.
20.	Falussy Gusztáv, ábrahádi	közigazgatási gyakornok, Csurgoi járás	64.
21.	Farkas Gyula, babócsai	szolgabírósegéd, Szigetvári járás	51.
22.	Fenyősy Ödön	szolgabíró, Szigetvári járás	50.
23.	Folly Hugó, dr., szentmargitai	megyei tiszti főorvos	14.
24.	Folly József, ifj., szentmargitai	tiszti ügyész	7.
25.	Gabsovits Károly	I. aljegyző	3. ¹⁰
26.	Gosztonyi Lajos	szolgabíró, Kaposvári járás	37.
27.	Gyarmathy Pál	tiszteletbeli aljegyző	6.
28.	Hegyessy Nepomuk János, ifj., hegyesi	szolgabírósegéd, Tabi járás	55.
29.	Hochreiter Kornél, dr.	tiszteletbeli alügyész	12.
30.	Hodászy Lajos, hodászi	megyei főpénztárnok	30.
31.	Horváth Gábor	szolgabíró, Tabi járás	54.

10 A Gabsovits Károlyról készült fénykép hiányzik az albumból.

Sor- szám	A tisztviselő		A kép sorszáma az albumban
	neve	tisztsége 1885-ben	
32.	Jakab Andor	szolgabírósegéd, Szigetvári járás	52.
33.	Jakab József	megyei közgyám	28.
34.	Kacs Kovics Lajos, daruvári	közigazgatási gyakornok, Csurgói járás	47.
35.	Kapotsfy Béla	megyei árvaszéki ülnök	22.
36.	Kapotsfy László	tiszteletbeli alszámvevő	19.
37.	Krisanich József, dr.	tiszteletbeli alügyész	9.
38.	Maár Gyula	főjegyző	2.
39.	Madarász Andor, nemeskiszfaludi	megyei főszámvevő	16.
40.	Máthi Kálmán, alistáli	megyei gyámpénztári könyvelő	27.
41.	Mitzger Miksa, dr.	járásorvos, Marcali járás	44.
42.	Nagy Ferenc, ifj.	közigazgatási gyakornok, Tabi járás	56.
43.	Nagy Lajos, felsőbüki	megyei levéltárnok	29.
44.	Németh István	tiszteletbeli alügyész	10.
45.	Nóthig János, dr.	járásorvos, Nagyatádi járás	49.
46.	Plachner Sándor	III. aljegyző	5.
47.	Polányi Lajos, dr., csurgói	járásorvos, Kaposvári járás	41.
48.	Pozsgay Gyula	szolgabírósegéd, Kaposvári járás	38.
49.	Rajczy István, dr.	tiszteletbeli szolgabírósegéd, Csurgói járás	48.
50.	Révész Bernát, dr.	járásorvos, Tabi járás	57.
51.	Sárközy Béla, ifj., nádasi	szolgabírósegéd, Kaposvári járás	39.
52.	Somogyi Lajos, medgyesi	megyei árvaszéki ülnök	25.
53.	Stadler Mihály	szolgabírósegéd, Nagyatádi járás	46.
54.	Strinovich Béla	megyei árvaszéki ülnök	24.
55.	Svastich József, bocsári	főszolgabíró, Igali járás	34.
56.	Szabó István, dr.	járásorvos, Szigetvári járás	53.
57.	Szabó Sándor	tiszteletbeli alügyész	11.
58.	Szigethy Ignác, dr.	járásorvos, Igali járás	36.
59.	Szigeti Gyula János, dr.	kórházi igazgató-főorvos	15.
60.	Szini László	szolgabírósegéd, Lengyeltóti járás	59.
61.	Tallián Gyula, vizeki	szolgabíró, Nagyatádi járás	45.
62.	Trombitás Mihály	aljegyző	4.
63.	Varga Lajos	megyei árvaszéki jegyző	26.
64.	Zánkay Zsigmond	megyei alszámvevő	17.

Az albumban szereplő 63 darab fénykép a korszak nyolc neves fényképészének munkáját dicséri. A fényképek eredeti mérete 11×16,5 cm.

Langsfeld Mór M. (1829–1905): a fényképek jelentős része (48 darab) Langsfeld kaposvári műtermében készült. A pesti(?) születésű fényképész az 1860-as években telepedett le a somogyi megyeszékhelyen, 1863-ban a Korona utcában (ma Ady Endre utca) nyitotta meg

fényképészműtermét. A Dunántúl egyik legjelentősebb fényképésze lett. Az 1880-as években fia a Korona utca 4. szám alá helyezte át a műtermet.

Zelesny Károly¹¹ (1848–1913): Pécs legjelentősebb fényképésze volt a századfordulón, 1884-ben megkapta az udvari fényképész címet.

Fiedler Gyula:¹² Nagykanizsán, a Városház utca 6. sz. alatt volt műterme az 1880-as években.

Koller Károly¹³ (1838–1889): pest-budai festő és fényképész, a Ferenc József-rend lovagja.

Schmidt Vilmos és Majláth János:¹⁴ Schmidt az 1860-as évek elején Székesfehérváron működtetett műtermet, amelyet az 1870-es évek végétől Majláthtal együtt vittek.

Lóvy Hermann: szigetvári fényképész.

Kozmata Ferenc¹⁵ (1846–1902): 1862–1866 között Aradon volt műterme, 1866-ban Pestre költözött. 1871-ben a Magyar Fényképészek Egyletének alelnöke lett. A fővárosban ő honosította meg az első fénynyomdát. 1874-ben nyerte el az udvari fényképész címet.

Décsey Ede:¹⁶ az 1880-as évek elején Nagykanizsán volt műterme, majd Budapestre helyezte át székhelyét. 1890-ben elnyerte a császári és királyi udvari fényképész címet.

A személyi adattár az alábbi forrásokra támaszkodik

Levéltári források

1. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871.
2. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 1893–1926.
3. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 1877–1902.
4. MNL SML 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1877–1929.
5. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz. Egészségügyi személyzet, orvosok, sebészek, gyógyszerészek, bábák és állatorvosok összeírása, 5174/1894. vármegyei tisztviselők törzskönyvi névjegyzékei, 5174/1894. Törzskönyvi névjegyzékek, járásokként.
6. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai 1800–1950. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
7. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak a gyűjteménye 1724–1895.
8. MNL SML XV. 15. Somogy vármegye felekezeti anyakönyveinek mikrofilm-gyűjteménye. Mernye római katolikus (a továbbiakban: r. k.) születési anyakönyv (a továbbiakban: akv.). 1822.
9. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
10. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye.
11. <https://familysearch.org/search> digitalizált anyakönyvek: Hungary Catholic Church Records, 1636–1895, Hungary Reformed Church Christenings, 1624–1895, Hungary, Civil Registration, 1895–1980 (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

Könyvek

1. Bodosi Mihály–Frankl József: Somogy jeles orvosai (18 – 19. század). Iskola és Levéltár 15. Kaposvár, 1982, SML–SOPI.
2. Horváth József: *Csurgó monográfiája*. Csurgó, 2009., Csurgó Város Önkormányzata.

11 http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/199712/egy_videki_fenykepesz_zelesny_karoly?PHPSESSID=3f07a61d1e579036588c1ea46de209ca (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

12 <http://holmi.nagykar.hu/irasok/4278/1.html> (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

13 http://hu.wikipedia.org/wiki/Koller_K%C3%A1roly#cite_ref-C3.89letrajzi_lexikon_3-1 (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

14 http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/199734/egyetemi_szakdolgozatok_6?PHPSESSID=20187217f8f44cf395a4d7499745b60f (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

15 <http://www.fotoklikk.hu/kozmata-ferenc> (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

16 <http://holmi.nagykar.hu/irasok/4585/1.html#a230> (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

3. Kanyar József: *Somogy megye levéltára*. Kaposvár, 1962.
4. Bereczk Sándor: *Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése*. Bp., 1925.
5. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve, 1812–1912*. Kaposvár, 1913., Szabó Lipót Könyvsajtója.
6. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. I–XI. kötet*. Bp., 1911–1932, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
7. Gerő József (szerk.): *Királyi Könyvek (Libri Regii) 1867–1918*. Bp., 1940.
8. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
9. Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIV*. Pest, 1857–1868.
10. Nagy Zoltán: *Utcák, terek névadói Kaposváron. (Életrajzgyűjtemény)*. Kaposvár, 2005, Megyei és Városi Könyvtár.
11. Polgár Tamás: *Somogyi diákok a Pécsi Püspöki Joglíceumon 1831–1848 (1850) között*. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 38*. Kaposvár, 2007, 81–100. p.
12. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, 2000, Somogy Megyei Ügyvédi Kamara kiadása.
13. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyei és városai).
14. Zsadányi Oszkár (szerk.): *Somogy vármegye és Kaposvár megyei város címtára. (Alsódunántúli Címtár)*. Pécs, 1937.
15. F. Szabó Géza. (főszerk.): *Somogy vármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és címtára az 1932. évre*. Bp., 1932.
16. Hortobágyi Ágost (szerk.): *Somogyi Helikon*. Kaposvár, 1928.
17. Dömjén Miklós (szerk.): *Somogy megye Trianon után*. Bp., 1932, A szerző kiadása.

Periodikák

1. *Kaposvár*. Társadalmi és vegyes tartalmú hetilap.
2. *Somogy*. Politikai és vegyes tartalmú hetilap.
3. *Somogyi Újság*. Megyei és helyi érdekű vegyes tartalmú hetilap.
4. *Somogyvármegye*. Politikai napilap.
5. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450–452. p. (Somogy Vármegyei Törvényhatósági Bizottságának 639/25358. kgy. sz. határozata a 106.948. sz. B. M. rendelet a tisztviselők és szolgák fizetése tb. alapján.)
6. *Új-Somogy*. Politikai napilap.

I.

Györgyfalvi Csépnán Antal alispán Nagybajom, 1808. szeptember 22–Jákó, 1903. augusztus 22.

1808. szeptember 22-én Nagybajomban született, református családban. Édesapja Csépnán József ügyvéd, Somogy vármegye egykori tisztí főügyésze, a Belső-somogyi Református Egyházmegye segédgondnoka, édesanyja Hóbl Anna. Gimnáziumi tanulmányait Csurgón végezte, majd a pesti egyetemen jogot tanult. 1832-ben tette le az ügyvédi vizsgát, oklevelét pedig az 1832. évi április 2-án tartott megyebizottsági gyűlésen hirdették ki. 1833-tól állt Somogy vármegye szolgálatában, először mint a Babócsai járás alszolgabírája. Ezt a tisztséget 1833. október 28-tól 1839-ig viselte. Hivatalai a későbbiekben is a Babócsai járáshoz kötődtek, hiszen 1840-es, Mérey József főispán által történő táblabírói kinevezése után, 1842-ben a Babócsai járás árvaszéki táblabírája lett. Ezt követően, az 1846. április 30-án tartott tisztújításkor a járás főszolgabírájává választották, majd 1849. április 1-jén Czindery László királyi biztostól ismét elnyerte ezt a tisztséget. 1835-ben feleségül vette Tóth Pápai Apollóniát, aki 1855-ben meghalt. Házasságuk gyermek-

telen maradt. Hivatali pályafutásában 1860. december 20-án következett be gyökeres változás: ekkor a megyegyűlésen közfelkiáltással másodalispánná választották, majd 1865. december 1-jén Jankovich László főispán első alispánná nevezte ki. Az 1867. április 24-i bizottmányi nagygyűlésen a megye bizalma ismét őt ültette az alispáni székbe, ettől kezdve több mint két évtizeden át, 1889-ig látta el ezt a hivatalt. Emellett 1845–1860 között a Belső-somogyi Református Egyházmegye Dunántúli Egyházkerületének világi főjegyzője, valamint a Felső-baranyai Református Egyházmegye segédgondnoka is volt. 1860-tól 1878-ig a Belső-somogyi Református Egyházmegye segédgondnoki tisztjét töltötte be, 1879-ben pedig a dunántúli egyházkerület részéről konventi tagnak választották. Somogy vármegye 1883. október 23-án Csépán Antal alispánt a közszolgálatban eltöltött ötvenévi szolgálatáért a vármegye tisztikarát fotókon megörökítő díszes albummal ajándékozta meg. (A jelen írásunkban bemutatott Jankovich-albumnak Somogyban ez az egyetlen ismert előzménye. Formailag nagyon hasonló a két díszalbum, sőt számos személy és fényképe is ugyanaz.) 1887-ben a kórházigazgató előterjesztésére a vármegye Csépán Antal alispánnak – mint a kórházi választmány elnökének – elévülhetetlen érdemeit márványtáblán örökítette meg és az emléktáblát 1887. december 29-én leplezték le. Az 1889-es tisztújításkor, 82 éves korában, 54 évi szolgálat után már nem pályázott az alispáni állásra, lemondott hivataláról (pályatársa, Jankovich László főispán 1886-ban tett így). 1890-ben Tallián Béla főispán javaslatára a megye id. Vastagh György festőművésztől megrendelte Csépán Antal arcképét, amelyet a vármegyeházán helyeztek el. Csépán 1903. augusztus 22-én hunyt el, s a jákói temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 490. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 316/1877., 404/1883., 441/1889. kgy. sz.
3. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
4. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Szomajomi halotti akv. 49/1903.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai). 228., 527–572. p.
7. † Csépán Antal. *Somogy*, 1903. augusztus 30. 1. p.

2.

Maár Gyula főjegyző

Pest, 1837–Kercseliget, 1903. november 15.

1837-ben született Pesten. Édesapja Maár Antal földbirtokos, édesanyja König Mária volt. Tanulmányait a Kegyes Tanítórend pesti főgimnáziumában végezte. Zenei érdeklődése, különösen a zongorázás iránti vonzalma Berlinbe szólitotta, ahol az ottani egyetem híres tanárától, Marx Adolf Bernáttól zeneszerzést tanult. Édesapja halála után visszatért Magyarországra, egyetemi vizsgáit, tanfolyamait Pesten teljesítette, majd kercseligeti birtokán gazdálkodott. 1865. december 2-án Jankovich László főispán kinevezte a Szigetvári járás szolgabírájának. Az 1867. április 25-én tartott tisztújításkor a Szigetvári járás alszolgabírája lett, majd 1868 és 1871 között a szolgabírói tisztséget töltötte be. 1871 májusában feleségül vette Bogyay Elek nagybajomi földbirtokos Ilona nevű leányát. A házasságból 1872. március 8-án született Gyula (1872–1926) nevű fia. Felesége még ebben az évben, április 3-án elhunyt. Maár Gyula nem nősült újra. Örökre lezárta zongoráját, csak egyszer ült ismét zongora elé, a szegedi árvíz károsultjainak javára rendezett koncerten. Az 1871. december 28-án tartott tisztújításkor a vármegye főjegyzőjének választották, s ezt a hivatalt közel három évtizeden át, 1898-ig viselte. Emellett 1893 májusában, Tallián Gyula alispán főispáni kinevezésekor, a közgyű-

lésen őt választották alispánnak. A következő tisztújítások alkalmával, 1895-ben, majd 1901-ben ismét alispán lett. A tisztséget 1903-ban bekövetkezett haláláig viselte. Ezekon kívül 1875-től a Kaposvári Állami Főgimnázium gimnáziumi választmányának is a tagja volt.

1903. november 15-én önkézevel vetett véget életének, s a kercseligheti családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. Somogy vármegye közönsége Maár Gyula arcképének megfestésére Bacskay Béla festőművészt kérte fel. A vármegye közgyűlési termében elhelyezett arckép leleplezésére 1906. november 9-én került sor.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 491. kg. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottségának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 317/1877., 405/1883., 444/1889., 589/1895., 637/1901., 538/1906. kg. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871.
4. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagyberki halotti akv. 147/1903.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai). 561–575. p.
8. † Maár Gyula (1837–1903). *Somogy*, 1903. november 22. 1–2. p.

3.

Gabsovits Károly I. aljegyző

Felsőireg, 1849. április 20–Kaposvár, 1906. december 17.

A fotó az albumból hiányzik.

1849. április 20-án született a Tolna megyei Felsőireg községben, római katolikus szülők gyermekeként. Édesapja, Gabsovits Károly a Somogy megyei Kötcsén volt földbirtokos. Édesanyja Obele Cecília. Középiskoláit Székesfehérváron és Veszprémben végezte. Petőcz Zelmirával kötött házasságából (melynek időpontjáról nem találtunk információt) öt gyermek született: Alda, Karola, Kornél Károly (1881), Margit és Károly (1890). 1871-ben az Igali járásban mint tiszteletbeli vármegyei esküdt kezdte meg szolgálatát. 1871. májustól decemberig tiszteletbeli megyei ülnök, majd 1872. február 8-tól 1873. november 8-ig tiszteletbeli szolgabírósegéd volt. 1873. november 8-án megválasztották vármegyei II. aljegyzőnek, s ezt a tisztséget 1877 májusáig látta el, amikor is (május 7-én) megválasztották vármegyei I. aljegyzőnek. Utóbbi hivatalt 1886. október 18-ig töltötte be. Mindeközben, 1874. október 16-án államtudományi államvizsgát tett. 1886. október 19-től 1893 augusztusáig a Kaposvári járás főszolgabírája volt. 1893. augusztus 7-től 1906-ban bekövetkezett haláláig a vármegyei főjegyző tisztét töltötte be. Emellett törvényhatósági bizottsági tag, 1898. január 1-től a Kaposvári Állami Elemi Iskolai Gondnokság elnöke, 1898-ban és 1901-ben négy-négy hétig tanfelügyelő-helyettes, a Somogy Megyei Takarékpénztár igazgatósági tagja, valamint 1903. november 15-től 1904. január 30-ig helyettes alispán is volt.

1906. december 17-én hunyt el, Kaposváron temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 214/1886., 757/1889., 138/1907. (törzskönyv)
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 318/1877., 406/1883., 453/1889., 590/1889., 588/1895., 638/1895. kg. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfeltő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 93/1890. sz.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 648/1906. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai). 568–575. p.
9. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.
10. Gabsovits Károly halála. *Somogy*, 1906. december 23. 3. p.

4.

Trombitás Mihály aljegyző Kaposvár, 1849 – Budapest, 1921. december 9.

1849-ben született Kaposváron. Édesapja Trombitás Mihály, édesanyja Stumpf Anna volt. A források szerint kétszer nősült, első felesége Vucskics Alojzia, második pedig Csabai Rózsa volt. Előbbivel 1878. október 26-án kötött házasságot. Gyászjelentése alapján feltételezzük, hogy nem született gyermeke. Tanulmányai során ügyvédi oklevelet szerzett. 1877. május 7-től szolgált Somogy vármegyét, 1879-ben tiszteletbeli aljegyzőként, majd 1886. október 10-ig vármegyei II. aljegyzőként, végül 1886. október 10-től 1894. február 6-ig vármegyei I. aljegyzőként. Emellett 1882–1883-ban ügyvédi gyakorlatot folytatott Kaposváron. 1895-től 1915-ig az Igali járás főszolgabírája volt.

1921. december 9-én, 72 éves korában hunyt el. Halálakor Budapest II. kerületében, a Batthyány u. 2/b. sz. alatt lakott. Budapesten temették el római katolikus szertartás szerint.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 40/1877., 151/1883., 15/1884., 214/1886., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 319/1877., 407/1883., 446/1889., 616/1895., 665/1901., 1181/1907. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 5174/1894. (Törzskönyvi névjegyzékek.)
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfeltő könyve 1895–1896.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. házassági akv. 54/1878. sz.
6. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
7. <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-266-11674-159004-65?cc=1452460&wc=M944-6C7:n1170370667.524/1921.sz>. Budapesti II. ker. halotti akv. (Letöltés ideje: 2012. október 15.)
8. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

9. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 185. p.
10. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai). 568–576. p.

5.

Plachner Sándor III. aljegyző Csurgó, 1857–Kaposvár, 1913. december 18.

1857-ben született Csurgón, római katolikus családban. Édesapja, Plachner Nándor gyógyszerész, édesanyja Huszár Terézia volt. Gimnáziumi tanulmányait Nagykanizsán és a pécsi főgimnáziumban folytatta, majd 1883-mal bezárólag a budapesti egyetemen jogot végzett. Az államtudományi államvizsga után Somssich Pál ösztönzésére közigazgatási pályára lépett. 1883-ban Csurgón mint közigazgatási gyakornok kezdte el működését. A vármegyén előbb III., majd 1886-tól 1895-ig II., 1895. december 17-től 1896. májusig pedig I. aljegyző volt. Eközben, 1887-ben a Csurgó-i járás szolgabírói tisztjét is ellátta. 1897 és 1904 között a Lengyeltóti, 1905 és 1907 között pedig a Kaposvári járás főszolgabírája volt. 1908-tól 1913-ban bekövetkezett haláláig vármegyei főjegyzőként dolgozott. Nyolcéves lengyeltóti főszolgabírói működése alatt nagymértékben hozzájárult a Balaton-part fejlődéséhez. Jegyzője volt a kaposvári főgimnázium választmányának (1886–1896), s mint a gimnáziumi ügyek előadója, múlhatatlan érdemeket szerzett. Kezdeményezésére történt Tallián Gyula főispán és Maár Gyula alispán támogatása mellett a főgimnázium új helyének a kijelölése. 1907-től a főgimnázium választmányának tagja lett. Tevékenyen részt vett a megye társadalmi életében. A Somogy Vármegyei Tűzoltó Szövetség tiszteletbeli elnöke, valamint a Kaposvári Mária Valéria Egyesület titkára is volt. 1910-ben közszolgálati tevékenységének elismeréséül a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki. A rendjelet az 1910. augusztus 1-jén tartott közgyűlésen Makfalvy Géza főispántól vette át. Bélaváry Margittal kötött első házasságából két gyermeke született, Piroska és Sándor (1893–1929, ügyvéd, meghalt 1929. november 24-én). Második felesége Sárközy Emília volt, akitől szintén két gyermeke született.

1913. december 18-án halt meg, s a kaposvári Keleti temetőben található családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 214/1886., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1889., 591/1895., 663/1901., 1161/1907. kg. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 703/1913. sz.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve, 1812–1912*. Kaposvár, 1913, 334–335. p.
7. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.

8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 196., 231., 572–587. p.
9. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.
10. Plachner Sándor. *Somogyvármegye*, 1913. december 20. 1–2. p.

6.

Gyarmathy Pál tiszteletbeli aljegyző Csoknya, 1834. február 3–Kaposvár, 1909. augusztus 14.

Gyarmathy Pál 1834-ben született a Somogy megyei Csoknyán, (1908-tól Mezőcsokonya) Gyarmathy János sörnyepusztai birtokos és Bárány Mária szülőktől. Felesége Kaszás Eszter volt. Gyermekei: Béla (1865), Pál (1866), Mária Irén (1870), Mária Ilonka (1871), Zsigmond Sándor (1873), Farkas (1874) és Jenő (1874). 1875-ben községi jegyzői vizsgát tett. 1883-ban a Kaposvári járásban szolgabírósegéd, majd alszámvevő volt. 1884. június 3-án tett hivatali esküt, s 1901-ig tiszteletbeli vármegyei aljegyzői tisztséget látott el. 1901. decemberi tisztújításkor vármegyei aljegyzőnek választották. 1907. január 31-én saját kérésére nyugdíjazták. A közigazgatási hivatás mellett kaposmérői birtokán gazdálkodott.

1909. augusztus 14-én halt meg Kaposváron. Halálakor a Zárda utca 22. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 1027/1895., 138/1907. sz. (Törzskönyvi lap.)
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 469/1889., 630/1895., 645/1901. kgv. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Csoknyai református (a továbbiakban: ref.) születési (a továbbiakban: szül.) akv. 1834.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 426/1909. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 580. p.
8. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

7.

Szentmargitai ifj. Folly József tiszti ügyész ?, 1852–Kaposvár, 1919. június 17.

1852-ben született. Születési helyére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre források. Édesapja, Folly József 1861-ben Kaposvár választott polgármestere. Édesanyja Vázsony Sarolta volt. Kaposváron, a 19. század végén kialakított Szent Imre utca 13. szám alatt lakott. Fornszek Etelkával kötött házasságot. Ügyvédi végzettséget szerzett, közügyvédi oklevelét 1875-ben hirdették ki. Ügyvédi működését apja irodájában kezdte. 1878-ban kinevezték az árvaszékre tiszteletbeli vármegyei ülnököknek. 1883-tól 1902-ig Somogy vármegye tiszti főügyésze volt.

Emellett 1891 és 1893 között a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság Adófelszámolási Bizottságánál töltött be elnöki tisztelet. Ügyvédi praxisát 1910-ben beszüntette.

1919. június 17-én önkézzel vetett véget életének, szíven lőtte magát. A kaposvári Keleti temetőben helyezték örök nyugalomra római katolikus szertartás szerint.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 415/1883., 445/1889., 595/1895., 640/1901. kgv. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 369/1919. sz.
6. *Magyarország tisztii cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 143. p.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 571., 576. p.

8.

Dr. Andorka Elek tisztii alügyész

Vése, 1850. október 31–Kaposvár, 1920. október 7.

1850. október 31-én született Vésén. Apja Andorka János református lelkész, édesanyja Fehér Erzsébet volt. Középiskoláit Csurgón és Sopronban végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott a pesti egyetemen. 1876-ban a jog- és államtudományok doktorává avatták. 1877-ben, tanulmányai befejezése után, ügyvédi irodát nyitott Kaposváron. Az 1877. december 28-i tisztújításkor árvaszéki ülnökké választották, majd 1881-től 1901-ig tisztii alügyész, 1902-től haláláig, 1920-ig tisztii főügyész volt. Tevékenyen részt vett Kaposvár és Somogy megye kulturális közéletében. A Nemzeti Casino Egyesületnek és a Somogyvármegyei Közművelődési Egyesületnek titkára (utóbbinak 1895 és 1918 között), a Kaposvári Magyar Védő-egyesületnek ügyvezető igazgatója volt. A Kaposvári Szabadlíceum, a Régészeti és Történeti Társaság, valamint a Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara is tagjaként tisztelhetette. A Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság alelnöke volt. 1910-től a Kaposvári Állami Főgimnázium választmányának is tagja lett. Az evangélikus egyházmegye főjegyzője, törvényszéki bírása, a kaposvári és a nemespátrói ágostai hitvallású evangélikus hitközségnek felügyelője volt.

Kaposváron hunyt el 1920. október 7-én. Halálakor a Tallián Gyula utca 11. szám alatt lakott feleségével, Sárközy Emíliával.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 347/1877., 416/1883., 447/1889., 596/1895., 652/1901., 1172/1907. kg. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Vései ágostai evangélikus (a továbbiakban: ág. ev.) szül. akv. 41/1850. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 635/1920. sz.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve, 1812–1912.* Kaposvár, 1913, 333. p.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Hortobágyi Ágost (szerk.): *Somogyi Helikon.* Kaposvár, 1928, 8. p.
9. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 127. p.
10. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai). 568. p.
11. A vármegye gyásza. *Új-Somogy*, 1920. október 8. 2. p.

9.

**Dr. Krisanich József tiszteletbeli alügyész
?, 1854–Kaposvár, 1929. május 23.**

1854-ben született Krisanich István és Szombathelyi Eleonóra gyermekeként, római katolikus vallású családban. Felesége Lajpczig Gizella volt. Mint Kaposváron működő ügyvéd, az ügyvédi kamara tagja volt 1882-től 1928-ig. 1883-ban alügyész, s szolgabíró a Kaposvári járásban. 1885-ig a Kaposvári Takarékpénztár igazgatója volt. 1889-ben, 1895-ben, 1901-ben és 1907-ben tiszteletbeli alügyésznek nevezték ki a tisztújításokon.

1929. május 23-án Kaposváron hunyt el, 75 éves korában. Halálakor a Gróf Tisza István (ma Dózsa György) utca 7. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 469/1889., 626/1895., 668/1901., 1186/1907. kg. sz.
4. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 311/1929. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 157. p.

10.

Németh István tiszteletbeli alügyész Buzsák, 1849. szeptember 25–Kaposvár, 1911. szeptember 24.

1849. szeptember 25-én született Buzsákon római katolikus családban, szülei Németh István és Tita Anna voltak. Elemi iskoláit Szulokon, a középiskola első négy osztályát a keszthelyi premontreieknél, a főgimnázium felső négy évét Pécsen, a cisztercieknél végezte, itt is érettségizett. Jogot Pesten tanult, az ügyvédi vizsgát 1876-ban tette le. Ugyanebben az évben Lengyeltótiban ügyvédi irodát nyitott. Alapító tagja és ügyésze volt a Boglári Takarékpénztárnak. Néhány évre Kaposvárra költözött, majd 1884-től ismét Lengyeltótiban lett ügyvéd. Ekkor a Lengyeltóti járás tiszteletbeli vármegyei tiszti alügyészének nevezték ki. Ügyvédi irodáját 1890-ben Kaposvárra tette át. 1884. február 23-án kötött házasságot Scholz Herminnel. A frigyből nem született gyermek. 1895. december 30-án választották meg Kaposvár polgármesterének. Ekkor beszüntette ügyvédi tevékenységét, irodáját felszámolta. Tizenhat éven át, 1911-ben bekövetkezett haláláig állt a város élén, s a nevéhez fűződik Kaposvár történetének egyik leglátványosabb fejlődési szakasza. Polgármestersége alatt vásárolta meg a város a herceg Esterházy Pál tulajdonában álló Granárium telek északi részét, a Széchenyi téren levő két házat, a Korona vendéglőt, a vásárjogot, a vásárteret, a piacteret és a mellette levő üres telket 1896-ban. A polgármester, mint szakértő, a Szent Imre-kápolna építőbizottságában is szerepelt. Feleségével együtt 250 koronát ajánlottak fel a kápolna magyar szenteket ábrázoló hét kisebb ablakára. 1911. szeptember 24-én hunyt el, halálakor a Kontrássy Ferenc utca 2. szám alatt lakott. A város saját halottjának tekintette. Halála után nem sokkal, 1911. október 3-án Kaposvár képviselő-testülete úgy döntött, hogy a Meggyes utcát átnevezik a polgármester tiszteletére. Ugyanekkor született határozat egy Németh István nevű viselő alapítvány létrehozásáról, amelynek vagyonát, 5000 koronát az Esterházy-alapból biztosították. Az alapítvány kamatait évente a város szegényei közt osztották szét. 1913-ban Kaposvár képviselő-testülete rendkívüli közgyűlés keretében leplezte le a volt polgármester – Bacskay Béla festőművész által a városháza nagyterme részére megfestett – arcképét. 1939-ben a város szobrot állított tiszteletére. Ispánki József alkotását 1939. október 8-án leplezték le az akkori Horthy Miklós díszkertben, a mai Berzsényi parkban.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 1027/1895. sz.
2. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Buzsáki r. k. születési akv. 59/1849. sz., Kaposvári r. k. házassági akv. 38/1884. sz.
3. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 479/1911. sz.
4. MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város tanácsülési jegyzőkönyvei 1896. március 6., 1911. október 3., 1911. október 23.
5. MNL SML XV 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912*. Kaposvár, 1913, 333. p.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Nagy Zoltán: *Utcák, terek névadói Kaposváron*. (Életrajzgyűjtemény). Kaposvár, 2005, Megyei és Városi Könyvtár, 60. p.
9. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 166. p.
10. Polgármesterválasztás. *Kaposvár*, 1896. január 2. 4. p.

11. Leleplezték vasárnap Németh István polgármester szobrát. *Somogyi Újság*, 1939. október 9. 3. p.
12. A polgármester emlékezete. *Somogyvármegye*, 1911. szeptember 7. 4. p.
13. Arcképleleplezés a városházán. *Somogyvármegye*, 1913. június 17. 1–2. p.

11.

Szabó Sándor tiszteletbeli alügyész ?, 1843–Szigetvár, 1914. július 7.

1843-ban született református családban. Felesége Gáspár Vilma volt, házasságukból két leánygyermek született: Elvira (1881) és Anna (1883). Közügyvédi oklevelét 1871-ben hirdették ki. Szigetváron folytatott ügyvédi gyakorlatot, s tevékeny résztvevője volt a helyi közéletnek. 1873-tól a Szigetvári Királyi Járásbíróságon albíró, 1884-ben kinevezték tiszteletbeli vármegyei alügyésznek a Szigetvári járásba. Az 1889-es, az 1895-ös és az 1901-es tisztújítások alkalmával ismét tiszteletbeli alügyész lett, az 1907. december 17-i tisztújító közgyűlésen pedig tiszteletbeli ügyésznek nevezték ki. Titkára volt a Szigetvári Casinó Egyesületnek, valamint 1880-tól a Kereskedő és Iparos Körnek. Soraiban tudhatta Szigetvár Nagyközség Képviselő-testülete, s betöltötte a Délsomogyi Takarékpénztár és a Szigetvári Segélyegylet ügyészi tisztét is.

71 éves korában, 1914. július 17-én hunyt el Szigetváron.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 469/1889., 626/1895., 668/1901., 1186/1907. kgy. sz.
4. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 178. p.

12.

Dr. Hochreiter Kornél tiszteletbeli alügyész Bükkösd, 1853–Csurgó, 1944. december 19.

1853-ban született Bükkösdön. Édesapja Hochreiter Bertalan, édesanyja Csépán Krisztina volt. Malik Erzsébettel kötött házasságot. Középiskoláit Pécsen, Nagykanizsán és Szombathelyen végezte. A kaposvári gimnázium hallgatója is volt, de tanulmányait nem itt fejezte be. Jogi tanulmányokat Pesten és Győrben folytatott. 1876-ban avatták doktorrá Budapesten, ahol ügyvédjelöltként dolgozott, majd 1881-ben ügyvédi irodát nyitott Csurgón. Több mint hat évtizedig működött az ügyvédi pályán, mind a Kaposvári, mind a Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara a tagjai között tudhatta. Az 1880-as évektől tiszteletbeli alügyészként (1889-es, 1895-ös, 1901-es tisztújítások), tiszteletbeli ügyészként (1907-es tisztújítás), majd az 1920-as évektől tiszteletbeli vármegyei főügyészként (1929-es tisztújítás) vett részt a vármegye jogi ügyeinek intézésében. Tevékeny részese volt a megyei és a csurgói közéletnek. Két alkalommal megválasztották a vármegyei közigazgatási bizottság tagjának. 1893-ban alapító tagja, majd

évtizedekig vezérigazgatója volt a Somogy-Csurgói Takarékpénztárnak. 1912-től szintén alapító tagja és elnöke volt a Csurgói Otthon Egyesületnek. Elnöki tiszteletet töltött be a helybeli római katolikus egyházközségben és ennek iskolaszékénél. 1921-től a Csurgói Társaskör elnöki tiszteletét is viselte. Érdemei elismeréseként 1913-ban megkapta a Ferenc József-rendet, majd 1930-ban a közélet terén elért eredményeiért a m. kir. főtanácsosi címet.

Csurgón halt meg 1944. december 19-én.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 469/1889., 626/1895., 668/1901., 1186/1907., 929/42293/1929. kg. sz.
4. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Csurgói halotti akv. 77/1944. sz.
5. Horváth József: *Csurgó monográfiája*. Csurgó, 2009. Csurgó Város Önkormányzata, 186., 237. p.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912*. Kaposvár, 1913, 146. p.
7. *Magyarország tisztii cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 148. p.
9. Zsadányi Oszkár (szerk.): *Somogy vármegye és Kaposvár megyei város címtára. (Alsódunántúli Címtár)*. Pécs, 1937, 212. p.

13.

Hegymegi Barakonyi Károly tiszteletbeli alügyész Görgeteg, 1852. május 11–Nagyatád, 1927. november 3.

1852. május 11-én született Görgetegen. Édesapja, Barakonyi Kristóf (1813–1891) református lelkész, édesanyja Dankházy Zsuzsanna volt. Krticzka Szidóniával kötött házasságot, s öt gyermekük született: Károly (1903), Sarolta (1904), Andor (1905), László (1906) és Klára (1910). Ügyvéd lett, a Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara 1876-ban jegyezte be. 45 éven át Nagyatádon tevékenykedett, ahol 1877-ben nyitott irodát. Évtizedeken keresztül tagja volt Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának. Ügyészi tisztséget töltött be negyven évig a Nagyatádi Takarékpénztárnál.

A Nagyatádi Artézi Fürdő Rt. fő „mozgatója”, igazgatósági tagja (1907–1913), majd igazgatója (1914–1917) volt. Szintén igazgatósági tag volt a Nagyatádi Téglagyár Rt.-nél (1910–1917). 1884-től mint vármegyei tiszteletbeli alügyész, a Nagyatádi Járási Főszolgabírói Hivatal jogi képviselőként látta el. 1889-ben, 1895-ben és 1901-ben ismét tiszteletbeli alügyésszé nevezték ki. Nagyatádon hunyt el 1927. november 3-án.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 14/1924. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 469/1889., 626/1895., 668/1901. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Görgetegi ref. születési akv. 20/1852. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagyatádi születési akv. 9/1903., Nagyatádi halotti akv. 58/1927. sz.
6. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. I. kötet. Aágh–Bazzendorf.* Bp., 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 374. p.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 130. p.

14.

Szentmargitai dr. Folly Hugó megyei tiszti főorvos Kaposvár, 1854–Budapest, 1891. augusztus 22.

1854-ben született Kaposváron, római katolikus családban. Orvosi oklevelét 1877-ben Budapesten szerezte, 1886-tól 1891-ig megyei tiszti főorvos volt. Feleségét Gruber Franciskának hívták, házasságukból öt gyermek született: Irén Etelka (1882), Etelka (1884), József (1886), Sarolta (1889) és György Hugó (1891). Családjával Kaposváron, a Fő utca 91. szám alatt lakott. 1891. augusztus 22-én halt meg Budapesten.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 465/1889. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 225/1886., 125/1889., 329/1891. Kaposvári r. k. halotti akv. 338/1891. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572. p.

15.

Dr. Szigeti Gyula János kórházi igazgató-főorvos Verespatak, 1840–Kaposvár, 1900. december 19.

Az Alsó-Fehér vármegyei (Erdély) Verespatakon született 1840-ben, református családban. Édesapja Szigeti János bányatiszt volt. A család 1868-ban költözött Somogyba. A hatvani születésű Bélaváry Emíliaával kötött házasságot. Gyermekei, a rendelkezésre álló adatok szerint Sándor Gyula (1872), Gyula László (1873), Sarolta Krisztina (1875), Andor Gyula (1878), Vilma (1880), István Gyula (1880), János Miklós (1882–1934, ügyvéd), Miklós (1883–1909), Ilona Alexandrine (1885), Erzsébet Emília (1887), István (1890). Orvosi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, 1868-ban diplomázott. Tagja volt az Országos Közegészségügyi Tanács-

nak. Harminc éven át, 1870. november 7-től haláláig volt a Kaposvári Vármegyei Kórház igazgató-főorvosa. A kórház fejlesztésében és korszerűsítésében kiemelkedő érdemeket szerzett. Sándor nevű fia az ő nyomdokain járva a kórház igazgató-főorvosa lett 1901-ben. Szigeti Gyula János hatvanéves korában, 1900. december 19-én hunyt el. Halálakor Kaposváron a Fő utca 64. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári ref. születési akv. 11/1885., 18/1887., 20/1890. sz.
2. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
3. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 605/1900. sz.
4. Bodosi Mihály–Frankl József: *Somogy jeles orvosai (18–19. század). Iskola és levéltár 15.* Kaposvár, 1982., SML–SOPI, 51–54. p.
5. *Magyarország tisztai cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 227. p.

16.

Nemeskifaludi Madarász Andor megyei főszámvevő ?, 1845. november 9–Kaposvár, 1920. szeptember 4.

1845. november 9-én született Madarász Lajos és Noszlopy Amália református szülők gyermekeként. Kétszer nősült, első házasságából egy fia született, Madarász Elemér, aki huszár-őrnagy lett. Második felesége Vikár Ilona volt, akivel 1919. augusztus 12-én kötöttek házasságot. Hivatali pályafutását 1877-ben mint főszámvevő kezdte.

Az 1883-as, 1889-es és 1895-ös tisztújításkor ismét megválasztották főszámvevőnek. Egészen 1904-ig viselte ezt a hivatalt. 1908-tól 1911-ig közgyámként szolgálta a vármegyét.

1920. szeptember 4-én, 74 éves korában halt meg Kaposváron, de Kadarkúton volt a lakóhelye.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 323/1877., 421/1883., 465/1889. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 571/1920., Kaposvári házassági akv. 507/1919. sz.
6. *Magyarország tisztai cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 195., 569–572. p.

17.

Zánkay Zsigmond megyei alszámvevő Zánka, 1812. január 10–Kaposvár, 1898. július 27.

1812. január 10-én született a Zala megyei Zánkán, evangélikus családban, Papszt Zsigmond néven. Édesapja Papszt János zánkai földbirtokos, édesanyja Mészáros Julianna volt. A Zánkay nevet 1869-ben vette fel. Iskoláit Győrben és Sopronban végezte, majd licenciátus tanítónak választották Szőkedencsen, ahol négy évet töltött el. 1836-ban az Inkey család iharosberényi uradalmába került, 1845-ben a lengyeltóti uradalomhoz tartozó Tardipusztára helyezték ispánnak. 1851-ben Lengyeltótiiban központi kasznár, 1856-ban számtartó, 1858-ban számvevő volt. 1860-tól 1871-ig Inkey Zsigmond birtokán, Felsőbogátpusztán töltött be számtartói tisztséget. 1845-ben kötött házasságot Pozsgay Máriával. Gyermekei a rendelkezésre álló adatok szerint Zsigmond (1848–1897), Lajos (1850–1930), Gyula (ügyvéd, meghalt 1896-ban), Gusztáv (ügyvéd, meghalt 1912-ben) Aladár és Gizella voltak. 1871. december 29-én nevezték ki megyei első számvevőnek. Nyugdíjaztatása után Kaposvárra költözött, ahol 1873-ban megyei árvaszéki számvevőül választották. Ezt a hivatalt töltötte be az 1877-es tisztújítás után is, majd 1883-ban első alszámvevő lett.

Kaposváron halt meg 1898. július 27-én, házasságának 53. évében. Halálakor nyugalmazott számvevő volt és Kaposváron, a Petőfi Sándor utca 3. sz. alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 504. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 351/1877., 422/1883. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. halotti akv. 344/1898. sz.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 568. p.
8. Hortobágyi Ágost (szerk.): *Somogyi Helikon*. Kaposvár, 1928, 148–149. p.

18.

Várbogyai és nagymádi Bogyay Géza megyei alszámvevő Szentgáloskér, 1837. január 5–Kaposvár, 1893. november 23.

1837. január 5-én született Szentgáloskéren. Édesapja Bogyay Sándor, édesanyja Guáry Erzsébet volt. Kacsokovics Etelkával kötött házasságából három gyermek született: Erzsébet (1865) Zoltán (1866) és Lőrinc (1868). Az 1883. december 17-i tisztújításon másod alszámvevő lett, s 1889-ig alszámvevőként szolgált a vármegyén.

1893. november 23-án hunyt el lakóhelyén, Kaposváron. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint ekkor megyei hivatalnok volt. Római katolikus szertartás szerint temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 423/1883. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Mernyei r. k. születési akv. 3/1837., Kaposvári r. k. halotti akv. 397/1893. sz.
4. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. II. kötet. Bebek–Byzó.* Bp., 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 302. p.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

19.

Kapotsfy László tiszteletbeli alszámvevő Kaposvár, 1835. szeptember 10–Kaposvár, 1912. május 10.

1835. szeptember 10-én született Kaposváron, római katolikus családban, Kapotsfy Mátyás ügyvéd és Pirker Mária gyermekeként. 1889 júliusa és 1890 decembere között nyilvántartóként szolgált a vármegyén, majd árvaszéki közgyám lett, amely tisztséget 1901-ig töltötte be. 1902. szeptember 25-én házasságot kötött a nála 46 évvel fiatalabb Sipos Máriával. Ekkor nyugalmazott vármegyei közgyám volt, s Kaposváron az Anna utca 10. szám alatt lakott. Két gyermekük született, Erzsébet és László.

Kaposváron hunyt el 1912. május 10-én.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
2. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
3. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári házassági akv. 128/1902., Kaposvári halotti akv. 232/1912. sz.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

20.

Felsőpataki Bosnyák László árvaszéki elnök Balatoncsehi, 1839. március 14–Kaposvár, 1933. február 17.

1839. március 14-én született Balatoncsehiben (1939-től Ordacsehi), felsőpataki Bosnyák Lajos és Pelikán Karolina római katolikus szülők gyermekeként. Niczky Ladányi Erzsébettel kötött házasságot. Gyermekeik: László Gusztáv (1885), Gyula Gusztáv József (1886), Ilona Josefa

(1888), Margit Josefa (1890), Lajos József (1893) és Jolán (1900) voltak. Járt a kaposvári gimnáziumba, de tanulmányait nem itt fejezte be. Hivatali pályafutását a Kaposvári Királyi Törvényszéken mint telekkönyvvezető kezdte. Ezt a hivatalt 1868 és 1873 között látta el. 1877-ben megválasztották árvaszéki ülnöknek. Az 1883. december 17-i tisztújításon árvaszéki elnök lett, hivatali esküjét 1883. december 18-án tette le. Ezt a tisztséget elnyerte a következő tisztújításokon (1889, 1895, 1901 és 1907) is. 1919. november 1-jén vonult nyugdíjba, még mindig árvaszéki elnökként.

1933. február 17-én, 94 éves korában halt meg Kaposváron. Halálakor a Kontrássy Ferenc utca 5. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 345/1877., 408/1883., 445/1889., 600/1895., 639/1901., 1165/1907. kgv. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871., 1889–1890., 1897–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 225/1886., 247/1888., 333/1890. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 72/1933. sz.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912.* Kaposvár, 1913, 146. p.
7. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. II. kötet. Bebek–Byzó.* Bp., 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 391. p.
8. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
9. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 568–577. p.
10. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja,* 1906. november 8. 450. p.

21.

Rendesi Bárány Gusztáv megyei árvaszéki ülnök Vrácsik, 1822. (?)–Kaposvár, 1886. december 4.

Bárány Gusztáv a kaposvári és somogyi közélet prominens szereplője, az 1848-as függetlenségi irányzat egyik vezéregyénisége volt. Nekrológja szerint 64 éves korában halt meg, így valószínűleg 1822-ben vagy 1823-ban született evangélikus vallású családban Vrácsikon (1908-tól Újvárfalva). Felesége Gönczi Rozália volt. A Pápai Református Kollégiumba járt, ahol többek között Jókai Mórral is ismeretséget kötött. Ezt követően jogi tanulmányokat folytatott. Ügyvédi oklevelét 1862-ben hirdették ki, majd több nemes család jogi képviselőjét látta el. 1849-ben megválasztották vármegyei első aljegyzőnek. „*A forradalom után kis gazdaságára vonult, szántott, oltott, aratott; azonban minél jobban nőttek a terhek a szántóvetők nyakára, annál jobban belátta, hogy kaputban kis gazdaságon megélni nem lehet. Tehát hivataloskodásra szánta el magát*” – írta róla nekrológiájában Roboz István. Az 1860-as években Somogy vármegye tiszti főügyésze volt. 1861 júniusában a Csurgói járás országgyűlési képviselője lett. 1863. március 1. és október 31. között törvényszéki ülnöki hivatalt töltött be, s erre a tisztségre választották meg az 1867. április 25-i tisztújításon is. Törvényszéki ülnökként 1871-ig szolgálta a vármegyét. 1873. február 12-én őt választották meg Kaposvár első

polgármesterévé a kiegyezés utáni időszakban, 1878-ig állt a város élén. Az 1877. évi tisztújításkor tiszti ügyész, majd 1883-ban első árvaszéki ülnök és árvaszéki helyettes elnök lett. Az előbbi tisztséget látta el 1886. december 4-én bekövetkezett haláláig. A kaposvári gimnázium választmányának is tagja volt. Kaposvárott temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 320/1877., 409/1883. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 693/1862. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1862., 1863., 1868–1871.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Ecsenyi ág. halotti akv. 75/1886. sz.
6. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912.* Kaposvár, 1913, Szabó Lipót Könyvsajtója, 325. p.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 131. p.
9. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 185., 561–582. p.
10. Kaposvár megválasztotta tisztikarát. *Somogy*, 1873. február 18. 1. p.
11. † Bárány Gusztáv. *Somogy*, 1886. december 7. 3. p.

22.

Kapotsfy Béla megyei árvaszéki ülnök Kaposvár, 1851. május 31–Kaposvár, 1925. július 12.

1851. május 31-én született Kaposváron. Édesapja, Kapotsfy Imre ügyvéd, édesanyja Kratz Antónia volt. Hivatali működését Kaposváron kezdte mint törvényszéki joggyakornok, majd 1877-ben árvaszéki ülnök lett. Hivatali esküjét 1877. december 28-án tette le.

Erre a tisztségre nevezték ki a következő négy tisztújításon is, 1883-ban, 1889-ben, 1895-ben és 1901-ben. Az 1907. december 17-i tisztújító közgyűlésen árvaszéki első ülnök és elnökhelyettes lett. 1918-ban árvaszéki helyettes elnökként szolgálta a vármegyét. 1901. július 7-én házasságot kötött Balogh Terézszel, akitől Béla (1892), Irén, Mária Sarolta, Elza és Imre Ottó nevű gyermekei születtek. Házasságkötésekor Kaposváron, az Árpád utca 14. szám alatt lakott (amely ma a Kossuth Lajos utca eleje).

1919-ben nyugalomba vonult és még ebben az évben, július 12-én hunyt el Kaposváron. Római katolikus szertartás szerint temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 348/1877., 410/1883., 449/1889., 601/1895., 646/1901., 1166/1907. kgv. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfeltő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 224/1892. sz.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári házassági akv. 131/1901., Kaposvári halotti akv. 389/1925. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 568–576. p.
8. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

23.

Bernáth Kálmán megyei árvaszéki ülnök ?, 1853–Kaposvár, 1944. augusztus 1.

1853-ban született Bernáth József és Razgha Julianna fiaként, római katolikus családban. Középiskoláit Kaposváron és Pécsen végezte, majd Pesten jogtudományi államvizsgát tett.

1878. július 1-től vármegyei árvaszéki ülnökként tevékenykedett, s erre a tisztségre nevezték ki az 1883-as tisztújításon is, majd 1889-ben II. árvaszéki ülnök lett. Emellett az árvaszéki helyettes elnöki tisztelet is ellátta. 1890 körül Razgha Rózsával kötött házasságot. Három fia és egy leánya született. Legidősebb fia, dr. Bernáth Lajos vármegyei aljegyző volt, közelebb fia, Bernáth Zoltán 1918-ban hősi halált halt, legkisebb fia, vitéz Bernáth Jenő ügyvédként dolgozott Tabon. Bernáth Kálmánt 1894-ben a Tabi járás főszolgabírájává választották, s több mint két évtizeden át, 1918-ig szolgált ebben a hivatalban. 1919-ben nyugalomba vonult.

1944. augusztus 1-jén, 91 éves korában érte a halál Kaposváron.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 411/1883., 449/1889., 615/1895., 664/1901., 1178/1907. kgv. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 5174/1894. sz. Törzskönyvi névjegyzékek.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfeltő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 470/1944. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 271., 576. p.

8. Dömjén Miklós (szerk.): *Somogy megye Trianon után*. Bp., 1932, A szerző kiadása, 151–152. p.
9. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.
10. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tab/pages/tabi_kilato_2002_2003/tk_2002_006_tarsadalma.htm (Letöltés ideje: 2012. november 17.)

24.

Strinovich Béla megyei árvaszéki ülnök Zilah, 1844. január 17–Kaposvár, 1935. május 23.

1844. január 17-én született a Szilágy vármegyei Zilahon római katolikus családban. Édesapja Strinovich Lénárd volt. A család 1852-ben költözött Kaposvárra, az elemi iskolát és az algimnáziumot a somogyi megyeszékhelyen végezte, majd mint kispap Pécssett járta ki a felső négy osztályt. Négy évig teológiát hallgatott, a jogtudományi vizsgát Pécsen tette le. 1871-ben köz- és váltóügyvédi oklevelet nyert. Pályáját ügyvédi irodában kezdte, majd mint jegyző a Kaposvári Királyi Törvényszéknél működött (1872–1875). 1875-ben, egy évig Szentgotthárdon aljárásbíró volt. 1876-ban visszatért Kaposvárra, s ügyvédi irodát nyitott. 1881-től árvaszéki pótülnök volt, majd 1883. december 17. és 1918 között mint árvaszéki ülnök szolgálta Somogy vármegyét, s 1907-től árvaszéki helyettes elnök is lett. 36 évi szolgálat után, 1919-ben vonult nyugalomba. Részt vett a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság megalapításában. Kétszer házasodott, első felesége Bagoly Aranka volt, akitől Aranka és Lajos nevű gyermekei születtek. Második feleségétől, Bükhel Antóniától Béla nevű fia született 1886-ban. Géza nevű fia hadnagyként küzdött az I. világháborúban.

92 éves korában, 1935. május 23-án hunyt el Kaposváron. Ekkor a Tallián Gyula utca 14. szám alatt lakott.

Az adatok forrása:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 413/1883., 449/1889., 602/1895., 647/1901., 1167/1907. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 246/1886. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 268/1935. sz.
6. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 177. p.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 571., 576. p.
9. F. Szabó Géza (főszerk.): *Somogy vármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és címtára az 1932. évre*. Bp., 1932, 474. p.
10. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

25.

Medgyesi Somogyi Lajos megyei árvaszéki ülnök Hencse, 1847. június 24-?

1847. június 24-én született Hencsén római katolikus szülők gyermekeként. Édesapja Somogyi Lajos, édesanyja Jezerniczky Antónia volt. 1868 és 1871 között iktatóként dolgozott a vármegyén. Ezenközben 1870-ben joggyakornok volt egy ügyvéd mellett, s 1874–1875-ben tette le köz- és váltóügyvédi vizsgáit. 1871 februárja és decembere között tiszteletbeli megyei aljegyzőként, 1872 januárja és 1875 decembere között törvényszéki jegyzőként szolgált. 1876-ban albíró lett, majd a következő év novemberétől ismét tiszteletbeli megyei aljegyző. 1877. december 28-tól 1884 novemberéig árvaszéki jegyzőként működött. 1884-ben árvaszéki ülnök lett, majd az 1889-es, az 1895-ös és az 1901-es tisztújításokon ismét erre a tisztségre választották meg. 1906. január 1-jén vonult nyugalomba. Családjáról, halálának körülményeiről nem találtunk adatokat.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 138/1907. sz. (Törzskönyvi lap.)
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 349/1877., 414/1883., 449/1889., 603/1895., 648/1901., 687/24908/1906. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
5. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572–587. p.

26.

Varga Lajos megyei árvaszéki jegyző Vámos, 1860–Kaposvár, 1920. július 11.

1860-ban született a Veszprém megyei Vámoson (ma Nemesvámos) református családban. Szülei Varga Lajos és Szeratórisz Franciska voltak. Nádasi Sárközy Irmával kötött házasságot, s három gyermekük született: Irma (1887), Andor Sándor István (1889) és Emília Erzsébet (1892). A jogi akadémiát Pápán végezte. Az 1870–80-as években ügyvédi gyakorlatot folytatott Kaposváron. 1882-ben lépett a vármegye szolgálatába, ahol 38 évet töltött el, előbb mint jegyző, aztán fokozatosan előlépett, árvaszéki ülnök, majd helyettes árvaszéki elnök lett. 1883-ban árvaszéki ülnök volt, 1884-ben közigazgatási gyakornok. Mint árvaszéki ülnök, 1887. január 17-én tette le hivatali esküjét, s erre a tisztségre választották meg az 1889-ben, az 1895-ben, az 1901-ben és az 1907-ben megtartott tisztújításokon is. 1907-től árvaszéki elnökhelyettes is lett. Ezen hivatalokat halálig viselte. 1920. július 11-én hunyt el Kaposvárott. Halálakor a Tallián Gyula utca 15. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 449/1889., 604/1895., 649/1895., 1168/1907. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 314/1887., 59/1892. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 442/1920. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 186. p.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572., 576. p.
9. Zsadányi Oszkár (szerk.): *Somogy vármegye és Kaposvár megyei város címtára. (Alsódunántúli Címtár).* Pécs, 1937, 294. p.

27.

**Alistáli Máthis Kálmán megyei gyámpénztári könyvelő
?, 1858–Foktó, 1942. szeptember 26.**

1858-ban született református családban. Édesapja Máthis Kálmán, édesanyja Lengyel Zsuzsanna volt. Nagy Máriával kötött házasságot, s három gyermekük született: Kálmán, Erzsébet (1891) és András (1886). Az 1883. december 17-én tartott tisztújítás jegyzőkönyve szerint ekkor könyvelővé választották meg, s ezt a tisztséget *Magyarország tiszti cím- és névtárá*nak adatai alapján 1892-ig viselte. Az említett címtár tanúsodik arról is, hogy 1895 és 1904 között Tolna vármegyében volt főszámvevő, 1905 és 1910 között pedig ugyanott könyvelő.

1942. szeptember 26-án halt meg a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Foktón 84 éves korában. Ekkor nyugalmazott pénzügyi tanácsos volt és Foktó 278. sz. alatt lakott. A foktői református temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 418/1883. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 11/1886. sz.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 196., 231., 572–587. p.
8. Foktői állami halotti anyakönyv 25/1942. sz. <https://familysearch.org/pal:MM9.3.1/TH-1942-36195-14193-43?cc=1452460&wc=M944-JD7:n2041365460> (Letöltés ideje: 2013. november 20.)

28.

Jakab József megyei közgyám

Jakab Józsefről kevés információval szolgáltak az átnézett források. Egyedül hivatali pályafutásának néhány évéről tudunk biztosat. 1868 júliusa és 1871 decembere között vármegyei írnok volt, amit a számvevőségi iratok között található tisztviselei illetményfőkönyv bizonyít. Az 1883. december 17-i tisztújítás jegyzőkönyve szerint közgyámnak választották meg. Ezt a tisztséget *Magyarország tiszti cím- és névtára* alapján 1886-ig viselte.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 417/1883.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselek illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871. kg. sz.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

29.

Felsőbüki Nagy Lajos megyei levéltárnok Csákány, 1806–Kaposvár, 1890. augusztus 9.

1806-ban született Csákányban. Balássy Teréziával kötött házasságot, gyermekekre vonatkozó adatokat nem találtunk. Ügyvédi oklevélét 1831-ben hirdették ki a megyei közgyűlésen. Előbb Inkey Antal ügyvédje, majd Jankovics Ferenc teljes körű meghatalmazottja volt. 1838-ban Inkey Imre kamarás geszti uradalmában fiskálisként tevékenykedett, majd 1840-ben kinevezték táblabírónak. 1848-ban rövid ideig törvényszéki elnök volt. 1860-ban nevezték ki vármegyei levéltárnoknak, azonban 1863. február 16-án az alispán felmentette megbízatása alól. (1863. február 17. és 1865. október 4. között Hány Mihály töltötte be ezt a posztot.) 1865. október 5-én ismét megkapta levéltárnoki kinevezését, az 1871. évi tisztújító közgyűlésen pedig Jankovich László főispán élethossziglan bízta meg az említett tisztséggel. 1890-ben vonult nyugdíjba.

1890. augusztus 9-én, 84 éves korában Kaposváron a Fő utca 73. szám alatti lakásán érte a halál.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 533. kg. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 4157/1890. sz.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. halotti akv. 278/1890. sz.

5. Kanyar József: *Somogy megye levéltára*. Kaposvár, 1962, 110. p.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 164. p.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 561., 567. p.
9. † Nagy Lajos ügyvéd... *Somogy*, 1890. augusztus 12. 3. p.

30.

Hodászi Hodászy Lajos megyei főpénztárnok ?, 1828–Budafok, 1917. október 29.

Hodászy Lajos 1828-ban született. Születési helyére vonatkozóan egyelőre nem állnak rendelkezésre források. Édesapja Hodászy István, édesanyja Fekete Magdolna volt. Skopál Teréziával kötött házasságot, s a rendelkezésre álló adatok alapján két leányuk született. Az első adat hivatali pályafutásáról 1871-ből származik, amikor is a tisztújításon árvaszéki pénztárnoknak választották. Ezt a hivatalt nyerte el 1877-ben is, majd 1883-tól árvaszéki főpénztárnok lett. Az 1895-ös és az 1901-es tisztújító közgyűlések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint ezekben az esztendőkből ismét megválasztották a fentebb említett tisztségre, melyet *Magyarország tiszti cím- és névtára* szerint 1902-ig viselt.

Budafokon hunyt el 1917. október 29-én, 94 éves korában. A gyászjelentése szerint halálakor nyugalmazott vármegyei főpénztárnok volt, s két leánya, özv. Schlupny Károlyné és özv. Bodnár Györgyné gyászolta.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 499. kg. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 350/1877., 419/1883., 448/1889., 597/1895., 655/1901. kg. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 567–576. p.
8. XXII. ker. Budafoki halotti állami anyakönyv 274/1917. sz. <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-33839-15842-44?cc=1452460&wc=M944-N26:903266736> (Letöltés ideje: 2013. november 20.)

31.

Várbogyai és nagymádi Bogyay Márton megyei pénztárelenőr Szekszárd, 1823. (?)–Kaposvár, 1894. január 27.

A feltárt adatok szerint Bogyay Márton Szekszárdon született, valószínűleg 1823-ban. Magánéletéről annyit tudunk biztosan, hogy Pucher Amáliával kötött házasságot, s Kaposváron,

a Zárda utca 48. szám alatt lakott, amely 1880 ősze előtt a Pap utca nevet viselte. Az 1877. december 28-i tisztújításon II. számvevővé választották. *Magyarország tiszti cím- és névtára* szerint 1879-ben alszámvevő volt. Az 1883-as tisztújítás után pénztárelleőr lett, amely tisztséget 1889-ig töltötte be. 1889-től vármegyei alpenztárnokként működött egészen 1894. január 27-én bekövetkezett haláláig.

71 éves korában hunyt el és római katolikus szertartás szerint helyezték örök nyugalomra.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 324/1877., 420/1883., 448/1889. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. halotti akv. 36/1894. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 571. p.

32.

Betnár Márton megyei központi állatorvos Grabác, 1850–Kaposvár, 1911. december 21.

1850-ben született a Torontál vármegyei Grabácon, római katolikus családban. Piller Erzsébettel kötött házasságából az áttekintett források szerint három gyermeke született, Mária Josepha (1882), Endre József (1886) és Etelka (1891). Az 1883. évi tisztújításon központi állatorvos lett, amely tisztségre az 1889-es tisztújító közgyűlésen is megválasztották. A Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyve szerint 1890 decemberéig kapott megyei állatorvosi fizetést. *Magyarország tiszti cím- és névtára* adatainak tanúsága alapján 1898 és 1901 között, valamint 1909-ben és 1910-ben Kaposvár Rendezett Tanácsú Város állatorvosa volt.

1911. december 21-én, 62 éves korában hunyt el Kaposváron. A halálesetet Betnár Nándor jelentette be, aki talán a fia volt – bár a köztük való családi kapcsolatról konkrét adattal nem rendelkezünk.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 444/1883., 465/1889. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.

5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 27/1891. sz.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 620/1911. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyei és városai), 571. p.

33.

Balázs József megyei állatorvos ?, 1855. (?)–Lengyeltóti, 1920. március 23.

Balázs Józsefről nem szolgáltak sok információval a források. Halotti anyakönyve szerint 65 éves korában hunyt el, s így valószínűleg 1855-ben született. Szülei Balázs József és Bárány Katalin, felesége Krigler Margit volt. Állatorvosi oklevelét 1876-ban szerezte Budapesten. 1883-ban az Igali járás külső állatorvosává választották, majd 1889-ben a járás állatorvosa lett. A tiszti címtár szerint 1890-ben már a Lengyeltóti járásban működött mint állatorvos, s ezt a tisztséget 1918-ig viselte.

1920. március 23-án halt meg Lengyeltótiiban, s a bejegyzés ekkor betöltött hivatalaként az állami állategészségügyi felügyelő tisztjét jelölte meg.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 445/1883., 465/1889. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Lengyeltóti halotti akv. 18/1920. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

34.

Bocsári Svastich József Igali járási főszolgabíró Szentgáloskér, 1822. október 24–?

1822. október 24-én született Szentgáloskéren. Édesapja Svastich István, édesanyja Répásy Mária volt. Petőcz Azalával kötött házasságot 1869. február 16-án Ádándon. A rendelkezésre álló források alapján gyermekeik: Magdolna (1872) és Elemér (1876). 1840–1842-ben a Pécsi Püspöki Jogliceum hallgatója volt. Hivatali pályafutását az adatok szerint tiszteletbeli aljegyzőként kezdte meg 1847. február 1-jén, s az említett tisztséget 1848 végéig töltötte be. Az 1861. április 11-én tartott bizottmányi nagygyűlésen főszolgabíróvá választották. Ezen hivatalt az 1861. év végéig viselte, amikor többi hivatalnoktársával együtt lemondott. 1865 novemberében a megye főispánja ismét főszolgabíróvá nevezte ki, s mint kinevezett főszolgabíró az 1867. április 25-én tartott tisztválasztásig szolgált. Ekkor a megye bizottmánya által az Igali járásban közfelkiáltással ismét főszolgabírónak választották. Ezt a hivatalt viselte 1869

és 1870 között is. Az 1871., az 1877. és az 1883. évi tisztújításokon az Igali járás szolgabírája lett, majd 1889-ben újfent a járás főszolgabírájává választották. 1893. december 20-án idős korára való hivatkozással lemondott hivataláról, de azt a következő, 1894. február havi közgyűlésig köteles volt viselni.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 510. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889, 46/1893., 757/1889., 1/1894. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 332/1877., 426/1883., 460/1889. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 3009/1871. sz.
5. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871., 1889–1890.
6. MNL SML XV. 15. Somogy vármegye felekezeti anyakönyveinek mikrofilm-gyűjteménye. Mernye r. k. születési akv. 1822., Adándi r. k. házassági akv. 8/1869. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 561., 567. p.
9. Polgár Tamás: Somogyi diákok a Pécsi Püspöki Joglíceumon 1831–1848 (1850) között. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 38.* Kaposvár, 2007, SML, 98. p.

35.

Várbogyai és nagymádi Bogay Viktor Igali járási szolgabíró ?, 1845–Budapest, 1926. március 23.

1845-ban született. 1893. augusztus 10-én Niklai Alojziával kötött házasságot, azután, hogy 1886-ban megszületett Vilma, majd 1888-ban Ernő nevű gyermekük. 1875. november 3-tól állt a vármegye szolgálatában, ekkor tett hivatali esküt. Az 1877-es és az 1883-as tisztújításon szolgabírósegédnek választották az Igali járásba. 1887-től a járás szolgabírája lett, amely tisztséget az 1889-es, 1895-ös, 1901-es és az 1907-es tisztújítások alkalmával is elnyerte, s 1907-ben emellett a tiszteletbeli főszolgabírói kinevezést is megkapta. *Magyarország tiszti cím- és névtára* szerint mindkét említett tisztséget 1915-ig viselte.

81 éves korában, 1926. március 22-én halt meg Budapesten, a bejegyzés szerint az Igali járás nyugalmazott tiszteletbeli főszolgabírájaként.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 343/1877., 435/1883., 461/1889., 625/1895., 667/1901., 1183/1907., 1186/1907. kgy. sz.

3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 5174/1894. sz. (Törzskönyvi névjegyzékek.)
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Igali r. k. házassági akv. 7/1893., Igali r. k. születési akv. 10/1886., 35/1888. sz.
6. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. II. kötet. Bebek–Byzó.* Bp., 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 302. p.
9. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

36.

Dr. Szigethy Ignác Igali járási orvos Kaposvár, 1855–Szill, 1896. november 12.

Kaposváron született 1855-ben Szigethy Antal gombkötő és Szukits Vilma gyermekeként. Sárközy Vilmával kötött házasságot. Gyermekeik: Laura Etelka Vilma (1883), Ilona Gizella (1886), Vilma Emília (1888), Erzsébet Jolán (1895). Orvosi oklevelét 1881-ben Budapesten szerezte meg. Az 1883-as tisztújításon az Igali járás tiszteletbeli járásorvosává nevezték ki, 1885-ben pedig a járás orvosa és szilli körorvos lett. Az 1889-es tisztújító közgyűlésen a járásorvosi tisztség mellett elnyerte a tiszteletbeli főorvosi címet is. A tiszti cím- és névtár szerint ezen tisztségeket 1892-ig viselte, az 1895-ös tisztújító közgyűlési jegyzőkönyv adatai alapján ebben az évben tiszteletbeli megyei főorvos lett.

1896. november 12-én hunyt el Szillban (ma Somogyszil), 41 éves korában.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 1027/1895. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 469/1889., 628/1895. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
4. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Szilli halotti akv. 81/1896. sz.
5. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

37.

Gosztonyi Lajos Kaposvári járási szolgabíró ?–Kaposvár, 1886. július 12.

Születési adatairól a rendelkezésre álló források nem szolgáltattak információval. Fodor Teklával kötött házasságot. Gyermekeik: Adalbert István János (1859), Mihály (1860), Erzsébet Ida (1862), Lajos Sándor Géza (1863), Sándor Lajos István (1866), Géza János (1873), Iván Lajos (1879). Az 1867. április 25-én tartott tisztújítás alkalmával a Kaposvári járásban alszolgabíró lett. 1867 januárjától mint szolgabíró szolgált az említett járást, egészen 1871 decemberéig. Az 1871-es tisztújító közgyűlésen a Lengyeltóti járásba választották meg szolgabírónak. Az

1877-es tisztújítás után ismét a Kaposvári járáshoz került mint szolgabíró, mely tisztségre 1883-ban is megválasztották. Ezt a hivatalt viselte 1886. július 12-én bekövetkezett halálakor is. Kaposváron hunyt el, s római katolikus szertartás szerint temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 509. kg. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 325/1877., 427/1883. kg. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagybajomi r. k. születési akv. 26/1859., 25/1862., 82/1873., Kaposvári r. k. születési akv. 265/1879., Kaposvári r. k. halotti akv. 197/1886. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572., 576. p.

38.

Pozsgay Gyula Kaposvári járási szolgabírósegéd

Pozsgay Gyula szüleiéről, származási helyéről nincs információ. Baán Matilddal kötött házasságot. A források szerint négy gyermeke született, Margit (1882), Gyula Lajos (1884), Jenő József (1890) és Ferenc Emil (1892). Az 1883. évi tisztújítás után a Kaposvári járás első szolgabírósegédje lett, majd 1887-ben – a tiszti cím- és névtár adatai alapján – szolgabíróvá választották.

Ezt a hivatalt 1894-ig látta el, emellett 1892-től a járás tiszteletbeli főszolgabírájává is kinevezték.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 436/1883., 461/1889. kg. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889-1890.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 155/1892. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 571. p.

39.

**Ifj., nádasdi Sárközy Béla Kaposvári járási szolgabírósegéd
Kisasszond, 1859. március 20–Kaposvár, 1907. augusztus 3.**

1859. március 20-án született Kisasszondon nádasdi Sárközy Béla és nádasdi Sárközy Laura evangélikus szülők fiaként. Lehner Erzsébettel 1890-ben kötött házasságából három leánya született: Ilona, Irma és Laura. Budapesten jogot tanult, majd államtudományi államvizsgát tett. 1881-ben lépett közigazgatási szolgálatba Kaposváron. 1883. márciustól decemberig közigazgatási gyakornok volt. Az 1883. decemberi tisztújításon a Kaposvári járás II. szolgabírósegédévé, majd 1887-ben néhány hónapra a járás szolgabírájává választották. 1887 októberében már a Csurgoi járás főszolgabírája lett. Az 1889-es tisztújító közgyűlés ismét megválasztotta korábbi tisztségére, 1893. október 10-től viszont már a Kaposvári járásban töltötte be a főszolgabírói hivatalt. Az 1895-ös és az 1901-es tisztújításokon is elnyerte az említett tisztséget. Az 1904. február havi évnyegyed közgyűlésen választották meg Somogy vármegye alispánjává, s ebben a tisztségben haláláig működött. Közigazgatási hivatalai mellett 1902-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület külső-somogyi egyházmegyei gondnoki feladatait is ellátta. 1907. augusztus 3-án halt meg Kaposváron. A Keleti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 30/1893. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 138/1907. sz. (törzskönyv)
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 437/1883., 456/1889., 609/1895., 658/1901. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 426/1907. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 581. p.

40.

**Baán Lajos Kaposvári járási közigazgatási gyakornok
Boglár, 1854. augusztus 19–Lengyeltóti, 1895. november 15.**

1854. augusztus 19-én született Boglárán (ma Balatonboglár). Édesapja Baán Gáspár boglári földbirtokos, édesanyja Bárány Johanna volt. Korenika Amáliával kötött házasságot. A rendelkezésre álló források alapján gyermekei: Irén Margit (1884), Gáspár (1886), Alojzia Sarolta (1889), Jolán Erzsébet (1891), Alojzia Mária (1893). 1883-ban a Kaposvári járásnál működött közigazgatási gyakornokként. *Magyarország tiszti cím- és névtára* szerint 1888-ban, a tisztújítási közgyűlési jegyzőkönyv szerint 1889-ben a Lengyeltóti járás szolgabírájává választották. Ezt a hivatalt 1895-ben bekövetkezett haláláig viselte.

Lengyeltóiban hunyt el 1895. november 15-én, 41 éves korában. A lengyeltóti halotti anyakönyv szerint szolgabíró és állami anyakönyvezető volt.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 461/1889. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 5174/1894. sz. Törzskönyvi névjegyzékek.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Szőlősgyöröki r. k. születési akv. 83/1854. sz.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Lengyeltóti halotti akv. 7/1895. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572. p.

41.

Csurgói dr. Polányi Lajos Kaposvári járási orvos Csurgó, 1840. január 6–Kaposvár, 1911. március 2.

1840. január 6-án született Csurgón Pollák Márkus és Nagy Fanni gyermekeként. A Polányi nevet 1882 júniusában vette fel. A magyar nemességet és a csurgói előnevet Ferenc József 1911. július 15-én adományozta neki, bár ő a kaposvári előnevet kérelmezte. Reichenfeld Mária Annával kötött házasságából a források szerint egy fia született, Lajos Aladár (1870). 1866-ban Bécsben szerezte meg oklevelét, s 1870. március 31-től orvosként dolgozott. Mind Somogy vármegyét, mind Kaposvárt szolgálta orvosként. 1881-ben tiszteletbeli megyei főorvosnak nevezték ki. 1883-ban tiszteletbeli járásorvos lett a Kaposvári járásban. Az 1889-es megyei tisztújítás után tiszteletbeli főorvos is lett. Kaposvár város 1885. február 19-én és 1891. február 28-án tartott tisztújításán a város főorvosává választották. 1894-ben a helyi Önkéntes Tűzoltó- és Mentőtestület orvosa is lett. Az 1895-ös és az 1901-es vármegyei tisztújító közgyűléseken megkapta a tiszteletbeli megyei főorvosi címet. A felsorolt tisztségek mellett 1884 és 1910 között a Kaposvári Királyi Törvényszék fogházorvosaként is tevékenykedett. Betegsége miatt 1910 júliusában lemondott főorvosi állásáról, s az év októberében nyugalomba vonult. Négy évtizeden át állt Kaposvár szolgálatában, hivatását a közegészségügy megalapozásának és fejlesztésének szentelte. A *Somogyvármegye* 1910. október 22-i tudósítása szerint dr. Oláh Ödön ügyvéd javaslatára Polányi érdemeit jegyzőkönyvileg megörökítették és a város örökös tiszteletbeli főorvosává választották meg. 1911. március 2-én halt meg Kaposváron. A *Somogyvármegyében* megjelent nekrológból idézünk: „Amikor a

városhoz került, ő volt Kaposváron az első modern orvos, aki az új tudomány mesgyéin haladt. Némi szegyenkezéssel gondolunk arra, hogy ez időben mindössze 300 forint volt a városi főorvos fizetése. Polányi Lajos dr. örökké fáradhatatlan, lelkes munkáján azonban sohasem lehetett megérezni azt, hogy a közegészségügy mostoha gyermeke a városnak. Erősakarátú egyéniség állt a törékenynek látszó, szinte filigrán fizikumában, amely igen sokszor az atlétakülsejűek munkabírását is megszegyenítette kitartásával, lankadatlan buzgalmával. Nagy terveket, nagy ideákat hordozott magában folyton és elsősorban is neki fájt legjobban, hogy Kaposvár város nagy szegénysége útját állja a nagy ideák megvalósulásának.” 1911 márciusában a Kaposvári Jótékony Nőegylet választmányja és tisztikara Koszorúmegváltás címén 306 koronás alapítványt tett dr. Polányi Lajos emlékére. Az alapítvány évi kamatait az elhunyt főorvos halálának évfordulóján az arra legérdemesebbnek talált szegények közt osztották ki.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 469/1889., 628/1895., 668/1901., 1186/1907. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 6768/1882. sz.
5. MNL SML IV. 416. Kaposvári járás főszolgabírójának iratai 2034/1885. sz.
6. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. születési akv. 199/1882.
7. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 106/1911. sz.
8. Gerő József (szerk.): *Királyi Könyvek (Libri Regii)*. Bp., 1940, 166. p.
9. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
10. Polányi Lajos dr. ünneplése. *Somogyvármegye*, 1910. október 22. 3. p.
11. Polányi Lajos dr. *Somogyvármegye*, 1911. március 2. 2–3. p.
12. Alapítvány Polányi Lajos dr. nevére. *Somogyvármegye*, 1911. március 16. 3. p.

42.

Várbogyai és nagymádi Bogyay Ödön Marcali járási főszolgabíró Keszthely, 1842–Budapest, 1922. március 2.

1842-ben született Keszthelyen római katolikus családban. Szüleiről a rendelkezésre álló forrásokban nem találtunk információt. 1878. január 12-én feleségül vette Tevely Máriát. Házasságukból született gyermekeik: Margit Janka Izabella Mária (1879) és Gabriella Matild Mária (1880). Az 1877. december 28-i tisztújításon a Marcali járás szolgabírójának választották. Az 1883. december 17-i tisztújítás alkalmával ismét megkapta ezt a hivatalt. 1887-től 1889-ig főszolgabíró volt ugyanott, majd 1889. január 11-én lemondott főszolgabírói állásáról. *Magyarország tiszti cím- és névtára* 1890 és 1896 között királyi ügyészként jegyzi.

Budapesten halt meg 1922. március 2-án. Halálakor nyugalmazott királyi ügyész volt.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 329/1877. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári r. k. házassági akv. 2/1878. sz.

3. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
4. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 569. p.

43.

Bajzáth Ignác Marcali járási szolgabírósegéd 1830. (?)–Marcali, 1917. november 3.

Bajzáth Ignác származási helyéről, szüleitől nem rendelkezünk információval. A halotti anyakönyv bejegyzése szerint 87 éves korában halt meg, így 1830 körül születhetett. Schmidt Emíliaval kötött házasságot. Gyermekekről a rendelkezésre álló források alapján nem találtunk adatokat. 1860-tól 1911-ig állt Somogy vármegye szolgálatában. 1862. január 1-től június 30-ig írnok, 1862. július 1-től 1871-ig esküdt volt. Az 1871. december 29-i tisztújításon a Marcali járás szolgabírósegédjének választották. 1872. április 1-jén tett hivatali esküt. Az 1877-es és 1883-as vármegyei tisztújításkor újra a szolgabírósegédi állást nyerte el, majd 1887-től 1911-ig szolgabíró volt ugyanott, s 1892-től a tiszteletbeli főszolgabírói címet is viselte. Az 1911. évi májusi törvényhatósági közgyűlésen lemondott és nyugdíjba vonult. 1911. augusztus 11-én, nyugdíjaztatása alkalmából a Magyar Koronás Érdemkeresztet adományozták neki. A megtisztelő kitüntetést az 1911. november 6-i évgyűléses közgyűlésen adták át.

Marcaliban halt meg 1917. november 3-án.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 520. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 340/1877., 439/1883., 461/1889., 622/1895., 627/1895., 667/1901., 668/1901., 1183/1907., 1186/1907. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 53/1918. sz.
4. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 757/1889., 1027/1895. sz.
5. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1862–1863., 1868–1871., 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Marcali halotti akv. 117/1917. sz.
7. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
9. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

44.

Dr. Mitzger Miksa Marcali járási orvos Körmend, 1836–?

Anyakönyvi adatairól a rendelkezésre álló források alapján kevés információval rendelkezünk. A vármegyei számvevősegi iratok tisztviselői illetményfőkönyvében születésének helyét Körmendnek, idejét 1836-nak jegyzik. Ugyanitt vallását izraelitának jelölik. Orvosi oklevelét 1860-ban Bécsben szerezte. Az 1871. december 29-i tisztújításkor a Marcali járásba nevezték ki járásorvosnak. A következő tisztújításokon, 1877-ben, 1883-ban és 1889-ben is a Marcali

járásban lett járásorvos. 1890. december 13-án kinevezték Somogy Vármegye Marcali Közkórházának alorvosává. Annyi bizonyos *Magyarország tiszti cím- és névtára* alapján, hogy még 1901-ben is ezt a pozíciót töltötte be. 1889-től 1895-ig a tiszteletbeli járásorvos címet is viselte.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 528. kg. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 467/1889., 629/1895. kg. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztségviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
5. MNL SML IV. 419. Marcali járás főszolgabírájának iratai. Közigazgatási iratok 1780/1885. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyei és városai), 229. p.

45.

Vizeki Tallián Gyula Nagyatádi járási szolgabíró Szentbenedek, 1848. március 13–Kutas, 1927. augusztus 15.

1848. március 13-án született Tallián Gyula György néven. Édesapja Tallián Emánuel földbirtokos, édesanyja Matkovich Ilona volt. Szerdahelyi Virgíniával kötött házasságot. Három leánygyermekük született, Helena Amália Magdolna (1873), Virginia Terézia Júlia (1881) és Mária. Középiskolai tanulmányait Székesfehérváron a ciszterciek főgimnáziumában végezte a későbbi Wekerle Sándor miniszterelnök osztálytársaként. Pozsonyban jogi tanulmányokat folytatott. Először a Kaposvári Királyi Törvényszéknél alkalmazták, majd 1870-ben Somogy vármegye tiszteletbeli aljegyzőjévé nevezték ki. Ugyanebben az évben rendes aljegyző lett. 1871-ben ügyvédi vizsgát tett. Az 1871. decemberi tisztújításkor a Nagyatádi járás szolgabírájának választották, ebben a pozícióban 1886-ig szolgált. 1887 és 1889 között a Nagyatádi járás főszolgabírája volt. 1889. december 17-én Csépan Antal utódjaként foglalta el az alispáni széket. Tallián Béla főispán halála után, 1893. május 29-én főispánná nevezték ki, s ezt a tisztséget viselte 1906. február 10-ig, amikor is lemondott állásáról. Elnöke volt a Kaposvári Nemzeti Kaszinónak, később a Somogy megyei Takarékpénztárnak, a Kaposvári Takarékpénztárnak, a Kaposvári Korcsolyázó Egyesületnek, valamint vezetőségi és választmányi tagja minden jelentősebb kaposvári vagy megyei szervezetnek, így többek között a Gazdasági Egyesületnek, a Kaposvári Szabad Lyceum Egyesületnek, a Közművelődési Egyletnek is. Kaposvár város fejlesztésében, városiasításában, intézményekkel való gyarapításában jelentős érdemeket szerzett. Utcát neveztek el róla. Erdemeiért elnyerte a Lipót-rendet. 1927. augusztus 15-én hunyt el, s a kutasi családi sírboltban helyezték örök nyugalomra római katolikus szertartás szerint.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 514. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 327/1877., 424/1883., 443/1889. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 73/1895., 112/1905. sz.
4. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889. sz.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kutasi halotti akv. 38/1927. sz.
7. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912.* Kaposvár, 1913, 325. p.
8. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
9. Nagy Zoltán: *Utcák, terek névadói Kaposváron. (Életrajzgyűjtemény).* Kaposvár, 2005, Megyei és Városi Könyvtár, 73. p.
10. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 183. p.
11. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 196., 560., 575. p.
12. Vizeki Tallián Gyula. *Új-Somogy.* 1927. augusztus 17. 3. p.

46.

Stadler Mihály Nagyatádi járási első szolgabírósegéd Hetes, 1842. szeptember 24–Nagyatád, 1911. december 12.

1842. szeptember 24-én született Hetesen Stadler István és Domján Rozália római katolikus szülők fiaként. Miklai Idával kötött házasságot. Öt gyermekük született: Géza Sándor (1876), Ida Franciska Szidónia (1878), Kálmán (1880), Erzsébet Margit (1881) és Ida (1884). Hivatali pályafutása teljes egészében a Nagyatádi járáshoz kötődik. 1877. december 28-i tisztújításkor I. szolgabírósegédnek választották, s 1878. január 1-jén tette le a hivatali esküjét. Az 1883. decemberi tisztújításkor ismét az I. szolgabírósegédi hivatalt nyerte el, amelyet 1886-ig töltött be. 1887-ben szolgabírónak választották, s az 1889-es, az 1895-ös, az 1901-es és az 1907-es tisztújító közgyűlések után ismételten ezt a tisztséget tölthette be. 1897-ben a tiszteletbeli főszolgabírói címet is megkapta.

1911. december 12-én hunyt el Nagyatádon.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 337/1877., 432/1883., 461/1889., 620/1895., 627/1895., 667/1901., 668/1901., 1183/1907., 1186/1907. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1899–1900. Állandó illetmények számfeljtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagyatádi halotti akv. 70/1911. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 569. p.
7. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja,* 1906. november 8. 450. p.

**Daruvári Kacskovics Lajos Csurgói járási közigazgatási gyakornok
Béndekpuszta, 1861. április 18–Kaposvár, 1944. január 31.**

1861. április 18-án született Béndekpusztán, római katolikus családban. Édesapja Kacskovics Mihály, édesanyja Gosztonyi Ilona volt. 1894-ben feleségül vette vizeki Tallián Ilonát. Házasságukból öt gyermek született: Ilona (1897), Gyula (1897), István (1899), Marianna (1901) és Eszter (1908). Középiskoláit Kaposvárott és Székesfehérváron végezte. Majd a pécsi jogakadémia tanult, ahol jog- és államtudományi államvizsgát tett. 1885. október 22-én kezdte meg közigazgatási pályafutását a Csurgói járási szolgabíró mellett mint közigazgatási gyakornok. 1887-ben tiszteletbeli szolgabíró lett. Az 1889. december 17-i tisztújításkor a Tabi járás szolgabírájának választották. Négy esztendővel később elnyerte a Csurgói járás főszolgabírói tisztét, s 1894. február 5-én tett hivatali esküt. Az 1895-ös és az 1901-es tisztújító közgyűlésen ismét főszolgabírónak választották a Csurgói járásban. 1907. november 4-én kinevezték Somogy vármegye alispánjának, s tizenkét esztendeig, 1919-ig irányította a megyei közigazgatást. Tevékenyen részt vett Somogy vármegye társadalmi és közéletében. Elnöke volt a Kaposvári Takarékpénztár Rt.-nek, valamint az Országos Magyar Iparművészeti Társulat kaposvári helyi választmányának. A Somogy Vármegyei Tűzoltószövetség védnöke volt. Határozó támogatására és közbenjárására létesült a csurgói polgári leányiskola, melynek elnöke, később díszelnöke lett. Tagja volt számos megyei és városi bizottságnak. Betöltötte a Kaposvári Nemzeti Kaszinó, a Vörös Kereszt Egylet járási szolgabírája, az Erzsébet Egyesület, a Gimnáziumi Ifjúsági Segítő Egyesület, a Somogy megyei Múzeum Egyesület elnöki tisztségét és több más egyesületnek alelnöke (pl. a Somogy megyei Gazdasági Egyesület) vagy választmányi tagja volt. Támogatásával létesült a kaposvári tüdőbeteg-gondozó és épült fel a tüdőbetegek kórháza. A Kaposvári Állami Főgimnázium választmányának is elnöke volt, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek pedig titkára. 1922-ben a Somogy megyei Takarékpénztár vezérigazgatója, 1923-ban igazgatósági elnöke lett. 1919-ben, harminchét évnyi vármegyei szolgálat után vonult nyugalomba. 1922. május 12-én a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium daruvári Kacskovics Lajosnak, a Somogy Vármegyei Gazdasági Egyesület alelnökének a m. kir. gazdasági főtanácsosi címet adományozta.

1944. január 31-én, 82 éves korában halt meg Kaposváron. Halálakor a Gróf Apponyi Albert utca 3. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 15/1922., 109/1926. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 382/1887. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 461/1889., 612/1895., 661/1901., 882/1907., 1160/1907. kg. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Iktatott iratok 1308/1885. sz. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Lengyeltóti r. k. születési akv. 41/1861. Kaposvári r. k. házassági akv. 46/1894. sz.
6. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
7. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 73/1944. sz.
8. Bereczk Sándor: *Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése*. Bp., 1925, 151–152. p.

9. *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve 1812–1912.* Kaposvár, 1913, Szabó Lipót Könyvsajtója, 146., 331–332. p.
10. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. V. kötet. Hé–Kezy.* Bp., 1913, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 303. p.
11. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
12. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 191–586. p.
13. Dömjén Miklós (szerk.): *Somogy megye Trianon után.* Bp., 1932, A szerző kiadása, 91–92. p.
14. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja,* 1906. november 8. 450. p.
15. daruvári † Kacs Kovics Lajos. *Új-Somogy,* 1944. február 1. 1–2. p.

48.

Dr. Rajczy István Csurgói járási tiszteletbeli szolgabírósegéd

Rajczy Istvánról kevés információval rendelkezünk az átnézett források alapján. Az 1889. decemberi tisztújításon szolgabírórnak választották a Csurgói járásba. *Magyarország tiszti cím- és névtárában* 1888-ban és 1889-ben szerepel a Csurgói járás szolgabírájaként, 1890-ben pedig alszámvevőként.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 757/1889. sz.
2. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

49.

Dr. Nőthig János tiszteletbeli Nagyatádi járási orvos Barcs, 1849. január 16–Nagyatád, 1904. március 27.

1849. január 16-án született Barcson római katolikus családban, Nőthig József pék és Horváth Franciska gyermekeként.

Vinter Zsófiával kötött házasságot. Gyermekekre vonatkozó adatokat a rendelkezésre álló források alapján nem találtunk. Orvosi oklevelét 1879-ben Bécsben szerezte. Az 1883-as, az 1889-es, az 1895-ös és az 1901-es tisztújításokon a Nagyatádi járás orvosává választották, amely tisztséget 1904-ig töltötte be. Emellett 1889 és 1904 között tiszteletbeli megyei főorvosként is jegyezték.

55 éves korában, 1904. március 27-én halt meg Nagyatádon.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 1027/1895. sz.

2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 367/1889., 469/1889., 668/1901. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1897–1898., 1889–1890., 1895–1896., 1899–1900.
5. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Barcsi r. k. születési akv. 16/1849. sz.
6. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagyatádi halotti akv. 24/1904. sz.
7. *Magyarország tisztii cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

50.

Fenyősy Ödön Szigetvári járási szolgabíró Lébény, 1846. november 7–Barcs, 1901. június 4.

1846. november 27-én született Lébényben (Moson vármegye). Édesapja Fenyősy József, édesanyja Döme Katalin volt. Felsőeőri Hegedűs Adállal kötött házasságot, három gyermekük született: Margit Hermina Mária (1877), Zoltán Zsigmond József (1878) és Helena Adelhaid (1881). Hivatali pályafutását írnokként kezdte meg 1868-ban. A számvevőségi iratok között található tisztviselői illetményfőkönyv 1868. május és 1869. január között jegyzi írnokként. Az 1871. december 29-i tisztújításkor szolgabírósegédnek, majd 1883-ban szolgabírónak választották a Szigetvári járásba. 1887-től 1896-ig főszolgabíró volt ugyanott. 1896 júliusában lemondott szigetvári hivataláról és az újonnan alakult Barcsi járás első főszolgabírója lett. Barcson hunyt el 1901. június 4-én.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 523. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 649/1896. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 335/1877., 430/1883., 454/1889., 610/1895. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1868–1871., 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfeljtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *Magyarország tisztii cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 567–579. p.

51.

Babócsai Farkas Gyula Szigetvári járási szolgabírósegéd ?, 1853–Szigetvár, 1931. december 10.

1853-ban született római katolikus családban. Kohárits Ilonával kötött házasságot. A rendelkezésre álló források alapján két gyermeke született: Béla és Leona. Jog- és államtudományi államvizsgát tett. Az 1883-as és 1889-es tisztújító közgyűléseken megválasztották szolgabírósegédnek a Szigetvári járásba. 1889. február 4-én kinevezték ugyanott tiszteletbeli főszol-

gabírónak Ezt a címet haláláig viselte. Az 1895. december 17-i tisztújításkor szolgabírónak választották a Szigetvári járásba, s ezt a hivatalt kapta meg a következő választásokon is, egészen 1918-ig. Az 1898-ban alakult Szigetvári Jótékony Nőegyletnek alapítója volt. Kiérdemelte a polgári II. osztályú hadiérdemkereszt viselését.

Szigetváron hunyt el 1931. december 10-én, 78 éves korában és házassága 48. évében.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 93/1889., 757/1889., 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 440/1883., 461/1889., 469/1889., 619/1895., 627/1895., 667/1901., 668/1901., 1183/1907., 1186/1907. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XV. 78. Gyászjelentések gyűjteménye.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Németh Béla: *Szigetvár története.* [Pécs], 1903., Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 383. p.
8. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

52.

Jakab Andor Szigetvári járási szolgabírósegéd Kiskorpád, 1858. július 14–Kaposvár, 1911. október 27.

1858-ban született Kiskorpádon, Jakab István és Siklósi Mária római katolikus vallású szülők gyermekeként. A rendelkezésre álló források alapján nem találtunk házastársra, gyermekekre vonatkozó adatokat. Halotti anyakönyvi bejegyzése szerint nem volt felesége. Jogi tanulmányokat folytatott, vizsgáit 1878-ban és 1880-ban tette le. Az 1883. december 17-i tisztújításon szolgabírósegédnek választották a Szigetvári járásba. 1883-tól 1889-ig ezt a tisztséget töltötte be. A következő, 1889-es tisztújítás alkalmával a Kaposvári járásba került szolgabírórnak. Az 1895-ös és az 1901-es tisztújító közgyűlésen ismét a Kaposvári járás szolgabírájának választották, s emellett 1901-ben tiszteletbeli főszolgabírórnak is kinevezték ugyanide. Ezt a címet nyugdíjba vonulásáig, 1905. december 1-ig viselte.

1911. október 27-én halt meg. Halálakor nyugalmazott tiszteletbeli főszolgabíró volt, s Kaposváron, a Fő utca 49. szám alatt lakott.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 30/1893. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 138/1907. sz. (Törzskönyvi lap.)

3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 441/1883., 461/1889., 618/1895., 667/1901., 668/1901. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti akv. 538/1911. sz.
6. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 572., 576. p.

53.

Dr. Szabó István Szigetvári járási orvos Andocs, 1844. február 16–?

1844. február 16-án született Andocson, római katolikus családban. Édesapja Szabó József iskolamester, édesanyja Meszter Julianna volt. Orvosi oklevelét 1871-ben Pesten szerezte. 1885. május 4-én a Szigetvári járás tiszteletbeli járásorvosának nevezték ki, s ezt a címet 1889 novemberéig viselte. 1885 júniusában Németladon (ma Lad) volt kórorvos a vármegyei alispáni iratok biznysága szerint. A *Magyarország tisztí cím- és névtára* adatai alapján 1888–1889-ben a Szigetvári járás orvosa volt.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
2. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Iktatott iratok 588/1885. sz.
3. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Andocsi r. k. születési akv. 1844.
4. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
5. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 587. p.

54.

Horváth Gábor Tabi járási szolgabíró

Horváth Gábor családi adatairól a rendelkezésre álló forrásokban nem találtunk információkat. Ügyvédi oklevelét 1871-ben hirdették ki a megyei közgyűlésen. Az 1871-es, az 1877-es és az 1883-as tisztújító közgyűlésen szolgabírósegédnek választották a Tabi járásba. Ezt a tisztséget 1886-ig töltötte be. 1887-től 1894-ig a Tabi járás főszolgabírája volt.

A főispáni bizalmas iratok tanúsága szerint 1893 decemberében mondott le hivataláról, azonban viselt tisztségét az 1894. februári közgyűlésig köteles volt ellátni. Halálának ideje és helye egyelőre nem ismert.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 519. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 45/1893. sz.

3. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 1/1894. sz.
4. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 342/1877., 431/1883., 459/1889. kgy. sz.
5. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Szántó László (szerk.): *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve.* Kaposvár, [é. n.], Somogy Megyei Ügyvédi Kamara, 149. p.
8. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 567. p.

55. kép

Ifj. hegyesi Hegyessy Nepomuk János Tabi járási szolgabírósegéd ?, 1855–Szigetvár, 1920. március 8.

Hegyessy Nepomuk János 1855-ben született. Származási helyéről, szüleiről nincs információnk. Igmándy Saroltával kötött házasságot. A rendelkezésre álló források szerint Irén Aurélia (1881) Aranka, Géza, László Viktor (1884), Iván Kálmán (1886) és Janka Erzsébet (1890) nevű gyermekeik születtek. 1878 júniusától szolgált a vármegyét, 1880-ban a Szigetvári Szolgabírói Hivatalnál volt írnok. 1880. február 3-tól 1886-ig szolgabírósegédként működött a Tabi járásban, majd 1887-től 1889-ig a szolgabírói teendőket látta el ugyanott. Az 1889. december 17-i tisztújítói közgyűlésen a Szigetvári járáshoz nevezték ki szolgabírónak. Ezt a hivatalt 1896. augusztus 3-ig töltötte be, mikor is a járás főszolgabírója lett. Az utóbb említett tisztséget 1918-ig viselte. Emellett Szigetvár közeletében a helyi Polgári Casino elnökeként is részt vett, valamint 1905 és 1907 között a Szigetvár–Kaposvár Helyiérdekű Vasút Rt. igazgatósági tagja volt.

1920. március 8-án, 65 éves korában hunyt el Szigetváron.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 14/1880., 151/1883., 15/1884., 757/1889. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 442/1883., 461/1889., 619/1895., 659/1901., 1177/1907. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
5. Németh Béla: *Szigetvár története.* [Pécs], 1903, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt., 383. p.
6. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 571–576., 579. p.
7. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.

56.

Ifj. Nagy Ferenc Tabi járási közigazgatási gyakornok

Ifj. Nagy Ferenc közigazgatási gyakornokról kevés információval szolgáltak az átnézett források. Annyi bizonyos, hogy 1883 decemberében kezdte meg hivatali pályafutását a Tabi járásban mint közigazgatási gyakornok. Az 1886-os tiszti cím- és névtárban is közigazgatási gyakornokként szerepel. Ugyanebben az évben, a decemberi tisztújításkor a Tabi járásban tiszteletbeli szolgabírósegédként említik.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

57.

**Dr. Révész Bernát Tabi járási orvos
?–Ropice, 1889. szeptember 19.**

Révész Bernát járásorvosról az átnézett források kevés információval szolgáltak. Az 1883. december 17-i tisztújításkor a Tabi járás tiszteletbeli orvosa volt. 1888-ban és 1891-ben *Magyarország tiszti cím- és névtárának* bizonyosága szerint a Tabi járás orvosi feladatait látta el. A számvevőségi iratok között található tisztviseelői illetményfőkönyv 1889. január és március közötti bejegyzéseiben tiszteletbeli járásorvosként említik.

A tabi izraelita halotti anyakönyvben 1889. szeptember 19-én bekövetkezett halálának helyeként Ropice (Csehország) szerepel.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviseelői illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyagkönyvek másodpéldányai. Tabi izraelita halotti akv. 66/1889. sz.
5. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

58.

Éhn Sándor Lengyeltóti járási szolgabíró
Gölle, 1849. március 12–Nagyatád, 1905. szeptember 30.

1849. március 12-én született Göllében, római katolikus családban, Éhn László lellei földbirtokos és Nietzer Terézia gyermekeként. 1878. augusztus 24-én feleségül vette Paray Máriát. Gyermekeik: Margit Mária Sarolta Vilma (1879), Ilona Jozefa (1881) és Vilma Mária (1886) voltak. Az 1877-es vármegyei tisztújításkor a Lengyeltóti járás szolgabírájának választották meg, s 1886-ig viselte ezt a tisztséget. 1887 és 1889 között főszolgabíró volt a Lengyeltóti járásban. Az 1889. december 17-i tisztújító közgyűlésen a Nagyatádi járás főszolgabírájának választották. 1902 júniusában lemondott állásáról. 1895-ben létrehozott egy alapot a majdani Nagyatádon felállítandó járási kórház javára, azonban végül nem sikerült annyi pénzt összegyűjteni, hogy a kórház felépülhessen. Nagyatádon halt meg 1905. szeptember 30-án, 56 éves korában.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884., 757/1889., 65/1902. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 330/1877., 428/1883., 455/1889., 611/1895., 660/1901. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
4. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányai. Göllei r. k. születési akv. 12/1849., Kaposvári r. k. házassági akv. 50/1878. sz.
5. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagyatádi halotti akv. 62/1905. sz.
6. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
7. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 231., 569–576. p.

59.

Szini László Lengyeltóti járási szolgabírósegéd

Szini László szolgabírósegédről kevés információval szolgáltak az átnézett források. Hivatali pályafutásának néhány évről tudunk biztosat. A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1877-es és 1883-as tisztújításkor szolgabírósegédnek, 1887-ben szolgabírónak választották meg a Lengyeltóti járásban.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 341/1877., 438/1883. kgy. sz.
3. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

**Egyházasberzsényi dr. Berzsényi Sándor Lengyeltóti járási orvos
Vrácsik, 1846. február 16–Lengyeltóti, 1920. október 16.**

1846. február 16-án született Vrácsikon (ma Újvárfalva), s Berzsényi Elek Sándor Lajos néven Nagybjomban anyakönyveztek. Szülei Berzsényi Mór és szentpéteri Ágoston Anna voltak. Kétszer nősült, első felesége Kovácsi Miklósi Jolán, második felesége Perlaky Gizella volt. A rendelkezésre álló források szerint gyermekei: János György Mór (1876), István (1878) és Anna. Orvosi oklevelét 1871-ben Pesten szerezte. 1874-től 1918-ig a járásorvosi teendőket látta el a Lengyeltóti járásban, illetve 1883-tól 1895 decemberéig tiszteletbeli járásorvos volt ugyanott. 1886 augusztusában kinevezték tiszteletbeli megyei főorvosnak, s ezt a címet 1918-ig viselte. Elnöke volt az 1906. augusztus 26-án megalakult Fonyódi Községi Fürdőegyesületnek. Odaadón munkálkodott a Balaton-kultusz fejlesztése érdekében, ezen a téren elévülhetetlen érdemeket szerzett. A fonyódi Sándortelep az ő nevét viseli. Emellett a Lengyeltóti Kaszinó választmányi tagja is volt, valamint 1887-ben az ő szervezésével alakult meg a Vöröskereszt helyi szervezete. Az említetteken kívül Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága is a tagjai közt tudhatta.

1920. október 16-án hunyt el Lengyeltótiban.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai 152/1907. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884., 875/1894., 1027/1895. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 628/1895., 668/1901., 1186/1907. kg. sz.
4. MNL SML IV 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
5. MNL SML IV 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890., 1897–1898., 1899–1900. Állandó illetmények számfejtő könyve 1895–1896.
6. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Nagybjomi r. k. születési akv. 1846.
7. MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Lengyeltóti halotti akv. 76/1920. sz.
8. Kanyar József (szerk.): *Fonyód története*. [Fonyód], 1985, 183., 299. p.
9. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. II. kötet. Bebek–Byzó*. Bp., 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 171. p.
10. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.
11. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 556., 590. p.
12. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1906. november 8. 450. p.
13. Meghalt dr. Berzsényi Sándor. *Új Somogy*, 1920. október 19. 2. p.

61.
Naszvadi Csonka Gyula Csurgói járási szolgabíró
Szakácsi, 1849. május 16–Csurgó, 1887. augusztus 10.

1849. május 16-án született Csonka Nepomuk Gyula néven Szakácsiban (ma: Nagyszakácsi), római katolikus vallású családban. Édesapja Csonka János, édesanyja Bakó Emma volt. 1881. április 18-án feleségül vette Schäffer Paulát. Házasságukból Zénó Gyula Benedek (1882), Gizella Sarolta (1883) és Gabriella Anna (1887) nevű gyermekeik születtek. Az 1877. december 28-i tisztújításkor a Kaposvári járás segédszolgabírájává választották. 1883. december 17-től 1886-ig a Csurgói járásban szolgabíró, majd 1887-től ugyanitt főszolgabíró volt. 38 éves korában, házasságának hatodik évében, 1887. augusztus 10-én halt meg Csurgón.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 425/1883. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Csurgói r. k. halotti akv. 68/1887., Tapsonyi r. k. születési akv. 75/1849. sz.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.
5. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye.* Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 568., 571. p.

62.
Erdőssy József Csurgói járási szolgabírósegéd
?, 1827–Csurgó, 1886. március 2.

1827-ben született római katolikus vallású családban. Felesége Veidinger Karolina volt. Az átnézett források tanúsága alapján hat gyermekük született: Ilona Julianna Jozefa (1864), Frigyes (1868), Károly (1872) Sándor (1874), Johanna (1875) és János (1878). A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek bizonyosága alapján az 1877-es és az 1883-as tisztújító közgyűléseken a Csurgói járás szolgabírósegédjének választották meg. Ezt a hivatalt haláláig viselte.

Csurgón halt meg 59 éves korában, ahol római katolikus szertartás szerint temették el.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1883., 15/1884. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 339/1877., 434/1883. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Csurgói r. k. születési akv. 17/1872., 18/1874., 126/1875., 31/1878., Csurgói r. k. halotti akv. 10/1886. sz.

4. Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. Bp., [1914], Országos Monográfia Társaság (Magyarország vármegyéi és városai), 569. p.
5. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.

63.

Dr. Barla Szabó Sándor Csurgói járási orvos Nagydobsza, 1834–Csurgó, 1891. március 13.

1834-ben született Nagydobszán református vallású családban. Orvosi oklevelét 1858-ban szerezte meg. Sarkady Máriával kötött házasságot. A rendelkezésre álló adatok alapján két gyermekük született: Titusz (1874) és Ilona (1876). Az 1871. december 29-i tisztújításkor a Csurgói járás járásorvosának nevezték ki. Ezt a tisztséget 1891-ig töltötte be. Az 1883. és az 1889. évi tisztújításkor a Csurgói járás tiszteletbeli járásorvosa is lett, amely címet 1890 decemberéig viselte. 1885-ben a porrogszentkirályi körorvosi feladatokat is ellátta. Az 1889. december 17-i tisztújításkor ismét a Csurgói járás járásorvosává választották.

1891-ben halt meg, 57 éves korában.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 255. a. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1871. december 29. 529. kgy. sz.
2. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 15/1884. sz.
3. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 446/1883., 467/1889., 469/1889. kgy. sz.
4. MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai 1916/1885. sz.
5. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
6. MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Csurgói ref. halotti akv. 10/1891., Csurgói ref. születési akv. 19/1874., 19/1876. sz.
7. *Magyarország tisztí cím- és névtára 1873–1944*. Arcanum Digitális Tudománytár.

64.

Ábrahám Falussy Gusztáv Csurgói járási közigazgatási gyakornok

Falussy Gusztáv családjáról, magánéletéről az átnézett forrásokban nem találtunk információkat. Hivatali pályafutását 1885. április 12-én kezdte meg, amikor is a Csurgói járás szolgabírája mellé nevezték ki közigazgatási gyakornoknak. Ezt a tisztséget 1888-ig viselte. Az említett évben a Csurgói járás tiszteletbeli szolgabírája is volt. 1889-től 1894-ig első alszámvevő. 1894. február 24-én kinevezték számtisztnek Budapestre a M. Kir. Főszámszékhez. 1897-től 1900-ig a M. Kir. Állami Számvevőszék Segédhivatalának irodaigazgatói tisztjét töltötte be.

1901-től 1908-ig ugyanitt számvizsgáló, majd 1909-től 1915-ig a Számvevőszék titkára volt. 1916 és 1918 között számvevőszéki osztálytanácsosként működött.

Az adatok forrásai:

1. MNL SML IV. 401. b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai 151/1894. sz.
2. MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 465/1889. kgy. sz.
3. MNL SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai. Iktatott iratok 411/1885. sz. Somogy vármegyei tisztviselők illetményeinek nyilvántartási főkönyvei 1889–1890.
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944.* Arcanum Digitális Tudománytár.

Kopits János,
a kaposvári Kossuth Lajos-szobor alkotója

Korabeli felvétel a kaposvári Kossuth Lajos- szobor leleplezési ünnepségéről

A KAPOSVÁRI KOSSUTH LAJOS-SZOBOR TÖRTÉNETÉBŐL¹

RÉCSEI BALÁZS

*Alföld porában, kisváros sarában
A napban és a hóban nyugodtan áll.
Némán is harsog és nem bántja lárma,
Sem a tömeg, mely gyűlöl vagy csodál.*

(Juhász Gyula: Kossuth szobor, részlet)

A 2011. évben több, Kaposvárott felállított köztéri szoborral kapcsolatban is évforduló volt.² Az alábbi írás az ekkor száz éve felavatott Kossuth Lajos szobor létrejöttének körülményeit ismerteti.

Az évfordulós szobrok előtörténetében közös, hogy megvalósításukat éles – személyeskedéstől sem mentes – viták kísérték. Az ötlet első ismert felvetésétől a Kossuth Lajos-szobor 12, a Rippl-Rónai József-szobor 9, a Németh István-szobor nem egész 3 év alatt „testesült meg”. Kijelenthető, hogy mindhárom szobor esetében néhány éves késlekedés azzal járt volna, hogy végül nem készülnek el, mivel a világháborúk idejének pénzügyi nehézségei, illetve a hiperinflációk a műalkotások pénzügyi alapjait nagy valószínűséggel elsorvasztották volna, mint az Kaposvár számos alapjával is történt.

A kaposvári Kossuth Lajos-szobor a világ köztéri Kossuth-szobrainak időrendi sorában a 72.-ként lett felállítva. Ádámfy József 1973-ig több mint százat vett számba.³ A világ első köztéri Kossuth-szobra a Veszprém megyei Siómaros község hírnevét öregbíti. Az 1894. július elején felállított bronz mellszobor azóta – anélkül, hogy helyéről elmozdították volna – Somogy megyébe került, mivel Siómaros 1950-ben beolvadt Balatonszabadiba, melyet ehhez a megyéhez csatoltak.⁴

Somogy megyében az első – a világon a 37. köztéri – Kossuth Lajos-szobrot Nagyatád nagyközségben avatták fel Chernel Gyula függetlenségi párti képviselő⁵ jóvoltából 1903. október 25-én. Horvay János bronz mellszobor alkotása előbb a Széchenyi téren, majd 1971-től a Kossuth Lajos utcában áll mészkő, utóbb vörös márvány posztamenten.⁶ A második Somogy megyében felavatott köztéri Kossuth-szobor – amely 51. a világon – 1906. október 14-étől Csokonyán (1908-tól Erdőcsokonya, 1941-től Csokonyavisonta) áll, nem mellékesen

1 Az alábbi publikáció egy – Kaposvár 20. századi köztéri szobrainak történetéről készülő – kézirat elő-, illetve résztanulmánya.

2 Egy lelkes lokálpatrióta, dr. Fekete Gyula (1861–1944) kaposvári ügyvéd személye köti össze ezeket az időben és céljukban egymástól oly távol eső szobrokat, ugyanis mindhárom emlékszobor létrejötte kapcsán találkozhatunk a nevével. Az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobor és Kossuth Lajos ugyanitteni szobra esetében mindvégig kitarított amellett, hogy más szobrásszal kellene elkészíttetni a művet, de ezt a szándékát nem sikerült megvalósítania, pedig sok konfliktust vállalt érte. A Németh István-szobrot főleg az ő ügybuzgósága eredményezte, annak ellenére, hogy – a Kossuth-szobor kapcsán is – Németh István polgármester ádáz ellenfele volt. A másik három – 2011-ben aktuális évforduló:

Németh István polgármester (1896–1911) 1911-ben, azaz akkor száz éve hunyt el, és szobrát 72 éve, 1939-ben – születésének 90. évfordulója utáni hetekben – leplezték le.

Rippl-Rónai József 1861-ben, azaz – 2011-ben – 150 éve született és első kaposvári szobrát 1936-ban, azaz – tehát 2011-ben – 75 éve avatták fel.

Dr. Fekete Gyula szintén 1861-ben, azaz – 2011-ből nézve – 150 éve született.

3 Ádámfy József. *A világ Kossuth-szobrai*. Bp., [é. n.] Népművelési Propaganda Iroda, 47. p. (a továbbiakban: Ádámfy).

4 *Magyar Közlöny*, 1949. december 14. 2113. p.

5 Bővebben Chernelről: Szántó László: Képviseelő-választások Somogyban 1890–1914. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 33*. Kaposvár, 2002, Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML), 121–164. p.

6 Ádámfy, 41., 62. p.

közadakozásból, igaz ez is „csak” bronz mellszobor. Egyébként annak a Ligeti Miklósnak az alkotása,⁷ akinek Rippl-Rónai József-ről készített mellszobrát dr. Fekete Gyula az 1930-as évek közepén – sikertelenül – favorizálta Lányi Dezső Rippl-Rónai József-szobrával szemben.⁸

A köztéri szobrokról

Köztéri szobor a terület tulajdonosának az engedélyével állítható fel. Ez a tény alapvetően meghatározza a közönség elé állítandó műalkotást. A hatalmon lévők itt is érvényesíthetik érdekeiket. A maradandónak szánt anyagból készülő szobrokat az állandóság igényével készítik, illetve állítják. A köztéri műalkotásoknak funkcionálisan két alaptípusát különböztetik meg: a díszítő szobrok és az emlékművek. Utóbbiakat is két kategóriára osztja a szakirodalom: emlékmegőrző alkotások és politikai emlékművek. A politikai témájú emlékművek feladata, hogy olyan politikailag, ideológiailag „hasznosítható” történelmi személyt, eseményt állítson a publikum elé, aki vagy amely az adott rendszer eszményeit, értékrendjét emelik ki, illetve legitimálják, erősítik. Mindezek hagyományainak fenntartását az ilyen köztéri műalkotások megkönnyítik.⁹ A jelen írásban szereplő kaposvári Kossuth Lajos-szobor ennek messzemenően megfelelt.

A nagypasztika mindig jelentős mecenatúrát igényel. Az anyagi alapot biztosító – a megrendelő – lehet magánszemély vagy önkormányzati, illetve állami szerv, intézmény, esetleg formális vagy informális társadalmi szerveződés. Az átvevő – aki tulajdonba veszi – azonban a közteret is uráló hatalmi szerv. Ez dönti el, hogy megfelel-e az uralmon lévők érdekeinek a szobor. A zsűri sokszor megegyezik az átvevővel. Ha nem – tehát szakemberekből áll –, akkor hatásköre csekély: csak a szakvéleményét terjesztheti az átvevők, azaz a döntéshozók elé.¹⁰ Esetünkben a megrendelők és az átvevők egyaránt Kaposvár Rendezett Tanácsú Város vezetői voltak. A zsűri összetételét szintén ők határozták meg.

Az átvevő már az alkotás elejétől – a témaválasztástól – beleszól(hat) a műalkotásba. Ha nem hatalmi kezdeményezésre és nem közpénzből születik egy szobor, akkor is a politikai-hatalmi viszonyoktól függ közterületen való felállítása.¹¹

A díszítő szobor funkciója a nevében rejlik. Általában ezeket is az „urbanisztikai erővonalak”¹² találkozásaiiban helyezik el.

Az emlékművek a közterületen állított alkotások másik csoportját képezik. Altipusai a szakirodalom és a gyakorlat alapján: 1. emlékmegőrzők, 2. politikai emlékművek.¹³ Az emlékmegőrző alkotások, a portréemlékművek is hordoznak politikai töltetet, de a hatalmon lévők számára ennek csekély a jelentősége. Ezeket nemzeti emlékműveknek is nevezik.¹⁴ Mintegy átmeneti kategória a szimplán díszítő funkciójú műalkotások és a direkt politikai emlékművek között.¹⁵

A megrendelő és az átvevő – a hatalom letéteményese – a politikai emlékműnél elsősorban a politika és nem az esztétika szempontjait érvényesíti. Ezért is nehéz ezeknél az alkotásoknál elkerülni, hogy „...az emlékmű ne kerüljön giccshelyzetbe”.¹⁶

7 Ádámfy, 43., 66. p.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22089/1936. sz. Fekete Gyula fellebbezése a kaposvári Rippl-Rónai József-szoborral kapcsolatban. (Kaposvár Rendezett Tanácsú Város megnevezése a jogszabályi változás miatt 1929-től Kaposvár Megyei Város.) A Somogy Megyei Levéltár 2012. október 1-jétől a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára néven tagintézmény lett.

9 Potó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Bp., 2003, Osiris Kiadó, 17–19. p. (a továbbiakban: Potó).

10 Uo.

11 K. Kovalovszky Márta: *Az emlékműszobrászat*. Bp., 1978, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 9–10. p., Potó, 20. p.

12 Gillo Dorfler: *A giccs. A rossz ízlés antológiája*. Bp., 1986, Gondolat K., 75. p. (a továbbiakban: Dorfler), Potó, 18. p.

13 Wehner Tibor: *Köztéri szobraink*. Bp., 1986, Gondolat K., 8. p., Potó, 19. p.

14 Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. In Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Bp., 1985, Népművelési Intézet – Műcsarnok, 6–8. p., Potó, 19. p.

15 Potó, 19. p.

16 Dorfler, 75–76. p., Potó, 21. p.

A spontán, természetes történelmi emlékezet az urbanizálódó világban már nem működik. Ezért „...a politikai emlékművek nem emlékezet és történelem metszéspontján keletkeznek, hanem a rekonstruált múlt és a politikai érdek metszéspontján”.¹⁷

Ünnepnapok, évfordulók alkalmával a mozgósított tömeg nem megy el az emlékmű mellett, mint az év többi napján teszi. A politikusok és az általuk a szoborhoz összpontosított emberek jelenlétükkel, szónoklataikkal, virágaikkal, koszorúikkal mintegy „feltöltik” ideológiai, aktualizáló vonatkozásokkal a műalkotást. A politikai emlékműveknél nem emlékezésről, hanem inkább emlékeztetésről van szó.¹⁸ „Az emlékmű évfordulós, ünnepi hatása tehát nemhogy ellentmond a hétköznapi, látszólag észrevétlen hatásnak, hanem az évente ismétlődő tudatosítással, a lecke újra és újra felmondásával kiegészíti, erősíti azt.”¹⁹

Ha eltűnik az emlékmű eszmei alapja, azaz időről időre nem telítődik a hatalom vagy a társadalom ünnepi érintkezésével, úgy propagandisztikus hatása idővel megszűnik és így már nem „élő” politikai emlékmű. Rendszerváltoztatásokat követően ez egy pillanat műve is lehet.²⁰ Esetünkben ez a Kossuth-szobornál nem érvényesült, mivel a 20. század bármely hazai kormányzata valamilyen értelemben történelmi példaképét látta benne. A megszálló – német, majd orosz – hatalmaknak pedig szerencsére nem állt sem ténylegesen, sem ideológiai értelemben útjában.

A forrásadottságok

A kaposvári Kossuth Lajos-szobor keletkezéstörténetére vonatkozó elsődleges írott források csak rendkívül gyér számban állnak rendelkezésre. Ez köszönhető a Kaposvár városnál és Somogy Vármegye Alispáni Hivatalában történt iratselejtezéseknek, valamint annak, hogy bár mind Kopits János szobrászművésznek, mind dr. Fekete Gyula ügyvédnek van saját fondja a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában, de – egy forrás kivételével – a Kossuth-szoborra vonatkozó sajnós nem akad köztük. Az iratselejtezést követően az alispáni hivatal közigazgatási irataiban legalább az iratborítót meghagyták, így valószínű, hogy egyéb helyre sem kerültek ezek a források. Az sem állapítható meg bizonyosan, hogy a szoborbizottságnál keletkeztek-e iratok, de tény: egyelőre nyomuk sincs. Alapvetően ez az oka az írásban használt viszonylag sok másodlagos forrás – a sajtótermékekben közöltek – felhasználásának. A témáról más-más szemszögből és céllal már közöltek írásokat.²¹ Jelen tanulmány forrásbázisa jóval szélesebb.

A hely

Kaposvár központja – az 1712. évi újratelepülését követően – a kelet-nyugati és észak-déli utak, illetve utcák találkozásában kialakult tér volt, amely a Kossuth-szobor idehelyezéséig a Széchenyi tér nevet viselte. A közterület Széchenyi térre való elnevezésének pontos időpontja egyelőre nem ismert. Valószínűleg az 1860-as években, gróf Széchenyi István halála (1860) után nevezték el az addig Fő tér, Templom tér, Piac tér népies elnevezésekkel is illetett közterületet „hivatalosan”. A város 1862-es telekkönyvi térképe szerint már Széchenyi tér volt a megnevezése. (A városban első Kossuth Lajos tér, amely az 1980-as években épült vasúti felüljáró miatt, már nem tér, a Berzsenyi utca nyugati végén volt.)²² A város központját a

17 Potó, 25. p.

18 Potó, 28. p.

19 Uo.

20 Potó, 28–29. p.

21 Szabó Szilvia: A kaposvári Kossuth-szobor. *Somogyi Honismeret*, 1990. 1. sz. 11–14. p. és Gáspár Ferenc: Az első szoborvita Kaposváron. *Somogyi Honismeret*, 2009. 2. sz. 15–34. p. Utóbbi írás politikai és művészettörténeti aspektusai számos újdonságra hívják fel a figyelmet.

22 A tér korábban Kaposvár védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a nevét viselte, majd – gabonakereskedési funkciójára utalva – a Búza tér elnevezést használták. Nem véletlenül írtam Berzsenyi utcát és nem Berzsenyi Dániel

18. századtól Nepomuki Szent Jánosnak, Kaposvár védőszentjének szobra díszítette. Majd pontosan nem ismert időpontban a szobrot a szentről elnevezett kápolnába helyezték át.²³ A város főterét 1872-től a dalmáciai harcokban és a königgráci csatában elesett somogyi katonák emlékoszlopa ékesítette. A Grácban, stájerországi márványból készített obeliszk 16 láb magas és 200 mázsa súlyú. A 122 nevet megőrkítő emlékmű mintegy 3000 forintba került.²⁴ Ezt a katonai emlékoszlopot 1909 őszén áthelyezték a II. Rákóczi Ferencről elnevezett térre. Ehhez a Gabonapiac térnek is nevezett térséget, vásárteret és a mérlegházat áttelepítették a tér Anna utca felőli oldalára és a vasútállomás előtti területet parkosították. Ekkor egy újságíró még úgy vélte, hogy Kossuth Lajos szobra 1910 tavaszán már állni fog a Széchenyi téren.²⁵ A katonai emlékoszlopot innét később a Horthy parkba, a mai Berzsényi parkba vitték át, mivel helyére a cs. és kir. 44-es gyalogezred emlékművét állították.

Előzmények

Jeles személyiségek emlékét számos módon lehet megőrkíteni, illetve megőrizni. Kaposvár városa Kossuth Lajos esetében ezt érdemeinek a város képviselő-testülete jegyzőkönyvében való méltatásával, festménnyel, tér, majd utca elnevezésével és szobor állításával tette. A festmény elkészítésére pályázatot írtak ki, amelyet 1898-ban először Rippl-Rónai József nyert el.²⁶ De a közízléstől ekkor nagyon távol álló Rippl-Rónai helyett – az új városháza számára – a szintén helybeli Bacskay Béla festőművész kapott végül is megbízást 1902-ben.²⁷

A vizsgált időszakban gyakori volt az emlékfák ültetése. Többek között az államalapítás ezredéves ünnepére és az 1898-ban meggyilkolt Erzsébet királyné emlékére is számos fát ültettek a századforduló körüli években. Ilyen országos kezdeményezés Kossuth Lajossal kapcsolatban is történt, de hogy ez Kaposvárott megvalósult volna, arról egyelőre nem kerültek elő adatok, pedig a *Somogy* című hetilapban többször is szorgalmazták.²⁸

A Vár utca egy szakaszának lakói 1905-ben kérték, hogy Kossuth Lajosról nevezzék el utcájukat.²⁹ Ennek nem lett foganatja – vélhetően azért –, mert a városvezetés Németh István polgármesteri működésétől kezdve '67-es elveket vallott. Akkor neveztek csak el utcát Kossuthról, amikor már ez a közjogi kérdés egy évtizede okafogyottá vált. A Fő utcai vármegyeházzal szemközti nyitott úgynevezett Eibenitz közt 1928-ban keresztelték át Kossuth Lajos utcának, majd utcának.³⁰ Ezt a rövid utcácskát a város törvényhatósági bizottsága 1946-ban utca- és utcanév-rendezés során jelentősen meghosszabbította. Így Kossuth Lajos utcára keresztelték át a Kossuth Lajos utca folytatásában fekvő Árpád, Kolozsvári és Nagyvárad utcákat.³¹ Utóbbi utcanévek más részen éledtek újra.

Kossuth Lajos 1894. március 20-án bekövetkezett halálát követően a fővárosban állítandó szobrának költségeire való gyűjtés rövidesen megindult. Somogy megye hivatalos lapja, a *Me-*

utcat, ugyanis a Hosszú utcát 1880 szeptemberében Berzsényi utcának nevezték át. A kutatás jelen állása szerint arra hajlok, hogy nem a költőről és földesúrról kapta a nevet, hanem csak a családnevet, vagy még inkább az 1880 nyarán elhunyt Berzsényi Farkas – 1849-ben somogyi alispán és utána osztrák fogságot elszenvedő hazafi – nevet akarták megőrkíteni, aki egyébként Berzsényi Dániel egyik fia volt. Az utca elnevezésekor az a Németh Ignác volt a polgármester, aki nyíltan 1848-as eszméket vallott és Kossuth Lajos nagy tisztelőjeként tartották számon.

23 Hoss József: *A Kaposvári Plébánia története. A Veszprémi Egyházmegye múltjából.* 12. sz. Veszprém, 1948, 94. p.

24 A Dalmát és Königgrácznál elesettek... *Somogy*, 1872. július 16. 5. p. és Oskar Tauber: *Historische Legionen Habsburg's.* Wien, 1896, 302. p.

25 *Somogyi Hírlap*, 1909. október 7. 5. p.

26 *Kaposvár*, 1898. szeptember 8. 3–4. p.

27 Közgyűlés. *Somogy*, 1902. március 30. Melléklet 1. p.

28 Kossuth Emlékfák. *Somogy*, 1902. június 22. 2. p., Kossuth Lajos ünnepe. *Somogy*, 1902. augusztus 24. 1. p.

29 A Vár-utca új elnevezése. *Somogyvármegye*, 1905. december 2. 4. p.

30 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1928. szeptember 10. 125/1928. (IX. 10.) sz. határozat. Ez nevezte át Kossuth Lajos utcára az akkor még meglehetősen rövid közt (21022/1928. polgármesteri sz.).

31 Új kaposvári utcák és utcanévek. *Somogyvármegye*, 1946. május 4. 4. p.

gyei Híradó 1894-ben településenként, név szerint, krajcáronként közölte a székesfővárosban felállítandó szoborra adakozó somogyiak listáit.³² Somogy vármegye 1894-ben 1000 koronát utalt át a nemes célra.³³ A következő év májusi törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyvben arról olvashatunk, hogy 177 forint 4 krajcárt tartalmaz a „Kossuth szobor pénztár”, amelyet rendeltetési helyére utaltak.³⁴ 1894 májusának végén arról tudósíthattak a lapok, hogy a budapesti szobor költségeire már összegyűlt a pénz. A *Somogyi Újság* szerkesztősége ezért már egy Pécssett felállítandó Kossuth-szoborra várta az adományokat.³⁵ Ekkor még nem merült fel, hogy Kossuthnak Kaposvárott is állhatna szobra, pedig ekkor még a nagy Kossuth-hívó, Németh Ignác volt a város polgármestere. Ez az „ötlettelenség” véleményem szerint pénzügyi hiányra, illetve a polgármester elleni eljárások sokaságára vezethető vissza.

Az ország az államalapítás ezredéves megünneplése előkészületeinek lázában égett, amikor 1894 januárjában a Belügyminisztérium – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyetértésével – körrendeletet bocsátott ki szobrok „...vagy bármely más képző művészeti alapon tervezett emlékszerű alkotások” megvalósítása tárgyában. Ezzel deklaráltan az ezt követően készítendő műalkotások művészi értékeit akarták szavatolni. Már a műalkotásokra kiírt pályázati feltételeket is véleményezésre kellett benyújtani a fővárosban, a Múcsarnokban székelő Országos Magyar Képzőművészeti Tanácshoz. A megvalósításra vonatkozó tárgyalások eredményeiről szintén beszámolót voltak kötelesek benyújtani a műalkotások megrendelői, tulajdonosai és ennek betartatását az adott törvényhatóság feladatává tették.³⁶ Hogy ennek Somogyban bármi foganatja lett volna, arra egyelőre nem kerültek elő dokumentumok, de a feltárt források alapján valószínűleg sok felesleges csatározásnak elejét lehetett volna venni.

Adalékok Kossuth Lajos kaposvári köztéri szobrának keletkezéstörténetéhez

A magyar államalapítás millenniumára, valamint az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára – a három év alatt – 14 köztéri Kossuth-szobrot avattak hazánkban, köztük egyet a szomszédos Veszprém megyei Balatonkenesén. (Közben 1897-ben a szintén szomszédos Tolna megyei Kölesden is.)³⁷ Ez az időszak tekinthető az első jelentős magyarországi nem szakrális szoborállítási „kampánynak”. Talán ennek a hatására kezdtek el szervezkedni ez ügyben Somogy megye székhelyén. Az egyik legelső, a helybeli sajtóban tetten érhető szoborállítási kezdeményezés 1899 májusában látott napvilágot. Egy összefüggésben néhányan elhatározták, hogy gyűjtést indítanak Kaposváron Kossuth-szobor állítására. A kezdeményezők közt találjuk a tiszaezlári perben a magánvádat képviselő Szalay Károly kaposvári ügyvédet, függetlenségi párti országgyűlési képviselőt is.³⁸ A Németh István-párti *Kaposvár* című újság feltételezte, hogy a korábbi polgármester, Németh Ignác ez úton próbált ismét pozíciókat szerezni a városban.³⁹ Németh István polgármester (1896–1911) és Németh Ignác polgármester (egy rövidebb megszakítással 1878–1895) csak névrokonok voltak. Utóbbit többször hivatali úton távolítottatta el a polgármesteri székből a Belügyminisztérium, 1895 decemberében véglegesen. Ennek ellenére a városban jelentős népszerűségnek örvendett, részben, mivel nyíltan '48-as eszméket vallott. Harmadik gyermekének, egyben első fiának, az 1880-ban született Gaszton Lajos Vilmosnak az anyakönyvi bejegyzés szerint egyik keresztszülője maga Kossuth

32 *Megyei Híradó*, 1894. 21., 29–37. p.

33 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 59/1894. sz.

34 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1895. május 6. 285/1895. közgyűlési sz.

35 Pécsről felhívást kaptunk. *Somogyi Újság*, 1894. május 26. 1. p.

36 *Megyei Híradó*, 1894. március 15. 1. Közli a 8198/2/1894. (I. 31.) belügyminiszteri körrendeletet az emlékszobrok létesítése tárgyában.

37 Ádámfy, 39., 57. és 38., 54. p.

38 Bővebben Szalayról lásd Szántó László: Képvisező-választások Somogyban 1890–1914. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 33.* Kaposvár, 2002, SML, 121–164. p.

39 Meglepetés. *Kaposvár*, 1899. május 15. 3. p.

Lajos volt.⁴⁰ Alapvetően az lehetett az oka, hogy Németh István nem karolta fel a kaposvári Kossuth-szobor ügyét, mivel a polgármesteri székbe még visszakívánczó hivatali elődjének „szekértáborra” felől jött a kezdeményezés.

A következő nagy – Kossuth Lajos születésének századik évfordulója alkalmából keletkezett – szoborállítási hullám hatása alól már Kaposvár sem tudta kivonni magát. A dualista korszakban hazánkban 1848. március 15-ét ünnepi műsoros estekkel, bankettekkel is megünnelték. Az 1902. március idusán az „iparos helyiségben” (Irányi Dániel utca 15.) tartott egyik – a Kaposvári Iparos Ifjak Önképző Köre – összejövetelén indítványt tettek egy, a megyeszékhelyen felállítandó Kossuth Lajos-szobor megalkotására. A rendezvényen rögtön több mint 900 koronát jegyeztek e célra.⁴¹ A forrásokból nem derül ki, hogy egy hirtelen ötlet vagy egy átgondolt javaslat volt a szoborra való gyűjtés. A rendezvényre való felhívásban nincsen erre utalás.⁴²

A városi tanács javaslatára és Németh István polgármester előterjesztésére a város képviselő-testülete – Kossuth Lajos születésének századik évfordulója megünneplése alkalmából – 1902. szeptember 19-én rendkívüli ülést tartott, ahol jegyzőkönyvileg megőrkítették érdemeit, majd egy Kaposvárott felállítandó Kossuth-szoborra 5000 korona felajánlást tettek.⁴³ A két héttel korábban tartott városi képviselő-testületi ülésen egy 50 tagú rendező bizottságot választottak a halhatatlan emlékü államférfi születésének századik évfordulója tiszteletére tartandó megemlékezésre. A kaposvári Kossuth-szobor alapja javára már ekkor javasolták 5000 korona megszavazását, és a vármegye határain belül széleskörű pénzgyűjtés elindítását határozták el. Ezt a szeptember 5-i értekezleten rögtön el is kezdték. A jelenlevő városi képviselők az emlékszobor javára azonnal mintegy 1500 koronát adakoztak, illetve jegyeztek. Az adakozást Németh István polgármester kezdte, aki 200 koronát jegyzett. Ezt követően pl. Kemény Samu is 200 koronát, Csorba Ede 100, Matolcsy József 40 koronát ajánlott fel.⁴⁴ (Némi támpontul szolgálhat, hogy a polgármester évi fizetése 4800 korona volt lakbérpótlékkal, egy közrendőr 600 koronát és 100 korona lakbértámogatást, a városi mérnök 1400, a városi útkaparó 480 koronát, és ezen felül ruhát kapott egy évre.)⁴⁵

Az adakozási kedv fokozását is célozhatta Roboz István szoborbizottsági tag, amikor 1902 őszén újságjában, a *Somogyban* tudósított róla, hogy a nagyatádiak megkeresésére a fentebb már említett Chernel Gyula „*a gavallér földbirtokos [országgyűlési] képviselő azonnal megígérte a nagyatádiaknak, hogy a saját költségén állíttatja fel a [nagyatádi Kossuth-] szobrot...*”⁴⁶

Egy másik somogyi településen, Csokonyán 1906 őszén egyszerre avattak mellszobrot Kossuth Lajosnak és gróf Széchenyi Istvánnak. A nagyszabású rendezvényen Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc közlekedésügyi miniszter is megjelent. A helyi lapok terjedelmes írásokban számoltak be az eseményekről. Megjegyezték, hogy közadakozásból hét év alatt sikerült a célt elérni.⁴⁷ A szűkösen rendelkezésre álló források alapján nehéz megállapítani, hogy a csokonyai szoborleleplezések mennyire voltak befolyással a kaposvári Kossuth-szoborra való adakozásra és a szoborállítás időpontjára.

A kaposvári szoborügy, amely még az anyagi alapok megteremtésénél tartott, lassan kikerült az érdeklődés középpontjából. Az adományok gyűltek, de a megvalósítás mikéntje még nem körvonalazódott. A hivatalból érintettek a pécsi Kossuth Lajos-szobor 1908. májusi leleplezése újabb lépésekre serkentette. A pécsi eseményen Somogy megye a legfelső szinten

40 MNL SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányai. Kaposvári római katolikus születési anyakönyvek 1880. 335. sorszám. December 9-én született és 23-án keresztelték Németh Gaszton Lajos Vilmost, akinek bejegyzett keresztapja Kossuth Lajos. A másik keresztszülő Madarász Anna volt.

41 A március 15-ét... *Somogy*, 1902. március 23. 2. – Melléklet 1. p.

42 1848. március 15. *Somogy*, 1902. március 16. Melléklet 1. p.

43 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1902. szeptember 19. 118/8771/1902. kg. sz.

44 Kossuth-ünnep. *Somogy*, 1902. szeptember 7. Melléklet 1. p.

45 Közgyűlés. *Somogy*, 1902. március 30. Melléklet 1. p.

46 Kossuth szobor. *Somogy*, 1902. november 23. Melléklet 1. p.

47 Szoborleleplezések Csokonyán. *Somogyvármegye*, 1906. október 16. 1–4. p.

képviseltette magát.⁴⁸ Valószínűnek látszik, hogy ez a példa meggyorsította a kaposvári törvényeseket, ugyanis Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága következő ülésén (1908 augusztusában) a kaposvári Kossuth-szobor költségeihez való hozzájárulásként – a 10 000 koronát tartalmazó Zenealpból – 3000 koronát szavazott meg.⁴⁹ (Egyébként feltűnő hasonlóság figyelhető meg a kaposvári és a pécsi Kossuth-szobornál, ha nem is művészi kivitelezés, de a megmintázott testtartás tekintetében. Itt jegyzem meg, hogy nyolc évvel korábban Somogy vármegye a tragikusan elhunyt Erzsébet királyné emlékére, a Budapesten felállítandó szobor költségeire 10 000 koronát utalt át.⁵⁰ Árpád fejedelem fővárosi szobrára 1907-ben pedig 1000 koronát adott a megye.⁵¹)

A gyűjtés 1909 elejére több mint 7000 koronát eredményezett. Ehhez jött a város által felajánlott 5000 és a törvényhatósági bizottság részéről megszavazott 3000 korona, tehát több mint 15 ezer korona állt rendelkezésre, de ez a számított költségeknek csak alig több mint felét tette ki.⁵²

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete véglegesen 1909. július 24-én névszerinti szavazással döntött Kossuth Lajos szobrának a városban való felállításáról. A költségeket 30 ezer koronában határozták meg. Eddigre összesen 15 789,36 korona gyűlt össze. A fennmaradó különbözet fedezésére a város külön kezelése alatt álló Esterházy-féle pénztárból, és a város háztartási alapjából kölcsönöztek kamatmentesen. Ezt 1911-től kezdődően tíz év alatt egyenlő részletekben kellett visszafizetni. Emellett a gyűjtés további folytatását határozták el.⁵³ Sokan is sokszor sérelmezték, hogy nem sikerült közadakozásból felállítani a szobrot, és pótdíjak kivetésével lehetett csak előteremteni a szükséges összeget.

A döntést követően a kaposvári Kossuth-szobor elkészítésére meghívásokat pályázatot hirdetett a város. Vedres Márk Firenzében élő, valamint Kallós Ede és Kopits János Budapesten alkotó művészeket kérték fel pályamunkák tervezésére, és az 1910. január közepi határidőre mindhárman be is nyújtották munkáikat. Az ügy fontosságát jelzi, hogy a három szobormintát a polgármester hivatali előszobájában helyezték el. A Németh István polgármester ellentáborába tartozó *Somogyvármegye* napilap Kallós tervét igen kiválóan ítélte, de „*Vedres Márk munkája olyan magasságban áll a másik kettő fölött, hogy nem lehet kétség az iránt: a kaposvári Kossuth-szobrot ez a nagyrahivatott művész fogja megcsinálni*”. Kopits modelljét nem is említették, és ez a későbbiek rendkívül elmarasztaló minősítéseinek ismeretében még pozitívumnak is tekinthető.⁵⁴ *A Magyar Nemzet* újságban is hírt adtak a három művészt érintő pályázatról, átvéve azt a *Somogyvármegye* által évekig felhánytorgatott körülményt, hogy a kaposvári származású Kopits János „atyafisága” alkotja a zsűriként is működő helyi szoborbizottságot, megjegyezve: már felszólították őket a távozásra.⁵⁵

A korszakban szoborviták nemcsak Kaposvárott keletkeztek. A szomszédos megyében, Zalaegerszegen, 1910 nyarán Csány László emléksobrára kiírt pályázatra 18 pályamű érkezett. A botrány egyik szegmensét az gerjesztette, hogy Istók János szobrászművész a mintegy 35 000 koronába kerülő emlékmű egyik mellékalakjában az 50 tagú szoborbizottság elnökének feleségét formázta meg, mint a szabadság angyalát. A *Somogyvármegye* lap hasonlóval vádolta

48 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1908. május 4. 211/8190/1908. kgv. sz.

49 Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának ülésjegyzőkönyve, 1908. augusztus 3. 532/16787/1908. kgv. sz. Ismerteti: *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1908. augusztus 13. 390. p.

50 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 96/1900. sz.

51 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1907. november 7. 888/1907. kgv. sz.

52 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1909. február 1. 132/1781/1909. kgv. sz.

53 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1909. augusztus 2. 507/16026/1909. kgv. sz. Benne Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete ülésjegyzőkönyve 1909. július 24-i kivonata is, a 132/1909. kgv. sz. határozattal.

54 A kaposvári Kossuth-szobor. *Somogyvármegye*, 1910. január 16. 5. p.

55 A kaposvári Kossuth-szobor pályázata. *Somogyvármegye*, 1910. január 13. 4. p.

Kopitsot, mivel szerintük a rokon-zsúri egyik meg nem nevezett tagját formázta a kaposvári Kossuth-szoborban, de a fővárosi művész-zsúri ez esetben nem ült össze, mint Istók ügyében.⁵⁶

A kaposvári Kossuth Lajos-szobor és a zalaegerszegi Csány László-szobor körüli viták a szobrászok egy csoportját összefogásra sarkallta, és közös javaslatot fogalmaztak érkeik védelmében. Mivel a művészek sokszor aránytalanul nagy költségekbe verték magukat egy-egy pályamű kapcsán, amely csak ritkán térült meg, ezért, valamint a pártatlan elbírálás érdekében – különösen a fiatal vidéki szobrászok – pályázatási reformot akartak. Követeléseik lényegét hét pontba sűrítették.

„1. A legtöbb szobrász-művész a fővárosban lakik, miért is a pályaművek kiállítása és a bírálata – a költségek megkímélése céljából – Budapesten történjék.

2. Minden pályázat legyen titkos és jelíges.

3. A zsúri a pályaművek beérkezése után a legrövidebb idő alatt hozza meg ítéletét.

4. A zsúri legalább 12 tagból álljon.

5. A zsúri nagyobb része művész legyen s csak kisebb része laikus. A szobrászokon kívül művészek közt résztvehetnek műépítésszek, festők és esztétikusok. [sic!]

6. Nagyobb pályázatoknál, hol a kiírt pályázati összeg eléri a 200.000 koronát, külföldi zsűritagok is meghívandók.

7. Egészen kis műveknél ne írassék ki nyílt pályázat, hanem a bizottság tetszés szerinti számban szólítson föl művészeket zárt pályázatra. A kivitellel meg nem bízott művészek anyagi kiadásai térítessenek meg.”⁵⁷

Követeléseiket hivatalos fórumokon is el akarták fogadtatni, de ennek eredményessége jelen írás keretein kívül esik.

A kaposvári szoborbizottság végleges(?) döntése 1910. április 21-én történhetett, legalább is sajtóforrások szerint. A Kopits Jánosnak kedvező eredményt Kacs Kovics Lajos alispán, szoborbizottsági elnök, valamint Németh István polgármester, Siposs Géza városi főjegyző, Kemény Samu, Gáspár Gyula, Lencz Sándor és Gulyás Ferenc tagok hozták meg. Arról, hogy milyen arányban támogatták a végül is győztes pályaművet, nem szólnak a rendelkezésre álló források. A döntés meghozatalában alapvetően támaszkodtak a „budapesti műszaki véleményre”. Az írásból nem világos, hogy ténylegesen műszaki, vagy inkább művészeti véleményre hagyatkoztak-e. A *Somogyvármegye* lap kíváncsi lett volna a fővárosi véleményadó(k) kilétére, de a jelek szerint a nagyközönség számára nem derült rá fény. A kaposvári szoborbizottság Kallós Ede szobrászművész pályaművéről is elismeréssel szolt és az előre meghatározott 1000 koronás honorárium kiutalását kezdeményezte. Nem így álltak Vedres Márk tervezetéhez, ugyanis neki nem szándékoztak kifizetni ugyanezt az összeget.⁵⁸

Talán a szoborral kapcsolatos ellentétek által keltett helyi politikai indulatokat akarta a cikkíró lecsendesíteni, amikor 1910 októberében javasolta: a szobor helyett inkább „Kossuth Lajos házat” – értsd egy kultúrpalotát – építsenek fel Kaposváron. „Mint ahogy az egyház, mikor templomokat emel az istenség eszméjének, szentjei nevére el azokat, a nemzeti kultúra eszméjének emelt ezt a templomot Kossuth Lajos nevére el nevezzük el.”⁵⁹ A felvetésnek sem komolyabb visszhangja, sem fogantatja nem volt, bár egy kultúrpalota tervét évtizedekig dédelgette a város, és a kultúrpalota felépítésének fő motorja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd volt.

Bár már véglegesen eldőlt a szobrász személye, a *Somogyvármegye* című lap további – néha a becsületsértést kimerítő stílusban – utóvédharcokat folytatott Kopitson keresztül Németh István polgármester ellen. Kopits 1910 nyarán már bizonyosan érdemi munkákat folytatott,

56 Szobor-botrány Zalaegerszegen. *Somogyvármegye*, 1910. július 14. 5. p.

57 A kaposvári szobor-botrány következménye. *Somogyvármegye*, 1910. február 8. 6. p. és A kaposvári szobor-botrány következménye. *Somogyvármegye*, 1910. szeptember 22. 2. p.

58 Döntés a Kossuth-szobor ügyében. *Somogyvármegye*, 1910. április 22. 4. p.

59 D. M. J.: Kossuth-szobor – Kossuth-ház Kaposváron. *Somogyvármegye*, 1910. október 2. 2–3. p.

mert augusztusban 13 000 koronát utalt át neki a város. Az újság szerint a szoborbizottság ekkor még több kifogásolnivalót talált a modellen.⁶⁰

Mint fentebb már szó esett róla, Vedres Márk tervét a kaposvári szoborbizottság nem találta megfelelőnek. Ráadásul az előre beígért – pályamű elkészítéséért járó – 1000 koronát sem utalták ki neki. Vedres megfellebbezte a zsűri határozatát Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságánál és járandóságáért pert helyezett kilátásba a város ellen. A törvényhatósági bizottság 1910. augusztusi ülésén a fellebbezést elutasította, de jelezte, hogy a város által elkövetett szabálytalanságok miatt fel fog lépni. Vedres eztán a Belügyminisztériumnál fellebbezett. Németh István polgármester a pályaműért továbbra sem akart fizetni Vedresnek, de mintegy „huszárvágással” pontosan a követelt 1000 koronáért megvette a szobormodellt a város pénzén Kaposvár részére.⁶¹ Ezt követően persze azért támadták, hogy ez az önkényes lépése nem volt jogszerű. A törvényhatósági bizottság által kilátásba helyezett jogorvoslatnak nincs nyoma a korabeli dokumentumokban.

A szobor talapzatának kövei már 1911 májusában megérkeztek Kaposvárra. Helyszíni összeállításuk nem volt sürgős, mivel maga a szobor még váratott magára és leleplezésének időpontját sem tűzte ki a bizottság.⁶² A szobrot 1911. június elején állították fel, majd rögtön lepelbe vonták, eztán deszkaborítást kapott a hivatalos avatásig, amelynek időpontja még ekkor is kérdéses volt.⁶³

1911 nyarára a célegyenesbe fordultak az események. A százfős – a szoboravatás lebonyolítására létrehozott – rendezőbizottság Szabó Árpád posta- és táviró-főfelügyelő elnökle alatt augusztus 21-én is összeült. Ekkor véglegesítették a szoborleleplezés végleges programját. A városba érkező számos látogató igényeinek kielégítésére külön Vendégfogadó- és Elszállásoló Bizottságot hoztak létre Stecz László városi rendőrkapitány elnökletével, 33 taggal. A korszak szinte elengedhetetlen társadalmi eseményének számítottak a nagyszabású bankettek. Természetesen ezen alkalommal is sort kerítettek rá. A kilencfős Bankettrendező Bizottság elnöke Kellauer Gábor gyógyszerész lett. A rendezvények egy külön Díszítő Bizottságot is igényeltek, amelynek elnöke dr. Kovács Soma, a város első tanácsosa, azaz a polgármester helyettese volt. Létszámát a Színházépítő Bizottság 9 tagja adta. A propaganda fontosságának felismerése külön Fogalmazási és Sajtóügyi Bizottság életre hívását eredményezte, melynek elnökéül dr. Bakonyi Lajost választották, kinek munkáját hat tag segítette. Magának az ünnepi programnak az előkészítése és lebonyolítása a 21 főt kitevő Ünneptervező Bizottságra hárult, amelyet Koczián Emil elnök vezetett. A rendezők meghívókat küldtek a kormány tagjainak, minden pártnak, Kossuth Ferenc országgyűlési képviselőnek, az ország minden törvényhatóságának és minden dunántúli városnak.⁶⁴

Az ünnepi napról és az azon tartott beszédekről a helyi sajtó, valamint a vármegyei almanach⁶⁵ részletesen beszámolt, így ennek ismertetésétől – hely hiányában – eltekintek. Az avatáson részt vett volna Kossuth Ferenc is, azonban orvosa tanácsára nem utazott el Kaposvárra. Erről szeptember elején értesült a rendezőség.⁶⁶

Nem találtam nyomát, hogy az emlékszobor felavatásakor az alkotó jelen lett volna. A közölt nyilvános beszédekben sem tértek ki személyére a szónokok. Az avatást követően a Korona Szálló dísztermében több mint száz terítéses bankettet tartottak. Itt az első felköszöntőt Németh István jegyezte és az uralkodót(!) éltette. A tudósítás szerint csak a hetediknek felszólaló Berger Vilmos üritette poharát Kopits Jánosra(!).⁶⁷

60 Előleg a rossz Kossuth-szoborra. *Somogyvármegye*, 1910. augusztus 7. 6. p. és Dagad a szobor-botrány. *Somogyvármegye*, 1910. augusztus 14. 2–3. p.

61 A Kossuth-szobor legújabb botránja. *Somogyvármegye*, 1911. január 8. 1–2. p.

62 Készül a Kossuth-szobor. *Somogyvármegye*, 1911. május 23. 4. p.

63 Mikor leplezik le a Kossuth-szobrot? *Somogyvármegye*, 1911. június 8. 3. p.

64 A Kossuth szobor leleplezése. *Somogyvármegye*, 1911. augusztus 22. 4. p.

65 A kaposvári Kossuth-szobor. In *Somogyvármegye Almanachja 1912*. Kaposvár, 1911. 191–199. p.

66 Kossuth Ferenc nem jöhet el. *Somogyvármegye*, 1911. szeptember 3. 5. p.

67 A Kossuth-szobor leleplezése. *Somogyi Hírlap*, 1911. szeptember 5. 2–4. p.

Figyelemre méltó, hogy – az egyébként a nyilvánosságot kerülő – a kaposvári „Berzsenyi” Szabadkőműves-páholy saját nevével jelzett koszorút helyezett el a szobornál. Emellett Papp Kálmán főmester beszédet is mondott. A páholy soron következő ülésén külön „*testvéri köszönetet*” mondtak ezért, mert ez egyben „*eszméink bátor hirdetése volt*”. Az ülésen a főmester elhárította magáról a dicséretet, mondván „*csak szabadkőműves kötelességét teljesítette*”. Ezt követően „*kéri a t[estvére].-ket, hogy a szoborra letett koszorú költségét [30 K] utalja ki. Taps*”. A páholy a történelmi személyiség szobrára tett koszorú költségei mellett ugyanezen ülésen emberbaráti megnyilvánulást is tett, amikor 30 koronát adott a földrengés sújtotta Kecskemét városának.⁶⁸ A páholy egyéb nyilvános testületi fellépése nem ismert.

A szobor leleplezési ünnepségét számos fotó is megörökítette. Ezek közül egyelőre csak egy került elő, a következő évi *Somogyvármegyei Almanachban* közölt kép.⁶⁹ Valószínűleg jól sikerült képek lehettek, mert 1937-ben a város főjegyzőjének, dr. Lehotzky Brúnónak az irodáját díszítették.⁷⁰

Zárszóul

A szoborállítást követően a korábbi – meglehetősen heves – viták elcsitultak. Úgy tűnik a pénzügyek is rendeződtek, legalábbis nem kerültek elő elszámolási vitákat tartalmazó írott források. (Nem úgy, mint az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobor esetében.) Kopitsot később sem a város, sem a megye nem kérte fel újabb munkára, de a vármegye az 1920-as évek elején megvásárolta több kaposvári témájú rajzát.⁷¹ A város közönsége elfogadta a település első nem szakrális köztéri szobrát, és a Petőfi Sándor-szobor 1954-es felállításáig az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharcra kapcsolatos megemlékezések központi helyévé vált. Olyannyira köztudott volt léte, hogy tájékozási pontul is szolgált. A leleplezést követően már ilyen – az egész megyét megcélzó – hirdetési szövegrészlet látott napvilágot: „*Svarcz Béla elsőrangú úri- és gyermekruha áruháza Kaposvár, a Kossuth-szobor mögött...*”⁷²

Rövid összegzésként elmondható, hogy a tanulmányban és az azt követő forrásközlési részben a kaposvári Kossuth Lajos-szobor keletkezéstörténetét befolyásoló megyei és országos szoborállítási viszonylatokat is ismertetve olyan részletek látnak napvilágot, amelyek a megyeszékhely helytörténetírásában még kevés szerepet kaptak. A művészeti, vagy művészetinek feltüntetett politikai vitákat csak érintőlegesen ismertettem, részben terjedelmi okokból, részben azért, mert erről már mások is megemlékeztek. A kaposvári Kossuth Lajos-szobor keletkezéstörténetére vonatkozó kevésszámú dokumentum leglényegesebbjeit az alábbiakban betű szerinti átiratban közlöm.

68 MNL SML X. 62. Kaposvári „Berzsenyi Dániel” Szabadkőműves Páholy iratai (fotómásolatok). Munkatábla [jegyzőkönyv] a páholy 1911. I. félévi munkájáról. 1911. október 6. A szabadkőműves-páholy szoborállítással kapcsolatos megnyilvánulásairól lásd Gáspár Ferenc: *A kaposvári „Berzsenyi” Szabadkőműves-páholy*. Kaposvár, 2012, Magánkiadás. Főleg a 115–116., 142., 184–185. oldalak. A 245. oldalon pedig arról ír, hogy Rippl-Rónai Józsefről, aki szoborbizottsági tag volt egy ideig, azt híresztelték, hogy szabadkőműves, mint ahogy az általa favorizált szobrász, Vedres Márk is.

69 *Somogyvármegyei Almanachja 1912*. Kaposvár, 1911. A 93. és 94. oldalak közt. Itt mondok köszönetet Horváth Péternek, a kaposvári Takács Gyula Megyei és Városi Könyvtár munkatársának, hogy rendelkezésemre bocsátotta az Almanachban közöltek.

70 Elkészítik a kaposvári városi főjegyzők arcképcsarnokát. *Somogyi Újság*, 1937. március 10. 2. p. A főjegyző irodáját az azóta szintén eltűnt 1848. évi, Kaposvár várost először rendezett tanácsúvá nyilvánító nádori leirat is díszítette.

71 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegyei Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1921. február 8. 145/26585/1921. kgy. sz.

72 Minden ember tévedhet... *Somogyvármegye*, 1911. szeptember 13. 7. p.

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületének határozata a felállítandó helyi
Kossuth-szobor pénzügyi alapjához való hozzájárulásról

Kaposvár, 1902. szeptember 19.

Kaposvár r[endezett]t[anácsú] város képviselő testületének 1902. évi szeptember hó 19-én
tartott rendkívüli közgyűlésében felvett jegyzőkönyv

kivonata:

118/8771/902 közgy[űlési] sz.

Németh István polgármester elnök a mai napra egybehívott rendkívüli közgyűlést a megjelentek üdvözlése után megnyitja – s előadja, hogy a rendkívüli közgyűlésnek tárgya:

A magyar nemzet nagy fia Kossuth Lajos emlékének ünneplése a halhatatlan hazafiú [sic!] érdemeinek jegyzőkönyvbe iktatása s Kaposvárott létesítendő szobrára adomány megszavazása iránt a város tanácsának javaslata feletti határozat hozatal.

Ezután elnöklő polgármester Kossuth Lajos emléke és nagy érdemeit méltató hazafias ünnepi beszédet tartott – mely után előterjesztetett a város tanácsának 155/8771/902. t[anács] ü[űlési]. sz. javaslata –, melyet a város képviselő testülete minden vita nélkül lelkesedés közt egyhangúlag elfogadott s ahhoz képest elnök kimondta a következő véghatározatot:

A magyar nép lelkében Kossuth Lajos, mint a jobbgység felszabadítója, a rendiség megdöntője, a haladás apostola és a nemzeti önértet hőse tündököl, a közhit szerint az ő érdeme a törvény előtti egyenlőség, az egyéni szabadság minden magyar ember közkinccsévé vált, – mindezekért a magyar nép hálája Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját nemzeti ünneppé emelte, Kaposvár város képviselő testülete ezen nemzeti ünnepélyben, szívvel-lélekkel részt vesz, Kossuth Lajos emlékét és érdemeit jegyzőkönyvében megörökíti, – Kaposvár hazafias polgársága által mai napon megtartandó ünneplő népgyűlésen testületileg részt vesz, – és Kossuth Lajos emlékezetét Kaposvárott is megörökítendő „Kossuth szobor” alapjához 5000 koronával hozzájárul, és a fedezet iránti gondoskodással a város polgármesterét bízta meg.

Elrendeli egyidejűleg a képviselő testület ezen határozatának a vármegye törvényhatóságához jóváhagyás végett leendő felterjesztését.

Kmft.

Siposs Géza
v[árosi]. főjegyző

Németh [István]
polgármester.

KAPOSVÁR RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROS KÖZÖNSÉGE
[körpecsét lenyomata]

MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 118/8771/1902. (IX. 19.) kgv. sz. határozat. Becsatolva Somogy megye alispánjának általános iratai 4610/1902. számához.

Kézrel írott, és a két városi vezető által saját kezűleg aláírt, a város körpecsétjével hitelesített kivonat. A határozatot közli a *Somogy* hetilap is. Az ünnep Kaposvárott. *Somogy*, 1902. szeptember 21. 2. – Melléklet 1. p.

2.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának határozata a felállítandó kaposvári Kossuth-szobor támogatásáról

Kaposvár, 1908. augusztus 3.

532/16787.

Róna Emil dr. kaposvári lakos bizottsági tag indítványa Kossuth Lajosnak a vármegye székhelyén Kaposvárott felállítandó szobrára a vármegye részéről megszavazandó adomány iránt.

A pótállandó választmány által nyert megbízatásához képest alispán úr által beszerzett adatok alapján tudomásul vétetett, hogy a megyei zenedíj alap jelenleg 10.000 koronát tesz ki, amelyből előjegyzett adományok levonása után 5881 korona tiszta maradvány áll fenn, s így a 3000 korona levonása után, mely Kossuth Lajos kaposvári szobrára javaslatba hozott, még 2881 korona tőke marad fenn.

Ennélfogva a megdicsőült, halhatatlan érdemére való tekintettel a benyújtott indítványhoz képest a vármegyei Zenedíj alap terhére a [...] bizottság 3000, azaz háromezer koronát megszavaz, s egyúttal megbízza a vármegye alispánját, hogy ezt az összeget felsőbb jóváhagyás után a jelzett alapból kiutalványozza, s juttassa rendeltetési helyére.

E határozat a vármegye hivatalos lapjában közzéteendő, s a m[agyar]. kir[álya]. belügy-miniszterhez jóváhagyás végett felterjesztendő leend.

MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1908. augusztus 3-i évnegyedes közgyűlés kéziratos jegyzőkönyve. A kihagyás olvashatatlan szót jelez.

3.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának határozata a kaposvári Kossuth-szobor támogatásáról

Kaposvár, 1909. február 1.

132/1781.

Darnay Béla és társai kaposvári lakosok felebbezése Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. város képviselő testületének, a Kossuth Lajos-szobor-alap további segélyezése tárgyában hozott 215/közgy[űlési]. számú határozata ellen.

Jóllehet elvileg a város képviselő testülete által önkormányzati jogkörben s a törvényes formák betartása mellett hozott azon határozat ellen, mely szerint Kossuth Lajos 30 ezer koronában előirányzott szobrának Kaposváron leendő felállítását elhatározta, s e célra a város pénztárából már megszavazott 5000 koronával együtt 12 166 kor[ona]. 83 fillért tevő gyűjtés és Somogyvármegye részéről e célra megszavazott 3000 kor[ona]., tehát összesen 15 166 kor[ona]. 83 fillér, s a szükséges 30 000 korona közötti különbözet, tehát körülbelül még 14 840 koronát a város különböző alapjaiból kölcsön venni határozta olyképen, hogy a kölcsönző alapok által eddig élvezett takarékpénztári kamatok megtérítése mellett, a kölcsöntőkét előre meg nem határozott részletekben fizetné a város vissza, törvényszerű kifogás sem tehető, mégis mivel sem azon idő, mely alatt a kölcsönnek visszafizettetnie kell, meghatározva nincs, felhívja a vármegye közönsége Kaposvár r[endezett]. t[anácsú]. város képviselő testületét, hogy a megszavazott összeg fedezése, s a visszafizetés módozatai tekintetében fentebbiek figyelembe vételével újabb határozatot hozzon, s ezt jóváhagyás végett terjessze fel.

Miről Kaposvár r[endezett]. t[anácsú]. város polgármestere 13 793/1908. számú felterjesztése csatolmányainak visszajuttatása mellett, továbbá Darnay Béla és társai kaposvári lakosok értesítettek.

MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1909. február 1-i évnegyedes közgyűlés kéziratot jegyzőkönyve. Részlet.

4.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának határozata a kaposvári Kossuth-szobor támogatásáról

Kaposvár, 1909. augusztus 2.

507/16026.

Kaposvár r[ezett]t[ácsú]. város képviselőtestületének a Kaposváron felállítandó Kossuth Lajos szobor költségeire felveendő kölcsön tárgyában hozott 132/közgy[ülési]. 1909. számú határozata.

Kaposvár város képviselő testülete által 1909. július hó 24-én 132/közgy[ülési]. szám alatt a községi törvény rendelkezéseinek betartása mellett, név szerinti szavazással hozott, szabályszerűen közhírré tett és felebbezéssel meg nem támadott azon határozat, mely szerint Kossuth Lajos szobrának Kaposváron 30 ezer korona költséggel való felállítása kimondatott, s egyúttal elhatároztatott, hogy Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. városnak e célra előzőleg tett 5000 korona, valamint Somogyvármegye részéről e célra megszavazott 3000 kor[ona]. adomány, nemkülönb az eddigi gyűjtésből befolyt 7789 kor[ona]. 36 fillér, vagyis összesen 15 789 kor[ona]. 36 fillér, s a szobor költségeire elő 30 000 korona közötti különbözet fedezésére a város közönsége, a város külön kezelése alatt álló Eszterházy-féle pénztárból, a város háztartási alapjából 1911. évtől kezdődő 10 év alatt, kamat nélküli egyenlő részletekben visszafizetendő kölcsönt nyújt, s egyúttal megbízást ad a gyűjtés további folytatására, – a törvényhatósági bizottság jóváhagyja.

Miről Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. város polgármestere és a kir[ályi]. pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség, a 132/k[öz]gy[ülési] [1]909. számú határozat 1-1 záradékolt példányának kiadása mellett értesítetik.

MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1909. augusztus 2-i évnegyedes közgyűlés kéziratot jegyzőkönyve. Részlet.

5.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának határozata dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd és Vedres Márk budapesti szobrászművész panaszáról

Kaposvár, 1910. augusztus 1.

578/14541.

Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. város által a Kossuth Lajos szobor létesítésére kiküldött bizottság eljárása ellen dr. Fekete Gyula kaposvári és Vedres Márk szobrász budapesti lakosok részéről benyújtott panasz.

Somogyvármegye törvényhatósági bizottsága Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. város képviselőtestületének 1910. évi május hó 25-én 110/közgy[ülési]. sz. alatt hozott azon határozatát,

melyben a Kossuth szobor bizottság jelentését helyeslő tudomásul véve kimondotta, hogy a bizottságnak csupán végjelentését kívánja be, – érdemi felülbírálat alá nem veheti.

Mert az ügyiratokból kétséget kizárólag megállapítható, ugyan hogy Kaposvár képviselőtestülete 1902. évi 128/k[öz]gy[ülési]. számú határozatában a Kossuth Lajos szobor bizottságot 15 tagból ~~alapította~~ alakította meg, s ezen bizottságot 1908. évi 215/közgy[ülési]. számú határozatában 6 taggal kiegészítette, s ezen utóbbi határozatában egyúttal felhatalmazta a szobor bizottságot a szobor mielőbbi létesítésének teljes keresztül vitelével oly formán, hogy annak idején a bizottság csupán elszámoló jelentést adjon a képviselőtestületnek.

Megállapítható, az is hogy ezen rendelkezések ellenére a szobor bizottságnak 1909. évi szeptember 8-án és 1909. október 12-én tartott üléseire csupán a bizottság kiegészítésére választott tagok, – az eredetileg választott 15 tagból pedig csak Kapotsfy Jenő és Kemény Samu hívtak meg.

Kétségtelen az iratokból az is, hogy mikor 1910. január 9-én pedig Ripl-Rónai [sic!] József, – 1910. január 19-én Kapotsfy Jenő bizottsági tagságukról lemondottak, s helyettük a képviselőtestület február 3-án 9/k[öz]gy[ülési]. számú határozatában dr. Gulyás Ferenc képviselőtestületi tagokat választotta meg, – a következő szobor bizottsági gyűléskor az eredeti 15-ös bizottság tagjai közül ismét csak Kemény Samu lett meghívva, a pályázat kiírása, a beérkezett pályamunkák elbírálására felkért szakértők megválasztása, s végül a pályázat eredményének eldöntése ügyében is csak az utólagosan és kiegészítésül megválasztott tagok döntöttek.

Mégis a törvényhatósági bizottság a kérdés érdemi felülbírálatába ezúttal nem bocsájtkozhatik, mert a város képviselőtestületének fogja feladatát képezni, hogy a teljes intézkedési joggal felruházott szobor bizottság végleges jelentése előterjesztésekor a bizottság követett eljárását bíráló tárgyává tegye, – s a törvényhatósági bizottság csak azon esetben válik illetékesé a kérdés tárgyalására, ha a város képviselőtestületének érdemleges határozata felebbezés folytán fog eléje terjeszteni.

Megjegyzni azonban a törvényhatósági bizottság másrészt, hogy a fentebb megállapított szabálytalanságokat helyteleníti, s annak idején a törvény teljes szigorával fog azok ellen eljárni, akiknek mulasztása meg fog állapíthatni.

Miről Kaposvár r[endezett]. t[anácsú]. város polgármestere 5323/1910. számú felterjesztése csatolmányainak visszajuttatása mellett panasszal élt dr. Fekete Gyula és Vedres Márkkal leendő közlés végett értesítetik.

MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1910. augusztus 1-jén tartott évnegyedes közgyűlésének kéziratosa jegyzőkönyve. Részlet.

6.

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Tanácsának javaslata a Kossuth-szobor és a városi színház avatási ünnepségeivel kapcsolatban

Kaposvár 1911. július 4.

... javasolja a tanács, hogy a Kossuth téren felállított Kossuth Lajos szobor leleplezési ünnepélye országos keretben rendeztessék – leleplezési ünnepély az új színház megnyitásának napján vagyis a leleplezési ünnepély s a színház megnyitás egy napon tartassék, mert ezáltal a közönség ezáltal nem lesz úgyszólván két egymást követő ünnepséggel igénybe véve, másrészt pedig az ünnepség is egyesítve nagyobb fénnel s kevesebb költséggel tartható meg.

MNL SML V. 72. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város tanácsülési jegyzőkönyvei. 1911. július 4-i ülés 200/7378/1911. tanácsülési sz. javaslata. Részlet.

7.

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületének határozata a Kossuth-szobor és a városi színház avatási ünnepségeivel kapcsolatban

Kaposvár, 1911. július 6.

Kossuth Lajos szobor elkészültéről jelentés és a szobor leleplezéséről a tanácsnak 200/7378/1911. t. ü. sz. javaslata.

Kaposvárott Kossuth Lajos szobor létesítésével a v[áros]. képviselőtestületének 215/11687/908, 132/2796/909, 198/8647/910 k[ö]zgy[űlési]. számú határozatával megbízott bizottság f[olyó]. évi június hó 16-án megejtett eljárásával feladatát befejezte, ennél fogva a képviselőtestület, Kacskovics Lajos Somogyvármegye alispánja, Németh István polgármester, Siposs Géza v[árosi]. főjegyző, Scholz Gyula, Gáspár Gyula, Lencz Sándor, Bereczk Sándor, Dr. Gulyás Ferenc és Madarász Andor városi képviselőtestületi tagokból álló bizottságnak hosszú és fáradtságos ténykedéseinek helyeslése mellett köszönetet szavaz.

Kimondja egyszersmind, hogy a Kossuth téren felállított Kossuth Lajos szobor leleplezési ünnepélyét f[olyó]. évi szeptember hó 1-ső napjaiban országos keretben kívánja rendezni akként, hogy ezen leleplezési ünnepély lehetőleg az új színház megnyitásának napján, vagyis a leleplezési ünnepély és a színház megnyitása lehetőség szerint egy napon történjék.

A mindkét ünnep rendezése Dr. Bakonyi Lajos, Baló Gyula, Bereczk Sándor, Dépold Béla, Gáspár Gyula, Dr. Gulyás Ferenc, Kertész Béla, Kotzián Emil, Kovács Soma, Dr. Krizanich József, Lencz Sándor, Szabados Imre tagokból álló színügyi bizottságon kívül a képviselőtestület saját kebeléből Babochay Kálmán, Dr. Berger Samu, Berger Vilmos, Bien Dávid, Gyurisits József, Grünwald Lipót, Kellauer Gábor, Holló Kálmán, Kertész Lajos, Légár József, Kopátsy Sándor, Dr. Oláh Ödön, Riba János, Dr. Simon Dániel, Schlésinger Albert, Szabó Árpád, Szilágyi Samu, Dr. Szőnyi Hugó, Tankovics János, Tatár Gusztáv, Vései Sándor, Dr. Zánkay Gusztáv, v[árosi]. képviselőkből álló bizottságot bízta meg azzal, hogy a bizottság magát a társadalom köréből szükséghez képest kiegészítheti.

Engedélyez a képviselőtestület elszámolás kötelezettsége mellett a két ünnep költségeire 3000 koronát, illetőleg kimondja, hogy ezen összegben belül rendezendő az ünnep és ezen összeg fedezetül a f. évben elérhető megtakarítások összegét s ha ez nem volna elégséges a különbözeti összeg fedezetére a jövő évi pótköltségvetést jelöli meg.

Tekintve pedig, hogy a Kossuth tér megfelelően rendezendő, megbízást ad a város tanácsának, miként a tér végleges rendezése iránt tervet és költségvetést készíttessen és a tér végleges rendezése iránt tegyen javaslatot.

Miről a város polgármesterét a tárgyiratokkal, és a Kossuth Lajos szobor létesítésével felhatalmazott volt bizottság, s az ünnepély rendezésére kiküldött bizottság tagjait értesíti.

MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1911. július 6-i ülés jegyzőkönyve. Részlet.

8.

Egy belügyminiszteri osztálytanácsos leirata „Somogy vármegye közönségének” a kaposvári Kossuth-szobor kapcsán

Budapest, 1911. július 17.

Szám: 98199/1911./III-b.

A válaszirat alapjául szolgáló jelentés száma: 10841.

Tárgy: A kaposvári Kossuth szobor pályázata.

Vedres Márk szobrásznak közvetlen beadványát az összes tárgyiratokkal együtt visszaküldve a vármegye közönségét a következőkről értesítem:

A szóban forgó és felülvizsgálati kérvénynek nevezett beadványát a vármegye közönsége 578. k[öz]gy[űlési]. számú határozata ellen irányuló felebbezésnek kellene tekinteni, és ez esetben mindenképp előt t azt kellett volna eldönteni, vajjon az mint ilyen kellő időben adatott-e be.

Tekintettel azonban arra, hogy az iratok szerint Vedres Márk pályaműve időközben 1000 koronáért megvétetett, és ezzel a fent említett felebbezés voltaképpen tárgytalanná vált, – az ügyiratokat megfelelő eljárás végett érdemi elintézés nélkül visszaküldöm annál is inkább, mert Vedres Márk az 1000 koronát kiutaló intézkedés ellen további orvoslattal nem élt, s így az ügy ilyen elintézésében való megnyugvása teljes alapossággal vélelmezhető.

B u d a p a p e s t, 1911. július 17-én.

a minister meghagyásából:
[olvashatatlan aláírás]
miniszteri oszt[ály] tanácsos

S O M O G Y V Á R M E G Y E K Ö Z Ö N S É G É N E K,
K A P O S V Á R.

Másolat

Ezen belügyministeri határozatot s a csatolmányait képező iratok kiadása mellett, – Kaposvár rend[ezett]. tan[ácsú]. város polgármesterével további megfelelő eljárás végett közlöm.

911 VII/26

Különvál[ogatott]. iratok mell[ékelve].

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 19354/1910. sz. Írógéppel készült, aláírással hitelesített kiadmány.

9.

Kossuth Lajos kaposvári szobra leleplezési ünnepségének programja

Kaposvár, 1911. szeptember 3.

A Kossuth-szobor leleplezése.

...

(Az ünnepség sorrendje.)

1. Szózat. Énekli a postás dalárda.
2. Ünnepi megnyitó beszéd. Tartja Makfalvay Géza, Somogyvármegye főispánja.
3. Ünnepi beszéd. Tartja Papp Kálmán.
4. Alkalmi óda. Szavalja Mosgay Gyula.
5. A szoborbizottság védőelnöke Kacsokovics Lajos, Somogyvármegye alispánja a város képviselőjének Németh István polgármesternek a szobrot átadja, illetve a város polgármestere átveszi.
6. Hymnusz(!). Énekli a vasúti dalkör.
7. Koszorúk elhelyezése, mely a következő sorrendben történik:
A képviselőház: Nagy Ferenc.
A nemzeti munkapárt: Nagy Ferenc.
A 48-as függetlenségi Kossuth-párt: Kapotsfy Jenő.
A 48-as függetlenségi Justh-párt: Sümegi Vilmos.
Az országos kisgazda-párt: Szabó István.
Budapest székes-főváros: Németh István kaposvári polgármester.
Győr vármegye: Csemez István orsz[ágyűlési]. képviselő.
Bácsbodrogvármegye.
Baranyavármegye: Jeszenszky Ferenc orsz[ágyűlési]. képviselő.

Somogyvármegye: Kacs Kovics Lajos alispán.
 Pécs sz[abad]. k[irályi]. város: Tróber Aladár dr. helyettes-polgármester.
 Somogy megyei függetlenségi párt: Széchenyi Aladár gróf.
 A pécsi függetlenségi és 48-as párt: Végh Lajos.
 A lengyeltóti függetlenségi párt: Bók Zalán Lajos dr.
 A kaposvári függetlenségi és 48-as kör: Lenc Sándor.
 A kaposvári demokrata kör.
 A kaposvári Berzsényi szabadkőmíves páholy.
 A kaposvári nemzeti kaszinó.
 A kaposvári hivatalnokok társasköre.
 A kaposvári kereskedők egyesülete.
 A donnervárosi polgári-kör.
 Szigetvár község küldöttsége.
 Nagyatád község küldöttsége.
 Az alsóki körjegyzőség küldöttségei.
 Felsőseged küldöttsége.

Ezenkívül bejelentették még az ünnepségen való részvételüket: a kaposvári kir[ályi] törvényszék és az ügyészség, az állami főgimnázium, a polgári fiú- és leányiskola, Pettend, Kaposgyarmat és Kiliti községek küldöttségei.

Az esetleg még jelentkező résztvevőket a rendező bizottság holnap reggel sorozza be. A koszorúk elhelyezése után díszbéd lesz a Korona-szállóban.

E helyen említjük meg, hogy ma délután 6 órakor érkezett meg Nagy Ferenc Kaposvár országgyűlési képviselője, akit a nagyközönség élén a városi tanács testületileg fogadott az állomáson.

A Kossuth-szobor leleplezése. *Somogyvármegye*, 1911. szeptember 3. 5. p.
 Részlet az újságcikkből.

Melléklet

A világon 1894–1973 között felavatott köztéri Kossuth Lajos-szobrok száma éves bontásban
 Ádámfy József gyűjtésének⁷³ felhasználásával
 (A Megjegyzés oszlopban sorszámmal ellátva a szomszédos megyékben, illetve dőlt betűkkel
 a Somogy megyében, valamint az első külföldön felavatott szobor feltüntetésével)

Év	Felavatott Kossuth Lajos-szobrok száma	Megjegyzés
1894	2	1. Siómaros (Veszprém megye)
1895	0	
1896	5	
1897	2	9. Kölesd (Tolna megye)
1898	4	
1899	5	17. Balatonkenese (Veszprém megye)
1900	2	20. Az első budapesti
1901	2	
1902	11	29. Cleveland (Amerikai Egyesült Államok), az első külföldi
1903	5	36. Balatonalmádi (Veszprém megye) 37. Nagyatád (az 1. Somogy megyei)

73 Ádámfy, 37–81. p.

Év	Felavatott Kossuth Lajos-szobrok száma	Megjegyzés
1904	5	40. Ajka (Veszprém megye)
1905	5	
1906	3	51. Csokonya (a 2. Somogy megyei)
1907	6	57. Nagyharsány (Baranya megye)
1908	5	59. Pécs (Baranya megye)
1909	5	
1910	1	
1911	4	71. Pécsvárad (Baranya megye) 72. Kaposvár (a 3. Somogy megyei)
1912	1	
1913	1	
1914	2	
1915–1918	0	
1919	1	
1920–1926	0	
1927	1	
1928	1	
1929–1933	0	
1934	1	
1935–1945	0	
1946	1	
1947	0	
1948	8	85. Iregszemcse (Tolna megye) 87. Bonyhád (Tolna megye)
1949	3	
1950–1952	0	
1952	2	
1953	0	
1954	2	
1955–1957	0	
1958	1	
1959	1	
1960	1	
1961	2	
1967	1	
1968	1	
1970	1	
1971–1972	0	
1973	3	107. Dombóvár (Tolna megye), korábban a fővárosban állt
összesen:	107	

RÉSZLETEK A MERNYEI CSENDES JÁNOS KÖZÖS HADSEREGBELI KATONAI SZAKÁCS NAPLÓJÁBÓL (1910–1913)

(FORRÁSKÖZLÉS)

VONYÓ ANITA

Az I. világháború történetére vonatkozó feljegyzések valóságos kincstárát találhatjuk meg a háborúban részt vett, népi származású személyek tollából született írásokban. A népi kéziratok források feltárása sok szempontból haszonnal járhat, így hozzásegít az adott történelmi korszak teljesebb megismeréséhez. Az I. világháborúról szóló népi írások újabb adalékokat szolgáltatnak a korszak és az események megvilágításához. Megismerhetjük belőlük a falusi sorból jött katonák életkörülményeit, gondolkodásmódját és vélekedését a háborúról.¹

A korszak ilyen dokumentumai nagy műfaji változatosságot mutatnak. Leggyakoribbak a versek, a verses levelek, melyeket tábori levelezőlapokon küldtek haza a katonák. Viszonylag ritkábbnak számított a naplóírás, ugyanakkor elég magas azon személyek száma, akik az általuk átélt történéseket visszaemlékezés formájában örökítették meg.² Szinte mindnek közös jellemző vonása, hogy szorosan kötődnek szűkebb közösségükhöz, szemléletük, világlátásuk meglehetősen szubjektív jellegű, írásaik a hagyományos népi, szóbeli előadásmód jellegzetességeit hordozzák.³ A költészet valóságos virágzásnak indult: a háború rendkívüli és szokatlan „élménye”, az otthon kényszerű elhagyása, a frontesemények megpróbáltatásai, a bajtársak elvesztése mind olyan tényezők, amelyek az érzelmek és a lelkiállapot prózai vagy lírai formában történő megörökítésére ösztönözték a benne résztvevőket.⁴

A háborús népi kéziratok források iránt hosszabb idő óta érdeklődés van mind a tudományos célzatú kutatásokban, mind az irodalmi és az ismeretterjesztő írásokban. A szakirodalom tanulmányozása során azonban megfigyelhető az is, hogy e források nagyobb mennyiségben állnak a kutatás rendelkezésére, semmint ezt a tudományos publikációk jelenleg tükrözik. Értékük, a különböző tudományágakban való hasznosíthatóságuk azonban így is rendkívül jelentős. Olyan speciális kortörténeti dokumentum-csoporttal van ugyanis dolgunk, amelynek tulajdonságaival másfajta források nem rendelkeznek.⁵

Az I. világháborús népi kéziratok források között viszonylag csekély számú a katonaélelmezéssel kapcsolatos írás. A most közölt forrás körülbelül egyharmad része gyakorlatilag „szakácskönyv”, pontosabban receptgyűjtemény, amelyet szerzője – mint a naplóból kiderül – valószínűleg tisztí szakácsként jegyzett le.⁶ Ahhoz, hogy a korabeli katonai receptek értelmezhetőek legyenek, célszerű röviden áttekinteni a korabeli katonaélelmezés rendszerét.

Az osztrák–magyar hadsereg legfontosabb élelmezési kérdései az I. világháború idején

A táplálkozás békeidőben és háborúban egyaránt az egyik legfontosabb elemi szükséglet. A katonák kéziratok anyagaiban sok szó esik az élelmezési helyzet általános jellemzéséről, de

1 Környeiné Gaál Edit: *Az első világháború emlékei a népi kéziratok forrásokban és a színhagyományban*. Debrecen, 1985, (a továbbiakban: Környeiné 1985.) 6. p. Az első Somogy megyei, e témában született tanulmány: Takács Éva: *Tábori levelek az első világháborúból*. In *Somogyi Múzeumok Közleményei* 4. Kaposvár, 1981, 243–256. p.

2 Környeiné 1985, 7. p.

3 Uo. 9. p.

4 Uo. 7. p.

5 Uo. 11. p.

6 Vö. az alábbi forrásközlés 2. sz. dokumentumával: „*Ot is igaz sorom jo volt mert tisztí szakács letem.*”

ezek legtöbbször csupán rövid, néhány soros vagy mondatos kitérők. Általános jellemzőjük az ellátás egyenetlensége. Színvonalát, mértékét nemcsak a harci tevékenység és a rendelkezésre álló élelem, hanem például a szállítási lehetőségek és sok más egyéb tényező is befolyásolta. A kéziratos forrásokban már az első háborús évben számos panasz olvasható a katonák gyenge ellátásáról, amit kezdetben még fel lehetett javítani a „szerzett” élelemmel. Részben a környező területek lakosságától vásárolt élelmiszer, részben a frontvonalak közelébe eső termőterületek szolgáltak pótlással.⁷

A szakirodalom alapján a katonaelelmezésben a 19. század végén alakultak ki az ételkészítés szervezett feltételei, és ezzel együtt jelentek meg azok a receptek, melyek alapján az I. világháború frontvonalain is elkészíthették a csapatok ételeit. Az étrend jellege a Monarchia közös hadseregében lényegében azonos volt. A reggeli rántott leves vagy feketekávé kenyérral. Az ebéd többnyire levesből, valamilyen húsféléből és főzelékből vagy tésztából állt. Vacsorára rendszerint kevés húst, más esetben hús nélkül készült főzeléket, illetve tésztát tálaltak fel, az ebéd jellegétől függően.

A hadi élelemdagot a mindenkor fennálló viszonyokhoz képest teljes vagy szabványos, illetve tartalék adag formájában kellett kiszolgálni. A szabványos adag összetételében elegendő tápanyagot nyújtott az emberi szervezet fokozottabb fizikai igénybevétele esetén is. A tartalék élelemdag ennél kevesebbet tartalmazott, de az emberi szervezet szükségleteinek fedezésére még elegendő volt. Ilyen adagot akkor szolgáltak fel a katonák számára, ha a szabványos élelemmennyiség kiszolgálásának lehetősége valamilyen oknál fogva megszűnt. Ez az eset főként hosszán tartó harcok vagy az élelmezési forrásoktól való elszakadás idején állt fenn.⁸

A csapatparancsnokoknak, illetve az élelmezési szolgálat ellátására rendelt közegeknek a kötelessége volt gondoskodni arról, hogy a szabványos és a tartalék ételmi adag lehetőleg mindig úgynevezett teljes ételmi adagra legyen kiegészítve. Ez a kiegészítés főleg az étkezés elkészítéséhez megkívánt adalékokból, szeszes italokból és dohánytöbbletből állott. Az említettek utánszállítás tárgyát nem képezték, hanem mindenkor a csapat által a helyszínen kellett őket beszerezni.⁹

A csapatok élelmezési felszerelését az élelmezési alapjavadalmazás képezte, amelyet maga a csapat vitt magával, és amelynek fenntartása az élelmezési szolgálatnak, más néven a hadtápnak volt a feladata. A Monarchia hadiszabályzata utasításának értelmében az alapjavadalmazás egy szabványos és két tartalék adagból állt. Eszerint például a gyalogságnál a szabványos élelemdagból a kenyeret, egy kávékonzervet és a dohányt, valamint az egyik tartalék élelemdagot maga az ember vitte, míg a szabványos adag többi részét, illetve a másik tartalék adagot az élelmiszeres kocsin szállították. Az alapjavadalmazáson felül a mozgókonyhákban is vittek minden ember számára még egy teljes adagra kiegészített szabványos élelemdagot, továbbá pótrakományként teát és cukrot. 1914-ben a szerb fronton gyakorta előfordult, hogy a rossz utak, a felázott, nehezen járható terep miatt a málhás állatok nem tudtak eljutni a harcoló egységekhez, így azok zöme nem jutott más élelemhez, mint a magával cipelt teljes adaghoz, ezért a hadikonyha által biztosított meleg élelem híján voltak kénytelenek küzdeni.¹⁰

Az osztrák–magyar hadseregben béke idején a csapat maga gondoskodott a legénység mindennapi étkezéséről. A katonai közigazgatás által megállapított összegből megvásárolta a szükséges alapanyagokat, majd a legénységi szakácsok azokból elkészítették a megfelelő kész ételeket. A katonák meleg reggeliben, déli étkezésben és rendszerint meleg vacsorában részesültek. A mozgókonyhák csak nagyobb hadgyakorlatok alkalmával kerültek használatba. Kenyeret a csapatok 5 naponként a katonai élelmező-raktárakból, vagy ahol ilyen nem volt, a kenyér szállítására szerződöttest szállítóktól vették át. A napi étkezési adag kávé- vagy le-

7 Környeiné 1985, 161–162. p.

8 Nagy–Pisztrai–Tóth–Zimonyi: *A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Az őshazától 1949-ig.* Bp., 1984.; 216–217. p.; Vö. www.cskir.extra.hu/images/cikk_suli_001/suli_cikk_001.pdf (Letöltés ideje: 2013. 11. 12.)

9 Uo.

10 Uo. 218. p.

ves konzervből, 190 gramm húsból, főzelék- és tésztaféleségekből, és az ételek elkészítéséhez szükséges zsírból, hagymából, sóból állt.¹¹

Háború esetén tartalék-készleteket is gyártattak, amelyek azonban csak néhány napra fedették a hadiállomány szükségleteit. A frontokra úgynevezett mozgókonyhákat indítottak, melyek a magukkal vitt készletekből főztek. A feltételezhetően útba eső vasútvonalak mentén ezen túl étkezőállomásokat rendeztek be, ahol előre meghatározott összeállításban és mennyiségben szolgáltak fel meleg ételmet. A háború folyamán a mozgó vasúti étkezőállomások nagyon jól beváltak, mozgékonyaságuk következtében a hadsereg ellátását gyorsan és hatékonyan el tudták végezni.¹²

A hadsereg élelmezését, a Monarchia már megemlített katonai szabályzatának értelmében, az ellenséges területeken, frontvonalak mentén elsősorban az elfoglalt országrészből, másodsorban pedig utánszállítással kellett fedezni. Emellett azonban általános irányelvül szolgált, hogy az élelmezésnek minden körülmények közötti biztosítása érdekében mindkét módozatot figyelembe kellett venni, a két rendszert össze kellett kapcsolni, hogy egymást kiegészíthessék. Ennek ellenére a szervezésben a fő hangsúlyt az utánszállításra helyezték, és azt sokkal részletesebben szervezték meg. Hátránya már mindjárt a háború kezdetén megmutatkozott, amikor is a helyszíni beszerzések rendszertelenül folytak, inkább erőszakos harácsolássá fajultak. A vártnál jobban elhúzódó háború, a hátszaki készletek nagymérvű csökkenése, a haderő által megszállt területek növekvő anyagi kihasználását eredményezte.¹³

A csapatok és seregtestek élelmezési ellátása nagyban igazodott ahhoz, hogy a hadműveletek sík területen vagy hegységben zajlottak-e. Ennek megfelelően tábori vagy hegyi felszereléssel látták el őket. Sík területeken a már megismert mozgókonyhákat, hegyi terepen pedig főzőládákat és üstöket alkalmazták.¹⁴

A harcoló egységeket kenyérrrel a tábori sütődék látták el, de sok esetben építettek a már meglévő polgári sütődékre is. A pékségek tervszerűtlen működése miatt számos olyan eset fordult elő, amikor kenyérbőség volt, a kenyér megromlott, penészes lett, és csak lóápnak volt alkalmas. Ez természetesen csak a háború első szakaszában volt lehetséges, amikor az ellátás még nem ütközött komoly nehézségekbe. Hússzükségeiket a csapatok elsősorban vásárlás útján biztosították. A vízzel való ellátás a vízben szegény déli frontvonalaknál különös odafigyelést igényelt. Vízzállításra rendelkezésre álltak a négy- és kétkerekű lófogató víztartók, a gépjármű vontatású víztartók, a mozgókonyhák, a vashordók és egyéb vízzállító eszközök.¹⁵

A meleg ételt a frontokon a mozgókonyhák készítették el, és vitték olyan közel a harcólókhoz, amennyire csak lehetséges. Erős harcban természetesen a mozgókonyhákat előrevonni nem lehetett, ilyenkor meg kellett várni a sötétedést. Az előrevont mozgókonyhához a harcvonaltól jöttek hátra az emberek az étellel teli kondérokért. Sokszor előfordult, hogy a fokozott tüzéségi támadás miatt nem lehetett kiosztani a meleg ételt, ilyenkor a katonák a náluk hordott tartalék élelemadagból éltek. A hegyiségekben harcoló csapatoknál gyakorta a főzőládákat csak késve tudták eljuttatni az egységekhez, ezért az élelem megromlott.¹⁶

A hadvezetés részéről az élelemellátás biztosítására tett intézkedések a háború első éveiben javarészt még biztosították a katonák szükségleteit, a későbbiekben azonban súlyos élelmezési válság keletkezett. A katonák és a civil lakosság élelemadagja a háború elhúzódásával évről-évre csökkent, a kenyér minősége pedig romlott. 1918-ban például már nagymennyiségű fűrészport is kevertek a kenyérbe. Az olasz hadszíntéren 1918 júliusa és augusztusa során a katonák sem húst, sem pedig kenyeret nem kaptak. Előfordult, hogy egyes csapatrészek a hátrább fekvő állásokból az első vonalba szöktek, mert ott legalább még némi élelemhez lehetett jutni. Az osztrák–magyar hadsereg piavei támadása (1918. június 15–23.) összeomlá-

11 Uo. 222–223. p.

12 Uo. 224. p.

13 Uo. 225–226. p.

14 Uo. 228. p.

15 Uo. 229–230. p.

16 Uo. 230. p.

sának egyik oka többek között a katonák hiányos táplálkozása volt, amelynek következménye a lecsökkent fizikai állóképesség lett.¹⁷

A világháború magyar katonaeorvosainak tapasztalatait összefoglaló feljegyzés adatai szerint a katonák egyes helyeken olyan állapotban voltak, hogy „...az emberek az őrségen eszméletlenül összeestek és hiába volt minden orvosi beavatkozás, szügyengesség tünetei között haltak meg, olyan soványak voltak, mint a tüdővész, a rák utolsó stádiumában, bár az éhségen kívül más betegségük nem volt.”¹⁸

A napló és szerzője: Csendes János

Az Osztrák-Magyar Monarchia I. világháború idején alkalmazott katonai élelmezésügyén belül a fentiekben ismertetett „helyszíni ellátási” rendszerbe illeszkednek a Csendes János naplójából, mint népi kéziratok forrásból megismerhető információk.¹⁹

Csendes egyrészt különösebb részletezés nélkül említést tesz a hadsereg számára egy hétre elkészítendő menázsira, emellett azonban az 1910-es évek harctéri receptjeit is részletesen közli. Az ételek jellegéből, anyagszükségleteiből következik, hogy ezek minden valószínűség szerint még nem éles háborús helyzetek közepette, hanem az I. világháborút megelőző balkáni háborúk idején kerülhettek lejegyzésre. A háborús körülmények között, valamint a harcok elhúzódása miatt az ételek mennyisége, minősége és változatossága nagymértékben romlott. Másik lehetőségként azonban fölmerülhet, hogy Csendes János talán katonatársaitól is hallhatott olyan recepteket, melyeket méltónak tartott a lejegyzésre, esetleg el is készítette azokat számukra.

Az ételek legnagyobb része napjainkig rendszeres szereplője étkezéseinknek, inkább csak a nyersanyagok és az elnevezések változtak meg némiképp az elmúlt mintegy 100 esztendőben. Érdekes módon az, hogy mely összetevőből mennyi kell, vagyis az arányok pontos meghatározása szinte mindenütt hiányzik. Ahogy Csendes János fogalmazott „*úgy gondulóformán*” tett mindegyikből a kérdéses ételbe. Ennek ellenére az általa elkészített fogások – ezt későbbi elbeszélésekből tudom – mindig harmonikus ízvilággal bírtak. A fűzetecskében szereplő fogásokat és recepteket étkezési sorrendben gyűjtöttem csokorba.

A napló fizikai jellemzői: számos helyen szakadt és tépett, puha papírkötésű, fűzött, vonalas, valószínűleg elemi népiskolai fűzet. Láthatóan néhány oldal hiányzik belőle. Arra vonatkozóan, hogy ezek mikor kerültek eltávolításra a naplóból, nincsenek információim.

A napló céljára megnyitott fűzetbe készült nem szakácskönyvi bejegyzések meglehetősen változatosságot mutatnak, noha terjedelmük igen rövid. Az egyes témák szerint azonban csoportosíthatók ezek a bejegyzések is.

- Ismeretlen hölgyhöz írott szerelmes levél 1910-ből
- Önéletrajz születésétől az 1913-as katonai tevékenységéig
- A katonai szolgálat alatt feljegyzett étel elkészítési módok, az 1910–1913 közötti időszakból
- A bosznia-hercegovinai és a montenegrói határon elhelyezkedő Bilekben²⁰ eltöltött katonai szolgálat rövid hírei 1913-ból
- Saját költemények a katonaéletről

A recepteken és a felsorolt bejegyzéseken kívül a szerző színes ceruzarajjai általában humoros kiegészítői az írásoknak, némelykor azonban teljesen függetlenek azok tartalmától. A kék és piros alapszínekkel készült rajzok nagyobb része katonaábrázolás, illetve fellelhető

17 Uo. 230–232. p.

18 Uo. 231. p.

19 Csendes János I. világháborús hadiszakácskönyve a szerző tulajdonában.

20 Boszniai kisváros, ahol még az I. világháború előtt magyar katonák teljesítették őrszolgálatot, Galgóczy dandártábornok parancsnoksága alatt.

köztük vicces női karikatúra is. Háborúból való hazatérése után Csendes János számos alkalommal használta még a füzet üresen maradt részeit, jórészt különböző számítások elvégzésére, melyek minden valószínűség szerint gazdálkodói tevékenységéhez kapcsolódhattak. Ezeket ceruzával jegyezte be. Belőlük tudhatjuk meg például, hogy Manczi nevű lova 1921. június 20-án reggel ugratott először, a Lárgó nevű pedig ugyanezen év június 12-én.

A szerző, Csendes János Mernyén született 1889. december 8-án római katolikus vallású paraszti családba. Szülei: Csendes István földműves és Dancs Anna voltak.²¹ Elemi népis-kolai tanulmányait szülőfalujában folytatta, más egyéb képzettségre élete során nem tett szert. 1910–1913 között szolgált ténylegesen a Császári és Királyi „Albrecht főherceg” 44. gyalogezredben. Háborús szolgálatra a mozgósítás után vonult be Bilekbe. 1914-ben a tábori ezreddel került a szerbiai hadszíntérre, és Szabácsnál (szerbül Sabac, város Szerbiában, a Száva jobb partján, Belgrádtól 65 km-re nyugatra) esett át a tűzkeresztségen. Másodízben az orosz frontra került, ahol számos ütközetben vett részt. Az orosz hadsereg üldözése közben 1915-ben Galíciában sárgaságot kapott, és hadikórházba került. Felgyógyulása után bevonult a pöttesthez, majd innét 1916-ban a román hadszíntérre vezényelték. 1917 elején átkerült az olasz frontra, ahol a háború végéig az összes ütközetben részt vett. Összesen 40 hónapot töltött a harctereken. Számos kitüntetéssel jutalmazták hősiességét.²² Háborúból való hazatérése után élete végéig Mernyén élt és gazdálkodott. 1975. január 9-én hunyt el Kaposváron.²³

A napló születésének történelmi, politikai körülményei

Bosznia-Hercegovinának az Osztrák-Magyar Monarchia általi 1908-as annektálása után a térségben megélnékvül a nemzetközi diplomáciai tevékenység és megkezdődött a korabeli „fegyverkezési verseny”. A Monarchia és Németország érdekei szemben álltak a balkáni országok nemzeti törekvéseivel. 1912 tavaszán Törökország ellenében Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegró részvételével létrejött a Balkán-szövetség. Szeptember végén elrendelték a mozgósítást. Az úgynevezett I. Balkán-háborúban a szövetség megtámadta Törökországot, és hadseregeik 1912 novemberében döntő győzelmeket arattak. Törökország a nagyhatalmak közvetítését kérte a béketárgyalások megkezdéséhez. A londoni békekonferencián átfogó meggyőzés azonban nem született. Miután Bulgária visszautasította Szerbia, Románia és Görögország követeléseit, az új szövetségesek Bulgáriával szemben kezdték háborúba. A II. Balkán-háború alaposan próbára tette a Monarchia diplomáciáját és katonai vezetését. Az 1913 nyarán kezdődő háborúban Bulgária vereséget szenvedett, sőt Törökország is visszafoglalta a tőle korábban elvesztett területeit. Bulgária július első napjaiban fegyverszünetet kért, majd Bukarestben megkezdődtek a béketárgyalások. A Monarchia diplomáciai úton próbálta megváltoztatni a harctereken kialakult új helyzetet, sikertelenül.²⁴ A balkáni török piacok elvesztése súlyos gazdasági problémával járt, hiszen viszonylag jelentősek voltak itt a Monarchia kereskedelmi érdekeltségei és tőkebefektetései. A balkáni helyzet értékelése a Monarchián belül ráadásul összekapcsolódott a birodalom belső struktúrájával, nemzetiségi viszonyaival és gazdasági helyzetével is. Így a Monarchia a Balkán-háborúk eredményeként kialakult új balkáni viszonyokat nem volt képes elfogadni, ezért nem alakított ki új status quo politikát.²⁵

21 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye. Római katolikus anyakönyvi másodpéldányok. Mernye, 1889. Érdekes ellentmondás, amit önéletrajzában közöl: „... megszülettem 1889 ben Deczember hó 22 ödikén...” Az ellentmondás oka ismeretlen.

22 Kurtz Géza–Kristófy Géza: *A Cs. és Kir. „Albrecht főherceg” 44. gyalogezred és a Cs. és Kir. 105. gyalogezred története.* Bp., 1937, 346. p.

23 MNL SML XXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye. Kaposvári halotti anyakönyvi másodpéldányok, 1975. Születésének dátumául itt is 1889. december 8. szerepel. Lásd a 21. lábjegyzetet.

24 Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos (szerk.): *20. századi magyar történelem 1900–1994.* Egyetemi tankönyv. Bp., 1997, 72. p.

25 Galántai József: *Az I. világháború.* Bp., 2000, 65–68. p.

A háború előtti évek az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét felén a háború katonai, belpolitikai és diplomáciai előkészületének jegyében zajlottak le. A császári és királyi hadsereg számára – a már csak külsőségeiben meglévő Monarchiában – gyakorlatilag a nemzetek feletti császár személye jelentette az egyetlen köteléket. I. Ferenc József császár és király gyakran kifejezésre juttatta, hogy semmilyen formában sem engedi, hogy megnyirbálják főparancsnoki jogát hadserege fölött. Sajátos helyzet alakult így ki, mert az általános hadkötelezettségen alapuló modern milliós tömeghadsereg létrehozására való törekvés keveredett a konzervatív dinasztikus állameszmével. Ennek következtében a hadsereg komoly vezetési problémákkal küzdött. Soknemzetiségű jellege mellett meg kellett kísérelni az egészet nemzetek feletti szintre emelni, hogy megfeleljen a birodalmi érdekeknek.

A századfordulót követő évek nagy politikai küzdelmei után szinte a huszonegyedik órában sikerült az 1912. évi véderőtörvényt tető alá hozni és ezzel kapcsolatban a magyar királyi honvédség újjászervezéséről szóló 1912. évi XXXI. törvénycikket érvényre juttatni. A magyar királyi honvédség az új törvény alapján nemcsak tüzérséget kapott, de gyalogságát is szaporították négy ezreddel és az egész honvédség eddigi 25 000 fős békeállományát 50 000 főre emelték. Az átszervezést fokozatosan kellett végrehajtani, úgy, hogy az 1916-ig befejeződjön. A honvédség az átszervezés után 32 gyalogezredből, 10 huszárezredből, 8 táborigyűlés és 8 táborigyűléses ezredből, valamint 2 lovas tüzérezredből állt volna.²⁶

A mernyei parasztember, Csendes János a fentiekben ismertetett események következtében került 1912 folyamán a Bosznia-Hercegovina és Montenegró határán fekvő Bilek nevű településre, ahol egységével együtt határőrizetet láttak el. Mint az Osztrák-Magyar Monarchia katonája, a Balkán-háborúk közelsége révén lényegében „testközelből” ismerhette meg azt, hogy mit is jelent ténylegesen a háború. Éles harci bevetésekben a Monarchia csapatai ekkor nem vettek részt, de ahogy naplójában fogalmaz: „...*siralmas pilanat ránk nézve mikor minden perczen csak vártunk, hogy mikor dördülnek el az ágyuk montenegro felé...*”. A napló tanúsága szerint 1913 késő őszeig maradt a Balkánon, hogy aztán az első világháborús évben, 1914-ben visszatérjen a szerb frontra. Ezúttal már valós háborús helyzetben, átélve a már említett harcterek mindennapjait egészen a háború végéig.²⁷

Szemelvények a naplóból²⁸

1.

Csendes János Öreg 1910 beli csont,²⁹ egy levél tartalma

Kedves kisaszony!³⁰ Legutobi találkozásunk alkalmával haragal vált meg ön tölem egy ártatlan tréfám következtében. Meg valom hogy most már miota ismerem magát bánokodom e tréfa miat. De viszont örvendek rajta mert ez adot nekem alkalmat az önel való meg ismerkedésre. Nem ohajtok hoszasan beszélni érzelmeimről s mindjárt ki is mondom, hogy ön ojan hatást tet rám amejet nő sohasem. Ön az első nő, ki meg dobantota szívemet és etől meg sem fogok szabadulni. Érzem teljes életemben érzem, hogy csak ön tehet boldogá engemet s nincs nagyob vágyam anál, hogy én is hasonloan boldogá tegyem önt. Megkérem tehát a kezét legyen az én

26 <http://www.masodikvh.hu/erdekessegek/elozmenyek/1338-az-első-világháború-i-europa-utja-a-háborúhoz>. (Letöltés ideje: 2013. november 10.)

27 Az I. világháború hadműveletei a mellékfronton, a Monarchia és Szerbia összecsapásával kezdődtek. A Monarchia hat hadseregéből hármat mozgósított Szerbia ellen. Az osztrák–magyar birodalom első katonai megmozdulása Szerbia ellen csúfos kudarcra járt, aminek morális szempontból igen, harcászati szempontból azonban nem volt döntő jelentősége. Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Bp., 1964, 156–157. p.

28 A szerző a 20. századi iratoknál nem szokványos betűhű közlést választotta. Erről már nem volt lehetőségem egyeztetni vele. Ugyanígy nem tudtam összevetni a szöveget az eredeti naplóval sem és nem tudhatjuk meg a válogatás szempontjait sem. Nem maradt más lehetőségem, minthogy érintetlenül meghagytam a kézirat forrásközlő részét. (A szerkesztő.)

29 Csendes János 1910-ben kezdte meg 3 éves katonai szolgálatát, ezért nevezi magát több helyen is a napló írásában „1910-beli öreg csontnak”.

30 A levél címzettjének személye ismeretlen. Nem tudjuk, hogy valós vagy elképzelt hölgyhöz írta sorait.

feleségem. Öntül füg most a boldogságom és boldogtalanságom. Izenyje meg, hogy meglátogathatom e. Válaszábol meg fogom érteni, hogy lehet e reményem a boldogságra vagy pedig örökre le kel önrol mondanom. Pá pá választ kérek! Vége

2.

Egy kis el beszélés az életről

Hát igazán mondhatom hogy az ember miután az ember világra lép az élet sok mindenben részesíti hát kedves barátim. En is megszülettem 1889 ben Deczember hó 22 ódikén. Aztán fojt az idő lasankint anyai kegyelem melet mikor már azt az időt megértem Szüleim oskolába járatok. Szeretem is oda járn mert a mester ur igen szeret mert jo tanulo kis fiú voltam. Mikor már 12 évet megértem akkor pedig atyámnak letem segítöje. Iparkotam mindig dolgozni szüleimnek kedvet keresni, tehát így multak lasan rajtam az idő. Évröl évre gondolhatják mikor már az ember kicsit kezd emberré fejlődni. Mikor már tudtam hogy mi a szerelem akor már az időt kezdtem aval eltölteni. Bizon ez már kezdöt szüleimnek egy kis haragot szerezni. Egy kis lányal ösze füzödöt szerelmünk. Mink bizon kedves olvasonk ugy töltötünk pár évet szerelmi küzdelmek melet. En bizon azért szüleimről nem felejtkeztem egy világért sem. Azért tiszteltem becsültem minden embert kit aki csak megérdemelte tölem. De mikor már 14 éves koromig fel nevelődtem, akor már énékem nagy valami törte szívemet. Elöte évekbek a házasság nem volt eszembe, mert még gyermek észel voltam hogy én már családot alapitanék gondoltam minden órába, hogy majd előb katonának is kel leni. Hát majd asztán rá érek meg nösülni. Igazán ugy szeretem minden perczben gondultam hogy nem lehet másé, de akor jöt közbe az a hónap, amelbe katona letem.³¹ 1910 ben Szeptember 3 kán vonultam be nagy fájdalmak köszt lefojt az a 1 hónap melbe mindig csak az vol eszembe, hogy most az öreg jo szüleimet kiket igazán nagyon szeretem és it kelet öket hagyni 3 évre. Vigasztaltam bátoritotam öket, hogy csak ne busuljanak jo az isten majd segít. Mikor eljöttem volna N N³² kedvesem töled elbúcsúztam. Csak aszt ajáltuk egymásnak, hogy én igaz leszek. Még egy utolso csokot nyomtunk egymás ajakára és aval elváltunk egymástól. Egy utolsó búcsúzásal el váltam falunktol, amelbe iskola társaimal ugy feltaláltam magam. Mikor kaposvárra értem a közös kaszárnyába ot voltunk a sok fiatal legények. Bolondozot az egyik igy a másik amugy. Gondultam én is, hogy most már el kel felejteni mindent. De bizon ha meg is kelet felejtköztem is egy kicsit, de soká nem birtam. Üldözöt valami lelke. Csak a Szüleim és a kedvesem volt eszembe, de belátam, hogy mind egy. Mikor már egy éjel kaposváron aludtam, képzöljék már akor hogy vissza gondultam. Kaptunk egy üres szobát kik a 8 szadik századhol letünk beosztva. A palón fekütünk egy pokrocot kaptunk, az volt az öszes alvo gúnyám. Más nap regel apám be jöt kaposvárra, de nem mertem el panasolni, hogy milen ros a komisz élet. Késöb délután egy orakor egy utolso kéz szoritásal el váltunk. Kivítük aszt a kis kufert az álomásra és 5 orakor a elkezdöt velünk a közkocsi ugy ment csak ugy robogot. Mikor fel értünk bizon körü néztem a nagy házakat. Igaz, hogy szép volt de nekem nem tetszet a városi élet. Mindig mindig csak a hazám volt az eszemben. Mikor ki abrakultak benünket én kéretöztem szakácsnak ami sikerült is nekem. Nem volt kedvem, hogy sarzsi³³ legyek. En csak szakács és onét tudatam az ithon valokat hogy hogy vagyok. A komisz élet épen ros nem volt mert a dolgomat megtetem rendesen. Szeretek is a sarzsik. Jol van az idő csak igy mulot velem. A szüleim mindig utaztak be kaposvárra. A század parancsnokom szeretet és anál fogva nem eresztet el. Késöb apám jöt fel pestre és beszélt az ezredes ural. El kért töle igy jöhetem én le kaposvárra márczius 18 kán. Akor tartoztam a 9 századhol. It anyival volt jobb, hogy minden második vasárnap haza mehetem a szüleimhez és a kedvesemhez. Mikor már aszt az időt megértem, hogy egy öreg gyakorlatot le tettem már egy kicsit keztem öregösködni. De mos képzöljék közbe mikor az ósz megjöt atyja a leánynak meg halt. Azután az anyja a leányt férhez ata.

31 A katonai szolgálat ideje az érvényben levő szabályzások értelmében 3 év volt.

32 Az N. N. megjelölésű személy kiléte ismeretlen.

33 A katonai szlengben rangot jelent.

Jól van bele nyugottam talán hamar is. Hamár nem lehet az enyim hát éljön vele boldogul. Akor már aval tisztában voltam, azután már nem volt egyéb mind csak a sok idő meg az öreg szülem általak előtem. Mikor már 18 holnapot töltöttem a kaposvári lányok köszt nagyon jo ment a dolgom. 9 holapig voltam faczér. Volt pénzem elég jo ment a sorom. Hanem mikor már a gyakorlatokat letetem akor egy hirtelen váratlan sürgöny, hogy meni kel Bilekbe³⁴ a 44 bakákhoz. Akor még csak bele gondultam a világba, hogy jöhetnek e haza vagy talán sohasem. Akor igazán el bucsuztam magyarországtól és a kaposi lányoktól. Mikor jötünk igen kelemetlen utazásunk volt. Képzeltetik 4 nap 4 éjel utaztunk. Olan helen utaztunk, hogy megált szemünk szánk a nagy hegyek között. Mikor oda értünk már vártak benünket és akor beosztotak benünket a 15 századhol. A 3 nap el mentem a 13 ho egy jo barátommal ketesben. Ő bizon egész meg lepet volt. Hát így töltötük az időt. Máskor napokig a lágérban voltunk csak ugy gondoltuk, hogy mit csinálhatnak a lányok. Bent a lágérban is jo sorsom volt hanem mikor megjött a deczember honap a 44 gyes bakákon volt a sor.³⁵ A határ örséget át kelet veni. Deczember 1 jére fel mentünk verkre. Ot is sikerült nékem azt a sok marha szájú bunkokat be zsírozni meg aszt a sok poszt álást. Mert ot meg tisztí szakács letem nagyon jo ment sorom. Hanem mikor már 5-6 nap fent voltunk akor kezdődöt csak az a váratlan pilanat, amel igazán háborura készült. Le hoszták azt a sok rezolvistát³⁶ amel már családós emberek voltak. Bizon siralmas pilanat ránk nézve mikor minden perczben csak vártunk, hogy mikor dördülnek el az ágyuk montenegro felé. Igaz hogy elötünk szüleink gyermekeink általak. A magyar vér buzgot benünk izgatotak voltunk a menésért. Hanem már később pár honap után ugy el halgotot minden, hogy nem tutunk semit. Mikor 2 honap le telt le jötünk a lágérba. Keleten a 6 ezred ment fel. Aztán még csak az a retenetes rukolás, hogy majd bele bolondult az ember. Aztán később csak a haza menést emlegeték, hogy akor megyünk. Aztán mikor meg jöt Augusztus 22 ke akor mentek a rezolvisták haza. Aszt gondulta volna az ember, hogy ki bujnak a bőrükből na aztán már csak mi mehetünk gondoltuk magunkba öreg 10 beli csontok. Hanem még közbe jöt azaz idő, hogy szeptember 15 kén fel kelet jönünk. Ot is igaz sorom jo volt mert tisztí szakács letem. Azért mindig erősen vártuk aszt a boldog szabacságos napot.

3.

Új hírek bilekről

Dragolicza erőd várából posta el indult a lágérba beérkezett a bileki táborba. Hamarosán el végezvén a dolgát a kantunba dőlt egy fél órát. Halota aszt a vigasztalo szavat ne kérdeze hol halotam csak tudom de ha mekkel hát megis mutatom nézék it van a Brigád komando levélbe. Bene minden nyilvánán láthato. És a baka nagyot sohajt magába örömel jön draj várába. A legénység az új hírek meg örül. Örömük be a bakák sürgönyöznek. A csomagba mikor eszt mármeg kapták örömük be még a falat is rákták. Nagy örömel tudatja most levél be hogy pár kis napom van visza még bilekbe. El megyünk a szép magyar hazánkba nem szenvedünk e hegyes völgyes országban. Aszt a napot megérni egy boldogság mikor hazám határát lépem át. Befütyentet már a gőzös Kaposba. Ot ál minden kurva. Szerbusz lányok mondjátok hogy mi ujság kit szeretek hon védet e vagy közös bakát.³⁷ Ki álltoták mind ezekre a kúrvák éljenek a bileki katonák.

Bilek 1913 szeptember 22 kén³⁸

34 Bosznia-Hercegovina és Montenegro határán fekvő településen állomásozott Csenedes János alakulata a háború kitérőse előtt, az ún. Balkán-háború időszakában.

35 A cs. és kir. 44. „Albrecht főherceg” gyalogezred hadkiegészítő parancsnoksága Kaposváron volt. (Lásd Nübl János: *Somogyi katonák a „Nagy Háború” első hónapjaiban* c. tanulmányát ugyanebben az évkönyvben. A szerk.) A 44-esek kőré már korábban is, de különösen 1918 után egyfajta mítosz szóttek Somogy megyében. Csenedes itt érzékelhető büszkeséggel emlegeti a később – káromkodásai miatt – csak „rossebes bakákként” titulált alakulatot.

36 Tartalékosok. Az 1912. évi véderőtörvény értelmében a honvédség kiegészítése több forrásból történt: újonccalállítás, közös hadseregbeli tartalékosok és póttartalékosok áthelyezése.

37 A honvédség és a közös hadsereg közti konfliktus megnyilvánulása két közkatona között nemegyszer a „kit szeretnek jobban a lányok?” kérdés volt.

38 A levél dátuma is jelzi, hogy Csenedes János alakulata csak valamikor 1913 késő őszen térhetett vissza Magyarországra.

4.

A hadnagy

Igy szol a banda szol a trombita
vidáman hangzik a hadnagy úr szava
Jobra át indul és a század balra néz.
A fes hadnagy csak kacsingat jobbra
kacsingat balra a fes hadnagyocska
a kemény baka kacsingat jobbra kacsingat
balra végre meg szolal a katona
banda csinadrata ál a malom ál
a vitorlája barna kis lány mi lesz
vacsorára hal paprikás burgonya
van rája ez a baka rendes vacsorája.

Csendes János, 1913 10 ho 21kén

5.

Baka vég

Nincs szabadab a madárnál
Nincs árváb a bakánál
Nincs ki könyében éljen
Nincs ki többet szenvedjön
Minden város a hazája
Minden bokor a szálása
Borjuban a gazdasága
Brodzsák az élés kamarája
Töltény táská a reménysége
Job válán a segicsége
Akár hogy a világ sora
Azért öneki egy forma
Szép a bakának a neve
De keserves az élete
Nyolcz krajczár a fizetése
Ha meg isza nincsen pénze
Öneki azért csak vitéz úr a neve.

6.

Receptek³⁹

Levesek:

Hus leves: a marha hust tisztán meg mosni és sot zöldcséget beteni a hus puhára főzése után kész a leves tésztával vagy rizsel vagy grízel.

Hamis leves: ugy készül hogy csont, zöldcség sot beteni és vékony rántással föl eresztteni.

Gulás: a hagymát le szelve meg piritani zsirban és kis kis paprikát beleteni és a hust adig dinsztolni hagyjuk mig nem puha és hoszu lével föl önteni krumplit vagy rizsát akkor bele teni.

39 Vö. Gion Béla: *Katonaételek*. Bp., 1987, 11–42. p.

Főzelékek, mártások:

Spárga: a spárgát vízbe meg főzük és zsiron piritot prózlit teszünk rá vagy vajas prózlit.

Karfion: a karfiont szintén úgy mind a spárgát vajas vagy zsiros prózlit teszünk rá.

Kel káposzta: kel káposzta főzeléket megfőzük bele rántunk és kész.

Főzelék krumpli bol: a krumplit hamozva főzük és rántással fel ereszkük úgy hogy sűrű legyen.

Bab főzelék: a bab főzelék épen úgy történik csak a babnak nagyobb főzés kel.

Paradicsom szosz: csinálunk hagymás rántást és mikor piros akkor a paradicsommal föl ereszkük és csukrot teszünk bele.

Hagyma szosz: apróra vágunk a hagymát és úgy mind a rántást meg csináljuk és levesel föl ereszkük csukrot bele és kész.

Húsételek:

Natur sniczli: a húst vékonyra ki glocfujuk besozva hagyjuk sütés előtt lisztben megforgatjuk és zsírba kisütjük.

Büftök: a büftök készül vese pecsenyéből és a húst vastagra vágjuk szálán köröskül egy kicsit meg glocfolni és soval kis paprikával magyar borsal meg hinteni lisztbe megforgatjuk és kisütjük.

Zsivány pecsenye: a húst vékonyra leszeletülve és vörös hagymát leszelni és egy tiszta kis fára egyszer húst egyszer hagymát föl füzünk és zsírba kisütjük.

Dinsztült hus: a marha húst szeletekre ki glocfoljuk és meg sozva vár adig míg a hagyma meg puhul bele teszük kis paprikát teszünk zöldcséget egy kis tejfölt kis paradicsomot és így hagyjuk dinsztolni kis levet rá.

Rántot csirke: a csirke húst lisztbe asztán tojásba asztán prózli be meg forgatjuk és ki sütjük zsírba.

Fasirt pecsenye: a húst le daráljuk és tojást sot paprikát egy vagy két zsemlét kis magyar borsot bele teszünk, és össze állítjuk egybe és prózli be meg hintjük és kisütjük tepszibe.

Köreték:

Krumpli ganérung: a krumplit hámozva meg főzük és hagymás zsíral le öntjük és finoman össze törjük.

Krumpli püre: a krumplit meg hámozva meg főzük le szürjük és édes tejel finomra zuzuk és kész a püre.

Zsiron sült krumpli: a krumplit meg hámozuk és szeletekre le szeljük palacsinta sütőbe zsiron meg sütjük pirosra.

Rántot rizsa: a rizsát tejbe meg főzük és meg hagyjuk hűlni kirántjuk és ki sütjük.

Tészták, tésztaféleségek:

Tészta: tésztát lehet először kifőt tésztát lehet dios mákos lekváros darás vagy prózlis kihogy szereti.

Cserép fánk: lisztben teszünk sot tejet tojást és vékonyra sodorjuk és cziprával körű metélni és zsírba kisütjük.

Palacsinta: egy bögrébe teszünk tojást csukrot tejet lisztet össze keverjük és kisütjük, hinteteket teszünk bele.

SOMOGY VÁRMEGYE POLITIKAI KÖZÉLETE AZ 1914. JÚLIUSI VÁLSÁG IDEJÉN

NÜBL JÁNOS

1914. június 28-án, vasárnap a korabeli ellenzéki pártok kaposvári fiókszervezetei (a Kaposvári Demokrata Kör, a Kaposvári 48-as Függetlenségi Kör, a Kaposvári 48-as Függetlenségi Gazdapártkör, valamint a Kaposvári Szociáldemokrata Párt) Somogy vármegye székvárosában közös választójogi népgyűlést rendeztek. A politikai gyűlés vezérszónoka Vázsonyi Vilmos volt. A Polgári Demokrata Párt elnöke elvbarátai – Bródy Ernő és Székely Aladár országgyűlési képviselők, valamint a fővárosi demokrata körök elnökeinek – társaságában június 27-én éjjel, a budapesti gyorsvonattal érkeztek Kaposvárra. A Széchenyi téren – a mai Berzsényi utca elején – 11 órakor kezdődő népgyűlésen – a helyi ellenzéki szónokok után – Vázsonyi körülbelül 1200¹ (más forrás szerint 2000)² főre tehető hallgatóság előtt, közel egy óras beszédben ismertette a képviselőházi ellenzéknek „az új, demokratikus Magyarország felépítésére irányuló politikai törekvéseit”.

A népgyűlés megnyitásával szinte egy időben gyilkolta meg Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörökösét és feleségét egy boszniai szerb terrorista. A szarajevói merénylet híre délután 3 óra körül érkezett Kaposvárra. A vármegye két napilapja³ egymással versengve, egyoldalú rendkívüli kiadásokkal⁴ igyekezett a közönség hírérségét kielégíteni.

A *Somogyi Hírlap* vasárnap délután 4 órakor a kávéházak ablakán kifüggesztett különkiadásaiban elsőnek jelentette azt a megdöbbentő tragédiát, mely Szarajevóban lejátszódott.⁵

Természetesen a konkurens lap sem akart lemaradni a hírversenyben: „*A kora esti órákban megjelent a 'Somogyvármegye' rendkívüli kiadása, amely egyedül közölt részletes adatokat a véres merénylet lefolyásáról. A közönség mohón vetette magát neki az írásnak. Néhány rövid perc alatt 5000 példányt kapkodtak el a Somogyvármegyéből. Mohón, izgatottan falták a szemek mindenütt a még nedves betűket. Most már mindenki elhitte, hogy a rettenetes hír igaz, az újság hozza a telefon gyors szárnyán.*”⁶

A merénylet hírére a kaposvári népgyűlés szervezőbizottsága úgy döntött, hogy a Vázsonyi tiszteletere tartandó diszvacsorát „a cigányzenét teljesen mellőzve” tartja meg. A Turul Szállóban rendezett banketten megjelent dr. Kovács-Sebestény Gyula kaposvári polgármester is, aki Vázsonyi Vilmost, mint a városi polgárság érdekeinek országosan ismert védőjét köszöntötte.⁷ A rendezvényen „hivatalból” résztvevő Rigó József kaposvári rendőrkapitány bizalmas jelentése szerint, a budapesti Terézváros képviselője a gaz merényletért gróf Tisza István miniszterelnök nemzetiségi politikáját kárhoztatta.⁸

A vármegyei közigazgatás a szarajevói merényletről hivatalosan a belügyminiszter június 28-án 23 óra 55 perckor feladott, a főispán kezeihez címzett táviratából értesült: „*Ő császári és*

1 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL SML). IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 18/1914. sz.

2 Vázsonyi Vilmos Kaposváron. Népgyűlés és bankett. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 1. 2. p.

3 Az 1910-es években két napilap jelent meg Somogyban: az 1904 tavaszán indult, polgári demokrata szellemiségű, a szociáldemokrácia irányába nyitó *Somogyi Hírlap* és az 1905 nyarán indult, a Nemzeti Munkapárt politikai irányvoná-lához igazodó *Somogyvármegye*. 1914-ben naponta a *Somogyvármegye* 3600, a *Somogyi Hírlap* pedig 1400 példányban jelent meg. (Paál László: Somogy megye sajtója 1891–1918. In Szili Ferenc (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv* 27. Kaposvár, 1996, Somogy Megyei Levéltár, 184. p.)

4 Meggyilkolták a trónörökös-párt. Kettős merénylet Szarajevóban. Bomba és revolver. Ferenc Ferdinánd trónörökösét és nejét revolverlövésekkel megölték. A király visszatért Ischlból Bécsbe. *Somogyvármegye*, 1914. június 28. Rendkívüli kiadás.

5 A trónörökös-pár tragédiája. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 1. 1. p.

6 A trónörökös-pár halála. *Somogyvármegye*, 1914. július 1. 1. p.

7 Vázsonyi Vilmos Kaposváron. A vasárnapi ellenzéki népgyűlés. *Somogyvármegye*, 1914. július 1. 3. p.

8 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 18/1914. sz.

*királyi fensége Ferenc Ferdinánd főherceg úr és fenséges hitvese Hohenberg Zsófia hercegnő június hó 28-án a déli órákban Szarajevóban bűnös merénylet áldozatául estek. Erről a megrendítő országos gyászszertartásról méltóságodat a legmélyebb megilletődéssel értesítem. Belügyminiszter.*⁹

Június 29-én Kacs Kovics Lajos alispán a középületekre gyászlobogót tűzetett, s a temetés megtörténtéig „mindennemű nyilvános zenéltetést és mulatságot” betiltott.¹⁰ Június 30-án a belügyminiszter bizalmas táviratban értesítette a főispánt a „fenséges pár” gyászszertartásáról: „Ő császári és királyi fensége Ferenc Ferdinánd főherceg úrnak és fenséges hitvesének Hohenberg Zsófia hercegnőnek temetése Bécsben péntek délután 4 óraker lesz. Gyászistentisztelet Budapesten és Bécsben szombat délelőtt 11 óraker. Bécsi udvari kápolnában küldöttségek elhelyezésére térszűke miatt hely alig áll rendelkezésre. Belügyminiszter.”¹¹

A távirat információi alapján Makfalvay Géza főispán július 1-jén utasította a főszolgabírókat, hassanak oda, hogy július 4-én (szombaton) a járásuk területén található „lehetőleg valamennyi templomban” a trónörökös párért gyászistentiszteletet tartsanak.¹²

A vármegyében együtt élő különféle felekezetek egyházi előjáróit nem érte váratlanul a főispáni kérés. A középületekhez hasonlóan a templomokra és a felekezeti iskolákra is gyászlobogó került, július 2-án este és július 3-án délután (a temetés idején) pedig fél-fél óras harangozás búcsúztatta a főhercegi párt. Július 4-én délelőtt a felekezeti iskolákban megyszerte gyászünnepélyeket, a templomokban gyászistentiszteleteket tartottak.¹³ (Néhány egyházközségben a vasárnapi istentisztelet alkalmával emlékeztek meg a „fenséges elhunytakról”.) Az egyházi megemlékezések kezdeményezői a vármegye területén érintett két római katolikus egyházmegye főpásztorai – báró Hornig Károly veszprémi és gróf Zichy Gyula pécsi püspök – voltak.¹⁴

A közösségi gyász szép megnyilvánulásaként Nagybjom község képviselőtestülete július 2-án rendkívüli közgyűlést tartott „Ferenc Ferdinánd főherceg és fenséges neje Hohenberg Zsófia hercegnő meggyilkolása által országunkat ért súlyos csapás okozta gyászának kifejezésre juttatása tárgyában”. Az ülésen Fischer Lajos községi jegyző, mielőtt a határozati javaslatot felolvasta volna, súlyos szavakkal bélyegezte meg a szerbeket: „A csapás, amely ezen emberi érzéséből kivetkőzött, indulataiban vad nép bérgyilkossága által monarchiánkat, de legelsősorban hazánkat és annak népét érte, kell, hogy minden hazafiúi szívnek dobbanását megállítsa egy percre és borzalommal nézzük a jelent s aggodalommal tekintsünk a jövőbe. Országunk elvesztette az uralkodás nehéz munkájában máris edzett leendő királyát; 3 kis apró gyermek siratja az elhunytakban a szerető szülőket; Szerbia fővárosában, Belgrádban pedig az emberek ujjonganak az örömtől, gratulálnak egymásnak a jól sikerült merénylethez. Bánatunknál és mélységes gyászunknál csak a megvetés, az undor, a gyűlölet érzése lehet nagyobb, melyet a merényletet elkövető felbujtóival szemben éreznünk.”

A jegyző dörgedelmei után a képviselő-testület egyhangú határozatával a község területén 14 napos gyászt rendelt el, melynek időtartama alatt a középületekre gyászlobogó került, zenéltetést és nyilvános mulatságot tartani pedig nem volt szabad. Nagybjom önkormányzati szerve kötelezte tagjait arra is, hogy az elhunytak lelki üdvéért tartandó istentiszteleten teljes számban vegyenek részt.¹⁵

A forrásokból úgy tűnik, más somogyi községek nem követték Nagybjom példáját, sőt, Kaposvár képviselő-testülete sem tartott gyászközgyűlést. A trónörökös nem volt népszerű Magyarországon, halálának hírére nem sok könnycsepp hullt a Lajtán innen.¹⁶ A népszerűtlenségét jól példázza, hogy a kihirdetett, protokoll szerint a temetésig tartó országos gyász

9 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 27/1914. sz.

10 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 18/1914. sz.

11 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 27/1914. sz.

12 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 27/1914. sz.

13 Somogy megye gyásza. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 7. 4. p.

14 Gyász Somogyban a trónörökös páráért. *Somogyvármegye*, 1914. július 2. 4. p.

15 Nagybjom gyásza. A község részvéte. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 4. 2. p.

16 Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Bp., 2001, Korona Kiadó, 62–68. p.

ellenére, a kaposvári cigányzenészek már 3 nappal a merénylet után kérelmezték a „nyilvános zenéltetés” tilalmának feloldását, s kérésüket a helyi sajtó is felkarolta: „Arra a hírre, hogy a trónörökös-párt ez a rettenetes tragédia érte, a kaposvári kávéházakban betiltották a cigányzenét. A kaposvári cigányok most arra kérik a polgármestert, hogy mint Pécsen, ezt a tilalmat vonják vissza. A nagy drágaságra való hivatkozással kifejtik, hogy ez a rendelet a cigányzenészeket nagy anyagi károsodással sújtaná. Kijelentik továbbá, hogy mint jó hazafiak, ők is osztoznak a nemzet gyászában, de mert létérdekükről van szó, kérik a rendelet megváltoztatását. A kérelem indokolt s mert annak teljesítése nem sértheti a kegyeletet, a rendeletet minden bizonnyal oda fogják módosítani, hogy a zene csak a temetés napján lesz tilalmas. Ebbe a cigányzenészek meg is nyugodtak.”¹⁷

A muzsikus cigányok kérése természetesen nem talált meghallgatásra, Kacsokovics Lajos alispán ugyanis – igazodva a belügyminiszteri utasításhoz – csak július 4-én (szombaton) este oldotta fel a tilalmat.¹⁸

A trónörökös eltemetésével a somogyi honpolgárok élete látszólag visszazökkent a rendes kerékvágásba, pedig a merénylet hírére vevő tömeg néhány nappal korábban még azonnali megtorlást követelt. A *Somogyi Hírlap* szerkesztője így emlékezett: „Borzasztó! Ki kell irtani az egész Balkánt! – ezek a felkiáltások a meglepetés után az első hangok az ablakunk alatt, ahol a rettenetes tudósítást olvasták, hogy a trónörökös párt megölték.”¹⁹

A merénylők személyi adatainak napvilágra kerülése után már konkrétan a szerbségre irányult a tömeg sajtó által is szított gyűlölete. „A szarajevói távíró egyhangú, tompa rezgéssel világgá szórja a gyászos hírt: Ferenc Ferdinánd trónörökösét és nejét, Zsófiát megölték a gyilkos golyók, amelyeket egy életre nem méltó náció gaz fiának gyilkos csövéből futottak ki, hogy megfosszanak egy hatalmas monarchiát a trón várományosától, ki magas és sokoldalú készültségű férfiú, jó katona s példás családapa volt.”²⁰ A merénylőkről rövidesen kiderült, hogy akciójukhoz Belgrádból kaptak segítséget. A *Somogyvármegye* vezércikkírója szerint is, „hiába mosakodik a szerb kormány, hogy egy-két megzavarodott és elmeháborodott ember cselekedte e minősíthetetlen tettet, ... a galád összeesküvésnek az összes szálat Belgrádban, mint centrumban futnak össze.”²¹ A sajtóban felsejlett a közeledő háború rémképe: „Ma, vagy holnap? Két év múlva, vagy öt év múlva? Nem tudom, – ki tudná? De, hogy eljön a nap, az biztos. Távol, mint éhes fenevadak, szerbek, románok, oroszok csattogtatják fogukat. Embertestvéreim ők és én nem gyűlölöm őket, hisz egy sem bántott még közülük és nem ismerem e szót, hogy gyűlölet. De eljön majd a nap és ismeretlen népek, ismeretlen fia, én, – elindulok ellenük. Talán éppen hozzám hasonló lesz az, kinek szívébe golyót bocsátok. Ő sem gyűlöl engem, én sem gyűlölöm őt. Talán – ha lehetne – egymás kebelére borulnánk és bánatunkat sírnánk el ott. De én megölöm, mert kell, – avagy talán ő engem... És nyitott, holt szemünk, melyet le nem zár senki sem, mint egy örök, nagy kérdés mered a sötét ég felé: miért?”²²

A felfokozott közhangulat azonban hamarosan lecsillapodott. „A katasztrófa után minden ember újsággal kezében járt. Fogytak a lapok, aztán kimerült a nép s mint a természet megköveteli, munkája után látott. Egy-két napig a váratlan esemény még a munkától is visszatartotta népeket, de hiszen elvégre ez soká nem folyhatott így. Kizökkent a kerék a vágásból egy kis ideig, aztán újból haladt minden a maga útján. Az emberek mesterségük után láttak, a hivatalnokok nem olvashatták egész délelőtt a rendkívüli kiadásokat; üzletek bonyolódtak, a munkáskezek ismét morzsolták a percekét, amelyeket a Párkák előrejegyeztek.”²³

Július második hetében a Monarchia és Szerbia konfliktusának hírei a vármegyei sajtótermékek oldalain (is) hátrébb sorolódtak, s például a budapesti szerb követség előtt napi

17 Somogy megye gyászol. A megye részvéte. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 2. 1. p.

18 A kaposi cigányok és az országos gyász. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 4. 5. p.

19 A trónörökös-pár tragédiája. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 1. 1. p.

20 Három árva. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 2. 3–4. p.

21 Szerbia. *Somogyvármegye*, 1914. július 5. 1. p.

22 Vázlatkönyv. Jövendő. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 3. 4. p.

23 Reflexió. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 11. 4. p.

rendszerességgel tartott spontán demonstrációk már csak a táviratok és telefonjelentések között kaphattak helyet.

Július eleje volt, tehát megkezdődött a vármegye kétségkívül legfontosabb gazdasági eseménye, az aratás, amely „kimenetele” minden somogyi család életére hatást gyakorolt. *„Ezekben a napokban, távol a háborúcsináló nagyok minden lármájától, százezrek imádkozzák a magyar mezőkön az ősimát a napfényes jó időért, mely könnyűvé és zavartalanná tegye az aratást. S mikor a világ hatalmasai szikrázó szemmel köszörülnek az öldöklés szerszámaival, vegyi műhelyek rejtekén néhány csöndes tudós dolgozik három problémán: hogy hogyan lehet a fölös erőket elvezetni; hogyan lehet a nedvességet a föld mélyében mindig felhasználhatóan elraktározni; s hogyan lehet a búzanyóvány sok ezer ellenségét, gombát, rovarát ártalmatlanná tenni. S az ember, aki a problémák nyitját megtalálja, talán elfelejteti az emberekkel a miatyánkot, de megszabadítja az emberiséget legnagyobb ellenségeitől is: a fölöslegessé váló diplomatáktól és hadvezérektől.”*²⁴

Az aratás a vidék, a mezőgazdaság ünnepe, de ünnepet ült július 6-án a vármegye ipara és Kaposvár városa is. E napon számos somogyi előkelőség részvételével került sor „*az ünnepélyes első kapavágásra*” a régóta tervezett vasúti járműjavító főműhely építési területén.²⁵ A város vezetése hosszú ideig küzdött a főműhely Kaposvárra telepítése érdekében, amely beruházástól munkahelyeket és gazdasági prosperitást remélt. Dr. Kovács-Sebestény Gyula kaposvári polgármester a folyamatos fejlesztések híve volt, viszont a város anyagi erőforrásai eléggé behatároltak voltak. Ezért a városi képviselő-testület még június 16-án határozatot hozott,²⁶ hogy „*a fontosabb építkezések fedezetére amortizációs kölcsönt*” vesz fel. Az 5 kaposvári pénztéteztől felvenni szándékozott, összesen 1 050 000 koronás kölcsönből Kaposvár közbiztonságát, katonai gyakorlóteret, négyosztályos elemi népiskolát, járványkórházat kívánt felépíteni, s a hitelösszezből a határozat szerint jutott volna egy kevés csatornázásra és útkövezésre is.²⁷ Mivel Kaposvár rendezett tanácsú városként a vármegye joghatósága alá tartozott, a kölcsönfelvételhez Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának is hozzá kellett járulnia. Makfalvy Géza főispán július 9-re hívta össze a törvényhatósági bizottság rendkívüli közgyűlését, amely a kölcsön felvételét egyhangúan megszavazta.²⁸

A rendkívüli közgyűlésen a főispán bizonyára felettébb kellemetlen perceket élt át, amikor gróf Somssich László – országosan ismert mezőgazdasági szakpolitikus, nagybirtokos, a Nemzeti Munkapárt híve – a trónörökös és hitvese emléke előtt tisztelgő hivatalos vármegyei gyásztüntetkedések elmaradásának okát firtatta: *„Még mindnyájan a galád merénylet hatása alatt állunk – mondta Somssich László gróf – szívünket gyász tölti el leendő trónörökösünk és neje elhunyna alkalmából. Ha jól emlékszem, Rudolf trónörökös halálakor Somogyvármegye sietve hívta össze a törvényhatósági bizottságot, gyászülést tartottunk és részvétáviratot intéztünk Őfelségéhez. A város kölcsöne, mint most hallom a polgármester úrtól, igen fontos és sürgős, de nem lehet semmiképpen sem fontosabb és sürgősebb a gyász megnyilvánulásánál, amelyet mindnyájan éreztünk. A vármegye július 16-án fog gyászülést tartani, közel három héttel a galád merénylet után. Furcsának találok a dolgot és kérdem, hogyan történhetett meg az, hogy a gyászistentisztelet alkalmával sem jelent meg a vármegye testületileg, mikor ezen a gyásztakson okvetlen meg kellett volna jelennie.”*²⁹ Makfalvy Géza válaszában kifejtette, a vármegyei adminisztráció nem képes néhány nap alatt megszervezni egy rendkívüli közgyűlést. A kérdés oly kényes volt, hogy a meg sem szólított alispán is szót kért. Kacsovics Lajos emlékezete szerint a kaposvári egyházközösségek későn küldték meg a vármegye házára a július 4-i gyásznapon tartott gyászistentiszteletekre szóló meghívókat, ezért a vármegye „*testületileg*”

24 Mindennapi kenyérünk. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 10. 1. p.

25 A főműhely első kapavágása. *Somogyvármegye*, 1914. július 7. 1–2. p., Kaposvár örömnappja. Megkezdték a műhely építését. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 7. 1–2. p.

26 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 90/12018/1914. közgyűlési szám (a továbbiakban: kgy. sz.).

27 A megye jóváhagyta Kaposvár kölcsönét. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 10. 1. p.

28 Somogyvármegye törvényhatósági bizottsága által Kaposváron, 1914. évi július hó 9-én tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1914. július 9. 542. p. (594/16297/1914. kgy. sz.)

29 Somssich László gróf interpellációja. A vármegye és a trónörökös-pár halála. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 10. 3. p.

ezen az egyházi megemlékezéseken nem tudott részt venni. Somssich gróf természetesen nem fogadta el a válaszokat, ellenben a közgyűlés a kérdés felett minden szívfájdalom nélkül napirendre tért. Mint említettük, Ferenc Ferdinánd nem volt népszerű Magyarországon.

A vármegyei politikai közélet látszólag nem vett tudomást a külpolitikai válságról. Például Somogy vármegye legszókimondóbb politikai formációja, a Kaposvári Szociáldemokrata Párt, július első felében a vármegyeszékhely peremkerületeiben egymás után tartotta népgyűléseit, s ezen az összejöveteleken nem a készülő háború, hanem a választójog volt a téma. A gyűlésező munkások továbbra is a régi jelszavakat skandálták: „*Jogot a népnek! Kenyeret a népnek! Földet a népnek!*”³⁰

A szarajevói merénylet után a Monarchia vezető köreiből újra a legfontosabb kérdéssé lett Szerbia. A Szerb Királyság 1903-tól vált Ausztria-Magyarország vetélytársává a Balkánon. 1903. június 11-én egy szerb katonatiszti csoport meggyilkolta a Habsburg-barát politikát folytató Obrenović Sándor királyt, s Oroszországra támaszkodva a szerbek egy hazába való egyesítésének eszméjét hirdető Karadjordjević-dinasztiát segítette trónra. A Monarchia belső nehézsége (nemzetiségi, agrár- és munkásmozgalmak, a dualista struktúra megkérdőjeleződése) miatt évekig nem tudott reagálni a déli szomszéd politikai irányvonalváltására. A dualista állam először 1906 februárjában kísérelte meg Szerbia megrendszabályozását. A kettős államszövetség piacát nagyrészt elzárta a szerb mezőgazdasági termékek elől, e lépéstől remélve a szerb gazdaság és politika térdre kényszerítését. Az öt esztendeig tartó vámháború („Sertésháború”) teljesen eredménytelennek bizonyult, sőt, komoly károkat okozott a Monarchia gazdaságának, ráadásul elősegítette a szerb gazdasági önállóság erősödését. 1907-től Bécs már keményebb fellépésben gondolkodott, s az osztrák–magyar vezérkar kidolgozta a szerb királyság elleni katonai támadás terveit. 1908 októberében a Monarchia annektálta a kerek harminc éve (1878-ban) megszállt Boszniát és Hercegovinát. A tartományokra áhító Szerbiát a Monarchiának 1909 februárjában csak ultimátummal sikerült rábírnia arra, hogy a bekebelezést a nemzetközi közvélemény előtt elfogadja. A szerb kormány egyébként csak – az akkor éppen katonai segítséget nyújtani nem tudó – orosz vezetés tanácsára fogadta el a dualista állam követeléseit (az annexió deklaratív elismerését, a Monarchia elleni propaganda megszüntetését, a dualista állam ellen izgató szervezetek feloszlását). 1912–1913-ban az első és a második Balkán-háborúban Szerbia komoly területnyereséget ért el, de stratégiai célját – kijárat megszerzését az Adriai-tengerhez – Ausztria-Magyarország (és Olaszország) megakadályozta. 1913 októberében a Monarchia újra csak katonai beavatkozás hangoztatásával érte el, hogy a szerb hadsereg a londoni nagyhatalmi konferencián létrehozott, Albánia részét képező területekről visszavonuljon. Szerbia az ultimátumot ismét – az „általános háborúra” katonailag még fel nem készült – Oroszország tanácsára fogadta el. Az 1903-tól nemzetegyesítő politikát folytató, a Balkán-háborúkban megerősödött, megnagyobbodott Szerb Királyság sikerei hatására a Monarchia szerbjei Bécs helyett immár Belgrád szavára figyeltek.³¹

Az előzmények ismeretében teljesen érthető, hogy a szarajevói merénylet után az 1907 óta preventív háborút szorgalmazó osztrák–magyar vezérkar főnöke Szerbia ellen minden diplomáciai előkészítés nélküli, azonnali mozgósítást és támadást javasolt az uralkodónak. Franz Conrad báró véleménye szerint az osztrák–magyar haderő a meglepett Szerbiát gyorsan lerohanva kész tények elé tudta volna állítani a nagyhatalmakat. Ferenc József is katonai akcióban gondolkodott, azonban szükségesnek tartotta a merénylet körülményeinek kivizsgálását, s mindenekelőtt a szövetséges Németország³² elvi támogatására várt. A Monarchia külügyminisztere, Leopold Berchtold gróf a császárhoz hasonlatosan csak kellő diplomáciai előkészítés, lefolytatott bűnügyi vizsgálat, s természetesen a német császár és a német kormány előzetes hozzájárulása után tervezett hadjáratot a déli szomszéd ellen. Alexander Krobatin közös hadügyminiszter Conrad vezérkari

30 Népgyűlés a Cserben. A munkásság a választójogért. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 11. 3. p.; Gyűlés a Pécsi-utcában. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 12. 7. p.

31 Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Bp., 2001, Korona Kiadó, 34–48. p.

32 A Monarchia és Németország 1879 októberében titkos katonai szerződést kötött Oroszország ellen.

főnök álláspontját osztotta, Karl Stürgkh gróf osztrák miniszterelnök viszont a külügyminiszter véleményét támogatta. A Monarchia vezető államférfúi közül egyedül a magyar miniszterelnök, gróf Tisza István foglalt állást a háborús megoldás ellen. Tisza háború esetén román betöréstől tartott Erdélyben, ezért nem támogatta július első hetében a fegyveres megoldást. A magyar miniszterelnök Románia sakkban tartása érdekében szövetségkötést szorgalmazott Bulgáriával. Az uralkodó meghallgatta ugyan Tiszát, de eredeti elképzelésének megfelelően, július 4-én levélben kérte a német császár előzetes hozzájárulását a Szerbiával szembeni fegyveres fellépéshez. Ferenc József levele mellett Berlinbe érkezett egy, az osztrák–magyar külügyminisztériumban összeállított, a Monarchia szándékolt balkáni politikáját bemutató emlékirat is. Július 5-én II. Vilmos német császár támogatásáról biztosította a Monarchiát, sőt, a konfliktusba várhatóan beavatkozó Oroszországgal szemben is szövetségesi segítséget ígért. Július 6-án a német kancellár megismételve uralkodója állásfoglalását, azonnali fegyveres fellépést sürgetett. Július 7-én az osztrák és a magyar kormány közös ülést tartott Bécsben a Szerbia elleni diplomáciai akció megvitatása érdekében. A közös minisztertanácson Tisza István a megígért német támogatás ellenére sem változtatott álláspontján, sőt, tiltakozott azon osztrák elképzelések ellen, amelyek egy sikeres háború után Szerbia egy részének anektálását követelték. Az eredménytelenül záródó értekezlet után, Tisza aggályait leszerelendő, Berchtold felkérte a németeket, hogy Bulgáriával a lehető legrövidebb időn belül kössenek szövetségi szerződést. A kedvező német válasz, amelyben a császár nemcsak a bolgár szövetség gondolatát fogadta el, hanem Románia féken tartását – semlegességét – is megígérte, Tiszát álláspontja revidálására sarkallta. Miután a vezérkartól ígéretet kapott az erdélyi határ megerősítésére, gróf Tisza István is elfogadta a Szerbiával való leszámolás gondolatát. Július 14-én Bécsben az osztrák miniszterelnök, a külügyminiszter, a király személye körüli miniszter (bárá Burián István) és a magyar kormányfő megállapodott a Szerbiának küldendő követelésekről. A jegyzék végső fogalmazását a július 19-i közös minisztertanácson fogadták el, s az uralkodó július 21-én látta el kézjegyével az iratot.³³

Július harmadik hetében tehát a Monarchia vezető köreiből egység alakult ki a szerb királyság elleni katonai akció tekintetében. A magyar sajtó – immár kormányzati támogatással – a bűnös Szerbia megbüntetését követelte. A *Somogyvármegye* július 15-i számának első oldalán – a *Külügy-Hadügy* című Budapesti katonapolitikai hetilap legutóbbi vezércikkét ismertetve – egy, a fővárosi és vidéki sajtó egyaránt felbukkanó mondatba sűrítve foglalta össze a vármegye népszerűségének (vélt) véleményét: „*most a legbékésebb polgár is háborút kíván a pökhendi Szerbia ellen*”.³⁴

Július 16-án végre-valahára összeült Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága, hogy „*a trónörökös és hitvese halála felett érzett részvétét tanúsító feliratot*” intézzen a királyhoz. A rendkívüli közgyűlést Makfalvy Géza főispán Ferenc Ferdinánd főherceg emberi értékeit méltató rövid emlékbeszéde nyitotta meg: „*Elvesztettük a magyar trón várományosát, egy oly férfit, ki erős elhatározásáról, nagy lelki erejéről és kiváló szellemi képességéről volt nevezetes, ki lelkiismeretességgel teljesítette az állással járó kötelességeket, soha azokon túl nem lépett, sem azokon alul nem maradt, kit a világ zárkózottan ítél, pedig házasságával, mellyel tette magát az udvari hagyományok rideg szabályain és számos előítéletének, bebizonyította, hogy kebelében melegen érző szív dobog.*”³⁵ Makfalvy Géza felszólalása után Tallián Andor vármegyei főjegyző felolvasta a kor szokásainak megfelelő szövegezésű feliratot, melyet a törvényhatósági bizottság egyhangúan fogadott el.

„*Felséges Királyunk! Legkegyelmesebb Urunk! Somogyvármegye közönsége mérhetetlen fájdalommal fogadta azon borzalmas tragédia hírére, amely múlt hó 28-án Szarajevóban Ferenc Ferdinánd kir.[ályi] herceg Öfenségének s áldottlelkű hitvesének gyászos halálát okozta.*

Egy elvetemült gonosz orgyilkos fegyvere oltotta ki életüket, szörnyű tettével gyászba borítva Királyt, nemzetet, s apát anyát vesztett ártatlan gyermekeket.

33 Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Bp., 2001, Korona Kiadó, 78–97. p.

34 A hadsereg háborút kíván. Le kell végre számolni Szerbiával! *Somogyvármegye*, 1914. július 15. 1–2. p.

35 Somogyvármegye részvéte. A törvényhatóság gyászja. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 17. 1–2. p.

Nincs oly emberien érző lélek, mely meg ne borzadna az önmagából kivetkőzött, örületes gonosz indulattól vezérelt emberi szörnyeteg ezen tette felett, mely Felségednek a királyi ház és népei boldogsága felett örökdő atyai szívét oly mélyen megkeserítette.

A magyar nép a történelem tanúsága szerint mindig hagyományos hűséggel viseltetett uralkodóihoz, a legközelebb lefolyt századok eseményei elszakíthatatlan kapcsolatot hoztak létre a királyi ház és e nemzet között, amely kapcsolatot Felséged hosszú dicsőségteljes uralkodása még bensőségebbé tett, s igazi szívbéli harmóniát teremtett a Király és a nemzet között. Felséged fenkölt alakja ott van minden magyar ember szívében, e nép mindig osztozott Felséged örömében, s vele együtt érzett a megpróbáltatások keserű, kinteljes napjai alatt.

Most is a hazafiúi bánat igaz érzésével siratjuk azt a férfiút, kit Felségednek népei jövő boldogságát célzó bölcs előrelátása utódául szemelt ki, aki felékesítve annyi sok szép, nemes tulajdonságokkal, Felséged uralkodói erényeinek letéteményese, Szent István koronájának várományosa volt.

Ő mint polgár és katona egyaránt a kötelességteljesítés mintaképe volt, bátor és erős, nagy tettekre hivatott. S íme, mindennek vége, a szarajevói véres esemény hozzáfűződő legszebb reményeinket sírba vitte.

Miért kellett ennek így történni? Megoldatlanul áll e kérdés szorongó lelkünk előtt, s fájdalmas szavunkra nem felel, némán hallgat az artstetteni sírbolt.

A tökéletes férfi és a legeszményibben szerető nő egymás mellett nyugosszák örök álmaikat. A szeretet egyesítette szíveiket az életben, a szeretet egyesíti a halálban. Ebben van a kiengesztelődés, ez ezen rettenetes végzettel szemben az egyetlen vizsgálató gondolat.

De mi nem csüggedünk. Bízunk a Gondviselés határtalan jóságában, mely Felségedben a magyar népnek szerető jó atyát adott s Felségedet megtartotta hazánk s népei boldogítására.

Felséged drága élete felett ezután is öröködni fog a Mindenható kegyelme, öröködni fog a Magyarok Nagyasszonyának, feledhetetlen Erzsébet királynénknak megdicsőült szelleme és a mi szeretetünk.

Áldja meg az ég Felségedet!

Távoztassa el szívétől a borús, komor gondolatokat, találjon vigasztalást, örömet abban a rajongó, igaz szeretetben, mellyel Felségedet hű magyar népe körülveszi.

A magyar nép millióinak szívét egy érzés dobogtatja, ajkunk egy imát rebeg: 'Isten oltalmazza s áldja meg a mi szeretett királyunkat!' Somogyvármegye közönsége nevében: Kacs Kovics Lajos alispán.'³⁶

A Monarchia – s ezen belül Magyarország – állam- és közigazgatása természetesen készült a háborúra, de a „készség foka” a vármegyék viszonylatában az ultimátum átadásáig nem haladta meg az előző két esztendőben – a Balkán-háborúk idején – elért szintet.

Július 6-án a belügyminiszter utasította a főispánokat, hogy törvényhatóságuk területén rendőri közegeik segítségével gyűjtsék össze az esetlegesen előforduló szerb és román katonaszökevényeket. A miniszter szerint az 1912–1913. évi Balkán-háborúk miatt Magyarországra „nagy számban érkeztek szerb és román katonaszökevények, kik nagy részben fajrokonaiak környék- adományaiból élnek, községről-községre csavarognak, a közbiztonságot veszélyeztetik és egyes esetekben kémkedéssel is gyanúsíthatók”. Az ország belsejébe (Csongrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Szabolcs, Hajdú, Fejér és Veszprém vármegyék területére) internálni szánt szerb és román katonaszökevények munkaerejét a magyar állam – a koszt és a kvártély fejében – közérdekű munkákra (útépítés, útkarbantartás, utcaseprés, hólapátolás stb.) kívánta igénybe venni.³⁷ Július 18-án Sándor János belügyminiszter a nagyszerb propaganda sugallta merényletektől tartva – a közös hadügyminiszter előterjesztésére – elrendelte a katonailag fontos műtárgyak, vasúti és közúti hidak folyamatos őrzését,³⁸ a kémkedéssel gyanúsítható

36 Vármegyei szabályrendeletek és közérdekű határozatok. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 1914. július 23. 579–582. p. (Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának 1914. július 16-án tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. 596/17825/1914. kgy. sz.)

37 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 1035/34/1914. sz.

38 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 1300/33/1914. sz.

„idegenek” fokozott rendőrhatósági megfigyelését,³⁹ majd másnap a román és a szerb kormány részére történő esetleges lóvásárlások megakadályozására is utasította a főispánokat.⁴⁰

A vármegye első tisztviselője, Kacs Kovics Lajos alispán bizonyára nem volt informálva a készülő „demarche”-ről,⁴¹ hiszen július 22-én megkezdte szokásos öthetes nyári szabadságát. Az alispán vakációját nagyrészt Balaton-parti birtokán kívánta eltölteni, hivatali ügyeit távolléte tartamára Tallián Andor vármegyei főjegyzőre bízta.⁴²

Wladimir Giesl báró, a Monarchia belgrádi követe július 23-án délután 6 órakor átadta a szerb kormánynak Ausztria-Magyarország francia nyelven szövegezett jegyzékét. (Bár a jegyzék formai értelemben nem volt ultimátum – nem tartalmazta a szerb válasz kedvezőtlen volta esetén a hadiállapot beálltát –, a korabeli diplomácia és sajtó, valamint a történeti irodalom mégis végső felszólításnak tekintette-tekinti.) A követ hangsúlyozta, a „kielégítő” szerb válasznak 48 órán belül meg kell születnie, ellenkező esetben az osztrák–magyar követség teljes személyzete azonnal elhagyja Belgrádot.

Július 24-én hajnalban a belügyminiszter bizalmasan kezelendő táviratban „*azonnali szolgálattételre*” berendelte hivatalaikba az ország összes szabadságon lévő állami és helyhatósági tisztviselőjét.⁴³ Ugyanezen a napon a főispánok a bizalmas természetű ügyek rejtjelezett táviratozásához új „számjelkulcsot” kaptak.⁴⁴

Az ultimátum átadásáról a fővárosi lapokhoz képest, egy napos késéssel tudósított a somogyi sajtó. A vármegyei napilapok első oldalakon számoltak be a Monarchia „*energikus lépéséről*”.⁴⁵ A *Somogyi Hírlap* vezércikke szerint az erélyes hangú jegyzéket „*a magyar sajtó valamennyi orgánuma pártkülönbőség nélkül osztatlan helyesléssel*” fogadta, kiemelve, a demarche elmaradása a Monarchia „*megdöbbentő gyengeségét jelentette volna*”.⁴⁶

Ebben a felfokozott közhangulatban az „éber” kaposvári rendőrség – az országos trendnek és a belügyi kormányzat elvárásainak megfelelően – letartóztatott egy „*veszedelmes szerb kém*”. Az újságok beszámolóiból azonban kitűnik, a „*gyanúsán*” viselkedő, „*alacsony termetű, elegáns fiatalember*” valószínűleg valamilyen mentális betegséggel küszködött.⁴⁷

A Belgrádba küldött osztrák–magyar jegyzék szövegének nyilvánosságra hozatala után már mindenki előtt világossá vált, a Monarchia hadereje hosszú évtizedek „*kaszárnyaszolgálat után*” háborúba megy. A tájékozottabbak természetesen számítottak az osztrák–magyar–szerb konfliktus kiszélesedésére, egy világháború kialakulására is. „*Tehát leszámolás ... háború! Igen, ez volt az első gondolat. A csütörtök délutáni vihar szeleinek szárnyán ez rohan végig az országban. S kár volna tagadni, hogy ez a száguldó gondolat, mint a tikkasztó tespedést végigseprő orkán, bizonyos megkönnyebbülést jelentett. A hosszú tűrés, a szarajevói borzalom, az emésztő bizonytalanság után ez történet, felszabadulást jelent. Igaz, háború árán. De humanizmus és gyöngédség, emberszeretet és nagylelkűség nem tudja kiirtani a háborút. Aki nem számol vele, mintha magával az ember sorssal, annak véges voltával nem számolna.*”⁴⁸

Egy szuverén állam számára elfogadhatatlan követeléseket tartalmazó jegyzékre természetesen a belgrádi kormány nem adhatott „kielégítő” választ, így a Monarchia július 25-én késő délután megszakította diplomáciai viszonyát Szerbiával. Az uralkodó 21 óra 23 perckor elrendelte az osztrák–magyar haderő részleges mozgósítását, vagyis a fegyveres erők 2/5

39 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 1338/34/1914. sz.

40 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 1315/23/1914. sz.

41 A magyar sajtó 1914 júliusában a Szerbiának küldendő tiltakozó diplomáciai jegyzéket nevezte „demarche”-nak.

42 Az alispán szabadsága. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 23. 4. p., Az alispán szabadságon. *Somogyvármegye*, 1914. július 23. 4. p.

43 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 35/1914. sz.

44 Uo.

45 Ultimátum Szerbiának. *Somogyvármegye*, 1914. július 25. 1–2. p.

46 A monarchia ultimátumot küldött Szerbiának. A demarche után. Németország a monarchia mellett. Az ultimátum hatása. Tisza nyilatkozata a képviselőházban. Az ellenzék és az ultimátum. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 25. 1–2. p.

47 Szerb kém fogtak Kaposváron. A veszedelmes borbélysegéd. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 25. 3–4. p.

48 Háború vagy béke? Az izgatott Kaposvár. Szerbia bizakodik. A gyanús viselkedésű Oroszország. Bizonytalanság minden vonalon. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 26. 1. p.

részének béke hadrendből hadi hadrendbe történő átállítását. (A békeidőben is fegyverben álló csapatok szerb és orosz határra szállítása egyébként ekkor már két hete folyt.) A szerb kormány válaszána és Giesl báró Belgrádból való távozásának hírére Budapest utcáin tízezrek tolongtak. (Mint említettük, a jegyzékre adott „nem kielégítő” szerb válasz nem vonta maga után a hadiállapot beálltát a két állam között.) Az utcákra irányított katonazenekarok által harci tűzbe hozott tömeg végigvonult a belvároson, s a háborút, a királyt és a hadsereget éltette. A forgalmas tereken alkalmi szónokok lelkesítették a tüntetőket, akik lázasan esküdtek bosszút Szerbia ellen. Belgrádba! – tört fel sok ezernyi torokból a kiáltás.

A székesfőváros példáját követve, a városokban országszerte „zeneszóval üdvözölték a küszöbön kopogtató háborút”. Július 25-én éjjel a kávéházak, vendéglők Kaposváron is zsúfolásig megteltek. Az összegyűlt közönség feszült izgalommal figyelte a helyi lapokhoz érkező távirati jelentésekből szerkesztett rendkívüli lapszámokat.

„A Turul kávéházban, amidőn az első lappéldány kézbe került, emlékezetes esemény játszódott le. Négy derék fiatalember, név szerint Poór Aladár dr., Rechnitz Miksa, Gruber Kázmér és Kráczovits János extázisban felugráltak az asztalokra, a monarchia erélyes lépését, a háborút éljenezték s halált kiáltottak a nyomorult balkáni poloskára, a kecskepásztorok pofátlan hordájára.

Éljen a háború, éljen a király – viharzott fel a kávéház füstös cirádái alatt a jelszó, Babári zenekara abbahagyta lüktető slágernóták zenélését, a cigányok is forró extázisba jöttek, a Rákóczi-indulóra gyűjtottak, a Radetzky-marsot játszották.

Éljen a fiatalember kivonult az utcára, háromszínű zászlót szerzett valahonnan s amidőn a kis csapat élére merő hazafiasságból odaállt Babári bandája, megindult a lavina, hogy a tegnapi napot örök időkre emlékeztessé tegye Kaposvár publikumának. Felébredt a nemzeti büszkeség, felébredt a meleg honszeretet s a gaz poloskanép perfid makacssága, neveléses ficánkolása testvérekké tette Kaposvár ifjait.

Végigvonultak a Radetzky-induló pattogó ritmusa mellett a Fő utcán, a kis csoport nőttönött, mint a bércek lavínája tavasz ébredtével. A lelkes csapat a háborút éljenezte, a királyt, a hadsereget s a háromszínű lobogó alatt esküdt örök hűséget hazájának.

A Széchenyi-téren⁴⁹ megállt a most már százakra szaporodott tömeg. Poór Aladár dr. szót emelt s midőn recitálta a Talpra magyar refrénjét, tombolva zúgta utána a tömeg: *Esküszünk!*

Majd Hajnal Hugó dr. szólott. Szavai menydörgően csaptak le a hepciáskodó szomszédra, akik ellen már megdördültek az ágyuk minden vonalon.

Szégyenkeztünk eddig! – mondta. Aláfricskálták az orrunkat, most elkövetkezett a leszámolás perce. Itt e helyen, ahol most beszéltek, tavaly népgyűlés volt, amelyen elkárhoztattuk a vaskezü Tisza István grófot. És most látjuk, hogy elhamarkodtuk a lépést, mert Tisza István gróf a legnagyobb magyar, az ő vaskeze bele mert nyúlni a folyton szemtelenkedő hangyabolyba, az ő vaskeze megvédte becsületünket, államiságunkat! Éljen gróf Tisza István!

Tombolt a publikum, katonák csatlakoztak a menethez s az élén a verbunkost járták. A tömeg a Szántó-, Honvéd- és a Baross-utcai laktanyákhoz vonult s éltette a hadsereget, a magyar katonákat.

Éjjel három óráig tartott a lelkes tüntetés. Ekkor adták tudtul, hogy a hadügyminisztérium elrendelte a részleges mozgósítást.

Éljen a háború! – volt rá a válasz – éljen a hadsereg, éljen a király!⁵⁰

Néhány mélyreható társadalomtörténeti elemzésből ma már tudható, hogy a háborús lelkesedés csak a magyar elitrétegek, a magyar középosztály és a városi lakosság „lelkét járta át”. A nemzetiségek zöme ellenségesen, a parasztság pedig rezignáltan, „a fejük felett hozott döntésbe belenyugodva” várta a háborút.⁵¹

49 Ma a Berzsenyi utca eleje.

50 A tüntető Kaposvár. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 26. Harmadik rendkívüli kiadás. 2. p.

51 Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Bp., 2010, Kossuth Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 119–122. p.

Rajvonal-gyakorlat
Fotó: dr. Bálványossy Tibor, reprodukció: Fejes László

Menázsikiosztás a fronton (1917)
Fotó: dr. Bálványossy Tibor, reprodukció: Fejes László

SOMOGYI KATONÁK A „NAGY HÁBORÚ” ELSŐ HÓNAPJAIBAN

NÜBL JÁNOS

Az osztrák–magyar Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd és felesége ellen 1914. június 28-án végrehajtott sarajevói merénylet következményeként, hosszas diplomáciai előkészítést követően, Wladimir Giesl báró, a Monarchia belgrádi követe 1914. július 23-án délután 6 órakor átadta a szerb kormánynak Ausztria–Magyarország francia nyelven szövegezett jegyzékét.

Egy szuverén állam számára elfogadhatatlan követeléseket tartalmazó jegyzékre természetesen a belgrádi kormány nem adhatott „kielégítő” választ, így a Monarchia július 25-én késő délután megszakította diplomáciai viszonyát Szerbiával. (A jegyzékre adott „nem kielégítő” szerb válasz nem vonta maga után a hadiállapot beálltát a két állam között.)

Ferenc József 1914. július 25-én 21 óra 23 perckor elrendelte az osztrák–magyar haderő részleges mozgósítását, vagyis a fegyveres erők 2/5 részének béke hadrendből hadi hadrendbe történő átváltását Szerbia és Montenegró ellen.

Július 26-án – vasárnap – reggel a kaposvári hirdetőoszlopokon megjelentek a részleges mozgósítást propagáló, a lakosság számára utasításokat tartalmazó plakátok. A királyi parancs lényegében két pontból állt: a részleges mozgósításban érintett hadtestekhez tartozó tartalékosoknak és a kiképzett póttartalékosoknak 48 órán belül be kell vonulniuk alakulatuk állomáshelyére, illetve a lóavatásokon¹ katonai felhasználásra alkalmasnak ítélt lovakat haladéktalanul be kellett szállítani a mozgósított sorozó alakulatokhoz.²

Ezen a ponton röviden ki kell térnünk az osztrák–magyar haderő felépítésére, a hadkiegészítés területi beosztására és a hadkötelezettség alapvető elveire.

Hadászati szempontból Ausztria–Magyarország védereje két haderőnemből állt: a szárazföldi haderőből és a haditengerészetből (Kriegsmarine). A hadiflottánál a véderő töredéke szolgált, legénységét a Monarchia adriai partvidékén felállított 3 katonai kiegészítő kerületből (Trieszt, Sebenico, Fiume) vonultatták be.

A magyar (és somogyi) szempontból igazán fontos szárazföldi haderő az államszerkezet különlegessége okán, bevethetőség és kiképzettség tekintetében három vonalra tagolódott. Az első vonalat a Monarchia egész területéről kiegészített, német vezényleti nyelvű, a szárazföldi haderő több mint háromnegyed részét adó közös hadsereg (Heer) alkotta. A gyalogsági, lovassági, tüzérségi és különféle műszaki alakulatokból álló közös hadsereg kiállítása és kiegészítése céljából a dualista állam területe 16 katonai területre, ezen belül 109 – a közigazgatási területi beosztást követő – katonai kiegészítő kerületre volt felosztva. Ausztriában 58, Magyarországon 41, Horvátországban 6, Bosznia-Hercegovinában 4 kiegészítő kerület sorozott. A második vonalat a magyar korona országaiból³ kiegészített, magyar és horvát vezényleti nyelvű M. Kir. Honvédség, illetve az osztrák tartományokból kiegészített, német vezényleti nyelvű K. K. Landwehr képezte. A gyalogsági, lovassági és tüzérségi alakulatokból álló hon-

1 Az osztrák–magyar katonai hatóságok Ausztria–Magyarország lóállományát ún. „lóavatásokon” vagy „lósorozásokon” katonai felhasználhatóság szempontjából osztályozták. A szolgálatra alkalmasnak ítélt lovakat – tartási helyükhöz földrajzilag igazodva – katonai alakulatokhoz beosztva tartották nyilván. A lovak 5–15 éves koruk között voltak „hadkötelesek”. Az osztrák–magyar haderő lóállományának 10%-át minden esztendőben lecserélte, s minden ősszel fiatal lovakat vásárolt. Mivel az állatok egy részére béke idején nem volt szükség, a katonai hatóságok a „felesleges” lovakat bértartásra vállalkozó magánszemélyeknél helyezték el. Ezek a lovak 5 év tartás után díjtalanul a civil gazda tulajdonába kerültek, de hadgyakorlatok, katonai szemlék idején a bértartók/tulajdonosok az állatokat kötelesek voltak a katonaság rendelkezésére bocsátani. Háború esetén a lovakat hivatalos vételár fejében „sorozta be” a hadsereg. Szijj Jolán (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Bp., 2000. PETIT REAL Könyvkiadó (a továbbiak: Lexikon), 430. p.

2 A mozgósított Kaposvár. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 28. 2. p.

3 A magyar korona országai: Magyarország és Horvát-Szlávnország.

védség katonai közigazgatási tekintetében 6 katonai területre, ezen belül 47 – a közigazgatási területi beosztást követő – honvéd kiegészítő kerületre tagolódt. 41 kerület Magyarország, 6 kerület Horvátország területén helyezkedett el. A harmadik vonalat a háború esetén életre hívott, a magyar korona országaiból kiegészített, gyalogsági és lovassági alakulatokból álló magyar és horvát vezényleti nyelvű a M. Kir. Népfelkelés, illetve az osztrák tartományokból kiegészített, német vezényleti nyelvű K. K. Landsturm jelentette. Feladatuk a közös hadsereg, a honvédség, illetve a Landwehr támogatása volt.⁴

A Monarchia férfi népességét 1868-tól általános hadkötelezettség terhelte. A törvényhozó szervek 1912-ben a birodalom mindkét felében új véderőtörvényeket fogadtak el.⁵ Védköteles volt minden 19–42 éves férfi, akiket azonban csak 21 éves korukban soroztak. (Egyébként, egészségügyi alkalmasság esetén minden 17. életévét betöltött fiatalember, mint „önkéntes” beléphetett a Monarchia véderejébe.) Az alkalmasnak ítélteteket nyomban be is vonultatták. Akik hivatásuk, vagy családfenntartó szerepük miatt nem teljesítettek tényleges katonai szolgálatot, 34. életévükig „póttartalékosnak” minősültek. 1912-től az újoncokat sorshúzással 13 fős csoportokra osztották, amelyekből 3 fő („a 4., a 8. és a 13. személy”) a honvédséghez, illetve a Landwehrhez, 10 fő a közös hadsereghez került. (Ezért is volt a honvédség és dualista ellenpárja a Landwehr, a Monarchia második katonai vonala.) 1912-től a gyalogsági alakulatoknál 2, a lovasságnál és tüzérségnél 3, a haditengerészetnél 4 év volt a tényleges szolgálat ideje. A szolgálat letöltése után a katona 10, 9, illetve 8 esztendőre tartalékállományba kerül (tartalékos szolgálat). A 34. életévüket elért obsitosok (és póttartalékosok) a közös hadsereg, a honvédség, illetve a Landwehr kötelékéből átkerültek a népfelkelés, illetve a Landsturm szervezetébe, a haderő harmadik vonalába. A népfelkelőket életkoruk szerint osztályokba, katonai kiképzettség tekintetében pedig alosztályokba sorolták. A 38 év alattiak az első, a 38 év felettiak a második osztályba, a katonai kiképzésben részesültek az „A”, a katonai kiképzésben nem részesültek pedig a „B” alosztályba soroltattak. A tartalékosok és a póttartalékosok mellett a fiatalabb korosztályokba tartozó és kiképzett népfelkelők pótolták a közös hadsereg, a honvédség és a Landsturm veszteségeit. A másodosztályú népfelkelők katonai munkásszázadokba osztva, hadászati érdekű munkálatokat (erődítést, útépítést) végeztek.

A középiskolát végzettek kérvényezhették, hogy tényleges katonai szolgálatukat az egyéves önkéntesi rendszer keretében teljesíthessék. Az egyéves önkénteseket számos kedvezmény illette meg: szabad kimenővel rendelkeztek, kimenő ruházatuk tiszti mintájú egyenruhát hordhattak, szolgálaton kívül megjelenhettek tiszti társaságban, s „alantas munkára” még büntetésként sem voltak kötelezhetőek. Az egyéves önkéntesek újonckiképzésük után azonnal altisztekké léptek elő, s az arra érdemesek katonai tanfolyamokra kerülve, bekerültek a tartalékos tisztképzés rendszerébe.

Az osztrák–magyar (szárazföldi) haderő 16 hadtestből állt, amelyeket a mozgósításkor 6 hadseregbe szerveztek. A hadtest hadosztályokból, a hadosztály dandárokából, a dandár pedig ezredekéből állt. Általánosságban elmondható, hogy 1-1 dandárban 2-3 ezred tömörült, 2 dandárból állt 1 hadosztály, egy hadtestet pedig 3-4 gyaloghadosztály, 1-2 lovashadosztály, 1 tüzérdandár és 2-3 műszaki csapattest alkotott.

Az osztrák–magyar Monarchia hadszervezetének alap csapatteste az ezred volt. A gyalogsági ezredek általában 3-4 zászlóaljból, illetve 12-16 századból⁶ álltak, optimális hadilétszámuk 4500 fő volt. A lovassági ezredek 2 osztályból,⁷ illetve 6 századból álltak, optimális hadilétszámuk 1200 fő volt.⁸ A tüzérségi és utász ezredek felépítése teljesen eltért a fenti két fegyvernem ezredeinek szerkezetétől, tagolódásuk csapattestenként is eltérő volt. Az ezred parancsnoka az ezredes (esetleg alezredes) volt, akinek munkáját törzs (Stab) segítette. Az ezredek arab hadrendi számmal jelölték. Frontra történő kivonulásuk után, az ezred ke-

4 Lexikon 524. p.

5 Magyarországon: 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről.

6 Az ezred egymásra épülő egységekből állt: ezred – zászlóalj – század – szakasz – raj.

7 A lovassági ezredek esetében a zászlóalj helyett az osztály elnevezést alkalmazták.

8 A gyalogezredek békelétszáma általában 2000 fő, a lovassági ezredek békelétszáma nagyjából 600 fő volt.

zelőtestet (Verwaltungskörper) hagyott hátra, amely a veszteségek pótlására pótzászlóalj (Ersatz-Bataillon) állított fel. A pótzászlóaljhoz bevonulók felszerelésük (és kiképzésük) után 300 fős menetszázadok katonáiként jutottak ki a hadművelleti területre.⁹

A közigazgatási szervezetre épülő hadseregszervezés alapján Somogy védköteles lakossága (döntően) két katonai alakulat – a 44. közös gyalogezred és a 19. honvéd gyalogezred – kötelékében szolgált. A részleges mozgósítás érintette mindkét Somogy vármegyei kiegészítésű gyalogezredet.¹⁰

A cs. és kir. „Albrecht főherceg” 44. gyalogezred hadkiegészítő kerülete Somogy vármegye egész területére, illetve Tolna vármegye 4 (Dombóvári, Központi, Tamási, Völgységi) járására terjedt ki. A 44. hadkiegészítő parancsnokság Kaposváron székel. 1914 júliusában az ezredtörzs, valamint a 44/I., 44/II. és 44/IV. zászlóalj Bécscben, a 44/III. zászlóalj Kaposváron állomásozott. Az ezred parancsnoka 1913 októberétől Karl Mihanovic von Frankenhardt ezredes volt.¹¹ A 44. közös gyalogezred hadszervezetileg az osztrák–magyar 2. hadsereg, IV. hadtest, 31. gyaloghadosztály, 62. gyalogdandár alakulata volt.

A pécsi m. kir. 19. honvéd gyalogezred hadkiegészítő kerülete Baranya és Somogy vármegyék egész területére, Tolna vármegye 4 (Dombóvári, Központi, Tamási, Völgységi) járására, valamint Fiume városra és kerületére terjedt ki. A 19. honvéd hadkiegészítő parancsnokság Pécsen, Kaposváron és Fiumében székel. 1914 júliusában az ezredtörzs, valamint a 19/I. és 19/II. honvéd zászlóalj Pécsen, a 19/III. honvéd zászlóalj Kaposváron, a 19/IV. honvéd zászlóalj Fiumében állomásozott. A honvédezred parancsnoka 1911-től Kleszky Ottó ezredes volt.¹² A 19. honvéd gyalogezred hadszervezetileg az osztrák–magyar 6. hadsereg, IV. hadtest, 40. honvéd gyaloghadosztály, 79. honvéd gyalogdandár alakulata volt.

A részleges mozgósítás által érintett somogyi férfiak tehát július 26-án és 27-én elindultak a kaposvári kaszárnyák felé. A katonai igazolvánnyal rendelkező hadkötelesek lakóhelyükről alakulatuk állomáshelyéig vasúton és gőzhajón díjmentesen utazhattak. Az igazolványt a bevonuló lakóhelyének (illetőségi helyének) önkormányzata (előjárósága) állította ki. A közigazgatási hatóságok kidoboltatás és plakátok útján felszólították a bevonulókat, hogy a laktanya kapuját lehetőleg kétnapi élelemmel és az időjárásnak megfelelő ruházatban lépjék át. A hatalmas embertömeg utaztatását segítő, a védköteleseket családtagjaik, ismerőseik nem kísérhették el.¹³

Somogy vármegye székvárosába ezrével érkező tartalékosok, póttartalékosok és népfelkelők mindenikének elszállásolását a katonai szervek nem tudták megoldani, ezért Kaposvár polgármestere felkérte a város lakóit, osszák meg otthonaikat a harctérre indulókkal.¹⁴

Július 28-án délelőtt a Monarchia külügyminisztere, Leopold Berchtold gróf – a július 25-én megszakadt diplomáciai kapcsolatok miatt – egy Románián keresztül elküldött táviratban közölte a szerb kormánnyal Ausztria–Magyarország hadüzenetét.

A vármegyei főispánok július 29-én kapták kézhez Ferenc József – július 28-ra keltezett – háborút bejelentő proklamációját („Népeimhez!”),¹⁵ melyet a közigazgatási hatóságok útján azonnal közhírré tettek, illetve a helyi sajtóhoz is eljuttattak.¹⁶

9 Lexikon 164. p.

10 Az I. világháború alatt és után Somogy vármegye lakossága a közös 44. gyalogezredet háziezredének, a 19. honvéd gyalogezredet pedig a somogyi honvédek ezredének tekintette. Megjegyzendő, hogy 1914 júliusában Kaposváron állomásozott a székesfehérvári m. kir. 17. honvéd gyalogezred III. zászlóalja is.

11 Kurtz Géza–Kristófy Géza: *A cs. és kir. „Albrecht főherceg” 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalogezred története.* Bp., 1937, Merkantil-Nyomda (a továbbiakban: 44. gyalogezred története.), 20. p.

12 Légrády Elek (szerk.): *A volt m. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak a 19/IV. (fiumei) zászlóalj, a 309. honvéd gyalogezred, a 19. népfelkelő ezred, a 19/IV. népfelkelő zászlóalj és a 19/VIII. népfelkelő zászlóalj története.* Pécs, 1938, Haladás Nyomda Rt. (a továbbiakban: 19. gyalogezred története.), 29. p.

13 A polgármester felhívásai. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 28. 2. p.

14 Szállást a katonáknak! *Somogyi Hírlap*, 1914. július 29. 3. p.

15 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 36/1914. sz.

16 A király manifesztuma. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 30. 1. p.

Július 31-én 12 óra 23 perckor Ferenc József elrendelte az Oroszország elleni mozgósítást, vagyis a haderő még békehadrendben álló 3/5 részének „felriasztását”.¹⁷

A Balkánon terjeszkedni akaró Szerbia és az ellenérdekelte Monarchia konfliktusának ürügyén Európa nagyhatalmai ismét összemérhették erejüket. Németország augusztus 1-én Oroszországnak, augusztus 3-án Franciaországnak, 4-én pedig Belgiumnak üzent hadat. A belga semlegesség¹⁸ megsértése miatt augusztus 4-én az Egyesült Királyság és Németország között is beállt a hadiállapot. Augusztus 5-én a Monarchia üzent hadat Oroszországnak. Ugyanezen a napon jelentette be – a Szerbiával lényegében unióban álló – Montenegró a Monarchiával szembeni hadba lépését. Augusztus 6-án Szerbia Németországnak, 8-án Németország Montenegrónak, augusztus 12-én Franciaország és az Egyesült Királyság a Monarchiának, augusztus 27-én pedig a Monarchia Belgiumnak üzent hadat. A hadviselő államok szövetségi rendszerekbe tömörülve vívták harcukat. A központi hatalmakkal (Németországgal és a Monarchiával) szemben az antant (az Egyesült Királyság, Franciaország, Oroszország) és az ún. társult hatalmak (Szerbia, Belgium, Montenegró) álltak.

A központi hatalmak hadászati terveiket összehangolták. A kétfrontos háborúra számító német hadászati terv értelmében 2 hadsereg felvonul a német–francia határra, 5 hadsereg pedig Belgium és Luxemburg területén át – a francia erődrendszert megkerülve – betör Franciaországba. Mivel az orosz haderő mozgósítását nehézkesnek ítélték, a keleti frontra csupán egy hadsereget szántak, ami a Monarchia haderejének 4/5 részével együtt aktív védekezést folytat (korlátozott erejű támadásokkal zavarja az orosz haderő felvonulását). A német tervek szerint, miután Párizs előreláthatólag 6 hét után kapitulál, a felszabaduló német hadseregeket át lehet dobni a keleti frontra, ahol a német és osztrák–magyar haderők koncentrált támadása a háborút eldöntő vereséget mér a cár csapataira.

Az osztrák–magyar hadászati terv szintén kétfrontos – Oroszország és Szerbia ellenében megvívandó – háborúra készült. A német haditervhez igazodó elképzelés szerint a Monarchia mozgósított haderejének 4/5 része (1., 2., 3. és 4. hadsereg) egy német hadsereggel kiegészülve az orosz fronton, míg a fennmaradó 1/5 rész (5. és 6. hadsereg) a szerb határon folytat aktív védekezést, míg a német haderő a nyugati fronton győzelmet nem arat. A terv értelmében, a diadal után a keleti frontra átcsoportosított német és az osztrák–magyar haderő közös támadása Oroszországra mér döntő csapást, majd a Monarchia haderejének zöme átvonul a déli frontra és lerohanja Szerbiát.

A Monarchia vezérkara azonban július 28-án – eltérve a hadászati tervtől – nem északra, hanem délre indította az osztrák–magyar 2. hadsereg egységeit szállító vonatokat. Az osztrák–magyar katonai és politikai vezetés Szerbia gyors legyőzésével demonstrálni kívánta hatalmát a Balkánon, illetve az Oroszország ellen induló katonái harci kedvét kívánta egy „könnyed győzelemmel” feltüzelni. Az új haditerv szerint, a boszniai határon – a Drina alsó folyásánál – felsorakozó osztrák–magyar 5. hadsereg betör Szerbiába, megtámadja és megveri a szemben álló szerb erőket. A hadművelet megindítása utáni hetedik napon az osztrák–magyar 5. hadseregtől 70 km-re délre álló osztrák–magyar 6. hadsereg is – a Drina felső folyásán átkelve – támadásba lendül, s megtöri a szerb ellenállást. A terv értelmében, a szerbiai hadműveletek alatt Szerém vármegye területén (Horvát-Szlavónország keleti részén) felvonuló osztrák–magyar 2. hadsereg a Száván átkelve csak korlátozott, „tüntető” hadmozdulatokat tesz (ezáltal leköti a szerb haderő egy részét), s várja az orosz frontra történő elszállítását.

Az osztrák–magyar 2. hadsereg kötelékébe tartozó közös 44. gyalogezred Bécsben állomásozó három zászlóalja (44/I., 44/II., 44/IV.) július 28-án 14 óra 15 perckor indult el a bécsi keleti pályaudvarról a szerb határ felé. A 44-esek Budapest–Szabadka–Újvidék érintésével július 30-án reggel érkeztek Batajnica településre,¹⁹ ahonnan még aznap délután a megközelítőleg

17 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 36/1914. sz.

18 Az 1839. évi londoni egyezmény keretében az Egyesült Királyság garanciát vállalt Belgium semlegességének biztosítására. Az egyezmény egyébként Belgium és Hollandia szétválásának vitás kérdéseit rendezte.

19 Batajnica: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Zimonyi járás), ma falu jogállású település Szerbiában, a Belgrádi körzetben.

15 km-re lévő Zimonyba²⁰ meneteltek. A gyalogezred július 31-én 18 órától határvédelmi biztosító szolgálatot látott el Zimony környékén. A szolgálatot veszteségek nélkül ellátó alakulat augusztus 2-án tartalékba került, s másnap visszamenetelt Batajnicára.²¹

A kaposvári 44-es zászlóalj egy része már július 30-án este elindult a szerb frontra. A háziezred méltó búcsúztatása érdekében – dr. Kovács-Sebestény Gyula polgármester felhívására – a város zászlódíszbe öltözött. Zeneszó és több ezer ember búcsúztatta a hadba indulókat. A katonák sapkájára – a megelőlegezett diadal, dicsőség jelképeként – kis tölgyág került.²²

Augusztus 3-án este a Kaposváron állomásozó 44/III. zászlóalj törzse is elindult a harctérre. Makfalvay Géza főispán Somogy vármegye közönsége nevében az alábbi gondolatsorral búcsúzott a katonáktól:

„Ennél a háborúnál népszerűbb háború még nem volt Magyarországon, mert minden igaz magyar szíve át van hatva nemcsak a bosszú érzésétől, hanem ama törekvéstől is, hogy a Szerbia okozta folytonos nyugtalanítástól, mely éveken át hadi készenlétre, milliók elköltésére s a békés polgári munka szünetelésére készítetett bennünket, végre meg kell szabadítani országunkat.”²³

A kaposvári zászlóalj augusztus 4-én érkezett meg Batajnicára. Az immár teljessé vált ezred két-két zászlóalja augusztus 5-én és 6-án a 34 km távolra fekvő Prhovo²⁴ településre menetelt, s elfoglalta hadrendi helyét a 31. közös gyaloghadosztály kötelékében. A Szerbia elleni támadás haditervének megfelelően, a 44. gyalogezred augusztus 11-én Szabács²⁵ várával átellenben, a Száva szerémségi partján elterülő Klenakra²⁶ vonult. Augusztus 12-én hajnalban pontonokon átkeltek a folyó szerb partjára, majd lassan előrenyomulva, délután 5 órára megszállták a várost és környékét. Augusztus 14-én délben váratlan szerb ellentámadás indult Szabács visszavételére, melyet azonban a 44-esek jelentős veszteségek árán visszavertek. A legénység 12%-a, a tisztek 22%-a harcképtelenné vált. József főherceg hadosztályparancsnok augusztus 15-i hadosztályparancsában dicséző szavakkal emlékezett meg a 44-esek hősiességéről. A 31. hadosztály alakulatai az elkövetkezendő napokban megpróbálták déli irányba nyomulni, ám e próbálkozásokat a szerbek sikeresen akadályozták. Augusztus 20-án a 31. hadosztály – kebelében a 44. gyalogezreddel – visszatért a Száva szerémségi oldalára, s másnap reggel már északi irányba menetelt. Az orosz frontra szállítását váró hadosztályt azonban már augusztus 22-én visszarendelték Klenakra, mert a Szabácsi hídfőben hagyott 29. hadosztályt erős szerb támadás érte. A 44-eseket augusztus 23-án gőzkomppal vitték vissza Szabácsra, ahol a 31. és a 32. hadosztály alakulataival együtt támadást indítottak a szerb csapatok ellen. Az este folyamán azonban megérkezett a kiürítési parancs, s az osztrák–magyar alakulatok augusztus 23–24. éjszakáján elhagyták Szabács környékét. Az átkelés után a 44-es gyalogezred augusztus 24–29. között Platicevo–Budanovci–Putinci útvonalon Indijaig²⁷ menetelt, ahol bevárta orosz frontra szállítását.²⁸ A Szabács környéki harcokban az ezred létszámának 18%-át vesztette el.²⁹

A háziezred szerbiai harcairól szenvedélyes hangú cikkekben számolt be a vármegyei sajtó. Az újságokban megjelenő hírek azonban cenzúrázottak voltak.

20 Zimony (ma Zemun): törvényhatósági joggal felruházott város Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Zimonyi járás), ma Belgrád egyik városrésze.

21 44. gyalogezred története 25. p.

22 A háziezred búcsúja. *Somogyvármegye*, 1914. július 31. 1–2. p., Lobogódísz – kivilágítás. Bucsuzás a 44-esektől. *Somogyi Hírlap*, 1914. július 31. 2. p.

23 A főispán a hadbavonuló katonákhoz. *Somogyvármegye*, 1914. augusztus 4. 2. p.

24 Prhovo: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Zimonyi járás), ma falu jogállású település Szerbiában, a Szerémségi körzetben.

25 Szabács: szerbül Sabac. Város Szerbiában, Belgrádtól 65 km-re nyugatra, a Száva jobb partján.

26 Klenak: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Rumai járás), ma falu jogállású település Szerbiában, a Szerémségi körzetben.

27 Indija: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Rumai járás), ma község jogállású település Szerbiában, a Szerémségi körzetben.

28 44. gyalogezred története 28–57. p.

29 Halott: 8 tiszt és 101 tiszthelyettes, gyalogos. Sebesült: 20 tiszt és 578 tiszthelyettes, gyalogos. Eltűnt: 73 tiszthelyettes, gyalogos. Forrás: 44. gyalogezred története 58. p.

A részleges mozgósítási parancs kiadása lehetővé tette a magyar kormány számára, hogy az 1912. évi LXIII. tc.³⁰ alapján kivételes hatalmat vegyen igénybe. A Tisza-kormány július 26-tól ez alapján, július 27-i dátummal a részleges mozgósítással összefüggő, „*a rendes polgári életet katonai módszerekkel korlátozó*” rendeleteket adott ki. A kormányzat az egész országra kiterjedő hatállyal korlátozta és ellenőrzés alá vette a posta-, táviró- és telefonforgalmat. A sajtószabadságot korlátozva miniszterelnöki rendelet tiltotta meg a Monarchia katonai intézkedéseinek közlését. Az igazságügy-miniszter elrendelte az előzetes sajtócenzúrát, amelynek értelmében az időszakos lapok terjesztésük előtt 3 órával, egyéb sajtóterméket egy héttel megjelenésük előtt a területileg illetékes királyi ügyészséghez be kellett szolgáltatni, hogy „*a hadviselés érdekeit veszélyeztető híreket*” a cenzúrázással megbízott hatóság ki tudja törölni.³¹

Az általános mozgósítás kihirdetése napján a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetője felkérte a törvényhatóságok vezetőit, figyelmeztessék a helyi hírlapok szerkesztőit, hogy a hadi események közzétételekor csak a sajtóirodától kapott közleményeket használhatják fel. Mivel az utasítást „*egyes vidéki lapok*” nem tartották be, augusztus 18-án bizalmas levélben maga a miniszterelnök szólította fel cselekvésre a főispáni kart. Gróf Tisza István ismételt felhívta a figyelmet, hogy a hadviseléssel kapcsolatos híreket (hadműveletek, ellenséges csapatok kártételei, katonai vasúti szállítások, veszteségek) és a közönség körében nyugtalanságot vagy izgalmat keltő háterszágbeli információkat (járványok, infláció, pénzügyi összeomlások) csak a miniszterelnökségi sajtóiroda, a Magyar Távirati Iroda és a Budapesti Tudósító közleményeiből vehetnek át a hírlapok. A kormányfő határozott fellépést követelt, s a szabályozás ellen vétő lapok működéseként felfüggesztésére utasította a főispánokat. Makfalvay Géza a miniszterelnöki felszólítást azonnal közölte a vármegye területén megjelenő hírlapok szerkesztőiségeivel.³²

Az intézkedésnek hála, a vármegye két napilapjának címlapján az általános hadi helyzet bemutatásaként a főispáni hivataltól átvett távirati jelentések álltak. A belső oldalakon viszont megjelentek a személyes harctéri tudósítások is. A frontról írt katonaleveleket a hozzátartozók vitték be a szerkesztőségekbe, sőt egyesek kifejezetten a kiadóhivatalokba címezték beszámolóikat. Meg kell jegyezni, hogy a fronton lévők levelezését a katonai cenzúra felügyelte, így a szélesebb nyilvánosság elé kerülő levelek (ún. nyílt levelek) lényegében propagandacélokat szolgáltak. Természetesen a háterszágba került sebesültek élménybeszámolóit is megjelentek a hírlapokban. Ezek a híradások a cenzúra miatt csak a levélíró/elbeszélő rendfokozatát említették, a közlésekben a hadműveleteket érintő megjegyzések és földrajzi nevek nem jelenhettek meg. Természetesen, ha a közzététel már nem befolyásolta a hadi helyzetet, a tudósítást nem kellett cenzúrázni, s ezért jelentek meg a visszaemlékezések több hetes késéssel az újságok hasábjain.

1914 nyarán a lelkesedés és a büszkeség áthatotta a sajtót. A katonák hősiessége, a somogyi virtus tiszteletet parancsolt, a vármegye eggyé vált harcoló fiaival, s az egekig szökött a somogyi önérték: „*A sabácsi hőstettben a kaposvári 44. gyalogezred vitéz katonáinak jutott az oroszlánrész. Legelől harcoltak az elszánt, halált megvető, derék somogyi fiúk.*”³³

A Szabács környéki harcokban „*vérüket hullajtó kaposi 44-esek*”³⁴ közül került ki a Kaposvárra érkező első sebesültszállítmány is. Augusztus 26-án délután 24 („*2 kaposvári és 22 vidéki somogyi illetőségű*”) sebesült katona „*vétetett fel*” a vármegyei közkórház kórterméibe.³⁵

30 1912. évi LXIII. törvények a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.

31 Galántai József: A háborús állam. A „kivételes hatalom” kodifikálása és alkalmazása 1914–16-ban. In Pölöskei Ferenc-Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, 1981, Tankönyvkiadó, 201–202. p.

32 A főispán az alábbi 10 újság szerkesztőségének küldte el utasításait: *Somogyi Hírlap* (napilap), *Somogyvármegye* (napilap), *Somogy, Somogyi Kisgazda, Nagyatád, Dél-somogy, Csurgó és Vidéke, Szigetvár és Vidéke, Tabi Újság, Felsősomogy*. MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 36/1914. sz.

33 A diadalmas 44-esek. Hogyan harcoltak Sabácnál? *Somogyi Hírlap*, 1914. augusztus 18. 2. p.

34 Kaposvári zászló a sabácsi váron. A 44-esek hősi támadása. *Somogyvármegye*, 1914. augusztus 19. 1. p., Kaposvári 44-esek a sabácsi csatában. *Somogyvármegye*, 1914. augusztus 19. (Rendkívüli szám.) 1. p.

35 Sebesült katonák Kaposváron. *Somogyi Hírlap*, 1914. augusztus 27. 3. p., Az első sebesültszállítmány Kaposváron. *Somogyvármegye*, 1914. augusztus 27. 2. p.

Augusztus 12-én az osztrák–magyar 5. hadsereg Boszniából kiindulva betört Szerbiába, de támadása néhány nap után – vezetési zavarok, az utánpótlás nem megfelelő megszervezése, valamint az osztrák–magyar katonák tapasztalatlansága miatt – elakadt. A haditervnek megfelelően, az osztrák–magyar 6. hadsereg csapatai augusztus 19-én este átkeltek a Drinán. Megjegyzendő, a folyó felső szakasza Bosznia-Hercegovina területén kanyargott, az osztrák–magyar 6. hadsereg tehát a Monarchia területére betört szerb erőkkel vette fel a küzdelmet. A támadás fő iránya Visegrad várost (Bosznia-Hercegovina) keletről körülölelő magaslatok elfoglalása volt. A kétnapos ütközet hátravetette a szerb erőket, azonban az osztrák–magyar 5. hadsereg rendezetlen visszavonulása miatt, a hadművelet irányításáért felelős Oskar Potiorek tábornok visszarendelte a Drina mögé az osztrák–magyar 6. hadsereget is.³⁶

A 19. honvéd gyalogezred kaposvári zászlóalja augusztus 9-én fellobogózva, zeneszó és „ezrek könnyes lelkesedése” közepette indult el Pécsre.³⁷ Az osztrák–magyar 6. hadsereg kötelékébe tartozó gyalogezred zászlóaljait augusztus 9–10-én szállították el Pécsről vasúton – Bosanski Brodon keresztül – Szarajevóba. A várostól északkeletre táborozó ezred augusztus 15-én gyalogmenetben indult el Visegradra.³⁸ A szerbek lakta, kietlen, sziklás, vízhiányos Kelet-Boszniában 4 nap 120 km-t megtevő 19-esek augusztus 19-én este – átkelve a Drinán – érték el Visegradot. Másnap a gyalogezred átesett a tűzkeresztségen, hadászati feladatát teljesítve, elfoglalta a várostól keletre fekvő Panaliste és Dacic magaslatokat. Augusztus 21-én hajnalban a 19-esek az ezred harcálláspontjától északra támadó osztrák–magyar csapatok előrenyomulását segítő, leereszkedve a magaslatokról, keleti irányba indultak. A hadmozdulat alatt az ezred parancsnoka, Kleszky Ottó ezredes – minden alapvető katonai szabályt áthágva, saját testi épségét nem kímélve – csapategységei előtt felderítést végzett. A ezredparancsnok vakmerősége megbosszulta magát, 8 óra körül egy szerb járőr golyóitól találva, hősi halált halt. Testét másnap, elestének közelében temették el.³⁹

Mivel fent északon, a Drina alsó folyásánál az osztrák–magyar 5. hadsereg rendezetlenül vonult vissza Szerbiából, a Monarchia szerb fronton lévő haderejének parancsnoka leállította az osztrák–magyar 6. hadsereg előrenyomulását, visszarendelte a Drina felső folyása mögé, majd északra irányította. A sikertelen offenzíva (ún. első Potiorek-offenzíva) – a viszonylag csekély, 67 500 fős veszteség (halottak, sebesültek, hadifoglyok, eltűntek) ellenére – romba döntötte a Monarchia nagyhatalmi tekintélyét.

A 19-es honvédek harcairól természetesen a somogyi sajtó is hírt adott.⁴⁰ A harctérről kapott információk azonban nem mindig állták meg a helyüket. Kleszky ezredes haláláról szóló fals információt – miszerint egy haldokló szerb hadnagy a sebesülteket megszemlélő ezredest orvul hátba lőtte – mindkét somogyi napilap átvette és leköszölte.⁴¹

Az orosz haderő, a német és az osztrák–magyar vezérkar várakozásaival ellentétben, gyorsan mozgósított és már augusztus második hetében betört a Német Birodalom területére. A váratlan támadás miatt hátráló német 8. hadsereg élére augusztus 22-én Paul von Hindenburg került. Az idősebb, de nagyon tehetséges tábornok két csatában is győzelmet aratva állította meg az oroszokat. A tannenbergi csatában (1914. augusztus 23–31.) az orosz 2. hadsereget, majd a mazurek tavaknál (1914. szeptember 5–15.) az orosz 1. hadsereget morzsolta fel a német erők.

Az osztrák–magyar 1. és 4. hadsereg, a német keleti haderő tehermentesítésére, augusztus második felében betört Orosz-Lengyelország (Kongresszusi Lengyelország) területére, ahol sikereket ért el a még felvonulóban lévő orosz 4. és 5. hadsereg ellen. Az osztrák–magyar

36 Lexikon 551. p.

37 Útrakeltek a kaposvári 19-es honvédek. *Somogyvármegye*, 1914. augusztus 11. 4. p., Elmentek a honvédek. A kaposvári 19-esek bucsuja. *Somogyi Hírlap*, 1914. augusztus 11. 3. p.

38 Visegrad: város Kelet-Bosznia-Hercegovinában, a Drina jobb partján, Szarajevótól 120 km-re keletre.

39 19. gyalogezred története 89–104. p.

40 A 19-es honvédek bravúra. *Somogyi Hírlap*, 1914. szeptember 1. 2. p.

41 A 19-es honvédek gyásza. Kleszky Ottó ezredparancsnok elesett. *Somogyi Hírlap*, 1914. szeptember 1. 1–2. p.

A 19. honvédgyalogezred parancsnoka elesett. *Somogyvármegye*, 1914. szeptember 1. 3–4. p.

vezérkar a sikereket túlbecsülve, a Galícia védelmét ellátó osztrák–magyar 3. hadsereget is támadásba küldte („Lembergi hadjárat”). A Monarchia északkeleti határvidékén indított offenzívát azonban a túlerőben lévő orosz 3. és 8. hadsereg könnyedén megállította. Bár a Monarchia elérte Németország tehermentesítését, a meginduló orosz ellentámadást az osztrák–magyar 3. hadsereg és a szerb frontról beérkező osztrák–magyar 2. hadsereg nem tudta megállítani. Közben az orosz-lengyelországi támadás is elakadt, így az AOK (Hadsereg-főparancsnokság)⁴² szeptember 11-én elrendelte az általános visszavonulást. Az osztrák–magyar 1., 4. és a 3. hadsereg Nyugat-Galíciába, a Wisloka folyó mögé, az osztrák–magyar 2. hadsereg pedig a magyar országhatárig hátrált. Bukovina egésze és Galícia nagy része orosz megszállás alá került, a kiürített területen csak a szeptember 26-án bekerített przemysli erődrendszer maradt osztrák–magyar kézen. Az orosz csapatok szeptember 24-én az Uzsoki-szoroson át betörték Magyarország területére, sőt, október 3-án – néhány napra – elfoglalták Máramaros vármegye székhelyét, Máramarosszigetet is.⁴³

A 44-eseket szállító – a szerémségi Indijából szeptember 5-én elindult – vonatszerelvény Újvidék–Futak–Zombor–Szabadka–Budapest–Miskolc–Sambor útvonalon szeptember 8-án érkezett meg a galíciai Komarnoba.⁴⁴ Lembergől 30 km-re, délnyugatra elhelyezkedő városka vasútállomásán kirakodó ezred azonnal gyalogmenetben keleti irányba indult, s már másnap Horozanna-Wielkánál⁴⁵ harcba bocsátkozott az orosz csapatokkal. Szeptember 12-én az osztrák–magyar 2. hadsereg parancsnoksága visszavonulást rendelt el, s a 31. hadosztály alakulatai a magyar határig hátráltak. A 44-esek szeptember 21-én Nagypolánynál⁴⁶ léptek Magyarország területére. A határvonalon állást foglaló csapatok körében vérhas és kolera járvány tört ki, minek következtében az ezred harckészültsége jelentősen csökkent.⁴⁷

Az osztrák–magyar 2. hadsereg augusztus végi orosz frontra szállítása után, a Balkánon teljhatalmat kapó, Potiorek tábornagya az osztrák–magyar 6. hadsereget északra – az osztrák–magyar 5. hadsereg mellé – toltta, a Szerémség védelmét pedig egy újonnan alakult kombinált hadtestre bízta. A főtámadást Északnyugat-Szerbiában, a Drina alsó folyása és a Száva között tervezte. A szeptember 7-én megindított offenzíva (ún. második Potiorek-offenzíva) a folyamatkeles és a szerémségi szerb betörések miatt nehezen bontakozott ki. Az október 4-ig tartó Drina menti csatában az osztrák–magyar 5. hadsereg teret nyert a Szávától délre, de a támadás a nagy veszteségek miatt megrekedt. Az osztrák–magyar 6. hadsereg átcsoportosítása miatt átmenetileg védtelenül hagyott Boszniába viszont a szerb Uzice-hadseregcsoport és a montenegrói Szandzsák-hadsereg mélyen benyomult. A Sarajevót keleti irányból 30 km-re megközelítő szerb és montenegrói csapatokat a Romanja-planinai csatában (október 18–30.) sikerült megállítani, majd a Drináig visszaűzni.⁴⁸

A 19. gyalogezred augusztus 22-én elhagyta Visegradot és gyalogmenetben északra indult. 130 km-es fárasztó menetelés célja a Drina menti Kozluk⁴⁹ elérése volt. Szeptember 9-én a 19-es zászlóalj a boszniai településnél keltek át a határfolyón. A hídfők kialakítása az utánpótlás nem megfelelő megszervezése miatt igen nagy veszteségekkel járt, a pánikba esett legénység egy része vízbefűlt. Szerb földön az ezred egy hét alatt a folyótól mindössze 5 km-re tudott előrenyomulni a Kuliste magaslat térségéig. Az erdős, hegyes vidéken szeptember 17-én szerb ellentámadás indult, amely az ezredet lényegében megsemmisítette. A túlélők és a beérkező feltöltések (a frontra kiérkező menetszázadok) októberben védvonalat építettek ki a hegy körzetében. A lövészárkot ásó, fedezéket építő katonákat próbára tette az időjárás, hiszen

42 Armeeeoberkommando (AOK): A Monarchia hadszervezetének legmagasabb katonai vezető szerve.

43 Lexikon 416–417. p.

44 Komarno: község Közép-Galíciában, ma város Nyugat-Ukrajnában (Lvivi terület).

45 Horozanna Wielka: község Galíciában, ma község Nyugat-Ukrajnában (Lvivi terület).

46 Nagypolány (ma Velka Polana): község Zemplén vármegye Szinnai járásában, ma község Északkelet-Szlovákiában (Eperjesi kerület, Szinnai járás).

47 44. gyalogezred története 59–61. p.

48 Lexikon 551. p.

49 Kozluk: falu Északkelet-Bosznia-Hercegovinában, a Drina határfolyó bal partján, Sarajevótól 130 km-re északkeletre.

a szerb hegyekben már október elején havazott, ráadásul, az ázó-fázó, legyengült szervezetű katonák között vérhas járvány tört ki.⁵⁰

A 19-es honvédek Drina menti harcairól természetesen a somogyi sajtó is tudósított.⁵¹ A felmagasztalt, hős honvédek vitézségét méltató cikkek azonban beszámoltak a váratlanul nagy veszteségekről is: „*A Drinán történt átkelésnél nagyobb veszteséget szenvedett honvéd ezredünk.*”⁵²

Szeptember végén a Galíciában megindult orosz előretörés zavarására, késleltetésére a német és az osztrák–magyar vezérkar közös támadást indított („Iwangorod-varsói hadjárat”). A haditerv szerint a német 9. hadsereg Orosz-Lengyelországban Varsó irányába támad, míg a térségben működő osztrák–magyar hadseregek megkísérlik felszabadítani Galíciát. A kezdeti sikerek után – a németek megközelítették Varsót és Iwangorodot (az orosz erődrendszer pilléreit), a Monarchia csapatai pedig felmentették a przemysli erődrendszert – az orosz hadseregek október második felében kiszorították a német erőket Orosz-Lengyelországból, az osztrák–magyar 1., 4. és 3. hadsereget Krakkó körzetébe, az igen súlyos veszteségeket szenvedő osztrák–magyar 2. hadsereget pedig a Kárpátokba úzték. Az általános visszavonulás következményeként az orosz haderő november 2-án ismét körbezárta a przemysli erődrendszert.⁵³

Október elsejétől a 44-es bakák elnyűtt ruházatban az Uzsoki-hágó galíciai előterében – Sianki⁵⁴ település körzetében – harcoltak, majd a hónap közepén északi irányba, a 70 km-re elhelyezkedő Stary Sambor⁵⁵ felé indultak. A támadás azonban a város előtt elakadt, ezért rövid állásharc után, október 23-án az ezred visszavonult. A magyar határ felé – déli irányba – hátráló ezred, észlve az orosz csapatok rendkívül lassú mozgását, október utolsó napjaiban ellentámadásba kezdett. A sikeres offenzívát azonban a hadtestparancsnokság leállította, s a 44-esek visszameneteltek a magyar határtól 1 km távolságra elhelyezkedő Siankira.⁵⁶

A 44-esek galíciai és kárpáti harcairól sebesültek beszámolóiból szerzett tudomást a vármegye közönsége.⁵⁷ A katonák téli felszerelésének kiegészítésére (sapkák, kesztyűk, arcvédők, különféle „érmelegítők” kézi kötéseire) induló országos mozgalom Somogyban is e híradások hatására teljesedett ki.

Mindeközben délen, a boszniai betörés elhárítás után Potiorek tábornagynagy döntő csapásra szánta el magát. A november 5-én indított támadás néhány nappal később a Drina alsó folyása menti szerb védelmet két helyen is átszakította. November 15-én a cs. és kir. 48. gyaloghadosztály bevonult a drinai hídfőktől 80 km-re lévő Valjevoba, elérve a Kolubara és a Ljig folyót. November második felében az osztrák–magyar csapatok még 80 km-rel keletebbre, Szerbia belsejébe tolták az arcvonalat. December 2-án a szerbek által kiürített Belgrád harc nélkül került az osztrák–magyar 5. hadsereg kezére. Másnap viszont a maradék szerb haderő ellentámadást indított, s Belgrádtól 80 km-re délre Arandelovac térségében döntően megverte az osztrák–magyar erőket. Potiorek tábornagynagy elrendelte a hídfőkbe való visszavonulást, december 14-én Belgrádot, egy nap múlva pedig minden szerb területet kiürített. A második Potiorek-offenzíva kudarcát az utánpótlás megoldatlansága, a terepviszonyok és az időjárás tényezők lebecsülése, valamint ismételt vezetési csőd okozta. A Monarchia vesztesége halottakban, sebesültekben, hadifoglyokban, eltűntekben 208 060 fő volt.⁵⁸

A feltöltött létszámú 19. honvéd gyalogezred természetesen részt vett a november 5-én indított általános osztrák–magyar offenzívában. A 19-esek Loznica–Zavlaka–Ogladenovac

50 19. gyalogezred története 114–122. p.

51 A 19-es honvédek a harctéren. *Somogyi Hírlap*, 1914. október 8. 3. p.

52 A kaposvári honvédek fényes haditette. *Somogyvármegye*, 1914. október 4. 5. p.

53 Lexikon 311–312. p.

54 Sianki: község Közép-Galíciában, ma falu Délkelet-Lengyelországban (Kárpátaljai vajdaság, Bieszczady járás), a lengyel-ukrán határ közelében.

55 Stary Sambor (ma Staryi Sambir): város Közép-Galíciában, ma város Nyugat-Ukrajnában (Lvivi terület).

56 44. gyalogezred története 62–69. p.

57 A siankii csata 44-es sebesültjei Kaposváron. *Somogyvármegye*, 1914. október 14. 3. p., Hol harcolnak a 44-esek? Trabalka Imre elbeszélése. *Somogyi Hírlap*, 1914. október 29. 2. p.

58 Lexikon 551–552. p.

érintésével egy hét alatt jutottak el az állásaiktól 80 km-re keletre fekvő Valjevoig.⁵⁹ Mivel a támadó csapatok mögött elmaradt az utánpótlás, a honvédek a város környékén egy hét pihenőt kaptak. Az újabb keleti irányú előrenyomulás november 21-én indult, a 19-es zászlóaljnak másfél hét alatt 50 km-t megtéve Mionicán át Moravciüg⁶⁰ jutottak. A december 3-án megindult szerb offenzíva miatt az ezred is megkapta a visszavonulási parancsot, azonban a 19-es honvédek nem a Drina felé (keleti irányban), hanem – Ub és Banjani érintésével – a Száván keresztül hagyták el Szerbiát. Egy hét alatt északnyugati irányban közel 100 km-t menetelő honvédeket december 12-én hajózták át Szabácsnál. A gyalogezred egy hónapig a Szerémségben maradt, a katonák Kukujevci⁶¹ és Martinci⁶² településeken nyertek elhelyezést.⁶³

A kezdeti szerbiai sikerekről lelkesen tudósító somogyi sajtó a 19. honvéd gyalogezred katonáinak jóvoltából alapos tájékoztatást nyújthatott olvasóinak Valjevo elfoglalásáról.⁶⁴ Különösen egy L. hadnagyként emlegetett 19-es tiszt ragadott sűrűn tollat, s tájékoztatta a somogyi hátországot ezrede küzdelmeiről.⁶⁵

Közben a keleti fronton a további orosz előretörés meggátolására november 11-én közös német és osztrák–magyar hadjárat indult („Lódz–krakkói hadjárat”). A nyugati frontról átírányított seregtestekkel megerősített német 9. hadsereg a Lódz körzetében felvonuló orosz 2. hadsereg bekerítésére tett sikertelen kísérletet. A kezdeti német előrenyomulást az orosz csapatok megállították, viszont ellentámadásuk is gyorsan elakadt és a frontvonal Orosz-Lengyelország területén megmerevedett. A Kárpátokból kitörő osztrák–magyar 3. hadsereg sem érte el hadművelési célját; Przemysl felmentését. A kezdeményezést magához ragadó cári seregek a német csapatoknál gyengébbnek ítélt osztrák–magyar hadseregek ellen fordulva, Nyugat-Galícián és kárpáti szorosokon áttörve igyekeztek a Monarchia szívéig hatolni. A Krakó irányába törő orosz 3. hadsereget december második hetében egy különböző seregtestekből összeállított csoportosítás (az ún. Roth-csoport: 6 osztrák–magyar hadosztály, 1 német hadosztály és a Lengyel Légió) a régi lengyel fővárostól 70 km-re délkeletre található Limanowánál megállította. A siker arra ösztönözte az osztrák–magyar hadvezetést, hogy az osztrák–magyar 3. hadsereggel újabb támadást indíttasson a Kárpátok előterében álló orosz 8. hadsereg ellen. A kezdeti sikerek után elakadó támadásra az orosz fél ellencsapással válaszolt. A december 12-én indított orosz offenzíva eredményeként a cári csapatok újra Magyarország területére léptek, az osztrák–magyar 3. hadsereg újra a Kárpátokba szorult. A frontvonal december második felében Nyugat-Galíciában és a Kárpátokban is megmerevedett. Az ellenfelek megerősített állásokba húzódvá, megkísérelték veszteségeiket pótolni. A Monarchia embervesztése 1914 végéig a keleti hadszíntéren – a megbetegedéseket nem számítva – 800 000 fő volt.⁶⁶

1914 novemberében az osztrák–magyar hadvezetőség taktikai okokból – Hindenburg német seregeinek ferde hadrendben történő, vakmerő támadása folytán védtelenné váló sziléziai német–orosz határ biztosítása miatt – az osztrák–magyar IV. hadtestet (kebelében a 31. közös gyaloghadosztállyal) átírányította Orosz-Lengyelországba. November 10-én a 44. gyalogezred is vasútra szállt, hogy 4 nap alatt 600 km-t északnyugati irányba megtéve a Német Birodalom területére, a sziléziai Kreuzburgba⁶⁷ érkezzen. A 31. hadosztály kirakodás után, átlépve

59 Valjevo: város Kelet-Szerbiában (Kolubarei körzet), Belgrádtól 90 km-re délnyugatra.

60 Moravci: falu Közép-Szerbiában (Kolubarei körzet), Belgrádtól 80 km-re délre.

61 Kukujevci: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Sidi járás), ma falu Északnyugat-Szerbiában (Szerémségi körzet), Belgrádtól 100 km-re nyugatra.

62 Martinci: község Horvát-Szlavónországban (Szerém vármegye, Mitrovicai járás), ma falu Északnyugat-Szerbiában (Szerémségi körzet), Belgrádtól 100 km-re nyugatra.

63 19. gyalogezred története 128. p.

64 A 19-es honvédek a harctéren. *Somogyi Hírlap*, 1914. december 1. 3. p., Bevonulásunk Valjevoba. Elmondja egy tizenkilences sebesült. *Somogyvármegye*, 1914. december 2. 2–3. p.

65 Honvédeink fényes sikerei. A tizenkilencesek Szerbia elfoglalásánál. *Somogyvármegye*, 1914. december 1. 3. p.

66 Lexikon 430–431. p.

67 Kreuzburg (ma Kluczbork): város Porosz-Sziléziában (Német Birodalom), ma város Délnyugat-Lengyelországban (Opolei vajdaság, Kluczborki járás).

a német–orosz határt, Orosz-Lengyelországba menetelt. A közös német – osztrák–magyar támadásba bekapcsolódó 31. hadosztály a Kreuzburgtól 150 km-re északkeletre elhelyezkedő Lódz irányába nyomult. A Warta folyón átkelő alakulatok november 19–20-án Krepanál⁶⁸ vívott ütközetben érzékeny veszteségeket szenvedtek. A csata után a 31. hadosztály kitérve az oroszok útjából, észak felé indult. Az ütközetben folyamatosan harcoló seregetest Bukowanál⁶⁹ (Lództól 60 km-re délre) újabb ütközetet vállalt. A december 4–8. között vívott ütközetben a 44. gyalogezred súlyos veszteségeket szenvedett. A 44./III. zászlóalj megsemmisült, az alakulatot feloszlatták, életben maradt katonáit szétszórták a másik három 44-es zászlóalj között. December közepén a német–osztrák–magyar offenzíva pillanatnyi sikere következtében a 31. hadosztállal szemben álló orosz seregetestek általános visszavonulásba kezdtek. A hadosztály üldözni kezdte az orosz csapatokat, amelyek december 20-án Irenównál⁷⁰ (Lództól 70 km-re délkeletre) csatát vállaltak. Az ütközet után az osztrák–magyar előrenyomulás megállt, mindkét fél védőállásokba vonult. A csatában újra súlyos veszteségeket szenvedő 44-esek – az ütközet színterétől 10 km-re északra – Mniszków⁷¹ település határában építették ki védműveiket.⁷² Az orosz harctéren komoly veszteségeket szenvedő – s ezért folyamatosan menetszázadokkal erősített – ezred⁷³ két hónapig „*kényelmesre kiépített lövészárkaiból*” nézett farkasszemet a szembenálló orosz 205. gyalogezreddel.

Orosz-Lengyelországban a kárpáti harcokból kivont 44-eseknek német csapatokkal kellett együttműködniük, s habár nem kerültek német parancsnokság alá, az „otthoniak” mégis Hindenburg hadseregéhez számították a kaposvári háziezredet. A német keleti front parancsnokának hírneve miatt a somogyi hátország úgyszólván „megtiszteltetésnek” érezte a somogyi és tolnai katonák Belchatów⁷⁴ környéki harcait.⁷⁵ Az új hadszíntér azonban sokkal véresebbnek bizonyult, mint Szerbia és Galícia. Az ezred gyötrelmeiről egy 44-es főhadnagy így tudósított: „*November 8-án eljöttünk Galíciából Németországon keresztül Oroszországba, Varsó felé. 13-án ütköztünk itt először össze az oroszokkal s azóta szakadatlanul folynak a véres harcok, még sokkal véresebbek, mint Galíciában. Roppant nagy a hideg is s e miatt is sokat kell szenvednünk.*”⁷⁶

A hátország előtt a Monarchia hadseregeinek első kudarcai után nyilvánvalóvá vált, hogy a beharangozott diadalmenet helyett megkezdődött Ausztria–Magyarország élethalálharca. A magyar kormányzat honvédő háborús propagandába kezdett. A frontok hírei a cenzúrázott sajtón keresztül nehézkesen, kozmetikázva jutottak el az „otthon maradottakhoz”. Az egyre fogyó győzelmi jelentéseket azonban lassan háttérbe szorították az egyre terjedelmesebb veszteségkimutatások. Somogy napilapjai szeptembertől a 44. közös gyalogezred, majd októbertől a 19. honvéd gyalogezred veszteséglistáit is elkezdték közölni. E fájdalmas adatsorok mellett a hátország a sebesültek és a szabadságos katonák élményeit hallgatva szembesült csak igazán a háborús valósággal.

68 Krepa: falu Orosz-Lengyelországban (Orosz Birodalom), ma falu Lengyelország középső részén (Lódzi vajdaság, Radomszczanski járás).

69 Bukowa: falu Orosz-Lengyelországban (Orosz Birodalom), ma falu Lengyelország középső részén (Lódzi vajdaság, Belchatówi járás).

70 Irenów: falu Orosz-Lengyelországban (Orosz Birodalom), ma falu Lengyelország középső részén (Lódzi vajdaság, Opocznoi járás).

71 Mniszków: falu Orosz-Lengyelországban (Orosz Birodalom), ma község Lengyelország középső részén (Lódzi vajdaság, Opocznoi járás).

72 44. gyalogezred története 69–79. p.

73 A közös 44. gyalogezred orosz harctéri veszteségei: Halott: 14 tisztt és 418 tiszthelyettes, gyalogos. Sebesült: 35 tisztt és 234 tiszthelyettes, gyalogos. Eltűnt: 3 tisztt és 809 tiszthelyettes, gyalogos. Beteg: 2 tisztt és 285 tiszthelyettes, gyalogos. Hadifogyó: 2 tisztt és 67 tiszthelyettes, gyalogos. Forrás: 44. gyalogezred története. 81. p.

74 Belchatów: város Orosz-Lengyelországban (Orosz Birodalom) Lództól 50 km-re délre, ma város Lengyelország középső részén (Lódzi vajdaság, Belchatówi járás).

75 A 44-esek Hindenburg hadseregében. *Somogyi Hírlap*, 1914. november 27. 2–3. p.

76 A 44-esek Hindenburg hadseregében. A somogyi bakák az orosz-lengyelországi harcokban. *Somogyi Hírlap*, 1914. december 25. 5. p.

Ezredzászló

Fotó: dr. Bálványossy Tibor, reprodukció: Fejes László

A 44-esek egy csoportja

Fotó: dr. Bálványossy Tibor, reprodukció: Fejes László

AZ ELSŐ KAPOSVÁRI RIPPL-RÓNAI JÓZSEF-SZOBROK TÖRTÉNETÉBŐL¹

RÉCSEI BALÁZS

Kaposvár köztéri szobrai közül 2011-ben többnek kerek vagy kevésbé kerek évfordulója volt. Kossuth Lajos szobrát 1911-ben, azaz 100 éve leplezték le. Németh István, Kaposvár polgármestere (1896–1911) 1911-ben, azaz 100 éve hunyt el és szobrát születése után 90 évvel, 1939-ben állították. Rippl-Rónai József 1861-ben, azaz 150 éve született és első kaposvári szobrát 1936-ban, azaz 75 éve avatták fel.

Mindezek az alkotásokat a Rippl-Rónai Józseffel egy évben, 1861-ben és szintén Kaposvárott született dr. Fekete Gyula ügyvéd, szabadkőműves, rendkívül agilis lokálpatrióta személye köti össze. Mindhárom szoborral kapcsolatos forrásokban találkozhatunk a nevével. Mint majd az alábbiakban olvasható: Rippl-Rónai szobrának esetében mindvégig kitartott amellett, hogy rátermettebb szobrással kellene elkészíttetni a művet. (Ugyanez volt a helyzet mintegy negyedszázaddal korábban a kaposvári Kossuth Lajos-szobornál is, de szándékát nem sikerült megvalósítania és az éppen hivatalban lévő polgármester akarata érvényesült az alkotóművész személyét illetően. Am a Németh István-szobrot főleg dr. Fekete Gyula fáradhatatlansága eredményezte, annak ellenére, hogy – a Kossuth-szobor kapcsán is – egykor Németh István ádáz ellenfele volt.)

A szobrok előtörténete abban is közös, hogy elkészíttetésüket rendkívül heves viták színesítették. Az ötlet eddig ismert felvetésétől Rippl-Rónai József első kaposvári szobra kilenc, Kossuth Lajos szobra tizenkettő, Németh Istváné pedig nem egész három év alatt készült el. Valószínű, hogy mindegyik szobor esetében a további késlekedés azt eredményezte volna, hogy nem készülnek el, mivel a világháborúk idején a műalkotások anyagi alapjai a hatalmas inflációk áldozatául estek volna.

Rippl-Rónai Józsefet a modern magyar festészet egyik vezéralakjaként és úttörőjeként tartják számon. Kaposvárott született 1861. május 23-án és itt is hunyt el 1927. november 25-én. Halálát követően kortárs tisztelői hamar szoborban is meg akarták örökíteni alakját. Szülővárosa közel egy évtizeddel halála után állított neki emlékművet. Az alábbi írás főleg ennek a viszontagságos körülmények közt megvalósult műalkotásnak a történetét tárgyalja – érintve a festőművész második kaposvári köztéri szobrát is.

A köztéri szobrokról

A közterületen elhelyezett műalkotásoknak „funkciója” szerint két alaptípusát különbözteti meg a szakirodalom: 1. díszítő szobrok, 2. emlékművek. Az emlékműveket is két további kategóriára lehet osztani: emlékmegőrző alkotások, illetve politikai emlékművek. Utóbbiak feladata, hogy olyan, politikailag „hasznot hajtó” személyt, eseményt állítson a polgárok elé, melyek az adott rendszer értékrendjét emelik ki, illetve legitimálják.² Az emlékmegőrző alkotások, a portréemlékművek is hordoznak politikai töltetet, de a hatalmon lévők számára ennek csekély a jelentősége. Ezeket nemzeti emlékműveknek is nevezik.³ Mintegy átmeneti kategória a szimplán díszítő funkciójú műalkotások és a direkt politikai emlékművek között.⁴

1 Az alábbi publikáció egy – Kaposvár 20. századi köztéri szobrainak történetéről készülő – kézirat elő-, illetve résztanulmánya.

2 Potó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Bp., 2003, Osiris Kiadó, 17–19. p. (a továbbiakban: Potó)

3 Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. In Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Bp., 1985, Népművelési Intézet – Múcsarnok, 6–8. p., Potó, 19. p.

4 Potó, 19. p.

A díszítő szobor megnevezés önmagáért beszél. Politikai, ideológiai töltet nélküli alkotások. Általában ezeket is az „urbanisztikai erővonalak”⁵ találkozásában helyezik el. Az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobor a szökőkutas megoldásával részben díszítő, részben emlékmegőrző portréemlékmű jellegűnek mondható.

A nagyméretű műalkotások jelentős mecénatúrát igényelnek. A pénzügyi háttérrel adó, azaz a megrendelő, lehet egyén vagy települési, illetve állami szerv, intézmény, illetve formális vagy informális társadalmi szerveződés. Az átvevő – aki tulajdonba átveszi a szobrot – azonban mindig a közterület felett is rendelkező helyi hatalmi szerv. Ennek képviselői döntenek el, hogy az uralmon lévők érdekeit nem sérti-e az alkotás. A bírálók, azaz a zsűri gyakran azonos az átvevővel. A szakmai zsűri csak véleményét terjesztheti az átvevők, azaz a döntéshozók elé, ami semmire sem kötelezi az utóbbiakat.⁶ Esetünkben a megrendelő és az átvevő egyaránt Kaposvár Megyei Város polgármestere volt. A szakvéleményt adókat is ő kérte fel. Az átvevő – jelen esetben dr. Kaposváry György polgármester – már az alkotási folyamat elejétől – a témaválasztástól – beleszólt a munkába. Ha nem hatalmi kezdeményezésre és nem közpénzből születik egy szobor, akkor is a hatalmi viszonyoktól függ közterületen való felállítása.⁷ Ezek a momentumok Kaposvár híres festőművészeinek emlékszobra kapcsán is kidomborodtak.

Forrásadottságok és szobortervek

Rippl-Rónai József kaposvári szobrának felállítása időszakából már jelentős mennyiségű irat maradt fenn Kaposvár város irattárában, így erre, valamint Somogy vármegye alispánjának közigazgatási irataira, valamint Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának irataira támaszkodva, a korabeli helyi sajtó segítségével meglehetősen jól fel lehet vázolni az ötlettől a megvalósulásig tartó folyamatot. Ez pedig bepillantást enged abba, hogy egy megyeszékhelyen a két világháború közti időszakban kik és hogyan tudták érvényesíteni művészi ízlésüket, illetve helyi politikai vagy szimbolikus hatalomból fakadó akarataikat.

A Képzőművészek Új Társasága 1928-ban Medgyessy Ferenc szobrászművészt megbízta Rippl-Rónai József szobrának elkészítésével. Medgyessy egykor barátja volt a kaposvári festőművészeknek. A szobormodell még ugyanazon év őszére elkészült. Az alkotó az erről készült fényképét megküldte a városnak. A tervezésért nem számított fel semmit, az anyagár viszont 5-6000 pengőre rúgott. A városházán nem döntöttek egyből az ajánlatról.

Az a gondolat is felmerült, hogy az állam úgy fejezhetné ki legjobban művészetpártolását, ha megvenné a Róma-villát, újabb nevén Rippl-Rónai-villát és ott festőiskolát létesítené.⁸ Egyik kezdeményezés sem teljesedett ki. Valószínűleg a következő évben kezdődött újabb nagy világgazdasági válság sodorta el mindegyiket.

Egyébként Rippl-Rónai József nem idegenkedett azon gondolattól, hogy jeles embereknek szobrot állítsanak. Ezt azt is bizonyítja, hogy a híres kaposvári cigányzenész, Barcza József – művésznevén Simplicius – emlékére ő maga kezdeményezett szoborállítást 1914 elején.⁹ (Barcza 1913 áprilisában halt meg.)¹⁰ 1921 májusában még mindig csak terv volt a szoborállítás.¹¹ Az ötlet további sorsa egyelőre nem ismert.

5 Gillo Dorfler: *A giccs. A rossz ízlés antológiája*. Bp., 1986, Gondolat K., 75. p., Potó, 18. p.

6 Uo.

7 K. Kovalovszky Márta: *Az emlékműszobrászat*. Bp., 1978, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 9–10. p., Potó, 20. p.

8 Kaposvárnak ajánlották fel a Rippl-Rónai-szobrot. *Új-Somogy*, 1928. október 6. 1. p.

9 Simplicius szobrot... *Somogyvármegye*, 1914. január 11. 4. p.

10 Simplicius meghalt. *Somogyvármegye*, 1913. április 29. 3. p.

11 Rigó Jancsi kaposvári cigányprímás amerikai regénye. *Új-Somogy*, 1921. május 19. 3. p.

Túlzás nélkül mondható, hogy Kaposvár életében 1936 a szoborállítások éve volt. Ebben az évben emlékezhetek Berzsenyi Dániel halálának századik évfordulójára. Ez is kiváló alkalmat jelentett emlékszobor készíttetésére.¹² Nepomuki Szent Jánosnak, Kaposvár védőszentjének új szobrát is ekkor készítették a fővárosban.¹³ A Kaposvári Felsőkereskedelmi Iskola két emléktáblát avatott ebben az évben: egyiket az iskola alapításának, másikat az I. világháborúban elesett diákjai emlékére.¹⁴ A plébániatemplomban szeptember végén szenteltek fel egy Krisztus-szobrot.¹⁵ Csik Ferenc kaposvári származású olimpikont is ekkor tisztelték meg egy köztéri mellszoborral.¹⁶

Művészetet művelő és pártoló körökben többször hangot adtak annak a ténynek, hogy Rippl-Rónai Józsefnek Kaposvár városa nem állított szobrot, illetve nem tisztelték meg díszes sírral. Ez ügyben olyan neves személyiségek szólaltak meg, mint Dénes Zsófia, Petrovics Elek, Kernstock Károly és Vaszary János.¹⁷

Amint újsághír nyomán elterjedt, hogy Kaposvár városa szobrot kíván emelni neves szülőföldjének, Rippl-Rónai Józsefnek, máris elismert szobrászok ajánlkoztak elkészítésére. Dr. Kaposváry György polgármester 1936 januárjában még nem határozott arról, hogy nyilvános pályázatot ír ki vagy egyéni döntés alapján bíz meg egy művészt a kivitelezéssel.¹⁸

A szoborállítással kapcsolatos dokumentumok csak a döntés-előkészítéssel és az alkotó kiválasztásával kapcsolatban hiányosak. Valószínűsíthető, hogy dr. Kaposváry György polgármester egyéni döntése nyomán ragaszkodott Lányi Dezső fővárosi szobrászművész személyéhez, aki 1936 márciusában meghívására Somogy megyeszékhelyén egyeztetett a Rippl-Rónai-szobor elhelyezéséről és kiviteli terveiről. Az ügy fontosságát jelzi, hogy a polgármester Budapesten, a szobrász műhelyében tekintette meg a vázlatokat. Az ekkor kért változtatásokat rövidesen teljesítette Lányi, majd a fényképeket, tervrajzokat május elején megküldte Kaposvárra. A „*Rippl-Rónai-díszkút*” tervei ekkor még a Széchenyi térre¹⁹ készültek, egy viszonylag nagy medencével.²⁰ Három méter magas posztamensen helyezték volna el az életnagyságú bronz mellszobrot, amely a Vár utca felé nézett, előtte egy alacsony peremű, 6×4 méteres medencét képeztek volna ki. Az oszlop egyik oldalán festékes láda festőkellékekkel, a másik oldalán egy puttó, hóna alatt egy hatalmas festéktubussal, amelyből legyező alakban vízszögletű permetez a víztükörré. A másik variáció szerint a puttó helyett egy koszorú kerülhetett volna a kompozícióba, ekkor a víz a vízszintesen fekvő hasázból folyhatna a medencébe. Előbbi 5000, utóbbi 4200 pengő ajánlati árral szerepelt.²¹

12 Berzsenyi Dánielnek szobrot emelnek Kaposvárott. *Új-Somogy*, 1936. január 15. 2. p., és A vármegyei és városi előke-lőségek és a fővárosi vendégek jelenlétében leleplezték Berzsenyi Dániel szobrát. *Új-Somogy*, 1936. május 30. 1. p.

13 Budapesten öntik Kaposvár védőszentjének, Nep[omuki]. Szent Jánosnak szobrát. *Új-Somogy*, 1936. január 4. 1. p. A korszak kaposvári szakrális művészeti alkotásairól lásd bővebben: Hoss József: *A Kaposvári Plébánia története. A Veszprémi Egyházmegye múltjából* 12. Veszprém, 1948, 74–78. p. (a továbbiakban: Hoss.)

14 Negyedszázados a kaposvári felsőkereskedelmi iskola. *Új-Somogy*, 1936. június 3. 1. p.

15 Szeptember 27-én szentelik fel a plébániatemplom Krisztus-szobrát. *Új-Somogy*, 1936. szeptember 5. 2. p.

16 Csik Ferenc vonzotta a legnagyobb tömeget az ünnepi napok során. *Somogyi Újság*, 1936. szeptember 10. 4. p.

17 Dénes Zsófia: Az elsüllyesztett Rippl-Rónai. *Ünnep*, 1936. 3. sz. 14–15. p. és Dénes Zsófia: Rippl-Rónai sírja jeltelen. *Ünnep*, 1936. 25. sz. 1106–1107. p. Arról nem szólnak a források, hogy a festőművész özvegye miért nem készíttetett díszesebb sírt vagy síremléket.

18 Az ország legnevesebb szobrászai ajánlkoznak a Rippl-Rónai szobor elkészítésére. *Új-Somogy*, 1936. január 11. 1. p.

19 Az akkori (1936) Széchenyi tér a mai Berzsenyi utca elején, a felüljárónál volt. Korábbi elnevezései Búza tér, Szent János tér. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 7510/1936. sz. (Kaposvár Rendezett Tanácsú Város megnevezése 1929 után Kaposvár Megyei Város lett.)

20 Szent János szobrának, illetve kápolnájának városrendezési okokból való eltávolítása (1849) után itt már volt vízmedence és kút. Hoss, 84–85. p.

21 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 7510/1936. sz.

A helyszín kiválasztása aránylag sokáig tartott, mivel 1936 januárjában még a Horthy parkban szándékozták elhelyezni.²² Áprilisban a Széchenyi tér tűnt megoldásnak,²³ május közepén azonban már a végleges, „Teleki téri” helyszínről szoltak a híradások.²⁴ Egy hónap múlva arról értesülhettek az érdeklődők, hogy a kivitelezési munkákra megkötötték a szerződéseket, a nyár közepén pedig öntésre kész volt a modell.²⁵ A sok változtatás miatt Lányi végig időzavarban volt.

A polgármester utasítására a szobrász májusi kaposvári útjának útiköltségét – 40 koronát – külön utalványozták.²⁶ Ebből úgy tűnik, hogy a művész még nem volt biztos a megbízásban, ha a viszonylag kis összegre is igényt tartott, amit könnyen belefoglalhatott volna az összköltségvetésbe. Május 27-én kelt levelében Lányi 3000 pengőért vállalta a szobor elkészítését. A kúttal és a medencével kapcsolatos munkák kivitelezését a budapesti művész tervei szerint a városnak kellett megvalósítani. Utóbbiak összegeit legfeljebb 1000 pengőre taksálták. Lányi a kivitelezés legkésőbbi időpontjául 1936. augusztus végét vállalta. Ekkor már a „Teleki tér” szerepelt a felállítás helyszínéként, kör alakú durván faragott mészkőből kialakított medencével az előterében.²⁷

A tervek a város Pénzügyi és a Műszaki Bizottságainak a tetszését is elnyerték, de a polgármesteri levélben kérték Lányit, „...*hogya a mellszobor tervezett pipáját lehetőleg mellőzni szíveskedjék, s hogy a mellszobor legalább kétszeres természetes nagyságban [...] készüljön*”.²⁸

A június 20-án kelt megbízás szerint a medence és a szobor föld-, kőműves-, kőfaragó-, vízvezetéki-, csatornázási- és betonozási munkálatait az ajánlkozók közül – a polgármester döntésére – Faludi Imre kaposvári kőfaragómester kapta 900 pengő fejében.²⁹ A medencéhez szükséges köveket a Dunántúli Mész-, Téglá- és Kőipar Részvénytársaságtól rendelték meg.³⁰ Az idő egyre sürgetett, de az utóbb említett vállalat július 21-én kelt levelezőlapjában még mindig nem tudta megadni a kért mészkőtömbök szállítási idejét, mivel „...*a 166×100×100 és 185×110×10 [cm] méretű kifejtése el fog húzódni, miután ezeket a méreteket jelenleg nehezen tudjuk kitermelni*”.³¹

Lányi július 15-én kelt levelével két újabb rajzot küldött, mivel a tartóoszlop magasságát 12 cm-rel megemelte, egyben kérte a várost, hogy sürgősen tekintse meg fővárosi műtermében az elkészült agyagmodelleket, mivel csak ezután célszerű a gipszöntést elvégeztetni. A szobrász a sietség ellenére – a megrendelő változó igényeihez igazodva – utóiratként még megjegyezte: „*A mellszobor pipa és sapka nélkül készül.*”³² Utóbbi változtatás valószínűleg dr. Fekete Gyula tiltakozásának eredménye.

Az öntődébe adás előtt – tehát szinte az utolsó pillanatban! – a polgármester felkérésére Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum nyugalmazott igazgatója és Sidló Ferenc szobrászművész minősítették a modellt és azt „...*művészi szempontból kifogástalannak találták*”.³³

22 A legújabb terv: a Teleki-téren állítják fel az országzászlót. *Új-Somogy*, 1936. január 19. 2. p. (A „Teleki tér” nem hivatalos elnevezés volt. A térség a Teleki utca egyik oldalán terült el, ahogy jelenleg is. A térséget, majd parkot a vármegyei börtön 1907-es lebontása után alakították ki, mivel a vármegye azzal a feltétellel adta át Kaposvár városnak a területet, hogy ott közparkot kell kialakítania. Jelenlegi neve Rippl-Rónai park, illetve Rippl-Rónai tér.) A kaposvári polgárista fiúk összegyűjtötték a Berzsényi-szobor anyagát és felállítását költséget. *Új-Somogy*, 1936. február 2. 4. p. A Horthy park – máskor Horthy Miklós díszkert elnevezéssel – mai neve Berzsényi park.

23 A Széchenyi térre kerül a Rippl-Rónai szobor. *Új-Somogy*, 1936. május 14. 1–2. (Ma a Berzsényi utca eleje.)

24 A Teleki-téri park közepére kerül a Rippl-Rónai szobor. *Új-Somogy*, 1936. május 14. 1–2. p.

25 Vállalatba adták a Rippl-Rónai-szobor s a plébánia templomkert szobrásmunkáit. *Új-Somogy*, 1936. június 24. 1. p. és Öntésre készen áll a Rippl-Rónai-szobor modellje. *Új-Somogy*, 1936. július 21. 2. p.

26 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 16216/1936. sz.

27 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 17905/1936. és 19211/1936. sz.

28 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 17905/1936. sz.

29 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 21024/1936. sz.

30 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22217/1936. sz.

31 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. Iktatószám nélküli, Faludi Imre kőfaragó nevére szóló levelezőlap.

32 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22796/1936. sz.

33 Öntődébe adták a Rippl-Rónai-szobor modelljét. *Új-Somogy*, 1936. július 29. 3. p.

Faludi kőfaragómester júliusban megkezdte a szobor talapzatának és a medencének a kifaragását. Augusztus elején érkezett meg a városhoz dr. Fekete Gyula fellebbezése nyomán az alispáni leirat, hogy a városnak versenytárgyalást kellene hirdetnie, illetve neves művészeket felkérnie a pályázaton való részvételre a szobor elkészítésére.³⁴ Erre nem került sor, de két szobrászművész jóval drágább árajánlata eddigre a polgármester kezében volt.³⁵

Közben dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd ismét fellebbezett, most a város 1936. június 23-i, rendkívüli közgyűlésében hozott 72. számú közgyűlési határozatának azon része ellen, amelyben Lányi Dezső szobrászművészt bízták meg a szobor elkészítésével.³⁶ Beadványaihoz Ligeti Miklós által készített Rippl-Rónai József szobrokat ábrázoló fényképeket is csatolt. Ezeket egy olaszországi kiállításon, illetve a fővárosi volt Károlyi-palotában látható művek voltak. A Lányi Dezső-féle szobortervet egyenesen giccsnek nevezve, „...*egyszerűen fodrász kirakatba illő figura, mely egy ismeretlen jóképű s jól fésült alakot mutat, de semmi esetre sem Rippl-Rónai!*”. Megjegyezte, hogy ha egy szobrász – értsd itt Lányi – beleegyezik az általa kiválasztott helyszín – a Széchenyi tér – megváltoztatásába, valamint a szoborra tervezett sapkától, illetve „*az agyarrá tervezett pipától is...*” eltér „...*az nem művészi csúcsteljesítményt alkotott és árult el...*”, hanem mindenáron ragaszkodik a megbízáshoz. A Mérnök- és Építészegylet helyi bizottsága a Ligeti-féle szobortervet karolta fel, megjegyezve, hogy nem a kaposvári nagyatádi Szabó István szobor méretében kellene megvalósítani. Fekete szerint ekkor a polgármester még ezt a szobrot támogatta. Valószínűleg azért is írta aláírása mellé Fekete a „*kaposvári adózó polgár*” megjelölést, mivel a költségekre a város biztosított fedezetet.³⁷

Az írásából is kitűnően, rendkívül művelt kaposvári ügyvéd kifogásolta, hogy egy ismeretlen, a festőművészt személyesen nem ismerő szobrászt bízott meg a képviselő-testület. Elhibázottnak tartotta Rippl-Rónait pipával a szájában, fején sapkával, illetve mellette vízszaggal való megjelenítését. Javasolta a festő egykori barátját, Ligeti Miklóst megbízni a munkával, annál is inkább, mivel ő már többször megmintázta és mellszobrot is készített róla. Feltételezte, hogy ezek okán kisebb költséggel és igényesebben lehetne emléket állítani a város híres szülöttének. A fellebbezési fórum – a vármegyei kisgyűlés – megállapította, hogy a megbízás odaítélése előtt szabályszerű, zártkörű versenytárgyalást hirdettek, amely jogalapját a közszállítási szabályzat adta. Dr. Kaposváry György, a megyeszékhely polgármestere annak idején ajánlatot kért be Karácsonyi Géza budapesti művésztanártól, aki 7500 pengőért vállalta volna a feladat elvégzését, Gárdos Aladár szintén fővárosi szobrászművész 9000 pengőt kért.³⁸ Lányi Dezső 3000 pengős ajánlata anyagilag messze a legversenyképesebbnek bizonyult, annak ellenére, hogy szóbeli tárgyalások során Ligeti Miklós szobrászművész a kétszeres életnagyságú alkotásért 2400 pengőt kért, de ebben az összegben a mellékalakok költsége nem szerepelt. A vármegyei kisgyűlés megállapította, hogy a polgármester kellő alaposággal járt el. Ezt Róna József, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Márk Lajos és Sidló Ferenc szobrászok szakvéleménye is támogatta, mivel az emlékművet kivitelezésre alkalmasnak találták.³⁹ Ennek ellenére – a tervezett felállítási időponthoz képest már rendkívül későn – az

34 Az alispán pályázat útján kívánja megoldani a Rippl Rónai-szobor [sic!] kérdést. *Új-Somogy*, 1936. augusztus 2. 3. p. és MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz.

35 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. Iktatószám nélküli és 26490/1936. sz.

36 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1936. június 23. 72. kgy. sz.

37 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16946/2/1936. sz.

38 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 26490/1936. sz.

39 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. K. 16946/3.-1936. sz. és IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. 1936. szeptember 30. „A Rippl-Rónai József-Emlék tervezet túldoldalt ábrázolt agyagtervezetét eredetben láttam, és az elgondolást szépnek és poetikusnak találtam míg a mellszobor agyagmintáját kiválóan frappáns hasonlóságúnak találtam. – Budapest 1936 július 25 én

Márk Lajos

Fentieket aláírom – tervezet artistikus – mellszobor jó hasonlít –

B[uda]pest [1]926 júli[us] 25 –

Sidló Ferenc

Róna józsef”

alispáni hivatal július 29-én kelt levelében felhívta a polgármestert más szobrászművészek ajánlatainak bekérésére, illetve tervpályázat kiírására.⁴⁰

Egyébként a város szakbizottságai és a képviselő-testület tagjai előzőleg a Ligeti-féle szobormintát megtekintették a kaposvári Turul Szállóban, ahol közszemlére tették. Ennek ellenére Lányi műve mellett döntöttek, mondván „*úgy a szakbizottság mint a képviselőtestület tagjai jól ismerték a fellebbezésben említett s a Turul szállóban kiállított Ligeti Miklós-féle szobormintát, mégis egyhangúlag a kivitelezésre kerülő Lányi Dezső, – tényleg hírneves szobrászművész tervezete mellett döntöttek. Ennek helyességét igazolják a csatolt szakvélemények, amelyek a leghivatottabb szobrászművészek állítottak ki.*”⁴¹

A polgármester augusztus 10-kén kelt védekezésében felhozta, hogy képek és szobrok megrendelésénél mind Kaposvár, mind egyéb hatóságok általában mellőzték tervpályázat kiírását, és inkább egy-egy elismert művészt kértek fel az alkotások elkészítésére. Jelen esetben is ezt tartották célravezetőnek, mivel „*a szobor készítésének a költsége egy esetleges pályázat kiírásának költségeivel nem áll arányban*”. Ezen kívül, mivel az avatást a szeptemberi ünnepségek alkalmával akarták megejteni, így az idő rövidsége sem engedné egy pályázat lebonyolítását. Végül azért is kérte az alispánt dr. Fekete Gyula fellebbezésének elutasítására, mivel a képviselő-testület egyhangúan szavazta meg Lányi felkérését, a talapzat már állt és a szobor is már az öntődében volt.⁴²

Rippl-Rónai József szobra 1936. szeptember 3-án érkezett volna Kaposvárra Csik Ferenc mellszobrával együtt. A városi teherautó végül is 4-én gördült a városháza elé és az alkotó irányításával azonnal megkezdték a szobor felállítását.⁴³

A szobor leleplezése alkalmából több ezren gyűltek össze. Az eseményt a Magyar Rádió is közvetítette. A művész özvegyén kívül megjelent Bornemissza Géza iparügyi miniszter, vitéz Igmándy Hegyessy László főispán és feleségeik, Stephaich Pál alispán, dr. Kaposváry György polgármester, valamint még számos notabilitás. Az időjárás nem fogadta kegyeibe az ünnepi alkalomra érkezőket, ugyanis Kunffy Lajos festőművész avatóbeszéde alatt apró cseppekben elkezdett esni az eső. Kunffy méltatta Rippl-Rónai művészetét, hangsúlyozva lokálpatrióta kötődését. Dicsérte Kaposvárt, „*...hogy a mai korban, amelyben a hatalom és a fizikai erő prédominál, oly mértékben, hogy ezeket már az intellektus fölé értékeli szinte, hogy ekkor emel szobrot egy csendes művésznek*”. Ezt követően a polgármester úgymond megőrzésre átvette a szobrot. A főispán a kultuszárca, Tihámér Lajos miniszteri tanácsos az Irodalmi és Művészeti Tanács, Márffy Ödön a KÚT, Kengyel Miklós a kaposvári Somssich Pál Reálgymnázium, egy cserkész pedig a cserkészcsapatok koszorúját helyezte el a talapzatnál.⁴⁴

Utóvédharcok

A szobor/emlékkút már állt, amikor a polgármester szeptember 16-án ismét kérte dr. Fekete Gyula fellebbezésének elutasítását. Érvei közt újat nem szerepeltetett.⁴⁵ Somogy Vármegye Törvényhatósági Kisgyűlése 1936. szeptember 30-án tett pontot a fellebbezési ügy végére. A beadványt elutasította, mivel megokolása szerint „*...a polgármester, illetve a képviselőtestület szabályszerűen a közszállítási szabályzat rendelkezéseinek megfelelően járt el...*”. A közszállítási

40 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz. és IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. K. 16946/2-1936. sz.

41 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16946/1/1936. szám és V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22089/1936. sz.

42 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz.

43 Ma, csütörtökön estére már Kaposváron lesz Rippl-Rónai József és Csik Ferenc szobra. *Új-Somogy*, 1936. szeptember 4. 1. p. és Megkezdték a Rippl-Rónai szobor felállítását. *Új-Somogy*, 1936. szeptember 5. 1. p.

44 Sok ezer főnyi közönség vett részt a Rippl-Rónai szoborleleplezésnél. *Új-Somogy*, 1936. szeptember 8. 2. p.

45 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz.

szabályzat 15. §-a 1. pontja szerint jártak el, mikor zártkörű versenytárgyalást tartottak. Ezt követően már csak a belügyminiszterhez lehetett volna 15 napon belül fellebbezni.⁴⁶

Lányi utólag még 246 P 42 fillért próbált a várostól „kicsikarni”, illetve 100 pengőt egy újpesti tűzifa-kereskedő számlája után kifizettetni. Utóbbi költség a szoboröntéshez szükséges fa árát tartalmazta.⁴⁷ A pénzügyek tisztázása a következő évre is áthúzódott, mert a Faludi Imre kőfaragó által beszerzett kövekkel szemben minőségi kifogások és elszámolási problémák merültek fel.⁴⁸

Összegzésül megállapítható, hogy az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobor jórészt művészek társadalmi nyomására készült el. A babérokat a város első embere aratta le. Vita csak a szobor alkotója és a kivitelezés kapcsán keletkezett, de ezek többségét a polgármester – dr. Kaposváry György – hatalmi szóval a maga szája íze szerint zárta le – bár néhány részletben engedett dr. Fekete Gyula követeléseinek. Ellenségeskedésük nem pártpolitikai színezetű volt, kizárólag egyéni indíttatásúnak mondható. Az országos hírre jutó szobor-leleplezési ünnepség az alkotó és a modell, valamint Kaposvár hírnevét is öregbítette. A szoborállítás körüli döntéshozatali mechanizmus megismerése a korszak helyi politikai viszonyaiba engedett bepillantást, amely analógiaként más ügyek menetét is más megvilágításba helyezheti Kaposvár történetének két világháború közti időszakában.

Epilógus avagy mégis dr. Fekete Gyula győzött?

A Lányi-féle Rippl-Rónai József-szobornak a kaposvári keleti temetőbe való áthelyezésének pontos időpontját nehéz volt meghatározni. Annyi bizonyos, hogy Rippl-Rónai József halálának negyedszázados évfordulója kapcsán „*kormányzatunk művészi kivitelű egész alakos szobrot készíttetett a festőművészről, amelyet a művésznek és feleségének a kaposvári keleti temető XIV. szakaszában lévő*” sírján szándékoztak felállítani. A rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, hogy a kezdeményezés nem a művész szülővárosából indult ki.⁴⁹

Az avatást a festőművész halálának 25. évfordulójára, 1952. november 25-ére tűzték ki. Időközben a Somogy Megyei Múzeum – valószínűleg személyesen annak vezetője, dr. Takáts Gyula – javaslatára megváltoztatták az eredeti elgondolást. Az akkori múzeum előtti parkban, a Táncsics téren – ma Rippl-Rónai tér, illetve Rippl-Rónai park – 1936 óta álló, Lányi Dezső-féle Rippl-Rónai József-díszkút helyére állították fel Medgyessy Ferenc ma is látható Rippl-Rónai-szobrát. A Medgyessy-féle egészalakos Rippl-Rónai szobornak mégsem a festőművész sírjára, hanem jelenlegi helyére való felállításához az egészet kezdeményező Népművelési Minisztérium is hozzájárult, mivel a Lányi-féle műalkotást megfelelőnek tartották síremléknek.⁵⁰

Az új szobor felállításának időpontját meglehetősen nehéz volt megállapítanom. Felállításról és nem avatásról számolhatok be. A *Somogyi Néplap*ban csak egy cikk vége felé, egyetlen mondatban, az 1952. december 23-án megjelent „Múzeumok napja” című írás legvégén olvashatunk arról, hogy „*A mai napon érkezik meg Medgyessy Ferenc szobrászművész Rippl-Rónai Józsefet ábrázoló szobra, melyet a népművelési minisztérium rendelt. A szobrot ma helyezik el a múzeum előtti téren.*”⁵¹ Tehát azért nincs Kaposvár város fondjaiban bővebb irategyüttes az új Rippl-Rónai-szoborról, mivel annak előkészítése a Népművelési Minisztériumban történt.

46 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 31152/1936. sz. és IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. K. 16946/3.-1936. sz.

47 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 26575/1936., 28388/1936. és 29327/1936. sz.

48 Mivel számos – de a téma szempontjából kevésbé lényeges – irat szól erről az elszámolási ügyről, így ezek közvetlen jelzetét nem adom meg, csak lerakási gyűjtőhelyükét: MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 7510/1939. sz. (Ahol egyébként a hivatkozott források zöme is található.)

49 MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 863/1952. sz.

50 Uo.

51 Múzeumok napja. *Somogyi Néplap*, 1952. december 23. 4. p. és László Gyula: *Medgyessy Ferenc grafikái. Somogyi Múzeum 15. sz.* Kaposvár, 1969, 9. p. „*Medgyessy kőbe faragta Rippl portréját, domborműben is megmintázta, majd 1952-ben síremlékét is megalkotta. Ez utóbbi végül nem került a temetőbe, hanem a múzeum előtti kertben állították*

Azt, hogy az újabb szobor felállítása nem számított fontos eseménynek, azok a tények is jelzik, hogy a Kaposvári Városi Tanács Művelődési Osztálya által 1978-ban kiadott *Kaposvár szobrai* című kötet 1950-re teszi felállításának időpontját,⁵² míg *Somogy megye műemlékjegyzéke* 1930 körülire.⁵³ Egy, az ezredfordulón megjelentetett temetői kiadvány Rippl-Rónai Józseffel foglalkozó, a sírhelyet fotóval megidéző soraiiban pedig semmit nem említ a kaposvári keleti temetőbe áthelyezett Lányi-féle Rippl-Rónai József szoborról, amely így átalakítva síremlékké avanszált!⁵⁴ Tehát az 1944-es deportálás következtében elhunyt dr. Fekete Gyula – posztumusz – mégis elérte célját, mivel az általa annyira értéktelennek tartott Rippl-Rónai József-szobrot eltávolították a belvárosból.

Dokumentumok betű szerinti átiratai az első két kaposvári Rippl-Rónai József-szobor történetéből

1.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész levele dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Budapest, 1936. május 4.

Méltóságos

D r. K a p o s v á r y G y ö r g y polgármester úrnak.

K a p o s v á r.

Méltóságos Uram!

Szíves meghívására múlt hónapban Kaposváron voltam, hogy megbeszéljük a Rippl Rónai [sic!] szobrának megteremtését és elhelyezését. Közös megállapodással a Széchenyi térben⁵⁵ állapodtunk meg. Méltóságodnak Budapesten műtermemben való látogatásakor megmutattam a vázlatokat és azokat a változtatásokat, amelyeket megbeszélünk, eszközöltem.

Mellékelten megküldöm az agyagvázlat fényképeit két változatban. Az egyik terv szerint egy cca 6×4 m. – alacsony kőperemmel körülvett víztükörnek a végére főnizzettel a Vár utca felé Rippl Rónainak [sic!] életnagyságon felüli bronz mellszobra van elhelyezve cca 3 m. magasságban. Az alépítménye egyenes hasáb, mely alatt hosszan fekvő párhuzamosan a fürdő oldalával a posztamens legalsó része nyugszik, melynek egyik aloldalán a hasábhöz támasztva egy festékes láda festékekkel, tubusokkal, arra ráfektetett palettával és ecsetekkel van csoportosítva. A másik oldalán ül egy gyermekmodell aktban, hóna alatt tartva és kezeivel szorítva egy hatalmas festéktubust, amelyből legyező alakban víz folyik a víztükörbe.

A fenti tervnek második változata – mellékelt fényképek szerint csak abban tér el, hogy a tubusos gyerek helyére egy koszorút helyeztem és az architektúra vízszintesen fekvő hasábjából hosszában helyezem el a vízszolgáltatást. – A vízmedence szigetelt vasbetonból van megalkotva és túlfolyóval felszerelve. Az emlékmű architektonikus többi része kemény haraszti vagy hasonló fajtájú mészkőből /időtálló egészséges/ készítendő, a portré és a két dekoráció bronzból van kontemplálva.

Az első terv, melyhez a tubusos gyerek van tervezve, vállalati összege: cca 5.000. – azaz Ötezer pengő.

fel.” A szobor tényleg inkább síremléknek hat. Az emlékszóbor testtartását egy, a festőművészlől Siófokon készített fénykép adta meg. Uo. 15–16. p.

52 Jávori Béla (szerk.): *Kaposvár szobrai*. Kaposvár, 1978. A kötetben nincsenek oldalszámok. A kiadvány számos hibát tartalmaz.

53 Szabó Tünde–K. Goda Györgyi (összeáll.): *Somogy megye műemlékjegyzéke*. Kaposvár, 1984, 206. p.

54 Puskás Béla (szerk.): *Temetők üzenete*. Kaposvár, 2001, 84. p.

55 Ez a Széchenyi tér az új vasúti felüljáró 1980-as évekbeli építése nyomán megszűnt. Helye a Berzsényi utca elején volt.

A második terv, azaz a gyerek nélküli megoldás, helyette koszorúval, vállalati összege: cca 4.200. – azaz Négyezerkettőszáz pengő.

Szállítási határidő a megrendelés napjától számítva kettő és fél hónap.

Mellékelten küldöm az emlékmű elhelyezésének perspektivikus vázlatrajzait is.

Szíves elhatározását kérem, hogy a munka halasztást ne szenvedjen. Úgy művészi munkám, valamint technikai kivitelezésről és szállítás pontos betartásának igazolására szabadjon az állam, Budapest városa és számos vidéki város, valamint sok előkelő egyesület és múzeum elismerését is felhoznom.

Kiváló tisztelettel:

Lányi Dezső

B[uda]pest 1936. V/4én

ajánlva

4 drb fénykép

3., vázlatrajz

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. Iktatószám nélkül. Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél. A dőlt betűkkel jelölt rész az eredetiben kézzel írott szöveg.

2.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész levele Kaposvár Megyei Város Polgármesteri Hivatalához

Budapest, 1936. május 27.

Kaposvár megyei város
tekintetes Polgármesteri Hivatalának

Kaposvár.

Mellékelten küldöm a Rippl-Rónai emlékkút munkálatairól szóló megállapodást aláírással ellátva azzal a kérelemmel, hogy ezen megállapodásról szóló ellenlevelet Dr. Kaposváry György Őméltóságával való megbeszélésem szerint mielőbb megküldeni szíveskedjenek. Ezt annál is inkább kérem, mert a befejezés határidejét augusztus végében állapítottuk meg.

Továbbá küldöm a műleírást, 2 drb. fényképet az agyagtervről és 2 drb. műszaki rajzot a kőfaragó és a szerelő, valamint az alapozó munkálatokról. Két példányt azért küldök, hogy a házipéldány megmaradhasson.

Budapest, 1936. május hó 27.-én.

Kiváló tisztelettel:

Lányi Dezső

szobrász-művész

6 drb. melléklet.

AJÁNLVA

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 17905/1936. sz.

Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

A polgármesteri iktatópecsét alá többek között ceruzával ráírva: *Pipa nélkül*

3.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész levele Kaposvár Megyei Város Polgármesteri Hivatalához

Budapest, 1936. május 27.

Kaposvár megyei város
tekintetes Polgármesteri Hivatalának

Kaposvár.

Önök megbíztak engem és én elvállaltam Kaposvár városának Teleky-parkjában⁵⁶ felállítandó, műtermemben megtekintett és elfogadott modell szerinti Rippl-Rónai emlékkút tervezését, szükséges műszaki rajz elkészítését, a mű szobrászati részeinek, mint a fej, festészeti eszközök, oldalak megmintázását, gyerekalakokkal, festéktubust szorítva, a modellek gipszöntését és bronzba való kivitelezését agyaggal, minden munkával együtt Budapestről való szállításhoz, teljesen elkészítve P. 3.000. – azaz Háromezer pengőért.

A kúttal és medencével kapcsolatos összes kivitelezési munkák, valamint a szobrászati munkák szállítási költségei a fenti összegben nem foglaltnak benn. Ezen munkákat, /mint földkiemelés, alapozás, alapbeton, medencebeton és vasbeton munkája, szigetelés, vízvezeték szerelés és csatornázás, valamint az összes kőfaragó munkák/ Önök végzik saját költségükön mellékelt tervek és utasításom szerint. Ezen munkálatok összege itteni árák szerint P. 1.000. – meg nem haladja.

Minden illeték, bélyegköltség, valamint a 3% forgalmi adó Önöket terheli.

Ha a kivitelezéskor a munkálatok ellenőrzése céljából jelenlétemre szükség volna, köteles vagyok felszólításukra 3 napon belül a helyszínén megjelenni, mely esetben Önök II. osztályú gyorsvonati jegyen kívül összes kiadásaimat megtérítik.

Köteles vagyok a munkát jelen levél aláírása után azonnal megkezdeni és lehető legrövidebb idő alatt elkészíteni, de legkésőbb augusztus végéig, amennyiben 9 napon belül az ellenlevelet kézhez kapom. A munka előrehaladásának egyes fázisairól /mint agyagmodellek elkészítése, gipszmodelleknek bronzöntődébe átadása előtt, bronzöntés után illetve szállításhoz való előkészítés előtt/ köteles vagyok Önöket értesíteni, Önök viszont kötelesek minden ilyen állapotról az értesítéstől számított 5 napon belül meggyőződést szerezni, részben a munka előrehaladása miatt, részben hogy az elkészített modelleket kár, száradás, kopás ne érje.

A fizetéseket Önök Budapesten teljesítik, és pedig jelen levél aláírásával egyidejűleg P. 500. -, azaz Ötszáz pengőt, a természetes nagyságú agyagmodellek befejezésekor P. 1.000. – azaz Egyezer pengőt a gipszmodelleknek a bronzöntődébe való átadásakor P. 500. azaz Ötszáz pengőt, az öntés után, illetve a szállításra való előkészítéskor, szóval teljes befejezéskor a bronzmodelleknek 1.000. – azaz Egyezer pengőt fizetnek nekem.

Budapest, 1936. május hó 27.-én.

Kiváló tisztelettel:
Lányi Dezső
szobrász-művész

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 1921/1936. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

4.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész műleírása a kaposvári Rippl-Rónai József emlékműről

Budapest, 1936. május 27.

⁵⁶ Jelenleg Rippl-Rónai park.

Kaposvár Teleki parkjában⁵⁷ felállítandó Rippl Rónai [sic!] emlékmű műleírása.

Az emlékmű a park egyik köralaprajzú pázsitrészén lesz elhelyezve vízmedence és kút kiképzéssel. A medence a pázsit alakjának megfelelően kör alakú, pereme durván faragott kövekkel keretszerűen kirakva, a kövek között moha, vagy fű; a perem a pázsit szintjétől 3–4 cm-t áll ki. A medence két réteg betonból készül, mely közé 3 réteg 90-es lemez szigetelés kerül négyszeri bitumenes ragasztással. A két réteg beton közül a belső vasbeton megfelelő vasalással. A medence lefolyóval és túlfolyóval látandó el, betorkolással a közcsatornába. A lefolyó és túlfolyó a szemközti ponton lesz elhelyezve.

A szobor talp, valamint a medence pereme kemény haraszi, vagy dunaalmási mészkőből készül. Amennyiben lehetséges a medence megadandó azúr kék vízálló festéssel látandó el.

A medence és szobor alapzat mellékelt 1:20 léptékű terv szerint készítendő.

Az emlékmű jelképezni akarja Rippl Rónai [sic!] József művészetének forrását, amit az alapzat jobb oldalán ülő kis puttó képletesen ábrázol karjával hatalmas festék tubust tartva és szorítva, melyből víz sugároz ki. Baloldalt festészeti eszközök, festék kazetta, paletta, ecsetek fekszenek. A szobortalpon a festő mellszobra jellegzetes barettel.⁵⁸ Ezen három csoport bronzból készül, a talapzatra való szükséges megerősítéssel.

B[uda]pest, 1936. V/27-én.

Lányi Dezső

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 17905/1936. sz. Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt műleírás.

5.

Karácsonyi Géza budapesti szobrászművész és tanár levele dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Budapest, 1936. május 26.

Méltóságos

vitéz⁵⁹ dr. Kaposváry György
m[agyar] kir[ályi] kormányfőtanácsos, polgármester úrnak.

K a p o s v á r .

Tudomásomra jutott, hogy Kaposvár városa néhai Rippl Rónai [sic!] József festőművésznek, a város nagy szülöttjének, emléket óhajt állítani.

Engedje meg Méltóságos Uram, hogy felkínáljam szolgálataimat.

Amint hallom kétszeres életnagyságú bronzképről van szó és az ahhoz alkalmas alépítményről, valamint szimbolikus bronzdíszről. Ezen összmunkálatokat cca. 7.500. – P azaz: Hétezeröttszáz pengőért teljesen készen felállítva, szállítással együtt tudnám elvállalni,

Kérem Méltóságos Urat, hogy ajánlatom bővebbi megbeszélésére módot nyújtani szíveskedjék és vagyok

Budapest, 1936. május 26.

kiváló tisztelettel:

Karácsonyi Géza
szobrászművész-tanár

VIII Népszínház utca 8. műteremház

57 Ua.

58 Barett (francia): lapos, kerek, ellenző nélküli sapka, „festősapka”.

59 Dr. Kaposváry Györgynek nem volt vitézi címe.

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

6.

Gárdos Aladár budapesti szobrászművész levele dr. Kaposváry György kaposvári
polgármesterhez

Budapest, 1936. június 1.

Méltóságos

vitész⁶⁰ dr. Kaposváry György
m[agyar] kir[ályi] kormányfőtanácsos, polgármester úrnak.

Kaposvár.

Budapest, 1936. június 1.

Méltóságos uram!

Most tudtam meg, hogy néhai Rippl Rónai [sic!] József festőművésznek Kaposvár város
polgársága emlékművet szándékozik felállítani.

Legyen szabad ez ügyben a szolgálataimat ezúton felajánlanom.

Néhai neves művésznek életnagyságon jóval felüli terméskő vagy márványportréjáért, cca
3 m magas architektúrával, körülbelül 1,5 m³ hozzávaló bronzdekorációval /koszorú, paletta/
beleértve a szállítást, az alapozást és a felállítást

P 9.000. – azaz kilencezer pengőért tudnám elvállalni.

Ha azonban előzetesen külön tervet kellene készítenem, úgy ez természetesen külön
volna fizetendő.

Igen kérem Méltóságos Uramat, hogy ezen ajánlatom szóbeli előadására nekem alkalmat
nyújtani méltóztassék és vagyok

kiváló tisztelettel:

*Gárdos Aladár
szobrászművész
XI Kelenhegyi út 12
műteremház*

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 26490/1936. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

7.

Dr. Kaposváry György Kaposvár polgármesterének levele Lányi Dezső budapesti
szobrászművészhez

Kaposvár, 1936. június 4.

Tárgy: A Rippl-Rónai emlékmű megrendelése.

Nagyságos

Lányi Dezső szobrászművész úrnak.

Budapest.
Teréz körút 25.

60 Ua.

A Rippl-Rónai emlékkút tervét és fényképét a megállapodásról szóló ellenlevél kapcsán tisztelettel megküldöm.

Művész Úr terve a szakbizottságok általános tetszését váltotta ki, mégis a bizottságnak azt az óhaját tolmácsolom, hogy a mellszobor tervezett pipáját lehetőleg mellőzni szíveskedjék, s hogy a mellszobor legalább kétszeres természetes nagyságban szokvány falvastagságban és anyagból készüljön.

A kútmedencét a Művész Úr tervei alapján Kaposvárott fogom elkészíttetni, ugyanúgy a többi kőfaragó (:posztamens:) munkálatokat is.

Különösen felhívom a Művész Úr figyelmét a szállítási határidő pontos betartására, hogy a szobor teljesen készen, helyszínen felállítva legkésőbb augusztus végén átadható legyen, mert ehhez fontos városi érdek fűződik.

Kérem a Művész Urat, hogy a végleges minta elkészítése után annak megtekintésére felhívni szíveskedjék.

A megállapodás kézhezvétele után szíveskedjék egy külön levélben velem közölni, hogy az ellenlevélben foglaltakat magára nézve kötelezőnek elismeri. Ennek megérkezése után a kikötött részletet azonnal folyósítani fogom.

Kaposvár, 1936. jún[ius]. 4.

Dr. Kaposvár György
polgármester.

*Tiszt. különválasztott iratokkal ajánlva ma exp[ediálni].
polg[ár]m[ester] úr személyesen vitte el.*

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 17905/1936. sz.
Kézzel írott, saját kezűleg aláírt tiszttázat. Az utolsó két sort utólag írták rá ceruzával.

8.

Dr. Kaposváry György Kaposvár polgármesterének levele Lányi Dezső budapesti
szobrászművészhez

Kaposvár, 1936. június 4.

Nagyságos

Lányi Dezső szobrászművész úrnak.

Budapest.

Jelen levelünk alapján megbízuk Önt és Ön elvállalja Kaposvár városnak Teleki utcában levő parkjában felállítandó, az Ön műtermében megtekintett, kivitelre pipa nélkül alkalmasnak talált modell szerinti Rippl-Rónai emlékkút tervezését, a szükséges műszaki rajzok elkészítését, a mű szobrászati részeinek /úgy mint a kétszeres természetes nagyságú fej, a festészeti eszközök, oldalak, gyermekalaknak festéktubust szorítva leendő megmintázását/ a modellek gipszöntését és szokvány-minőségben bronzba való kivitelezését minden hozzávaló anyaggal és munkával együtt Budapestről általunk leendő elszállításához teljesen elkészítve, Kaposvárott felállítva 3.000. P. azaz: Háromezer pengőért.

A szobrászati részek átvételi helye Kaposvár. Az átvétel megtörténtéről és a szobor min-taszerűségének elfogadásáról tartozunk Önt akár személyesen, akár levélben maradéktalanul értesíteni.

A kúttal és a medencével kapcsolatos összes kivitelezési munkák, valamint a szobrászati munkák szállítási költségei a fenti 3.000. P.-ben nem foglaltatnak benn. Ezeket a munká-
kat /földkiemelés, alapozás, alapbeton, medencebeton és vasbeton munkát, a szigetelést, a vízvezeték szerelést és a csatornázást és az összes kőfaragó munkát/ mi elvégeztetjük saját költségünkön az Ön által rendelkezésünkre bocsátott tervek és kívánságunk szerint a helyszí-

nen adandó utasítások szerint. A most említett tervek díja, valamint az esetleges személyes helyszíni ellenőrzés díja, végül a szobor felállításánál történő közreműködés díja a fenti 3.000. P.-ben szintén bennfoglalatik.

Kötelezettséget vállal Ön, hogy az esetben, ha a kút és medencével kapcsolatban a kivitelezés során helyszíni ellenőrzés és utasításadás válik szükségessé, felszólításunkra 3 napon belül a helyszínen megjelenik. Személyes jelenléte esetén megtérítjük Önnek a II. osztályú gyorsvonati vasúti jegyet.

Köteles Ön a munkát jelen megbízás elfogadása után azonnal megkezdeni és a lehető legrövidebb idő alatt elkészíteni. A megbízás elfogadása felől tartozik 3 napon belül végleges választ adni.

Tudomásul veszi Ön, hogy a szobrászati munkákat legkésőbb augusztus hó végéig helyszínen felállítva hiánytalanul átadni tartozik nekünk. Jelen megbízás alapján Ön által elvállalt munka teljesítése már azért is fix terminushoz van kötve, mert a felállítandó emlékkút és szobornak a város által 1936. szeptember 6-8 napjaiban rendezendő „ünnepi napok” alkalmával lesz a leleplezése.

Amennyiben a szobrászati munkák 1936. augusztus hó végéig részünkre átadva nem lennének és a kúttal, valamint a medencével kapcsolatos kivitelezési munka által elvállalt ellenőrzés és utasítás nem teljesítése miatt fennakadna, végül ha Ön a szobor felállítása végett a helyszínen meg nem jelennek és ebből folyólag az ünnepi napok alkalmából a szobor leleplezhető nem lenne, úgy tartozik Ön nekünk bíróilag sem mérsékelhető kötbér címén 500. P. azaz. Ötszáz pengőt felszólításunkra azonnal megfizetni. Jogunkban van azonban ezt a kötbér-összeget az Önnek járó munkadíjból az Ön további beleegyezésével levonni.

Esetleg felmerülő káraink megtérítéséhez jogainkat kifejezetten is fenntartjuk.

Az Ön által végzendő szobrászati munkák előhaladásának egyes fázisairól /mint agyagmodellek elkészítéséről, gipszmodellnek bronzöntődébe adásáról, bronzöntés elkészülte után szállítás céljából való átadásáról/ köteles Ön bennünket értesíteni, viszont mi kötelesek vagyunk minden ilyen állapotról az értesítés vételétől számított 5 napon belül meggyőződést szerezni egyrészt azért, hogy a munka mennyire haladt előre, másrészt, hogy az elkészített modelleket kár /száradás, kopás/ ne érje.

A fizetéseket Budapesten teljesítjük. Jelen levél ellenpéldányának vétele után azonnal fizetünk Önnek 500. P. azaz: Ötszáz pengőt, a természetes nagyságú agyagmodellek befejezésekor és megtekintése után 1000. P. azaz: Egyezer pengőt, a gipszmodellnek bronzöntődébe való átadásakor 500. P. azaz: Ötszáz pengőt, a kész bronzszobornak kifogás nélkül történt átvételekor, mégis a felállításnál leendő személyes jelenlétekor pedig 1000. P., azaz: Egyezer pengőt.

Jelen megbízás alapján felmerülő vitás kérdés eldöntése végett kikötjük a járásbírói hatáskört és alávetjük magunkat a kaposvári kir[ályi]. járásbírói kizárólagos illetékességének.

Jelen levelünk kereskedelmi levél, így véleményünk szerint illetékmentes, mégis ha illetékkötelessé válnék, vagy azzá minősítenék, az utána felmerülő minden illeték bennünket terhel. Köteles azonban Ön jelen levelet bélyegköteles használatba vétel előtt hiánytalanul felbélyegezni, amely esetben tartozunk Önnek a fennálló rendeletek szerint lerótt illetéket megtéríteni.

Kaposvár, 1936. évi június hó. 4.

polgármester.

Fenti levelet magamra nézve is kötelezőnek elismerem.

Bp. 1936. VI/5-én

Kiváló tisztelettel

Lányi Dezső

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 16446/1936. sz. Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt kiadmány (szerződés).

9.

Róna József és Kisfaludi Stróbl Zsigmond budapesti szobrászművészek levele dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Budapest, 1936. június 6.

Kaposvár megyei város
méltóságos Polgármesterének

K a p o s v á r

Alulírottak a mai napon megtekintettük Lányi Dezső szobrászművész által tervezett Rippl-Rónai emlékkút tervét és azt kivitellel igen alkalmas megoldásnak találtuk.

Budapest, 1936. június hó 6.-án.

Tisztelettel:

Ajánlott.

Róna József
Kisfaludi Stróbl [Zsigmond]
szobrászművészek.

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 16946/1946. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

10.

Faludi Imre kaposvári kőfaragómester árajánlata Kaposvár város részére a Rippl-Rónai József-szobor és -díszkút talapzatának és medencéjének elkészítésére

Kaposvár, 1936. június 17.

FALUDI IMRE
SZOBRÁSZ ÉS KŐFARAGÓ MESTER
KAPOSVÁR
AZ ÁLLOMÁS ÉPÜLETTEL SZEMBEN
Alapítva 1902.
A kaposvári országos kiállításon
aranyéremmel kitüntetve!

Kaposvár, 1936. június 17.

Ajánlat a Teleki-parkban⁶¹ felállítandó Rippl-Rónai [sic!] szobor talapzatra és medence teljes elkészítésére

Tek[intetes].

Kaposvár M[egyei]. város Gazdasági Hivatalának

Helyben.

F[olyó]. hó 17-én történt személyes felhívásukra van szerencsém a következő ajánlatomat megtenni:

A fenti emléknek és medencének teljesen rajz és utasítás szerint elkészítve, minden munka elvégzésével és anyag hozzáadásával; csak a vízvezeték nyomócsövének az utcai főcsőbe való bekötése nélkül.

61 Hivatalosan nem Teleki park volt az elnevezése, csak a Teleki utcában volt/van. Jelenleg Rippl-Rónai park.

P. 1078. -, azaz egyezer hetvennyolc pengő.

Részletes leírás, melynek betartására kötelezem magamat.

I. Kőfaragó munka:

1 drb. 150 x 45 x 35 és 1 drb. 135 x 58 30 cm. méretű I. o. minőségű haraszi mészkőből rajz és utasítás szerint elkészítve a szobortalapzat.

14,35 f[olyó]m[éter]. 35 x 12 cm. k[ereszt].metszetű vágott haraszi lapokból medence fedkövek készítése, durván megfaragva, a hézagoknak portlandcement habarccsal való ki-kenésével.

II. Beton és vasbeton munka:

1 drb. 130 x 55 x 75 cm. méretű szobortalapzat alatti betonaljzat készítése, 0,54 m³ beton szükséglet.

5,00 m. átméretben köralakú vasbeton medence készítése 20 cm. falvastagsággal, 45 cm. belső úrmagasságban, 6,3 m³ bedöngölt beton szükséglettel; a betonlemezben 3 réteg szigetelő lemezek a rajzszerinti módon való elkészítésével, 4szeri forró bitumennel való lekenésével; a szigetelő lemez felett 2 cm. beton magasságban úgy hossz, mint kereszt irányban 8-8 cm. távolságban 6 m/m beépítésével, összesen 118 kg súlyban. A vasalás csomópontjainak lágyhuzallal való összekötésével, a beton köbméteréhez 270 kg. p[ortland].cement hozzáadásával, a medence belső felületének p[ortland].cement habarccsal való besimítésével.

III. Vízvezeték és csatornázási munka:

10 f[olyó]m[éter]. hosszban 20/29-es ólomnyomócső elhelyezéssel, az utcai főcsőtől – a szökőkút bronz mellékalakjába való bevezetésével együtt, a medence előtt 1 drb. Ulrich féle öntöttvas vízelzáró akna és főcsap beiktatásával, vízelzáró kulccsal együtt, az ólomcsőnek 100 cm.-rel a föld színe alatti elhelyezésével, gödör kiásásával.

Túlfolyó készítése 50/54-es ólomcsőből, a túlfolyónak a medence belső falába vörösréz lemezből készült szűrő elhelyezésével.

17 f[olyó]m[éter]. 100-as cementcső, elhelyezéssel, a lefolyócsatornának a városi szennyvíz csatornába való bekötésével együtt 5%-os esésiszög betartásával.

Az összes munkákért 3 évi teljes garanciát vállalok.

Szíves megrendelésüket várva, maradtam:

Kiváló tisztelettel

Faludi Imre

kőfaragómester

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. Iktatószám nélkül.

Saját fejléces levélpapíron, saját kézzel írt és aláírt ajánlat.

11.

Dr. Kaposváry György Kaposvár polgármesterének megbízólevele Faludi Imre kaposvári kőfaragómester részére

Kaposvár, 1936. június 20.

Tekintetes

Faludi Imre kőfaragómester úrnak,

Kaposvár

Megbízuk Önt, és Ön elvállalja Kaposvár m[egyei]. városnak a Teleki utcában levő parkjában felállítandó Rippl-Rónai szobor föld, kőműves, vasbeton, kőfaragó, vízvezeteki és csatornázási munkáit Lányi Dezső szobrászművész által készített és Ön által ismert kiviteli tervrajz alapján 900. P, azaz: Kilencszáz pengő átalányban az alább részletezett feltételek szerint:

1./ Az összes föld szükség szerint az építkezés helyszínéről a városi műszaki hivatal által megjelölendő helyre elfuvarozandó. Az építkezési színhely a munkálatok befejezése után utasítás szerint teljesen rendbe hozandó.

2./ Az összes vasbetonmunkát tartozik Ön a vasbetonszabályzatnak és utasításnak megfelelően elkészíteni, és pedig:

Készítendő 1. drb. 5 /öt/ méter külső átmérővel bíró köralakú vasbetonmedence. Ez a medence 45 /negyvenöt/ cm. belső mélységű és 20 /hús/ cm. falvastagságú, egy három rétegű szigetelő lemezzel /facement/ látandó el. Ezen szigetelő lemez készítéséhez kizárólag természetes bitument kell felhasználnia. A medence összes munkálatai és a tervrajzban látható előírások; úgymint vasalások, esések, mélységek, hajlatok stb. pontosan betartandók. A vasbetonhoz kizárólag tiszta folyami kavicsot és köbméterenként 300 /háromszáz/ kg. portlandcementet tartalmazó betont használhat fel. A két medencét belülről 1:2 arányú folyami homok és portlandcementből álló vakolatrétegből kell bevonnia, amely azonban csak fasimítóval simítható le. A medence be és túlfolyó nyílásaiban elhelyezendő csövek a betonozási munkálatokkal egyidejűleg helyezendőek el. A szobor talapatához szükséges betonalapzat köbméterenként 240 /kettőszáznegyven/ kg. portlandcementet tartalmazzon.

3./ Egy drb. tervszerinti szobortalapzat készítése első osztályú hibátlan harashti mészkőből, mindenben a rajz és a megadandó utasítások szerint. Macsekölások⁶² és kőhibák kijavítása megengedve nincs. Ugyancsak első osztályú harashti mészkőből készítendő a kör alakú medence fedlapja, amely fedlap rajzszerinti kisebb darabokból tevődik össze. Tartozik azonban ezen fedlap elkészítése előtt a kivitelre és a megmunkálásra vonatkozólag a tervező szobrászművészt megkérdezni és tőle utasítást kérni.

4./ Úgy a vízvezetéki, mint a csatornázási munkálatoknál köteles a legszolidabb anyagokat felhasználni és azt üzemben, a városi előírásnak megfelelő állapotban átadni. A beömlést szabályozó csőben egy altalajt elzáró fősaport kell beiktatnia és a nyomócsőnek legalább 1 méternyire kell a föld alatt feküdnie.

Egyebekben a vízvezetéki és a csatornázási munkák az 1936. június hó 17-én kelt ajánlatában leírás szerint végzendők el.

5./ Köteles Ön a munkálatok során a tervező szobrászművész minden utasításához alkalmazkodni.

6./ Tudomásul veszi Ön, hogy az elvállalt munkálatokat legkésőbb 1936. évi augusztus hó 15-ig teljesen befejezve hiánytalanul átadni tartozik, mert a felállítandó emlékkútnak az általunk 1936. szept. 6–8. napjaiban rendezendő „ünnepi napok” alkalmából lesz a leleplezése. Amennyiben e munkák a most említett időpontban nekünk átadva nem lennének és ebből kifolyólag az emlékkút leleplezendő nem lenne, tartozik Ön nekünk bíróilag sem méréselkelhető kötbér címén 200 P, azaz: Kettőszáz aranypengőt megfizetni, vagy jogunkban áll ezt az összeget az Önnek járó munkadíjból levonni. Egyéb felmerülő káraink megtérítéséhez jogainkat fenntartjuk.

7./ A vállalati összeg kifizetésének a munka teljes befejezése és hiánytalan átvétele után van csak helye. Mégis a kifizetés előtt szabályszerű nyugtával tartozik Ön igazolni előttünk, hogy a munkások után járó törvényes OTI járulékokat, a munkások munkadíjait kifizette, ellenkező esetben jogunkban áll az ennek megfelelő összeget az Önnek kijáró összegből viszatartani e célból.

8./ Jelen megbízásból folyólag felmerülő minden vitás kérdés eldöntése végett aláveti Ön magát a kaposvári kir[ályi]. járásbíróság kizárólagos hatáskörének és illetékességének.

62 „A macsekölás során a hibás részeknél ugyanúgy befelé ékszerűen szélesedő fészkeket vésnek, de ezeket a kő örleményéből és a kőfajta természetének megfelelő kötőanyagból kevert műmasszával, az ún. macsekóval töltik ki.” Laczkovics János: A konzolos kőszerkezetek helyreállításának és fenntartásának műszaki problémái. http://www/arch.eptort.bme.hu/16/16laczko.html#_edn6 (Letöltés ideje: 2011. október 10.)

9./ Jelen levél véleményünk szerint, mint kereskedelmi levél illetékmentes, mégis, ha illetékkötelessé válnék, vagy azzá minősítették, az ezután kivetendő minden illeték és esetleges bírság Önt terheli, Önt terheli a nyugták illetéke is.

Jól megértés után aláíratott.

Kaposvár, 1936. évi június hó 20 n.

Elfogadtam

kmft.

Faludi Imre

Kaposváry [György]

polgármester

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. Iktatószám nélkül. L. rakva a 7510/1936. számnál.

Írógéppel írt és mindkét fél által saját kezűleg aláírt kiadmány (szerződés).

12.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész levele Kaposvár Megyei Város Polgármesteri Hivatalához

Budapest, 1936. július 15.

Megállapodásunkra való hivatkozással tisztelettel értesítem Önöket, hogy a Rippl-Rónai kút agyagmodelljei elkészültek és kérem azokat sürgősen műtermemben megtekinteni, hogy a gipszöntést elvégeztethessem.

Csatoltan küldök két darab újabb rajzot a kút architektúrájáról azzal a változtatással, hogy a fejet tartó oszlop magasságát 12 cm.-rel növeltem és az oszlop tövébe egy tag került.

Az idő rövidsége miatt kérem a kőfaragó és egyéb munkákat kiadni, valamint megállapodásunk szerint, a modellek megtekintése után a nekem járó esedékes pénz kiutalásáról is gondoskodni.

A kőfaragó munka kiadásánál azaz a vállalkozókkal való megbeszélésnél szívesen rendelkezésre állok, mert ez egy speciális munka, amihez tapasztalat és útbaigazítás szükséges.

Várva szíves értesítésüket, maradtam

kiváló tisztelettel:

Lányi Dezső

szobrászművész

Budapest, 1936. július hó 15.

AJÁNLOTT.

U. i. A mellszobor pipa és sapka nélkül készül.

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22796/1936. sz. Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

13.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd beadványa dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Kaposvár, 1936. július ?

Méltóságos dr. Kaposváry György Kir[ályi]. Kormányfőtanácsos Városi Polgármester Úrnak

K a p o s v á r

/:közügyben bélyegmentes:/

fellebbezés

dr. Fekete Gyula ügyvéd
kaposvári lakos adózó polgárnak

Kaposvár m[egyei]. város képviselőtestületének 72/1936/29360 sz. a[latt]. hozott határozatának sérelmes része ellen a Rippl Rónai [sic!] féle szobor ügyben. -

Méltóságos kormányfőtanácsos Polgármester Úr!

Kaposvár m[egyei]. város legutóbbi képviselőtestületének 72/936/29366 sz. a. hozott határozata ellen, mellyel a városunkban felállítandó Rippl Rónai [sic!] szoborra 4000 P szavaztatott meg és annak kivitelét ismeretlen nevű és Rippl Rónay [sic!] festőművészt személyesen nem is ismerő egyénre bízta, főleg oly modorban való kivittel, melyről hallomás után annyit sikerült megtudni, hogy a világhírű festőművészet városunknak mellszobrában pipával szájában, fején sapkával, előtte vagy oldala mellett vízugarakat lövellő víztartállyal kívánja megvalósítani, -

f e l l e b b e z é s s e l

kell közérdekből és a józtlenség nevében élnem, mert ennek a szobornak a felállításával hamarosan odajutnánk, amint azt Hegedüs Loránt beszéli, hogy a főváros 12 pár fogatú ökrösszekeret ajánl fel Kecskemét városának, hogy Katona Józsefnek életnagyságú és jobbkezeben feje fölé emelt tollat tartó szobrát épen szállíttassa el a Múzeumkertből. –

Nagynevű festőművészünk, Rippl Rónai [sic!] mellszobrának Kaposvárott szülővárosában felállításának eszméje akkor merült fel, amikor az Orsz[ágos]. Magy[agyar]. Iparművészeti Társulat 1934-ben kiállítást rendezett a Turul szálló termeiben és annak egyik díszítése tárgyául lekérte Ligeti Miklós szobrászművész által alkotott azon mellszobrát Rippl Rónainak [sic!], mely szobor Budapest legtöbb műkiállításán dísz tárgyal szerepelt, de ennek a szobornak kaposvári elhelyezése senkinek sem jutott eszébe, amíg ezt a szobrot Kaposvárott a Turul termeiben az iparművészeti tárgyak között nem láttuk magunk előtt férfias szép fejével, hullámos hajával és szemeiből a génius tüzeinek kisugárzását véltük érezni, ajkán a barátságos mosollyal. –

E szobornak városunk részére társadalmi úton való megszerzésére a lépések már akkor 1934 tavaszán meg is történtek és Ligeti Miklós, a szobor alkotója és az elhunyt Rippl Rónai [sic!] kebelbarátja, akik a budai várkert alatti atelierben,⁶³ melyet a közoktatási minisztérium művészi osztályának vezetője K. Lippich ~~Kornél~~ Elek⁶⁴ ingyen ajánlott fel részükre és egymást kölcsönösen fiatalságuk és művészi inspirációjuk teljességében szoborban és festményben egymást megörökítették lelkük és külsejük részleteiben való megismerése és átértése után, – ez a Ligeti Miklós baráti szeretetből és elhunyt művésztársa iránti kegyeletből késznek nyilatkozott Rippl Rónainak [sic!] mellszobrát 1200 P.-ért bronzból öntve és általa Kaposvárott kifaragtatott márvány talapzatra állítva szülővárosának Kaposvárnak átengedni, sőt örömmel fejezte ki készségét arra, hogy művésztársaival, Lyka Károllyal és másokkal nem csak lejön a felállításra alkalmas hely és intim környezet kiválasztására, de lejönnek egész sereg művésztársaikkal együtt a szobornak ünnepélyes átadására. –

Az eszmének társadalmi úton való megvalósítására ily előzmények alapján az Orsz[ágos]. Magy[ar]. Mérnök és Építészegylet Kaposvári Osztálya kéretett fel Kladnigg Alajos korm[ány]. főtanácsos igazgató főmérnök elnöke személyében,⁶⁵ aki az 1934 május 8.-án kelt levelében a közügyek iránti önzetlen lelkesedése alapján a legnagyobb készséggel vállalta, sőt azt is

63 Atelier (francia): műterem.

64 Áthúzás – és a többi áthúzás is – az eredetiben, az Elek keresztnév utólag tollal fölé írva. Lippich Elek (1862–1924) költő, művészeti író.

65 A MIR Kaposvári Cukorgyárának igazgatója.

közölte, hogy a város Polgármesterével alkalmas „helyül a Megyeház déli frontján lévő kis parkban” jelölték meg. –

Kladnigg elnök úr ezek közlése után a közlegő cukorgyári campaignera⁶⁶ erőgyűjtés végett Gastein⁶⁷ fürdőre utazott és még azon év őszén az ő elnöklete alatt a helybeli mérnöki és építészegylet a Nemzeti Casinóban tartott ülése után, melyre a város polgármestere is meghívatott, nagy örömmel újságolta a határozatot, hogy a város Polgármesterétől is sikerült azon ígéretet megkapni, hogy az 1200 P költségnek felét, 600 P-t kész a város sajátjából fedezni. –

Miért nem történt meg a Mérnök és Épít[ész]. egylet részéről a további 600 P-nek társadalmi úton való összegyűjtése, esetleg a vármegyétől kieszközlése, – annak okát nem tudjuk. –

Ezen előzményekkel szemben városunk közönségének körében nagy meglepetést, sőt megütközést keltett az a körülmény, hogy a legutóbbi időben egy teljesen ismeretlen nevű egyén neve került forgalomba, aki a Rippl Rónai [sic!] szobrának kivitelével, illetőleg elkészítésével bízathat meg; aki talán Rippl Rónait talán életében sohasem látta, lelkületét nem ismerte, külsejét részleteiben nem tanulmányozhatta és evvel szemben levétessék a megvalósítás napirendjéről Ligeti Miklósnak lelkéből lelkezett Rippl Rónai [sic!] szobra, amelybe szívének melegségét és felfokozott inspirációját öntötte évtizedekkel ezelőtt. –

De megütközött városunk közönsége azon is, hogy mért kelljen közpénzekből 4000 P-t költeni egy inferiorab[b]⁶⁸ munkáért, tehát háromszornál is többet, mint amennyiért Ligeti Miklós mester hajlandó volt és bizonyára hajlandó lenne jelenleg is sokkal magasabb színvonalon [...] ⁶⁹szülővárosának rendelkezésére bocsájtani és itt felállítani. –

Hogy mily művészi értékű Ligeti Miklósnak Rippl Rónairól [sic!] készült mellszobra, azt mutatja

- 1./ hogy Budapest fővárosunk majd minden műkiállításán ez a szobor dísz tárgyul szolgált;
- 2./ Budapest székváros ugyanezt a szobrot nemcsak mint Ligeti Miklós remekét, de Rippl Rónai [sic!] leghűbb képmását a maga részére megszerezte és a volt Egyetem utcai volt gróf Károlyi féle palotában lévő képtárában a Rippl Rónai [sic!] képekkel díszített teremben elhelyezte;
- 3./ Hogy ez a szobor reprodukálva szerepel a francia akadémia tagjának Reinachnak a Lázár Béla által magyarra fordított „A művészet kistükre” című könyv már 1906. évi kiadásának 335-ik lapján;
- 4./ Hogy az angolul olvasó közönség részére a Magyar kultúra és művészet ismertetésére szánt propaganda folyóiratban, a The Hungarian Quartely ismert legutóbbi számában François Gauchot elragadtatással szól és ismerteti Rippl Rónainak [sic!] festészetét és együtt említi Cézanne, Toulouse-Lautrec, Gauguin, Bonnard, Vuillard stbi nagy francia festőművészek neveivel. –

Ezen szobor a Megyeháza déli frontján lévő parkban felállítva kalaplevételre fogja késztetni a szemlélőt nemcsak a nagy festőművész iránti tiszteletből és kegyeletből, hanem egyúttal a szobor megalkotójának magas művészeti koncepciójának és mintázásának magas művészeti foka elismeréséből. –

Evvel szemben a képviselőtestület által a 96 rendes tagból csupán 15 jelenlétében megszavazott mellszobor a művészt pipával szájában és papír sapkával a fején majdnem pojáca szerűen ábrázolja hallomás szerint és valósággal profanizálná városunk nagy szülőltjét, nem hogy méltó emléket nyújtana annak. – Ily pipa sapkával való megjelenés inkább illenék egy életnagyságú teknővájó-cigánynak alakjához, vagy egy kettősletrán szobát másoló piktoréhoz!

S mire való egy kegyeletes emlékműhöz a szökökút? Hogy a mozgó víz sugár zavarja vagy elterelje a mozdulatlan főalaktól a figyelmét?

Rippl Rónai [sic!] művészetében soha nem használt vízfestéket, acquarelt, csak olajjal és pastellel dolgozott. – Nem e lett volna stílszerűbb, ha az ismeretlen nevű szobrász

66 Campaigne (francia): kampány.

67 Gastein: Bad Gastein. Héres gyógyfürdőhely Ausztriában.

68 Inferiőr (latin): alárendelt, alsóbbrendű, kisebb értékű.

69 Az olvashatatlan szót tollal írta be dr. Fekete Gyula.

talán a doveri krétopartról egy darabot választott volna háttérül, vagy talán egy benzin olaj kutat?

Budapesten a Tudományos Akadémia előtti kis parkban látható Szarvas Gábor, Salamon Ferenc stb. magas postamentumon álló mellszobra és csodálatos azok alkotóinak egyike sem jutott azon geniális eszmére, hogy pipát illesszen agyaruokra, sapkát fejükre és szökőkutat oldalukra! Valamikor jártam Nürnbergben, ahol századok óta ismerték a gyerekek is, hogy

„Hans Sachs war ein Schu-
Macher und Poét dazu”⁷⁰

és csodálatos, a jó nürnbergieknek soha nem jutott eszébe Hans Sachsot háromlábú vargaszéken szurkos fonállal kezében megörökíteni. –

Még ha Kaposvár valamely alpesi vidéken örök hóval borított hegy lábánál feküdnek, ahol állandóan és ingyen folyik a víz a magasból akkor még valahogy megtudnánk magunknak magyarázni a szobor mellé tervezett szökőkutat. – De itt nálunk Kaposvárott, ahol a város a gözzel feltolatott vizet nekünk az óradíjon túl köbméterenkint 35 fillérért adja s hogy a Horthy parkban létező fontaine lumineux-ok⁷¹ is csak akkor öntik a vizet, amikor egy miniszter téved a városba, – míg a színház mögötti parkban a niaragai vízesés utánzat csak vasárnap délutánonkint mosogatás után csöpögten némi vizet, hogy a babájával ott sétáló bakák a békák ugrásain gyönyörködhessenek egy fél órán át, – még Sholz Gyula által a színház elé épített és naponkint legfeljebb 10 litert fogyasztó majolika szökőkút pedig egyáltalán soha vízszugart ki nem lök, – akkor kétségtelen, hogy a tervbe vett szökőkútnak még kevésbé jutna vízszugár. – Mirevaló lenne tehát a szobor költségét 50 P-vel öregbíteni?

Ha a város vezetősége az ismeretlen szerző tervének és a Ligeti szoborral való egybevetés mellett kikérte volna a kaposvári Építész és Mérnökegylet véleményét, vagy pedig csak közszemlére tette volna a kettőt a 35.000 lakossal bíró város lakossága előtt, vagy csak ennek egy tizedrésze előtt, – akkor nem eshetett volna meg a képviselőtestület azon sottise-a,⁷² mely a fellebbezéssel megtámadott határozatában került nyilvánosságra. –

Mindezek alapján kérem méltóztassék jelen fellebbezésemet a vármegye Alispánja Ómél-tóságához felterjeszteni, hol is esedezem, hogy a sérelmes elsőfokú határozat megváltoztatásával illetőleg megsemmisítésével Kaposvár városának a Ligeti Miklós féle lényegesen olcsóbb művészi szempontból pedig sokkal értékesebb Rippl Rónai [sic!] féle bronzszobor felállítására az engedélyt megadni, illetőleg a felállítást neki meghagyni méltóztassék. –

Tisztelettel:
dr. F e k e t e Gyula ügyvéd
kaposvári lakos adózó polgár. –

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 22089/1936. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírva és bélyegzőlenomattal hitelesítve készült beadvány.
Áthúzások az eredetiben.

14.

Dr. Kaposváry György Kaposvár polgármesterének jelentése dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd fellebbezése tárgyában Stephaich Pál somogyi alispán részére

Kaposvár, 1936. július 16.

Kaposvár megyei város polgármestere.
22.089/1936. szám.

70 „Hans Sachs egy cipész volt és hozzá még költő is.”

71 Fontaine lumineux (francia): szökőkút fény.

72 Sottise (francia): hülyeség.

Tárgy: dr. Fekete Gyula fellebbezése a Rippl-Rónai
féle szobor ügyében hozott 72/1936/29360 sz. vég-
határozat ellen.

Melléklet: csomag.

Alispán Úrnak,

Kaposvár.

A tárgyjelzőben írt felebbezést a vonatkozó iratok kapcsán azzal a kérelemmel terjesztem fel, hogy annak elutasításával a 72/29360/1936. sz. közgyűlési véghatározatot jóváhagyni szíveskedjék.

Úgy a szakbizottságok, mint a képviselőtestület tagjai jól ismerték a felebbezésben említett s a Turul szállóban kiállított Ligeti Miklós-féle szobormintát, mégis egyhangúlag a kivitelezésre kerülő Lányi Dezső – tényleg hírneves – szobrászművész tervezete mellett döntöttek. Eme döntés helyességét igazolja a csatolt szakvélemény, amelyet a leghivatottabb szobrászművészek állítottak ki.

Ami pedig a szobor felállításának anyagi részét illeti, arra vonatkozólag tisztelettel jelentem, hogy a Mérnök és Építészegylet gyűjtéséről tudomásom nincs s erről a bizottsági üléseken jelen volt egyesületi tagok sem tettek említést.

Egyébként ezen aránylag csekély befektetés sürgősségét azon körülmény tette indokolttá, hogy a f. évi szeptember 6–8-án rendezendő ünnepnapok fénye, a szobor leleplezésével emeltessek s az idegenforgalom fokozása mellett maradandó emlék állíttassék.

Kaposvár, 1936. évi július hó 16-án.

[olvashatatlan aláírás]
polgármesterh[elyettes].

[A hátoldalon kézírással.] 16946/1-1936.

Méltóságos Alispán Úr!

Kaposvár város 1936. évi II. számú pótköltségvetését számszerint megvizsgálta, helyesnek találta és jóváhagyásra javasolja a vármegyei számvevőség, mert póttadó kivetést nem igényel.

Ami dr. Fekete Gyula ügyvéd felebbezését illeti, mivel művészeti kérdésekben a számvevőség nem illetékes, erre nézve nem nyilatkozik a

Vármegyei Számvevőség
Kaposvár, 1936. július hó 27.

[olvashatatlan aláírás]
várm[egyei]. számv[evőségi]. főtanácsos,
várm[egyei]. számv[evőségi]. főnök.

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 16946/1/1936. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt kiadmány.

15.

Somogy vármegye másod- és tiszteletbeli főjegyzőjének leirata dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd fellebbezése tárgyában

Kaposvár, 1936. július 29.

Somogy vármegye alispánjától.

K. 16.946/2-1936 szám.

Tárgy: dr. Fekete Gyula kaposvári lakos felebbezése Kaposvár m[egyei]. város képviselőtestületének 72/1936 számú határozata ellen, melyben a felállítandó Rippl-Rónai szobor tárgyában döntött.

P O L G Á R M E S T E R Ú R N A K

KAPOSVÁR.

A felebbezés érdemi elbírálása, illetve a képviselőtestületi határozat jóváhagyása előtt az összes iratok kiadása mellett felhívom Polgármester urat, hogy a felállítandó Rippl-Rónai szoborra, illetve annak kivitelezésére Lányi Dezsőn kívül más neves szobrászművésztől is kérjen be terveket, esetleg tervpályázat útján.

Az így birtokába jutott összes tervek felülvizsgálata után hozasson azután csak döntést, hogy az így rendelkezésre álló több mű közül lehessen a művészi és anyagi szempontból legmegfelelőbbet kiválasztani és megvalósítani.

Kaposvár, 1936. évi július hó 29-én.

[olvashatatlan aláírás]

alispán. h[elyett].

várm[egyei]. II. és t[isztelet]b[eli]. főj[egy]ző

SOMOGY VÁRMEGYE ALISPÁNJA

[körpecsét lenyomata]

250 gr. mell[éklet].

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. K.16.946/2-1936. szám. és V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz. Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt és hivatali körpecséttel hitelesített kiadmány.

16.

Dr. Kaposváry György Kaposvár polgármesterének jelentése dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd fellebbezése tárgyában Stephaich Pál alispán részére

Kaposvár, 1936. augusztus 10.

Kaposvár megyei város polgármestere.
24.258/1936. szám.

Tárgy: Dr. Fekete Gyula kaposvári lakos fellebbezése a Rippl-Rónai szobor megrendelése ügyében.

Hivatkozási szám: K. 16.946/2/1936.

Mellékletek száma: csomag.

M é l t ó s á g o s

A l i s p á n Ú r n a k,

K a p o s v á r .

Fenti számú felhívására tisztelettel jelentem, hogy a Rippl-Rónai-szobornak Lányi Dezsőtől való megrendelését azért határozta el a képviselőtestület, mert nevezett szobrászművész alkotása a hivatott szakértők véleménye szerint kivitelre a legalkalmasabb volt. A képviselőtestület, a műszaki bizottság tagjai, a szakértők nagyon jól ismerik a fellebbező által favorizált és ajánlott Ligeti Miklós alkotását, amelyet nagyságánál és egyéb hátrányainál fogva szabad téren való felállításra alkalmatlannak találtak. A bizottságok és a szakértők helyes döntésének bizonyítéka éppen a fellebbező által becsatolt fénykép, amelyről megállapítható, hogy a szobor semminemű hasonlatosságot nem árul el. Ellenben a Lányi Dezső alkotásáról becsatolt fényképről mindenki, aki a művészt jól ismerte, megállapíthatja, hogy a szobor a megszólalásig élethű.

Tudomásom szerint képek, szobrok megrendelésénél úgy városom, mint egyéb hatóságok is a legtöbb esetben mellőzték a tervpályázat kiírását s egy-egy jól ismert művésznél eszközöltek megrendeléseket. Ez az eljárás a legteljesebb mértékben indokolt volt a jelen esetben, mert a szobor készítésének a költsége egy esetleges tervpályázat kiírásának költségével nem áll arányban, ezenkívül a szobor leleplezését a kaposvári ünnepi napok egyik fő attrakciójának szánta a képviselőtestület, így annak megrendelése annyira sürgős volt, hogy a fenti eljárást feltétlenül mellőzni kellett.

Tekintettel arra, hogy a képviselőtestület a 72/1936. számú határozatában név szerinti szavazással a határozat azonnali végrehajtását rendelte el, így a szobor alapzata már elkészült, maga a szobor is ~~elkészült~~⁷³ öntés alatt áll, ennél fogva a tervpályázat kiírása, vagy újabb tervek bekérése nemcsak az ünnepi napok rendezésénél idézne elő zavarokat, de a várost anyagilag is károsodás érné.

Mindezek előrebocsátása után tisztelettel felkérem Méltóságodat, hogy a felhozott indokok alapján a K. 16.946/2/1936. számú leiratában foglalt rendelkezés mellőzésével dr. Fekete Gyula fellebbezését elutasítani és a képviselőtestület határozatát jóváhagyni szíveskedjék.

Kaposvár, 1936. évi augusztus hó 10-én

polgármester

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 24258/1936. sz. Írógéppel írott, aláírás nélküli másodlat.

17.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Kisgyűlésének határozata

Kaposvár, 1936. szeptember 30.

Somogy vármegye alispánjától.

K. 16946/3.-1936. szám.

Tárgy: Rippl-Rónai emlékmű stb. tárgyában hozott képv[iselő]. testületi határozat.

V é g h a t á r o z a t.

Kaposvár megyei város képv[iselő].testületének 1936. évi június hó 23-án tartott rendkívüli közgyűlésében hozott 72/20366/1936. kgy. számú határozatát, mellyel kimondta, hogy Lányi Dezső szobrászművész terve szerint készítendő Rippl-Rónai József emlékmű felállítási költségeire a háztartási alap VI. csoport II. fejezet 1 cím 2 g/ rovata terhére 4000 Pengőt, az 1936. évi ünnepi napok rendezésével felmerülő költségek fedezésére a háztartási alap III. csoport II. fejezet 6 rovata terhére 6000 Pengőt, továbbá a parkoknak, tereknek, sétányoknak az ünnepi napok alkalmával szükségessé váló jókarba helyezési költségeire a háztartási alap VI. csoport II. fejezet I rovata, 2 a/ cím terhére 2000 Pengőt, összesen 12.000 Pengőt az 1936. évi II. számú pótköltségvetés terhére megszavaz, dr. Fekete Gyula ügyvéd kaposvári lakos fellebbezésének elutasítása mellett, jóváhagyjuk.

Megokolás.

Dr. Fekete Gyula ügyvéd kaposvári lakos a fenti tárgyú képv[iselő]. testületi határozat azon része ellen, mely kimondja, hogy a Rippl-Rónai József emlékmű felállítását Lányi Dezső terve szerint készítsék el, szabályszerű időben felterjesztetett fellebbezést jelentett be. A fellebbezésben kifogásolja, hogy a képv[iselő].testület az emlékmű kivitelét ismeretlen nevű, Rippl Rónai [sic!] József festőművészt személyesen nem ismerő egyénre bízta, aki a világhírű

73 Áthúzás az eredetiben.

festőművészt pipával a szájában, fején sapkával, előtte, vagy oldala mellett vízsugarakat lövelő víztartállyal kívánja megvalósítani.

Felebbező kéri tehát, hogy a kisgyűlés Kaposvár megyei város képv[iselő].testületének vonatkozó határozatát változtassa meg és az emlékmű elkészítésével Ligeti Miklós szobrászművészt bízta meg, – aki Rippl-Rónai Józsefnek kebelbarátja volt, az ő alakját többször mintázta és róla világhírű mellszobrot készített, mert így az emlékmű bizonyára élethűbb, művésziesebb és főleg lényegesen olcsóbb lenne.

A beterjesztett iratokból és a polgármester jelentéséből megállapította a kisgyűlés, hogy a polgármester, illetve a képviselőtestület szabályszerűen a közszállítási szabályok rendelkezéseinek megfelelően járt el és ezért a felebbezésnek helyt nem adott.

Megállapította a kisgyűlés, hogy az emlékmű odaitélése előtt szabályszerű zártkörű versenytárgyalást hirdettek. A közszállítási szabályzat 15. §-ának 1./ pontja szerint pedig, tekintettel arra, hogy művészi alkotásról van szó, zártkörű versenytárgyalásnak helye volt. A polgármester ajánlatot kért be Karácsonyi Géza budapesti szobrászművész tanártól, aki cca 7500 Pengőért volt hajlandó elvállalni az emlékmű elkészítését, ajánlatot kért be tovább Gárdos Aladár budapesti szobrászművésztől, aki 8000 Pengőért volt hajlandó az emlékműt elkészíteni. Szóbeli tárgyalásokat folytatott polgármester továbbá Ligeti Miklós szobrásszal is, aki igaz, hogy Lányi Dezső 3000 Pengős ajánlatával szemben 2400 Pengőért elkészítette volna az emlékművet, azonban mellékalakok nélkül, és ha figyelembe vesszük a mellékalakok értékét, akkor Ligeti Miklós ajánlata is drágábbnak mondható Lányi Dezső ajánlatánál.

Mindezekből megállapítható, hogy a szobor megrendelését szabályszerű zártkörű versenytárgyalás előzte meg, a polgármester kellő gondossággal járt el és a képv[iselő].testület helyes döntését bizonyítja az a körülmény is, hogy az iratokhoz csatolt Róna József, továbbá Kisfaludi Stróbl Zsigmond szobrászok szakvéleménye szerint a Lányi Dezső szobrászművész által tervezett emlékmű terve kivitelre igen alkalmas.

Mindezeket figyelembe véve a felebbezés elutasításával a képv[iselő].testületi határozatot a kisgyűlés jóváhagyta.

Ezen határozat ellen a kézbesítés napját követő naptól számított 15 napon belül Kaposvár megyei város polgármesterénél benyújtható és a m[agyar]. kir[ályi]. belügyminiszter úrhoz intéendő felülvizsgálati kérelemmel lehet élni.

Erről Kaposvár megyei város polgármesterét 24258/1936. számra az iratok kapcsán tudomás és megfelelő további eljárás végett értesítjük.

Kelt Somogy vármegye törvényhatósági kisgyűlésének Kaposváron 1936 évi szeptember hó 30-án tartott rendes havi ülésében.

alispán

16946/3

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai K. 16946/3.-1936. sz. Másolat Somogy Vármegye Törvényhatósági Kisgyűlésének határozatából 1936. szeptember 30. Írógéppel készült, hitelesítés nélküli kiadmány.

18.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd fellebbezése Stephaich Pálhoz, Somogy vármegye alispánjához

Kaposvár, 1937.?

Dr. Fekete Gy[ula]

Méltóságos
Stephaich Pál úrnak,
Somogy megye Alispánja

Helyben

Kiegészítő irata

dr Fekete Gyula kaposvári adózó polgárnak a Kaposvár város képviselőtestülete által 72/1936/29360 sz[ám]. a[latt]. hozott és a Rippl-Rónai szoborra vonatkozó határozat ellen benyújtott

Dr FEKETE GYULA

ügyvéd

KAPOSVÁROTT

Fekete Gyula

és 1694/936 sz. a

II. fokra hozzáérkezett

felelkezésben kifejtetteknek.

Méltóságos Alispán uram!

Kaposvár városának a Rippl-Rónai szobor kivitele elleni ügyében beadott felelkezésemhez Méltóságod engedélyével a kívánságára becsatoltam a Ligeti Miklós által készített Rippl-Rónai szobornak egy olaszországi műkiállításán felvett fényképét, azon kívül a Budapest s[zé]k[es] fővárosnak a volt gróf Károlyi palotában levő műgyűjteményében álló u. a. tárgyú szobrát alapzattal.

Ezen fényképeknek a várostól átküldött fényképekkel való összehasonlítás folytán méltóságod első pillantásra meggyőződést szerezhettek, hogy a Ligeti-féle szobor annak élethű mását, arczát és lelkét visszatükröző képezi annak a városnak szülöttének, akit mindnyájan személyesen ismertünk és láttuk, amint köztünk és városunkban mozgott és ténykedett.

Míg ezzel szemben a város által beterjesztett fénykép nemcsak élethű mását nem képezi, hanem egyszerűen fodrász kirakatba illő figura, mely egy ismeretlen jóképű s jól fésült alakot mutat, de semmi esetre sem Rippl-Rónait.

Ha esetleg, mit el nem ismerek s ha csupán feltételeznők, hogy a Ligeti Miklósé valamivel kisebb méretű lenne is a másíknál, akkor is a művészibb s tökélyetesebbet kellene s kell elfogadni, mert nem a nagyméretűségtől függ annak értéke és becse, hanem annak művészibb s hűbb minőségétől. S arra a helyre, ahova az szánva van, épen megfelelné, sőt intimitásánál fogva még jobban bokrok és virágok előterében.

Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy mikorra a mérnök- és építészegylet helyi bizottsága azt Kladdnig⁷⁴ úr elnökle alatt egyhangúlag elfogadta, tudtával volt annak, hogy nem Szabó István-féle életnagyságút kíván és talál megfelelőnek a Rippl-Rónai nevéhez és a város viszonyainak, hanem azt a szobrot, melyet itt a városban az Iparművészeti Kiállítás alkalmával ismert, látott és egyhangúlag elfogadott.

Sőt a Mérnök és Épít[ész].egyletet azon gyűléséről felvett jegyzőkönyvben, mely annak kivitelét elfogadta, ott hitelesítve a város Polgármesterének hozzájárulási nyilatkozata nemcsak, hanem annak felállításához szükséges fe[...]ég(?) összeg felajánlása is. Ha jó volt neki akkor és jó volt a város művészi és műszaki értelmiségének, mi bújt a dolog mögé, hogy most amellé sorakozott, hogy a művészileg kevesebb értékűhöz, Rippl-Rónai másához egyáltalán nem hú és drágább, több mint háromszoros költségbe kerül álljon a város a közönsége örök szégyenletére!

74 Kladdnig Alajos a Magyar Mérnök és Építészegylet Kaposvári Osztálya elnöke és a MIR Kaposvári Cukorgyárának igazgatója.

Aki eltért az általa kiválasztott Széchenyi tértől a felállításnak általa legjobbnak vélt helyétől elállott alkudozás után s a fejnek sapkával való mintázástól, és elállott még az agyarral tervezett pipától is, az nem művészi csúcsteljesítményt alkotott és árult el, hanem minden áron való ragaszkodást a megbízásnak á tout prix⁷⁵ megkapásához.

Méltóztassék ezen okok alapján is a felebbezésemben előadott kérelmemnek a jó ízlés és a város érdekében helyt adni.

Tisztelettel

dr Fekete Gyula kaposvári adózó
polgár

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16946/2. sz.
Írógéppel írott, kézzel aláírt és ügyvédi pecséttel is hitelesített beadvány. (Számos elütéssel.)

19.

Lányi Dezső budapesti szobrászművész levele Kaposvár Megyei Város
Polgármesteri Hivatalához

Budapest, 1936. szeptember 16.

LÁNYI

szobrász

Teréz-körút 25.

Budapest, 1936. szeptember 16.

K a p o s v á r m e g y e i v á r o s
tekintetes Polgármesteri Hivatalának,

K a p o s v á r .

Ottlétemkor az elszámolásomat megcsináltam, de részemre a következő összeg jár még. Mivel az ünnepi napok miatt a Hivatal túl volt terhelve munkával és nekem el kellett utazni, nem tudtam végleges elszámolást bevárni, kérem nekem a

230,40 pengőt minél előbb kezeimhez juttatni, mely összeget alább részletezek:

három alkalommal 6 perces, három alkalommal	
3 perces telefonbeszélgetés és táviratok	27,-- pengő
a fizetések késése miatt felmerült munkabér többlet	165,--
a kőfaragók késése miatt 8 órai munkatöbblet	
/felemelt órabér á[ra] 2,40/	18,40
a kőfaragók hiányos munkája miatt szükségessé vált művezetés	20,--
Összesen:	230,40 pengő

A fenti összeg a vállalati összegben kívül jár még nekem, mivel az én mulasztásom miatt merült fel. A fenti külön kiadásokon kívül még volt kiadásom a hiányos kőfaragó és egyéb [sic!] /sziklamunka, kertész után járás, az emlék körüli munkák, melyek nem tartoznak a vállalt munkám körébe/ hiányok miatt, továbbá szállodai és ellátási költség, valamint tekintélyes összegű autószámla, amit nem számítottam fel, pedig nem vagyok abban a helyzetben, hogy azt a költséget is viseljem.

Faludi ottani kőfaragómester különmunka címén 30,-- pengőt követel tőlem. A kút kőfaragó munkálatait pedig nem én adtam ki, miért is kérem, hogy ezt a követelést Faludival elintézni szíveskedjék, Faludinak ilyen értelemben írtam.

75 Á tout prix (francia): minden áron.

Ismételten kérem a fentebb részletezett összeget mielőbb kezeimhez juttatni és vagyok
kiváló tisztelettel:
Lányi Dezső
szobrászművész

ajánlva

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 29327/1936. sz. Lerakva
a 7510/1936. számnál.

Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt levél.

20.

Dr. Mihályfi Ernőnek, a Népművelési Minisztérium miniszterhelyettesének leirata
a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságához

Budapest, 1952. október 23.

Másolat

N É P M Ű V E L É S I M I N I S Z T É R I U M
Budapest, V. Báthory utca 10.

Somogy megyei Tanács Végrehajtóbizottságának.

Kaposvár.

sz. 863-9-19/1952.

Előadó: Csók László.

A kaposvári városi tanács VB. elnöke támogatólag küldte el a múzeum kérését, hogy Rippl-Rónai új szobrát ne a temetőben, hanem a múzeum előtti parkban állítsuk fel. Ha ezzel a megyei tanács egyetért, a Népművelési Minisztérium részéről kifogást nem emelek. Megjegyezni kívánom, hogy ebben az esetben a megyei, vagy városi tanácsnak kell gondoskodnia az áthelyezéssel kapcsolatban, a tervezett kereten felül felmerülő egyéb költségekről, valamint arról, hogy a sír az évfordulóra méltó külsőt kapjon.

1952. október 23.

Dr. Mihályfi Ernő s. k.
miniszterhelyettes

A másolat hitelül:

Kocsisné

irodavezető.

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai 863-4/2/1952.

Írógéppel készült kiadmány pecséttel és aláírással hitelesítve.

21.

Póthitel kérelme Rippl-Rónai József síremléke és új szobrának talapzata céljára

Kaposvár, 1952. november 11.

Kaposvár Város Tanácsa VB. VII. Építési és Közlekedési Osztálya

Kossuth tér 1. Telefon: 495. Fiók: 35-

863-4/1/VII-1952. szám.

Tárgy: Rippl-Rónai József festőművész síremlékének létesítésével kapcsolatos 7.080 Ft póthitelkérelem.

Indokolás:

Kaposvár város nagy szülöttje Rippl-Rónai József festőművész halálának 1952. november 25-én lesz 25 éves évfordulója, amivel kapcsolatban kormányzatunk művészi kivitelű egész alakos szobrot készíttetett a festőművészeiről, amelyet a művésznek és feleségének a kaposvári keleti temető XIV. szakaszában lévő sírnál szándékozott elhelyezni.

Ezen eredeti tervet később a Népművelési Minisztérium a Somogy megyei Tanács Végrehajtó Bizottságához intézett Sz. 863-9-19/1952 számú rendeletével megváltoztatta, illetve közölte, hogy a minisztérium részéről nem emelne kifogást az ellen, ha az új szobor nem a temetőre, hanem a Somogy megyei Múzeum előtti parkba lenne felállítva. Ebben az esetben azonban a városi vagy megyei tanácsnak kell gondoskodnia az áthelyezéssel kapcsolatos, a tervezett kereten felül felmerülő egyéb költségekről, valamint arról, hogy a sír az évfordulóra méltó külsőt kapjon.

A Somogy megyei Múzeum elgondolása szerint a Táncsics téren⁷⁶ lévő jelenlegi Rippl-Rónai szobor a hozzátartozó oszloppal együtt a művész sírjára kerülne, ahol siremlék gyanánt szolgálna. A sír pedig keretszerű vasbeton alapot kapna, erre süttői mészkőből készítené a sírkeret és feliratos, talpazatos emléktábla kerülne.

A sír kiképzésével kapcsolatos költség a vonatkozó /osztályom által készített/ előmérés költségvetés szerint 7.080 Ft, melynek fedezetéül a Városi Tanácsi Vállalatok terven felüli nyereségre szolgálna.

A szándékolt munka mind kulturális, mind pedig térrendezési szempontból megfelel a fedezet felhasználási feltételeinek.

Kaposvár, 1952. november 11.

Nagyvári János

Nagyvári János

osztályvezető h[elyettes]

Tisztázatot átvettem:

Kaposvár, 1952. november 11.

O. K. csoport: Dr. [olvashatatlan aláírás]

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai 863-4/1/VII-1952. sz. Írógéppel készült kiadmány. A kurzívált sorokat kézzel írták.

22.

A Kaposvári Működő Üzem és Cementárugyártó Vállalat átirata
a Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályához

Kaposvár, 1952. november 20.

KAPOSVÁRI MŰKÖDŐ ÜZEM ÉS CEMENTÁRUGYÁRTÓ VÁLLALAT

Kaposvár, Budai Nagy Antal u. 1.

Tel. 795.

Tárgy: Rippl-Rónai [sic!] szobor áthelyezése

523/1952. sz.

Kaposvár Városi Tanács V. B. Műszaki Osztálya,

⁷⁶ Jelenleg Rippl-Rónai tér.

Kaposvár.

Szives tudomásvétel végett bejelentjük, hogy a Ripl-Rónai [sic!] szobor és sírszegély munkálatait legjobban december 4.-ére tudjuk megfelelően előkészíteni.

A Városi Tanács rendelkezése folytán a munkálatokat vállaló özv. Schwarczné féle kőfaragó üzemet tegnap vettük át s mi magunk is meglepetéssel láttuk, hogy a kapcsolatos munkák megfelelően előkészítve nincsenek. A kőfürész nincs megfelelő állapotban s a szükséges idők kifűrészelése 22-23.-a előtt, még karbahelyezett fűrésszel sem végezhető el. Mindent elkövetünk, hogy a munkálatokat a legrövidebb határidőre elkészítsük, 25.-ére azonban azt teljesíteni teljesen kizárt dolog.

Kaposvár, 1952. november 20.

KAPOSVÁRI MŰKŐÜZEM ÉS CEMENTÁRUGYÁRTÓ VÁLLALAT

Kovács András

Feljegyzés

Az emlékmű áthelyezés megtörtént.

Iratárba!

[1952 dec[ember] 30

*Nagyvári János
osztályvezető*

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai 863-4/2/1952.
Írógéppel készült kiadvány pecséttel és aláírással hitelesítve. A kurzivált sorokat kézírással írták.

23.

Medgyessy Ferenc szobrászművész levele a Kaposvári Városi Tanácshoz

Budapest, 1952. december 18.

Ugy emlékszem, hogy az utóbbi levelemben tévesen irtam a szobor elszállítás napját. A Népmű[elési]. Minisztérium nem 24, hanem 23-i keddi napot jelölte meg az elszállításra. Reggel 7 órára kapjuk a kocsit. (Rendszerint késnek.) Ha mégis nem késnek, kezdődik a felrakódása a már előre előkészített szobor és tartozékának. – Ez eltarthat 9–10 óráig. Kérdés, lehet-e még aznap lerakodni. A szobrot szeretnénk mindjárt a helyére leereszteni. Bakok, palók, emelő (hévér) bizonyosan vannak Kaposváron is. Ezt szeretném biztosan tudni. Valamint azt is, hogy az alapozás meg lesz-e? Hiába ne menjünk. Kérem szépen a Tanács választát.

B[uda]pest – [1952 XII/18

Medgyessy Ferenc

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 863-4/1952.
Kézírással készült és saját kezűleg aláírt levél.

A KAPOSVÁRI NÉMETH ISTVÁN-SZOBOR TÖRTÉNETÉBŐL¹

RÉCSEI BALÁZS

Kaposvárott 2011-ben számos köztéri szobor valamiképpen évfordulós volt. Németh István a város egykori polgármestere (1896–1911) 1911-ben, azaz 100 éve hunyt el és szobrát 72 éve, 1939-ben – születésének 90. évfordulója utáni hetekben – leplezték le. Kossuth Lajos szobrát 1911-ben, azaz 100 éve avatták. Rippl-Rónai József 1861-ben, azaz 150 éve született és első kaposvári szobrát 1936-ban, azaz 75 éve állították fel.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd személye köti össze ezeket a 2011-ben évfordulós politikai és/vagy kegyeleti cézzalattal felállított szobrokat, ugyanis mindegyik megvalósítása kapcsán találkozhatunk nevével a forrásokban. Két esetben művészi szempontokra hivatkozva más szobrásszal szeretne volna elkészíttetni a művet, a Németh István-szobrot pedig főleg az ő ügybuzgósága eredményezte, annak ellenére, hogy korábban – a Kossuth-szobor kapcsán is – Németh István polgármester kérlelhetetlen ellenfele volt. Dr. Fekete Gyula 1861-ben, azaz 150 éve született Kaposvárott.

Dr. Fekete Gyula középiskoláit szülővárosában és Pécssett végezte. Ezt követően a fővárosban, majd Bécsben járt egyetemre. Ügyvédi diplomája megszerzése után Budapesten kezdte meg működését. Kaposvárott 1889-től praktizált. Jelentős társadalmi tevékenységet fejtett ki. Többek között a Somogy Megyei Múzeum Egyesület alapító tagja és alelnöke, az Ügyvédi Szövetség Kaposvári Osztályának elnöke, a református egyház presbitere volt.² Mindemellett mintegy másfél évtizedig aktív szabadkőművesként is működött.³ Halálának helye és ideje egyelőre ismeretlen. Zsidó származása miatt 84 évesen deportálták.⁴

Az 1911-ben évfordulós szobrok előtörténetében közös, hogy megvalósításukat éles – személyeskedéstől sem mentes – viták kísérték. Az ötlet felvetésétől a Kossuth Lajos-szobor 12, a Rippl-Rónai József-szobor 9, a Németh István-szobor nem egész 3 év alatt valósult meg. Kijelenthető, hogy mindhárom szobor esetében néhány éves késlekedés azzal járt volna, hogy végül nem valósulnak meg, mivel a világháborúk idejének pénzügyi nehézségei, illetve a hiperinflációk a műalkotások anyagi alapjait nagy valószínűséggel elsorvasztották volna, mint az Kaposvár számos pénzügyi alapjával is történt.

A köztéri szobrokról általában

A szobrok többségét az állandóság igényével készítik, illetve készíttetik. A köztéri műalkotásoknak funkcionálisan két alaptípusát különböztetik el: 1. díszítő szobrok, 2. emlékművek. Utóbbiakat is két kategóriára osztják a szakirodalomban: emlékmegőrző alkotások és politikai emlékművek. A politikai témájú emlékművek célja, hogy a hatalmon lévő politikusok olyan személyt, eseményt állítsanak a publikum elé, aki vagy amely az adott rendszer értékrendjét, ideáit legitimálják, illetve erősítik. Közterületen a tulajdonosi jogokkal rendelkező engedélyvel emelhető szobor. Ez alapvetően meghatározza a közönség elé állítandó műalkotást. A

1 Az alábbi publikáció egy – Kaposvár 20. századi köztéri szobrainak történetéről készülő – kézirat elő-, illetve résztanulmánya.

2 Dömjén Miklós (szerk.): *Somogy megye Trianon után*. Kaposvár, 1932, A szerző kiadása, 162. p.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) X. 62. Kaposvári „Berzsenyi Dániel” Szabadkőműves Páholy iratai. (A Somogy Megyei Levéltár 2012. október 1-jétől a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézménye.) A páholyról lásd Gáspár Ferenc: *A kaposvári „Berzsenyi” Szabadkőműves-páholy*. Kaposvár, 2012, Magánkiadás.

4 Szili Ferenc (szerk.): *Zsidósors a Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig*. Kaposvár, 1994, 204. p.

hatalom aktuális birtokosai itt is érvényesíthetik érdekeiket.⁵ A megrendelő és az átvevő – a hatalom letéteményese – a politikai emlékműnél elsősorban a politika és nem az esztétika szempontjait érvényesítik. Ezért is nehéz ezeknél az alkotásoknál elkerülni, hogy „...*az emlékmű ne kerüljön giccshelyzetbe*”.⁶

A díszítő szobor funkciója a nevében rejlik. Az „urbanisztikai erővonalak”⁷ találkozásaiban helyezik el őket. Ezekkel „rendezik be” a teret.

Az emlékművek a közterületen állított alkotások másik csoportját képezik. Altipusai a szakirodalom és a gyakorlat alapján is: 1. emlékmegőrzők, 2. politikai emlékművek.⁸ Az emlékmegőrző alkotások, a portréemlékművek is hordoznak politikai töltetet, de a hatalmon lévők számára ennek csekély a jelentősége. Ezeket nemzeti emlékműveknek is nevezik.⁹ Mintegy átmeneti kategória a szimplán díszítő funkciójú műalkotások és a direkt politikai emlékművek között.¹⁰ Ebben a viszonyrendszerben Németh István emlékszobra az emlékmegőrző alkotások közé sorolható.

A politikai emlékművek legfőbb feladata felmutatni azokat az adott korszakban példának állítható – történeti távlatban is – legjelentősebb személyeket, illetve eseményeket, akik, illetve amelyek az aktuális hatalmi viszonyokat szolgálhatják. Az ezekhez kapcsolható hagyományok fenntartását az ilyen köztéri műalkotások megkönnyítik.¹¹

A spontán, természetes történelmi emlékezet az urbanizálódó világban már nem vagy csak alig működik: „...*a politikai emlékművek nem emlékezet és történelem metszéspontján keletkeznek, hanem a rekonstruált múlt és a politikai érdek metszéspontján.*”¹²

A nagyméretű szobrok jelentős mecénatúrát igényelnek. A megrendelő egyben általában az anyagi fedezetet is biztosítja. A mecénás lehet magánszemély vagy települési, illetve állami szerv, intézmény, esetleg formális vagy informális társadalmi szerveződés. Az átvevő azonban mindig a közteret uraló hatalmi szerv. Ennek vezetői döntenek el, hogy a szobor megfelel-e a hatalmon lévők érdekeinek. A zsűri sokszor megegyezik az átvevővel. Ha mégsem – azaz szakemberekből áll – akkor hatásköre csekély: csak javaslattevővel élhet az átvevők, a döntéshozók felé. Az átvevő már az alkotás elejétől – a témaválasztástól – beleszól(hat) a műalkotásba. A magánkezdeményezésre, magánpénzekből készülő szobor esetében is a hatalmi viszonyoktól függ közterületen való felállítás.¹³

Ünnepnapok, évfordulók alkalmával a mozgósított tömeg nem megy el az emlékmű mellett, mint az év többi napján teszi. A politikusok és az általuk a szoborhoz összpontosított emberek jelenlétükkel, szónoklataikkal, virágaikkal, koszorúikkal mintegy „feltöltik” ideológiai, aktualizáló vonatkozásokkal a műalkotást. A politikai emlékműveknél nem emlékezésről, hanem inkább emlékeztetésről van szó. „*Az emlékmű évfordulós, ünnepi hatása tehát nemhogy ellentmond a hétköznapi, látszólag észrevétlen hatásnak, hanem az évente ismétlődő tudatosítással, a lecke újra és újra felmondásával kiegészíti, erősíti azt.*” Ha eltűnik az emlékmű ideológiai alapja, azaz időről időre nem telítődik a hatalom vagy a társadalom érintkezésével, úgy a propagandisztikus hatása idővel megszűnik és így már nem „élő” emlékmű. Rendszerváltoztatásokat követően ez egy pillanat műve is lehet.¹⁴ Mindez Németh István polgármester szobrával is így történt.

5 Potó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika.* Bp., 2003, Osiris Kiadó, 17–19. p. (a továbbiakban: Potó).

6 Gillo Dorfler: *A giccs. A rossz ízlés antológiája.* Bp., 1986, Gondolat K., 75–76. p. (a továbbiakban: Dorfler.), Potó 21. p.

7 Dorfler, 75. p., Potó, 18. p.

8 Wehner Tibor: *Köztéri szobraink.* Bp., 1986, Gondolat K., 8. p., Potó, 19. p.

9 Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. In Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból.* Bp., 1985, Népművelési Intézet – Múcsarnok, 6–8. p. (a továbbiakban: Sinkó).

10 Potó, 19. p.

11 Uo.

12 Potó, 25. p.

13 Potó, 17–19. p.

14 Potó, 28–29. p.

*„Íránytűm mindenben a jól megfontolt közérdek lesz!
Takarékosságot – nem szűkmarkúságot – kell meghono-
sítani a város adminisztrációjában, és arra törekedni,
hogy hasznos beruházásokkal az ipar és a kereskedelem
lendületet nyerjen.”*

(Részlet Németh István első polgármesteri
székfoglalójából)

Kaposvárnak három, Németh családnevű polgármestere is volt a 19–20. század során, de rokoni kapcsolatban nem álltak egymással. Közülük az időrendben utolsóként hivatalba lépő Németh István Somogy megye székhelyvárosának mindmáig egyik legnagyobb hírnévnek örvendő polgármestere. Ő állt a város élén 1895. december 30-ai megválasztását követő évtől 1911. szeptember 24-én bekövetkezett haláláig. Ez az időszak napjainkig meghatározó a belváros épített környezete kialakításának történetében. Nevéhez az addigi leggyorsabb, leglátványosabb fejlődési szakasz fűződik.

Németh Istvánt egymás után négyszer választották Kaposvár polgármesterévé. Az 1895-ös választáskor még akadt vetélytársa, de ezt követően szinte megkérdőjelezhetetlen volt városvezetői tekintélye. Ő volt az első dualista kori polgármestere a városnak, aki hivatali ideje alatt hunyt el. Elődei ugyanis mind lemondtak állásukról: ki önként, egyéb pozícióért (Bárány Gusztáv, Szabó Kálmán), kit pedig a Belügyminisztérium kényszerítette erre (Németh Ignác).

Németh István 1849. szeptember 25-én született a Somogy megyei Buzsákon Németh István és Tita Anna gyermekeként, római katolikus vallású családban. A paraszti származású, jó eszű fiú elemi iskoláit Szulokon, középiskolai tanulmányainak első négy évét Keszthelyen, a premontreieknél végezte, de Kaposváron is járt gimnáziumba 1867–68 során. A főgimnázium négy osztályát Zircen járta ki, és itt is érettségizett. Jogi tanulmányokat Pesten folytatott, az ügyvédi vizsgát 1876-ban tette le és rövid ideig a szülőfaluja szomszédságában lévő Lengyeltótiiban működött ügyvédként. Ezt követően néhány évig Kaposváron folytatott ügyvédi gyakorlatot, majd 1884-től ismét Lengyeltótiiban. Scholz Erik államépítészeti főmérnök 26 éves leányát, Hermint 1884-ben vette feleségül Kaposváron. Gyermekek nem voltak.

Jelezve, hogy a megye vezetése is figyelemmel követi tevékenységét, 1884-ben kinevezték a Lengyeltóti járáshoz tiszteletbeli vármegyei tiszti alügyésznek. Időközben a (Balaton)-Boglári Takarékpénztár – amelynek alapító tagjaként is számon tarthatjuk – ügyésze lett, és ügyvezetője az ottani Segélyszövetkezetnek. 1890-től ismét a megyeszékhelyen tartott fenn ügyvédi irodát.

Kaposváron 1895 szeptemberében vásárolt házat a Zárda utcában, a későbbi Kontrássy Ferenc utca sarkán, a Meggyes (ma Bajcsy-Zsilinszky) utca nyugati végével szemben. Az egykori lakóháza helyén újabban emelt épület falán emléktáblát helyeztek el.

1895. december 22-én megválasztották vármegyei tiszti főügyésznek, de néhány nap múlva Kaposvár polgármesterének is megválasztották, így az előbbi hivatalát nem töltötte be.

Elődje, Németh Ignác alatt nem mindig szakszerű, és többször pénzügyi szabályokat is felrúgó városigazgatás működött. A dologhoz az is hozzátartozik, hogy a bohém, nagy társasági életet élő, sokszor pazarló Németh Ignác polgármestersége (1878–1895, közte egy rövid szünettel 1882-ben) idejének elején a kedélyes kisvárost még így is lehetett vezetni, de a 19–20. század fordulója időszakában, ahogy akkor mondták, az „amerikai tempójú” fejlődést felmutató megyeszékhely szakszerűbb irányítást igényelt. A városok sorában Kaposvár 1869 és 1910 között az országban a harmadik legnagyobb arányú lakosságszám-növekedést mutatott fel. Lélekszáma ez idő alatt a mintegy hat és félezerről, több mint 24 ezerre nőtt.

15 Németh István életútjának tudományos feldolgozása még várat magára. A bevezetőben nem adok meg hivatkozási helyeket, mivel ez a rész csak érintőlegesen kapcsolódik szobrának felállításához.

A város zilált pénzügyi és adminisztrációs viszonyait Németh István megválasztását követően rövid idő alatt konszolidálta. Takarékossgot hirdetett, a hivatalnokokat precíz munkára szorította. Az ellenzőket puritán, elhivatott személyisége állította maga mellé. De idővel olyanok is felsorakoztak mögé, akiket csak fegyelmikkel tudott jobb belátásra bírni.

Németh István meghirdette, hogy a városházától távol tartja a pártpolitikát, ugyanis mindhárom dualista kori elődje '48-as eszméket vallott, és ez a '67-es alapokon álló kormányzatnál, illetve a főispánnál mindig jelentős hátrányt jelentett a város számára. Németh a pártsemlegesség betartására „demokrata” gyakorlatot ígért.

Polgármesterként hivatalában töltött első éve mindenképpen sikeresnek mondható. Eredményes tárgyalásokat folytatott a herceg Esterházy-féle hitbizomány kaposvári képviselőivel, ugyanis a város térbeli fejlődését alapvetően meghatározták a hercegi ingatlanok. A városközponttól északra elterülő úgynevezett Meggyes-telket Kaposvár 1896-ban megvásárolta az Esterházyaktól és parcellázni kezdte. Ezzel vette kezdetét a város fejlődésének egy igen jelentős újabb iránya és korszaka. (A terület megszerzéséről szóló tárgyalások már Németh Ignác polgármestersége alatt elkezdődtek.) Többek között itt épült az igazságügyi palota, a postapalota, a főgimnázium új épülete, a siketnéma intézet, a MÁV-nevelőintézet, a Szent Imre-templom, a Nemzeti Bank helyi fiókja. Polgármestersége alatt építették fel a központban a 20. század első éveiben az új, ma is álló városházát, és parkokat is létesítettek. Az igazsághoz tartozik, hogy egy rendkívül rátermett emberre támaszkodhatott. Dr. Kovács Soma polgármester-helyettes 1894-től évtizedekig végezte a városházán a munka dandárját, de zsidó származása miatt magasabbra nem törekedhetett a városban, illetve a megyében.¹⁶ A Csurgón, 1865-ben Kohn Somaként született és 1888-ban Kovácsra némagyarosító dr. Kovács Soma a sokszor gyengélkedő Németh István polgármestersége alatt is elévülhetetlen érdemeket szerzett a városfejlesztés terén. Többek között a városi színház felépítése is az ő érdeme, amelyről Kaposvár képviselő-testülete jegyzőkönyvileg is megemlékezett.¹⁷ A város életében játszott mintegy fél évszázados szerepe külön tanulmány(oka)t kívánna.

Németh István az 1911-ben bekövetkezett halála előtt már sokat betegeskedett, így hivatalát egyre nehezebben látta el. Még megérte a régóta várt kaposvári Kossuth Lajos-szobor leleplezését és a város első kőszínházának átadását, de ezt követően néhány heti szenvedés után szívbajban elhunyt.

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy Németh István hírneve azért is homályosítja el Kaposvár többi polgármesterének emlékét, mert dr. Fekete Gyula ügyvéd a két világháború között megteremtette kultuszát. Részben újságcikkekkel, részben *Az ötven év előtti Kaposvár és fellendülésének korszaka* című kötetével,¹⁸ másrészt Németh István szobrának felállításával. Az érdekelt kortársak számára köztudott volt – de írott forrásokban alig tetten érhető –, hogy dr. Fekete Gyula azért igyekezett minél nagyobb nimbuszt építeni Németh Istvánnak, mert hadilábon állt a két világháború közt (1922–1944, 1945) a polgármesteri székhelyben ülő dr. Kaposváry /Vétek/ Györggyel. Az ügyvéd a századfordulón működött „nagy” polgármester-előd érdemeinek hangsúlyozásával akarta a regnáló polgármester tekintélyét, befolyását kisebbiteni.

A forrásadottságokról és a polgármester emlékének ápolásáról

A kaposvári Németh István-szobor létrejöttének időszakából viszonylag széles írásos forrásbázissal rendelkezünk. A vizsgált évekből mind Kaposvár város saját, mind a vármegyei alispáni hivatal és a közigazgatási bizottság, valamint a főispáni hivatal iratainak túlnyomó

16 Bővebben lásd Récei Balázs: A Somogy megyei zsidó hitközségek dualizmus kori történetéből. In *Újrakezdekés. Zsidósors Somogyban*. Kaposvár, 2005, 96. p.

17 Városi közgyűlés. *Somogyvármegye*, 1911. október 11. 3. p.

18 Dr. Fekete Gyula: *Az ötven év előtti Kaposvár és fellendülésének korszaka*. Kaposvár, 1929.

többsége fennmaradt és az alapkutatásom érintette is őket. Emellett dr. Fekete Gyulának köszönhetően, aki a Németh István-szobor létrehozásában elévülhetetlen érdemeket szerzett, számos, a közigazgatás fórumait nem érintő irat is a rendelkezésre áll.¹⁹ A mind teljesebb kép megrajzolását két helyi napilap írásai segítik.

Jelentős politikusok emlékét többféle módon örökítik meg, illetve őrzi meg az utókor. Németh István polgármester esetében Kaposvár ezt érdemeinek a város képviselő-testülete jegyzőkönyvében való méltatásával, egy nevét viselő 5000 koronás alapítvány létrehozásával,²⁰ egy róla készített festménnyel,²¹ majd utca elnevezésével²² tette. Emlékszobra felállításának ötlete nem a városházáról származott.

A szoborállítási kezdeményezés időpontjáról

Miért éppen 1937 elején indította szoborállító akcióját dr. Fekete Gyula? Sem kerek évfordulóra, sem egyéb aktualitásra nem hivatkozott. A valószínűsíthető okok közé tartozik, hogy – egyelőre ismeretlen eredetű (talán ingatlanokkal kapcsolatos), már fentebb is említett – éles ellentét állt fenn közte és dr. Kaposváry György polgármester között. Mivel az 1936-ban felavatott első kaposvári Rippl-Rónai József-szobornál nemigen vette figyelembe a polgármester dr. Fekete szempontjait, így az ügyvéd mellőzöttségből, sértettségéből egy olyan akcióba kezdett, amellyel valamelyest visszavághat. Erre utal az a tény is, hogy nem akkor kezdeményezte Németh István szobrának felállítását, amikor aktuálisabb, előkészítettebb lett volna, 1929-ben. Ugyanis ekkor adta ki a Németh István polgármesteri nimbuszát emelő kötetet. Ha dr. Fekete már ekkor szobrot akart, akkor ez az „eszmei” előkészítés kiváló alapot nyújthatott volna pénzgyűjtéshez. Sem a könyvében, sem egyéb írott forrásokban nincs nyoma ezekből az évekből Németh Istvánnal kapcsolatos szoborkezdeményezésnek. (De ne feledkezzünk meg az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság negatív hatásairól sem!)

A hely

A szobrot először a Németh István utca²³ elején, a Török-féle ház elé tervezték felállítani. Környékét parkosították volna. Másodikként a tűzoltó laktanya udvarának a református templommal szemben lévő sarka került szóba, azonban ezt az életrevaló ötletet is elvetették. Végül Horthy Miklós felállítandó szobrának kiszemelt helye, a Horthy park főbejáratától nyugatra eső terület mellett döntöttek. A parkon belüli helyválasztást a fősétány tengelyű, szimmetriára való törekvés indokolta, mely a dalmáciai harcokban és a königrätzi csatában elesett somogyi katonák emlékoszlopa határozott meg.²⁴

A Horthy Miklós díszkertnek is nevezett park korábban katonai gyakorlótérként szolgált. Nem hivatalos elnevezése Honvéd tér volt. Ezt a területet, parkot 1921-során keresztelték

19 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

20 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 230/1911. közgyűlési szám (a továbbiakban: kgy. sz.). 1911. december 7. Az Esterházy alaptól vett összeget 4%-os kamatozású állampapírba fektették és éves hozamát a polgármester halála napján a város szegényei közt osztották ki. Az I. világháború és az azt követő pénzromlás ezt az alapítványt is elértéktelenítette, ezért 1924-ben egy közletét alapba utalták át. MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1924. október 2. 175/1924. kgy. sz.

21 MNL SML V. 72. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Tanácsülési jegyzőkönyvei. 1911. október 23. 340/1911. tanácsülési sz. A tanács javaslata szerint Bacskay Béla kapta a megbízást, azzal, hogy a kép legalább a városházán lévő Esterházy kép méretében készüljön, legfeljebb 1200 koronáért.

22 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1911. október 5. 174/1911. kgy. sz. „A meggyes utcát Németh István utcának nevezi el.” Ma Somssich Pál utca és Németh István fasor.

23 1991 nyarától Somssich Pál utca.

24 A Horthy-parkba kerül Németh István szobra. *Új-Somogy*, 1938. november 17. 1. p.

Horthy parkra. A város törvényhatósági bizottsága 1946. áprilisi ülésén Szabadság parkra nevezte át.²⁵ Napjainkban Berzsényi park a neve.

A szobor pénzügyi fedezetének előteremtése

Dr. Fekete Gyula a szobor pénzügyi alapját közadakozásból képzelte előteremteni. A társadalmi háttérrel intézményesítette, amikor létrehozta a Németh István Szoborbizottságot 1937-ben. A bizottság február 6-án tartotta – valószínűleg – első ülését. Mivel még nem rendelkeztek gyűjtési engedéllyel, így a hivatalos pénzgyűjtést későbbre halasztották, de addig is „*önkéntes felajánlásokat igyekeznek szerezni, a befizetés azonban későbbre maradna*”. Ha nem jönne össze a szobor ára, úgy egy, a városháza falán elhelyezendő relief tervét is felvetették.²⁶ Ezen a gyűlésen dr. Fekete tudatta, hogy már tárgyalt szobrászokkal és rövidesen 6–7 ezer pengőből megvalósíthatónak vélte a szobrot. A kaposvári Nemzeti Kaszinó épületében tartott ülésen örömmel számolt be a pénzügyek állásáról: ekkorra öt személy már 900 pengőt ajánlott fel. A megbeszélésen szintén részt vevő Kacskovics Lajos, nyugalmazott alispán szerint is közadakozásra kell támaszkodni és csak ennek hiányos volta után forduljanak a megyéhez és a városhoz. Az erről szóló vitát sajnos a helyi újság nem részletezte. Az ülés résztvevői abban egyetértettek, hogy bármely következő lépés előtt együtt felkeresik a polgármestert és felkérlik a megalakítandó szoborbizottság elnökének. A gyűjtőíveket dr. Fekete készítette és elkezdte köröztetni őket. Ekkor még úgy látszott, ha kevesebb pénz jön össze, akkor csak egy domborművet készíttetnek.²⁷

Az 1930-as évek második felében számos helyi érdekeltségű gyűjtést indítottak, amelyek kimondatlanul is egymás sikerességét csorbították. Ilyennek tekinthető az az 1937. áprilisi kezdeményezés is, amely emlékművet kívánt állítani a kaposvári hősök temetőjében, más néven a déli temetőben, a város I. világháborús áldozatainak. A gyűjtőíveket a polgármester küldette ki. Másik, az úgynevezett polgári korszak egészére jellemző oldala volt ennek az emlékműre való gyűjtésnek, hogy már az első felhívásban jelezték: az adakozók nevét az újság leközli majd.²⁸ Ezzel a propagandisztikus fogással a Németh István Szoborbizottság nem élt, de az nehezen ítéltető meg, hogy a mérsékelt sikerű gyűjtés mennyiben köszönhető ennek. A dr. Fekete-féle vállalkozás eredményességét rövidesen egy újabb emlékszobor terve is veszélyeztette. Az 1937 októberében a megyeszékhelyen alakuló Pete Lajos Daloskör már a szerveződés előkészületei során kilátásba helyezte a kaposvári Pete Lajos-szobornak egy éven belüli felállítását. Ennek érdekében a daloskör úgynevezett háziestek tartását határozta el, amelyek bevételeinek egy részét szánták a híres nótaköltő szobrának költségeire.²⁹ A századforduló neves polgármestere emlékére emelendő szobor pénzügyi fedezete biztosításának módjai közt nem találtam arra utaló nyomokat, hogy ilyen jellegű pénzgyűjtési szándékok vagy gyakorlat lett volna.

Az 1937-es év különösen kedvezhetett az elődöket megörökítendő műalkotásoknak. Dr. Lehotzky Brúnó, Kaposvár város főjegyzője ez év márciusában – tehát a Németh István Szoborbizottság működésének kezdetén – jelentette be azon kezdeményezését, amellyel a megyeszékhely egykori jegyzőinek állítana emléket egy arcképcsarnokkal.³⁰ Ennek kimenetele egyelőre nem ismert. (Nyilvánvaló az összefüggés az ekkortájt Stephaich Pál alispán hathatós támogatásával folyó, a megyei levéltárat magába foglaló „kis vármegyeházát” érintő felújítási

25 Új kaposvári utcák és utcanevek. *Somogyvármegye*, 1946. május 4. 4. p.

26 A polgármestert kívánják a Németh István-féle szoborakció élére állítani. *Új-Somogy*, 1937. február 9. 2. p.

27 Kaposváry György polgármestert kérték fel a Németh István szoborbizottság elnökéül. *Somogyi Újság*, 1937. február 7. 4. p. Mint a cikk tartalmából kiderül: ekkor még csak tervezték, hogy felkérlik dr. Kaposváryt.

28 Állítsunk emlékművet a kaposvári hősök temetőjében. *Somogyi Újság*, 1937. április 25. 3. p.

29 A somogyi népdal teljes és rendkívül értékes gyűjteménye került elő Pete Lajos hagyatékából. *Somogyi Újság*, 1937. szeptember 24. 1–2. p.

30 Elkészítik a kaposvári városi főjegyzők arcképcsarnokát. *Somogyi Újság*, 1937. március 10. 2. p.

munkálatokkal. Ugyanis ennek keretében festették meg Kovács Jenő József kaposvári festőművésszel a megye 99 korábbi alispánjának arcképét, illetve készítették el a szintén helybeli festőművésszel, Lovrits Kálmánnal címerábráikat.)³¹

A szobor pénzalapjára való gyűjtés részleteiről kevés az információ. A fentebbi 900 pengős hozzájáruláson kívül egyelőre csak annyi a bizonyos, hogy a meglehetősen jó gazdasági kondíciókkal és kaposvári központtal rendelkező Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara 1937 őszén a Németh István Szoborbizottság 17. gyűjtőívén 50 pengő támogatást jegyzett.³²

Bármekkora is volt dr. Fekete ellenszenvé dr. Kaposváry polgármesterrel szemben, azzal tisztában lehetett, hogy nyíltan ellenében meglehetősen nehéz lenne felállítani egy Németh István-szobrot a városban. Az ügyvéd saját maga vezette azt a szoborbizottsági delegációt, amely 1937 májusában a hivatalában kereste fel a polgármestert. A tisztagú küldöttség a város anyagi támogatását kérte a szobor felállításához. A sajtónyilvánosságot kapott találkozón először is fátylat borítottak dr. Fekete és dr. Kaposváry korábbi ellenségeskedésére, majd a látogatók kifejtették jövetelük céljait: a polgármester csatlakozzon mozgalmukhoz. Felhánytorgatták neki azt a városszerte terjengő szöbeszédet, amely szerint ellenzi korábbi elődjének szobrát. A város első embere ezt természetesen tagadta és deklarálta melléjük állt. Mind magánemberként, mind polgármesterként – konkrétumok nélkül – megígérte a segítséget. Hangsúlyozta: továbbra is a közadakozást tartja a legmegfelelőbbnek a szoborállítás költségeinek előteremtésére, de ha szükség lesz az anyagi támogatásra, a város részéről mindent meg fog tenni.³³

Az adományok gyűlteke, de 1937 nyarán már látszott, hogy közadakozásból nem fog összejönni elegendő fedezet egy nagyobb szoborra. Ezért a bizottság augusztusban írásban fordult támogatásért a polgármesterhez. A kérelemből megtudható, hogy körülbelül fél év alatt mintegy 3000 pengő jött össze társadalmi úton. A 28 helyi kiválóság aláírásával nyomatékosított, illetve hitelesített beadványon olyan pozícióból fakadó és/vagy szimbolikus hatalommal bíró személyek nevei szerepelnek, mint Bereczk Sándor, Tallián Andor, Kladnigg Alajos, Kemény Samu. A mozgalom fő kezdeményezője, dr. Fekete utolsóként írta alá a levelet. Valószínűleg a háttérben akart maradni, mivel a polgármesterrel való látványos kibékülés csak az ügy érdekében tett kényszerű lépés volt.³⁴

A szobor kezdeményezője először olyan léptékben gondolkodott, mint nagyatádi Szabó Istvánnak a fővárosban, a Földművelési Minisztérium előtt felállított szobra, melynek másolatát Kaposvárott is felavatták. Ettől a tervétől rövidesen el kellett állnia, mivel Kopits János 1937. januári információi szerint nagyatádi Szabó budapesti szobra 37 000 pengőbe került.³⁵

Dr. Fekete Gyula szerette volna, ha a kaposvári származású, fővárosban élő Kopits János készíti el Németh István szobrát. Hosszas levelezést folytatott vele és ez ügyben számos alkalommal találkoztak mind Budapesten, mind Kaposváron. Kopits örömmel vette a felkérést és az idős kaposvári ügyvéd hatására remélte, hogy a szoborbizottság képes lesz elegendő pénzt gyűjteni, ugyanis akkor nem kellett volna pályázatot hirdetni, mivel nem közpénz felhasználásáról lenne szó.

Kopits azzal is számolt, hogy nem lesz elegendő fedezet nagyobb szabású szoborra, illetve annak elkészítésére nem őt kérnék fel, ezért 1937. április elején egy, a városházán belül, a bejáratnál elhelyezendő, Németh István emlékére megörökítő márványtáblát javasolt dr. Feketének. Ugyanekkor felvetette egy bronz mellszobor elkészítését is. Előbbi mintegy 1000, utóbbi legolcsóbb változata 2500 pengőbe került volna. Azonban a kezdeményező ettől nagyobb szabású emlékszobrot szeretett volna, így ezekből nem lett semmi.³⁶ (Pedig, mint néhány hónap alatt kiderült, ezek közadakozásból előteremthető összegnek bizonyultak.)

31 Kanyar József: *Somogy megye levéltára*. Kaposvár, 1962, 166–167. p

32 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara 1937. október 12-én kelt levele.

33 Küldöttség a polgármesternél. *Somogyi Újság*, 1937. május 2. 5. p.

34 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 29315/1937. sz.

35 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. január 19.

36 Uo.

Kopits 1937 első felében nagyon bízott a megrendelésben. Egyik júniusi levele számos művészettörténeti adalékkal szolgál. A fővárosban élő szobrász – a művészeti megvalósítás terén laikus – a kaposvári ügyvédnek részletesen leírta a bronzszobrok készítését.³⁷

Kaposváron a pénzek lassan gyűltek, így dr. Fekete ismét árajánlatot kért Kopitstól. A június közepén adott kétméteres, egészalakos szoborra vonatkozó árajánlat 15–17 000 pengőre rúgott – teljes kivitelezéssel. A mellszobor, illetve emléktábla ajánlati összege megegyezett a januárral.³⁸ A szobrász június vége felé újabb fényképet kapott a modellről, egy olyant, amelyen még ereje teljében volt látható Németh István. Köszönő soraiiban jelezte: már dolgozik a szobormodellel.³⁹

Dr. Fekete ragaszkodott az egészalakos szoborhoz, azonban már 1937 nyarán körvonalázódtak a szűkös anyagi keretek. A szoborállítás kezdeményezője – Kopits tudta nélkül – más művészekkel is felvette a kapcsolatot, remélve, hogy ők kevesebbet, esetleg lokálpatriotizmusból gyakorlatilag ingyen is elvállalják a munkát. A forrásokban nincs nyoma annak, hogy az ügyvéd a szoborbizottság tagjai közül bárkit bevont volna ezekbe a felkérésekbe, puhatolódzásokba, bár hivatkozott rájuk. Így került a képbe egy másik potenciális jelölt, Gády Lajos, kaposvári középiskolai tanár, szobrász, éremművész. A szoborállítással kapcsolatban nevével a dokumentumokban 1937 nyarán találkozhatunk először. Egy 1937. augusztusi levelében tájékoztatta dr. Feketét az előző hónapban már elkészített egyik gipsz szobormodellről, jelezve: egy másikat is szeretne. Árajánlatában ő is mintegy 10 000 pengőre tette az összes szoborral kapcsolatos költséget.⁴⁰ Dr. Feketének Gádyra vonatkozó tervei nehezen tisztázhatók. Az ügyben egyelőre csak egyetlen levélváltás ismert. Az előző sorokban ismertetett levelére válaszolva dr. Fekete augusztusban kérte Gádyt, hogy a szobormodelleket ingyen bocsássa rendelkezésére.

1937 szeptemberének közepén villámcsapásként érte a hír Kopitsot, hogy más szobrász – talán Ispánki József⁴¹ vagy Gády Lajos – nála jóval olcsóbb, kb. 5000 pengős árajánlatot tett. A kaposvári Kossuth-szobor alkotója ezt az összeget egyszerűen hihetetlennek, illetve gyanúsának tartotta, „*még a napszámos munka díjazásánál is alacsonyabb*” árnak nevezte. Visszakérte a tervrajzát, szoborvázlatát és az erről készített fényképet is, mondván a befutó pályázó visszaélhet vele. Ezzel természetesen dr. Fekete megbízhatóságát is megkérdőjelezte, de ez nem vezetett szakításukhoz.⁴² Az ügyvéd még ezt követően is éltette a reményt Kopitsban, de ő nem volt hajlandó 10 000 pengő alatt elfogadni semmiféle ajánlatot.⁴³ Az 1937-es év végén a rendelkezésre álló összeg még ennek a harmadát sem tette ki, de dr. Fekete még ekkor is számolt Kopitscsal. Ő azonban már gyakorlatilag lemondott a megbízásról, amikor megtudta a viszonylag csekély összeget és ennek ismeretében a polgármester nyilatkozatát, amelyben tudatta: közpénzek nélkül nem lehet fedezni a szobor költségeit.⁴⁴ Valamikor az 1937-es év végén vagy az 1938-as év elején újabb (meghívásos?) pályázatot indított a szoborbizottság vagy a város. Kopitstól erre nem kértek pályamunkát és 1938 januárjának közepén végleg letett a megbízás elnyeréséről. Az elmúlt egy év alatt a szobormodellre fordított időt, energiát, költséget fel sem emlegetve írt

37 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. június 3.

38 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. június 16.

39 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. június 30.

40 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Gády Lajos levele dr. Feketéhez 1937. augusztus 12.

41 Ispánki József (Budapest, 1906. március 16. – Budapest, 1992. november 3.). Szobrász, festő. Ifjúkora egy részét Kaposváron töltötte. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1927-ben Szentgyörgyi István tanítványa volt. Állami ösztöndíjjal 1931-ben Rómába került és tevékenysége az ún. római iskolához kapcsolódott. Az olasz fővárosban főleg érmeeket alkotott. 1943-tól rendszeresen állított ki. Legjelentősebb munkájának az 1938-ban felavatott veszprémi Szent István és Gizella királyné emlékszobor-párt tartják. Korabeli hírnevét elsősorban ennek köszönhette. A portré- és éremművészet terén számos alkotás fűződik nevéhez. Néhány Kaposvárra és környékére készült műve: Szovjet hősi emlékmű domborműve (bronz, Kaposvár, Horthy, majd Szabadság – ma Berzsényi – park, 1945), Petőfi Sándor szobra (bronz, Kaposvár, Petőfi Sándor tér, 1954), Latinka Sándor mellszobra (bronz, Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum, 1955), Csiky Gergely mellszobra (bronz, Kaposvár, Csiky Gergely Színház előcsarnoka, 1959), Jurij Gagarin mellszobra (mészkö, Taszár, laktanya, 1971.), Fodor József portréja (bronz, Kaposvár, Megyei Kórház, 1972), Mártír emléktábla (márvány, Kaposvár, Nyomdaipari Vállalat, 1977; Spila Dezsővel), Sellő-Szellő (bronz, Kaposvár, Strandfürdő, 1978).

42 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. szeptember 15.

43 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1937. szeptember 18.

44 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1938. január 7.

köszönő sorokat a kaposvári ügyvédhez. „Nagyon sajnálom, hogy a Te szíves támogatásod mellett sem sikerült a szoborbizottság bizalmát megnyernem, daczára, hogy az enyém tetszett legjobban és azt találták leghasonlóbbnak, mint azt Te mondtad és hogy mégis szükségesnek tartották újabb pályázatot előlről kezdeni. Fogadd még egyszer Gyulám, köszönetemet és meleg üdvözetemet küldve, maradok a régi barátsággal őszinte tisztelő híved Kopits János.”⁴⁵ A rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki, hogy akár ő, akár Gády kapott-e valamilyen fájdalom- vagy tiszteletdíjat, esetleg költségtérítést, de valószínűnek tartom, hogy nem.

Az alkotó és az alkotói munka feltételeinek biztosítása

A szobor megvalósítására végül is felkért Ispánki József neve 1937 nyarától érhető tetten az iratokban. Dátum szerint első ismert levele augusztusban íródott. Ebből kiderül, hogy nem sokkal korábban kereste meg dr. Fekete egy szobormodell elkészítésének kérésével.⁴⁶

A művészi elhivatottság Ispánkinál is nyilvánvalónak látszik. A modellkészítés elején megfelelő ábrázolásokat követelt Németh Istvánról, mert az addig rendelkezésre álló „*nagyalakú fénykép mint plasztikai segédeszköz körülbelül a nullával egyenlő [...] Ezen egyetlen kép után kell rekonstruálni az ismeretlen szobrát*”. A vállalt munka alól nem akarta kivonni magát, azért sem, mivel már sok időt és fáradságot ölt bele, de inspiratív képek nélkül „*úgy érzem magam munka közben mintha légüres térben úsznék*”. A modell megformázásának kezdetén először csak egy ismeretlen időpontban felvett, majd egy 1911-es, a kaposvári Kossuth Lajos-szobor avatása alkalmával készített fénykép állt a szobrász rendelkezésére. A művész hangsúlyozottan jelezte, hogy az arc, a karakter kialakításához ez nem lesz elegendő.⁴⁷ Ispánki számára is dr. Fekete küldött fényképeket Németh Istvánról, és azok alapján formálta meg a szobor gipszmodelljét. (Dr. Fekete viszont Gády ellen és Kopits mellett éppen azzal érvelt, hogy Gády csak fényképek után dolgozhat!⁴⁸ Egyébként a kaposvári ügyvéd, mint fentebb említettem, Kopitsot – aki a három szobrász közül egyedüliként személyesen is ismerte a volt polgármestert – már korábban ellátta fényképekkel.)⁴⁹

Az 1937-es év szeptemberében már több művész szobormodellje állt a bizottság rendelkezésére, de egyet – valószínűleg az egyik Gády-félét – rövid határidővel még vártak. Egy tudósítás szerint a szoborbizottság részéről a nyár szorgos pénzüjítéssel és a hivatalok „fontos” embereivel való tárgyalásokkal telt.⁵⁰ A Németh István Szoborbizottság 1937. október 14-ei ülésén négy szobormodellt mutattak be, ebből kettőt Gády Lajos, egyet-egyed pedig Ispánki József és Kopits János készített. Az újságcikkben közöltek is azt erősítik, hogy az ügy szálai dr. Fekete Gyula kezében futottak össze. A találkozón ő tartott ismertetőt a tagoknak az alkotókról és bejelentette a gyűjtés eddigi eredményét, ami még mindig csak mintegy 3000 pengőt tett ki. Ez kevés volt az egészalakos szobor megvalósításához, ami a választandó modell függvényében 6–12 000 pengőre is rúghatott. A forrásból nem derül ki, hogy a még nem elégséges pénzügyi alap és/vagy művészi-esztétikai kérdések – esetleg más ok – miatt nem döntött ekkor a bizottság.⁵¹ Az ülésen való megjelenésre buzdító felhívás arra enged következtetni, hogy a tagok legalább két kategóriát alkottak: a szoborkészítést anyagilag támogatók és a többiek. Az ügydöntőnek szánt ülésre a mozgalom lelke, dr. Fekete „...a szobor költségeiben

45 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Kopits János levele dr. Feketéhez 1938. január 23.

46 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapja dr. Feketéhez 1937. augusztus 20.

47 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levele Ispánki Józsefhez 1937. augusztus 15. és Ispánki levele dr. Feketéhez 1937. augusztus 20.

48 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete feljegyzése a Németh István Szoborbizottság egy 1937-es ülésére.

49 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levele Kopits Jánoshoz 1937. június 23.

50 A Németh István szoborbizottság működése. *Somogyi Újság*, 1937. szeptember 12. 5. p.

51 Németh István szoborbizottság.... *Somogyi Újság*, 1937. október 12. 4. p.

résztevő tagok megjelenését” várta el, tehát a „virilis jogn” tagnak számítók véleménye volt a meghatározó.⁵²

Még valószínűleg nem született végleges döntés a szobrász személyéről, amikor egy érem-pályázaton – 1937 novemberének végén – is megelőzte Ispánki Kopitsot. A pénzügyminiszter által Szent István emlékére verendő ötpengős pénzermék tervezésére 373 pályamű érkezett be. Ispánki ötödik díjat nyert, de a kiíró Kopits pályamunkáját is megvásárolta. Az újság „*kaposvári szobrászművészek*” titulálta Ispánkit, de a valóban kaposvári születésű Kopitsnál ezt nem említették.⁵³ Utóbbi tévedés lehet újságírói felületesség is, de mindenképpen Ispánki pozícióit erősíthették a Németh István Szoborbizottság tagjainál.

Talán nem véletlen a szoborbizottsági ülést megelőző napokban közölt híradás időzítése, amelyben Ispánki újabb sikereiről számoltak be. Ő kapta a megbízást a fővárosban, a Károlyi palotánál elhelyezendő, gróf Batthyány Lajos mártír miniszterelnök elfogatását megörökítő emléktábla elkészítésére. Emellett a kultuszminiszter meghívásos pályázatot írt ki I. Szent István király halála 900. évfordulója alkalmából felállítandó szoborra. Ennek a szoborparknak a modellmunkálataival Ispánki 1938 márciusában már foglalkozott.⁵⁴ Mint ismeretes, meg is nyerte a pályázatot és első királyunk és felesége, Gizella királyné szobra azóta is a veszprémi várban áll. Ez idő tájt egy párizsi kiállításon való részvételért is elismerést kapott.⁵⁵

Az 1937-es év őszén a szoborbizottság Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságához is támogatásért fordult. Dr. Fekete Gyula volt a bizottság nevében általában eljáró személy, de a vármegyéhez benyújtott kérelmet Tallián Andor nyugalmazott alispán, szoborbizottsági tag jegyezte, valószínűleg volt hivatali pozíciójából eredő tekintélyét akarták kamatoztatni. A törvényhatósági bizottság 1937 novemberében – az előző évi első kaposvári Rippl-Rónai József-szoborhoz hasonlóan – ezt a szobrot is 3000 pengővel támogatta.⁵⁶ A forrásokból nem lehet megállapítani, hogy a szoborbizottság által Kaposvártól kért 3000 pengős támogatás⁵⁷ 1938. áprilisi megajánlással miért lett 2000 pengő?⁵⁸ Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy a vármegye nagyobb összeggel járult hozzá a polgármester emlékszobrához, mint maga a város! (A vármegye kisgyűlése 1938 júniusának végén vitéz Gömbös Gyula siremlékére 500, a Horthy Miklós Repülőnapra 10 000 pengőt ajánlott meg.)⁵⁹

Ispánki szobormodelljének a fővárosban működő Országos Irodalmi és Képzőművészeti Tanács elé kerülésének legkorábbi időpontja 1938 januárjának végén lehetett. A kaposvári ügyvéd ekkor küldte vissza Budapestre a gipszmintát.⁶⁰ Az alkotó a nyár közepén dr. Fekete sürgetésére csak azt tudta válaszolni, hogy a tanács még mindig nem döntött a „*tavaszi óta*” náluk levő „*vázlatról*”.⁶¹ Ennek pozitív elbírálását augusztusban jelenthette be a szobrász.⁶² A többi modell zsűriztetéséről nincsenek adatok.

A szoborbizottság 1938. március végi ülésén még nem tényként, hanem csak nagy valószínűséggel nevezték Ispánkit befutónak. Dr. Feketének az eddig végzett munkáról szóló beszámolója kapcsán valószínűnek tartották a szobor ez évi felállítását. Ekkor még olyan megoldásban gondolkodtak, amelyben a volt polgármester szobrát – a talpazaton – két dombormű is kiegészíti: egy a városi színházat, egy pedig a városházát ábrázolta volna. Magának a volt polgármesternek

52 Elkészültek Németh István szobrának modelljei. *Somogyi Újság*, 1937. október 16. 2. p.

53 Egy kaposvári szobrászművész sikere. *Somogyi Újság*, 1937. november 28. 11. p.

54 Kaposvári szobrászművész országos sikere. *Somogyi Újság*, 1938. március 27. 2. p.

55 Kaposvári szobrász franciaországi sikere. *Somogyi Újság*, 1938. október 25. 5. p.

56 Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága évnegyedes gyűlésének ülésjegyzőkönyve 1937. november 3. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1937. november 10. 210–211. p.

57 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 29315/1937. sz. A Németh István Szoborbizottság kérelme dr. Kaposváry Györgyhez 1937. augusztus 31.

58 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1938. április 7. 30/8739/1938. sz.

59 Somogy vármegye 10.000 pengőt szavazott meg a Horthy Miklós repülőnapra. *Új-Somogy*, 1938. július 1. 1. p.

60 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levele Ispánki Józsefhez 1938. január 25.

61 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levele dr. Feketéhez 1938. július 13.

62 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levele Ispánki Józsefhez 1938. augusztus 29. A levél utal Ispánki eredményt közlő soraira.

modellalakja valószínűleg már elnyerte végleges formáját, ugyanis a tudósító szerint „a szobor Németh Istvánt jellegzetes testtartásával: hátrattett bal és gesztikuláló jobbkezével ábrázolja”. A pénzügyi viszonyok nehezen átláthatóak. Dr. Fekete úgy beszélt 8000 pengő vagyonról, hogy abba a vármegye már megajánlott és a várostól várt 3000 pengőt is beleszámította, de 1937 őszén már 3000 pengőnyi társadalmi úton gyűjtött pénzösszeget említett.⁶³

A szobor megvalósulását és avatását a II. világháború előszele és kitörése is hátráltatta. A művészt, Ispánki Józsefet többször behívták katonai szolgálatra. Már 1937 őszén is csak nehézségekkel tudott kapcsolatot tartani a kaposvári ügyvéddel. Majd a munka megkezdését is hátráltatta 1938 őszi bevonultatása.⁶⁴

A szobor természetesen Ispánki József alkotása, de átvitt értelemben magán viseli dr. Fekete Gyula kézjegyét is. A szoborbizottság kezdeményezője, ha nem is művészi alapon, de a megformálásba többször is beleszólt. A gipszminta láttán utólag írásban kérte a modell mellkasának megnagyobbítását és a jobb kéz tartásának módosítását.⁶⁵ A szobor bronzba öntött ruházata is az ő instrukcióján alapul.⁶⁶

Végső előkészületek és a szoboravatás

Egyelőre nem világos az avatás időpontjának kiválasztása. Németh István életéből nem ismeretes olyan mozzanat, amely az október 8-át indokolhatná. Dr. Fekete valószínűleg végül 1938. vagy 1939. szeptember 24-én, Németh István halálának vagy utóbb már születésének 90. évfordulóján (1939. szeptember 25.) szeretne volna felavattatni a szobrot. Az öntést először július közepére kérték.⁶⁷ A szobor helyének alapozási munkálatai 1938 novemberében már folytak,⁶⁸ az avatásra azonban még közel egy évet kellett várni. A leleplezést 1939 tavaszán még ez év nyarára tervezték. A kőtalapzat áprilisban már állt, rajta a „Németh István Kaposvár városiassága alapvető nagy polgármesterének a hálás utókor 1939” és a másik oldalon „1896–1911” feliratokkal.⁶⁹ Nyáron kiderült: őszre tolódik ki az ünnepélyes alkalom, de konkrét dátum még nem fogalmazódott meg. Eddigre minden adminisztratív akadály elhárult, ugyanis az Országos Irodalmi és Képzőművészeti Tanács jóváhagyta a szobormodell terveit.⁷⁰ Az átadás későbbi időpontjának okai közt szerepelt az a fentebb már említett tény, hogy korábban Ispánki I. Szent István és Gizella királyné veszprémi szoborpárján dolgozott, valamint a főváros számára kellett művészi tehetségét kamatoztatnia, emellett többször katonai szolgálatra is behívták.

A polgármester utasítására a város a megajánlott 2000 pengőt sem egyszerre fizette ki. A szoborbizottság 1939 nyarán kérte dr. Kaposváryt az összeg átutalására. Egy belső feljegyzésből kiderül, hogy szóbeli utasításra júliusban csak a felét fizethették ki, a másik felét pedig év végén tervezték átutalni. Az iratok szerint a fedezetül szolgáló háztartási alapba még bevételeket vártak és csak ebből tudták (szándékozták?) a szobor vállalt költségeit állni. Végül a fennmaradó összegből 500 pengőt 1939 szeptemberének közepén, 470 pengőt pedig december közepén utaltak át a szoborbizottság számlájára. A „hiányzó” 30 pengő a szobor talapzatába vésett felirat költségeit fedezte, amit korábban fizettek ki. A szoborbizottság városi támogatásánál és a banknál is Tallián Andor nyugalmazott alispán szerepelt, mint illetékes személy a bizottság részéről.⁷¹

63 Rövidesen szobrot kap a Horthy-parkban Kaposvár egyik legnagyobb polgármestere. *Somogyi Újság*, 1938. március 29. 4. p.

64 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapjai dr. Feketéhez 1937. október 31. és 1938. november 14.

65 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levelei Ispánki Józsefhez 1938. január 25. és augusztus 29.

66 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Fekete levele Ispánki Józsefhez 1937. augusztus 11.

67 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapja dr. Feketéhez 1939. augusztus 15.

68 A Horthy-parkba kerül Németh István szobra. *Új-Somogy*, 1938. november 17. 1. p.

69 A nyáron leleplezik Németh István polgármester szobrát. *Új-Somogy*, 1939. április 6. 1. p.

70 Az ősszel leleplezik le Németh István volt polgármester szobrát. *Új-Somogy*, 1939. június 11. 1. p.

71 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 18428/1939. és 31012/1939. sz.

A volt polgármester emlékszobra felavatásának közvetlen előkészületeiről kevés az írott forrás. Valamikor 1939 augusztusának végén, szeptemberének elején érkezhetett a szobor Kaposvárra,⁷² de lehetséges, hogy néhány héttel később.⁷³ A nagyközönség szeptember végén értesülhetett a szoborleleplezés időpontjáról, amelyről 26-ai ülésén döntött a bizottság. Eddigre már a helyén állt a műalkotás. Magáról a szobor leleplezési ünnepségéről a helyi lapok részletesen tudósítottak. A programot „*a mai időkhöz illő szűkebb keretek között*” kellett összeállítani.⁷⁴ A hideg, esős időben tartott eseményen viszonylag kevesen voltak jelen, legalábbis erre enged következtetni az újságnak az a megjegyzése, hogy „*bensőséges ünnepség*” volt. A városi vezetők mellett számos testület képviseltette magát. Ezekben az években a zsidóság kirekesztettsége egyre nagyobb méreteket öltött, de a szoborbizottság képviselőjében még – a zsidó származású, de reformátussá lett – dr. Fekete Gyulát nevezték meg a lap hasábjain. Az avatóbeszédet dr. Kaposváry György polgármester tartotta. Az elődjét méltató szónoklatban nem tért ki a szoborállítás kezdeményezőire és fáradságtalan megvalósítóira. Az újságíró az alkotót, Ispánki Józsefet, mint kaposvári származású művészt is megemlítette, de nem úgy, mintha jelen lett volna az ünnepélyes alkalomkor. Talán azért nem lehetett itt, mert augusztus 28-án ismét bevonultatták.⁷⁵ Az egykori polgármester idős özvegyének nevével nem találkozunk a sorok között. Valószínűleg a háborús időknél köszönhetően katonazenekar játszott a Himnuszt és a Hiszekegyet. Banketről, díszebédéről nem szólt a tudósítás.⁷⁶ Az egyik írásban kiemelték dr. Fekete érdemeit is. Dr. Kaposváry beszédét követően lehullt a lepel a szoborról. Előbb a város, majd a barátok nevében dr. Fekete, a család nevében Scholz Gyula mérnök, az Ipartestület részéről pedig Harsányi Géza helyezett el koszorút. „*A szobor hajadonfőn, ferencjózsef-kabátban ábrázolja Németh Istvánt, akit életnagyságban örökített meg a művész.*”⁷⁷

A szobor pénzügyi elszámolása rendben lehetett, mivel a szoborbizottság működése 1940 januárjában befejeződött. Mindezt pedig a város által nyújtott támogatás utolsó – 470 pengős – részének átutalása után, alig több mint egy hónappal jelentették be.⁷⁸

A volt polgármester emlékszobra érzelmileg valószínűleg idős özvegyét érintette legmélyebben. A szobor felállításáért való munkálkodásáért rendkívül hálás volt dr. Feketének. Saját maga férjéről készített fényképeknek a szobrászok rendelkezésére bocsátásával segítette a műalkotás megvalósítását. Problematikus annak az 1940 februárjában kelt óhajának az értelmezése, amelyben arról írt, hogy „*bár én is jó uram szobránál lehetnék eltemetve, akkor nyugodtan halnék meg*”.⁷⁹ Talán síremléknek vélte az idős özvegy az emlékszobrot.

Dr. Fekete gondosan gyűjtötte a róla vagy neki szóló írásokat, amelyekből szép számmal maradtak fenn. A szoborállítást követően csupán egyetlen méltató levelet tartalmaz levéltári hagyatéka. Ebben dr. Matolcsy Sándor szoborbizottsági tag megköszönve a bizottsági beszámolót, meleg hangon méltatja a szobor kezdeményezőjét. Zárószóul az ő sorait idézem. „*Nekem főként azért rendkívül kedves, szívemből jövő és mindenképpen mélyen megható cselekedet volt részedről az, amikor a boldogult emlékének megörökítése céljából Kaposváron szoborbizottságot alakítottál és ennek a bizottságnak a munkáját úgy vezetted, hogy a felvetett gondolat végül is impozáns formában testet öltött.*”⁸⁰

72 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapja dr. Feketéhez 1939. augusztus 27.

73 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapja dr. Feketéhez 1939. szeptember 17.

74 Október 8-án leplezik le Kaposvár egykori nagy polgármesterének, a városfejlődés megindítójának szobrát. *Új-Somogy*, 1939. szeptember 27. 2. p.

75 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Ispánki József levelezőlapja dr. Feketéhez 1939. augusztus 27.

76 Leleplezték vasárnap Németh István polgármester szobrát. *Somogyi Újság*, 1939. október 9. 3. p.

77 Ércszoborral róta le a halálát Kaposvár polgársága Németh István-volt polgármester iránt. *Új-Somogy*, 1939. október 9. 1. p.

78 Befejeződött a Németh István-szoborbizottság működése. *Új-Somogy*, 1940. január 25. 5. p. és MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 31012/1939. sz.

79 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Özv. Németh Istvánné levele dr. Feketéhez 1940. február 7.

80 MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai. Dr. Matolcsy Sándor levele dr. Feketéhez 1940. február 8.

Összegzésül megállapítható, hogy jelentősebb, magánkezdeményezésű, magas költség-járó műalkotást a két világháború közti korszakban közadakozásból Kaposvárott nem lehetett megvalósítani. A város ellenében és pénzügyi segítsége nélkül kivitelezhetetlen lett volna Németh István polgármester szobra. Ennek okai közt említhető, hogy – nagy általánosságban – az 1920-as években nem műalkotások támogatása volt a legfőbb gondja az emberek többségének (részben kivétel a cs. és kir. 44-es gyalogezred emlékműve), illetve a nagy gazdasági válság hatásainak csökkenésével, az 1930-as évek közepétől egyszerre túl sok képzőművészeti alkotásra vártak támogatást, így az egyes művek megvalósításának esélyei kisebb mérvűek lettek. Németh István szobrának felállításában megmutatkozott egy olyan egyéni kezdeményezés, amely az akkori polgármesteren – dr. Kaposváry Györgyön – kívül szinte minden kaposvári lakos egyetértésére számíthatott, így az agilis kezdeményező – dr. Fekete Gyula – ezzel is méltán írta be Kaposvár történetébe a nevét. A szoborral – Ispánki József szobrasszal karöltve – értéket, egész lokálpatrióta tevékenységével pedig „ércnél maradandóbbat” alkotott.

Epilógus avagy a szobor(d)öntés „egyelőre elhalasztva”

Az emlékművek hivatalos utasításra történt lebontását célszerű megkülönböztetni a spontán vagy politikai okokból gerjesztett népiélelet-szerű, mágikus-rituális szobordöntésektől. Utóbbiak esetében egy rítusról beszélhetünk, egy addigi tabu szimbolikus és tényleges megsemmisítéséről. A politikai töltettel rendelkező szobrok ledöntése tehát a hatalmi játszmák, technikák, erődemonstrációk „liturgikus” része. Fontos, jelentést hordozó cselekedet. (A szoborállítás is politikai szándékok megjelenítésére szolgál, a nyilvános tér uralásának egyik eszköze.)⁸¹ A megtagadott múltnak még a már értelmetlen emlékeztetőivel is kényelmetlen együtt élni, sokkal egyszerűbb azokat elbontani, eltüntetni vagy néha idézőjelbe tenni.⁸²

Az II. világháborút követő – Moszkvából vezérelt – ideológiai, politikai és gazdasági átalakítás kaposvári kiszolgálói is igyekeztek a korábbi rendszerre emlékeztető tárgyi és eszmei emlékeket megsemmisíteni. Ennek esett áldozatul a Németh István utca elnevezés is 1952 áprilisában, amikor is az a Beloiannisz nevet kapta.⁸³ (Ezt a határozatot a város másodszeri rendezett tanácsúvá válása jubileumát követő évben némileg jóvátette a város kommunista vezetése, amikor a Beloiannisz utcának a Lenin, jelenleg ismét Szent Imre utcától a Virág utcáig terjedő szakaszát Németh István fasorra nevezték át.)⁸⁴

Majdnem hasonló sorsra jutott Németh István szobra is. Mint a letűnt rendszer képviselőjének szobrát, a volt polgármesterét is be akarták olvasztani és egy bronz mártíremlékmű alapanyagaként felhasználni. Mindezt Rostás Károly, a város akkori első embere indítványozta 1950 nyarán. Az írott forrásokból egyelőre nem világos, hogyan maradt meg mégis a „plebejus” sorból polgármesterré lett Németh István szobra, de 1953-ig a beolvasztása bármikor megtörténhetett volna. Ez év januárjában írta az általam feldolgozott utolsó feljegyzést a szobor beolvasztásáról a Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának vezetője Németh István szobrának eltávolításával kapcsolatban, hogy „*egyelőre elhalasztva*”.⁸⁵

81 Sinkó Katalin: A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés. In György Péter–Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Bp., 1992, Corvina K., 67–68. p., Potó, 29. p.

82 Potó, 29. p.

83 MNL SML XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. 187/1952. (IV. 11.) v. b. sz. határozat: „A Végrehajtóbizottság egyhangulag magáévá teszi az M.D.P. Városi Pártbizottság javaslatát, és elrendeli a Németh István utcának Bellóianisz [sic!] utcára való megváltoztatását.”

84 MNL SML XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. 14/1974. (I. 16.) v. b. sz. határozat: „A végrehajtó bizottság a Beloiannisz utcának a Lenin utcától a Virág utcáig terjedő szakaszát Németh István fasornak nevezi el.”

85 MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 3835/1./1951. sz.

1.

Kopits János kaposvári származású budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. január 19.

Kedves Barátom!

Örömmel értesülök Sándor⁸⁶ sógorom által, hogy akad még Kaposváron, aki megemlékezik a régiekről: aki tudja, hogy volt egy Németh István, akinek a modern Kaposvár megalapozójának emlékét meg kellene örökíteni és van még, aki tudja, hogy van egy Kopits János szobrász, akit születése révén erős szálak kötnek Kaposvárhoz, így méltányos lenne az ő művészi ténykedését igénybe venni.

Sajnos az utóbbi időben ezek a szálak nagyon meglazultak. Nem részemről, mert én híven minden évben 4 hetet hűségesen Kaposváron töltök, de ott már sem a városnál, sem a vármegyénél nem tudnak rólam. Volt vadidegen művészek tanácsadása és különféle sikertelenségbe fült pályázat és újabban úgy a templomban, mint a városban szobrok állítottak, melyekről nem akarok kritikát mondani. De merem állítani, hogy ezek sokkal jobban sikerültek volna, ha az én bevonásommal készültek volna.

Hallom, hogy még olyan ideák is merültek fel, hogy a Kossuth szobrot el kell vinni a helyéről, mert ott nagyon útban van. Nem tudom kinek a szobrának akarnak ott helyet csinálni.

Így, mint a pátriájában gyökere szakadt művész, ott kiállítás rendezésére sem gondoltam, és a tülekedéstől elvonultam, művészi lelkemtől ez távol áll. Senki sem próféta a maga hazájában!

No de most már térjünk a tárgyra. Úgy tudom, hogy Te Németh István emlékének olyanféle szobrot akarsz állítani, mint a Szabó István szobra és érdekel, hogy az mibe kerül.

Erre nézve magát a szobor alkotóját, Szentgyörgyi Istvánt kérdeztem meg és tőle tudom, hogy az eredeti Szabó István szoborért, mely a Földművelési Minisztérium előtt áll B[uda]pesten, ő P 37,000-öt kapott. A második példányért, mely Kaposváron áll, csupán csak a szerzői jog érvényben tartása elvéért P 1000 – honoráriumot kötött ki. A szobrot maga Kaposvár városa öntette bronzba és a kőfaragó munkát egy kaposvári kőfaragóval végeztette. Így annak költsége a kaposvári városházán megtudható és abból meg lehet állapítani, hogy maga az előállítási költség mennyit tesz ki, és így lehet majd kalkulációt csinálni. Én minden bizonnyal elmegeyek a legméltányosabb határig.

De nagyon félek, hogy a mai viszonyok között még annyit sem lehet összegyűjteni, ami az előállítás költségét fedezi. A törvényhatóságok hozzájárulásában sem nagyon bízom. A városnak nincs pénze. Hogy a vármegye nem ad, arra egy szomorú saját tapasztalatom van:

Tavaly volt 100 éve, hogy született Erdőcsokonyán⁸⁷ Xantus János⁸⁸ a világhírű tudós. Amerikában őt nagyon jól ismerik és nagyon megbecsülik emlékét. A szakemberek ismerik őt egész Európában. Minden lexikonban olvasható az ő tudományos munkássága. A centenárium alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum részére egy bronz plakettet készítettem, és mint hogy Somogyban, Erdőcsokonyán született, gondoltam, hogy a Somogy vármegyei múzeumot is fogja az ő emléke érdekelni és csináltam tehát róla egy másodpéldányt és azt elküldtem a Somogyv[ármegyei]. Múzeumnak is megvételre. P 120-ért felajánlottam. Dr. Gönczytől⁸⁹ azt az értesítést kaptam, hogy az alispán úr csak P 50-et ad érte. Természetesen visszakértem a

86 Bereczk Sándor, Kaposvár ekkor már nyugalmazott műszaki tanácsosa.

87 Csokonya elnevezése 1908-tól Erdőcsokonya, Somogyvisontával való 1941-es egyesítése után pedig Csokonyavisonta.

88 Helyesen: Xántus János.

89 Helyesen: Gönczi Ferenc. Tanfelügyelő, majd a megyei múzeum vezetője. Doktori címe nem volt.

plakettet, minthogy az nekem sokkal több készkiadásomba került. Így azt hiszem Kaposváron nem tudják, hogy ki volt Xantus János.⁹⁰

Már most, ha ilyen nagy szabású szoborra nem gyűlne össze elég pénz, úgy még mindig lehet egy valamelyik téren felállítandó bronz mellszobrot kőtalapzattal készíteni. Ezt lehet csinálni P 2500–6000-ig, a szerint, milyen talpazatot és milyen kőanyagból tervezzük.

De ha esetleg még erre sem kerül, úgy egy olcsóbb megoldást is tudnék: A városház bejáratánál van egy márvány tábla, melyre annak idején nem tudtak megállapodni, hogy milyen szöveg jöjjön, így tudtommal ma is üres.

Erre lehetne egy életnagyságú portrait reliefet csinálni és a táblába bevésni az ő érdemeit. Ezt meg lehetne cca. P 1000-ért csinálni.

Mellesleg megjegyzem, hogy miután én őt nagyon jól ismertem, így bátran mondhatom, hogy a portrait jobban meg tudnám csinálni, mint bárki más.

Szóval én legnagyobb készséggel állok szolgálatodra, csak a pénz legyen együtt.

Szerény véleményem szerint nem szabad a gyűjtést soká elhúzni, hanem inkább szerényebb emléket hamarosan megcsinálni, mert a soká elhúzott gyűjtés úgy ellanyhulhat, hogy aztán végleg ellaposodik és megszűnik minden érdeklődés.

Minden esetre nagyon jól esett, hogy eszedbe jutottam és hogy ez ügyben Veled érintkezésbe léphettem, légy róla meggyőződve, hogy mindent el fogok követni, hogy a kívánalmaknak megfeleljek.

További szíves értesítéseted örömmel várva, szívből üdvözöl, a régi barátsággal

igaz tisztelő híved

Kopits János

XI. Kelenhegyi út 12.

Budapest, 1937. január 19.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levél.

2.

Özv. Németh Istvánné (szül. Scholz Hermin) kaposvári lakos levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Kaposvár, 1937. január 29.

Igen tisztelt ügyvéd Úr!

Fogadja hálás köszönetemet, boldogult férjem iránti jó indulata és pártfogásáért.

Nagyon örülnék, ha sikerülne az ő emlék szobrának felállítása, akkor én is nyugodtan halnék meg.

Kiváló tisztelettel

özv.

Némethné

Elküldtem a kaposvári hírlapot Pestre, rokonaimnak, a Scholz családnak, akik örömmel fogják venni ezt a szép akciót ami végre jó uram érdemei által megindult.

Adja Isten hogy jól sikerüljön. –

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levél.

90 Helyesen: Xantus János.

3.

Meghívó a kaposvári Németh István Szoborbizottság alakuló ülésére

Kaposvár, 1937. január 30.

M e g h í v ó

Németh István volt kaposvári polgármester urunknak a mi kis Kaposvárunk városiassá tételében és kifejlesztésében szerzett érdemei elismerésül és a jövő nemzedéknek serkentő példaként szolgáló szobrának társadalmi úton való felállítására körül a teendőket megbeszélése s a szoborbizottság megalakítása végett

[folyó]. évi február 6.-nak d. u. 6 órájára

tisztelettel meghívjuk a Nemzeti Casino társalgó helyiségében tartandó értekezletre.

Kaposvárott, 1937. január 30.-án.

Hazafias üdvözlettel:

KACSKOVICS LAJOS

KLADNIGG ALAJOS

SÁRKÖZY GYÖRGY

ny. alispán

ny. gyárigazgató

ny. főispán

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel írt és sokszorosított, aláírásokkal és pecséttel nem hitelesített meghívó.

A meghívó még 47 személy nevét tartalmazza.

4.

Dr. Fekete Gyula feljegyzése a kaposvári Németh István-szobor ügyében

Kaposvár, 1937.(?)

Néhány szó a Németh István szobor ügyében

Nem az a cél, hogy olcsó, hanem, hogy jó szobrunk legyen!

Gády egy fiatal, ismeretlen rajztanár, aki néhány éve jött Kaposvárra, Kaposvárhoz semmi sem köti: még nem hallottunk róla, még nem láttunk tőle semmi jelentékenyebb munkát.⁹¹

Németh Istvánt nem ismerte, soha sem látta, így tehát csak a fénykép nyújtotta, gyenge adatokra van utalva, de az is csak az arcra nyújthat neki némi támpontot, de az alakra, mozdulatra nem ad semmi támpontot.

Egy emlékmű állításánál, mely egy jeles emberünket van hivatva megörökíteni, nem lehet kísérletezés tárgya, mert azért a szoborbizottság felelős, így csak olyan művészre bízhatjuk, akit ismerünk, akinek eddigi működése garancia arra nézve, hogy a feladatnak teljes mértékben meg fog felelni.

Kopits János szobrászművész, a Múcsarnokban 27 év óta állandóan szerepel, mint kiállító művész, a Képzőművészeti Egyesület tagja, kiforrott egyéniség.

Számottevőbb munkái:

a kaposvári Kossuth szobor, mely az ország egyik legjobb Kossuth szobra

a jáki apátsági templom restaurálási munkái

a nyíregyházi templom szobrai

a gyöngyösi templom több szobra

91 Felavatták néhai Polgár Kálmán dr., a KTSE elnökének mellszobrát. *Somogyi Újság*, 1937. augusztus 24. 3. p. Gády Lajos kaposvári gimnáziumi tanár készítette a Kaposvári Turul Sport Egyesület elnökének mellszobrát, amelyet 1937. augusztus 22-én lepleztek le.

a kecskeméti Farkas mauzóleum szobrai
a Garay emlék Tolnán
a Hőgyes prof. síremléke a kerepesi úti temetőben
az egri Szorényi emlék
több hősök emléke
a br Eötvös Loránt emlék
a Farkas prof. síremlék és emlékmű
a Platthy György síremlék
a Buch Böck prof. emléke
ezenkívül körülbelül 110 portré

Kopits János kaposvári gyökér, már a nagyapja is közismert polgára volt Kaposvárnak.

Németh Istvánt nagyon jól ismerte, nem csak arcát, de alakját, mozdulatait, testtartását, temperamentumát, egész lényét.

Így minden feltétel meg van arra, hogy renoméjának teljes erkölcsi tudatában, olyan szobrot alkosson, mely a köztetszésnek megfelel és minden kritikát kiáll.

Ha esetleg nem jönne össze annyi pénz, hogy egy művészi, t e l j e s a l a k ú emlékművet emeljünk, akkor inkább érijük be egy szép, reprezentáló m e l l s z o b o r r a l, mely architektonikus kiképzéssel azért lehet monumentális hatású és minden bizonnyal többet ér, mint egy egész alakot mutató, gyengén sikerült szobor, melyet csak azért választottunk, mert o l c s ó !

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült feljegyzés. Dátum és aláírás nélkül. (Talán a Németh István Szoborbizottság egyik ülésére íródott.)

5.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. április 5.

Kedves Gyula Barátom!

Bocsáss meg, hogy egy kicsit megkésve felelek kedves soraidra, de a Mihalik Gyula címét szerettem volna Neked megszerezni, de sajnos tudakozódásom nem járt sikerrel. Csak annyit tudnak róla, hogy Dél-Amerika valamelyik nagyobb városában van, mint rajziskolai tanár alkalmazva és amellet magyar stílű ornamentika tervezésével foglalkozik, ami ottkint nagy kelendőségnek örvend. De hogy melyik városban, azt sajnos senki nem tudta megmondani, úgy látszik itt senkivel sem áll levelezésben.

Kedves leveled bizalmas jellegű része nagy elégtételül szolgált nékem. Én ugyanis éreztem, hogy a mai Kaposvártól teljesen elszakadtam, de azt hittem, hogy ez az én negligentiám, hogy tán nem ápoltam elég melegen a connexiot, de most kedves soraidból megértem, hogy a régi Kaposvár gyökereit kitepte magából egészen ez a mai feltörő új generáció, mely legnagyobb részt beszármazott idegenekből áll és semmi régi iránt sincs érzéke és azt nem is becsüli, mert nincs vele semmi közössége. Csak a személyi hiúság és egyéni érvényesülés az, ami őket vezeti és nem is lehet várni tőlük valami nemesért való lelkesedést.

Ha a városi vezetőség megnyerésével a gyűjtés mégis fellendülne, akkor most is csak azt ajánlom, hogy a városház kapu alatti márvány táblára helyezzük el Németh István bronz reliefjét és ott van bőven hely a szöveg bevésésére is. Ez elég olcsón kivihető és ha lehetőleg hamar nyélbe ütjük úgy nem kerülhet az egész mozgalom elposványosodásba és feledésbe. Szerény véleményem szerint ez volna a legszerencsésebb megoldás.

Nagyon köszönöm szíves jóindulatodat, hogy ennek a munkának elkészítésére engem találsz leghivatottabbnak, minden bizonnyal, mint régi gyökér igyekeznék a bizalomnak megfelelni.

Szívből üdvözlő a régi barátsággal
igaz tisztelő híved

B[uda]pest. 1937. ápril[is]. 5.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

6.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. április 18.

Kedves Barátom!

Reményem, hogy utolsó levélváltásunk óta a gyűjtés teljes erővel megindult és hogy olyan jól megy, hogy nem sokára már hozzá is láthatok a tervbevett Németh István szobor megmintázásához.

Ha valami újság volna ebben az ügyben, nagyon leköteleznél szíves értesítéssel.

Szívből üdvözlő, a régi barátsággal

tisztelő híved

B[uda]pest, 1937. ápril[is]. 18.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

7.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. május 28.

Kedves Gyula Barátom!

F[olyó]. hó 25-ről k[elt]. kedves soraidból és az ahhoz mellékelt Új-Somogy-ból örömmel értesültem, hogy a nagy kibékülés megtörtént és így most már a harmonikus együttműködésnek semmi akadálya nincs. Most csak az a fontos, hogy Te, mint az egész mozgalom kezdeményezője és megindítója, a vezetést és irányítást ne engedd ki a kezedből.

A műszakiakra vonatkozólag legközelebb majd egy bő levélben meg fogom adni a kívánt tájékoztatást.

Addig is szívből üdvözlő a régi barátsággal

tisztelő igaz híved

Budapest, 1937. máj[us]. 28.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

A „nagy kibékülés” dr. Fekete Gyula és dr. Kaposváry György között történt az ügy érdekében.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. június 3.

Kedves Gyula Barátom!

Visszatérve m[últ]. h[ó]. 25-ről k[elt]. b[efcses]. soraidra, az alábbiakban a tervbe vett szoborra vonatkozólag, néhány szaktanáccsal állok szolgálattalodra.

Hogy némelyek másfélszeres életnagyságú szobrot igényelnek, arra nézve legyen szabad megjegyeznem, hogy nem a méret, hanem a felfogás teszi a művet monumentálissá. Továbbá a méret és a tárgy között mindig harmóniának kell lenni, vagyis az ábrázolt személy fontosságával, egyéniségével, karakterével összhangba kell lenni. Pl. A Kossuth szobor másfélszeres nagysága az ő világhírűsége, nagy politikai faktor mivoltával meg van indokolva. A nagyatádi Szabó István szobrát Kaposváron ebben a méretben, túlméretezettnek tartom, mert ő mégsem volt, magunk között mondva, olyan nagy kaliberű ember, inkább csak a konjunkturális sodródás vitte őt arra a polcra, mely e szoborhoz juttatta. Rippl-Rónai szobra, azzal a karikatúra szerű fejjel és azzal a fogpaszta reklámnak való tubust kinyomó anygalkával egész kicsinyes giccs. Ha egy sima álló téglalakú kőre semmit más nem tettek volna, mint egy életnagyságú plakettet, sokkal szebb és monumentális lett volna. Ezeket csak egész bizalmasan mondom. Isten mentsen tőle, hogy ezzel valakit megbántani akarnék.

Már most Németh István hatást, feltűnést keltő, hiúságmentes, szerény egyénisége egy túlméretezett szoborral karikírozva lenne és semmi harmóniában nem lenne az ő egyéniségével.

Második kérdés: mennyi bronz kell egy ilyen szoborhoz? Mikor még a szobor vázlata sincs meg, nagyon hozzávetőlegesen lehetne azt megbecsülni. De ez nem is fontos, ugyanis a szobor elkészítésénél nem a bronz nyers anyaga a legnagyobb és legfontosabb tétel. Ennek megvilágítására leírom, hogy miként készül egy bronz szobor.

A bronzöntő a gipszmodellről, melyet a művész megalkotott, készít egy szétszedhető darabformát, mely a szobor negatívja és ennek a negatívnak belsejét, olyan vastagon, amilyennek a bronz öntvény falának lenni kell, kikeni viasszal. Ebbe a viasz üregbe bele szerkeszt egy vas vázát, ami majd a formát tartani fogja. Most a viasszal ily módon kikent és vasvázal beépített negatív darabforma üregét beönti tűzálló samott anyaggal. Így most a szétszedhető negatívban, a gipszmodell helyén egy viaszfelületű samott belsejű, vasvázal rögzített újabb szobor van.

Most szétszedi a darabformát és ott áll a viasz felületű szobor. Ezen most persze meglátszanak még a forma összeillesztési hézagai, ezeket az esetleges egyéb hibákkal együtt át kell viaszban dolgozni. Most bronz szegeket szúrnak bele ebbe a szoborba, hogy a majd rájövő samott réteget rögzítse.

A viaszfelülethez hozzá tapaszt különféle vastagságú viasz pálcákat, melyek egyrészt a beömlő bronznak lesznek a befolyó csatornái, másik része pedig a beömlő forró bronz által kiszorított levegő elvezetésére szolgál.

Az így elkészített viasz formát, mely teljesen azonos az eredeti gipsz szoborral, most bevonják vastag réteg samottal, téglával körülépítik és erős vasabroncsokkal körül pántolják, hogy majd a beömlő forró bronz nyomását kibírja.

Ezek után a formának alágyújtanak és lassú felmelegítéssel először a viaszt kiolvasztják, tehát mindenütt, ahol eddig viasz volt, ott most hézag keletkezik. A lefelé vezető viasz pálcák helyén támadt nyílás lesz a beöntendő bronz befolyó csatornája, a felfelé vezető viasz pálcák helye pedig a levegő elvezető csatorna lesz.

A viasz teljes kiolvasztása után, lassan tovább hevítik, a most már csak samottból álló formát, melynek külső burkát a belső samott magtól a beleszurkált bronz szegek tartanak a kellő távolságban. Természetesen egy nagy samott formának a teljes kiégetése hetekig eltart.

Most következik a bronznak a megolvasztása, ami óriási grafit téglában történik, koksztűzön. Ha a bronz a kellő folyékonytságot elérte, emelő daruval kiemelik az olvasztó kemencéből

és egy, a magasban síneken járó kocszi szerkezettel a formához szállítják és beöntik a samott forma befolyó csatornájába. A bronz lassan ömlik a samott formában fölfelé és mikor a tetején kijön a bronz, akkor meg van a biznyság, hogy a forma megtelt.

Kihülés után a téglá burkolatot szétbontják, a samott negatívot pedig kalapáccsal szétverik és ott áll a ragyogó bronz szobor. De rendszeren csak a fele, mert egy álló szobrot két darabból szoktak összeállítani. A két fél darabot nagy gondosan összeillesztik és acél csavarokkal összehuzatják, az acél csavarokat egyenkint bronz csavarokkal cserélik ki, ezek a csavarok már véglegesen benne is maradnak. A beömlő csatornák és a lég kiömlő csatornák bronz darabjait, melyek most, mint jégcsapok merednek ki a szoborból, lefűrészelik. Ezek nyomát úgy szintén az összecsavarás helyét elcizelálják, az esetleges öntési hibákat kijavítják és az egész szobor felületét acél szerszámokkal átdolgozzák. Most már nincs más hátra, mint a szobor talapzatára való erősítésre szolgáló horgonyt a szobor belsejébe bronz csavarokkal beerősíteni és esetleg különféle savakkal és pácokkal a patinázást elvégezni. (Újabban ugyan nem szokták a szobrokat mesterségesen patinázni, hanem meg hagyják eredeti színében, hogy a levegőtől patinázódjék meg.)

Mind ezt pedig azért írtam meg ily részletesen, hogy kellően tájékozódva, – ha ugyan sikerült ezt elérnem – Magad is belásd, hogy egy ily nagy szakértelemet, kitűnő felszerelést és egy egész sereg jól betanult szakmunkást igénylő műveletnél, mint a bronzöntés, nem a bronz mennyisége és ára az, ami az öntés árát megszabja, az csak egy függvény, mely a munkadíjak kiegészítő része. Ezt már az öntő a munka, rezsi, haszon és egyéb bekalkulálásával egy összegbe szokta megadni. Annnyival is inkább, bár közismert, hogy a bronz anyaga nagyjából: 80% vörösréz és 20% ón (cín, stannus) áll, de minden bronzöntő tesz még egyéb fémet és vegyi anyagot, melyek az ő saját tapasztalata szerint a fém beömlését, lassúbb lehűlést stb. megjavítják. Ezt az öntési titkot, minden öntő nagyon szigorúan megőrzi.

Most még csak a szobor talapzatához szükséges kőre vonatkozóan, megjegyzem, hogy márvány erre a célra nem alkalmas. Egyrészt mert drága, másrészt pedig nem idő álló. Manapság leginkább mészkövet szoktak erre a célra felhasználni.

Ez az a fajta kő, amiből az én Kossuth szobrom talapzata is van. Ez nagyon jól kiállta a fagyot és egyéb idő viszontagságot, csak az a kár, hogy mióta fel állították, azt soha meg nem tisztogatták, pedig időnként egy kis letisztogatás nagyon jót tenne neki, sőt ez a bronz szobornak is el kelne.

További felvilágosítással és tanáccsal készséggel állok rendelkezésedre.

Szívből üdvözlő a régi barátsággal

tisztelő híved

Budapest, 1937. jún[ius]. 3.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

9.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. június 16.

Kedves Gyula Barátom!

Szíves elnézésedet kérem, hogy csak így elkésve válaszolok kedves soraidra, de egy sürgős munka most elvette minden időmet.

A kívánt tájékoztatóul a következőket közölhetem:

A kaposvári Kossuth szobor aranykorona 27.000

A Nagyatádi Szabó István eredeti szobra..... P 37.000
került.

Egy cca. 2 méteres álló alak készen bronzban, mészke talpazattal, az építészeti kiképzés szerint cca. 15–17 ezer pengőért elkészíthető.

Egy életnagyságú mellszobor, mészke talpazattal cca. 2500–5000 pengőbe kerül, az építészeti kiképzés szerint.

Ha kedvezményes követ kapnátok hozzá, úgy a kedvezmény a nyerske anyagának árából levonódnék.

Egy életnagyságú mellkép, bronz plakettban.....cca. P 1000- teljesen készen bronzban a helyszínére szállítva.

Ismételten csak azt ajánlhatom, hogy ha a gyűjtés együtt van, vagy a végleges összeg reálisan megállapítható, akkor fordulj kérlek teljes bizalommal hozzám és én meg fogom mondani, hogy azért az összegért mit lehet csinálni, valami szolidat, maradandó értékűt.

Záradéku még tudatom Veled, hogy a jövő hónapban lemegyek Kaposvárra 3–4 hétre, akkor, ha Te otthon leszel, készséggel állok a továbbiakban rendelkezésedre.

Addig is szívből üdvözlő a régi barátsággal

igaz tisztelő híved

Budapest, 1937. jún[ius]. 16.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

10.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművészhez

Kaposvár, 1937. június 23.

7. VI. 23.

Kedves Czucza Barátom!

Idecsatolom Németh Istvánnak a családtól beszerzett arczképét általam készíttetett fényképmásolatát abból az időből, amikor még erői teljében volt, ellentétben azzal az állapottal, mely róla a Kossuth szobor felavatásakor készült, amikor már vonásai feldúltak voltak s emlékezetem szerint utána 3 nap múlva a halál véget is vetett szenvedéseinek.⁹²

Ezen arczkép alapján szeretném, ha egy gipsz modellt készítenél róla egész alakjában, melyet a szoborbizottságnak bemutatathatnék és kivitelre ajánlhatnék. Te, aki őt életében személyesen ismerted, a leghívebb és szerény, feltűnést kerülő egyéniségét kidomporító munkást tudnád kihozni a nyers anyagból. A bizottság az egész alakjában való szoborhoz hajlik, s ily alakban látja emlékét érdemeihez legméltóbban megvalósítva, ha az nem is érné el a Szabó Istvánnak itteni szobra teljes nagyságát. Ezen bemutatásra és elfogadásra szánt modellt ingyenesen kellene elkészítened s ide juttatnod, részletezve külön-külön mennyiért vállalnád annak bronzba öntését s külön mennyiért vállalnád az alapkőnek megszerzését s annak mily kőfaragási kialakítása felelne meg az ízlésednek s a szobor egyéniségének.

Azt hiszem, hogy ily kis gipszmodellt 1-2 hét alatt eltudnád készíteni és az alapkő méreteinek adatai és formája rajzát is azzal egyidejűleg ideküldheted. Mielőbbi szíves válaszodat és a fentieknek megfelelő munkádat kérve, vagyok

régi tisztelő híved

Kopits János szobrásznak

Bp. XI Kelenhegyi út 12.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült, aláírás nélküli levél indigóval készített másolata.

92 Németh István 1911. szeptember 24-én halt meg, három héttel a Kossuth-szobor avatása után.

11.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. június 30.

Kedves Gyula Barátom!

Köszönettel megkaptam a küldött kedves fényképet, munkába is vettem.

Július második felében Kaposváron leszek, akkor majd a többi részletet személyesen megbeszéljük.

Addig is szívből üdvözlök a régi barátsággal
igaz híved

Budapest, 1937. jún[ius]. 30.

Kopits János

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt levél.

12.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Ispánki József budapesti szobrászművészhez

Kaposvár, 1937. augusztus 11.

7. VIII. 11.

Mélyen Tisztelt Mester!

Hosszabb távollétem miatt sajnálatomra csak most válaszolhatok m[últ]. hó 27-i b[ecses]. levelére, melyet legyen szabad úgy értelmezni, hogy hajlandóságot tartalmaz arra nézve, hogy szülővárosa⁹³ polgármesterének, városi alapját lerakó Németh Istvánnak szobrát hajlandó lesz előző levelem értelmében igénye lefokozása mellett lokálpatriotizmusból, jobban mondva lokálpatriotizmussal vállalni, mert sajnos a mai súlyos közállapotok közepette közadakozásból nehéz előteremteni.

Ezen feltevésben s reményben csatolom Németh Istvánnak a családtól megszerzett s jól sikerült fényképét mellalakban. Súlyt kell helyeznünk arra, hogy a bronzból tervezett szobor hű mása legyen arczképének, mert sokan vagyunk még életben azok közül, akik őt szemtől szembe látva ismertük, ismertük nyugodt egyéniségét, a mindenkori pose⁹⁴ nélküli alakját, akinek iránya gondolataiban mindenkor a megvalósítandó conceptioira volt irányítva, szerény, feltűnést kerülő embere volt a munkának.

Középtermetű volt alakja, ünnepies alkalommal soha sem viselt atillát, hanem úgynevezett Ferencz József fekete kabátot /másként gérokkot/.

Szobrát 5/4 esetleg 1½ életnagyságban szeretnők bronzban az utókor számára átadni.

Legyen szíves ezek alapján discretio mellett közölni velem, mennyiért volna hajlandó a fenti nagyságban egész alakját bronzba öntve elkészíteni, viszont mennyibe kerülne u. a. méretben mellszobrának készítése? Előzetesen pedig hajlandó volna-e a tervbe vett szobornak egy-egy modelljét kisméretben gipszbe öntve bizottságunknak bemutatni ingyenesen?

Szíves válaszát kérve, maradtam hazafias üdvözlettel

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel készült, aláírás nélküli levél indigóval készített másolata.

93 Ispánki József Budapesten született, de gyermekkora, ifjúkora egy részét Kaposvárott töltötte.

94 Pose(francia): póz.

Gády Lajos kaposvári művész-tanár levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. augusztus 12.

Mélyentisztelt Ügyvéd Uram,
nagy becsű érdeklődésére közlöm, hogy néhai Németh István emlékművel szabadságom kezdete óta foglalkozom.

Egyik tervem már a múlt hónapban készen volt gipszbe öntve.

A holnapi nap folyamán Ügyvéd Úr címére elküldöm, amennyiben arra már most szükség van.

Szeretném azonban, hogy a szoborbizottság elé a másik tervemet is benyújthatnám, amit 25-ke körül személyesen magammal hozok.

Jelenleg több munkán dolgozok így néhai Németh István élet nagyságú portrait-ját majd csak Kaposváron fogom elkészíteni.

Az elküldendő tervem 1:10-es léptékben készült. A főalak bronz a talapzat haraszi mészkből lenne. Kivitelezési költsége kb. 10 000 P. természetesen kőmunkát elhelyezést alapozást stb. is beleszámítottam.

Részletes ajánlatot a terveket illetőleg Kaposvára érkezésem után személyesen fogom átadni.

Remélem, hogy terveimmel ki fogom érdemelni az urak tetszését, igyekeztem a nagynevű volt polgármester emlékét Ügyvéd Uram elgondolásának megfelelő szerény és mégis méltó módon megtervezni.

Nagybecsű sorait hálásan köszönve megkülömböztetett tiszteletem nyilvánításával vagyok készséges híve

Gády Lajos

Budapest, 1937. VIII/12-én.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levél.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Ispánki József budapesti szobrászművészhez

Kaposvár, 1937. augusztus 15.

[193]7. VIII. 15.

Tisztelt Mester!

F[olyó]. hó 12-én kelt b[ecses]. levelében kifejezett kívánsága folytán elküldtettem külön csomagoltan Németh István polgármesterünk egy fényképét, mely őt egész alakjában ábrázolja abban a pillanatra, amikor az ő általa szorgolt⁹⁵ szobrát Kossuth Lajosnak felavatja. Ezen a képen már torzultak vonásai, mert szívbeteg volt élete utolsó éveiben és a Kossuth Lajos szobra előtti szereplése után 8-ad napra⁹⁶ el költözött az élők sorából.

Az előzőleg beküldött fénykép mutatja őt fiatalabb egészséges férfikorában duzzadó munkakedvvel és munkaerővel telítve, míg a most beküldött képből már a fáradtság és halálra ítéltség érezhető és látható.

De ezen utóbbi képből is kiérezhető, főleg karjai hátratrételéből, hogy nem a szenvedélyekre szokott apellálni, nincsen semmiféle handabandázásra utaló mozdulat s színfalakat hasogató kiáltozás nyoma azon, ellenkezőleg még oly emotioknak bő és lelkes alkalmat nyújtó pillanat-

95 Értsd: szorgalmazott.

96 Németh István 1911. szeptember 24-én halt meg, három héttel a Kossuth-szobor avatása után.

ban, amikor Kossuth apánk nagyságát és érdemeit méltatja, teljes nyugodtsággal történeti ténybeli dolgokra látszik utalni, melyek az észre és megértésre vannak szánva, nem pedig a szenvedélyekre. Előadásában is a tanácsban és a képviselőtestület plenumában észokokkal szokott argumentálni s hallgatóságát meggyőzni, álláspontjának meg nyerni, semhogy az érzelmekre hatva hallgatóit félre vezetni. Beszédei közben is ezért szokta balkarját hátamögé szorítani, míg jobbjának alkarj[í]át soha nem emelte a vízszintesnél magasabbra.

A fényképen 1/4 profilja kivehető s alkarjának nagysága is. Jobbat és többet nem küldhetek, de kérem használat után vissza, mert kölcsönkértem.

Talán felesleges ismételnem, hogy pose⁹⁷ nélküli, kötelességtudó, városának adandó önzetlen és kötelességtudó polgára volt, aki bátran élhetett volna Shakespeare szavaival: I am no an orator as Brutus is, I am a plain just man.⁹⁸

Szívből köszöntöm és várakozással nézek elébe modelljének, mely nem annyira sietős, hogy gonddal el nem készíthetné. Azt hiszem e hó végéig vagy szeptember első hetéig elegendő ideje van arra.

Szíves válaszát kérve, maradtam hazafias üdvözlettel

Igaz híve

N[a]g[y]s[á]gos Ispánky József úrnak, szobrász
VI Rákóczi út 59.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel írott, aláírás nélküli levél indigóval készített másolata.

15.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. augusztus 20.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úrnak

Kaposvár

Eszterházy u. 15. utána Fonyód⁹⁹

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Köszönettel vettem n[agy]b[ecsű]. levelét és néhai Németh István nagyalakú fényképét tartalmazó posta küldeményét. Sajnálattal kell megállapítani, hogy a nagyalakú fénykép mint plasztikai segédeszköz körülbelül a nullával egyenlő. Nehéz helyzetben vagyok; nem szeretnék fél munkát végezni, nem szeretném, ha a rendelkezésre álló egyetlen mellkép után mintázott szobor után vonnának le következtetéseket. Szinte lehetetlennek tartom, hogy a családjában, volt hivatalában és barátai körében nem őriznek több fényképet róla. Méltóztassék elképzelni, hogy én őt soha nem láttam, azaz életében még iskolás fiú voltam. Támaszpontot

97 Pose (francia): póz.

98 Az idézet pontosan:

„I am no orator, as Brutus is,
But, as you know me all, a plain blunt man.”

„Én szónok, milyen Brutus, nem vagyok.

Hanem miként ismertek, egyszerű,

Ószinte ember...” /Vörösmarty Mihály fordítása/

William Shakespeare: Julius Ceasar. III. felvonás, 2. jelenet, Antonius monológia.

99 Értsd: utána küldték fonyódi villájába.

egy háromnegyed profilú – és ez hála Isten igen jó – mellkép ad. Ezen egyetlen kép után kell rekonstruálni az ismeretlen szobrát. Kérem ne méltóztassék félre érteni, nem akarok kibújni a vállalt munka alól. A szobrot már, sem időt, sem fáradságot nem kímélve csináltam, sőt az eredeti tervtől eltérve nem 1:10, hanem 1:5 tehát még egyszer olyan nagyságú léptékben. T[ulajdonképpen]. i[tt]. az 1:10 arányú méret túl kicsinek bizonyult. Csak fényképeket, több fényképet szeretnék! Úgy érzem magam munka közben mintha légüres térben úsznék. Szeretném a feladatot megmenteni, ha már rá szántam magam. Tisztelettel kérek bocsánatot a követelődzésért, mert hiszen nem is én, hanem a szobor követel.

Ha minden jól megy a kért időben szept[ember] hó első napjaiban a szobor¹⁰⁰ Kaposváron lesz.

Maradtam mély tisztelettel:

Budapest, 1937. aug[usztus]. 20.

Ispánki József

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

16.

Ispánki József budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. augusztus 30.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Ezen levéllel egyidejűleg feladtam a Németh István szobor terv 1:5 méretű gipszmintáját. Fényképek – elegendő – hiányában nagyrészt az elképzelésre voltam utalva. Ezekre a nehézségekre már előző lev[elező]. lapomban bátorkodtam hivatkozni.

Kérek szíves értesítést, minden a pályázat körül engem érdeklő dolgokról.

Mély tisztelettel:

Budapest, 1937. augusztus 30.

Ispánki József

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levél.

17.

A Németh István Szoborbizottság kérelme dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Kaposvár, 1937. augusztus 31.

Méltóságos Polgármester Urunk!

Városunk társadalmának főleg azon rétegeiben, mely kortársa élő tanúja volt azon munkásságnak, melyet időelőtt elhalt volt polgármesterünk Németh István városunknak, Kaposvárnak falusi jellegéből a városiasság szintjére való emelésében oly alapos és fáradhatatlan munkásságot fejtett ki – folyton erősödött az az érzés, hogy ennek a férfiúnak maradandó emlékét külsőleg is látható szobrában megvalósítsa, és megörökítse. Ezen érzés fokként lelkes mozgalommá fejlődött és társadalmi úton megkezdtük a gyűjtést szobra költségeinek fedezéséhez. Ez a mozgalom igen szép eredménnyel folytatódott és ha még befejezve nincs is,

¹⁰⁰ Természetesen a gipsz szobormodellről van szó.

máris arra mutathatunk rá, hogy a társadalmi gyűjtés összege, mely a legszélesebb rétegek filléreiből tevődött össze, közel 3.000 pengőre nőtt.

Könnyen érthető is ez a hozzájárulási készség, amikor az ő tevékenységére volt visszavezethető, hogy a város fejlődésének új irányt és teret jelölt ki, amikor a városnak két leghosszabb utcáját, s kilométerekre terjedő Berzsenyi és Zárda utcákat, két helyen is, az István és Kontrássy utcákon északra, az Eszterházy hercegektől megvásárolt úgynevezett Meggyes-telek felé vezető terület felé kijelölte a Megyeház erkélyéről a Kossuth Lajos és Árpád utcákon át a Horthy parkra kilátást nyújtó sugárutat; kijelölte és megteremtette a Nemzeti Kaszinót, Igazságügyi palotát, Nemzeti Bankot, Főgimnáziumot magában foglaló Eszterházy-utcát; ezzel párhuzamosan a Németh István, Damjanich utcákat, ahol elhelyezte a MÁV internátust; és Kossuth Lajos-utcákon összekötötte a régi Fő utcával; délről pedig a vasúti állomáshoz vezető gróf Tisza István utcát és Erzsébet utat ugyanazzal.¹⁰¹

Ez utóbbival állandó összeköttetésbe hozta a várost, ill. ennek középpontját a városnak a Kapos csatornán túli részével és elseperte a vasúti sorompót időközönként nyitogató vasúti őrt régi helyéről.

Ő építette fel a szintén a hercegségtől megszerzett jelenleg Rákóczi-térnek nevezett területeken a mai modern színházat, ő szerezte meg a főgimnáziumunk részére a holdakra menő játszóteret magában foglaló területet, ő építette fel az új városházát stb.

A társadalmi úton összegyűjtött összeg azonban nem fedezi azt a szükségletet, amely városunk nagy polgármesterünk emlékéhez, Kaposvár városához, úgyis, mint vármegyénk székvárosához méltó volna, tisztelettel kérjük Méltóságodat, legyen kegyes Kaposvár város részéről a community nevében szintén 3.000 pengővel járulni és ez összeget a Dunántúli Bank és Takarékpénztárnál 12.940 sz. a. fennálló és Németh István szoboralap néven kezelt betétszámlára átutalni, hogy a szobornak méltó alakban való felállítását mielőbb eszközölhessük.

Méltóságos Polgármester Úr! Ennek idején, amikor szoborbizottságunknak legelőször volt szerencséje Méltóságodnál tisztelegni, kegyes volt ezen kérésünk teljesítését kilátásba helyezni és a maga részéről is kifejezésre juttatta annak elismerését, hogy Németh István polgármesteri elődje volt eddig Kaposvárnak legnagyobb polgármestere. Ezen kijelentésével kapcsolatosan kegyes volt annak is kifejezést adni, hogy ezen mozgalmunkat egyénileg is támogatja, amint hogy azt már eddig is tette.

Kérésünk ismétlésével maradtunk

Kaposvár, 1937. augusztus 31.

teljes tisztelettel:

[28 aláírás]

NÉMETH ISTVÁN SZOBORBIZOTTSÁG

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 29315/1937. sz.
Írógéppel készült, 28 szoborbizottsági tag aláírásával és pecséttel ellátott kérelem.

18.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. szeptember 15.

Kedves Gyula Barátom!

Nagy csudálkozással értesülök kedves soraidból, hogy mily elképzelhetetlen olcsó árban tettek ajánlatot a szóban forgó szobor ügyében mások, hogy még az én ajánlatom összegének felét sem teszi ki az egyik ajánlat.

Hogy milyen alapon történhetik ez és miként magyarázható ez? – erre csak egy példával felelhetek.

¹⁰¹ Az akkori Árpád utca a mai Kossuth Lajos utca része. Az akkori Németh István utca a mai Somssich Pál utca és Németh István fasor. A Gróf Tisza István utca ma Dózsa György utca. Az Erzsébet út ma Noszlopy Gáspár utca.

Itt Pesten a törvényszék és járásbíróság folyosóin lézengenek ügyvédek, akik az oda jövő peres feleket megszólítják és védelmet, kereset, felebbezést és egyéb ügyvédi funkciók elvégzésére ajánlkoznak 3–4 pengőért. Már most, ha azt kérdezem Tőled: mi alapon történhetik ez és mint magyarázható ez? Te erre ép úgy nem tudsz felelni, mint egy ügyvéd sem, aki ethikai alapon áll.

Így én sem tudom ezt a rejtélyt megfejteni, hogy miként vállalkozhatik valaki művészi munka elvégzésére, még a napszámos munka díjazásánál is alacsonyabb árak mellett.

Ilyen ajánlatokkal szemben, én hiába mennék el a legvégső határig és ajánlkoznék P 10,000-ért, mely összegből az én készpénz kiadásom P 7,200, a legszigorúbban számítva, de mindent a legjobb anyagból, a legjobb kivitelben gondolva, mert ők még így is előnyben vannak velem szemben, ha csak „árlejtés” szerűen a legolcsóbb árat tekintjük. El nem tudom képzelni, miként tudja majd valaki P 5,000-ért azt elkészíteni, ami nekem P 7,000-be kerül. Itt valami nem stimmel.

Ilyen körülmények között, ha az én ajánlatom tárgytalanná válik, tisztelettel arra kérek, légy szíves az én terrajzomat, szoborvázlatomat és annak fényképét, összesen 3 drb-ot Bereczkékhez¹⁰² felküldeni, hogy ne legyek kitéve annak, miszerint más valaki, aki a megbízást meg kapja, az én tervemet és adatomat felhasználja. Reményilem nem veszed rossz néven, hogy ezzel a kéréssel terhellek és, hogy nekem azt megteszed.

Nagyon köszönöm szíves bizalmas értesítéseted és az irántam tanúsított szíves jóindulatodat és igen sajnálom, hogy az ügy részemre ilyen meddő eredménnyel végződött.

Szíves üdvözlettel

változatlan, régi, tisztelő híved
Kopits János

Budapest, 1937. szeptember 15.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levél.

19.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. szeptember 18.

Kedves Gyula Barátom!

Örömmel vettem f[olyó]. h[ó]. 17.-ről kelt k[edves]. kártyádat, mely némi reményt nyújt, hogy nincs még az ügy részemre elveszve.

Sietve megismétlem tehát a f[olyó]. h[ó]. 15.-i levelemben[n] jelzett árendedményt és kijelentem, hogy hajlandó vagyok a szobrot a bemutatott terv szerint a legvégső árban P 10 000 azaz Tízezerért elkészíteni.

Azt hiszem a Te hathatós támogatásod mellett, főleg pedig azzal a körülménnyel érvelve, hogy én vagyok a pályázók közül az egyetlen, a ki N[émeth]. I[stván]. személyesen, nagyon jól ismertem, s hogy én már a teljesítményem révén több garantiát nyújtok mint az ilyen képtelen árakkal versenyző ismeretlenek, talán mégis sikerülni fog az ügyet részemre kedvezően elintézni.

Szívből üdvözöl

igaz tisztelő híved
Kopits János

[1]937. IX. 18.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levél.

102 Bereczk Sándor Kaposvár város műszaki tanácsosa, majd főmérnöke.

Azonosítatlan szobrászművész levélmelléklete dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

?, 1937. ?

Kiviteli anyag és méret: Bronz fő alak, 3 m. magas

A talapzat harashti mészkő a rajzon feltüntetett méretben

A két 1x1 m. nagy dombormű a városházát és a városi színházat ábrázolja kőből faragva v[agy]. bronzba öntve

Részletes kiviteli árajánlat:

A főalak bronzöntése: - 3000 P

„ gipszöntése: - 200 „

A talapzat 4,82 q. harashti mészkő

szemcsézett megmunkálással - 2892 „

2 db. bronz dombormű - 400 „ v[agy]. kőből faragtatva 500 P.

Helyszíni alapozás és elhelyezés

a bronz részek szállítása - 500 „

Felirat vésetés kb. - 50 „

Művészi tisztelet díj - 2000 „

összesen: 9000 P

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt árajánlat, aláírás és dátum nélkül.

Szczerbowsky Lászlóné¹⁰³ budapesti lakos levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. október 27.

Budapest, 1937. X. 27.

Kedves Ügyvéd Úr!

Bocsásson meg, hogy kedves lapjára nem válaszoltam azonnal, de a kép ügyében bátyáimmal is beszélni akartam, s közben két ízben el kellett hazulról utaznom.

Sajnos nekem nincs nagybátyámról olyan képem, amilyenre a szobrásznak szüksége volna. Csak a mellékelt fényképhez hasonló beállítású képünk van róla.

Talán a városházán kellene érdeklődni, Tibor ugyanis úgy tudja, hogy a Kossuth-szobor leleplezésénél és a színház megnyitásánál készültek felvételek Pista bácsiról is.

Nagynénémnél Androsits Pista bizonyára már utánanézett.

Együttal engedje meg, Ügyvéd Úr, hogy hálás köszönetet mondjak nagynéném, valamint a magunk nevében is a szobor felállításáért.

Szívélyes üdvözléssel

Szczerbowsky Lászlóné

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levél.

103 Született Scholz Mici. Németh István egykori kaposvári polgármester unokahúga.

22.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. október 31.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
Ügyvéd Úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 15.

Mélyen tisztelt Ügyvéd Úr!

Nagybecsű lev[elező]. lapjára válaszolva tisztelettel közlöm, hogy a találkozás időpontját nem áll módomban meghatározni, azaz talán leghelyesebb volna ha Ügyvéd Úr megjelenne a napot és az órát és erre az időre a kaszárnyából ki kérném magam.

Tisztelettel kérném Ügyvéd Urat, hogy lev[elező]. lapjára méltóztassák megírni, milyen ügyben óhajt velem tárgyalni, mert csak a lap felmutatása után kaphatok – ki hallgatáson – kilépést. Sajnos még hat hétig eltart a felfüggesztett önrendelkezési jog.

Maradtam mély tisztelettel:

Ispánki József

Albrecht laktanya [...] 35.

telef[on]. 29-89-30, 29-89-31.

Címem Ispánki József

Karp[aszományos]. hö. 1/1 géppuska század. Albrecht laktanya, Aréna út 49.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

Az utolsó két sor láthatóan más kéztől származik.

23.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levelezőlapja
dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. október 31.

Feladó: Kopits J[ános]. B[u]d[a]pest
X. Kelen hegyi út 12.

LEVELEZŐLAP

Dr. Fekete Gyula
ügyvéd Úrnak

Kaposvár

Örömmel értesülök K[edves]. soraidból, hogy a közel jövőben fel jössz a Gellért fürdőbe üdülni és ez alkalommal lesz szerencsém Veled találkozni. Bármely nap este 6 órától kezdve készséggel állok rendelkezésedre, de ha ez az időpont nem felelne Neked meg, úgy majd hagysz valami iratokat, hogy mikor keresselek fel, hisz műtermem a Gellért fürdőhöz oly közel van, hogy majd csak meg fogjuk találni egymást.

Szívből üdvözlök igaz híved
Kopits János

B[uda]pest [1]937. X. 31.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

Fekete, a Gellért Szálloda számlája szerint 1937. november 2–9. közt lakott ott 92,28 P-ért.

24.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. december 29.

Feladó: Ispánki József
Budapest, Rákóczi út 59.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 15.

Mélyen tisztelt Ügyvéd Úr!

A Gellért szállóban történt megbeszélésünk értelmében január hó 2-án a Németh István szobor II. számú vázlat-tervét postára teszem. Ez a terv a megmodellálását illetőleg vázlat szerűbb lesz mint az első volt. Tőlem telhetőleg iparkodtam szem előtt tartani a kapott instrukciókat. A vázlat talán valamivel nagyobb mint az első volt.

Maradtam az Ügyvéd Úrnak alázatos tisztelettel:

Ispánki József
B[uda].p[est]. 1937. XII. 29.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

25.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1937. december 29.

Feladó: Ispánki József szobrász
VIII. Budapest, Rákóczi út 59.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 15.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

A szobor alapzatra vonatkozó külön árajánlatról nem feledkeztem meg. T[ulajdonképpen]. i[tt]. az össz árajánlatom olyan kicsire van szabva, hogy abból egy részt pontosan csak a helyszíni kaposvári kőfaragó megkérdezése után tudok kimutatni. A szóban forgó árajánlat nem bírja el egy pesti kőfaragó költségeit. Zavaró körülmény, hogy nem tudom az elküldött alapzat terve megfelel-e? Mindezek tisztázására az volna a leghelyesebb, ha Kaposvárra le mehetnék, és ott helyszínen, ahol minden kéznél van, valamennyi kérdést megvitánánk.

Tisztelettel kérem tehát ügyvéd Urat, ha a megbízás részemre oly mértékben possibilis,¹⁰⁴ hogy a leutazás valamiképp megoldáshoz vezetne, e hét folyamán rendelkezésre állok.

Mély tisztelettel:
Ispánki [József]

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

26.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levelezőlapja
dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1938. január 7.

Kedves Gyula Barátom!

Válaszolva kedves soraidra, tudatom veled, hogy újabb tervet azért nem készítettem, mert értesülésem szerint a polgármester úgy nyilatkozott, hogy a társadalmi gyűjtésből befolyt összeg olyan csekélység, hogy a szobrot csak a megye és a város hozzájárulásából lehet megcsinálni, már pedig ha közpénzen készül, akkor nyilvános pályázat nélkül azt nem lehet kiadni.

Így tehát addig, míg a pályázat összegét, a kívánt méretet és azt, hogy nyilvános-e, vagy szűkebbkörű lesz-e a pályázat? Amíg ezeket nem tudom addig nem akarok további hiába való munkát végezni.

Egy szerényebb igényű emlékkel már rég elkészültünk volna, a melyet én mindjárt az elején proponáltam, míg így majd elhúzódik évekig és kérdés mi lesz majd belőle.

Addig is míg ismét aktuális lesz az ügy szívből üdvözöl

igaz barátsággal, igazhíved
Kopits János

Budapest, 1938. január 7.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

27.

Kopits János kaposvári származású, budapesti szobrászművész levele dr. Fekete Gyula
kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1938. január 13.

Kedves Gyula Barátom!

Mint k[edves]. soraidból látom ez mégis csak egy újabb pályázat, melyre, mint írod más oldalról már a módosított tervek be is érkeztek. Sajnos én a szoborbizottságtól semmiféle felszólítást nem kaptam.

Pesten léted alkalmával voltál szíves velem közölni a szobor vázlatomra tett észrevételeket, de sajnos erről még mindig nem nyilatkoztál, a mi pedig a legfontosabb volna, hogy tulajdonképpen milyen összeg áll rendelkezésre?

¹⁰⁴ Possibilis (latin): lehetséges.

Komoly tervezésnek mégis csak az a reális bázisa, hogy tudja az ember meddig mehet és hogy mit csinálhat a meghatározott összegért. Ennek tudása nélkül az egész tervezés csak bizonytalanban való tapogatás, mely célra nem vezet, csak költséget és munkát jelentene, de már eleve is kilátástalan, mert mint Te jelezted, hogy akadt már egy szobrász, aki fele annyi összegért elkészítené, mint amennyit én ajánlottam.

Minden esetre köszönöm Kedves Gyulám, hogy oly kedves voltál, amint az eszme felmerült, mindjárt reám gondoltál. Én azonnal foglalkoztam is a feladattal, tanulmányoztam a fejet, tervrajzot, plasztikus szobor vázlatot, költségvetést készítettem, mivel én a tőlem telhetőt megtettem. Nagyon sajnálom, hogy a Te szíves támogatásod mellett sem sikerült a szoborbizottság bizalmát megnyernem, dacára, hogy az enyém tetszett legjobban és azt találták leghasonlóbbnak, mint azt Te mondtad és hogy mégis szükségesnek tartották újabb pályázatot előről kezdeni.

Fogadd még egyszer Gyulám, köszönetemet és meleg üdvözetemet küldve, maradok a régi barátsággal

őszinte tisztelő híved
Kopits János

Budapest, 1938. január 13.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levél.

28.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Ispánki József budapesti szobrászművészhez

Kaposvár, 1938. január 25.

[193]8. I. 25.

Igen tisztelt Mester!

E hónap elején Budapesten való tartózkodásomkor történt megbeszélés alapján kívánsága folytán mai postával b[ecses]. címére visszaküldöttem a Németh István féle szobor modelljét, hogy az Ön által említett Művészeti Tanácsnál annak kivitelét és felállítását engedélyezze. Amikor ez engedélyezést megnyerni fogja, legyen szíves azt a modellel együtt hozzám visszajuttatni, hogy a szükséges további lépéseket a szükséges összeg felhajtására megtehessem.

Ne vegye tőlem rossz néven, hogy szíves figyelmét újra felhívom arra a körülményre, hogy annak idején amikor a szobor majd egész nagyságban kivitelre kerül, az alak mellkasa oldalt testesebb legyen, nehogy nyúlánkságával az élő emberhez való hasonlóságtól eltérjen. Másrésztől jobbkarjának szerény nézetem szerint kissé felemelésével argumental-asnak¹⁰⁵ nagyobb nyomatékot kellene s lehetne adni.

Szíves üdvözlettel vagyok

készséges híve

N[a]g[y]s[ágos] Ispánki József úrnak
szobrász
Budapest
VII Rákóczi út 59.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel írt aláíratlan levél másolata.

105 Argumentatio (latin): érvelés.

29.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Stephaich Pálhoz, Somogy vármegye
alispánjához

Kaposvár, 1938. március 8.

16731/1938
Méltóságos STEPHAICH PÁL úrhoz.
Somogyvármegye alispánjához
Kaposvárott
kérvénye

NÉMETH ISTVÁN SZOBORBIZOTTSÁG
a K. 17068/1-937. sz. ügyben

Méltóságos Alispán urunk!

Hálás köszönettel tartozunk Méltóságodnak azon megértő bölcsességéért, hogy a vármegye közönségének hozzájárulását megnyerte azon javaslatának, hogy Németh István volt polgármesterünk hervadhatatlan érdemei elismeréséül s hálája lerovásául szobrának felállítását 3000 P-vel segélyezze.

Az e tárgyban hozott K. 17068/1-937. sz. a. kelt határozat senki által meg nem támadtván jogerőre emelkedett.

Addig is, míg Méltóságod ez összeget teljes egészében folyósíthatná, – azon tiszteletteljes kéressel fordulunk megértő bölcsességéhez, legyen kegyes a munka megkezdése és a kivitelező művészeknek foglalóval lekötése céljából egyelőre a megszavazott összegnek legalább fele részét valamelyik rendelkezési alap terhére előlegezni és ez összeget a Dunántúli Bank és Takarékpénztárhoz a szoboralap 12940. sz. a. ott levő számlája javára átutalni.

Szíves készsége biztos reményében érte előre hálás köszönettel maradtunk

Kaposvárott, 1938. III. 8.

Méltóságod alázatos szolgálói és készséges hívei

NÉMETH ISTVÁN SZOBORBIZOTTSÁG

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült levél indigós másolata négy olvashatatlan – azonos kéztől, valószínűleg dr. Fekete Gyulától származó – névaláírással.

30.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári
ügyvédhez

Budapest, 1938. július 13.

Feladó: Ispánki József szobrász
VIII. Budapest, Rákóczi út 59.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 15.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Sajnos mindeddig érdemben nem tudtam és nem tudok válaszolni. A vázlat a tavasz óta a Műv[észeti]. Tanács előtt fekszik. Többszöri sürgetésemre úgy informáltak, hogy talán e hét csütörtökjén bizottság elé kerül. Ha valami lesz bátorlódok azonnal értesíteni Ügyvéd Urat. A gratulációt hálásan köszönöm.

Alázatos tisztelettel:
Ispánki [József]

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

31.

Dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd levele Ispánki József budapesti szobrászművészhez

Kaposvár, 1938. augusztus 29.

[193]8. VIII. 29.

Igen tisztelt Mester!

Szíves soraival együtt kézhez vettem az Orsz[ágos]. Irodalmi és Művészeti Tanács 545/[1]938. sz. alatt kelt határozatát, mellyel hozzájárult a Németh István szobrához készített tervének kiviteléhez, s azt úgy városunk Polgármesterének, mint vármegyénk vezetőségének bemutatam, kérve a város és a vármegye által megszavazott összegek mielőbbi folyósítását... Addig is míg ez megtörténik, a társadalmilag gyűjtött összegből a szoborbizottság nevében az agyagminta elkészítésének anyagbeszerzési költségeire szíves hozzájárulásáról való értesítése kézhezvételekor a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank útján, Budapest, V. Dorottya u. 6. egyelőre 500 P-t azaz Ötszáz pengőt fogok átutalni kezeihez avval, hogy a további összeget a kiviteli agyagmintának a fentnevezett Tanácsnak végleges felülbírálása és elfogadása után fogok átutalni.

Legyen szabad ez alkalommal ismételten felhívni szíves figyelmét szoborbizottságunk azon észrevételezésére, hogy a beküldött, s Önhöz visszajuttatott gipszmintán az alak felső törzse sokkal karcsúbb volt, mint aminő alakja volt az élőnek s a mintától eltérően kissé testesebbnek kell modellálni, nehogy a valótól eltérő nyulánkságával aristokratikus alak benyomását keltse.

Épen ezért kéni fogom, hogy amikor a mintázással előrehaladt és odaért, legyen szíves engem értesíteni, hogy magam is megtekinthessem a véglegesítés előtt és az eddigieken túl egy további képét is bemutatthassam arcáról és mellkasáról.

Maradtam szíves üdvözlettel
tisztelő híve [olvashatatlan szignó, dr. Fekete Gyula]

N[a]g[y]s[ágos] Ispánki József szobrászi
művész úrnak B[uda]pest
Rákóczi út 59.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Írógéppel írt és szignózott levél.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1938. november 14.

Feladó: Ispánki József szobrász
VIII. Budapest, Rákóczi út 59.

LEVELEZŐLAP

Nagyságos Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 15.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Sajnálattal kell jelentenem, hogy a rendkívüli fegyvergyakorlat miatt a N[émeth]. I[stván]. szobrát nem kezdhettem el. Kb. egy hete tartózkodom itthon – hosszas után járás és instanciázás után. Remélem, hogy semmi „rendkívüli” dolog a közeljövőben a munkámat nem fogja megakasztani. Ezek dacára is úgy gondolom, hogy január végén az agyagminta első bemutatásra kerülhet.

Kiváló tisztelettel: Ispánki József

Budapest, 1938. november 14.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

A Németh István Szoborbizottság kérelme dr. Kaposváry György kaposvári polgármesterhez

Kaposvár, 1939. július

Méltóságos Polgármester Urunk!

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács leérkezett 340/939 sz. a[alatti]. értesítésével elfogadta és jóváhagyta az Ispánki József szobrászművész által Németh István polgármester emlékére Kaposvárott felállítandó szobormű kivitelét és felállítását, minek folytán az öntésbe adatván a nyár folyamán teljesen elkészülve ide fog szállítani.

Minthogy a szobor anyagánál és a művész díjainak törlesztésére szükségelt eddigi összegek a társadalmilag összegyűlt összegből történtek, elkövetkezett az időpontja annak is, hogy Kaposvár város képviselő testülete előzékenységéből megszavazott 2000 P kiutalását kell igénybe vennünk.

A Németh István szoborbizottság nevében azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk méltóságos Polgármester urunkhoz, legyen kegyes a fenti és a költségvetésbe a célra beállított összeget, miután a költségvetés a Belügyminister és orsz[ág].gyűl[ési]. képviselőnk jóváhagyásával leérkezett, a Dunántúli Bank és Takarékpénztárnál fennálló Németh István betéti számla javára lehetőleg mielőbb átutalni.

Tiszteletteljes kérésünk ismétlésével és annak mielőbbi teljesítéséért előre is köszönetünket nyilvánítva maradunk

teljes tisztelettel

Kladnigg Alajos
Dr. Matolcsy Sándor

Tallián Andor
Dr. Kis György

Dr. Fekete Gyula

Kifizetendő!
Kaposvár, 1939. július 8.

Polgármester Úr!

Méltóságod szóbeli utasítására most csupán 1000 P lenne kiutalandó a Méltóságod által a városépítés VI. csop[ort]. I. fej[ezet]. 2 rovaton előirányzott összegből. A bevételeknek nagyobb mérvű be fizetése után a másik 1000 P. is kiutalható lesz ez év vége felé. Természetesen a mérnöki hivatal e rovatról csak 300 Pengő felett diszponálhat.
[1]939/VII/12. [olvashatatlan aláírás]

MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai. 18428/1939. sz.
Írógéppel írt és öt szoborbizottsági tag által aláírt kiadmány.
Az aláírások utáni szövegek a fedlapon kézzel írva.

34.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Nagyatád, 1939. augusztus 15.

Feladó: Ispánki [József],
Nagyatád, Zrínyi u. 400.

LEVELEZŐLAP

Nagy[ságos]. Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úr

Kaposvár
Eszterházy u. 19.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Csak ma kaptam meg f[olyó]. hó 7.-én kelt n[agy]. b[ecsű]. sorait, ugyanis Nagyatádon nyaralok a csalámmal.

Kérem alázattal legutóbb úgy méltóztatott rendelkezni, hogy szept[ember]. hóban legyen felállítva a szobor és én már [a] júli[us] 20-ára rendelt öntést ennek megfelelően szept[ember] első napjaira halasztottam.

Úgy gondolom, hogy a szobor már készen van – tekintve, hogy közvetlen összeköttetésbe nem tudok lépni az öntővel –, de esetleg azonnal írok neki, ha sürgős.

Szept[ember] elsejéig most még felállíthatjuk, ezér[t] jó lenne, ha az avatás napját megtudhatnám.

Alázatos tisztelettel:
Ispánki [József]

Nagyatád, [1]939. aug[usztus]. 15.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1939. augusztus 27.

Feladó: Ispánki [József]
B[uda].p[est]. Rákóczi út 59.

LEVELEZŐLAP

Nagy[ságos]. Dr. Fekete Gyula
ügyvéd úr

Kaposvár
Eszterházy u. 19.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Tisztelettel értesítem, hogy a Németh István szobor teljesen kész. E hét folyamán – amennyiben szállítási zavarok az elő állott politikai helyzet következtében nem lesznek – a szobrot felállítják.

Egyben alázattal közlöm, hogy katonai szolgálatra holnap 28.-án bevonulok.

Maradok mély tisztelettel:
Ispánki [József]

Budapest, 1939. augusztus 27.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levelezőlap.

Ispánki József budapesti szobrászművész levelezőlapja dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Budapest, 1939. szeptember 17.

Feladó: Ispánki József
karp[szományos]. őrv[ezető]. 15. gy[alog]. ez[ed]. I. z[ász]l[óal]. II. sz[áza]d.

LEVELEZŐLAP

Nagys[ágos]. Dr. Fekete Gyula
úrnak

Kaposvár
Eszterházy u. 19.

Mélyen Tisztelt Ügyvéd Úr!

Csak ma kaptam meg legutolsó lev[elező] lapját. Nagyon sajnálom, hogy a bronzöntő nem értesítette Ügyvéd Urat, pedig utasítottam őt erre. Véleményem szerint úgysis csak ünnepélyes avatás lesz, s előtte pár órával letakarják. Ugyanígy volt a pesti Klebelsberg szoborral és a veszprémi Sz[en]t. István emlékkal is.

Maradtam Ügyvéd Úrnak
alázatos szolgája
Ispánki [József]

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg ceruzával írt és aláírt levelezőlap.

Kaposvár, 1939. szeptember 29.

M E G H Í V Ó

Néhai Németh Istvánnak Kaposvár várossá fejlődését megalapozó nagy polgármesterének szobrát folyó évi október hó 8-án délelőtt 11 órakor Kaposváron a Horthy parkban¹⁰⁶ leplezzük le. – A leleplezési ünnepség műsora a következő:

- 1./ Hymnus. Előadja a m[agyar]. kir[ályi]. 6. honvéd gyalogezred zenekara. –
- 2./ Felavató beszéd tartja dr. Kaposváry György m[agyar]. kir[ályi]. kormányfőtanácsos, Kaposvár m[egyei]. város polgármestere. –
- 3./ A városi Dalárda ének számai. –
- 4./ A szobor megkoszorúzása. –

Tisztelettel meghívjuk a szobor leleplezési ünnepségre s kérjük, hogy azon úgy személyesen, mint a vezetése alatt álló intézmény kiküldöttjeivel megjelenni s résztvenni szíveskedjék. – Kaposvár, 1939. szeptember 29-én.

Hazafias üdvözlettel
A Németh István szoborbizottság. –

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült meghívó.

Hátoldalán pecsétlenyomat: NÉMETH ISTVÁN SZOBORBIZOTTSÁG.

Kaposvár, 1940. január (?)

Mélyen tisztelt Uram, kedves Barátom!

Bizottságunk nevében tisztelettel jelentem, hogy szülővárosunk lakosságának közóhajtásából folyó azon kívánságnak, hogy negyedszázad előtt elhunyt nagy polgármesterünk, Németh Istvánnak városunk újjáalkotása és fejlesztése körül szerzett felejthetetlen érdemei elismerésül és kegyeletünk lerovására életnagyságú alakját ércbeöntött szoborban örökítsük meg, – szoborbizottságunk a nagyközönség, vármegyénk és városunk támogatásával eleget tett és Németh István szobrát a Horthy-parkban felállítottuk és városunk vezetőségének megőrzésére és gondozására átadtuk.

Midőn ezen ügyben nagybecsű erkölcsi és anyagi támogatásért hálás köszönetet mondunk, azon kérelemmel fordulunk minden egyes segítő társunkhoz, hogy nagy polgármesterünk emlékét és érdemeit lelkünkbe zárva továbbra is megőrizni szíveskedjenek, ernyedetlen munkásságban, önzetlenségben, nagy concepcioi átgondoltságában megnyilvánult jellemét pedig követendő példának az új nemzedéknek átadni.

Mert rövid 15 év alatt megtervezni és megvalósítani a villanyvilágítást, vízvezeték, csatornázást, – jutányos áron megszerezni a város fejlesztéséhez szükséges nagy területeket, azokat 12 új utca és több szabad tér nyitásával úgy oldani meg hibátlanul, hogy a városra anyagi haszonnal is járjon, a város tovább fejlesztése és mélyebb fekvésű helyekről az egészségesebb fennsíkra tereltessek, emellett a főgymnásium és Máv. internátus ifjúságának megfelelő nagyságú sporthely jusson, szép színházunk, új városházánk épüljön, Kossuth szobra a város főterén hirdesse az eszmék szabadságát, annyi egyéb itt fel nem sorolható együtt oly

¹⁰⁶ Ma Berzsényi park.

teljesítmények voltak, melyek megalkotójuk nem mindennapi szelleme és lelkülete mellett tesznek tanúságot.

Maradtunk hazafias üdvözlettel

NÉMETH ISTVÁN SZOBORBIZOTTSÁG

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel készült sokszorosított levél, aláírás nélkül, pecsétlenyomattal.

39.

Dr. Matolcsy Sándor kaposvári ügyvéd levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Kaposvár, 1940. február 8.

Dr. MATOLCSY SÁNDOR M. KIR. KORMÁNYFŐTANÁCSOS, ÜGYVÉD,
SOMOGY VÁRMEGYE T[ISZTELET]B[ELI]. FŐÜGYÉSZE
KAPOSVÁR, GR[ÓF]. TISZA ISTVÁN UTCA 10.

TELEFON: IRODA ÉS LAKÁS 19.

Kaposvár, 1940. február 8.

Kedves Gyula Bátyám!

Megkaptam a Németh István szoborbizottság működéséről szóló beszámolódat.

Engem boldogult Németh Istvánhoz az a végtelenül kellemes emlék fűzött, hogy annakidején Ő vette át boldogult Édesapám ügyvédi irodáját és mindaddig, amíg polgármesterré meg nem választották, azt a legnagyobb lelkiismeretességgel, hűséggel, Édesanyám és az árvák iránti ragaszkodó szeretettel vezette. Ezért az Ő emlékezte az én számomra örökre áldott.

Nekem főként azért rendkívül kedves, szívemből jövő és mindenképpen mélyen megható cselekedet volt részedről az, amikor a boldogult emlékének megörökítése céljából Kaposváron szoborbizottságot alakítottál és ennek a bizottságnak a munkáját úgy vezetted, hogy a felvetett gondolat végül is impozáns formában testet öltött.

Ha segíthettem Neked ebben a munkában, úgy az nekem volt elsősorban lelki gyönyörűség. A jó Isten áldjon meg a gondolat felvetéséért, annak keresztülviteléért és adjon Neked nyugodt és boldog, hosszú életet.

Őszinte barátsággal köszönt
igaz híved:
Dr. Matolcsy Sándor

Nagyságos

Dr. Fekete Gyula ügyvéd úrnak,
Kaposvár.

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.

Írógéppel, saját fejléces levélpapírra írott, saját kezűleg aláírt levél.

40.

Özv. Németh Istvánné¹⁰⁷ kaposvári lakos levele dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédhez

Kaposvár, 1940. február 7.

107 Született Scholz Hermin.

Igen tisztelt ügyvéd úr! Szándékom volt önhöz elmenni és megköszönni irántami jóságát, de makacs betegségem nem akar javulni, így tehát csak ágyban kell megköszönni irántami jóságát, – bár én is jó uram szobránál lehetnék eltemetve, akkor nyugodtan halnék meg. – Elmult napokban egy öreg asszony keresett fel engem, aki fiatal korában nálunk szolgált és azt mondta hogy álmában az én uram jelent meg neki, és arra kérte őtet hogy jól bánjanak velem, ez egy különös történet amilyent még nem hallottam. –

A jó Isten adjon Önnek jó egészséget és hosszú boldog életet, őszintén

szívből kívánja
Némethné

MNL SML XIV. 5. Fekete Gyula ügyvéd iratai.
Saját kezűleg írt és aláírt levél.

41.

Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Képviselő-testületének határozata szobrok eltávolítása tárgyában

Kaposvár, 1950. július 12.

Kivonat Kaposvár város képviselőtestületének 1950. évi július 7-én tartott rendes ülésén készült jegyzőkönyvből.

K[öz]gy[űlés]: 11/3835-1/VI-1950. szám.

Tárgy: A Németh István szobor eltávolítása.

J a v a s l a t:

A városi tanács javasolja, hogy a város gazdasági albizottságának 1950. július 1-én hozott 83/1950. G. A. számú határozatának megfelelően határozza el a képviselőtestület a Németh István szobor eltávolítását és anyagának, valamint a már korábban eltávolított Nagyatádi Szabó István¹⁰⁸ szobor anyagának felhasználásával az 1951. évben csoportos mártír szobor felállítását.

V é g h a t á r o z a t.

A tanács javaslatának megfelelően a város képviselőtestülete egyhangú határozattal elhatározza, hogy a Szabadság parkban lévő Németh István szobrot eltávolíttatja és annak valamint a már korábban eltávolított Nagyatádi Szabó István szobornak anyagából az 1951. év folyamán csoportos mártír szobrot állíttat fel.

M e g o k o l á s.

Kívánatos, hogy a Szabadság park,¹⁰⁹ amely az ott lévő Szovjet hősi emlékművel és Szovjet hősi sírokkal a Vöröshadsereg által adott szabadságra emlékeztet – megszabaduljon a régi polgári világ megtestesítőjének és képviselőjének szobrától. Ugyanekkor feltétlenül szükséges, hogy az ellenforradalom által legyilkolt kaposvári mártírok emléke csoportos szobor formájában megörökíttessék.

A véghatározat a város kihirdető tábláján való kifüggesztést követő 8. napon tekintendő kihirdetettnek és ellene a kihirdetéstől számított 15 nap alatt a Somogy megyei Tanács Végrehajtó Bizottságához intézett és a v[árosi]. iktatóba benyújtandó fellebbezéssel lehet élni.

Erről értesül: 1./ a v[árosi]. irodaigazgató, 2./ a v[árosi]. műszaki ügyosztály.

Kaposvár, 1950. július 12.

Rostás Károly

/Rostás Károly/

polgármester, elnök.

108 Helyesen: nagyatádi Szabó István.

109 Ma Berzsenyi park.

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 3835/1951. sz.
Írógéppel írott, saját kezűleg aláírt képviselő-testületi határozat kivonata.

42.

A Somogy megyei Vasöntöde és Gépüzem kérelme a Kaposvári Városi Tanács V. B. Ipari
Osztályához

Kaposvár, 1951. szeptember 21.

SOMOGYMEGYEI VASÖNTÖDE ÉS GÉPÜZEM
KAPOSVÁR, ADY ENDRE-U. 13.

Kaposvár 1951 szept[ember]. 21.
20/v. sz.

Ügyintéző: Langer/Sz. M.

Távbeszélő: 567.

Egyszámla sz. 941. 555.

Melléklet:

Tárgy: bronzszobrok igénylése.

Hiv. sz.:

Cím ü. int.:

Városi Tanács V. B. IV. Ipari Osztály
Kaposvár.

Kérjük az Elvtársakat, hogy úgy a volt Nagyatádi [Szabó István], mint a Bethlen [István] bronzszobrokat¹¹⁰ részünkre kiutalni szíveskedjenek. Egyben kérjük az Elvtársakat, hogyha lehet még a mai nap folyamán szíveskedjenek kiutalni, hogy a szobrokat beönthessük, mert szükségünk van a bronzra.

Jó munkával az 5 éves tervért!

Elvtársi üdvözléssel:

Somogy megyei Vasöntöde és Gépüzem.

KAPOSVÁR [pecsétlenyomat]

[olvashatatlan aláírás]

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 3835/1951. sz.
Írógéppel készült, pecséttel és aláírással hitelesített kiadmány.

43.

A Kaposvári Városi Tanács V. B. Építési és Közlekedési Osztályának értesítése a
Somogy megyei Vasöntöde és Gépüzem számára

Kaposvár, 1951. szeptember 25.

Kaposvár Város Tanácsa VB. VII. Ép[ítési]. és Közl[ekedési]. Osztálya

Kossuth tér-1. Telefon: 495. P[osta]fiók]: 35.

3835/1-1/VII.-1951. szám

Tárgy: Bronzszobrok igénylése.

Hivatkozási szám: 20/v.61951.

¹¹⁰ Nagy valószínűséggel a nagyatádi Szabó István-szobor talapzatán volt gróf Bethlen István és nagyatádi Szabó István híres kézfogását ábrázoló relief.

Somogy megyei Vasöntöde és Gépüzem.

Kaposvár, Ady Endre utca 13. sz.

Hivatkozott kérelmére értesítem, hogy az eltávolított Nagyatádi [Szabó István] szobor és a Bethlen [István] dombormű¹¹¹ bronzanyagát a Városi Tanács ugyancsak szobrok készítésére szándékozik felhasználni, ezért kérését nem teljesíti.

Kaposvár, 1951. szeptember 25.

Wiedemann János

Wiedemann János
osztályvezető

K: tisztázat címnek.

KAPOSVÁRI VÁROSI TANÁCS VÉGREHAJTÓBIZOTTSÁGA
Kaposvár Város Tanácsa VB VII. Építési és Közlekedési Osztálya

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 3835/1951. sz.
Írógéppel írott, állami címeres körpecséttel és aláírással hitelesített kiadmány.

44.

Wiedemann Jánosnak, a Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztálya vezetőjének
feljegyzése a Németh István szoborról

Kaposvár, 1953. január 30.

8535/1/VI.-1950.

Tárgy: Németh István szobrának eltávolítása.

Egyelőre elhalasztva. Fölcsatolandó 3835/1-VI-1950 sz.-hoz.

Kaposvár, 1953. január hó 30.

Wiedemann János
osztályvezető

MNL SML XXIII. 526. Kaposvári Városi Tanács V. B. Műszaki Osztályának iratai. 3835/1951. sz.
Kézzel írott és saját kezűleg aláírt feljegyzés.

A KÉJELGÉSÜGY ÉS SZABÁLYOZÁSA SOMOGY VÁRMEGYÉBEN 1919–1945

RÉCSEI BALÁZS

A 20. század első évtizedeiben országszerte kezdett a legális bordélyházi kéjelgés visszaszorulni. Mindez jórészt a törvényhatóságok által szabályrendeletileg engedélyezett prostitúciós forma viszonylagos drágaságával, valamint a kor igényeihez jobban illő, diszkrétebb, olcsóbb találkahelyek, kéjnéptelek elszaporodásával magyarázható. A háborús viszonyok a hátszágban is fellendítették a legális és illegális prostitúciót.

A most vizsgált korszakot megelőzően az egyik utolsó hivatalos, városokról szóló adat 1915-ből való. Ekkor rendőrségi kimutatások szerint Somogy megyében csak Kaposváron létezett két legális bordély összesen 18 kéjnővel. Mellettük 7 magánkéjnő és 5 orvosi felügyelet alatt álló egyéb nő jelentette a megtúrt kínálatot.¹ A járási székhelyek nem voltak városok, így itt nem vették számba őket.

Somogy megye székhelyén nemcsak közkórház, hanem az I. világháború idején és azt követően, katonai kórház is működött. A nemi betegek száma 1918 végére olyan mértékűre nőtt Kaposvárott, hogy a Németh István utcában „*az uradalmi magtártól délre*” épült két katonai barakkot „*a nemi betegségek és bujakór elterjedésének megakadályozása céljából*” a közkórháznak adták át. Az is felmerült, hogy a kórház elmebeteg-gondozó épületében rendezik be a venereás betegek részlegét és az előbbieknak új épületet emelnek – a városon kívül.²

A munkaügyi és népjóléti igazgatásról szóló 1918: IV. néptörvény végrehajtásával kapcsolatban 1919 elején a belügyminiszter többek között átadta ennek a tárcának a fogadókban, kávéházakban, vendéglőkben alkalmazott női személyzet munkaügyi szabályozását. A munkaügyi és népjóléti miniszter hatáskörébe tartozott a népbetegségek elleni küzdelem és az erkölcsrendészet egészségügyi vonatkozásaiban. Ugyanekkor a Munkaügyi és Népjóléti Minisztérium irányítása alá került a nemi betegségek elleni védekezés ügyében kiküldött kormánybiztos is.³ Helyi vonatkozásaik egyelőre nem kerültek elő.

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. május elején megjelent LXXII. számú rendelete az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy társadalomellenes magatartást tanúsító gyermekek és fiatalok szociális nevelését írta elő. A 16 paragrafusból álló jogszabály deklarálta: „*A kiegészítő szociális nevelés célja az, hogy a gyermekeknek és fiataloknak a tőkés társadalmi rend által előidézett válságos helyzetét megszüntesse és odahasson, hogy a gyermekek és fiatalok a szükséges átmeneti intézkedések után az általános egészségügyi és oktatásügyi gyermekvédelem intézményeinek kezelésében részesüljenek. A kiegészítő szociális nevelés eszköze pedig többé nem a megtorlás, hanem a munkás életmódra való nevelés útján történő megelőzés.*” Az érintettekkel kapcsolatos nevelőintézkedéseket a gyermekügyi biztosságoknak kellett megtenni. Ilyeneket Budapesten és a „*szükséghez képest*” vidéken szándékoztak létrehozni.⁴ A jogszabályban nem nevesítették a gyermekprostitúciót vagy a gyermekek egyéb szexuális kizsákmányolását, de

- 1 Schreiber Emil: *A prostitúció*. Bp., 1917. Idézi Récsi Balázs: *A kéjelgésügy és szabályozása Somogy vármegyében a dualizmus második felében*. In Récsi Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 32*. Kaposvár, 2001, Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML), 207. p. A témában a korábbi korszakkal foglalkozó másik írás Récsi Balázs: *A kéjelgésügy szabályozása Somogy vármegyében a dualizmus első felében*. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 30*. Kaposvár, 1999, SML, 311–341. p.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 30716/1918. sz. Az akkori Németh István utca a mai Somssich Pál utca és a Németh István fasor.
- 3 A minisztériumnak 6.625/1918. M. E. számú rendelete. A munkaügyi és népjóléti igazgatásról szóló 1918: IV. néptörvény végrehajtása. *Belügyi Közlöny*, 1919. január 26. 143–152. p.
- 4 A Forradalmi Kormányzótanácsnak LXXII. számú rendelete. erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy társadalomellenes magatartást tanúsító gyermekek és fiatalok kiegészítő szociális nevelése. *Belügyi Közlöny*, 1919. május 4. 833–836. p.

nagy valószínűséggel ez ellen is fel kívánták használni a rendelkezést. Az ezzel kapcsolatosan esetleg keletkezett érdemleges Somogy megyei dokumentumok még nem kerültek feltárássra.

Az 1919-es kommün alatt a magáningatlanok jelentős részét államosították. Ennek egyik mozzanata volt Hegedűs Lina Kaposvár, Vár utca 17., Harami Matild, Vár utca 19. és Komendát Istvánné, Vár utca 21. szám alatti bordélyházainak „szocializálása,” természetesen eredeti funkciójuk megszüntetésével. Az április 29-i államosítás ellen Hegedűs és Komendátné fellebbezett. Utóbbi tulajdonjogi és politikai indokokkal, idézve Guth Antal népbiztosnak a *Népszava* című lapban megjelent nyilatkozatát, amelyben az „éjjeli mulató helyek” beszűntetése még csak terv volt. Hegedűs Lina viszont szegénységére és idős korára hivatkozva próbálta jobb belátásra bírni az intézkedő hatóságokat: „Ma már egy összetört, elaggott 65 éves roncs vagyok, a kibe a lélek csak háltni jár. Méltóztassék kis türelemmel lenni, – talán egy év sem telik bele és már amúgyis a Tanácsköztársaságra száll a ház.”⁵

Hegedűs Lina bordélyháza a szomszédos – Pojtner József-féle – asztalosműhely kibővítésének esett volna „áldozatul”. Az indítványt formailag Magyar Mátyás közrendészeti megbízott tette. Az erről döntő július 1-jei ülésen arról is határoztak, hogy a „szükséges átalakítások megtéssenek”, hogy kinek a költségén, arról nem szólnak a források. A közrendészeti megbízott indítványát az intézőbizottság helyeselte és végrehajtására a városi közigazgatási megbízottat utasította.⁶ Megvalósulásáról, illetve a kommün után az eredeti rendeltetési funkció visszaállításának pontos időpontjáról és körülményeiről egyelőre nem kerültek elő adatok.

A „nagy háború” alatti és utáni állapotokra lehet következtetni abból a tényből is, hogy a Szociális Misszió Társulat 1919 őszén Kaposvárott „nővédelmi hivatalt” létesített a Fő utcai ún. „Anna” iskolában. Az újságokban közzétett tájékoztatójukban hangsúlyozták, hogy mindenki bizalommal fordulhat hozzájuk. Kiemelték, hogy a tanácsadás és a nem részletezett segítségnyújtás ingyenes. Külön bejegyzett vagy illegális kéjनोंkról nincs említés a felhívásban, de a célcsoportba nyilván ők is beletartoztak.⁷

A belügyminiszter 1920 elején rendeletben szabályozta az államrendőrség ügyintézői hatáskörét. Közbiztonsági rendészet terén az állami rendőrség gyakorolta a külföldiek tartózkodásával, ellenőrzésével és kiutasításával kapcsolatos jogokat, így kiállította, illetve ellenőrizte az útleveleket, úti igazolványokat és határátkelési igazolványokat. Ezek kapcsán figyelme kiterjedt a nemzetközi leánykereskedelemre. A téma szempontjából a rendőrhatalóságok hatáskörébe tartozott még a közérkölcés és közszeméremme érdekében érdekeinek védelme, a kéjनोंkre vonatkozó rendszabályok végrehajtása, betartásuk ellenőrzése, kéjनोंtelepek engedélyezése. Feladatkörébe tették egyelőre a cselédügy intézését, cselédkönyvek és ideiglenes igazolványok kiállítását, a cselédszerzők, foglalkozásközvetítők és ilyen üzletek, valamint a mozgóképipar-gyakorlók ellenőrzését. Ezek mellett a prostitúcióval kapcsolatba hozható vendéglátó üzletek rendőri szempontokból való felügyeletét is el kellett látniuk. Így a szállodák, panziók, vendéglők, kávéházak, kávé- és italmérések, cukrászdák, általában bármiféle italmérő és nyilvános étkezőhelyiségek, tánciskolák és közfürdők felügyeletét is a rendőrség végezte az italmérési engedélyek véleményezésével együtt, a zárórák meghatározásával egyetemben. A prostitúcióval kapcsolatos kihágási ügyekben az állami rendőrség volt hivatva rendőrbíráskodni.⁸

Az illegális kéjnelgés köztudott szinterei közé tartoztak a szállodák, fogadók. A megyeszékhelyen az 1920-as évtized elején négy szálloda működött, ekkortájt mindössze tizenöt kiadó szobával.⁹ A látencia és a rendőrségi iratok hiánya miatt a korszakból a helyi szállodákban üzött titkos prostitúcióról még nem kerültek elő iratok.

5 MNL SML XVI. 201. Somogy Megye Kerületi Termelési Bizottságának iratai. Szocializált házak iratai. 1919. április 29.

6 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. Városi Munkástanács Intézőbizottságának ülése 1919. július 1. Mt. 13220/1919. sz.

7 Nővédelmi hivatal. *Új-Somogy*, 1919. november 1. 3. p.

8 3.000/1920. B. M. sz. rendelet a magyar államrendőrség ügyintéző hatásköréről. *Belügyi Közlöny*, 1920. február 1. 186–189. p.

9 Négy szálloda – tizenöt szoba. *Új-Somogy*, 1920. június 23. 2. p.

Az 1914-ben elfogadott kaposvári prostitúciós szabályrendelet ellen különösebb kifogások nem merültek fel. Dr. Gáspár Imre főorvos 1921 októberében csak azért kérte módosítását, mivel az eredetileg meghatározott 1 koronás kéj nő-vizsgálati díjak az infláció miatt már régen nem fedezték a költségeket. Kérése 10 koronás tiszteletdíj elérését célozta.¹⁰

Az állami italmérsi jövedékről szóló 1921: IV. törvénycikk végrehajtási utasítása több helyen kitér a prostitúcióra. A jogszabály 5. paragrafusában az italmérsi üzletekben alkalmazottakkal szembeni elvárásokat taglalja, különösen a vendégekkel közvetlenül érintkezőkét. Ennek értelmében az italmérők, pincérek és pincérnők a vendégekkel szemben tartoztak magukat „*illegdelmesen*” viselni. Az üzletengedélyt bírónak különösen kellett ügyelnie női alkalmazottaira, nehogy „*erkölcsstelen üzelmeket*” folytassanak. Minden körülmények között tiltandó, illetve elkerülendő volt, hogy „*italmérés cégére alatt az üzlet kéjelgési célokra*” hasznosuljon. A jogszabályalkotók olyan részleteket is megszabtak, mint hogy „*tilos a női alkalmazottaknak a vendégekkel egy asztalhoz ülni és velük együtt ételeket vagy italokat fogyasztani*”. Ezek megszegéséért az engedélyes tartozott büntetőjogi felelősséggel. A vendéglátásra szolgáló épületnek olyan fekvésűnek kellett lennie, hogy a hatóságok könnyen felügyelhessék őket. Tánciskolákra, nyilvánosházakra, kéj nőtelepekre és találkahelyekre a pénzügyi hatóságok szeszes italok kimérésére, elárúsítására jogosító engedélyt nem adhattak ki. Azok, akik a rendeletben foglalt rendőri tilalmakat, illetőleg rendelkezéseket megszegték, avagy kijátszották – amennyiben cselekményük más jogszabályba nem ütközött –, 15 napig terjedhető elzárásra és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetésre számíthattak.¹¹ Tehát továbbra is tilalmazták a prostitúció és bármi más üzleti tevékenység együttműködését, összefonódását.

A Belügyminisztérium 1922 novemberében megjelent beosztása szerint a IX. Igazgatásrendészeti Osztály hatáskörébe tartoztak a prostitúcióval kapcsolatos ügyek, méghozzá a személyi vonatkozású rendészeti ügyek között. „*Nem nemesek névváltoztatása; cselédügyek; lóverseny-fogadási irodák engedélyezése; nyilvános vívásoktatás és vívótermek nyitása; nyilvános táncoktatás engedélyezése; magánnyomozó irodák; országos adomány-gyűjtés; koldulás; cigányügy; erkölcsi bizonyítványok; erkölcsrendészet; fajtalan közlemények és a leánykereskedelem elnyomása.*” Tehát nem a VII. Közbiztonsági Osztályhoz tartozott a kéjelgésügy, hanem az igazgatásrendészethez, azaz alapvetően a prostitúció nem jelentett jelentős közbiztonsági fenyegetést.¹²

Somogy megye székhelytelepülésén működő bejegyzett kéj nőnk pontos száma egyelőre nem ismeretes, még időmetszetekben sem. Ennek fő oka, hogy a rendőrség hatáskörébe tartozott a nyilvántartásuk, de a két világháború közti időben a rendőrségnek saját iktatott iratai nem kerültek be a megyei levéltárba. Csak olyan áttételes adatokból következtethetünk a bárcával rendelkezők létszámára, mint például dr. Szopkó István kaposvári helyettes polgármester 1921. december végi jelentése. Ebben kitért a nemi betegségek miatt kórházba szállított kilenc kéj nőre is.¹³ A kéjelgésügy, illetve a nemi betegségek terjedésének meggátlása és az erről való tájékoztatás tehát a vizsgált korszak elején a város vezetőinek nyilvánvalóan feladata volt.

Küzdelem a nemi betegségek ellen

Kaposvár város orvosainak működéséről 1920. december 23-án rendelkeztek újonnan, meghatározva a kéj nővizsgálati díjakat is. A pénzromlás miatt 1922 elején emelték a honoráriumokat, mivel „*azóta egy általános rendelkezéssel ezek is ötszörösére emelkedtek*”. A magánorvost rendeléskor 500, a beteg lakásán való látogatásakor 1000 korona illette meg. A kéj nőnk vizsgálatát a városi kerületi orvosoknak – négy hónaponként váltva egymást – kellett végezniük.

10 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 21150/1921. sz.

11 94.453/1921. B. M. sz. körrendelet az állami italmérsi jövedékről szóló 1921: IV. t. c. végrehajtása tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1921. november 20. 2127–2134. p.

12 A m. kir. belügyminisztérium beosztása. *Belügyi Közlöny*, 1922. november 15. 2266–2275. p.

13 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1921. december 29. Polgármesteri jelentés.

A bordélyházakban dolgozó kéjnök vizsgálati díja személyenként mindössze 30 korona lehetett. Egyébként más betegek vizsgálati díjai ugyanekkor a következők voltak: orvos lakásán reggel 7 és este 9 között 200 K, éjjel ennek kétszerese, halottkémi díj 100 korona.¹⁴

A növekvő infláció miatt Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1924. augusztus 4-i ülésén az 1882. évi 220. számú vármegyei prostitúciós szabályrendelet 39. §-át módosította, így az orvosok kéjnök-vizsgálati díját egy aranykoronában határozta meg. Az indoklásban felhozták, hogy az alispáni rendelettel ideiglenesen megállapított díjak kevésnek bizonyultak s így célszerűbb az állandóbb mérték alkalmazása.¹⁵ A szabályrendelet bármely más részének módosítása fel sem merült, tehát alapjában betölthette hivatását.

Az I. világháború időszakában a hadseregek eddig soha nem tapasztalt méretűekké váltak és hatalmas területeket jártak be. Ezek kedvező feltételei lettek a nemi betegségek nagyarányú elterjedésének. Emellett a hátszágokban sem a prostitúció volt a hatóságok legfőbb gondja. Főleg ezeknek köszönhetően a nemi betegségek a népesség rendkívül nagy számát érintették Magyarországon is. Az I. világháborút követően a jelentős területeitől és népességétől megfosztott országban a venereás betegségek elleni küzdelem nemzetstratégiai fontosságot kapott. A lakosság létszámának növelése és a majdani mind nagyobb hadrafoghatóság érdekében a nemi betegségek leküzdésére államilag támogatott kezdeményezések születtek, illetve működtek. Ezek közé tartozott az 1893-ban alakított Teleia Egyesület is. A társadalmi szervezet 1922 tavaszán a helyi hivatali elit segítségével egész Somogy vármegye és külön Kaposvár város közönségét is felszólította egy „nemzetmentő akció” támogatására. Dr. Véték György kaposvári polgármester, Tallián Andor Somogy vármegye alispánja, dr. Szigethy-Gyula Sándor kaposvári kórházigazgató és dr. Ullmann Antal kaposvári főorvos aláírásával felhívást tettek közzé a helyi lapokban. Mint a Teleia Egyesület megbízottai felhívták a figyelmet a nemi betegségeknek társadalmat, illetve a jövő nemzedéket veszélyeztető vonatkozásaira. Programcikkükben fiókegyesületek létrehozását szorgalmazták. A tagsági díjak három kategóriáját határozták meg: rendes tag évi 50 koronát, alapító tag egyszer s mindenkorra 500 koronát, az örökös tag pedig legalább egyszer 1000 koronát fizetett az egyesületnek. Somogy megyében jelentkezni dr. Ullmann Antal kaposvári kórházi főorvosnál lehetett. A helyi sajtóban megjelentetett felhívás bombasztikus címével is sokkolhatta az olvasókat. *”A felnőttek ötven százaléka nemi bajban szenved!”* A megoldásra gyorsan rávilágítottak, mondván a veszélyben lévő következő generáció megóvása érdekében kettős „gyógymódot” kell alkalmazni: intenzív gyógykezelést és felvilágosító előadásokat tartani. Rövid távú, kézzelfogható célként pedig egy Kaposváron felállítandó, venereás betegekkel foglalkozó ingyenes tanácsadó- és rendelőintézetet jelöltek meg.¹⁶

Nem felejtődött el az a nemzetközi sajtóban is felkapott hír, miszerint a 19. század legvégén Kaposvár élen járt a nemi betegségek statisztikájában. Lakosságához mérten ugyanis itt volt az Osztrák-Magyar Monarchiában Temesvár után a második legtöbb nemi beteg. Az azóta lezajlott világháború és a 4 évi „*még áldatlanabb béke*” venereás következményei pedig a nemzet és az állam további fennmaradását veszélyeztette. Az összes többi fertőző betegségek, beleértve a hevenyfertőzőket és a tuberkulózust, nem végeztek annyi pusztítást egészségben, életben és vagyonban, mint a nemi betegségek. A felnőtt népesség csaknem 50 százaléka volt érintett a nemi betegségekkel kapcsolatban, ráadásul már olyan társadalmi rétegekbe is behatolt, amelyek „*a háború előtt ezen betegséget még csak hírből sem ismerték, mint tisztos polgári és földműves családok*”. Az egyesület szerint az állam a fertőző betegségek ellen erőteljesen lép fel, de a venereás betegségek elleni védekezésben csak „*alig számba vehető módon vesz részt*”. A Teleia Egyesület konklúziója, hogy társadalmi úton kell tenni, mint az sok külföldi államban, többek között Németországban, kiváltképpen a háború óta fokozottabb mérvben

14 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 38/1922. kgy. sz. 2262/1922. pm. sz. Az 1920-as rendezést a 24412/1920. pm. számmal említik.

15 1261/23.364. kgy. 1924. szám. A bordélyházakról szóló szabályrendelet módosítása. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1924. augusztus 28. 367. p.

16 A felnőttek ötven százaléka nemi bajban szenved! *Új-Somogy*, 1922. május 21. 2. p.

történt. Kétféle tevékenységet kell kifejteni. Egyrészt felvilágosító propagandával (előadások tartásával és írások, kiadványok terjesztésével), másrészt a betegek intenzív gyógykezelésével. Utóbbi legfőbb akadálya ezekben az években az anyagiak hiánya volt. A budapesti központú egyesület olyan intézményeket akart a városokban létesíteni, melyek helyben felvállalják, ellátják ezt a tevékenységet. Kaposvár a legelsőik közt szerepelt, mint vidéki célhely. Hangsúlyozták az állam anyagi és erkölcsi támogatását, ami ebben a korszakban jelentős mozgósító erőt indukált, de elsősorban a társadalom áldozatkészségére kellett apellálniuk. Terveik közt szerepelt, hogy a vármegye többi „*gócpontjában is ingyenes tanácsadó és rendelő intézeteket (dispensaireket)*” fognak felállítani.¹⁷

Az érdekeltek a helyi sajtót számos alkalommal igénybe vették a nemi betegségek elleni küzdelem céljából létrehozandó városi és megyei fiókegyesülettel kapcsolatban. 1922 nyarán egy újabb kaposvári egészségügyi kiállítás is ezt a célt szolgálta. A kiállítást népszerűsíteni hivatott cikkben a nemi betegségek rendkívül aggasztó, nagy számát jórészt a háború számlájára írták, amely elsöpörte azokat a korlátokat, amelyeket az állam állított fel a rohamosan terjedő, fertőző nemi betegségek megátlására.¹⁸ A Teleia Egyesület helyi fiókszervezetének alakuló üléséhez kapcsolódva a kaposvári polgári leányiskolában ugyanezen a nyáron népegészségügyi kiállítás nyílt, amelyet csak 16 éven felüliek látogathattak és ők is kizárólag nemenként külön. A helyszínen dr. Ullmann Antal előadásait hallgathatták meg, ezeket szintén nemenként külön-külön, de némelyiket együtt is.¹⁹

A széleskörű előkészítő munkát követően báró Szerényi József, volt kereskedelmi miniszter jelenlétében alakult meg 1922 nyarán Kaposvárott, a városháza nagytermében a nemi bajok ellen küzdő Teleia Egyesület Somogy Vármegyei és Kaposvári Fiókja. Az ügy fontosságának további fővárosi személyiségek megjelenése adott nyomatékot, többek között dr. Geguss Dániel rendőrtanácsos, dr. Szánthó Menyhért miniszteri tanácsos és Emódi Aladár, a Teleia Egyesület titkára. A vármegye is magas szinten képviseltette magát, mivel a gyűlést Tallián Andor alispán nyitotta meg. Az első előadásban Szerényi nem is titkolta: a Teleia Egyesületet „felülről” szervezték, mivel „*a mi közönségünkre sokszor rá kell erőszakolni a saját érdekeit*”. Megdöbbenő statisztikai adatokat említett a meddő házasságok tekintetében, amelyek jelentős részében az orvostudomány megállapította, hogy a nemi betegségek az okozói. (A szociális és fizikai okok, mint pl. Somogyban az egyke mellett, a népesség csökkenésének okai.) A nemi betegségek által is generált népességszökkenést a pestis által egykor mért csapáshoz hasonlította. A sötétben vizionált jövő felvázolása után a Teleia Egyesület Somogy Vármegyei és Kaposvári Fiókját Ullmann doktor megalakultnak tekintette. Megválasztották az előkészítő bizottság által javasolt tisztikart, amelynek elnöke dr. Szigethy-Gyula Sándor egészségügyi főtanácsos, társelnöke dr. Vétek György kaposvári polgármester, dr. Cséry Bálint kaposvári rendőrtanácsos, dr. Weisz Albert városi tisztii főorvos, ügyvezető elnöke dr. Ullmann Antal kórházi főorvos, titkára-jegyzője dr. Fárbás Jenő orvos, pénztárosa dr. Weisz Ármin orvos, ellenőre Szabó Andor kórházi ellenőr, ügyésze dr. Waldmann Lajos ügyvéd lett. A Választmány 31 főből állt.²⁰

Ennek némileg ellentmond, hogy az 1922. február 1-jei részleges kaposvári tisztújító közgyűlésen a nemi betegségek elleni védekezéshez hozzájárulás tárgyában is határozatot hoztak, mivel a Teleia Somogy Vármegyei és a Kaposvári Fiókegyesülete tevékenységét „*megkezdvén eddigi működése is már hasznos eredményt mutat, ezen intézménynek fenntarthatása csak úgy lehetséges, hogy ha támogatásban részesül*”. A kaposvári képviselő-testület a Teleia Kaposvári Fiókja részére 30 000 korona egy évre szóló segélyt a városi pénztár K. a. XXX. rovata terhére szavazott meg.²¹ Ugyanígy a vármegye is támogatta a Teleia helyi szervezetét. Például 1923.

17 Uo.

18 Kaposvár a népegészségért. *Új-Somogy*, 1922. július 9. 1. p.

19 Megnyílt a második népegészségügyi kiállítás. *Új-Somogy*, 1922. július 12. 2. p.

20 Szerényi József a magyar faj pusztulásáról. *Új-Somogy*, 1922. július 11. 2–3. p.

21 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1922. február 1. 49/1922. kg. sz. 25011/1922. pm. sz.

évi segély címén a XXXII. vármegyei közegészségügyi ebadó alap terhére 50 000 K segélyt szavaztak meg, kizárólag gyógy- és műszerek beszerzésére.²²

Az ismeretterjesztésen, felvilágosításon kívül a nemi betegeket is igyekezett gyógyíttatni a Teleia Egyesület. Kaposvári rendelője 1922. október 16-tól fogadta a venereás betegeket és nőgyógyászati kezelést igénylőket a tudógondozó pavilon épületében, minden betegsére nemenként is külön időpontban. Ide a vagyontalan rászorulókat várták, tehát a tehetősebbeknek maguk kellett gondoskodniuk gyógyíttatásukról.²³

A Teleia Egyesület fokozni próbálta a propagandát és 1923 júniusától havi közlőnyt adott ki. Alcímében „*népies felvilágosító és intő folyóiratként*” jellemezte magát, megjegyezve még, hogy egyben „*a nemi betegségek ellen alakult*” Teleia Egyesület Hivatalos Közlönye. Kiadója maga az egyesület, szerkesztője az egyesület titkársága lett. Beköszöntőjükben az eddigi nemi betegségek terjedése elleni küzdelmet Magyarországon kevés lelkes elkötelezett szélmalomharcának írták le. Az 1923-ban már 30 éves Teleia Egyesület anyagi viszonyaihoz képest elért eredményeit jelentősnek tartották, de a probléma országos kezelésére csak részsikereket mutathattak fel. Reményeik szerint az új folyóirattal a nagy nyilvánosság elé lépve a közönséget kellőképpen befolyásolhatják, mert „*a munka eredményes csak akkor lehet, ha erre a közvéleményben a talaj elő van készítve*”.²⁴ Bárány József nyugalmazott miniszter, a Teleia Egyesület elnöke a nemzetet fenyegető egyik legnagyobb veszélynek jellemezte a nemi betegségek ijesztő terjedését. A kór városban és falun egyaránt elharapódzott és pusztít. Az elnök szerint a lakosságszám szaporodásának elmaradása, a születések számának aggodalmat keltő csökkenése jórészt a nemi betegségekre vezethető vissza. Szerényi megfogalmazásában a korábban is felvázolt kettős irányt emelte ki: a közvetlen gyógyítást és a felvilágosító propagandát.²⁵

A Teleia című folyóirat hatását nehéz lenne felmérni. Mindenesetre a népjóléti és munkaügyi miniszter 1923 végén kelt felhívása – a lap megrendelése és népszerűsítése érdekében – a Somogy megyei hivatalokat is felszólította. A miniszter a körrendeletben, a felhívás indoklásában kijelentette, hogy Magyarország népességének természetes szaporodását többek közt az elmaradt születések nagyon kedvezőtlenül befolyásolták. Az elmaradt születések egyik része gazdasági okokra, másik része azonban a gyakran sterilítást okozó venereás betegségekre vezethető vissza. Mivel az adott nehéz gazdasági viszonyok között az államnak nem állt módjában a venereás betegségek pusztításainak kellőképpen gátat vetni, így a társadalom azon cselekvőképes tagjait igyekezett bevonni a betegségek visszaszorításába, akik helyzetüknél fogva erre legalkalmasabbak. A betegek elmaradását a vizsgálatoktól, a titkolódzást a felvilágosítással lehet jobb irányba terelni. Ennek pedig potenciális eszköze a Teleia folyóirat és az azt kiadó egyesület. A megyei és városi hivatalok vezetőin kívül „*az iskolák, nevelőintézetek stb. vezetőségének, valamint az intelligens szülők figyelmét*” is fel kellett hívni az új folyóiratra, „*amelynek előfizetési ára oly alacsonyan van megszabva, hogy megszerzése a szegényebb sorsúaknak sem jelent számottevő anyagi megterhelést*”.²⁶ Az egyesület orgánumának előfizetői köre és nagysága nem ismeretes Somogyban, de valószínűleg nem volt túl széles, illetve nagyszámú. Erre enged következtetni egy 1929 elején, dr. Emőd Aladár által írt szerkesztői-titkári levél, amelyben felkérte a megye alispánját, hogy az 1923-as és 1924-es belügyminiszteri rendeletek alapján utasítsa az érdekelteket a lap közpénzeiből való beszerzésére, ami ekkor is csak évi 4 pengőt tett ki. Az alispán a helyi hivatalos közlőnybe is betette az előfizetésre vonatkozó felhívását.²⁷

22 Somogy vármegye törvényhatósági bizottsága által Kaposváron 1923. évi február hó 5-én tartott évnegyedes közgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 18/26.400/1922. közgyűlési szám. Teleia Somogy megyei és Kaposvári Fiókegyesülete segély iránti kérelme. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1923. február 15. 75. p.

23 Megnyílik a „Teleia” ingyen rendelője. *Új-Somogy*, 1922. október 6. 2. p.

24 Beköszöntő. *Teleia*, 1923. június. 1. 1. p. (I. évfolyam, 1. szám.).

25 Szerényi József: Mit akarunk? *Teleia*, 1923. június. 1. 2. p.

26 A népjóléti és munkaügyi miniszter 62889/1923. sz. rendelete. A Teleia című folyóirat ajánlása. *Belügyi Közlöny*, 1924. február 10. 123–124. p.

27 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 2594/1929. és 13015/1928. sz.

A Szigetvári járás főszolgabírája 1927. januári jelentéséből kiderül, hogy a járás körorvosai számára megrendeltette az újságot.²⁸

A Teleia Egyesület és hasonnevű lapja az 1930-as években is kapott belügyminiszteri támogatást. A továbbra is dr. Emődi Aladár felelős szerkesztésében és kiadásában megjelenő „*népies felvilágosító havi folyóiratra*” a belügyminiszter ekkor azzal hívta fel a törvényhatóságok, városok és községek figyelmét, hogy „*nincs kifogása az ellen, ha a lapot erkölcsi támogatásban részesítik és amennyiben kellő anyagiakkal rendelkeznek, úgy hivataluk részére fizessenek elő rá még mindig csak mindössze évi 4 pengőért*”.²⁹ Tehát nem volt mindenképpen kötelező továbbra sem a folyóirat megrendelése.

A venereás betegségek ellen az Országos Közegészségi Egyesület is igyekezett hathatósan fellépni. Ennek érdekében megbízták dr. Doros Gábor egyetemi tanáregedet egy kézikönyvként használható jogszabálygyűjtemény összeállításával. A *nemi betegségekre és azok leküzdésére vonatkozó magyar törvények, rendeletek és határozatok* című művet 1926-ban a népjóléti és munkaügyi miniszter ajánlásával igyekeztek terjeszteni. Nemcsak az egészségügyi közigazgatási hatóságoknak, hanem az egyes közegészségügyi intézményeknek, sőt a nagyközönségnek is hasznosítható kötetet az alispánok és polgármesterek, és más érintettek figyelmébe ajánlották a *Belügyi Közlöny*ön keresztül is. Ára mindössze 7500 korona volt.³⁰

A Teleia Egyesület anyagi fedezetét részben társadalmi úton igyekeztek előteremteni. A két világháború közti években gyakran találkozhatunk a hivatalos lapokban annak közlésével, hogy pénzbeli adománygyűjtési engedélyt kaptak. A cél kiemelt fontosságát mutatja, hogy egy-egy évre és az egész ország területére szóltak ezek az engedélyek, ami általában nem volt a korszakban jellemző.³¹

A nemi betegségek kérdése, problémája a társadalom széles rétegeit érintette. Ezt az is igazolni látszik, hogy a kaposvári Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság is szervezett ilyen témájú előadást. 1928 februárjában dr. Pórász Dezső nőorvos és urológus „*A nemibetegségek és a házasság*” címmel hirdetett felvilágosító előadást. A vetített képeket felvonultató, a nemi betegségek tüneteit is szemléltető előadásokat nemként külön tartotta. A hallgatóság létszámáról nem kerültek elő adatok.³² Ebbe a sorozatba illeszthető az a márciusi, az erkölcsösséget az egészség és a nemzeti feltámadás szolgálatába állító előadás is, amit megtekinthettek, illetve meghallgathattak dr. Hajós Lajos egyetemi magántanártól, idegorvostól a vármegyei házában. A szervező, a Szociális Misszió Társulat vállalt feladatkörébe szervesen beilleszthető volt a nemi betegségekkel kapcsolatos felvilágosítás és a prostitúciók tevékenységüktől való eltántorítása.³³

Dr. Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter kezdeményezésére a minisztériumból és az Országos Munkásbiztosító Pénztártól indult ki 1927-ben az a mozgalom, amely nemi betegségeket gondozó intézmények felállítását célozta. Dr. Boch Imre kormánybiztos és Radó János kormányfőtanácsos, az Országos Munkásbiztosító Intézet igazgatója Kaposvárt is felkereste ez ügyben. Az adott évben Kaposvár mellett Baján, Szolnokon, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon, Győrött, Nagykanizsán, Pesterzsébeten, Székesfehérvárott terveztek még ilyen intézetet.³⁴ (Egyébként egész Somogy megyében 1927-ben mindössze két, nemi betegségek gyógyítására szakosodott orvos praktizált, mindkettő Kaposvárott. Dr. Proper Ödönre és

28 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 3903/1927. sz.

29 A „Teleia” c. folyóirat ajánlása. *Belügyi Közlöny*, 1933. október 15. 636. p. (88.272/1933. B. M. sz.)

30 A népjóléti és munkaügyi miniszter 120.506/1926. N. M. M. sz. körrendelete. *Belügyi Közlöny*, 1926. december 19. 902. p.; A Teleia Egyesület 158.375/1933. B. M. sz. rendelettel engedélyezett adománygyűjtésének egy évvel való meghosszabbítása (195.419/1934. B. M. sz.). *Belügyi Közlöny*, 1934. május 13. 329. p.

31 208.948/1923. B. M. sz. körrendelet a Teleia Egyesület adománygyűjtési engedélyéről. *Belügyi Közlöny*, 1924. február 10. 129. 3. p.

32 Előadás a nemibetegségekről. *Új-Somogy*, 1928. január 31. 3. p. és Kerüljük az idegenekkel való csókolózást! Dr. Pórász Dezső liceális előadása. *Új-Somogy*, 1928. február 5. 1–2. p.

33 A tiszta erkölcs: egészség, boldogság és nemzeti feltámadás! *Új-Somogy*, 1928. március 13. 1–2. p.

34 Venereás beteggondozót kap Kaposvár. *Új-Somogy*, 1927. szeptember 17. 1–2. p.

dr. Ullmann Antalra várt volna az egész törvényhatóság területén élő, nemi betegségben szenvedők szakszerű kezelése, gyógyítása!)³⁵

Dr. Vass népjóléti és munkaügyi miniszter 1928 nyarán bocsátotta ki azt a körrendeletét, amellyel „egészségvédő (nemibeteg-gondozó) intézetek” felállítását szorgalmazta. Példaként felhozta, hogy a népbetegségek elleni védekezésben a társadalombiztosítási szervezetek és az egészségügyi hatóságok együttműködése igen eredményesnek és gazdaságosnak bizonyult, bár ezeket nem részletezte. Ezt az intézményes együttműködést a nemi betegségek elleni küzdelemben – közte preventív megoldásokban – is kívánatosnak tartotta. Felhívta az alispánok és polgármesterek figyelmét nemibeteg-gondozók szervezésére, kialakítására. Főleg az Országos Munkásbiztosító Intézettel, de indokolt esetben más társadalmi biztosítási intézettel vagy egyéb egészségügyi intézményekkel „együtt munkaközösség útján igyekezzék a nemibeteg-gondozókat megszervezni” – szövege az instrukció.³⁶

A nemi betegségekben szenvedők intézményi ellátásának fejlesztésére – a megyeszékhely központi kórházánál a belgyógyászati pavilon újjáépítésével egyetemben – Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1936 májusában szavazott meg 350 000 pengőt, igaz, mindezt kölcsön felvételével és 5 éves futamidővel. A beruházás indokaként említették, hogy a fertőző és bőrsztyálya, ahol a venereás betegeket kezelték, valamint a belgyógyászati osztály épületei korszerűtlenek és zsúfoltak.³⁷

A nagyon lassan szerveződő kaposvári nemibeteg-gondozó kialakítását Somogy Vármegye Törvényhatósági Kisgyűlése 1939. június végén is tárgyalta. A Belügyminisztérium 10 000 pengő államsegélyt jelölt meg Somogy Vármegye Kaposvári Központi Kórházában tüdő- és nemibeteg-gondozó létesítésére. A Törvényhatósági Kisgyűlés feltétlenül szükségesnek találta a megvalósítást, „miután az említett betegségekben nagy a halálozási arányszám a vármegyében”.³⁸

A kaposvári nemi betegeket gondozó intézet létrehozása évekig húzódtott. Még 1938 nyarán is csak tárgyalások folytak a Belügyminisztérium kiküldöttje, dr. Petrányi Győző egyetemi magántanár, aki egyben a minisztériumban a tbc és a venereás betegségek elleni küzdelem referense volt, valamint a város illetékesei között. A megbeszélések során körvonalazódott, hogy közös „fellegvárat” hoznak létre a megyeszékhelyen a tüdővész és a nemi betegségek ellen.³⁹ Egy év múlva még mindig csak jövő időben beszéltek a gondozó létrehozásáról, de annyi legalább ekkor már biztosnak látszott, hogy pénzügyi alapjához a Belügyminisztérium évi 10 000 pengős segélyt felhasználhatják.⁴⁰ Az 1940 végén megnyílt kaposvári központi tüdő- és nemibeteg-gondozót azzal is igyekeztek népszerűsíteni, hogy olyan kiváló orvosprofesszort nyertek meg a páciensek számára, mint dr. Lang Mihály. Emellett korszerű berendezések alkalmazásával kecségtették a rászorulókat.⁴¹

A két nagy, a nemzetet veszélyeztető betegségtípus, a gümőkór és a nemi betegségek elleni állami fellépés nem hozta meg a várt eredményeket az 1920-as, 1930-as években. Ezért a belügyminiszter 1940-ben az 1940: VI. törvénycikk rendelkezései alapján külön Gümőkór és Nemibetegségek Elleni Küzdelem Véleményező Bizottság felállítását rendelte el a védekezésben résztvevő hivatalok, közületek és intézmények tevékenységének összehangolására. A bizottságnak évenként legalább egyszer üléseznie kellett. Véleményező javaslatokat kellett tennie tüdő- és nemibeteg-gondozó intézetek létesítésére, illetve ezek felállítási és fenntartási költségeinek mértékére. A nemi betegségek elleni küzdelem kapcsán ezeknek az egészségügyi

35 *Belügyi Közlöny*, 1927. november 20. 1295. p.

36 A népjóléti és munkaügyi miniszter 86.357/1928. N. M. M. sz. körrendelete. *Belügyi Közlöny*, 1928. augusztus 5. 702. p.

37 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1936. május 4-i ülés. 67/449/1/1936. sz. kg. határozat. Idézi még: *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1936. május 5. 91–93. p.

38 *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1939. június 29. 177. p. Idézi a Kisgyűlés 1939. június 26-i 4103/5-1939. sz. iratát, amelyben Belügyminisztérium 10 000 P államsegélyről ír. (184.133/1939. XV. B. M. sz. leirat.)

39 Közös fellegvárat építenek Kaposváron a tüdővész és a nemibetegségek ellen. *Új-Somogy*, 1938. július 5. 4. p.

40 A megye a belügyminisztérium támogatásával felállítja a kaposvári tüdő- és nemibeteg-gondozót. *Új-Somogy*, 1939. június 27. 3. p.

41 Gósy Ferenc: Mit kell tudni a megnyílt és már működő kaposvári központi tüdő- és nemibeteg-gondozóról? *Új-Somogy*, 1941. január 9. 5. p.

intézményeknek a feladatai közé tartozott a nemi betegségben szenvedő személy tájékoztatása betegsége fertőző természetéről, gyógyulása előrelátható időtartamáról, és a vele szemben alkalmazható kényszereszközökről és büntető rendelkezésekről. A kankós betegnek, illetőleg vérbajban szenvedőnek az intézet által megállapított szövegű felvilágosító nyomtatványt voltak kötelesek adni, illetőleg tértivevény mellett megküldeni. A korabeli mentalitásnak a jogszabályalkotókra gyakorolt hatását figyelhetjük meg a rendelet azon részében, ahol külön kitérnek a „közismerten ledér életmódot folytatókra”. Őket, valamint azokat, akik a vizsgálati díjat egy alkalommal már nem fizették meg, a hatóság elővezethette vizsgálatra. A rendelet 1941. január 1-jén lépett hatályba.⁴² Hatásáról, végrehajtásáról Somogy megyében egyelőre nem kerültek elő források.

Az 1940 végén megnyílt Kaposvári Nemibeteg-gondozó Intézet illetékességi területe egész Somogy megyére kiterjedt. Valamennyi betegbiztosító intézet és szerv (OTI, MABI, stb.) igényjogosult tagjait és családtagjait gyógykezelésben kellett részesítenie. Napi legalább 2 órát volt köteles nyitva tartani. 1942. évi költségvetését 17 880 pengőre tervezték. A vármegyei döntés indoklásában nem is titkolták, hogy az intézet felállítását az 1940: VI. törvénycikknek köszönhető.⁴³

A bordélyok végnapjai

A bordélyrendszer megszüntetése előtti években próbált Marcaliban bordélyházat nyitni két vállalkozó szellemű asszony. A kérelmük benyújtása után megtartott helyszíni szemlén a helyi előljárárság és a járásorvos megállapította, hogy az intézmény megfelel az érvényben lévő vármegyei kéjelgésügyi szabályrendeletnek. A két telekeshomszéd közül csak az egyik volt otthon. Ő 5 kiskorú gyermekére hivatkozva tiltakozott a bordély megnyitása ellen. Az engedélyért folyamodó Kucsera Ernónének és Horváth Epelei Sándornének összesen három kiskorú gyermeke volt, ami a jogszabály szerint kizáró ok bordély működtetésére, de írásban ígéretet tettek gyermekeiknek távoli helyen való neveltetésére. Babochay Sándor főszolgabíró a helyszíni szemlét követő második napon, 1924. december 6-án kiadta az engedélyt, amiért szóban már 1923 során folyamodtak.

A „*legközelebbi szomszédok*” mind a 14-en rövidesen fellebbeztek a főszolgabírónál és főleg gyermekeik érdekében kérték az engedély visszavonását. Jogilag pedig azért támadhatták a döntést, mivel a kéjelgésügyi szabályrendelet egyértelműen tiltja kisgyermekeseknek bordélyház üzemeltetését.

Az ügy súlyosságára, fontosságára utal az a tény, hogy dr. Rott Nándor veszprémi püspök 1924 karácsonyának első napján kelt levelében tiltakozott Somogy vármegye alispánjánál, Tallián Andornál a marcali főszolgabíró által kiadott bordélyengedély miatt. Levelében az alispán által is aláírt kitétel szerepelt, miszerint „...*a bordélyház nem levezetője az erkölcsstelenségnek, hanem felkínálkozó alkalom, állandó kísértés*”.

A bordélyház ellen foglalt állást a helyi társadalom egy része és ennek írásban is nyomatékokat adtak. A Marcali Katholikus Legényegylet és a Marcali Katholikus Ifjúsági Egyesület közös levélben fejezte ki nemtetszését az alispánnál 1924. december 29-i ülésükön kelt levelükben.

Kucsera Ernóné és Horváth Epelei Sándorné december 30-án számukra létkérdésnek nevezve a bordély megnyitását, az azt támadó „*legközelebbi szomszédok*” létének tényét cáfolva jelezték, hogy a nevezettek közül csak egy szomszéd van, annak is 18 méterre áll a háza. Alispáni nyomásra a járási főszolgabíró mégis visszavonta az engedélyt.

42 888/1940. B. M. sz. rendelet. Az 1940: VI. tc. a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről szóló rendelkezéseinek végrehajtása. *Beliügyi Közlöny*, 1940. december 10. 1935–1978 p.

43 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1942. február 3. 8/10128/2/1942. sz. kgy. határozat. Idézi még: *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. március 5. 51–52. p.

Ezt követően – 1925 februárjában – Kucsera Erzsébet, az egyik első kérelmező sógornője folyamodott ugyanide nyitási engedélyért, mivel ő gyermektelen, hajadon és 30 éven felüli volt. Ez a „húzás” először sikeresnek tűnt, mert a főszolgabíró 1925. március 19-i határozatával engedélyezte a bordélyház megnyitását. A mellékelt térképvázlatokon jó kivehető, hogy az épület az úgynevezett Újtelepen, gyéren lakott részen, minden közintézménytől távol állt.

A környékbeli lakók nem hagyták annyiban a dolgot és április elején újabb protestáló levelet küldtek az alispánnak. Emellett Galambos Pál szomszéd ügyvédet fogadott érdekei érvényesítésére. A másik szomszéd beleegyezett a „műintézmény” létesítésébe. Tovább folyt a jogászi csúrés-csavarás és április végén egy helyettes főügyész is az engedély visszavonása mellett érvelt. Az alispán 1925. május 1-én egy eddig figyelmen kívül hagyott részlet miatt semmisítette meg a járási főszolgabíró újabb engedélyét. A vármegyei tisztii főorvos szakvéleménye szerint szűkek és sötétek a szobák, így „közegészségügyi szempontból kifogás alá esnek”. Másik okként felhozták azt a korábbi kifogást is, hogy megnyitása nem képez közérdeket, mert Marcaliban sem katonaság, sem számottevő ipari munkásság nincsen.

Ezek után már a „történeti jogot” is elővették a bordély nyitásában leginkább érdekeltek. Egy olyan hivatalos községi bizonyítványt csatoltak be az ügyhöz, amelyben a község főjegyzője és bírója igazolta: Marcaliban az 1890-es évek végéig a Kossuth Lajos utcai Csollán-féle házban „nyilvános bordélyház üzlet állott fenn”. Sőt, azt is írásba adták a település vezetői, hogy ez az intézmény „nem hatósági intézkedés következtében szűnt meg”, hanem mert a tulajdonos elköltözött.

Az ügyről harmadfokú döntést Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottsága 1925 júniusában hozott. A bizottság véghatározatával helybenhagyta az alispán másodfokon hozott döntését, amely Kucsera Erzsébet bordélyház nyitására irányuló kérelmét elutasította.

A bordélyengedély visszavonásai jelentős részben dr. Strausz István nemzetgyűlési képviselőnek köszönhető, aki 1925 elején kétszer is írt Tallián Andor alispánnak ez ügyben. Majd közvetlenül a Belügyminisztériumhoz is fordult.

Az ügy végleges jogi lezárására 1925. november 27-én került sor. Ekkor kelt a Belügyminisztérium azon levele, melyben jóváhagyták az elutasító döntést azzal az indokkal, hogy a törvény értelmében „közigazgatási ügyekben harmadfokú határozat ellen felelőseinek helye nincs”.⁴⁴

Ugyanezekben az években a szigetvári bordélyvilágra is nehéz idők köszöntöttek. A Kolompár Franciska által üzemeltetett intézményt nagyjából akkor (1924. október 14–1925. július 7.) záratta be a Szigetvári járás főszolgabírója, mikor Marcaliban engedélyért folyamodtak a fent említettek. Az akta csak az előadói ívet tartalmazza az alispáni iratokban és ezekből az évekből nincsenek Szigetvári járási főszolgabírói közigazgatási iratok. A szűkszavú feljegyzés nem részletezi a bezárás indokait. A marcali eset ügyvédi közreműködéssel ekkor már harmadfokon járt, de itt, a szigetvárinál az alispán döntése után közölte az érdekeltekkel: „Jelen határozatom ellen további fellebbezésnek helye nincs és azonnal végrehajtható”. Az 1925. július 7-i döntésnél az sejtethető, hogy Kolompár Franciska mögött nem állt jogtudó segítő.⁴⁵

Nem a bordélyházi kéjelgést, hanem a titkos prostitúciót érinti az alábbi két bekezdés. Az 1920-as években a helyi – főleg illegális – prostitúcióval számos alkalommal foglalkoztak a kaposvári napilapok, leginkább a „csavargó cselédlányokra” szűkítve le a jelenséget. A megszelékhelyen például 1923 kora tavaszán, az egyik hétvégi razzia alkalmával négy cselédlányt állítottak elő, akik hamis igazolvánnyal, vagy igazolvány nélkül tartózkodtak a városban. A rendőrorvos mindegyiküknél nemi betegséget állapított meg, így kórházba utalta őket. A cikkíró által sajnos nem részletezve kiemelték, hogy a betegségek statisztikája hónapról hónapra növekvő tendenciát mutat a rendőrség szerint. A felelősséget részben igyekezett az

44 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 159/1925. sz. A marcali bordélyügy összes – egyedileg nem hivatkozott – iktatószámú irata itt van lerakva.

45 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 2853/1925. sz. és a Szigetvári járás főszolgabírójának 6291/1924. sz. – a bordély megszüntetését kimondó – határozatát hagyta jóvá, illetve hozott róla egyetértő véghatározatot az alispán.

újságíró a gazdákra hárítani, mondván, hogy nemigen törődnek a cselédeikkel. Az írásban megjegyzik, hogy a négy cseléd lány begyűjtése hétfévi ünnep után volt és hétfőnként általában több az előállított.⁴⁶ Ez az utóbbi tény arra enged következtetni, hogy a titkos prostitúció időben korlátozott volt, mivel a cseléd lányoknak jobbra csak a hétfévi kimenőidejükben volt lehetőségük egy kis „mellékes” kereset szerzésére.

A kaposvári rendőrség 1924. évi statisztikája szerint erkölcsrendészettel kapcsolatban 255 – zömében – cselédleányt vizsgált meg rendőr orvos, azaz ennyi titkos kéjveléssel kapcsolatba hozható nőnél, illetve alkalommal keresték a nemi betegségek nyomait. A vizsgálatok 60 esetben mutattak ki nemi betegséget, ami 23,5%-os arányt jelent. Őket gyógykezelésre a kaposvári kórházba utalták.⁴⁷

Egy 1925 elején közzétett, elvi jelentőségű belügyminiszteri határozat még szinte szinonimaként használta a kéjnépteleg és bordélyház fogalmát. Az egyedi ügyből indult határozat kimondta, hogy az állami rendőrség ügyintéző hatáskörét szabályozó 90.089/1919. B. M. sz. rendelet 3. §-ának b) pontja az erkölcsrendészeti kérdések intézését, a kéjnépteleg (bordélyházak) engedélyezését – a rendőrség működése területén – a rendőrség hatáskörébe utalta, ezért a bordélyházak engedélyezése, így a már kiadott engedélyek visszavonása is kizárólag az államrendőrség hatáskörébe tartozik. De ez nem érinti a helyhatóságok a hely kijelölésére való jogát, valamint kérheti a bordélyházi engedélyek megvonását.⁴⁸

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Tanácsa 1925 márciusában „népegészség és közérkölcsei szempontból egyaránt fontos javaslattal” lépett a város képviselő-testülete elé, mikor elfogadásra ajánlotta a prostitúcióról szóló szabályrendelet-tervezetet.⁴⁹ A benyújtott tervezet azonnali hatállyal elfogadták és a Vár utcai bordélyok (amiket diszkréten a korszakban az újságok gyakran „mulatók”-nak neveztek) tulajdonosait záros határidőn belül üzleteik félreesőbb utcában való elhelyezésére utasították. Ellenkező esetben engedélyük bevonását helyezték kilátásba.⁵⁰

A helyi újságok az örömtanyáknak is nevezett bordélyoknak a Cseri városrész elejéből való kitelepítését 1925 novemberében kész tényként tálták. Mivel a városrész a közelben új elemi iskolát kapott, ezért a két éjjeli mulatót mind többen akarták innét eltávolítani, köztük a rendőrség a várossal összefogva. A közvetlenül a cseri vasúti sorompó mellett működő bordélyokat már évek óta igyekeztek a Cseri elején lakók áthelyeztetni, „de az akció megfelelő vezetés hiányában elernyedt s maradt minden a régiben”. A városi képviselő-testület 1925 tavaszán határozatban mondta ki a bordélyok kitelepítésének szükségességét. Az új elemi iskola megnyitásával már elengedhetlenné vált ez a drasztikus lépés. Az iskola megnyitóján dr. Vétek György polgármester ígéretet tett, hogy nem nyugszik addig, amíg a Cseri városrész a szégyenfoltját le nem törli. (Figyelemre méltó, hogy nem a város, hanem a városrész szégyenfoltjáról szolt Vétek. Ha a várostérképre nézünk, jól látható, hogy a belvároshoz nagyon közel működtek ezek a bordélyok.) A cikk szerint dr. Cséry Bálint rendőrfőtanácsos már korábban megkereste a várost: jelölje ki a bordélyok új helyét. A rendőrség a Marhahajtó utat⁵¹ tartotta a legideálisabbnak, mert kiesik a fő forgalomból. A város vezetői ekkor még nem döntöttek a pontos helyszínről. Az újságíró remélte, hogy nem sokáig húzódik az ügy.⁵² Egyelőre nem ismeretes, hogy Kaposvár városa milyen intézkedéseket tett ezután a bordélyok áttelepítésére, de a november 12-i képviselő-testületi ülésen egyetlen hozzászólás volt csak, és az éppen ezt sürgette.⁵³

46 Kaposvári bűnkrónika. *Új-Somogy*, 1923. március 12. 3. p.

47 A kaposvári rendőrség bűnügyi osztályának múlt évi statisztikája. *Új-Somogy*, 1925. január 10. 3. p.

48 A kéjnépteleg (bordélyházak) engedélyezése az államrendőrség működési területén hatáskörébe tartozik. *Beliügyi Közlöny*, 1925. január 11. 39. p. (Részlet a 28.755/1923. B. M. sz. rendeletről.)

49 Ma tartotta első ülését a nagytanács. *Új-Somogy*, 1925. március 19. 1. p.

50 Versenyfárgyalást hirdet a város az új villanytelep létesítésére. *Új-Somogy*, 1925. március 21. 1. p.

51 Elnevezése 1947 márciusától Áchim András utca.

52 Kitelepítik az örömtanyákat a Cserből. *Új-Somogy*, 1925. november 8. 2. p.

53 Somogyvármegye „Széchenyi kulturház”-ára egy milliárdot szavazott meg Kaposvár képviselőtestülete. *Új-Somogy*, 1925. november 14. 1–2. p.

A kaposvári bordélyok kitelepítése a belváros közeli helyükről, a Cser elejéről szinte megoldhatatlan feladat elé állította a városvezetést. Bár a két örömtanya kiköltöztetését „erélyesen kezébe vette a tanács”, de gyakorlati, hathatós lépést nem tett. Végül már kijelentették, hogy akár anyagi áldozatok árán is, de eltávolítják a két mulatót a Vár utcából. Azt a máshol sem életképes tervet dédelgették ekkor, hogy valahol a városhoz közel telket vesz a város és azon két házat épít, amelyeket bérbe ad bordélyháznak. Mindezt a képviselő-testület elé kívánták terjeszteni 1925 telén.⁵⁴

A kaposvári Vár utcai bordélyok ügyét, illetve máshová telepítését nem sikerült megoldania a város vezetésének, azonban az országos, egységes rendezés kapóra jött az elhúzódó probléma megoldására. 1926 decemberében már köztudomásúvá vált az a belügyminisztériumi rendelet, ami hamarosan véget vetett Magyarországon a legális bordélyok tartásának, és helyette szűkebb funkciójú prostitúciós szolgáltató terek működését engedélyezte. Ezzel sokak régi óhaja teljesült, mivel a bordélyokat be kellett zárni. Ez 1928. május 1-jével volt várható. A belügyminiszter az államrendőrségre ruházta a kérdés megoldását, azaz az új prostitúciós szinterek, a találkahelyek helyszíneinek, házainak a kiválasztását. Az államrendőrség helyi kapitánysága – a kiadott rendelet alapján – a megszüntetett bordélyok helyett magán és nyilvános találkahelyek tartására adhatott eztán ki engedélyt. A jogszabályban nevesített kéjnötélep létesítése Kaposvárott, illetve egész Somogy megyében fel sem merült.⁵⁵

A Marhahajtó útra helyezendő találkahelyek ügyében egy ankétot is tartottak a város és az államrendőrség kiküldötteinek részvételével. Az engedélyek kiadásáról az államrendőrségnek kellett döntenie, a városi hatóságok bevonásával. Ezzel végre megoldódni látszott annak a városi szabályrendeletnek a sorsa is, azaz okafogyottá vált, amelyet éppen az 1928 tavaszán esedékessé váló rendőrhatalósági intézkedések miatt nem hagyott jóvá a belügyminiszter.⁵⁶

A belügyminiszteri rendeletre a megszabott időpontban – 1928. május 1-jével – végleg bezártak Kaposváron a legális bordélyok. A rendőrség a „közérkölcsök és a közegészség megóvása érdekében” Kaposvár területére csak egy nyilvános találkahelyet engedélyezett. Az itt dolgozóknak a rendeletnek megfelelően szállásukat másutt kellett tartaniuk.⁵⁷ Az új prostitúciós intézmény helyéről és esetleges működéséről egyelőre nem kerültek elő források.

A 160.100/1926. B. M. sz. rendelet rövid ismertetése⁵⁸

A belügyminiszter 1927 márciusában tette közzé körrendeletét a prostitúció szabályozásáról. Ez lett Magyarország első, egységes, átfogó ilyen jogszabálya. Hogy nem törvényi szinten rendezték, annak valószínűleg az volt az oka, hogy így kevésbé került politikai csatározások keresztjébe. Aktualitását a lehetőségek és igények változása, újabb prostitúciós intézmények térhódítása adta. A „*nővédelem nemes szempontja*” szintén okként szerepel a rendelet létrejöttének hivatalos indokaként. A belügyminiszter a rendelet előkészítése során egyeztetett a népjóléti és munkaügyi, valamint a kereskedelemügyi miniszterekkel. A jogszabály bevezetésében megemlíti még, hogy a prostitúció mindaddig szabályozásra szorul, amíg létezik, megszűnésének vagy betiltásának lehetősége még elvi szinten sem merült fel. A rendelet erkölcsrendészeti és közegészségügyi szempontból relegendálta a kéjelgésügyet.

A rendeletalkotó a kéjnökről szóló fejezettel kezdti és ez talán az emberi szempontok előtérbe kerülésére, fontosságára utal. Prostitúciót legálisan továbbra is csak olyan nő űzhetett, aki a

54 Karácsony után rendkívüli közgyűlést tart a város. Kitelepítik az örömtanyákat a Cserből. *Új-Somogy*, 1925. december 18. 3. p.

55 Az új erkölcsvédelmi rendelet alapján a cseri városrésznek egy régi óhaját teljesíti az államrendőrség. *Új-Somogy*, 1927. december 16. 2. p.

56 Uo.

57 Megszűntek az éjjeli mulatók. *Új-Somogy*, 1928. május 3. p.

58 A [magyar]. kir[ályi]. belügyminiszter 1927. évi 160.100/1926. sz. körrendelete, a prostitúció szabályozásáról. Magyarországi Rendeletek Tára, 1927. 187–198. p. és *Belügyi Közöny*, 1927. március 13. 375–382. p. 160.100/1926. B. M. sz. rendelet a prostitúció szabályozásáról. Az egész fejezetnek – egy zárójeles hivatkozáson kívül – ez a jelzete.

rendőrhatóságnál nyilvántartásba vetette magát és orvos rendszeresen vizsgálta. Férfit tehát sem hetero-, sem homoszexuális prostituáltként nem lehetett legalizálni, bár a nemzetközi egyezményekből adódó adatszolgáltatási kötelezettség ezekre is kitért. Somogyban utóbbiakra utalások sem kerültek elő a korszakból. Titkos kéjnének az engedéllyel nem bíró prostituált nő számított. Kéjnének csakis önként jelentkező, magyar állampolgárt lehetett bejegyezni, aki egészséges és személyazonosságát fényképes okmányokkal igazolni tudta. Kezdetben kiskorút is bejegyezhetett a rendőrhatóság, de csak apja, esetleg más közeli családtagjai meghallgatása után. Tehát nem volt szükség írásbeli beleegyezésükre! A bejegyzésről az illetékes gyámhatóságot is tudatni kellett. Akarat ellenére senkit nem lehetett prostituáltként regisztrálni. Emellett tilos volt bejegyezni a 18 éven aluliakat, a nemileg érintetleneket, a terheseket, a gyengeelméjűeket, az alkoholistákat, a vagyon és testi épség elleni büntett vagy vétség miatt büntetetteket, a rovtott múltú vagy közveszélyes munkakerülő egyénnel összeköttetésben állókat, a nős férfival viszonyt folytatókat, a férjnél levőket és azokat, akik gyermekeikkel közös lakásban élnek.

A bejegyzés elrendelése vagy megtagadása kizárólag a rendőrhatóság vezetőjének vagy helyettesének ügykörébe tartozott. Bejegyzés előtt köteles volt a rendőrség figyelmeztetni a jelentkezőt tettének súlyos következményeire, illetve szándékáról lebeszélni. *„Amennyiben megállapítható, hogy nyomor, vagy munkahiány kényszeríti az illetőt a jelentkezésre, törekedni kell ez okokat megszüntetni.”* Ennek a rendkívül humanusan hangzó kitételnek az alkalmazására nem találtam forrásokat. Erre egyébként társadalmi egyesületeket, valamint az állami munkaközvetítő hivatalt kellett volna igénybe venni.

A rendőrhatóság döntésén múlt a bejegyzés. A kérés megtagadása esetén 8 napon belül rendes állást kellett szereznie a nőnek. A bejegyzést nem nyertő a rendőrhatóság köteles volt „egy ideig” figyelemmel kísérni és indokolt esetben ellene, mint közveszélyes munkakerülő ellen, eljárást kellett indítani. A prostituált bármikor kiléphetett a bejegyzett kéjnök sorából, kizárni pedig a belépéskor tiltott valamelyik körülmény fellépése esetén lehetett, illetve kötelező volt. A nemi beteg kéjnököt gyógykezelésre kórházba kellett utalni. Tilos volt csábítani, rábeszélni vagy kényszeríteni bárkit, hogy kéjnök legyen. Kéjnök közvetítése szintén tilalom alá esett.

A vendégekkel, a „kuncsaftokkal” alig foglalkozott a rendelet, de rögzítették, hogy fertőző nemi beteg, illetve ittas férfi, valamint 18 év alatti személy nem vehette igénybe kéjnök szolgáltatásait. A venereás betegségben szenvedő prostituált természetesen nem dolgozhatott. Ezekből következően a titkos kéjnégen ért nő és a szolgáltatást igénybe vevő férfi – egészségi állapotukról – igazoltatásuk után kötelesek voltak 48 órán belül hatósági orvosi bizonyítványt bemutatni, vagy magukat rendőrhatósági orvosi vizsgálatnak alávetni. Ennek elmulasztása esetén a rendőri büntetőeljárást meg kell indítani ellenük. Kötelező volt ez akkor is, ha bejegyzett volt a kéjnök, de olyan helyen végezte tevékenységét, ahol nem tehetette volna.

Kéjnök csak olyan helyen lakhatott, amelyhez a helyi hatóság és az illetékes rendőrség is hozzájárult. A rendelet kötelezte a hatóságokat a kéjnök lakására használható utcáknak, illetve helyeknek a rendelet életbe lépésétől számított egy éven belül való kijelölésére és évenkénti felülvizsgálatára. Kéjnök templommal, iskolával vagy más közcélú intézménnyel, közhivatallal bíró utcában nem lakhatott, kivéve, ha ezektől legalább 300 méterre fekvő házban volt szállása, de ez a lehetőség a hatóságok megítélésére volt bízva.

A rendőrhatóság jogköre volt a kéjnök létszámának megállapítása – a helyi viszonyok figyelembevételével. Ha erkölcsrendészeti szempontból merült fel kifogás a prostituált ellen, a rendőrhatóságnak joga volt rögtön eltávolítani. A kéjnök lakásán csak kikötések mellett dolgozhatott. Ha a kéjnök főbérelő volt, csak akkor végezhetette itt tevékenységét, ha az adott házban 18 éven aluliak nem laktak és a háztulajdonos írásban nyilatkozott hozzájárulásáról.

A korábbi törvényhatósági statútumok szemlélete köszön vissza abban az előírásban, amelyben rögzítik: a kéjnének egyszerre csak egy látogatót volt szabad fogadnia. Tehát a nemi kicsapongást legalább létszámban korlátozta a rendelkezés. A zene melletti dorbézolást és a szeszes italok fogyasztását tiltották, ahogyan a korábbi helyi szabályrendeletek is.

A legális helyszínen a tiltott kéjnéget volt hivatva megakadályozni az a korlátozás, hogy a kéjnök kiszolgáló gyanánt csak 40 éven felüli nőt alkalmazhatott.

Nehezen kontrollálható volt az egyik előírás. Ebben azt rögzítették, hogy a kéjnitől a helyi szokásos bérleti díjon felül maximum 30 százalékkal lehetett többet elkérni. Az albérlő kéjnit azzal is igyekeztek védeni, hogy tiltották a háztulajdonos vagy bérlő bármilyen más üzleti kapcsolatát vele.

A kéjnitőknek korlátozták a közterületen való megjelenését is. Kizárólag a rendőrhatalóság által a helyi hatósággal egyeztetett helyszíneken és itt is csak meghatározott időben jelenhettek meg. A kéjnit nyilvános viselkedését próbálták a közizlésnek elfogadható mederben tartani. Tiltották a trágárkodást, leittasodást, a potenciális látogatóknak szóló integetést, hívogatást, de még az utcán való ácsorgást is.

Fontos volt rögzíteni, hogy a prostituáltak szolgáltatásai szabadadások. A szobák használati díját a rendőrhatalóság állapította meg. Az ártáblát és az előírt orvosi utasításokat és egészségügyi figyelmeztetéseket minden szobában el kellett helyezni. A megállapított díjnál többet követelni nem lehetett.

Nem volt megengedve kapcsolat tartása a kéjnitő által kitarított férfitel. Tiltalom alá esett kétes személyek társaságában tartózkodni, illetve összekötetésben állni velük. Kábítószerket nem fogyaszthatott és magánál sem tarthatott a bejegyzett kéjnitő.

A rendelet 1927. márciusi kihirdetése után új bordélyengedélyt az ország területén már nem lehetett kiadni, a meglevő engedélyeket pedig rendőrhatalóságoknak 1928. május 1-jéig vissza kellett vonni. Tehát bő egy év állt rendelkezésére a legális prostitúcióból élőknek és az őket ellenőrzésük alatt tartó hatóságoknak az átállásra.

Ezt követően kétféle prostitúciós célt szolgáló „találkahelyet” engedélyezhettek: a magán- és a nyilvános találkahelyet. A magántalálkahely engedélye személyre szóló és másra nem ruházhatták át. Szükséges volt hozzá a háztulajdonos beleegyezése. Magántalálkahelyekre a kávéházak mindenkori záróra rendelkezései vonatkoztak. A szoba használati díját a rendőrhatalóság állapította meg és az csak a látogatótól volt követelhető. A kéjnitőtől az engedélyes nő semmi címen nem követelhetett semmit, vele semmilyen elszámolási viszonyban nem lehetett.

Nyilvános találkahely-engedélyt csak olyan házra adhattak, amelyben az engedélyesen és háznépén kívül nem volt más lakó. Ilyen ház csak abban az utcában lehetett, amelyikben templom, iskola vagy egyéb közintézmény nem működött, vagy ezektől legalább 300 méterre állt.

Mindenképpen el akarták különíteni a szállodai szolgáltatást a nyilvános találkahelyétől, ezért a kettő egy házban nem működhetett. A nyilvános találkahelyet elláthatták külső elnevezéssel, de ehhez a rendőrhatalóság előzetes engedélye szükségeltetett. Somogy megyei példa utóbbira egyelőre nem került elő. A nyilvános hely üzemeltetése személyre szóló és át nem ruházható jogosítvány volt. Kizárólag büntetlen előéletű, 30 évnél idősebb, önjogú magyar állampolgár kaphatta, aki elegendő vagyonnal rendelkezett a találkahely fenntartására. Szubjektívebb kritériumnak tűnik az a feltétel, hogy az engedélyesnek megbízhatónak kellett látszania a rendelet betartására és hogy „a találkahelyen a rendet biztosítani tudja”.

A kéjnitő biztonságát volt hivatva védeni a szobákban kötelezően elhelyezendő jelzőcsengő. A tulajdonos a szoba használati díját csak a férfi vendégtől követelhetette. Az igénybevett helyiséget egy alkalommal maximum 12 óra időtartamra bérelhették.

Nyilvános találkahelyen is igyekeztek gátat vetni a burkolt, vagy titkos kéjelgésnek, ezért a kiszolgáló vagy takarító személynek legalább 40 évesnek és büntetlen előéletűnek kellett lennie és férfi is lehetett.

Az engedélyes kötelessége volt, hogy a találkahelynél vagy közelében kéjnitők ne ácsorogjanak és feltűnő módon ne viselkedjenek. A rendőrhatalóság megengedhette, hogy nyilvános találkahelyen egy, esetleg két várószoba legyen, de ezeket csak a legszükségesebb bútorokkal láthatták el.

Bár a jogszabály nevesíti a legális prostitúcióra szolgáló helyek fajtáit, ennek ellenére külön fejezet foglalozik a szállodákkal és fürdőekkel, mint a titkos kéjelgés potenciális helyszíneivel. A „gyanús” szállodákat és fürdőket szigorított rendőri ellenőrzés alatt kellett

tartani, ugyanúgy, mint a nyilvános étkező helyiségeket, de csak azokat, ahol szeszes italokat is kiszolgálnak. Az ezeken a helyeken dolgozó, a vendégekkel érintkező női alkalmazottakat gyanú esetén orvosi vizsgálatra kötelezhették.

A legális prostituátnak hetenként legalább kétszer kötelező volt hatósági orvosi vizsgálatra jelentkezni, illetőleg indokolt esetben az előírt gyógmódnak magát alávetni. Az orvosi vizsgálatért a kéjnéőtől díjat sem követelni, sem elfogadni nem volt szabad. Olyan helyeken, ahol a vizsgálatot nem kinevezett rendőrorvos végzi és a vizsgálatok száma méltányossá teszi, a vizsgálatokat teljesítő orvosok részére megfelelő díjátalányról önkormányzati szabályrendelettel kellett gondoskodni. A vizsgálatokhoz szükséges műszerek beszerzésének költségét ott, ahol a vizsgálatokat rendőrorvos teljesíti, az állami rendőrség, minden egyéb helyen pedig az illetékes település viselte. A beteg kéjnéőt a vizsgáló orvos nem kezelhette, kivéve, ha a lakóhelyen más orvos nem működött. Az illetékes orvos és a rendőrhatóság egyik tagja köteles volt a találkahelyeket és az engedélyezett kéjnéőlakásokat – közegészségügyi és köztisztasági szempontból – kéthetenként együtt megvizsgálni. A vizsgálatért az engedélyes szobánként az állami rendőrség működése területén a belügyminiszter által, egyéb helyeken pedig törvényhatósági szabályrendeletben megállapítandó díjat köteles az illetékes hatóság pénztárába befizetni, amely azt a vizsgálatot teljesítőknak utalja ki. Ha az engedélyes ennek nem tesz eleget, úgy az engedélyt vissza kell vonni.

A kéjnéőtelep olyan házat jelentett, amelyikben a házfelügyelőn kívül csak önálló háztartást vezető kéjnéők élhettek. Ezek is külön rendőrhatósági engedélykötelesek voltak és az adott városi tanács egyetértése kellett hozzá. A jogszabályalkotó csak városi tanácsot említ, mivel kéjnéőtelepek csak városokban alakultak ki. A rendőrhatóság a találkahelyekre és a kéjnéőtelepre vonatkozó engedélyt bármikor visszavonhatta, ha ezt erkölcsrendészeti szempontból indokoltnak találta.

A rendelkezés külön foglalkozott az illegális prostitúciót űző, a korszakban titkos kéjnéőknek nevezettekről. A rendőrhatóság kötelessége volt a „gyanús” helyek fokozott ellenőrzése. Az üzletszerű működéssel gyanúsítható titkos kéjnéőket, előállításuk esetén, orvosi vizsgálat alá kellett vetni és nemi baj esetén kórházba szállíttatni. A titkos, azaz illegális találkahely fenntartója ellen is szigorúan el kellett járni. A prostituátnak magát vagy az engedélyesnek találkahelyét tilos volt reklámozni, illetve hirdetni. (A korábbi korszakban is a „piroslámpás ház” kifejezés gyakran a valóságban is fedte a bordélyokat. Ha korszakunkban valaki ez alapján akart szórakozást keresni magának, akkor vigyáznia kellett, mert 1937-ig a rendőrsők bejáratánál is piros lámpa égett. A fővárosban 1938-tól alkalmazták helyette kék fényt.)⁵⁹

Erkölsrendészeti ügyekben – az Erkölsrendészeti Központi Hatóságon kívül – a következő hatóságok jogosultak eljárni. Első fokon községekben a járási főszolgabíró, városokban és oly községekben, ahol az állami rendőrkapitányság vagy annak önálló kirendeltsége működik, a rendőrkapitányság, illetve a kirendeltség vezetője, Budapesten a rendőrfőkapitány. Másodfokon községekben az alispán, városokban és olyan községekben, ahol állami rendőrkapitányság vagy annak önálló kirendeltsége működik, az állami rendőrség kerületi főkapitánya, Budapesten a belügyminiszter. Harmadfokon a belügyminiszter.

A rendeletnek a kéjnéőkre vonatkozó rendelkezései ellen vétőkre, az 1879. évi XL. törvény cikk 81. §-a vonatkozott. Az egyéb rendőri rendelkezések megszegői kihágást követtek el. A kihágáson kapott személyt, ha súlyosabb bűncselekményt nem követett el, úgy 15 napig terjedhető elzárással és 80 pengőig terjedhető pénzbüntetéssel fenyegette a rendelet. Az érvényben lévő prostitúciós rendeletek és szabályrendeletek hatályukat veszítették, de a bordélyháziak csak 1928. május 1-jével. Az önkormányzati testületek kötelesek voltak legkésőbb 1928. január 1-jéig szabályrendeletben szabályozni a rendelet által a hatáskörükbe utaltakat.

A belügyminiszternek a prostitúciót szabályozó 160.100/1926. B. M. sz. körrendelete kiegészítéseként adták ki 1927. április elején a kéjelgési célra használt helyek hatósági vizsgálati díjáról szóló rendelkezést. A havonta előre befizetendő összeg szobánként hat pengőt tett ki. Ezt az engedélyes, vagy a lakástulajdonos kéjón az illetékes rendőrhatalóság pénztárába fizette be. Elmulasztása esetén az engedélyt vissza kellett vonni.⁶⁰

Mivel az új prostitúciós jogszabályt eltérően alkalmazták, így 1928 szeptemberében a belügyminiszter külön értelmező magyarázatot adott ki egy eset kapcsán. Kiemelte, hogy az engedéllyel nem rendelkező taláلكahelyek fenntartója ellen a belügyminiszteri rendelet alapján és – amennyiben rendes keresetforrásuk nincs – az 1913. évi XXI. törvénycikk alapján is el kell járni.⁶¹

A magán- és nyilvános taláلكahelyeken működő legális kéjónk számát megyei szinten nehéz meghatározni. A járásokba kiküldött bárcák mennyisége, mivel nem ismerjük kiállításuk időpontjait, csak kevés adalékkal szolgál témánk ismertetéséhez. A barcsi főszolgabíróhoz 1931 áprilisában 20, a nagyatádihoz októberben 25, a szigetvárihoz ugyanekkor 56 darab kéjónigazolványt küldött az alispáni hivatal.⁶² Hogy ez a mennyiség mennyi időre volt elég, egyelőre megbecsülhetetlen. Az 1926-os prostitúciós rendeletben még engedélyezhető prostitúciós helyszín, a kéjóntelep az eddig előkerült somogyi forrásokban nem szerepel, köztük a helyi sajtóban sem.

A bordélyházi rendszer megszüntével Csurgón az 1920-as évek végén 4 személy dolgozott legális kéjónként és egy engedélyezett kéjónlakásról van kimutatásunk.⁶³

A nagyatádi magán- vagy nyilvános taláلكahelyekről egyelőre kevés adat került elő. Az itteni kéjónk számára többek között abból az 1932-es forrásból következtethetünk, amelyben az évi mintegy 800 pengő kéjón-vizsgálati díj megtérítését kérik.⁶⁴ Ez önmagában még kevés támpontot nyújtana, de az az 1942-es jegyzőkönyv már többet elárul, amiben a tisztiorvos kérésére arról határozott a település képviselő-testülete, hogy júliustól évi 800 pengőt biztosítanak orvosi kéjón-vizsgálatokra, mivel a helyben működő 4 prostituált heti kétszeri megvizsgálása évente 832 pengőt tesz ki. Eddig mindössze 500 pengő átalányt kaptak az orvosok a vizsgálatokért és ez jóval alacsonyabb volt az Országos Orvosi Kamara által megállapítottnál.⁶⁵ Prostitúció tekintetében nem ismeretes Nagyatád vonzáskörzete, de a település lélekszámához képest legalább fogalmunk lehet egy tipikus Somogy megyei járási székhely legális kéjón kínálatáról az 1930-as, 1940-es években.

Vagy a kéjónk száma volt jelentős vagy a vizsgálatukra rendelt egészségügyi személyzet kicsi, mivel Kaposvár képviselő-testülete a kéjónk vizsgálatáért, különmunka átalányként 1932 szeptemberében dr. Fárbás Jenő kerületi orvosnak az adott évre 600 pengő rendkívüli díjazást szavazott meg. Indokul felhozták, hogy dr. Fárbás „*a kéjónk vizsgálatát a hivatalos órákat állandóan és jelentékenyen meghaladó időben végzi*”.⁶⁶

A hivatalok szerint az 1928-ban felszámolt bordélyrendszer helyébe lépő kéjóntelepek, illetve magán- és nyilvános taláلكahelyek rendszere alapvetően jól működött. Kisebb módosításra csak vizsgálati díjakkal kapcsolatban szorult. 1939 márciusától a rendőrség működési

60 152.790/1927. B. M. sz. körrendelete a magán- és nyilvános taláلكahelyek, valamint az engedélyezett kéjónlakások hatósági vizsgálati díjának megállapításáról. *Belügyi Közlöny*, 1927. április 3. 445. p.

61 Taláلكahelynek keresetszerű titkos kéjelgés céljából engedély nélkül való fenntartása a prostitúció szabályozásáról szóló 160.100/1926. B. M. sz. rendelet 29.§-ába ütköző és 59.§-a alapján büntetendő kihágás. *Belügyi Közlöny*, 1928. szeptember 9. 763. p.

62 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. Szám nélkül. Lerakva a 16936/1938. sz. alatt.

63 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 39670/1928.

64 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 3689/1/1932. sz.

65 MNL SML V. 314. Képviselő-testületi jkv.-ek. Nagyatádi képviselő-testületi jkv. 1942. szeptember 5. 54/1942. kgy. sz.

66 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jkv. 1932. szeptember 22. 131 kgy./Pü. 14580/1932. sz.

területén a kéjnötelepeken, a magán- és nyilvános találkahelyeken a rendeletben meghatározott vizsgálatok díja szobánként havi hat pengő lett. Ez az összeg az államkincstárt illette, míg a vizsgálatot megbízott hatósági orvosnak (1936: IX. tc. 1. §) négy pengő járt. Az államot illető összeget előre, legkésőbb az adott hónap 5. napjáig volt kötelező befizetni. A rendőrség működése területén kívül eső helyeken lévő legális kéjnötelepek, magán és nyilvános találkahelyek vizsgálatáért járó és a vizsgálatot teljesítő orvost megillető díjak mértékét, az illetékes törvényhatóságnak kellett szabályrendeletben megállapítania. A 3. §. (1) szigorítása arra enged következtetni, hogy az engedélyesek a vizsgálati díjakat számos alkalommal nem fizették be, mivel az új jogszabályi rész ilyen esetben kategorikusan leszögezi: „*az engedélyt vissza kell vonni*”. A kéjnöktől a helyiségek vizsgálatáért díjat nem lehetett szedni, de még attól sem követelhető szobavizsgálati díj, aki telepen kívüli lakásán vendégek fogadására engedélyt kapott. A rendelet 1939. március 1-jén lépett hatályba.⁶⁷ Az alispáni iratokból és a kaposvári helyi sajtóból nem kerültek elő dokumentumok a rendelet végrehajtásával kapcsolatban.

Engedély nélküli találkahely tartása miatt 1927 őszén 10 napi elzárásra és 40 pengő pénzbüntetésre ítélt a kaposvári rendőrbíró egy Gilice-dűlőbeli asszonyt. Vörös Ferencné csak az ítélet súlyossága miatt fellebbezett a kerületi főkapitánysághoz.⁶⁸ Ennek eredménye egyelőre nem ismeretes.

Elvi határozatot adott ki a belügyminiszter 1929 márciusában egy titkos kéjelgésre helyet adó személy kihágási ügyében. A nem engedélyezett prostitúciós helyek fenntartója ellen a belügyminiszteri rendelet 56. §-a alapján, amennyiben rendes keresetforrással nem rendelkeztek, úgy az 1913: XXI. tc. alapján is eljárást kellett folytatni.⁶⁹

Egy közterületen botránycs részegségen kapott kéjnök elítélése kapcsán megállapította a belügyminiszter, hogy ez az 1879: XL. törvénycikk 84. §-ában kihágásként szerepel. Bár a prostitúció szabályozásáról szóló 160.100/1926. B. M. sz. rendelet 27. §-a tartalmazza, hogy „*tilos a kéjnöknek leittasodni*” és az 1879: XL. tc. 81. §-a szerint a kéjnököt, a rájuk vonatkozó hatósági szabályok megszegéséért egy hónapig terjedhető elzárással lehet büntetni, de e törvényszakasz alapján ezúttal büntetést kiszabni nem lehet, mert itt nem a kéjnökre vonatkozó speciális szabályokat, hanem a mindenkire vonatkozókat kell figyelembe venni. „*Azért, hogy valaki kéjnök, az általános érvényű jogszabály alkalmazásától eltekinteni nem lehet.*” Tehát a határozat először is emberként, másodsorban kéjnöként határozta meg az elkövetőt. Egyébként 20 pengőre büntették a nőt, ami behajthatatlanság esetén 3 napi elzárást vont maga után.⁷⁰

A Kaposvár kivételével egész Somogy megyében működő csendőrségnek 1932. évi, sajtóban közzétett kivonatos statisztikája szerint 5927 büntetett és vétség ügyében nyomoztak, 5868 esetben eredményesen, 69-ben még folyt az adatgyűjtés. Prostitúcióval kapcsolatos adatokat nem közöltek, de külön említették az 50 szemérem elleni büntetett.⁷¹ A tiltott prostitúció egyébként kihágásnak minősült.

Az 1934 márciusában életbe lépett megyei közrendészeti szabályrendeletben közvetlenül prostitúcióval foglalkozó szakaszok nincsenek. Az 1. §-ban tilalmazzák a megbotránkozató magatartást, de ez egy általános megfogalmazás. Arra utaló dokumentumok egyelőre nem kerültek elő, hogy ezt a titkos kéjelgéssel összefüggésben alkalmazták volna. A 4. paragrafusban a házak kapuinak éjszakai zárva tartási időtartamait írják elő. Kivételként, eltérő időtartammal nem említik a találkahelyeket, amelyek nyitva tartási ideje a kávéházakéhoz igazodott.⁷²

67 117.800/1938. B. M. sz. rendelet. A kéjnötelepek, magán- és nyilvános találkahelyek vizsgálati díjának újabb megállapítása. *Belügyi Közlöny*, 1939. február 19. 223. p.

68 Titkos találkahely fenntartása miatt elítéltek egy kaposvári asszonyt. *Új-Somogy*, 1927. október 14. 3. p.

69 A keresetszerű titkos kéjelgésre alkalom- és helyadás a 160.100/1926. B. M. sz. rendelet 56. §-ába ütköző és az 59. §. 2. bekezdése alapján büntetendő kihágás. *Belügyi Közlöny*, 1929. március 31. 270–271. p.

70 A kéjnök az által, hogy nyilvános helyen részeg állapotban jelent meg, nem a 160.100/1926. B. M. sz. körrendelet 27. §-ába, hanem az 1879: XL. tc. 84. §-ába ütköző kihágást követi el. *Belügyi Közlöny*, 1929. február 10. 175–176. p.

71 Somogy megye csendőrségének múlt évi érdekes statisztikája. *Új-Somogy*, 1933. március 4. 1. p.

72 MNL SML IV. 425. Somogy vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye. Vármegyei szabályrendeletek. Közrendészeti szabályrendelet 1934. március 4.

A bordélyrendszer megszűntével egyidejűleg kialakított, és legkésőbb 1928. május 1-től érvénybe léptetett legális prostitúciós formákkal kapcsolatos szabályozás kisebb korrekcióját 1936 őszén tette közzé a belügyminiszter. Például az új rendelet fokozottan tiltotta a magán és nyilvános taláلكahelyek, valamint kéjnéőtelepek előtt vagy azok közelében a prostituáltak járkálását, ácsorgását. Tehát valószínűleg ez már olyan méreteket öltött, hogy társadalmi nyomásra a kéjnéőket vissza kellett terelni a falak mögé. Ebből a tiltásból az is következik, hogy a taláلكahelyek, kéjnéőtelepek nem lakatlan vagy gyéren lakott településrészekben működtek, mivel ott csak keveseket zavartak volna. A nyilvános helyen való felkínálkozás elkerüléséért az engedélyes felelt, ahogy azért is, hogy a nyilvános taláلكahelyek és kéjnéőtelepek kapui ne maradjanak nyitva. Alapvető változás volt a bordélyházaknál korábban megszokott szalon újbóli engedélyezése. Nem ismert, hogy pontosan milyen okok vezettek erre, de feltételezhető, hogy számos nyilvános taláلكahely korábban szalonnal rendelkező bordélyépületben működött. Ezeket a „váró-, illetőleg szórakozótermeket” díjtalanul használhatták a vendégek. Ételt és szeszes italt nem lehetett kiszolgálni, de egyéb italokat, frissítőket igen. Sőt, az itteni időtöltést ismét kellemesebbé lehetett tenni zenével, amit legfeljebb zongorával vagy gramofonnal biztosíthattak. Ezek a korrekciók a korábbi bordélyházi rendszer eszközrendszerének részleges visszahozását mutatják. A „kuncsaftok” megszerzése nehéz lehetett, mivel nyilvános helyeken keresetszerű kéjgelésre való mindennemű felkínálkozás tilos volt. Pedig az 1930-as években valószínűleg fokozódott a nyilvános helyeken „ügyfelet” kereső prostituáltak száma, illetve tetten érhető megnyilvánulásai. Ezzel hozható összefüggésbe a körrendeletnek az a része, amelyben titkos kéjgeléssel alaposan gyanúsítható személyeket, akik ezért már büntetve voltak, a rendőrhatalóság a település egyes részéről, avagy egyes nyilvános helyiségekből és előlük eltilthatta.⁷³ A vigalmi adóról szóló szabályrendeletet 1937 végén fogadta el Kaposvár képviselő-testülete. Ebben egyenként megnevezték azokat a szórakoztatóipari és kulturális tevékenységeket, helyeket – köztük például a kártyatermeket is – akik működtetőire kivetik a vigalmi adót.⁷⁴ A taláلكahelyek üzemeltetőiről, a prostitúció egyedül legálisan működhető intézményeiről nem esik a jogszabályban említés, tehát ilyen jellegű adóval nem sújtották ezt a tevékenységet.

Az előírások ellenére kiskorú és férjezett nőket is bejegyeztek kéjnéőknek. Az Erkölcserendészeti Központi Hatóság az ilyen esetek azonnali megszüntetését követelte 1935 decemberében. A somogyi hivatalok ekkor ilyen esetekről nem tudtak beszámolni.⁷⁵ A Barcsi járás főszolgabírája egy kerítési esetről tett jelentést 1935-ben, amely első fokon egy év börtönbüntetéssel járt. Egy darányi asszony szerzett, közvetített prostitúcióra lányokat meg nevezett helyekre. A főszolgabíró megjegyezte, hogy az ügy kizárólag belföldi vonatkozású, mivel minden érintett magyar állampolgár volt.⁷⁶ Ugyanebben az évben a Nagyatádi járás főszolgabírája, mint rendőri büntetőbíró egy somogyacsi születésű, nagyatádi kéjnéőt vont eljárás alá, valószínűleg a 3. §. valamelyik pontja alapján.⁷⁷ A kiskorúak sérelmére elkövetett nemi jellegű bűncselekmény vagy kihágás általában nem jutott a hatóságok tudomására. Egy 1937 nyarán Szigetváron történt/ elkövetett esetnek valószínűleg csak azért lett folytatása, mivel egy – az eset után Ausztriába szökött – gépkocsivezető közönség előtt közöszült egy 13 éves leánnyal, akinek ezért 1 pengőt adott. Ugyanekkor a főszolgabíró beszámolhatott arról, hogy egy 27 éves hajadon csavargónónél 7 db szeméremsértő képet találtak. Nem részletezve, hogy milyen bizonyítékok alapján, de egyúttal titkos kéjgelésért is megbüntették a legális foglalkozással nem bíró nőt.⁷⁸

73 178.300/1936. B. M. sz. körrendelet a prostitúcióról szóló rendelet egyes rendelkezéseinek kiegészítése és módosítása. *Belügyi Közlöny*, 1936. szeptember 20. 694–695. p.

74 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületei üléseinek jkv.-i. 1937. december 27. 171/1937. kgy. sz.

75 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16852/4/1928. sz.

76 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16852/1/1928.

77 Uo.

78 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16881/1928. sz.

A konzervatívabb körök a testiség kicsit is kirívóbb megnyilvánulásait kizárólag a magán-szférában látták elfogadhatónak. A Szociális Misszió Társulat Kaposvárott 1924 nyarán az erkölcsök védelmére tiltakozó gyűlést szervezett az átlátszó és a kivágott ruhák, valamint a férfiak és nők közös strandfürdőzése ellen. A megmozdulás fő kezdeményezője Babics Endre káplán és Fábrián László törvényszéki bíró volt, és az összes keresztény társulatot bevonták az akcióba.⁷⁹

A vizsgált korszakban a nők helyzetéről, a „*nőkérdésről*” folyamatos polémia folyt. A középosztály és a felsőbb társadalmi rétegek többnyire egyetértettek abban, hogy a művelt nő a család lelke. Ez hangzott el azon az 1927. decemberi kaposvári előadáson is, ami jelen téma szempontjából azért bír jelentőséggel, mivel külön kitért „*a 30 éves agglegények ellen*”, akik potenciális fenntartói a titkos és a legális prostitúciónak, illetve nem teljesítik a nemzet által elvárt népszaporulatot biztosító hivatásukat, azaz nem alapítanak családot.⁸⁰

A belügyminiszter 1926 elején a „*közerkölcsiséget sértő vagy veszélyeztető*” plakátok tárgyában adott ki körrendeletet, mivel panaszok alapján meggyőződött az e téren fennálló tarthatatlan állapotokról. Olyan reklámcélokat szolgáló falragaszok irritálták a nagyközönség egy részét, amelyek szerintük szeméremsértők voltak, „*sőt gyakran fajtalan ábrázolásokat*” foglaltak magukban. Közzétételükkel a helyi hatóságok nem foglalkoztak, mivel üzleti célúnak tekintették őket. A belügyminiszter azonban tájékoztatta őket, hogy ezekre is vonatkozik a sajtórendészeti kötelempéldány intézménye és előzetes engedélyeztetése. Főleg azoknál kell szigorúan eljárni, melyek ábrázolásaikkal a közrendet vagy a közerkölcsiséget sértik vagy veszélyeztetik, és ezeket ne engedélyezzék. A moziplakátok terjesztésének engedélyezésénél pedig az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak is be kellett mutatni és vele engedélyeztetni a plakátokat.⁸¹

Deklaráltan az ifjúság lelki és erkölcsi épségének megóvása miatt adott ki 1927 februárjában a belügyminiszter körrendeletet. A közerkölcs védelme „*nemzetvédelmi hivatás is*” – írta indoklásában – és a káros befolyásokra leginkább fogékony korosztályokat kell megóvni. A megromlott közerkölcsöket az elmúlt évtized politikai és gazdasági „*zivatarai*” és főként a külföldről beszüremkedő káros befolyások számlájára írták. A hatóságok pedig – részben a rendelkezés hiányosságai miatt – nem léptek fel ellene kellő eréllyel. Eztán a rendőrhatalóságok kötelezve lettek minden nyilvános előadást, mutatóvnyit és mulatságot erkölcsrendészeti szempontból fokozottabb mértékben ellenőrizni. A „*nyilvánvalóan a jó erkölcsökbe ütközőket*” nem engedhették érvényesülni. Figyelmüknek ki kellett terjednie a közerkölcsiséget vagy a jó ízlést sértő táncokra is. A mulatságok rendezői kötelesek voltak az illetékes elsőfokú rendőrhatalóság kiküldöttjeinek biztosítani az előadások ellenőrzését. A rendőrhatalóságoknak kötelességévé tették a közerkölcsiség nyilvános helyeken való biztosítását. Tilos lett minden káromkodás, hangos, trágár beszéd, vagy szeméremsértő mozdulat, taglejtés, amely alkalmas arra, hogy mások jó ízlését és erkölcsi érzését sértse. Nyilvános helyen „*tisztességes*” leányt vagy asszonyt ismerkedési célból nem lehetett megszólítani vagy annak bármi módon alkalmatlankodni. A nyilvánvalóan szeméremsértő, érzéki izgatásra alkalmas, avagy a jó ízlést durván sértő sajtóterméket, képet, szobrot vagy bármi más tárgyat utcai kirakatban, avagy egyéb oly nyilvános helyen, ahol azokat bárki láthatta, kiállítani, kifüggeszteni, kitenni, vetíteni, kínálni vagy árusítani nem volt szabad. Nyilvános helyen természetellenes fajtalanságra való felhívás, vagy ennek látszatát keltő mindennemű feltűnő viselkedés is tiltás alá esett. Aki a fenti tilalmak valamelyikét megszegte – amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esett –, kihágást követett el, és 15 napig terjedhető elzárással, illetve

79 A Szociális Misszió kereszties háborút hirdet az erkölcsök védelmére. *Új-Somogy*, 1924. június 8. 2. p.

80 Bíró Lajos igazgató előadása a nőkérdésről. *Új-Somogy*, 1927. december 11. 1. p.

81 113.423/1926. B. M. sz. körrendelet a közerkölcsiséget sértő vagy veszélyeztető falragaszok (plakátok) alkalmazásának megakadályozása. *Belügyi Közlöny*, 1926. január 17. 58. p.

80 pengőig terjedhető pénzbüntetéssel lehetett büntetni. A közbiztonsági szerveket – a nyilvános helyek erkölcsrendészeti ellenőrzésével kapcsolatban – az elsőfokú rendőrhatóságok útján részletes utasítással kellett ellátni.⁸²

Dr. Vének György kaposvári polgármester 1927. márciusi szóbeli beszámoló jelentésében kitért a város közállapotaira. Dr. Pongrácz Károly – az előző bekezdésben idézett belügyminiszteri rendeletre hivatkozva – hozzászólásában kifogásolta, hogy a városi mozgóképszínház „*plakátjain közerkölcsbe ütköző kitételek olvashatók*”. Kérte a polgármestert, hogy ezután cenzúráztassa a falragaszokat.⁸³

Egyedi eset kapcsán tett közzé a belügyminiszter állásfoglalást szeméremsértő képeslapok és művészi aklapoknak nyilvános árusítási tárgyában. Egy fővárosi dohányárus 1927-ben való elmarasztalása kapcsán egyértelművé tették, hogy az egyébként műalkotásoknak számító, meztelen emberi testet ábrázoló képek, szobrok reprodukciói is szeméremsértő, érzelmi izgatásra alkalmas termékek, így árusításuk tilos. „*Nem minden művészi vonatkozású aklap való bárki elé. A közönségnek nagy része ugyanis különösen a serdületlen ifjúság, könnyen félremagyarázza az ily képek célját és első tekintetre arra gondol, hogy azok rajza a nemi érzékek felkeltésére való.*”⁸⁴

A Somogy megyei Balaton-parti fürdőhelyek és a prostitúció

Mint az egész megyében, úgy természetesen a Balaton-parti üdülőhelyeken is 1928. május 1-ig az 1882. évi prostitúciós vármegyei szabályrendelet volt érvényben, tehát csak 3000 fő feletti településen lehetett bordélyt működtetni. A Balaton déli partján fekvő települések szabályrendeletei nem tartalmazzak direkt prostitúciót érintő kérdésköröket. Az 1922 nyarán életbe lépett balatonszemési gyógyfürdő szabályrendelet rendőri intézkedéseket taglaló részében csak olyan általános kitételek szerepelnek, mint „*tilos ... minden olyan cselekvés, ami a ... közerkölcsiség érdekeit sértene*”, „*fertőző betegnek ... fürödni*”, „*éjjel 12 órán túl*” mulatni magánháznál. Záróra után vendéglőben és kávéházban lenni.⁸⁵

A hatóságok az újságokban is deklarálták az 1920-as évek közepén, hogy a balatoni „*fürdőhelyeken véget fog érni a közerkölcsöket sértő rendetlenség*”. A három Balaton-parttal rendelkező megye egységes szabályrendelete azonban „*csak*” a fürdőruha viselésével volt kapcsolatos.⁸⁶

A fellendülő balatoni vendégforgalom számos ellenőrző intézkedésre sarkallta a hivatalokat. A próbavásárlásokat, próbaalvásokat álruhás repülőbizottságok végezték a szállodákban, panziókban. Figyelmük kiterjedt az ellátásra és a higiénéire is, de a kereskedelmi miniszter által indított ellenőrzésekkel kapcsolatban prostitúcióról nem volt szó.⁸⁷

A rendőrség figyelme a balatoni utószezonban is kiterjedt a kétes helyekre, egyénekre. Ilyen volt 1941 kora őszen az a balatonföldvári razzia is, ahol fővárosi detektívek főleg kártyásokat ellenőriztek. Prostitúcióról nem írtak ennek kapcsán a lapok, de jelezték, hogy folytatják az ellenőrzéseket.⁸⁸

Somogy megyében 1928 májusa után az illegális prostitúció – amelyre a bordélyrendszert megszüntető belügyminiszteri rendelet vajmi kevés befolyással bírt – nagy valószínűséggel a Balaton-parti üdülőhelyeken továbbra is előfordult. Erre enged következtetni indirekt módon az az 1929-es vármegyei szabályrendelet, amely az itt működő gyógy- és üdülőhelyek szállodai, panzió és vendéglői iparról szól. Az üzletengedélyért folyamodónak természetesen

82 151.000/1927. B. M. sz. körrendelet a közerkölcsiség védelméről. *Belügyi Közlöny*, 1927. február 20. 327–328. p.

83 MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1927. március 24. 3/1927. kg. sz.

84 Szeméremsértő képeslapoknak és egyes művészi aklapoknak nyilvános árusítási helyen akár fedett albumban elhelyezése is kihágás. *Belügyi Közlöny*, 1928. január 15. 43. p.

85 Balatonszemés gyógyfürdő szabályrendelete. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1922. augusztus 31. 375–380. p.

86 A Balaton fürdőhelyein véget fog érni a közerkölcsöket sértő rendetlenség. *Új-Somogy*, 1926. október 16. 1. p.

87 Titkos repülőbizottságok razziazzák végig a balatoni vidéki szállodákat. *Új-Somogy*, 1939. július 14. 2. p.

88 Nagyszabású razzia Balatonföldváron. *Új-Somogy*, 1941. szeptember 4. 4. p.

tiszta erkölcsi bizonyítvánnyal kellett rendelkeznie. A működési engedélyt a hatóság csak abban az esetben adhatta meg, ha az épület vagy a helyiség, amelyben a kérelmező az ipart gyakorolni kívánta, a közrendészeti, közérkölcsei és közegészségügyi, valamint közbiztonsági és tűzrendészeti szempontból egyaránt kifogástalan. Ezeket az I. fokú iparhatóság nyitás előtt a helyszínen ellenőrizte. A Balaton-parti vendéglátóhelyeken csak magyar állampolgárokat alkalmazhattak. Ezzel kimondatlanul is csökkentették a nemzetközi prostitúcióban érdekelt lehetőségeit. Csak olyan megfelelő igazolvánnyal rendelkező munkaerőket fogadhattak fel az üzemeltetők, akik erkölcsi, politikai, közrendészeti és egészségi szempontból kifogás alá nem estek, „és nem undorító külsejűek”. Tehát a nemi betegségben szenvedő titkos vagy bejegyzett kéjnlők elvileg nem kaphattak állást egyéb címen sem. A tulajdonosok, bérlők kötelessége volt gondoskodni alkalmazottaik illendő, megfelelő viselkedéséről. Például nem tűrhették meg a kihívó magatartásukat sem, és külön tiltották „a vendégekkel erkölcsstelen üzelme- ket” folytatók állásban tartását, illetve felvételét. A prostitúció lehetőségének csökkentésére kategorikusan tilalmazták a női alkalmazottak vendégekkel egy asztalhoz való ülését vagy együtt mulatozását. A vendéget semmilyen módon egyéb vagy extra költségre csábítani sem volt szabad.⁸⁹ A belügyminiszter által 1930 februárjában jóváhagyott rendelet⁹⁰ hatálya Balatonkilitihez tartozó Balatonújhelytelep, Zamárdi, Kőröshegyhez tartozó Balatonföldvár, Balatonszárszó, Balatonszemes, Balatonőszödhez tartozó telep, Balatonlelle, Balatonlelléhez tartozó Jankovich-telep, Balatonboglár, Fonyód és telepei: Bélatelepe, Sándortelep, stb. Balatonszemes, Balatonboglár, Balatonkeresztúr és ezen községekhez tartozó valamennyi telep és az ezután létesülő fürdőtelepekre terjedt ki.⁹¹

A somogyi Balaton-parti üdülőhelyek hatósági ellenőrzéséről 1933 májusában is rendelkeztek. Külön fejezetek szóltak a fürdőbiztos hatásköréről, a járási tisztiorvoséról, az üdülőhelyi orvosról, a lakások bérbevételéről, a rendőri intézkedésekről, de direkt kéjteljéssel kapcsolatosak nem olvashatók ki a helyi jogszabályból.⁹²

A pincérnőkről, mint potenciális titkos kéjteljékről

A prostitúció tekintetében – a korszakban mindig gyanúsának számító – a pincérnők számáról az Erkölcstiszviselési Központi Hatóság többször érdeklődött a helyi hatóságoknál, mivel jelzéseket kaptak, hogy egyes vendéglátóhelyeken szinte rákényszerülnek a prostitúcióra a felírnlők és pincérnők, ugyanis fix fizetést nem kapnak, csak a borralvalóból és „egyéb szolgáltatásból” élnek. A somogyi alispán 1931. novemberi válaszában jelezte, hogy a törvényhatósága területén – Kaposvár kivételével – pincérnőket állandó állásban nem alkalmaznak. „Egyik-másik járási székhelyen” időszakosan dolgoznak pincérnők, akik fix fizetést kapnak, amellyel létfenntartásuk biztosítva van, de az alispán szerint „mégis a legtöbb keresetszerű, titkos kéjteljést folytat”. Az utóbbi megállapítás bizonyításától a jelentéstevő eltekintett. A rendőrség által a kaposvári pincérnőkről szóló jelentést az akta nem tartalmazza. A Marcali járás szolgabírójának 1931. novemberi jelentése nemigen támasztja alá az alispánnak a pincérnők fizetésére vonatkozó megállapítását, mivel az egyik marcali vendéglőben „időközönként felfogadott egy-egy személy mindössze heti 4 pengő fizetséget és éllemezést kapott. A Barcsi járásban egy pincérnő

89 Somogy vármegye törvényhatósági bizottsága által Kaposváron, 1929. évi május 6-án tartott évnegyedes közgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 251/9805/1929. kgy. sz. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1929. május 30. 157–158. p.

90 251/9805/1929. kgy. szám. Szabályrendelet a balatonparti községekben, gyógy- és üdülőhelyeken gyakorolható szállodai penzió és vendéglői iparokról. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1930. március 27. 121–126. p.

91 Somogy vármegye törvényhatósági bizottságnak Kaposvárott, 1930. évi május hó 5-én tartott évnegyedes közgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 52/16056/6–1930. sz. A balatonparti községekben, gyógy- és üdülőhelyeken gyakorolható szállodai penzió és vendéglői iparokról alkotott szabályrendelet joghatálya alá eső községek megállapítása. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1930. május 22. 192–193. p.

92 21/3345/8–1933. kgy. sz. Somogy vármegye törvényhatósági bizottságának az 1929. évi XVI. tc. 51. §-a alapján készített szabályrendelete a balatonparti üdülőhelyekről (gyógyhelyekről). *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1933. május 11. 108–121. p.

volt hivatalosan alkalmazásban, aki a forgalom 5%-át kapta fizetségként és teljes élelmezést. A Kaposvári járásban csak Kadarkúton foglalkoztattak egy pincérnőt, ugyanannyiért, mint Marcaliban.” (Tehát az alispáni jelentésnek ez a része nem felelt meg a valóságnak.) A Tabi járás főszolgabírája a Balaton-parti fürdőhelyeken nyáron dolgozó pincérnőket említi azzal, hogy „fizetésükből megélhetésük biztosítva volt”.⁹³

A Kaposvári Ipartestület Vendéglős Szakosztálya, Biliczky Antal elnöke alatt, 1931. március eleji ülésén a női kiszolgálók alkalmazása ellen foglalt állást. A vendéglősök egyhangúlag hoztak határozatot. A vendéglősök szerint az utóbbi években lett nagyon felkapott a kaposvári vendéglőkben a női kiszolgálási rendszer. Voltak vendéglősök, akik ennek bizonyos mértékben előnyét látták, azonban a többség kárára szolgált ez a rendszer, mert sokan a vendéglősipar megcsúfolását látták benne. A gyűlésre meghívták Ozory István rendőrtanácsost is, a Kaposvári Rendőrkapitányság vezetőjét. Ozory felszólalásában leszögezte, hogy erkölcsrendészeti szempontból fontosnak tartja a női kiszolgálási rendszer megszüntetését Kaposváron. A szakosztály felkérte Ozoryt, hogy a jövőben ne engedélyezze női kiszolgálók alkalmazását. A hírt közlő újság is támogatta a kezdeményezést.⁹⁴

A prostitúció szabályozásáról szóló 1927-ben megjelent belügyminiszteri rendelet úgy tűnik kevésnek bizonyult, mivel a kereskedelemügyi miniszter 1931 júliusától érvényes, ezzel kapcsolatos rendeletet adott ki a vendéglátóhelyeken foglalkoztatható nőkről. A belügyminiszterrel egyeztetett jogszabály szerint csak 40 éven felüli nőket lehetett ezután szobaasszonyként alkalmazni fogadóknak, szállodákban és panziókban. (Mint a találkahelyeken és kéjnéptepeken.) De ha a rendelet megjelenésekor vagy előtte 6 hónappal ilyen állásban voltak, őket tovább foglalkoztathatták. Különös esetben 40 évnél fiatalabb, de 21 évnél idősebb nőt is lehet alkalmazni, ha a munkáltató személyesen felelt erkölcsi tisztaságáért. A titkos kéjlegesen kapott nőktől az elsőfokú iparhatóság az alkalmazására vonatkozó engedélyt visszavonhatta. Vendéglőkben, kávéházakban, kávémérésekben, tejjócsarnokokban, korcsmákban és cukrászdákban a vendégek kiszolgálására és a felírónői teendők végzésére csak 21 év feletti nőt lehetett felvenni. Ha a rendelet megjelenésekor már e tiltások alá esők dolgoztak, akkor maradhattak. A rendelkezés a tanoncokra sem vonatkozott, de őket csak este nyolc óráig dolgoztathatták. Egyazon személy nyilvános találkahelyet és vendéglátóhelyet egy időben nem működtethetett. A rendelet címében is felsorolt vendéglátó-ipari üzletekbe tilos volt olyan nőt felvenni, aki az alkalmazása kezdetét megelőző három éven belül bejegyzett kéj nő volt, vagy akiről megállapítást nyert, hogy a korábbi három év során keresetszerű titkos kéjlegést üzött. Az előbbi kitétel alkalmazásakor a titkos kéjlegés lehetőségét akarták csökkenteni, de a kilépett, „jó útra tért” prostituált elhelyezkedési esélyeit is rontották. A megelőzően alkotott vendéglátással kapcsolatos szabályrendeleteknek azon részei megmaradhattak, amelyek szigorúbbak voltak a jelen rendelet 1. és 2. §-ában említett iparüzletek női személyzetének korhatára tekintetében.⁹⁵ A kaposvári vendéglősök által szorgalmazott cél, hogy pincérnők, felírónők ne dolgozhassanak korcsmákban, úgy látszik nem találkozott a jogszabályalkotók szándékaival.

A kereskedelemügyi miniszter 1933 februárjában módosította a fentebb idézett rendeletét.⁹⁶ Ezek után az alkalmazhatóság korhatára a vendéglőkben, cukrászdákban és szállodákban 24 évről 20 évre csökkent, a korcsmákban maradt a 24 éves alsó korhatár.⁹⁷ Tehát a helyi igény, hogy a korcsmákban egyáltalán ne alkalmazhassanak női kiszolgálókat, ismételten szóba sem került. Az újságcikk nem említi a titkos kéjnőket, de nyilvánvaló, hogy ezzel némi-

93 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 20161/9/1931. sz.

94 Nem lesz többé női kiszolgálás a kaposvári vendéglőkben. *Új-Somogy*, 1931. március 5. 2. p.

95 155.102/1930. K. M. sz. rendelet a fogadóknak (szállodákban, panziókban), vendéglőkben, kávéházakban, kávémérésekben, tejjócsarnokokban, korcsmákban és cukrászdákban a nők alkalmazásának korlátozásáról. *Belügyi Közlöny*, 1931. február 1. 70–71. p.

96 6.991/1933. K. M. sz. rendelet a fogadóknak (szállodákban, panziókban), vendéglőkben, kávéházakban, kávémérésekben, tejjócsarnokokban, korcsmákban és cukrászdákban a nők alkalmazásának korlátozása tárgyában kiadott rendelet egyes rendelkezéseinek módosítása. *Belügyi Közlöny*, 1933. február 19. 139. p.

97 Nők foglalkoztatása a vendéglőkben, cukrászdákban és szállodákban. *Új-Somogy*, 1933. február 24. 3. p.

leg nőtt a fiatalabb illegális prostituáltak lehetősége törvényes állásba kerülni, ugyanakkor a korcsmáknál, a titkos prostituáltakat leginkább foglalkoztatóknál nem.

A Somogyvármegyei és a Kaposvári Vendéglősök és Korcsmárosok Egyesülete 1937 áprilisában is fellépett a pincérnők alkalmazása ellen. Indokul a korábban hangoztatott érveket hozták fel: fertőző betegségeket terjesztenek és családi viszályokat keltenek. Az egyesület lelkészekhez és vallásos egyesületekhez fordult támogatásért. A rendőrségtől kérték a pincérnők eltávolítását, sőt a városból való kitiltásukat szorgalmazták. Egyébként a 74 kaposvári vendéglős közül ekkor csak 9 tartott pincérnőt, akik tulajdonképpen „*ceh-nők*”, azaz felírónők voltak. Dr. Russay Géza rendőrtanácsos szerint eltávolításukat a város erkölcsi érdeke is kívánta. A Szociális Misszió Társulat, a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület, a Nemzeti Kaszinó, a Turul Bajtársi Szövetség, a Turul SE és 65 vendéglős kérte eltávolításukat. Megemlítették, hogy Nagykanizsán nincsenek női alkalmazottak a korcsmákban.⁹⁸

Egy konkrét, meg nem nevezett eset miatt 1938 decemberében a Somogy megyei Vendéglősök és Korcsmárosok Egyesülete ismét kérte a rendőrség kaposvári vezetőit „...*tiltsa el Kaposvárott a vendéglőkben a női kiszolgálást, mert a vendéglősök jóhírneve és a város erkölcsi és közegészségügyi érdekei megkövetelik a vendéglőkből a női kiszolgálók kitiltását*”.⁹⁹ Eredményt ekkor sem értek el.

Az iparügyi miniszter 1943 januárjában napvilágot látott rendelettervezete szerint „*az eddigi tapasztalatok [...] azt mutatják, hogy általában a közerkölcsiség és a szociális védelem szempontjából a vendéglőkben, kávéházakban és mulatóhelyeken alkalmazott női kiszolgáló személyzet számát és munkaviszonyát szabályozó rendeletek nem kielégítőek*”. Tervezetüket megküldték a kereskedelmi és iparkamaráknak is véleményezésre. Szigorítást terveztek, mert már első alkalommal 5 évre el lehetett volna tiltani a tulajdonost iparától, ha tudtával titkos kéjelgőt alkalmaz. Visszaesés esetén pedig elveszték volna iparendélyét. 24 éven aluli nőt nem lehetne alkalmazni, kocsmában pedig csak 40 éven felüli nő szolgálhatna ki.¹⁰⁰ A tervezet további sorsáról egyelőre nem kerültek elő adatok.

A Somogy megyei Vendéglősök és Korcsmárosok Egyesülete 1943 februárjában tartotta rendes évi közgyűlését. Egyébként ekkor volt 40 éves az egyesület. Úgy tűnik, eddigre letettek a női munkaerőknek a korcsmákból, vendéglőkből való eltávolításáról, mert nincs szó a cikkben erről az egyébként évek óta napirenden tartott kérdésről.¹⁰¹

A leány- és nőkereskedelemtől

A belügyminiszter a Nemzetek Szövetségének megkeresésére számos alkalommal küldött nőket védő figyelmeztetést a megyékbe, köztük 1925 nyarán. Ekkor a külföldi színházakban, mulatóhelyeken stb. való munkavállalás céljából külföldre, főleg a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba, Romániába, Bulgáriába, Törökországba, Oroszországba és Dél-Amerikába szerződött, illetve csábított nők itthon tartása céljából adott ki rendeletet, mivel ezekben az országokban – a jelzések szerint – igen sokan közülük erkölcsstelen életmódot kezdenek, és végül teljesen elzúllanak. Ennek okát az alkalmaztatást biztosító szerződések színlelt volta képezte, ezért az illető nők külföldre való megérkezésük után – ott megfelelő elhelyezkedés és kereset hiányában – szinte azonnal prostituálódni kényszerültek. A munkavállalás céljából útleveleket kérelmező, 12–40. életév közti nők részére csakis akkor lehetett útleveleket kiállítani, ha folyamodók az illető külföldi államban levő külképviseleti hatóságaink vagy azt

98 Az összes kaposvári felekezetek, a társadalmi egyesületek és a vendéglősök zöme kéri a pincérnő-rendszer beszüntetését. *Új-Somogy*, 1937. április 11. 1. p.

99 A Somogy megyei Vendéglősök és Korcsmárosok egyesülete zászlót ajándékoz a kassai vendéglősöknek. *Új-Somogy*, 1938. december 8. 3. p.

100 Korlátozzák a vendéglátó iparban foglalkoztatott nők számát. *Új-Somogy*, 1943. január 23. 3. p.

101 Hideghéti Boldizsár kaposvári vendéglősmester a Somogy megyei Vendéglősök és Korcsmárosok Egyesületének új elnöke. *Új-Somogy*, 1943. február 9. 4. p.

ellátó idegen külképviseleti hatóságok által kiállított bizonyítvánnyal igazolják alkalmaztatásuk minőségét, az üzlet tisztességes voltát, továbbá, hogy munkabérük biztosítva van és az alkalmazó egyén, illetőleg társaság erkölcsi megbízhatósága ellen sincs kifogás.¹⁰² Arról nem tesz említést a körrendelet, hogy a már itthon is legális kéjelgést űzőkkel, akik külföldre akarnak menni tevékenységüket folytatni, milyen elbánást kellene alkalmazni.

A korábbi egyezményekhez hasonló, nőikkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomására Genfben 1921. szeptember 30-án kelt nemzetközi egyezményt hazánk 1925 nyarán ratifikálta.¹⁰³ Ezzel csak részben függ össze, hogy a belügyminiszter körrendeletben adott nagyobb nyomtatékot a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen tevékenységének azzal, hogy a társadalmi szervezet pályaudvari kirendeltségeinek munkatársai saját jelvény viselésére lettek jogosultak, illetve a hatóságoknak az ezt viselőket hathatósan támogatnia kellett.¹⁰⁴

Az igazságügy miniszter és a belügyminiszter 1936 végi együttes rendelete a nőikkel és gyermekekkel űzött kereskedéssel, valamint a szeméremsértő közleményekkel kapcsolatos bűnügyi adatszolgáltatás tárgyában született. Ez a nagykorú nőikkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozó, az 1935: XX. törvénycikkbe iktatott genfi nemzetközi egyezménnyel kapcsolatos, amelyben a szerződő államok kötelezték magukat, hogy közlik egymással az egyezményben megjelölt adatokat. Ezek pedig a leánykereskedés elnyomására vonatkozó és az 1912: LXII. törvénycikkbe iktatott párizsi nemzetközi egyezményben, illetve a nőikkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozó és az 1925: XIX. törvénycikkbe iktatott genfi nemzetközi egyezményben megjelölt bűncselekményeket jelentette. A szeméremsértő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomására vonatkozó, az 1929: VII. törvénycikkbe iktatott genfi nemzetközi egyezmény VI. cikkéhez képest szintén a nemzetközi kötelező adatszolgáltatás volt a kötelező. Az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalhoz kellett beküldeni két példányban a rendőrség által kitöltött büntetőlapot, az ítélet vagy ítéletek kiadmányát és az esetleges ujjlenyomatlapokat és fényképeket. Ez a hivatal pedig egy-egy példányt a Belügyminisztérium VIII. Osztályához, az Erkölcsrendészeti Központi Hatósághoz továbbított. Az érdekelt országok hatóságai részére az utóbbi hatóság küldte meg az adatokat.¹⁰⁵

A határforgalmat ellenőrző közegek nagy része – a személyes jelentkezésre kötelezés intézményének lényegét félreértve – sokakat feleslegesen hurcolt meg. Erre az eljárásra akkor került volna csak sor, ha gyanú merült fel a határátlépővel szemben, hogy valami illegális tevékenységet, többek között kerítést vagy leánykereskedelmet folytat. A belügyminiszter 1926. február végén kiadott körrendelete kiemelte, hogy ha a határátlépővel szemben alapos gyanúok vagy terhelő adatok merülnek fel, akkor azonnal jelezzék a felettes szerveknek. Egyébként pedig az egyértelműen legális okból utazókat ne zaklassák. A személyes megjelenésre kötelezetteket meg nem jelenésük esetén csak rendőri büntető eljárás lefolytatása után engedhették át a határon. Egyébként érvényes vízum nélkül külföldi belépését meg kellett tagadni.¹⁰⁶

102 220.902/1924. B. M. sz. körrendelet a 12–40. életévben levő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmeinek elbírálása tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1925. július 12. 652. p. (Az ilyen jellegű körrendeletek is gyakoriak voltak. Pl. a 181.682/1927. B. M. számú körrendelet. A 12–40. életévben levő nők útlevélkérelmeinek elbírálása. *Belügyi Közlöny*, 1928. február 12. 123. p. Ebben külön felhívták a figyelmet a 18 év alatti leányok ügyeire.)

103 29.032/1925. I. M. sz. rendelet a nőikkel és a gyermekekkel űzött kereskedés elnyomása céljából Genfben létrejött és az 1925: XIX. törvénycikkbe iktatott nemzetközi egyezmény tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1925. július 26. 693–694. p.

104 233.152/1925. BM. számú körrendelet a „Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen” című egyesület pályaudvari kirendeltségek részére jelvényviselés engedélyezése és ezek viselőinek hatósági támogatása. *Belügyi Közlöny*, 1925. augusztus 9. 772–773. p. „A márványozott jelvény kör alakú; a közepén fehér kereszt fogja át. A keresztet övező kör felső szelete piros, az alsó zöld színű. A felső körszeleten arany nyomásban az egyesület címe, az alsón pedig „Pályaudvari Misszió” szavak olvashatók.”

105 39.886/1936. I. M. sz. rendelet a nőikkel és gyermekekkel űzött kereskedéssel, valamint a szeméremsértő közleményekkel kapcsolatos bűnügyi adatszolgáltatásról. *Belügyi Közlöny*, 1936. december 20. 1000. p.

106 120.000/1926. B. M. sz. körrendelet. Utasítás a határforgalmat ellenőrző hatóságok és azok közegei részére. *Belügyi Közlöny*, 1926. február 28. 161–164. p.

Az országos napi sajtó rendszeresen foglalkozott az Európától Ázsiáig, Amerikáig terjedő leánykereskedelemmel. Az ellene létrehozott nemzetközi szerződéshez való csatlakozó államok belépését ebbe a szövetségbe a *Belügyi Közlöny*ben rendszeresen megjelentették. Az 1920-as, 1930-as évekbeli mozifilmeket erősen cenzúrázták. A prostitúciós célú nőkereskedéssel foglalkozó, „hiteles adatokból készült” és a világot már bejárt *Leányok vigyázatok! (A lélek kalózái)* című filmet többször is reklámozták. A film eredeti helyszínei közt láthatták többek között Konstantinápolyt, Athént, Bukarestet, Bécsét és Budapestet is.¹⁰⁷ A *Fehér rabszolgánők* című játékfilm a Dél-Amerika mulatóiba került nőkről szolt és a városi moziban vetítették nagy sikerrel.¹⁰⁸

A helyi sajtókiadványok számos alkalommal a prostitúció nemzetközi vonatkozásairól is írtak, így a probléma világméretűségét érzékelhették a korabeli somogyi olvasók. A Népszövetségi Tanács 1922 júliusában, Londonban tartott ülésén az asszony- és leánykereskedelem megszüntetésének kérdését vitatták meg és elhatározták, hogy felszólítják Németországot és az Amerikai Egyesült Államokat, hogy küldjenek delegátusokat a Népszövetség tanácsadói bizottságába, mivel megállapítást nyert, hogy a prostitúciós emberkereskedelem jelentős része érinti őket.¹⁰⁹ A cikk helyi vonatkozásokról nem tesz említést.

Az operatívabb, gyakorlatibb eszköztárral rendelkező belügyminisztériumi IX. Igazgatási Rendészeti Osztály hatáskörébe került át 1923. január 1-től az 1912: XLIX. és L. törvénycikkben foglaltak végrehajtására hivatott „a m. kir. belügyminisztérium IX. ügyosztálya, mint *Erkölcshatósági Központi Hatóság a leánykereskedésnek és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására*”. Rövidített neve Erkölcshatósági Központi Hatóság lett. Hatásköre és működése, a korábban kiadott kormányrendeletnek megfelelően továbbra is érvényben maradt.¹¹⁰

A leánykereskedelem meggátolására alakult Nemzetek Szövetségének Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 1923-ban olyan határozatot hozott, amelyben felszólították az egyes államokat, hogy tiltsák el a külföldi illetőségű nőknek a prostituáltak közé való felvételét vagy bejegyzését. A magyar belügyminiszter ezt az elvi jelentőségű határozatot adaptálta a hazai viszonyokra és elrendelte a rendőrhatalóságok részére a nem magyar állampolgár prostituált nők felvételének, regisztrálásának tilalmát. Kétség esetén a magyar állampolgárságot csak a Belügyminisztériumban kiállított állampolgársági bizonyítvánnyal lehetett igazolni. Fontos változást jelentett, hogy ezután a közigazgatási helyi hatóságok által kiadott illetőségi bizonyítványok a magyar állampolgárság igazolására már nem szolgálhattak.¹¹¹ A rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki, hogy az alábbi esetben már „honosított” személy-e a főszereplő vagy az 1923-as belügyminiszteri rendeletet nem tartották be a helyi hatóságok. A kéjnéként bejegyzett személyek a korszakban – főleg ha nemi betegségben szenvedtek – a hatóságok különös figyelmére számíthattak. A helyi és országos hivatalos lapok gyakran közölték névvel, foglalkozással és személyleírással körözésüket. Így tudhatunk arról, hogy a kaposvári kórházból 1927-ben egy Wudi Teréz nevű, altenbögéni születésű, 22 éves, római katolikus vallású hajadon kéjné megszökött, ahol „*bujakóros betegség miatt kezelés alatt állott*”. A m. kir. Állami Rendőrség Kaposvári Kapitánysága felhívása csak a megyei közlönyben jelent meg, így eredményessége bizonytalan lehetett.¹¹² Hogy egyéb rendőrségi csatornán keresztül országsszerte keresték volna a gyógyulása előtt megszökött kéjné, arról nem állnak rendelkezésre források.

A leánykereskedelem meggátolása és a fajtalan közlemények terjesztésének elnyomására, az 1912: XLIX. és L. törvénycikkben foglalt feladatok teljesítésére a Belügyminisztérium IX. ügy-

107 A leánykereskedelem. *Új-Somogy*, 1927. július 16. 3. p.

108 Embervásár... *Új-Somogy*, 1933. január 12. 3. p.

109 A Népszövetség a leánykereskedelem ellen. *Új-Somogy*, 1922. július 20. 1. p.

110 245.700/1922. B. M. sz. körrendelet a leánykereskedelem és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására szervezett központi erkölcshatósági hatóságnak a Belügyminisztérium ügykörébe való áthelyezése tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1922. december 24. 2440–2441. p.

111 12.368/1923. B. M. sz. körrendelet a prostituáltak közé külföldi illetőségű nők felvételének tiltása tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1923. április 8. 644. p.

112 1535–1927. kzg. sz. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1927. május 26. 364. p.

osztálya, mint Erkölcsrendészeti Központi Hatóság részére a Minisztertanács 1923 októberében fogadott el ügyrendet. Rövidített hivatalos elnevezése: Erkölcsrendészeti Központi Hatóság lett. Az új hatóságot működésében és eljárásában minden alkalommal a leghathatósabbban támogatnia kellett a helyi állami vagy önkormányzati szerveknek. Az ellenőrzéssel és nyomozással megbízott kiküldöttjeit minden erejükből segíteni lettek kötelesek. A részletes ügyrend az erkölcsrendészeti központi hatóság részére az 1. §-ában rögzítette, a „*hatóság központosít minden értesítést, mely női személyeknek kéjelgési célokra való felhasználása és a fajtalan közlemények terjesztésére vonatkozik*”. A továbbiakban felsorolta, hogy felügyeletet gyakorol és intézkedik a „*kéjelgés céljaira szánt női személyek*” és kísérői felett, főleg a pályaudvarokon, határállomásokon. Utazásuk előtt vagy közben feltartóztatásuk érdekében az illetékes hatóságokat vagy közegeket az eljárásba bevonják. Tevékenységi körébe tartozott az érdekelt hazai vagy külföldi hatóságok értesítése az olyan személyekről, akik „*nyilvánvalóan ilyen üzelmek tetteseinek, bűntársainak vagy áldozatainak látszanak*”. Nyomozati jogkörükbe tartozott a külföldi illetőségű kéjnéknél, hogy „*kik voltak azok, kik őket hazájuk elhagyására bírták és minő célzattal tették azt*”. A beszerzett adatokat, illetve magukat a külföldi kéjnéket az illetékes külföldi hatóságnak megküldték, illetve hazaszállították, indokolt esetben államköltségen. Hazatoloncolásukig gondoskodtak az elegendő anyagi eszközökkel nem rendelkezők elhelyezéséről ideiglenesen, nyilvános vagy magán jótékonyági intézetekben, vagy felügyeletükről. Fontos az a szemléletváltás, hogy a kéjnéket itt nem bűnözőkként állítják be, hanem „*bűnös üzelmek áldozatainak*”. A hatóság központosította a „*fajtalan iratok, nyomtatványok, rajzok, képek*”, azaz a pornográf kiadványok vagy tárgyak útján elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos információk kezelését. Utasításokat ad az ilyen közlemények és tárgyak behozatalának megakadályozására, lefoglalására. Kötelessége lett figyelemmel kísérni minden, a leánykereskedelem és fajtalan közlemények forgalmának elnyomását célzó mozgalmat. Kapcsolatot kellett fenntartania a leánykereskedés leküzdésére alakult nemzetközi egyesület magyar bizottságával, valamint a hasonló célú külföldi és belföldi egyesületekkel. A leánykereskedés ellenőrzésének egységes belföldi szabályozását és alkalmazását is figyelemmel kellett követnie, főleg a fontosabb vasúti csomópontokban és határállomásokon. A témával foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalmat figyelemmel kellett kísérnie és szakkönyvtárat létesítenie a hatóság dolgozóinak. Az egyik legkézzelfoghatóbb tevékenysége az ország területén levő bordélyházakról, zugszállodákról, helyszerzőkről, dalszarnokokról és zugkávéházakról való nyilvántartás pontos vezetése lett. Ennek összeállítása és aktuális kiegészítése a rendőrhatóságok adatközlésén alapult. A rendőrségnek a megkeresést követő 48 órán belül adatokat kellett szolgáltatnia. A központi hatóság főnökét közvetlenül a belügyminiszter alá rendelték. A hatósághoz beosztott detektívek jogosítva voltak nyomozati cselekményeket végezni a területileg egyébként illetékes hatóságnál és csak akkor tartoztak náluk jelentkezni, ha valamely ügyben bűnügyi vagy kihágási eljárás lenne szükséges. Egyébként a hatóság tisztikara és a detektívek olyan fényképes igazolványt kaptak, mely szerint annak birtokosát eljárása során minden hatóság a törvényes korlátokon belül köteles támogatni.¹¹³

A legális és illegális prostitúció nemzetközi „*csereskereskedelmét*” főleg a határátkelőknél lehet megakadályozni. A Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen 1924 szeptemberében olyan missziók felállításába kezdett a határállomásokon, ahol a rendőrség és határőrség segítségével visszatartathatják a – főleg az utódállamok felé – kiutazni kívánó „*kétes egzisztenciájú*” nőket.¹¹⁴

A Belügyminisztériumban végrehajtott ügyköröszevonás következtében 1926 elején az Erkölcsrendészeti Központi Hatóság neve a m. kir. Belügyminisztérium VIII. ügyosztálya, mint Erkölcsrendészeti Központi Hatóság a leánykereskedésnek és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására elnevezésre változott.¹¹⁵ Osztályok átcsoportosítása miatt 1932 nyarán csak annyi módosult, hogy a IX. osztály elnevezés váltotta a VIII. ügyosztályt.¹¹⁶

113 165.153/1923. B. M. sz. körrendelet az erkölcsrendészeti központi hatóság ügyrendjéről. *Belügyi Közlöny*, 1923. november 11. 2066–2070. p.

114 Leánykereskedelem ellenes missziók a határállomásokon. *Új-Somogy*, 1924. szeptember 18. 2. p.

115 Az erkölcsrendészeti központi hatóság új címe. *Belügyi Közlöny*, 1926. február 7. 121. p. (150.031/1926. B. M. sz. rendelet.)

116 Az Erkölcsrendészeti Központi Hatóság címe. *Belügyi Közlöny*, 1932. július 10. 478. p. (124.019/1932. B. M. sz. rendelet.)

Egyelőre kevés, a nemzetközi leánykereskedelemmel összefüggő helyi adat került elő. Csak olyan információtöredékekkel rendelkezünk, mint hogy 1933-ban a kaposvári rendőrség nem akart Bozsó Ilona kaposvári leánynak útlevelet adni Marseille-be, mert feltételezték, hogy leánykereskedők kezébe kerül.¹¹⁷

Egy másik somogyi vonatkozású eset egyik helyszíne a határszéli Barcs volt. A helyi bűnüldöző szervek 1927-ben kiterjedt nyomozást folytattak egy, a településen átvezető, illegális tranzitúttal kapcsolatban. Errefelé rendszeres, illetve üzletszerű nőszállítmányok hagyták el az országot a Balkán bordélyai irányába.¹¹⁸ A pécsi rendőrség Torma Istvánné Kolompár Franciska barcsi és Krasovecz Vendelné Szári Etel pécsi lakost előzetes letartóztatásba helyezte, mivel a nyomozás során kiderült róluk, hogy hosszú idő óta nagyszabású leánykereskedést folytatnak. A két asszonyt a pécsi főpályaudvar előcsarnokában fogták el, ahol két leánnyal beszélgettek. A szolgálatot teljesítő rendőr felismerte Tormánét, akiről tudta, hogy Barcson „éjjeli mulatója” van. Így a négy nőt előállította. „Két leányt azzal csaltak el Barcsra, hogy cselédnek viszik őket. Természetesen az éjjeli mulatóba kerültek. A rábeszél és félvezetett leányok közül már eddig hatot kihallgattak a rendőrségen. Valamennyien terhelően vallottak a két asszonyra.”¹¹⁹ Az ügy végkimeneteléről nem szólnak a feltárt források.

Az alispánoknak, polgármestereknek az Erkölcserendészeti Központi Hatósághoz évente jelentést kellett tenniük a prostitúcióval, leánykereskedelemmel és pornográf kiadványokkal kapcsolatban. A leiratok kérdőív szerű mellékletében a férfi prostituáltakról is számot kellett volna adni.¹²⁰ Utóbbiról Somogy megyében a két világháború közti időszakban sem az iratok, sem a sajtóorgánumok, sem egyéb kiadványok nem szólnak. Előfordulása csak a titkos prostitúció keretében képzelhető el, de ott is csak rendkívül korlátozott mértékben – főleg mert ez már a vidéki, kisvárosi társadalom értékrendjébe nem fért bele.

Egy nagyobb port felvert homoszexuális és egyben pedofil kilengésről számolhatott be a Csurgói járás főszolgabírája. A vád szerint egy berzencei gyógyszerész tíz, helybeli 12–14 éves fiúval fajtalankodott 1937 során. A vádlott az eljárás alatt vagy elején szabadlábon védekezhetett, de Újpestre költözött.¹²¹

Az illegális prostitúció a vizsgált korszakban mindvégig tetten érhető, bár elegendő rendőrségi források híján, csak ritkán adatható. Dr. Cséry Bálint kaposvári rendőrtanácsosnak a helyi lapokban is megjelent illegális kéjelgés elleni intézkedései a megyeszékhelyen látható és tapintható állapotokat érintette. 1922 során külön erkölcsrendészeti razziákat folytattak a megyeszékhelyen. Ezek eredményeit elemezve a rendőrtanácsos a háztartási alkalmazottakat tartotta a titkos kéjelgést folytatók derékhadának. De a fő problémát az általuk terjesztett nemi betegségek elharapódzása okozta. Éjjelente csavarogtak, hogy vendégeket foghassanak maguknak, illetve hogy jövedelemhez jussanak. Ráadásul az éjjel csavargó férfi és női háztartási alkalmazottak közül kerültek ki a közbiztonságára nézve legveszélyesebbek. Cséry elrendelte, hogy a bármilyen nemű háztartási alkalmazottak Kaposváron maximum este 10 óráig maradhatnak távol a lakhelyüktől. Este 10 óra után csak munkaadójuktól kapott írásbeli, aznapra kapott kimaradási engedély alapján tartózkodhattak szállásuktól távol. Az este 10 után közterületen vagy vendéglátóhelyen engedély nélkül talált háztartási alkalmazottak foglalkozás nélkül csavargóknak számítottak és a rendőrségre előállított nők orvosi vizsgálatra is kerültek. A rendőrtanácsos a cselédszerző üzletek tulajdonosait kötelezte, hogy ha 3 nap alatt nem talál a munkát kereső háztartási alkalmazott állást, ezt a rendőrségnek jelentésük. Ezeket, mint foglalkozás nélküli csavargókat a városból ki kellett toloncolni. A rendelkezést

117 Egy kaposvári leány marseille-i tartózkodása körülményeit vizsgálja a rendőrség. *Új-Somogy*, 1933. november 23. 2. p.

118 Leánykereskedők után kutatnak a barcsi hatóságok. *Új-Somogy*, 1927. március 17. 3. p.

119 A pécsi rendőrség nagyszabású leánykereskedést leplezett le, amelynek szálai Barcsra vezetnek. *Új-Somogy*, 1927. december 13. 2. p.

120 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 16936/1938. sz. Leánykereskedelem (Erkölcserendészet) felirattal 1923–1938 közti járási és megyei szintű adatszolgáltatást tartalmaz.

121 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 3016/1928. sz.

be nem tartókat 1000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel vagy 8 napig terjedhető elzárással büntethették.¹²²

A városi, nem mezőgazdasági munkát végző fiatal nőcselédek jelentős részét a korabeli közzvélekedés mindvégig az illegális kéjelgést „mellékesen” űzők közt tartotta számon. A nőcselédeket és gazdáikat igyekezett a rendőrség szigorú ellenőrzés alatt tartani. A cselédkönyv nélküli fiatal nők alkalmazását nagyon korlátozottan tudta csak a hatóság ellenőrizni. Cséry kaposvári rendőrtanácsos szerint, bár „a rendőrség a maga részéről eddig is a legszigorúbban megtette a kötelességét”, mégis újságcikken keresztül arra hívta fel a cselédtartó gazdák figyelmét, hogy „jöjjenek össze és együtt találjanak ki valamit”.¹²³

Nehéz megítélni mennyivel csökkentette egy olyan cselédlány elhelyezkedési esélyeit, mint a 19 éves Schuster Annáét, akit Wolff Ottomár nagyatádi selyemgyári igazgatótól utaltak be nemi betegség gyanújával a kaposvári kórházba és ezeket a tényeket a megyei hivatalos lapban is közölték. Ugyanis körözését kellett elrendelni, mivel nem jelent meg a gyógykezelésen.¹²⁴

Kaposvárott egyébként 1930-ban négy cselédszerző működött, mindegyikük meglehetősen szegényes körülmények között. A helyi rendőrség helyszíni ellenőrzés után felkérte a polgármestert, hogy a cselédszerzőktől vonja meg az ágy- illetve albérlőtartási engedélyt, mert azok „erkölcsi szempontból aggályosak”. Ezt a kettős tevékenységet egyébként az érvényben lévő foglalkozás közvetítéséről szóló szabályrendelet 12. §-a is tiltotta.¹²⁵

A titkos kéjelgés témája az újságot olvasók érdeklődésére állandóan számot tarthatott, legalábbis erre enged következtetni az a riportszerű írás, ami egy éjszakai erkölcsrendészeti razzjáról tudósította a „nagyérdeműt”. A helyszín egy „harmadrendű szálloda”, ahol a rendőrök a nyilvántartás megtekintése után a szobákat is átkutatták és a vendégeket igazoltatták. Illegális kéjelgésre utaló nyomokat nem találtak, de a cikkíró mégis rendkívül szemléletes képet igyekszik festeni az erkölcsi fertőről. „Mint nyitott könyvben úgy olvasok az éjszakai élet bűnös szennyében, otromba fertőjében. Titkok, szomorún elrejtettségek torzképe vigyorog felém. Rongyos emberek Sápadt halálarcok. Orgiázó mámoros tombolások. S aztán a szennyes mocsár virágai. A mesterségesen illatozók. Az árnyékos szemű, megtörve pajzánkodó pillangók. Mennyi, mennyi elveszett ember...” A „költői” képek után konkrétumokkal is szolgál a zsurnaliszta, de direkt prostitúcióról nem szól. „Éjjel 2 óra. A rendőrségen vagyunk. Viszik a fogdába az elcsípetteket. Jó csomó ember. Vannak vagy tizenhárman. Egy éjszakának eredményei. Egyetlen éjszaka letéptjei. Egyetlen élet soha meg nem menthető elkárhozottjai.”¹²⁶

Még az 1920-as évek vége felé is a világháború és az utána következő zavaros időszak számlájára írták az erkölcsök meglazulását. Ez Kaposváron ebben az időszakban nagyon szembeütően jelentkezett, legalábbis az egyik újságíró szerint. Az 1927-es év nyarán dörgedelmes filippikát olvashattak a várost elárasztó „a tisztesség és az erény útjáról letért, kifestett arcú, rúzsos ajkú nőkről”. Részben az hatott irritálóan, hogy fitogtatták jómódukat, és nyilvános helyeken csábították a vendégeket. Amíg csak egy-kettő volt belőlük, még általában tolerálták, de újonnan szinte elárasztották a belvárost. A cikkíró szerint „a rendőrségen múlik, hogy a szegénytől megmeneküljön Kaposvár”. A megoldás pedig a „gyanús nők” eltávolítása a városból. Mint a legtöbb publicisztika vagy hivatalos irat a prostitúciót igénybe vevőkkel nem foglalkozott.¹²⁷

A munkahely nélküli városi cselédlány meghatározás a korszakban szinte szinonim volt a titkos kéjelgést űzőkével. A sajtó az újságot olvasók, illetve a városvezetés elvárásainak akarva megfelelni, sokszor tudósított az ellenük fogatosított lépésekről. Így volt ez 1927 nyarán is, amikor a helyi államrendőrség megkezdte Kaposvár „közkerkölsiségének megtisztítását”. Mindez mindössze annyit jelentett a gyakorlatban, hogy négy állás nélküli kaposvári leányt

122 Vége a cselédromantikának. *Új-Somogy*, 1922. augusztus 20. 4. p.

123 Rendezni kell végre a cselédkérdést. *Új-Somogy*, 1923. február 22. 2. p.

124 1655/1924. ksz. szám. *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja*, 1924. április 10. 155. p.

125 MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai 4289/1930. sz.

126 Nagy István: Bűnkeresés az éjszakában. *Új-Somogy*, 1922. október 1. 2. p.

127 Mentse meg a rendőrség Kaposvárt a kétes existenciájú [sic!] nőktől. *Új-Somogy*, 1927. július 10. 2. p.

letartóztatott a rendőrség és közülük hármat azonnal el is ítélte dr. Zsiray József rendőri büntetőbíró. Egyiküket 30, másik kettőt 10-10 napi elzárásra ítélte közveszélyes munkakerülésért. A negyedik elítéléséről nincs adat. „A rendőrség hosszú, lelkiismeretes munkája sikerrel is járt” és a közvélemény is megnyugodhat, mert „feltűnő elegancia, költelező életmód s egyes férfakkal való szoros, de gyanús barátság jellemezte ezeket a nőket. Minden szemérem nélkül élték a maguk jellegzetes életét, gondolva azt, hogy kaposvári illetőségük révén üzelmeiket itt büntetlenül űzhetik olyképen, hogy befolyásos urakkal való összeköttetéseik folytán ügysem történik semmi bajuk. Így fokozatosan a fertőnek abba a mélységébe süllyedtek és másokat is odarántottak, ahonnan már csak nagy ritkán, vagy soha sincs visszatérés...” A rendőrség fellépését az váltotta ki, hogy „szoborszerűre kifestett arcú nők, idősebbek, fiatalabbak tűntek fel, sőt szaporodtak el az utóbbi időben Kaposváron. (Lapunk már előbb is kifakadt ennek az állapotnak tarthatatlansága ellen.)” Tehát titkos kéjelgésről nincs szó, csak annak gyanújáról és a „városkép” megtisztításáról! „A város polgársága körében nagy megnyugvást keltett a rendőrség drákói szigora, amellyel eljár ezek ellen a közveszélyes nők ellen.”¹²⁸

A fentebb már idézett, a kaposvári cselédek mozgását korlátozni igyekvő 1920-as évekbeli intézkedések valószínűleg nem sok eredménnyel jártak, ugyanis 1930-ban az új rendőrkapitány ismét ilyen jellegű rendelkezéseket hozott. Indoklásul felhozta, hogy az éjszakai razziákon „a cselédek munkaadójuk tudta és jóváhagyása nélkül a városban csavarognak és nem csekély számban erkölcsstelen életmódot folytatnak”. Egyébként a cseléd munkaadója engedélye nélküli kimaradását az 1876: XIII. törvénycikk 42. §-a is tiltotta. A városban dívó erkölcsstelen viselkedés megszüntetését hivatali kötelességének tekintette az új rendőri vezető. Figyelemre méltó, hogy nem elrendelte, hanem felkérte a cselédtartó gazdákat cselédek kimaradásának korlátozására. Ha pedig elengedik, akkor írásbeli engedélyt adjanak nekik, mert különben a csavargó cselédekkel szemben az 1876: XIII. törvénycikk. 108. §-ának szigorával lép fel a helyi rendőrkapitányság.¹²⁹

A rendőrség kaposvári egységei rendszeresen razziáztak a város frekvenciáltabb közterületein. Egy 1931. októberi „erkölcsrazián” a „korzótöltelékek” közül 9 leányt, akik nem tudták magukat kellőképpen igazolni, bevitték a kapitányságra. Közülük a hatósági orvos nyolcat a kórház urológiai osztályára utalt, azaz nemi betegnek bizonyult.¹³⁰

Néhány hónappal az eset után a kaposvári korzóról szóló leírás jelent meg az *Új-Somogy* hasábjain. A cikk szerzőnője érzékletes képet fest a megyeszékhely délutáni-esti sétájára is szolgáló közterületeiről, de titkos prostitúcióra utalás sem történik.¹³¹ Ennek számos oka lehet. 1. Nincs ilyen jelenség. 2. Ebben a téli időszakban nem jellemző az utcai kuncsaftszerzés. 3. A cikkíró figyelmen kívül hagyta a jelenséget.

A megyeszékhelyen működő rendőrség az itt bejelentett lakhellyel nem rendelkező, potenciálisan vagy ténylegesen prostitúciót folytató nőcselédek ellen előszeretettel alkalmazta a kitoloncolás intézményét. Így járt Brüll Ilona is, akit 1932 augusztusában csavargáson kapták.¹³² Mivel ennek is újsághír értéke volt, ezért feltételezhető, hogy a rendőrség kérésére közöltek ilyen egészen banális tényeket, talán a többi érdekelt elrettentése céljából.

A kaposvári éjszakai életet is figyelemmel kísérő egyik újságot író említésre méltónak tartotta, hogy egy „*odaliszka*”, aki egy ideig egy jól szituált gazdag gavallér oldalán mutatkozott, visszakerült a korábbi működési területére az „*éjszaka füstös, borgőzös levegőjébe*”.¹³³ Az írás a téma szempontjából több vonatkozásban érdekes. Egyrészt a félig vagy egészen kitarított nők közismertek lehettek még egy Kaposvár méretű település esetében is. Másrészt ez a kitarítottság nem vont maga után rendőrségi, hatósági fellépést. Harmadrészt az eset jó példa a prostitúció minőségileg eltérő formái közötti átjárhatóságra.

128 A kaposvári államrendőrség megkezdte Kaposvár közkerkölsiségének megtisztítását. *Új-Somogy*, 1927. augusztus 14. 5. p.

129 Kimaradási engedéllyel látandók el a kaposvári cselédek. *Új-Somogy*, 1930. március 29. 1. p.

130 Erkölcsraziá. *Új-Somogy*, 1931. október 11. 6. p.

131 Balla Ilona: Pillanatfelvétel a kaposvári korzóról. *Új-Somogy*, 1932. január 17. 6–7. p.

132 Kitoloncoltak egy cseléd lányt Kaposvárról. *Új-Somogy*, 1932. augusztus 26. 3. p.

133 Az éjszakai élet szennázója... *Új-Somogy*, 1933. október 15. 7. p.

Szinte már menetrendszerűen említhető, hogy a megyeszékhely újonnan kinevezet rendőrkapitányának egyik első intézkedése volt 1935 elején a város megtisztítása „*a nem kívánatos elemektől*”. Russay Géza rendőrtanácsos a nem részletezett sorozatos bűnesetek miatt tette ezt a nyilatkozatot. A tervezett tisztogatás kapcsán prostitúcióról nem tettek említést.¹³⁴

Valószínűleg nem volt elégedett az új városi rendőrkapitány erkölcsrendészeti eredményeivel az a kaposvári polgár, aki olvasói levélben szorgalmazta 1935 márciusában a hely nélküli cselédek szigorúbb ellenőrzését. A tollat vagy írógépet ragadott személy természetesen nem a saját maga, hanem „*Kaposvár egész lakosságának, sőt a vidéknek*” nevében lépett fel, mert mindnyájuknak „*egyetemes közérdeke fűződik*” a probléma megoldására. Hely- és foglalkozás nélküli cselédekre alapvetően szükség van, mert sürgős esetben gyorsan felfogadhatók – szögezi le bevezetőjében az újságot olvasó számára anonim levélíró. Megoldásnak a szigorú ellenőrzést és gyanú esetén a nem kaposvári honos cselédek kitoloncolását javasolta.¹³⁵

Nem az illegális prostitúció, hanem kolduló gyerekek eltávolítása miatt vetettek be 1935 májusában polgári ruhás rendőröket a kaposvári belvárosban.¹³⁶ A rövid ideig Hősök ligetének is nevezett kaposvári Színház park az 1930-as években „*kétes nőknek állandó titkos találkahelye*” volt. A közbiztonság és az erkölcsök javítása érdekében szorgalmazták a város vezetésénél, hogy lássák el közvilágítással.¹³⁷ Ezekből az évekből olyan éjszakai razzziáról is olvashattak a kaposváriak, amely során 32 főt állítottak elő – köztük 9 nőt, de prostitúcióról nincs szó az újsághírben.¹³⁸

Az, hogy Kaposvárott közismerten „félvilági” nők is éltek, mi sem bizonyítja jobban, hogy egyikük városból való kitoloncolásáról 1937 februárjában szalagcímben tudósította az olvasóit az egyik helyi napilap. Az első oldalon „*a szerelem vámszedőjének*” titulált – egyébként papíron – férjezett asszonyt ekkor öt évre tiltotta ki a városból a rendőrség. A köznyelven csak „*a kutyás nő*”-ként ismert „*utcaképi jelentőségű*” nő először „*tiltakozott, de aztán mindent bevallott*”. Hogy mit, arról nem szól a tudósítás, talán a csavargást, de 8 napi elzárás – amit a kutyájával együtt ült le – és 5 évre a városból való kitiltás lett a büntetése. Ugyanekkor a kaposvári rendőrség vezetője, Russay Géza rendőrtanácsos, „*a közóhajnak engedve*” utasítást adott eljárásra „*mindama lakástulajdonosok ellen, kik rövid időre albértetbe adják lakásaikat*”. Ilyen ügyben két nőt már el is ítélte dr. Fazakas Péter rendőrfogalmazó, egyiküket 10 nap szabadságvesztésre, mivel „*lakását időnként kiadta*”.¹³⁹

A titkos kéjelgés melegágyaként számon tartott vendéglátóhelyek záróját 1941 nyarán korlátozták és maximum éjjel egy óráig tarthattak nyitva. Az este 10 előtt ki sem nyitókra a hajnali 3 óra vonatkozott. A magán- és nyilvános találkahelyekre is vonatkozhatott az a kitétel, hogy éjjel 1 óra után magánlakásokban sem szabadott vendégül látni olyan személyeket, „*akiknek ott tartózkodása a család körében szokásos vendéglátáson kívül esik*”.¹⁴⁰

A II. világháború éveiben a rendőrség rendszeresen razzizált Kaposváron. Az újságok által közölt rövid hírekből nehéz a prostitúciós állapotokra következtetni. A vizsgált időszakban a „*mulató*” megnevezés a lapok terminológiájában általában szinonim volt a bordélllyal. 1942. kora tavaszán Kaposvárott legális bordély már közel másfél évtizede nem működött. Ezért bizonytalan, hogy az ekkor mulatónak titulált hely – ahol véres verekedés volt – esetleg nyilvános találkahelyet vagy ténylegesen vendéglátóhelyet jelöl-e. Mivel éjjel 2-kor történt az eset, mind-egyik elképzelhető, de a cikkben prostitúcióról nem írtak és sajnos a helyet sem jelölték meg.¹⁴¹

134 Kitoloncolják a nem kívánatos elemeket Kaposvárról. *Új-Somogy*, 1935. január 18. 3. p.

135 Szigorúbb ellenőrzés alá kellene venni a Kaposvárott hely nélküli tartózkodó cselédeket. *Új-Somogy*, 1935. március 24. 2. p.

136 Polgári ruhás rendőrök a kaposvári utcákon. *Új-Somogy*, 1935. május 5. 5. p.

137 A rendőrség a Hősök ligete kivilágítását kéri. *Új-Somogy*, 1935. május 15. 4. p.

138 Az éjszakai razzia során 32 egyént állítottak elő. *Új-Somogy*, 1937. május 19. 5. p.

139 Kitiltották a városból a szerelem vámszedőjét. Öt évre kitiltották a városból a „kutyás nőt”. *Új-Somogy*, 1937. február 13. 1. és 3. p.

140 6.070/1941. M. E. sz. rendelet a nyilvános helyiségek zárójának újabb szabályozása. *Belügyi Közlöny*, 1941. augusztus 24. 1711–1712. p.

141 Véres verekedés az egyik kaposvári mulatóban. *Új-Somogy*, 1942. március 6. 7. p.

A cseléd lányokat, akik csak alkalmilag folytattak titkos kéjelgést, nehéz volt tetten érni. A kicsit is gyanúsakat a rendőrség legalább csavargásért tudta eljárás alá vonni. Az az 1942. szeptemberi kaposvári razzia is eredménnyel zárult, amikor egyik éjjel 6 leányt állítottak elő, akik ellen csavargás miatt eljárás indult.¹⁴²

Az *Új-Somogy* szerint 1942. november végén egy „erkölcsrendészeti razzia” keretében Kaposváron 19 nőt állítottak elő, közülük 11-et őrizetbe vettek.¹⁴³ Egyik 1942. december éjjeli ellenőrzéskor 3 nőt és 6 férfit vittek be a rendőrségre. A 3 nőt kitoloncolták a városból. Ezt az eljárást a korszakban a titkos kéjelgők ellen gyakran alkalmazták, de itt nem nevesítették az okokat. A begyűjtött férfiakat részben elengedték, részben koldulás miatt eljárást indítottak ellenük.¹⁴⁴ Nagy „fogást” könyvelhetett el a megyeszékhelyi rendőrsége 1943. november közepén, amikor nagyszabású erkölcsrendészeti razziát tartottak a város nyilvános helyein. Összesen 24 nőt fogtak el, akik közül hatot a kórházba utaltak, a többi ellen eljárás indult.¹⁴⁵ A tudósításból nem tudható meg, hogy az 1944 májusában tartott egyik kaposvári razzián nem volt prostitúcióval kapcsolatos eset, vagy csak nem írtak róla.¹⁴⁶ A sajtóban kivonatossan közzétett alispáni évnegyedes jelentések vármegyei bűnözési adatokat is tartalmaznak, de ezekben prostitúciós jellegű egyelőre nem került elő.

A látencia miatt nehéz megbecsülni mennyi, az alábbi esethez hasonló történhetett a vizsgált korszakban. Jóformán csak a helyi lapokra lehet hagyatkozni ezek tekintetében is. Feljelentések folytán, 1941 februárjában kaposvári detektívek az egyik éjjel kimentek egy házhoz bizonyítékokat szerezni egy anya és leánya bűnösségéről. A nyomozók a szomszéd szobában rejtőzködtek el és innen figyeltek, mivel a gyanúsítottak lakását csak egy ajtó választotta el a szomszéd szobától. A hallottak elegendő adatot szolgáltatottak a közbelépésre. A tetten ért anyát kerítésért, leányát titkos kéjelgésért tartóztatták le. Tehát az anya saját maga árulta leányát, akinek életkorát nem közölték, ahogy arról sem tudunk, mi lett a fizetővendéggel.¹⁴⁷

Valószínűleg a háborús időkkel összefüggésben jött létre a lakók nyilvántartásáról szóló rendelet, ami indirekt módon a titkos kéjelgést folytatók ellen is felhasználható volt, bár erre Somogyban egyelőre nem került elő írott forrás.¹⁴⁸

A II. világháború vége felé, a front közeledtével, 1944 szeptemberében a belügyminiszter további intézkedésekig bezáratta a mulatókat és hasonló vendéglátóhelyeket. A rendelet nem nevesíti a magán- vagy nyilvános találkahelyeket, kéjnittelepeket, így ezek valószínűleg tovább működhettek, de a megyében ekkor létezőkről egyelőre nem kerültek elő adatok. A bezárás indokál a közrend védelmét hozták fel, így ez is a mellett szól, hogy a legális prostitúciós intézmények tovább működhettek. Az csak az időszak állapotaira világít rá, hogy a szeptember 2-i keltezésű jogszabálynak 5-étől kellett volna érvényben lennie, de csak 10-én tették közzé.¹⁴⁹

Somogy megyében a harcok elcsitultával kezdett normalizálódni az élet. A vármegyei tiszti főorvos 1945. március 1-én közleményt adott ki a fertőzőbetegségek megelőzésével kapcsolatban. Témánk szempontjából ez azért érdemel figyelmet, mert dr. Gósy Ferenc nemi betegségekre nem tett benne utalást sem.¹⁵⁰ Pedig ezek száma az itt állomásozó és átvonuló katonaságoknak köszönhetően nagyon megnőtt.

A háború befejezése után a kaposvári rendőrség – az orosz és bolgár katonasággal karöltve – első razziáját 1945 júniusában tartotta. Az intézkedések során 28 főt állítottak elő. A híradás szerint „Az előállítottak egy részét az erkölcsrendészeti osztálynak adták át.

142 Razzia Kaposváron. *Új-Somogy*, 1942. szeptember 2. 3. p.

143 Erkölcsrendészeti razzia volt Kaposváron. *Új-Somogy*, 1942. november 30. 5. p.

144 Razzia volt Kaposváron. *Új-Somogy*, 1942. december 3. 12. p.

145 Nagy erkölcsrendészeti razzia Kaposváron. *Új-Somogy*, 1943. november 16. 2. p.

146 Razzia volt Kaposváron. *Új-Somogy*, 1944. május 6. 12. p.

147 Letartóztattak egy kaposvári asszonyt, aki pénzért árulta a saját leányát. *Új-Somogy*, 1941. március 1. 2. p.

148 Minden személyről, aki a házban tartózkodik, vezetni kell a lakók nyilvántartását. *Új-Somogy*, 1941. március 3. 7. p.

149 1437. 111.600/1944. B. M. sz. rendelet a mulatók (bárok, stb.) üzemének megszüntetéséről. *Belügyi Közlöny*, 1944. szeptember 10. p.

150 A vármegyei tisztifőorvos közleménye a fertőzőbetegségek megelőzésével kapcsolatban. *Somogyvármegye*, 1945. március 1. 2. p.

Az előállítottak között voltak olyanok is, akik engedély nélkül szállást adtak, illetve bejelentés nélkül tartózkodtak a városban.” A korábbi terminológiában a bejelentés nélküli tartózkodás a vélt, vagy valós illegális prostituáltak kiutasításának okát képezte. Egy másik razzian 22 főt állítottak elő, de a megnevezett okok közt kéjlegéssel összefüggő nem volt. ¹⁵¹

A Kaposvári Rendőrkapitányság rendőrbírája 1945. június 25-én közzétett döntése értelmében „*erkölcsvédelmi rendeletekbe ütköző kihágás miatt*” 14 személyt – köztük nevük alapján 12 hajadont és 2 férjes asszonyt – 8-tól 30 napig terjedő elzárásra ítélte. Ugyanekkor „*erkölcsrendészeti rendeletekbe ütköző kihágás és csavargás miatt*” 11 nőt – köztük 8 leányt és 3 férjnél levőt – 8-tól 20 napig tartó elzárásra és a város területéről 5 évi időtartamra való kitiltásra ítélte. ¹⁵² Nem ismeretes, hogy az érintettek mikor követték el a szankcionált tetteiket. Fellebbezésekről nem szólnak a források. A két külön tételben név szerint is felsorolt elkövetők elkülönített ismertetése egyúttal azt is jelzi, hogy az első 14 állandó kaposvári lakos volt, míg a többi nem, így csak az utóbbiakat sújthatták kitiltással. Az átfogó, alapos razzikiák 1945 nyarán folytatódtak Kaposvárott. Az erről szóló tudósításokban prostitúcióról nem tettek említést. ¹⁵³ Hogy 1945 után működtek-e találgahelyek, arról egyelőre nem kerültek elő források.

Összefoglalva

Amíg a dualista kori magyar kormányok a törvényhatóságok jogkörébe utalták a prostitúció kezelését, szabályozását, addig a két világháború közti korszaknak már az első felében átfogó, az egész országra kiterjedő jogszabályt léptettek életbe, igaz törvényi szintű szabályozást ezekben az évtizedekben sem sikerült elérni. Jogilag 1928. május 1-vel zárult le az engedélyezett bordélyházak sorsa és a gyakorlatban a már többnyire működő találgahelyek, kéjnételepek vették át helyüket. A titkos kéjlegési formák továbbéltek, ezekben változás nem történt az előző korszakhoz képest.

Összességében elmondható, hogy amíg 1882-ben egy egyedi somogyi – nagyatádi – eset indította el az egész országban a vidéki törvényhatóságok prostitúciós statútum-alkotásainak sorát, addig 1926–1928 során egy kettős kaposvári bordélyáthelyezési ügy, amelyre a helyi hatóságok évek óta nem tudtak megoldást találni, egy országos hatáskörű belügyminiszteri rendelettel ért véget. Ez az egész országra szóló rendelet megkönnyítette a helyi hatóságok munkáját.

Visszatekintve a vizsgált korszakra, látható, hogy a nemi betegségek kérdése súlyosan nehezedett nem csak a prostitúció első vonalába tartozókra, hanem az időszakosan, illetve mellékkeresetként prostitúciót űző titkos kéjnétre és rajtuk kívül a szolgáltatást igénybe vevőkre is. Az egészségügyi előírások között ugyanis óvszer nem szerepelt. A venereás betegségek nemzeti, nemzetgazdasági problémát okoztak, ezért a hatóságok állandóan igyekeztek – általában kevés sikerrel – visszaszorítani terjedésüket. A felvilágosítás és gyógyítás terén jelentős szerepet vállalt Teleia Egyesület tevékenységébe is bepillanthattunk.

A pincérnőket, felírónőket, szobalányokat, mint az illegális prostitúció által leginkább érintett szakmák képviselőit és alkalmazóikat jogszabályok sora fenyegette titkos kéjlegés esetlen büntetéssel. Mivel ezek a rendeletek mindvégig új és új változatban láttak napvilágot, ezért nyilvánvaló, hogy szükség volt rájuk, mivel tovább élt a nem legális kéjlegés.

Képet kaphattunk az erkölcsös dolgok, ruhák közterületen való megjelenésének megítéléséről, valamint a városi nőcselédek általában negatív, gyakran titkos kéjlegést feltételező megítéléséről, sőt megrendszabályozásáról is.

¹⁵¹ Szigorú razzikiákat tartott a kaposvári rendőrség. *Somogyvármegye*, 1945. június 12. 2. p.

¹⁵² Szigorú ítéletekkel súlytották [sic!] a közmunkakerülőket és a csavargókat. *Somogyvármegye*, 1945. június 25. 2. p.

¹⁵³ Állandó szigorú razzikiák a városban. *Somogyvármegye*, 1945. augusztus 13. 1. p.

A Somogy megyei Balaton-parti fürdőhelyek prostitúciós helyzetéről egyelőre csak indirekt információk kerültek elő rendeleti tiltások formájában, de azért nagyon valószínű, hogy itt is folyt a titkos kéjelgés.

Érdekes, hogy a bordélyvilág végnapjaiból maradt fenn az egyik legjobb somogyi forrás, ami egy marcali nyilvánosház engedélyezési ügye. Az 1925 őszen végleg elutasított nyitási kérelem kapcsán megismerkedhettünk az ellenérdekelt felek érveivel és a döntési mechanizmus rögzös és felülről befolyásolt útjáról. Az időpont és az elutasítás indokai azt jelzik, hogy 1925 őszen még a Belügyminisztériumban sem tudtak a következő évben készíthető új prostitúciós rendeletről, amelyben a bordélyházak nyitását és fenntartását kategorikusan tiltották.

A kivonatossan ismertetett 160.100/1926. B. M. sz. rendelet a prostitúció szabályozásáról 1927–1928 során lépett életbe. Először ez a rendelet szabályozta egységesen, részletesen Magyarországon a kéjelgésügyet. Az illegális prostitúcióra is bőségesen kitérő jogszabály világos képet ad a törvényes és a tiltott kéjelgés színhelyeiről és szereplőiről.

A leány- és nőkereskedelem kapcsán a nemzetközi összefogásra is vethettünk egy pillantást, mivel a prostitúció az egyezményeket aláíró országokban általában engedélyezett vagy megtűrt volt, de az emberkereskedelem, kerítés nem, ahogy hazánkban sem.

A helyi újságok segítettek a korabeli – főleg kaposvári – prostitúciós állapotokba való bepillantásba. A közlönnyök alapján pedig a hivatalos álláspontok, intézkedések lettek közhírtűek és ezek a téma felvázolása szempontjából megkerülhetetlenek voltak.

A prostitúció történetének további somogyi vonatkozásait a kutatás folytatása hozhatja felszínre, amennyiben az járási és egyes esetekben települési szintet is érinteni fog. Ezek segítségével további helytörténeti adalékok kerülhetnek elő, de a felvázolt kép csak helyi szinten lesz árnyaltabb.

A korabeli szakirodalomból számos és hosszas idézet hozhattam volna, de terjedelmi okokból eltekintettem ettől. Zárásul csak egy rövid bekezdést idézek egy rendőrorvos, tanácsos tollából, aki hivatalból foglalkozott prostituáltakkal és ennek tükrében célszerű a fenti írásban foglaltakra tekinteni. *„Kétségtelen továbbá, hogy a prostituált az erkölcsi érzék teljes hiánya folytán kielégülési alkalmat nyújt oly sexualis perversitasok részére, amelyek egyébként kielégülést nem találnának s így a férfiak ilyen irányú kívánságai táplálják a prostitúciót, viszont vice versa a prostitúció élesztgeti ezen pervers vágyak fellobbanását. Az egyénben rejlő kiváltó okok között szerepel továbbá a testi gyengeség, amelynél fogva a nő elégtelen intelligentiájának megfelelő testi munka végzésére képtelen, a restség, a munkától való iszony, amely a jobb családok leányait is a prostitúció karmai közé hajtja, a cifrázkodásra való hajlam, a könnyelmű és munkanélküli élet utáni vágy, az iszákosság.”*¹⁵⁴

Prostitúcióval kapcsolatos dokumentumok betű szerinti átiratai

1.

Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné bordélyháznyitási kérelme Marcaliban

Marcali, 1924. november (?)

Tekintetes Főszolgabíró Úr !

Mély tisztelettel alulírottak, azzal az alázatos kérelemmel járulunk a Tekintetes Főszolgabíró Úrhoz, hogy a marcali 38 népsorszámú s az úgynevezett Újtelepen újonnan, a közegészségügyi követelményeknek teljesen megfelelő lakóházra nézve az 1882. évi 220. számú vármegyei szabályrendelet értelmében a bordélyüzlet nyitására az engedélyt megadni kegyeskedjék.

154 Bíró Béla: *A prostitúció*. Bp., 1933, 72. p.

Becsatoljuk születési anyakönyvi kivonatunkat, melynek tanúsága szerint Horváth Epelei Sándorné Nyári Etelka 30. éves elmúlottam, míg Kucsera Ernőné született Rácz Ilona 30.-ik életévemet folyó évi december hó 11-én betöltöm, – az ugyancsak becsatolt s Vasvár és Marcali nagyközségek elöljáróságától kinyert községi bizonyítványok szerint erkölcsi és politikai tekintetben kifogástalan magaviseletűek vagyunk.

Családi állapotra nézve mindketten férjesek vagyunk, s mindkettőnknek, még pedig Kucsera Ernőnének 9 éves Ilona nevű, míg Horváth Epelei Sándornénak 2.1/2 éves Sándor és 5 hónapos Mihály nevű gyermekünk van.

A hivatkozott vármegyei szabályrendelet igaz ugyan, hogy gyermektelen nőknek adja meg az engedélyt, – azonban mi mindketten gyermekeinket nemcsak Marcalitól távol, hanem még más vármegyében fogjuk neveltetni, rokonainknál fogjuk őket elhelyezni s még ha tanulók lesznek, úgy a szünidei tartózkodásra sem fognak ide jönni, – tehát olybá vagyunk tekinthetők, – mintha gyermekeink nem volnának.

Ebből folyólag ezennel ki is nyilatkoztatjuk, hogy gyermekeink Marcaliban soha, míg az engedélyünk tart, – nem tartózkodnak s a kiadandó engedélyben ennek megtiltását is kérjük azzal, – hogy ellene vétés esetén engedélyünk el fog vonatni, – miért is kérjük, hogy gyermekes családi állapotunktól eltekinteni kegyeskedjék.

Miután saját ingatlanunkon épült lakházunkban óhajtjuk a bordélyházat felállítani, – Tisztelettel kérjük a Tekintetes Főszolgabíró Urat arra, hogy a hivatkozott szabályrendelet 6. §-ában foglalt készpénzbiztosíték letételétől eltekinteni szíveskedjék, – amennyiben az ezennel idecsatolt nyilatkozatban biztosítékképpen Marcali nagyközség javára 7.000.000 kor[ona]. azaz H é t m i l l i ó koronának zálogjogképpen bekebelezésébe beleegyezésünket adjuk, – mely bekebelezést saját költségünkön leszünk kötelesek eszközölni az engedély kézhezvétele után 48. órán belül s a bekebelezésnek megtörténtét a kinyerendő telekkönyvi végzéssel az engedély számára való hivatkozással Tekintetes Címhez be fogjuk terjeszteni.

Szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy miután a lakóházat bordélyház céljára készítettük, – s az teljesen rendben van, – hogy a tárgyalást mielőbb kitézni kegyeskedjék, hogy a bordélyüzletet december hó 5-én kinyithassuk. –

Kérelmeink megisméltése után vagyunk a Tekintetes Főszolgabíró Úrnak,

alázatos szolgálai:

Kucsera Ernőné Rácz Ilonka

Horváth [Epelei] Sándorné Nyári Etelka

Előttünk:

Nóthig Gábor

Kálmán Vilmos

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 1233/1925. sz. (A Marcali főszolgabíró 5402/1924. sz. alatt iktatta.) [Az első iktatószám bizonytalan.] Írógéppel készült, a tanúk és a kérelmezők által saját kezűleg aláírt levél.

2.

Helyszíni szemle jegyzőkönyve Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné bordélyháznyitási kérelme tárgyában

Marcali, 1924. december 4.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Marcaliban a helyszínen 1924. december hó 4-én a Marcali járás főszolgabírája által Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné marcali-i lakosoknak bordély felállítása iránti kérelme folytán megtartott helyszíni szemle alkalmával.

Jelen vannak alulírottak.

A községi előjáróság nevében Kopácsi János közs[égi]. bíró és Friedl Ernő II. j[egy]ző előadják a következőket: Tekintettel arra, hogy a tervezett bordélyház a község legtávolabb, leg félreesőbb helyén létesül, a felállítása ellen kifogást nem emelnek.

Galambos Pál szomszéd, baloldali – tekintettel nagy családjára – 5 gyermeke van, kiknek erkölcsi nevelésében nagy hátrányul szolgálna, tiltakozik az ellen, hogy szomszédságában bordélyház állíttassék fel.

Polgár Ferenc másik szomszéd idézés dacára nem jelent meg.

Dr. Gold Samu j.[árás]orvos előadja, hogy az épület a v[ár]m[egye]i szab.[ály] rend.[elet]-ben előírt kellékeknek megfelel.

Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné előadják, hogy az 1882. évi 220. sz. v[ár]m.[egyei] szab.[ály]rend.[elet] 4. §-ának értelmében gyermekeiket intézetben neveltetik s azok azon ideig, amíg ők a tulajdonosok lesznek, haza nem jönnek.

k[elt]m[int]f.[ent]

Babóchay [Sándor]

szolgabíró

Henger Imre

j[egy]ző]k[öny]vvezető

Dr. Gold [Samu]

járásorvos

Kopácsi Pál

[községi bíró]

Friedl Ernő

II. jegyző

Kucsera Ernő

Horváth Sándor

Galambos Pál az aláírást megtagadja.

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 1233/1925. sz. (A Marcali főszolgabíró 5402/1924. sz. alatt iktatta.) [Az első iktatószám bizonytalan.]

Kézzel írt, a jelenlevők által saját kezűleg aláírt jegyzőkönyv.

Az aláhúzások (kiemelések) piros ceruzával utólag, az alispáni hivatalban történtek.

3.

Babóchay Sándornak, a Marcali járás főszolgabírájának véghatározata bordélyház nyitási ügyben

Marcali, 1924. december 6.

5304/1924. k[öz]z[igaz]g.[atási] szám.

A marczali járás főszolgabírájától.

Tárgy: Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné marczali-i lakosok bordélyüzlet engedélyezése iránti kérelme.

V é g h a t á r o z a t .

Kucsera Ernőné szül.[etett] Rácz Ilona és Horváth Epelei Sándorné szül.[etett] Nyári Ilona marczali-i lakosoknak, Somogyvármegye 1882. évi 220. sz. szabályrendeletének 2. §-a alapján bordélyház nyitását engedélyezem.

I n d o k o k :

A megtartott helyszíni szemle alkalmával megállapítást nyert, hogy kérvényező a létesítendő bordélyháznál a várm.[egyei] szab.[ály]rend.[elet]-ben előírt összes követelményeknek

megfeleltek. Közegészségi és tisztasági szempontból kifogás nem emeltetett. A vármegyei t[isztelet]b[eli] tiszti főorvos és [a] község elöljárósága véleményezte. A szomszédok kifogással éltek, de eme kifogásokat figyelembe venni nem lehetett, miután az épület a sz.[a]b.[ály] rendeletben előírt magas kerítéssel van ellátva és a falu külső periferiáján van. Viszont az elhelyezés a község területén olyan, hogy rendészeti szempontból könnyen ellenőrizhető.

Ezen engedély azon meghagyással adatik ki, hogy kérvényező szülők gyermekeiket távol tartják, mint azt a községi elöljáróságnál kijelentették és arra kötelezték magukat. Azon esetben, ha a gyermekek netalán ide jönnének fenti engedély azonnal megvonatik.

Erről Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné kérvényező marczali-i lakosok, Galambos Pál, Polgár Ferencz szomszédok szintén marczali-i lakosok, Marczali község elöljárósága azzal értesítetnek, hogy ezen véghatározat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül fellebbezéssel élhetnek.

Marczali, 1924. december 6.

MARCALI JÁRÁS FŐSZOLGABÍRÁJA
[körpecsét lenyomata]

Babochay [Sándor]
főszolgabíró

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatás iratai. 159/1925. sz. (A Marcali főszolgabíró 5402/1924. sz. alatt iktatta.)

Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt kiadmány.

Az aláhúzások (kiemelések) piros ceruzával utólag, az alispáni hivatalban történtek.

4.

Galambos Pál és társai marcali lakosok fellebbezése bordélyház nyitásának engedélyezése ellen

Marcali, 1924. december

Méltóságos Alispán Úrhoz

Kaposvár

Fellebbezése:

Galambos Pál és társai marcali lakosoknak,-
a marcali járás főszolgabírájának 5402/1924. k[ö]z[igaz]g.[atási] számú véghatározata ellen.

[560 000 korona értékű illetékbélyeggel ellátva.]

M é l t ó s á g o s A l i s p á n Ú r !

A marcali járás főszolgabírája folyó évi december hó 6-án 5402/1924. k[ö]z[igaz]g.[atási] szám alatt kelt véghatározatában Kucsera Ernőné és Horváth Epelei Sándorné marcali lakosoknak bordélyház nyitását engedélyezte.

A véghatározat ellen alulírottak, mint közvetlen és legközelebbi szomszédok felebbezéssel élünk, – mély tisztelettel kérve Méltóságodat, szíveskedjék a fenti véghatározatot hatályon kívül helyezni. –

Felebbezésünket a következő érvekkel támogatjuk :

1. A közerkölcs, gyermekeink erkölcsös nevelése elengedhetetlenül szükségessé teszi, hogy a bordélyház-nyitási engedély visszavonassék.

Tagadhatatlan, hogy ily kis helyen, mint Marcali a bordélyház engedélyezése a közerkölcsöket minden időben felbecsülhetetlenül károsan befolyásolta. – Különösen áll ez most, amikor a világháború, a forradalom, legfőképp a kommun [sic!] kétségbeejtő közerkölcsiségű

állapotokat teremtett. Tudjuk, hogy az integer Magyarország visszaállításának első feltétele a mai megdöbbenő erkölcstelenségnek megszüntetése, – népünk erkölcsi életszínvonalának emelése. E cél elérésére törekszik az állam, az egyházak, a társadalom egyesületei révén. Ezek mindent elkövetnek s ugyebár mégis mily lassan, nehezen megy az erkölcsi gyógyulás? Egy ilyen bűntanya pedig minden az erkölcsök megjavítását célzó törekvést, munkát egyenesen meddővé tesz. Még meg nem nyílt a bordélyház, máris négy-öt község 14–20. éves gyermekei veszik körül vasár és ünnepnapokon és a trágárabbnál trágárabb beszédek özöne, mely ilyenkor folyik, mélyen megbotránkoztat minden jó érzésű embert. És mi lesz utóbb? Mennyi duhajkodás, verekedés? Ez csak nem mozdítja elő a közerkölcsösséget!?

Minden állam talpköve a tiszta erkölcs, különösen áll ez erre a megcsonkított, megnyomorított Magyar Hazára. A közerkölcsösség tisztasága szinte létkérdés ránk nézve, amelynek feláldozása egyesek üzleti megélhetésének és nyereszkedésének egyenesen bűn a Haza ellen!

De mi lesz legdrágább kincseink, gyermekeink erkölcsös nevelésével ily bűntanya tetetlelketítő bacillusos légkörében? Pedig mi szegény munkásemberek gyermekeinknek vagyont nem adhatunk és hagyhatunk, csak erkölcsös nevelést s abból folyó és táplálkozó erkölcsös gondolkodást, jellemet, amely alapját képezi úgy az egyén érvényesülésének, mint az állam biztonságának, erősségének és kulturális haladásának. – A bordélyház engedélyezésével eme legfontosabb törekvésünk mintegy meg van akadályozva!

Szerencsétlenek leszünk, ha ez a bűntanya létesül, mert gyermekeink erkölcsi züllése a családi otthon, az iskola és templom minden nevelő munkája dacára is feltartóztatathatlan lesz.

Méltóságos Alispán Úr!

Gondoljon, kérjük, gyermekeink jövőjére!

2. Azt a vélekedést sem tehetjük magunkévá, hogy bordélyház fennállása mellett a nemi és vérbajok nem grasszálnak annyira, mint annak nem létezése esetében. Ott vannak a városok, ahol annak dacára, hogy több bordélyház áll fenn, a nemi és vérbajok ilyesztő [sic!] mérvben pusztítanak, rombolnak. Nem bordélyházak felállításával, hanem az erkölcsi érzékek kiművelésével, a tiszta erkölcsi élet szeretetének erejével lehet gátat vetni a nemi bajok terjedésének megakadályozására, illetőleg azok kiküszöbölése elé.

3. Óvást kell emelnünk a véghatározat azon indoka ellen, hogy „az épület a szabályrendeletben előírt magas kerítéssel van ellátva”, – ez kérem Méltóságos Alispán Úr nem felel meg a valóságnak, mert a ház, amely most épült az ősszel, még most is teljesen csupaszul áll. Se kő, se fakerítés nem látható. Teljesen szabadon áll. A megfelelő kerítés hiánya pedig törvényszerű ok lett volna az engedély meg nem adásának.

4. Somogyvármegye 1882. évi 220. számú szabályrendelete kategorice kimondja, hogy bordélyház-nyitási engedélyt csak gyermektelen egyének kaphatnak. Már pedig a véghatározatban szereplő egyéneknek több fiúk és leányuk van. A szabályrendeletnek e pontja értelmében tehát a bordélyház-nyitási engedélyt kérelmezőket el kellett volna utasítani, mint olyanokat, akik nem felelnek meg a szabályrendeletben előírt eme lényeges követelménynek. A szabályrendeletnek ezt a szigorú kikötését nem ronthatja le a szülők ama ígérete, hogy gyermekeiket távol tartják, mert a szabályrendelet ilyen kibívót nem ismer, erről említést nem tesz.

Méltóságos Alispán Úr!

Íme tisztelettel előadtuk felebbezésünk indokait, melyeknek alapján a közerkölcsösséget és gyermekeink jövőjét szemünk előtt tartva, kérjük Méltóságodtól az elsőfokú véghatározat megsemmisítését.

Maradtunk a Méltóságos Alispán Úrnak, -
alázatos szolgálói :

*Szabó József
Horváth Lajos
Tombor Imre
Magyar György
Haracsi István
Gelencsér Ferenc*

*Kopácsi Pál*¹⁵⁵
*községi bíró*¹⁵⁶
Özv. Wenczel Andrásné
áll.[ami] óvónő
Galambos Pál
Közvetlen szomszéd
Trangóni[?] Viktor
Müller Mihály
ifj. Fülöp István
Szántó Ferenc
Takács Ferenc
legközelebbi szomszédok

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 29367/1924. sz. (A Marcali főszolgabíró 5618/1924. sz. alatt iktatta.)
Írógéppel készült, 14 személy által saját kezűleg aláírt fellebbezés.
Az aláhúzások (kiemelések) kék és piros ceruzával utólag, az alispáni hivatalban történtek.

5.

Dr. Rott Nándor veszprémi püspök levele Tallián Andorhoz, Somogy vármegye alispánjához
a marcali bordélyház ügyében

Veszprém, 1924. december 25.

DR. ROTT NÁNDOR
VESZPRÉMI PÜSPÖK

4619/1924.

Méltóságos Alispán Úr !

Mély fájdalommal értesültem arról, hogy Marcaliban bordélyház nyitására adott engedélyt a főbíró Úr. Ismerve a főbíró úrnak erkölcsileg kifogástalan s vallásos egyéniségét, alig tudom elgondolni, minő nyomás alatt állhatott, midőn az engedélyt megadta?

Arra kérem tehát ottani újtelepi híveim nevében is Méltóságodat, kegyeskedjék fellebbezések indokai alapján az engedélyt megtagadni.

A közerkölcsöt védő nemzeti és nemzetközi kongresszusok egyértelműleg megállapítják, hogy a bordélyház nem levezetője az erkölcstelenségnek, hanem felkínálkozó alkalom, állandó kísértés és folyton ingerlő ösztönzés a ledérebb s gyengébb erkölcsű fiatalok számára s ha nincs bordélyház, sokkal kevesebb bűn történik, mintha van.

Intelligenciánk, főleg hivatalnoki osztályunk fiatalsága sok veszélynek van kitéve s fiainak valóban nem érdeke, hogy testi épségüket megfertőzve, ilyen módon lépjenek majd házasságra s rontsák meg családjukat. Az iparos osztály fiatalsága destruktív hajlamú s ha ehhez még erkölcstelenség is járul úgy kész az istentelenség. Földművelő fiatalságunk még tisztább, de ebbe is belevinni a kórt valóságos nemzetrontás.

Ezért tehát felelő[s]ségem tudatában esdve kérem Méltóságodat, ne engedélyezze ezen bordélyházat, engem pedig kegyeskedjék értesíteni, mit tehetnénk, ha Méltóságod esetleg nem tudná az engedély megadását megakadályozni.

Fogadja Méltóságod őszinte igaz tiszteletem nyilvánítását.

Veszprémben 1924. évi december hó 25-én.

Rott Nándor
veszprémi püspök

155 Bizonytalan olvasat.

156 Bizonytalan olvasat.

Méltóságos Tallián Andor alispán úrnak

Kaposvár.

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 29327/1924. sz.
Írógéppel, szárazpecséttel ellátott fejléces papírra készült, saját kezűleg aláírt kiadmány.
Az aláhúzások (kiemelések) piros ceruzával utólag, az alispáni hivatalban történtek. A nyilvánvaló el-
ütéseket és az eredeti javításokat ártírtam.

6.

Dr. Strausz István nemzetgyűlési képviselő levele Tallián Andorhoz, Somogy vármegye
alispánjához a marcali bordélyház ügyében

Budapest, 1925. január 4.

[Magyar állami címer]
MAGYAR NEMZETGYŰLÉS

Méltóságos Uram!
Tisztelt Barátom!

Egy nagyon kényes ügyben fordulok Hozzád teljes bizalommal.

Marcaliból több oldalról kapok levelet, melyekben arra kérnek, írjak Neked aziránt, méltóztassál helyt adni azon fellebbezésnek, amelyben tiltakozás történik a Marcaliban a főszolgabírói hivatal által engedélyezett bordélyház ellen. Mint velem közlik, az egész nagyközség fel van háborodva. Széchenyi Andor Pál gróf úr talán a legjobban. Én nem ismerem a kérdés szőnyegre hozatalának szükségességét és az engedély kiadásánál mérlegelés tárgyát képező közegészségügyi érdekeket. Annyit tudok, hogy Marcali nagyközség több város által környezve, jórészt olyan agrár lakossággal bír, amely nem tudja felfogni közegészségügyi szempontból szükségességét bordélyház létesítésének. Elfajult erkölcsökről Marcaliban egyáltalán nem lehet beszélni. Bujakór statisztikáját nem ismerem. De ha talán ezen az alapon indult volna el a prognózis, a bordélyház csak a legvégső eszköz lehet a javulás szolgálatára Marcaliban. Más tényezők bekapcsolása sokkal üdvösebben hatna egy olyan nagy községben, amelyben a szeméremérzetet a bordélyház felállításának még a gondolata is kiabálóan irritálja.

Ezért nagyon kérek, Méltóságos Uram, kegyeskedjél jól átgondolni a bordélyház felállításának előnyeit és hátrányait és meg vagyok róla győződve, hogy a mérleg azok számára fog kiegyensúlyozódni, akik a bordélyház felállítását lelkükből ellenzik.

Kiváló tisztelettel

készséges híved

B[uda]pest, 1925. I. 4.

Dr. Strausz István

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 717/1925. sz.
Saját kézzel, nemzetgyűlési fejléces papírra írt, saját kezűleg aláírt kiadmány.

7.

Dr. Strausz István nemzetgyűlési képviselő levele Tallián Andorhoz, Somogy vármegye
alispánjához a marcali bordélyház ügyében

Budapest, 1925. április 13.

[Magyar állami címer]
MAGYAR NEMZETGYŰLÉS

Méltóságos Uram!
Kedves Barátom!

A marcaliak búcsújárás szerű mozgolódásából és hozzám intézett számtalan leveléből azt veszem ki, hogy újra kísért a bordélyház létesítése Marcaliban. Lehet, hogy nem vagyok jól tájékozotva s emiatt nem vagyok képes arra az álláspontra helyezkedni, hogy Marcaliban közegészségügyi okokból feltétlenül szükség lenne bordélyházra. Sőt nekem az a nézetem, hogy a maga helyén ez a szükséges rossz Marcali erkölcsi viszonyainak mérhetetlenül sokat ártana. Ez indít arra, hogy újból bizalommal fordulok Hozzád. Kedves Barátom, mentsd meg ezt a nagyközséget a vélt egészségügyi intézménytől, amelytől minden jobb érzésű marcali ember mint fürtelemtől irtózik.

Nagyrabecsüléssel és szívélyes üdvözlettel

tisztelő, készséges híved
Dr. Strausz István

B[uda]pest, 1925. IV. 25.

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 12259/1925. sz.
Saját kézzel, nemzetgyűlési fejleces papírra írt, saját kezűleg aláírt kiadmány.

8.

Egy belügyminiszteri tanácsos leirata Tallián Andorhoz, Somogy vármegye alispánjához
a marcali bordélyengedély tárgyában

Budapest, 1927. november 27.

Válaszirat száma: 31050/925.
Tárgy: Mendi községben bordélyház engedélyezése.
[Ceruzával fölötte javítva: Marcali.]

Szám: 276.678/1925

IX.

Somogy vármegye alispánjának

Kaposvár

Somogy vármegye közigazgatási bizottsága az 1925. évi június hó 2057/925. számú harmadfokon hozott véghatározatával helybenhagyta Alispán úrnak 11731/925. sz. alatt másodfokon hozott azt a véghatározatát, melyben Kucsera Erzsébet budapesti lakost bordélyház nyitására irányuló kérelmével elutasította.

Ez ellen a véghatározat ellen Kucsera Erzsébet budapesti lakos felülvizsgálati kérelemnek nevezett előterjesztéssel élt, melyet felülvizsgálva, azt az alábbi indokokból elutasítom.

Az 1901. évi XX. t. c. 1-s 5 §-a értelmében közigazgatási ügyekben harmadfokú határozat ellen felelbbvitelnek helye nincs.

Erről Alispán urat, szabályszerű eljárás végett értesítem.

Budapest, 1925. évi november hó 27.-én.

A miniszter rendeletéből:
Murányi
miniszteri tanácsos.

Másolatra

Főszolgabíró Marcali

Fenti miniszteri rendeletet közlöm azzal, hogy azt Dr. Névy Zoltán és Dr. Vajda Aladár marcalii ügyvédekkel közölje.

MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 35067/1925. sz.
Írógéppel készült, saját kezűleg aláírt kiadmány. A vármegyei írknak szóló, a marcali főszolgabíró értesítő rész kézzel, ceruzával íródott az alispáni hivatalban.

A m.[agyar] kir.[ályi] belügyminiszternek 160.100/1926. B. M. számú körrendelete.
A prostitúció szabályozása.

(Valamennyi törvényhatóságnak, a m. kir. állami rendőrség budapesti és valamennyi kerületi főkapitányának.)

Budapest, 1926. március 13.

A prostitúció ügye, illetve a keresetszerű kéjelgés, mindaddig, amíg ezzel a fogalommal a társadalmi életben számolni kell, mind erkölcsrendészeti, mind közegészségügyi szempontból szabályozásra szorul.

Magyarországon ez a nagy horderejű kérdés eddig egységesen szabályozva nincs. Ezért részben az eljárás egyöntetőségének biztosítása végett, részben pedig abból a célból, hogy a társadalmi életben e kérdés rendezésével kapcsolatban megnyilvánuló újabb irányoknak az erkölcsrendészeti és közegészségügyi szempontokkal összeegyeztethető kívánalmait, főként pedig a nővédelem nemes szempontja a lehetőség keretei között mindjobban érvényesíthetők legyenek: a keresetszerű kéjelgés ügyét és az azzal kapcsolatos kérdéseket az ország egész területére kiterjedő hatállyal következőképpen szabályozom, illetve ebben az ügyben érdekelt népjóléti és munkaügyi és kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértetően következőket rendelem:

I. A kéjnéőről.

1. §. Kéjelgést keresetszerűen csak az a nő (kéjnéő) űzhet, aki magát a rendőrhatalóságnál a kéjnéőről vezetett nyilvántartásba bejegyezteti és ezzel kapcsolatban magát hatósági rendszeres kötelező orvosi vizsgálatnak aláveti.

A kéjelgést keresetszerűen bejegyzés nélkül űzni tilos. Aki ezt teszi: titkos kéjnéő.

2. §. Kéjnéőnek csakis oly önként jelentkező, magyar honos nő jegyezhető be, akit a bejegyzést megelőzően az illetékes rendőrhatalóságnál megejtett, lehetőleg vérvizsgálatra is kiterjedő orvosi vizsgálat egészségesnek talált és aki személyazonosságát és személyi adatait (kor, illetőség, stb.) fényképpel is ellátott megfelelő hiteles okmányokkal igazolni tudja.

3. §. Kiskorú bejegyzése előtt a rendőrhatalóság köteles a kiskorú atyját, esetleg más legközelebbi családtagjait meghallgatni. A kiskorú bejegyzésének megtörténtéről az illetékes gámhatóságot is értesíteni kell.

4. §. Kényszer-bejegyzésnek helye nincs.

5. §. Nem jegyezhető be kéjnéőnek, egyéb feltételek igazolása esetén sem:

1. aki 18. életévét még nem töltötte be;
2. nemileg érintetlen;
3. áldott állapotban van;
4. fertőző betegségben szenved;
5. nyilvánvalóan gyengeelméjű;
6. idült alkoholistája vagy részegeskedő;
7. vagyon és testi épség elleni büntetett vagy vétség miatt büntetve volt;
8. rovtomultú vagy közveszélyes munkakerülő egyénnel összeköttetést tart fenn, vagy ilyennel közös háztartásban él;
9. állandó viszonyt tart fenn olyan férfivel, akinek családja van;
10. férjnel van;
11. gyermeke van és azzal közös lakásban lakik.

6. §. A kéjnéő bejegyzésének elrendelése, vagy megtagadása kizárólag a rendőrhatalóság vezetőjének vagy helyettesének ügykörébe tartozik.

Az illetékes rendőrhatalóság vezetője, vagy helyettese köteles a bejegyzés végett jelentkező nőt lépésének súlyos következményeire jóakaratólag figyelmeztetni és őt ebbeli szándékáról lebeszélni. Alapos vizsgálat tárgyává kell tennie azt is, hogy a jelentkező nem áll-e valaki

csábításának vagy kényszerének hatása alatt. Amennyiben megállapítható, hogy nyomor, vagy munkahiány kényszeríti az illetőt a jelentkezésre, törekedni kell ez okokat megszüntetni.

A rendőrhatóság ebbeli munkájának sikere érdekében az ily célra alkalmas társadalmi egyesületek, valamint az állami munkaközvetítő hivatal közreműködését mindenkor vegye igénybe. A 18 éven aluli jelentkező elutasításával egyidejűleg erről a törvényes képviselőt, a gyámhatóságot, valamint a fiatalok felügyelő hatóságát is értesíteni kell.

7. §. A bejegyzés csak akkor rendelhető el, ha minden erkölcsi eszköz igénybevétele mellett sem sikerül a jelentkezőt szándékáról lebeszélni, tisztességes útra téríteni és a jelentkező különben az előírt feltételeknek megfelelni.

Egyébként a rendőrhatóság vezetője, vagy helyettese szabad mérlegeléssel dönt a bejegyzés kérdésében.

A bejegyzés elrendelése esetén a kéjné okmányait letétbe kell venni s a kilépésig meg kell őrizni.

A kérés megtagadása esetén pedig utasítani kell a jelentkezőt arra, hogy 8 napon belül rendes keresetforrást szerezzen. A kérésével elutasítottnak magatartását ez időn belül, de szükséghez képest azon túl is, a rendőrhatóság figyelemmel kíséri. Ha a kéjné az utasításnak szándékosan nem tesz eleget és ezt ki is jelenti, ellene, mint közveszélyes munkakerülő ellen kell eljárni.

8. §. A bejegyzésről a kéjné igazolványt kap, amelyet a rendőrhatóság indokolt esetben visszavonhat és a kéjné a nyilvántartásból bármikor törölheti. Ha az 5. szakasz 3–11. pontjaiban felsorolt esetek valamelyike több merülne fel, a kéjné-igazolvány visszavonása kötelező. A kéjné is bármikor jogosult kilépni a bejegyzett kéjnék sorából, okmányait azonban csak akkor kapja vissza, illetve nyilvántartásból csak akkor törlik, ha előzetesen orvosi vizsgálaton ment keresztül.

9. §. Azt a nőt, akinél akár a bejegyzés előtt, akár a bejegyzés tartama alatt (a kilépés előtt) az orvosi vizsgálat nemi betegséget állapított meg, kötelező gyógykezelésre kórházba kell utalni.

10. §. Valakit arra csábítani, rábeszélni vagy kényszeríteni, hogy kéjné legyen, vagy magát kéjnének bejegyeztesse, abban az esetben is tilos, ha a cselekményt nem önérdékből követik el.

11. §. Kéjnének kéjelgés céljából való minden olyan közvetítése, amely e rendelet rendelkezésével ellenkezik, tilos.

12. §. Fertőző nemi beteg kéjnének (bejegyzett vagy titkos kéjnének), továbbá fertőző nemi beteg férfinek kéjnével nemileg érintkezni tilos.

13. §. A rendőrhatóság a nemi betegségek terjedésének meggátlása végett köteles a titkos kéjelgésen ért nő és a vele talált férfi egészségi állapotáról meggyőződést szerezni. E célból a kéjelgésen ért nő és férfi kellő igazoltatásuk után kötelesek minden külön felhívás nélkül 48 órán belül a hely szerint illetékes I. fokú rendőrhatóságnál egészségi állapotukat vagy hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolni, vagy magukat rendőrhatósági orvosi vizsgálatnak alávetni.

Aki ebbeli kötelezettségének az előírt határidőn belül igazolatlanul eleget nem tesz, e rendelet 59. §-a alapján büntetendő kihágást követ el s ezenfelül azt hatósági orvosi vizsgálatra elő kell állítani. Amennyiben akár a hatósági orvosi bizonyítvány, akár pedig a rendőrhatósági orvosi vizsgálat fertőző nemi betegséget állapít meg, a hatóságnak az illetőnek kötelező orvosi gyógykezelését és annak igazolását vagy esetleg kórházba utalását kell elrendelnie. A titkos kéjné ellen minden esetben, az e rendelet 12. §-ának esetében pedig a vele talált nemi beteg férfi ellen is a rendőri büntető eljárást meg kell indítani.

E szakasz rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni abban az esetben is, ha a kéjelgés ugyan bejegyzett kéjnével történt, de olyan helyen, ahol ez a rendelet szerint nincs megengedve.

14. §. Kéjné csak azokban az utcákban lakhat, amelyeket erre a célra az illetékes elsőfokú rendőrhatóság a helyhatóság hozzájárulásával kijelöl. Ha a rendőrhatóság és a helyhatóság közt nem jön létre megegyezés, a belügyminiszter dönt.

15. §. A hatóságok kötelesek a kéjnék lakására használható utcákat (helyeket) e rendelet életbelépésétől számított egy év alatt kijelölni és e megállapításokat a viszonyok változásának figyelembevételével időnként, legfeljebb minden évben rendszeresen felülvizsgálni.

16. §. Templommal, iskolával vagy más közcélú intézménnyel és közhivatalokkal ugyanegy utcában kéjñő nem lakhatik. Kivételesen megengedhető, hogy ugyanabban, vagy a szomszédos utcában, de mindenesetre az említett közintézményektől 300 méternél távolabb fekvő házban is lakhassék kéjñő, ha az a hatóságok megítélése szerint erkölcsrendészeti szempontból nem jár hátránnyal.

17. §. A helyi viszonyok figyelembevételével a rendőrhatalóság állapítja meg, hogy egy utcában, vagy házban hány kéjñő lakhatik.

A kéjñők kötelesek minden lakásváltozást 24 óra alatt a rendőrhatalóság erkölcsrendészeti nyilvántartásánál is bejelenteni.

Ha valamely kéjñő otthlakása ellen erkölcsrendészeti szempontból utóbb merül fel kifogás, a rendőrhatalóságnak joga van a kéjñőt a lakásból azonnal eltávolítani.

18. §. Ha olyan utcában, ahol egy, vagy több kéjñő lakik, utólag templom, iskola vagy más közcélú intézmény, illetőleg közhivatal létesül és a kéjñő otthlakása a 16. §. szerint nem engedhető meg, azokat onnan a lakbérleti szabályrendeletben megállapított felmondási idő figyelembevételével el kell távolítani.

19. §. A kéjñő lakását látogatók fogadására csak abban az esetben használhatja, ha azt a rendőrhatalóság az erkölcsrendészeti szempontból szükséges kikötések mellett engedélyezi. Ha a kéjñő főbérő és az általa lakott házban 18 éven aluli gyermekek nem laknak, a rendőrhatalóság a megejtendő helyszíni szemle eredményéhez képest, amennyiben a háztulajdonos írásbeli nyilatkozatban szintén hozzájárul, engedélyt adhat a kéjñőnek arra, hogy lakásán is fogadhasson látogatót.

20. §. A kéjñőnek egyszerre csak egy látogatót szabad fogadnia. Látogatójával zene mellett dorbézolni, vele szeszes italokat fogyasztani tilos.

21. §. A kéjñő, mint főbérő, lakásán sem nő, sem férfi albérőt nem tarthat. Kiszolgáló gyanánt csak 40 éven felüli nőt lehet alkalmazni.

22. §. Lakbér fejében a kéjñőtől a helyi viszonyoknak megfelelő átlagos béren felül 30 százaléknál többet követelni vagy elfogadni tilos.

23. §. Tilos a háztulajdonosnak, illetve a főbérőnek a kéjñőt bárminő szolgáltatás igénybevételére kényszeríteni vagy az igénybevett szolgáltatásokért a szokásos díjnál többet követelni vagy elfogadni.

24. §. A főbérő a kéjñő-albérő keresetéből semminemű címen nem követelhet részese-dést, tőle ajándékot nem igényelhet, sem el nem fogadhat, neki kölcsönt nem nyújthat, nem hitelezhet, neki semmit el nem adhat, tőle nem vásárolhat vagy vásárlást nem közvetíthet.

25. §. Kējñők csakis a rendőrhatalóság által a helyi hatóság meghallgatása után a helyi viszonyok figyelembevételével időnként kijelölt utcákon és meghatározott időben jelenhetnek meg. A rendőrhatalóságnak jogában áll a kéjñők bizonyos utcákon vagy egyéb nyilvános helyen való megjelenését erkölcsrendészeti szempontból indokolt esetekben egyáltalában meg is tiltani.

26. §. A kéjñő szolgálatának díja a kéjñő és látogatója között szabad egyezkedés tárgya.

27. §. Tilos a kéjñőnek:

1. bárhol a jó ízlést sértő módon viselkedni, trágár kifejezést használni, káromkodni, leittasodni, látogatókat ablakból vagy utcán integetéssel, avagy egyébként hívogatni, becsalogatni, illetve feltűnő viselkedéssel a közfigyelmet magára vonni;

2. az utcákon – amennyiben az ott tartózkodás meg van engedve –, akár egyedül, akár többemagával ácsorogni;

3. látogatóul 18 éven aluli fiatakorút fogadni;

4. tudva nős férjével állandó viszonyt folytatni;

5. oly férjével folytatni viszonyt, aki vele kitartatja magát;

6. rovottmultú, közveszélyes munkakerülők társaságában tartózkodni, ilyenekkel összeköttetést tartani fenn vagy ily egyénnel közös háztartásban élni;

7. orvosi rendelvény nélkül kábítószeret (kokaint, morfiomot, ópiumot stb.) szedni és magánál tartani.

II. A bordélyházakról.

28. §. E rendelet életbelépése után újabb bordélyengedély ki nem adható. A még meglevő engedélyeket pedig kötelesek az illetékes rendőrhatóságok 1928. évi május hó 1-ig, amely időpontban minden ily engedély hatályát veszti, visszavonni.

III. A találkahelyekről.

29. §. Kétféle találkahely engedélyezhető, ú. m.: 1. magán, 2. vagy nyilvános találkahely.

30. §. A rendőrhatóság magántalálkahely engedélyt, amely személyre szól és át nem ruházható, a háztulajdonos beleegyező nyilatkozata alapján az e célra alkalmasnak talált lakásra olyan magyar honos, büntetlen előéletű, 30 évet meghaladott önjogú nőnek adhat, aki megbízhatónak látszik arra, hogy e rendelet rendelkezései ellen nem vét és a találkahelyen a rendet biztosítani tudja. Az engedélyezésnél figyelembe kell venni e rendelet 16. §-át is.

31. §. Magántalálkahelyekre a kávéházak mindenkor zárórendekezései irányadók. E helyeken a kéjnének és látogatójának ételt és italokat nem szabad kiszolgáltatni, sem azok szeszesitalokat és kábítószereket oda nem hozhatnak magukkal. E helyeken mindennemű hangos mulatozás, bármilyen ének vagy zene tilos. E tilalmak megtartásáért elsősorban az engedélyes felelős.

32. §. A szobák használata kizárólag bejegyzett és az orvosi vizsgálat megtörténtét igazoló kéjnök számára engedhető meg. Egy szobában ugyanabban az időben csak egy pár tartózkodhatik. Minden ágyat használat előtt előzőleg nem használt, tiszta ágyszatokkal kell ellátni. A hatóságilag előírt fertőzést gátló és tisztálkodáshoz szükséges szerezket és eszközöket minden szobában kellő mennyiségben el kell helyezni, de azok használatáért külön díjat szedni nem szabad. Ezeknek a szerezketek a használata minden esetben kötelező.

33. §. A szoba használati díját a rendőrhatóság állapítja meg és az mindenkor csak a látogatótól követelhető. A kéjnőtől az engedélyes nő semmi címen nem követelhet semmit, vele semminemű elszámolási viszonyban nem lehet. Részére élelmezést, lakást adni, kölcsönt nyújtani, tőle bármit vásárolni, neki bármit eladni, vagy ily ügyleteket közvetíteni tilos.

34. §. A magántalálkahelyen kiszolgálásra csakis 40. életévét már betöltött, büntetlen előéletű nő alkalmazható.

35. §. Nyilvános találkahely engedély csakis olyan házra adható, amelyben az engedélyesen és háznépén kívül más lakó nincsen és a ház fekvése e rendelet 16. §-ában foglalt feltételeknek megfelel. A rendőrhatóság az engedély megadása előtt a hely tekintetében a helyhatóságot meghallgatja.

36. §. Nyilvános találkahely és szállodai iparüzem ugyanegy házban nem tartható fenn.

Nyilvános találkahelyet csak olyan külső elnevezéssel szabad ellátni, amelyet a rendőrhatóság előzetesen engedélyezett.

37. §. A személyre szóló és át nem ruházható engedély csakis olyan büntetlen előéletű, 30 évnél idősebb, önjogú magyar honos egyénnek adható, aki elég vagyonnal rendelkezik a találkahely fenntartására, és megbízhatónak látszik arra, hogy a rendelet rendelkezései ellen nem vét és a találkahelyen a rendet biztosítani tudja.

38. §. A szobák használati díját a rendőrhatóság állapítja meg.

A díjazást feltüntető és a rendőrhatóság által láttamozott kartonlapokat, valamint a rendőrhatóság által kifüggesztendőnek megjelölt orvosi utasításokat és egészségügyi figyelmeztetéseket minden szobában jól látható helyen kell kifüggeszteni.

A megállapított díjnál többet követelni tilos.

Minden szobát jól működő, megfelelő helyre irányított biztonsági jelzőcsengővel kell ellátni.

39. §. Köteles az engedélyes gondoskodni arról, hogy a szobák és a bútorok állandóan tiszták, féregmentesek legyenek és a szobák a hatóság által elrendelt fertőzést gátló és a tisztálkodáshoz szükséges szerezketekkel és eszközökkel állandóan el legyenek látva.

Minden ágyat használat előtt tiszta, előzőleg nem használt ágyszatokkal kell ellátni.

40. §. Nyilvános találkahelyre férfivel csakis bejegyzett és az orvosi vizsgálat megtörténtét igazoló kéjnök szabad bebocsátani.

Egy szobába egyszerre csak egy pár bocsátható be.

A használati díj csakis a látogatótól követelhető. Az engedélyesnek vagy alkalmazottainak a kéjnökvel szemben tilos bármily követelést támasztani.

41. §. Nyilvános találkahelyen az igénybevett szoba használati ideje a 12 óra időtartamot nem haladhatja meg.

42. §. Nyilvános találkahelyen kiszolgáló, vagy takarító személy gyanánt csakis 40. életévét már betöltött, büntetlen előéletű férfi vagy nő alkalmazható.

43. §. Az engedélyes köteles – szükség esetén a rendőrhatalóság igénybevételével – gondoskodni arról, hogy a találkahely előtt ennek kapujában vagy udvarában vagy a találkahely közelében a kéjnök ne ácsorogjanak, feltűnő módon ne viselkedjenek.

44. §. Megengedheti a rendőrhatalóság, hogy nyilvános találkahelyen egy, esetleg két várószoba rendeztessék be, de ezek csakis a kávéházakra vonatkozó mindenkori záróráig tarthatók nyitva.

A várószobákat csakis a legegyszerűbb és legszükségesebb bútorokkal lehet berendezni. Különösebb kényelmi célt szolgáló bútorokat vagy díszesebb tárgyakat (pl. pamlag, párnázott karosszék, tükör, képek, szőnyeg stb.) oda beállítani nem szabad. A rendőrhatalóság indokolt esetben a várószobák bezárását elrendelheti.

45. §. Sem a nyilvános, sem a magántalálkahelyre ittás embert bebocsátani és e helyeken ételt, vagy italokat kiszolgáltatni, oda ilyeneket avagy kábítószereket vinni nem szabad; ott mindennemű mulatozás avagy bármiféle ének vagy zene tilos. Találkahelyeken a kéjnök csak utcai ruhában tartózkodhatnak, illetve a várószobákban vagy folyosókon csak ily ruhában jelenhetnek meg.

IV. Szállodákról, fürdőkről.

46. §. Szállodákban és fürdőkben tilos a keresetszerű kéjelgésre helyet adni.

47. §. Az erkölcsrendészeti szempontból alapos gyanú alá eső szállodákat és fürdőket szigorított ellenőrzés alatt kell tartani éppúgy, mint mindazokat a nyilvános étkező helyiségeket, ahol szeszesitalokat helyben való fogyasztásra kiszolgálják. (1921: IV. törvénycikk 30. §., 94.453/1921. B. M. számú rendelet¹⁵⁷ 5., 12. §-ai.) Ez utóbbi helyeken, valamint a szállodákban, amennyiben a vendégeket kiszolgáló vagy azokkal érintkező egyes női alkalmazottak ellen oly tények merülnek fel, amelyekre a titkos kéjelgés vagy fertőző nemi betegség gyanúja alapítható, a rendőrhatalóság az illető női alkalmazottakat hatályosabb ellenőrzés céljából kötelezőleg felhívhatja arra, hogy egészségi állapotukat záros határidőn belül hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolják.

Aki ebbeli kötelezettségének az előírt határidőn belül igazolatlanul eleget nem tesz, azzal szemben az e rendelet 13. §-ában meghatározott eljárást kell megfelelően alkalmazni.

A szállodákban és a fentebb említett nyilvános étkezőhelyiségekben kiszolgáló női alkalmazottak korhatárának megállapításáról és foglalkoztatásuknak korlátozásáról külön rendelet fog intézkedni.

V. Kávéházakról és vendéglőről.

48. §. A rendőrhatalóság a kéjnöknek nyilvános étkezőhelyeken való megjelenését egyes vendéglőkre, kávéházakra stb. korlátozhatja.

Ezeken a helyeken a kéjnök kötelesek a feltűnő viselkedéstől, a férfiak csábításától, hangos mulatozástól stb. tartózkodni.

157 B[elügyi]. K[özlöny]. 1921. évf. 2127. lapon. [Ez a lábjegyzet az eredeti közlöny cikk 1. lábjegyzete.]

VI. A kéjnök orvosi vizsgálatáról és a találkahelyek orvosi ellenőrzéséről.

49. §. Minden bejegyzett kéjnök köteles hetenként legalább kétszer az e célból kijelölt helyen és időben hatósági orvosi vizsgálatra tiszta testtel, tiszta fehérneműben megjelenni és az orvosi utasításnak megfelelni. Kórházba utalás esetében azonnal – amennyiben pedig helyben kórház nincs, a más helyen kijelölt kórházban – köteles a rendőrhatalóság által megállapítandó legrovidebb időn belül jelentkezni és magát mindenben az előírt gyógy módnak alávetni.

A rendőrhatalóság által beutalt kéjnöknek vagy titkos kéjnöknek, illetőleg a 13. §. alapján kórházba utalt férfinek szabályszerű elbocsátás nélkül tilos a kórházból távoznia, illetőleg a kórházi kezelés alól magát kivonnia. A beutaltak a kórházi szabályokat kötelesek pontosan megtartani.

Az orvosi vizsgálatokat a kinevezett m[agyar]. kir[ályi]. állami rendőrorvos, ahol ilyen nincs, a helybenlakó illetékes hatósági tisztiorvos avagy az ezzel a feladattal megbízandó városi, községi vagy körorvos végzi.

Az orvosi vizsgálatért a kéjnőtől díjat sem követelni, sem elfogadni nem szabad. Olyan helyeken, ahol a vizsgálatot nem kinevezett rendőrorvos végzi és a vizsgálatok száma méltányossá teszi, a vizsgálatokat teljesítő orvosok részére megfelelő díjátalányról az alkalmazó önkormányzati hatóság szabályrendelettel gondoskodik.

A vizsgálatokhoz szükséges műszerek beszerzésének költségét ott, ahol a vizsgálatokat rendőrorvos teljesíti, az állami rendőrség, egyéb helyeken pedig az érdekelt város vagy község viseli.

50. §. Beteg kéjnököt a vizsgáló orvosnak még díjtalanul sem szabad kezelni, kivéve, ha a lakóhelyen más orvos nincs.

51. §. Az illetékes rendőrorvos, illetőleg a kéjnök vizsgálatával megbízott hatósági tisztiorvos avagy városi, községi, körorvos és a rendőrhatalóság vezetője vagy annak megbízottja köteles mind a magán-, mind a nyilvános találkahelyeket, valamint az engedélyezett kéjnökölakásokat közegészségügyi és köztisztasági szempontból kéthetenként együttesen megvizsgálni. A vizsgálatnak a rendelet pontos megtartásának ellenőrzésére is ki kell terjednie.

A vizsgálatért az engedélyes szobánként az állami rendőrség működése területén a belügyminiszter által, egyéb helyeken pedig törvényhatósági szabályrendeletben megállapítandó díjat köteles az illetékes hatóság pénztárába befizetni, amely azt a vizsgálatot teljesítő részére az előírás szerint kiutalja.

Ha az engedélyes e kötelességének eleget nem tesz, engedélyét vissza kell vonni.

VII. A kéjnötelepekről.

52. §. A rendőrhatalóság a városokban hely tekintetében a városi tanáccsal egyetértően, nézeteltérés esetén pedig a belügyminiszter döntése alapján engedélyt adhat arra, hogy egyes házak kizárólag kéjnök lakásául jelöltessenek ki. Ilyen házban csak olyan kéjnök bérelhet lakást és lakhat, aki önálló háztartást vezet. Minden lakást úgy kell berendezni, hogy önálló háztartás vezetésére alkalmas legyen. Minden kéjnök csak mint főbérelő lakhat ilyen házban és háztartásában 40 évesnél fiatalabb személy sem cseléd, sem rokon, sem bármely más minőségben nem lakhat. Albérlők ilyen házban egyáltalában nem lakhatnak. A kéjnökön kívül csakis a házfelügyelő lakhat az ilyen házban. Házfelügyelőként csakis olyan egyén alkalmazható, aki mind maga, mind a háztartásában élő személyek mindegyike 40. életévét meghaladta és sem kerítésért, sem testi épség ellen vagy nyereségvágyból eredő büntetért vagy vétségért avagy közveszélyes munkakerülésért még nem volt büntetve, vagy ily címen ellene eljárás nincs folyamatban.

53. §. A rendőrhatalóság mind a találkahelyre, mind a kéjnötelepre vonatkozó engedélyt a helyhatóság kívánságára, vagy anélkül is bármikor visszavonhatja, ha ezt erkölcsrendészeti szempontból indokoltnak találja. Az engedély visszavonása címén semminemű kártérítési igényt nem lehet támasztani.

VIII. A titkos kéjनोंkról.

54. §. A rendőrhatalóság köteles olyan helyeket, amelyek annak az alapos gyanúja alatt állanak, hogy ott titkos kéjनोंk szoktak megfordulni, szigorított ellenőrzés alatt tartani. A rendes keresetforrás nélkül levő azokat a nőket, akik keresetszerű (üzletszerű) titkos kéjnelgással alaposan gyanúsíthatók, előállításuk esetében a rendőrhatalóság vezetője vagy helyettese mindenekelőtt orvossal megvizsgáltatja és nemi betegség esetében a nemi betegek kórházába szállíttatja. Olyan nők ellen pedig, kik rendes keresetet folytatni nem akarnak és magukat üzletszerű titkos kéjnelgással tartják fenn, az 1913: XXI. t.-c. alapján kell eljárni.

55. §. A titkos kéjnelgással alaposan gyanúsítható azt a nőt, aki magát az elrendelt orvosi vizsgálatnak nem veti alá vagy ellenszegül, azonnal kórházba kell utalni.

IX. A titkos találkahelyekről.

56. §. A rendőrhatalóságok kötelesek szigorú ellenőrzés alatt tartani azokat a helyeket, amelyekről alaposan gyanúsítható, hogy ott az üzletszerű titkos kéjnelgésre alkalmat és helyet adnak és köteles a keresetszerű titkos kéjnelgést minden megengedhető törvényes eszközzel megakadályozni. Az ily titkos találkahelyek fenntartója és a keresetszerű titkos kéjनोंk ellen, amennyiben rendes keresetforrásuk nincs, e rendelet alapján és ezenkívül az 1913: XXI. t.-c. alapján is el kell járni.

X. Hirdetési tilalom.

57. §. Tilos kéjnelgés céljából a kéjनोंnek magát, a találkahely engedélyesnek találkahelyét avagy bárkinek a lakását akár nyilvánosan, akár burkoltan hirdetni.

XI. Hatóságok.

58. §. Erkölcsrendészeti ügyekben – az erkölcsrendészeti központi hatóságon kívül – a következő hatóságok jogosultak eljárni:

Elsőfokon:

- a) kis- és nagyközségekben a járási főszolgabíró;
- b) városokban és oly községekben, ahol a m[agyar]. kir[ályi]. állami rendőrkapitányság avagy önálló kirendeltség működik, a rendőrkapitányság, illetve a kirendeltség vezetője;
- c) Budapesten a rendőrfőkapitány.

Másodfokon:

- a) kis- és nagyközségekben az alispán;
- b) városokban és olyan községekben, ahol a m[agyar]. kir[ályi]. állami rendőrkapitányság vagy önálló kirendeltség működik, a m[agyar]. kir[ályi]. állami rendőrség kerületi főkapitánya;
- c) Budapesten a m[agyar]. kir[ályi]. belügyminiszter.

Harmadfokon:

a m[agyar]. kir[ályi]. belügyminiszter.

XII. Büntető rendelkezések.

59. §. Azt, aki ennek a rendeletnek a kéjनोंkre vonatkozó rendelkezései ellen vét, az 1879: XL. t.-c. 81. §-a alapján kell büntetni.

Aki az ebben a rendeletben foglalt egyéb rendőri rendelkezések vagy tilalmak bármelyikét megszegi avagy azok megszegésében bármi módon közreműködik, kihágást követ el és őt, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, 15 napig terjedhető elzárással és 80 pengőig terjedhető pénzbüntetéssel kell büntetni.

E rendelet 12. §-a esetében a büntetés kiszabásának csak abban az esetben lehet helye, ha a cselekmény elkövetője betegségéről tudott, vagy arról tudnia kellett volna.

E kihágások miatt az eljárás a közigazgatási hatóságok, mint rendőri büntetőbírószágok, a m[agyar]. kir[ályi]. állami rendőrség működési területén pedig az államrendőrség hatáskörébe tartozik.

60. §. A prostitúciót tárgyaló rendeletek és szabályrendeletek hatályukat veszítik, kivéve a bordélyházakra vonatkozó rendelkezéseket, amelyek átmenetileg legkésőbb 1928. május 1-ig érvényben maradnak.

Az önkormányzati testületek kötelesek e rendelet értelmében, a helyi viszonyok figyelembevételével, legkésőbb 1928. évi január hó 1-ig szabályrendeletben szabályozni mindazokat a kérdéseket, amelyeket e rendelet az ő hatáskörükbe utal.

Ez a rendelet a kihirdetését¹⁵⁸ követő 8-ik napon lép életbe.

Budapesten, 1927. évi február hó 18-án.

Dr. Scitovszky Béla s. k.,
m[agyar]. kir[ályi]. belügyminiszter.

Belügyi Közlöny, 1927. március 3. 375–382. p.

10.

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának szabályrendelete a kéjnök orvosi vizsgálatáról és a találkahelyek orvosi ellenőrzéséről

Kaposvár, 1931. november 3.

106. k[öz]gy[ülési]. 3588/3–1931. szám.

S z a b á l y r e n d e l e t

a kéjnök orvosi vizsgálatáról és a találkahelyek orvosi ellenőrzéséről.

1. §.

Minden bejegyzett kéjnök köteles hetenként legalább kétszer az e célból kijelölt helyen és időben hatósági orvosi vizsgálatra tiszta testtel, tiszta fehérneműben megjelenni és az orvosi utasításnak megfelelni. A heti vizsgálatok között legalább 3 napi időköznek kell lennie.

2. §.

Az orvosi vizsgálatokat a helyben lakó illetékes hatósági tisztiorvos, vagy az ezzel megbízott községi, illetve körorvos végzi.

3. §.

Az orvosi vizsgálatért a kéjnőtől díjat sem követelni, sem elfogadni nem szabad. A vizsgálatokat teljesítő orvosok részére a községi pénztárból minden egyes kéjnök egyszeri megvizsgálásáért 2 pengő vizsgálati díj jár.

¹⁵⁸ Kihirdettetett a „Budapesti Közlöny”-ben 1927. évi március hó 9-én. [Ez a lábjegyzet az eredeti közlönycikk 2. lábjegyzete.]

4. §.

A vizsgálathoz szükséges műszerek beszerzésének költségét a község viseli.

5. §.

A kéjnök vizsgálatát végző tiszt-, községi-, vagy körorvos a rendőrhatóság vezetőjével, vagy annak megbízottjával köteles mind a magán-, mind a nyilvános találkahelyeket, valamint az engedélyezett kéjnyolakásokat, telepeket közegészségügyi és köztisztasági szempontból kéthetenként együttesen megvizsgálni. A vizsgálatnak az összes vonatkozó rendeletek pontos betartására is ki kell terjednie.

6. §.

A vizsgálatért az engedélyes az első vizsgált szoba után 4 pengőt, minden további szoba után 1–1 pengőt köteles a község pénztárába befizetni. A befolyt díjak felét a vizsgálatot teljesítő orvosnak, felét a rendőrhatóság vezetőjének, vagy megbízottjának kell kiutalni.

7. §.

A vármegyei tisztifőorvos, a prostitúcióra vonatkozó összes egészségügyi rendszabályok betartását, a találkahelyeket és orvosi vizsgálatokat ellenőrzi.

8. §.

E szabályrendelet kormányhatósági jóváhagyás után a kihirdetéstől számított 4 nap múlva lép életbe.

Kelt Somogy vármegye törvényhatósági bizottságának Kaposváron 1931. évi november hó 3-án tartott közgyűlésében.

3432/1–1932. sz.

Stephaich [Pál], alispán.

Ezt a szabályrendeletet a m[agyar]. kir[ályi]. belügyminiszter úr 118.115–1932. szám alatt láttamozta s azután a Hivatalos Lap 1932. évi 8. számában kihirdettem.

Kaposvár, 1932. évi március hó 1.

Alispán helyett:
Báró Weissenbach Iván
v[ár]m.[egyei] főjegyző.

MNL SML XV. 76. Aprónyomtatványok gyűjteménye.

11.

Intelmek egy magánbárcás kéjnök részére adott igazolványból

Szigetvár, 1939.

Óvórendszabályok a ragályos nemi betegségek ellen

1. Olyan férfival, akinek húgycsővéből nyomásra genny vagy nyák ürül, vagy kinek hímtagján piros, vagy fekélyes foltok vannak, vagy akinek homlokán, fején esetleg testének más részén barnás-vörös kiütés látható, vagy ha ajka fekélyes, nem szabad közöszlennie, mert ez feltétlenül fertőzést von maga után.

2. Gyakran kell fürödni langyos vízben (hetenként legalább háromszor), miközben az egész testet szappannal jól le kell mosni.

3. Ezenkívül reggel és este és minden közösülés után is a nemi szervek és ezek környéke langyos vízzel és szappannal jól lemosandók.

4. Minden közösülés után a hüvelyt hüvelyöblítővel (irigator) fekvő helyzetbe ki kell öblíteni. Az öblítéshez egy liter timsós vizet (egy liter vízhez egy kávéskanál nyers timsót véve) vagy kálium hypermangános vizet (a vízben néhány ilyen kristály oldandó fel, amíg a folyadék vörös borszínű lesz) kell használni.

5. A külső és belső nemző részeket kenjék be naponta, de különösen minden közösülés előtt vékonyan borvazelinnel.

6. A száját gyakran öblítsék ki langyos vízzel.

7. Havi tisztulás ideje alatt tartózkodjanak a közösüléstől.

8. Ha a nemzőszervein bármilyen betegséget észlel ne közösüljön, hanem még a rendes vizsgálati napot sem várva be, azonnal jelentkezék a rendőrorvosnál.

MNL SML XV. 76. Aprónyomtatványok gyűjteménye.

Részlet egy magánbárcás kéjű részére 1939-ben kiadott igazolványból. A 7–8. oldalán található intelmek. Nyomtatvány, rajta a szigetvári szolgabírói 1639/3–1942. iktatószáma.

TÖMPE ISTVÁN, SOMOGY VÁRMEGYE ALISPÁNJA (1946–1948)

CSÓTI CSABA

Az 1945–1949 közötti történeti korszakot a hazai köztörténetírás – gyakran nem mentesen ideológiai meghatározottságoztól, a történetírás politikai „hasznosíthatóságától” – nevezte már a népi demokrácia megteremtéséhez vezető út korszakának, a sajátos pártstruktúra miatt koalíciós korszaknak, a pártharcok korának, a „demokrácia mítoszának”,¹ illetve – legújabban – a presztalinizálás korszakának.² Részben a fenti minősítések miatt gyakorivá váltak olyan hely- és néha köztörténetírói megközelítések is, amelyek az egyéni döntéseknek, a döntést hozó személyiségek karakterének jóval szerényebb figyelmet szentelnek, mint más korszakok politikátörténeti vizsgálatait esetén. A személyiség szerepe könnyen elhalványodhat a vizsgált korszak nagyobb rendszerbe, nemzetközi környezetbe,³ a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) „erőterébe” illesztésének igénye miatt.⁴ A vizsgált korszak vonatkozásában – a pártküzdelmek bemutatása és elemzése során – ezért gyakran lehet olyan érzése a történelem iránt érdeklődőnek, mintha az 1945–1949 közötti évek eseményeinek krónikája nem is állna másból, mint a nemzetközi erőterben vergődő magyar politikai szervezetek és az azokat „megjelenítő” politikusok cselekedeteinek determináltságából. Kényszerpályából és sodródásból, vagyis olyasmiből, ami – a ma már létező tudásnak köszönhetően – eleve elrendelt módon vezetett el Magyarországot szovjetizálásához.

Bár egy nemzetközileg elhanyagolható léptékű ország esetében sok igazság van a kényeserek erejében, ezen keresztül pedig az egyéni cselekedetek korlátozottságában, valójában a kor embere nagyon is fontosnak és jelentősnek érezte saját egyéni cselekedeteinek vagy mások egyéni döntéseinek a következményeit. Áttételesen a II. világháborút követő magyarországi évek eseményeire, az akkor tevékenykedő egyének cselekedeteire is igaz az, amit Czeslaw Milos így fogalmazott meg: „A sztálinizmust nem csak egyszerűen rákényszerítették a kelet-közép-európai társadalmakra, hanem belülről is építették.”⁵ Vagyis, a pártharcok korának gyakran képmutató, hangzatos szövegeinek a háttéralkuk világával való összekapcsolódása nem pusztán a külső kényszer szülte cselekedet volt, hanem nagyon is függött a közéleti szereplők hajlamaitól, képességeitől, legfőképpen pedig attól, amit a politikacsinálásról – részben korábbi, háború előtti tapasztalatok nyomán – gondoltak.

Ha pedig ez a megközelítés, ez a nézőpont (is) fontos a vizsgált korszak elemzése során – miként e tanulmány szerzője gondolja –, akkor a helytörténetírás, a lokális közösségek története esetében talán még markánsabban tárul (és tárható) fel, hogy a politikai döntések sokszor szuverén, máskor konszenzusos módon születtek, és az egyén sorsát befolyásoló, a másik egyén által hozott döntés igenis erősen függött a döntéshozó személyiségétől, adott helyzetben meggyőződésétől, önálló véleményétől.

1 Vö. Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban*. Bp., 2005, (a továbbiakban: Borhi) 52–117. p.

2 Vö. Gyarmati György: *A Rákosi-korszak* Bp., 2011, (a továbbiakban: Gyarmati, 2011.) 29–111. p.

3 A nemzetközi összefüggések egyik összefoglaló munkájaként lásd Borhi.

4 Természetesen a korszakok „névadóit” mindig nagy figyelem övezi, így Rákosi Mátyásról és Kádár Jánosról – utóbbi személyről szinte évente – születtek/születnek a személyiségüket is vizsgáló monográfiák, tanulmányok. Az „első számú vezető” alatti világ tekintetében azonban – a Rákosi-korszakot tekintve teljes egészében – hiányoznak az ilyen munkák. Két kísérlet az e tanulmányban vizsgált korszak egy-egy szimbolikus személyisége önálló tevékenységének, illetve részben életútjának vizsgálatára: Gyarmati György: Péter Gábor fiatalsága, 1906–1945. Kutatási gondok az ÁVH-főnök életrajzána feltárásában. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Budapest, 2002. és Bacsoni Gábor: Péter Gábor és Tömpe András pár(t)viadala. In uo. 79–110. p. (a továbbiakban: Bacsoni). A köztörténeti megközelítés esetében alkalmazott, egyes személyek karakteres, ugyanakkor korrekt értékelése szerepel Borhi László már idézett művében.

5 Idézi: Gyarmati, 2011. Forrásmegjelölés nélkül, a kötet hátsó borítóján.

A pártharcok korának eddigi Somogy megyei történeti irodalmára is rányomta bélyegét a fentiekben vázolt megközelítés hagyománya. Az 1990 előtt született publikációk általában az 1975-ben megjelent – és sokáig megkerülhetetlennek számító – *Parlamenti és pártharcok Magyarországon* című, pontosan adatolt, ám úgynevezett „pártszerűen” megírt országos vonatkozású munkát tekintette vezérfonalnak.⁶ Ezeknek, az eseménytörténetre nagy hangsúlyt fektető munkáknak az egyik feltűnő jellemzője volt, hogy a személyiség szerepét mellőzték vagy minimalizálták a történeti elemzések során. Mindennek az országos történetírás esetében – a „közelmúlt” szereplőinek érintettségén túl – az is az egyik oka lehetett, hogy a hivatalos marxista történetírás a személyiségek helyett a nagy folyamatokra, végső soron tehát – bár ezt a szerzők valószínűleg önérzetes marxista történészként utasították volna el – egyfajta szellemtörténetre helyezték a hangsúlyt. Így az e megközelítést követő helyi feldolgozások szerzői számára egyértelmű volt, hogy mind politikai okokból, mind világnézeti okokból „a pártok” és „az eszmék” formálták a történelmet, nem pedig a személyek. Ez a szemlélet, megközelítés ugyanakkor – lokális szinten éppen úgy, mint országos viszonyok között – a pártharcok korszakának vizsgálata esetében 1990 után is erőteljesen megmaradt. Természetesen a publikálási szabadság számos komplett életrajzot is eredményezett, ugyanakkor az eseménytörténeti munkákban, különösen pedig a helytörténeti vonatkozású történeti feldolgozások között, továbbra is a személyiségek értékelésétől való tartózkodást tapasztalhatjuk. Úgy vélem, hogy ebben a történetírói szakma egyfajta „önvédelmét” is látni kell, amely önvédelem az 1990-es években – a kutatás szabadságával óhatatlanul együtt járó – történetírói bulvár, illetve sarlatánság előretérésével szemben nyilvánult meg.

A politikai viszonyok e korszakra jellemző másik, a vizsgálni kívánt témával kapcsolatban nagyon is fontos kérdése a kommunista párt 1945–1948 közötti szerepének értékelése. Az 1990 előtt megjelent Somogy megyei történeti munkák, ismét csak az országos vonatkozású elemzések nyomán, a „Baloldali Blokk küzdelme a népi demokrácia megteremtéséért” koncepciót követve születtek meg. Ezeknek a vállaltan pártszerű írásoknak a szakmailag legalaposabb, tehát adatolását tekintve ma is kitűnően használható munkái voltak Andrassy Antal tanulmányai.⁷

A „pártos történetírásra” mintegy válaszul, az 1990 utáni munkák alapvetően arra fókuszáltak, hogy a kommunisták politikai tevékenységét, mint a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett diktatúrához vezető utat mutassák be. Ez a megközelítés, miközben a „végeredményt tekintve” tagadhatatlanul pontos, nem egyszer nehezíti egyes politikai szereplők tevékenységének bemutatását, még inkább – különösen, ha az illető kommunista politikus később szembefordult pártja politikájával, esetleg magával az egész szocialista társadalmi renddel – értékelését. Ráadásul a történeti irodalomban, különösen pedig a történeti kérdéseket megjelenítő médiumokban mindezek hatására erőteljesen az a kép kanonizálódott, hogy az alapvetően antidemokratikus törekvésű kommunisták álltak szemben ezekben az években a demokratikus elkötelezettségű Független Kisgazdapárttal (FKgP), illetve később a koalíción kívüli ún. polgári pártokkal. Természetesen a Magyar Kommunista Párt (MKP) tevékenysége és általában a Baloldali Blokk világmegforgató, ellenségkereső szemléletében megjelenő egyeduralmi törekvések nyilvánvalóak, és részben nyilvánvalóak voltak már a kortársak számára is. Álláspontom szerint azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a hatalomért való harc, a konszenzuskeresés hiánya alapvető jellemzője volt e korszak pártküzdelmeinek, és nem csak Magyarországon.

6 Balogh Sándor: *Parlamenti és Pártharcok Magyarországon*. Bp., 1975. Az 1997 előtt megjelent somogyi és dél-dunántúli vonatkozású történeti munkák szakirodalmi jegyzékét irodalomjegyzékében közli: Szántó László: A pártok harca a hatalomért. Az 1945. és az 1947. évi választások Somogyban. (Első közlemény.) In Szili Ferenc (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 28*. Kaposvár, 1997, Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML), 267–307. (a továbbiakban: Szántó, 1997.)

7 Andrassy Antal: A somogyi kommunisták harca a felszabadulás után. *Útközben*, 1967/1.–1970/4. sz. és uő: Az MKP tevékenysége és az 1945-ös választás Somogyban. In Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 2*. Kaposvár, 1971, SML, 271–307. p.

A kor demokrácia-felfogása a szélesebb választójogra alapozott többségi (uralmi) képviselői demokrácia elve volt. A kommunista kizárólagos hatalmi törekvésekhez képest persze ez is óriási lehetőségeket rejtett (volna) magában, mindez azonban nem feledtetheti el azt a tényt, hogy a Horthy-korszak autoriter, erőteljesen korlátozott demokráciájában szocializálódott közéleti személyiségek számára a politikai hatalom által uralt közigazgatás elfogadható volt. Az ehhez kapcsolódó döntéseket ezért a „természetesség” érzésével hozhatták meg.

A „népi demokrácia” meghirdetése persze ehhez képest is radikális beszédmódváltást hozott és körülbelül arra utalt, hogy növelni kell a közvetlen demokrácia szerepét a közvetlenül működő demokratikus rendszeren belül. (Így aztán nem csoda, hogy eleinte a sokféle „népi szerv” – bizottságok és szövetségek, szakszervezetek stb. – is a választásokon induló pártokkal egyenlő politikai beleszólást követelt magának.)

Ha az 1945–1947. évi újságokat fellapozzuk, meghallgatjuk a korabeli rádióbeszédeket, illetve szemügyre vesszük a pártközi értekezletek döntéseit, valamint a helyi nemzeti bizottságok jegyzőkönyveit, akkor azt tapasztaljuk, hogy a népi demokrácia minden párt számára minimumkövetelmény volt. Ezen, a később sokféle tartalommal bővülő, lényegében rugalmassá vált értelmezési hatású kifejezésen minden, önmagát „demokratikusnak” tekintő párt a politikában a nagyobb társadalmi részvételt értette – nem elhanyagolható módon ettől remélve saját tömegerejének növekedését, végső soron a többségi választási elv alapján történő uralomra jutását.⁸ Ezért az egykori politikusok, közszereplők, párttagok stb. számára a politika, mint „harc”, teljesen természetes és magától értetődő felfogás volt. „A párt” meghatározó szerepe pedig minden párttag számára, saját politikai térfelén tekintély volt. Mi sem szemlélteti ezt jobban, mint a Tömpe István „kommunista alispánságát” megakadályozni igyekvő Vidovics Ferenc⁹ kiszagdapárti somogyi főispán visszaemlékezése, mely szerint „1945 márciusában pártom Somogy vármegyébe, Kaposvárra rendelt főispánnak, a [1945] november 4-ei választásokon pedig képviselői mandátumot kaptam”.¹⁰ Vagyis 1946 márciusában a kommunista párt alispáni pozíciófoglalása ellen küzdő Vidovics lényegében véve éppen annak az egyezkedéses hatalmi pártpolitikának köszönhette kinevezését, mely hatalmi logikát az összes, koalícióban

8 A népi demokrácia létrejött rendszerét néhány évvel később, 1949. január 16-án definiálta Rákosi Mátyás a *Szabad Nép* oldalain, amikor *A népi demokrácia néhány problémája* című cikkében a népi demokráciát a proletárdiktatúrával azonosította.

9 Vidovics Ferenc (1900–1976) kiszagda politikus, újságíró. Somogy megyei tevékenységének elemző bemutatása külön tanulmányt érdemelne. Balatonendrén született, elkötelezett katolikus család gyermekeként. Piarista, premontrei és jezsuita kollégiumokban tanult, Kalocsán érettségizett. Ezt követően a kalocsai Hittudományi Főiskolán, később a Pázmány Péter Tudományegyetemen és Münchenben tanult, majd bölcsész és teológus végzettséget szerzett. (Más források szerint azonban csak tanítóképzőt végzett – 1924-ben.) Önvallomása szerint már 1918-ban belépett a Kiszagdapártba. Nagyatádi Szabó István halála után – ugyancsak saját bevallása szerint – Gaál Gaszton „köréhez” tartozott. Az 1930-as években Eckhardt Tibor Független Kiszagdapártjában találjuk. 1935-ben és 1939-ben képviselőjelölt Somogyban (sikertelenül), 1940-ben a párt országos főszervezője. Az 1930–1940-es években egyes források szerint főleg Budapesten, a gazdasági életben próbált boldogulni – sikertelenül. (Erről visszaemlékezéseiben maga nem ejtett szót.) Az antifasiszta ellenállásban végzett „munkájáról” szóló információk ellentmondásosak, néhol legendászerűek. 1945 áprilistól több országos tisztséget viselt a Független Kiszagdapártban. Vidovics 1927-től dolgozott újságíróként Somogy megyében és az ország számos településén. Az 1940-es években érzékelhetően hatottak rá a népiségi („völkisch”) gondolatok. A visszafoglalt Máramaros megyében (Máramarosszigeten) 1941–1943 között kiadott lapjában e szememben írt cikkei, illetve zavaros 1940-es évekbeli gazdasági ügyletei, 1946-tól jó alkalmat szolgáltatott politikai lejárataához. Lásd a kommunista *Somogyvármegye* 1946. május 4-i lapszám vezércikkét, majd Vidovics erre adott „választát” a *Kiszagda Somogyi Hírlap* hasábjain 1946. május 7-én. 1946. augusztus 12-én felmentették főispáni pozíciójából. 1947-ben letartóztatták, börtönre és kényszermunkára ítélték. Számos, részben köztörvényes vádat is felhoztak ellene, melyek valóságartalma teljesen ellenőrizetlen. Az 1956-os forradalom napjaiban kiszabadult a börtönből, majd látványosan, a város főterére „bevonulva” tért vissza Kaposvárra, ahol beszédet mondott. Ezt követően elhagyta a megyeszékhelyet. A forradalom leverése után bujkálni kényszerült, saját bevallása szerint 1957 januárjában jutott át Ausztriába. Később több „szabadságharcos” szövetség tagja és tisztségviselője volt, 1976-ban New Yorkban halt meg. Életrajzának forrásai: Vidovics Ferenc: *Elszigeteltségben*. Debrecen, 1991. (a továbbiakban: Vidovics) és MNL SML XIV. 71. Vidovics Ferenc iratai. Történelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>; http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6473&catid=94%3Av&Itemid=67&lang=hu

10 Vidovics, 23. p.

részt vevő párt vallotta és gyakorolta.¹¹ Borhi László szerint a parlament „*hatalma korlátozott volt, az országot a pártközi értekezleten jóváhagyott rendeletek útján kormányozták*”,¹² amely megállapítást a Somogy megyei tapasztalatok alapján azzal egészíteném ki, hogy ezt a „felállást” 1946 júniusáig lényegében komolyabb fenntartások nélkül fogadták el a helyi politikai közösségek tagjai is. Erre utal, hogy Tömpe alispáni hatalomátvételéig, majd az új alispán erőteljes közigazgatási aktivitásának megkezdéséig, a Független Kisgazdapárt felügyelete alatt álló *Somogyi Hírlap*¹³ nyíltan támogatta az államigazgatásban és a közigazgatásban az arányosítási rendszert a nyílt választás helyett, mivel ezzel a módszerrel, legalábbis elméletileg, a Kisgazdapárt befolyását lehetett volna biztosítani.¹⁴

A Kisgazdapárt részéről az első, a szabad választást pártoló erőtlen nyilatkozattételre csak 1947. november 8-án került sor. Tehát akkor, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Tömpe István „sikeresen foglalta el” a közigazgatást az MKP és szövetségesei számára, illetve amikor a Kisgazdapárt országos szinten is már csak árnyéka volt korábbi önmagának. Politikailag „vert helyzetben” így fogalmaztak: „*Az idő halad. Demokráciánknak van már lehetősége arra, hogy gyerekszobás hibáit levesse magáról. Ez is ilyen. Amit követelünk, az a magunk számára is parancs.*”¹⁵ *De elengedhetetlen más pártok számára is ugyanez az elv és az elvnek gyakorlatban való érvényesülése. A nyilatkozatok, amelyek felelős helyekről elhangzottak, hogy a[z] igazgatási apparátusból száműzik a pártpolitikai megítéléseket, jótékonyan és megnyugtatóan hatottak a közvéleményre. A nyilatkozatok azonban nem elégségesek. Elérkezett az ideje annak, hogy az ígéretek beváltassanak.*”¹⁶

A fentiekben bemutatott szellemiségű és a maga korában – a politizálásról való gondolkodást tekintve – természetesnek tekintett politikai küzdelemnek a kimenetelét torzította el végtelenen az a tény, hogy a SZEB szovjet érdekeket szolgáló működése folyamatosan plusz erőforrást és egyre erősebb politikai támogatást biztosított a kommunista párt számára, amit a harc során a kommunisták éppen aktuális ellenfelei – sikertelenül – próbáltak előbb visszaszorítani, később csupán kiegyensúlyozni.

Összefoglalva: a kor politikai cselekedeteinek keretét – pártállástól függetlenül – a hatalmi demokrácia, sőt az irányított demokrácia felfogása „keretezte”. Így az egyes politikai szereplők cselekedeteit célszerűbbnek tűnik e koordinátákon belül értékelni, mintsem utólagos tudásunk birtokában minden cselekedetüket a demokratikus politikai rendszer védelmének vagy éppen az az elleni támadásnak tekinteni.

Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy az 1956–1988 között országos politikai közszereplőként ismerté vált kommunista Tömpe István¹⁷ Somogy megyei alispáni éveit, mint egy lokális hatású politikai személyiség tevékenységének korszakát vegyem szemügyre,

11 A korabeli politikai-közigazgatási rendszer működésének értelmezéséhez lásd Gyarmati György: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. In Feitl István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti kormány*. Bp., 1995, 152–170. p. A Somogy megyei közigazgatási szervezetre a Somogy Megyei Nemzeti Bizottság kiterjeszkedő hatáskörét nagyon pontosan adatolva lásd Leidecker Jenő: A megyei önkormányzat átalakulásának története Somogyban. *Levéltári Szemle*, 1962. 3–4. sz. 128–133. p.

12 Borhi, 90. p.

13 A *Somogyi Hírlap* főszerkesztője – bár a lap fejlécén ez nem szerepelt – Vidovics Ferenc főispán volt. MNL SML XIV. 71. Vidovics Ferenc iratai. Vidovics Ferenc 1946. évi újságíró igazolványán a beosztást egyértelműen feltüntették.

14 Vö. Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. *Századok*, 1996. 3. sz. 497–570. p.

15 Kiemelés tőlem. (Cs. Cs.)

16 Követelés. *Somogyi Hírlap*, 1947. november 8. 1. p.

17 Tömpe István 1948 szeptemberétől, Kádár János belügyminiszter döntése alapján, a Belügyminisztérium Közigazgatási Főosztályának vezetője lett. 1949-től a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott, vezető beosztásokban. 1950 szeptemberétől – minisztériumi beosztását megtartva – az Országos Erdészeti Főigazgatóságot vezette. 1956 decemberében a fegyveres erők miniszter-helyettese, tevékeny részese a megtorlásoknak. 1957–1958-ban a belügyminiszter első helyettese, illetve a Honvédelmi Tanács tagja volt. 1962-től a többször nevet váltott rádiót és televíziót felügyelő szervezet vezetői, elnöki tisztségét töltötte be. 1988-ban halt meg. Életrajzi adataihoz lásd Vass Henrik (főszerk.): *Munkásmozgalom-történeti Lexikon*. Bp., 1976. (Továbbiakban: Munkásmozgalom-történeti Lexikon) MNL SML XXXV. 54. Archivum személyi gyűjtemény. A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok. (a továbbiakban: Archivum személyi gyűjtemény) T/16. Tömpe István.; Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL). 867. fond: Visszaemlékezések, 2/t-32. ó. e.: Tömpe István visszaemlékezése.; Történelmi

a már hivatkozott országos és helyi szakirodalomból ismert események szerepelőjeként. Tanulmányomban azt kívánom bemutatni, hogy Tömpe önálló személyiségként milyen módon viselkedett az 1946–1948 közötti években Somogy megye alispáni pozíciójában. Mennyire volt kezdeményező, mennyiben követte pártjának irányvonalát, mennyiben járult hozzá annak formálásához? Mennyiben volt politikai pragmatista, hogyan kezelte a politikai ellenfelekkel való konfliktusokat, ennek kapcsán mennyiben és mi „múltot rajta” ezekben az években Somogy megye közéletében?

Tömpe szerepének bemutatása során Szántó László 1997-ben és 1998-ban megjelent, a somogyi párharcok korszakát vizsgáló, az eseménytörténetet és a kommunista párt uralomra törését rendkívül pontosan és különösen aprólékos forráselemzéssel bemutató tanulmányaira kívánok támaszkodni. Szántó, megítélésem szerint a fentiekben említett, az 1990-es években megjelenő „történetírói bulvár irodalom” miatt; tanulmányában a pártok küzdelmei során csak óvatosan és eltérő mértékben értékelte az egyes személyiségek cselekedeteit, miközben a pártok politikájáról jóval karakteresebben fogalmazott.¹⁸ Így jelen közlemény bevallott célja, hogy Tömpe egykori tevékenységének vizsgálatával – a személyiség szerepének kiemelésén túl – kiegészítse a Szántó László által bemutatott történeti korszakra vonatkozó helytörténeti ismereteket.

A köztörténetírásban leginkább 1956 utáni tevékenységéről ismert, 1909-ben született Tömpe István, 37 éves korában, 1946. március 10-én, úgynevezett behelyettesítéssel került Somogy megye alispáni székébe. A „behelyettesítés” azt jelentette, hogy az 1945 májusában az alispáni pozíció megürülésével kezdődő, majd november 4-től, a nemzetgyűlési választások óta, a törvényhatósági bizottság „meg nem alakulása” miatt akuttá vált Somogy megyei formális politikai válság véget ért. A válság két, egymástól nem elválasztható problémából állt. Az alispáni pozíciónak a kommunisták általi betöltésének szándéka, illetve a kisgazdák azon sérelme, hogy az 1945. november 4-i választás után elért somogyi elsőprő győzelem ellenére, a megyei törvényhatósági bizottságban lényegében kisebbségbe kerültek a baloldali pártokkal és támogatóikkal szemben.¹⁹ Mindkét probléma oka ugyanaz volt: a kisgazda főispán, aki – alispán híján – befolyásolhatta és befolyásolta is a közigazgatási kart; illetve ellenállt a baloldali kompenzációs törekvéseknek, a megyei törvényhatóság megalakítása kapcsán. A formális válság lezárulása után kezdetét vehette az a közigazgatás feletti hatalomért vívott tényleges pár(t)harc,²⁰ melynek főszereplője a kortársak szerint is egyértelműen Tömpe István volt.

Tömpe tisztviselőcsaládból származott, kereskedelmi érettségit tett, majd kárpitos mesterséget tanult. Kispolgári családi indíttatása ellenére – vagy talán éppen ezért – Vidovics főispán 1946. március 23-án, a megalakult megyegyűlésen, teátrális mozdulattal a népi demokrácia győzelmeként ünnepelte, hogy a „szellérvadék” főispán köszönheti az „iparos származású” alispánt.²¹ A látványos összeborulás egyértelműen mindkét fél számára előnyös propagandafogásként értékelhető, hiszen mind Vidovics „szellérsége” (értsd: szegényparaszt), mind Tömpe iparos (értsd: munkás) származása erősen vitatható volt. Az új somogyi alispán korábban részt vett az illegális magyarországi kommunista mozgalomban, a II. világháború előtt évekig élt Franciaországban, Németországban és Spanyolországban. Franciaországban volt bányász, újságszerkesztő és szakszervezeti mozgalmár; belépett a Francia Kommunista Pártba is. A spanyol polgárháborúban – miként testvére, Tömpe András²² – a köztársasági

Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6272&catid=88%3At&Itemid=67&lang=hu

18 Vö. Szántó, 1997. és uő.: A pártok harca a hatalomért. Az 1945. és az 1947. évi választások Somogyban. (Második közlemény.) In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 29.* Kaposvár, 1998, SML, 183–228. (a továbbiakban: Szántó, 1998.)

19 Vö. Szántó, 1997, 283–291. p.

20 A szójáték ötletgazdája Bacsoni Gábor.

21 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyvei. 1946. március 23-i ülés.

22 Tömpe András (1913–1971), gépészmérnök, szociáldemokrata pártszervező, illegális kommunista. 1937–1939 között Spanyolországban a Nemzetközi Brigádok tagjaként századparancsnokként harcolt. 1944-ben besorozzák honvédek. Átszökött a szovjet csapatokhoz és a Nógrádi Sándor vezette partizáncsoport politikai biztosaként tért vissza előbb

hadsereg tisztjeként szolgált. 1944-ben Tatabánya környékén partizáncsoportot szervezett. 1945-ben előbb, az ugyancsak „spanyolos” kommunista körhöz tartozó Rajk László titkára, majd 1945 májusától Pécsen az MKP Baranya, Somogy, Tolna Területi Bizottsága titkára lett. Nagyjából itt és ekkor kezdődik Tömpe István „somogyi története”.

A somogyi alispáni tisztség betöltése, csakúgy mint a többi fontos közigazgatási pozícióé, alapvetően a koalíciós pártok országos pártközi értekezletén dőlt el. Így Tömpe István alispánná válásához elsősorban a Somogy megyében már főispáni pozíciót birtokló kiscgazdákkal, illetve – kisebb mértékben – a Szociáldemokrata Párttal, valamint a Nemzeti Parasztpárttal kellett megküzdnie a kommunistáknak. Tömpe kinevezésének ügye a paritásos alapon működő pártrendszeren belüli küzdelem eredménye volt. Ezt jól mutatja, hogy „pro forma” Tömpe István alispánná történő behelyettesítésére a Nemzeti Bizottság határozata alapján került sor.²³ Valójában azonban a Nemzeti Bizottság határozatához is háttéralkuk sorozata vezetett el.

1946 januárjában Vidovics Ferenc főispán Nagy Imre kommunista belügyminiszternél kérvényezte saját embere, Egyed István alispánná történő kinevezéséhez a szükséges közigazgatási képesítés alóli felmentést. A belügyminiszter, bár megróttta a főispánt, hogy ehhez nincs joga, mert ilyen kérvénnyel csak a törvényhatósági bizottság fordulhatna az illetékes miniszterhez, január 10-én megadta a felmentést.²⁴ Ugyanekkor azonban az MKP megkezdte az alispáni pozícióért folyó harcot. Január 18-án a párt Közigazgatási Osztálya már arról értesítette a Somogy megyei szervezetet, hogy „Nagy belügyminiszter elvtársról megkaptuk a végleges választ. A belügyminiszter elvtárs utasítani fogja a Nemzeti Bizottságot, hogy a törvényhatóság összetétele tekintetében új határozatot hozzon. Megállapodásunk szerint 40-45% kiscgazdapárti kaphat helyet a törvényhatósági bizottságban...” és: „Mi itt Budapesten tárgyalásokat folytatunk a Szociáldemokratapárttal [sic!] és a Parasztpárttal is arról, hogy Somogyban kommunista alispán legyen. Ez a tárgyalás minden bizonnyal sikerre fog vezetni és a pártvezetőség Tömpe elvtársat jelölte az alispáni székbe. Kérjük az elvtársakat, hogy a Nemzeti Bizottság a határozatát nyomban a belügyminiszteri döntés után hozza meg.”²⁵ Tíz nappal később, január 28-án már maga Tömpe István – aki január 22-én már az MKP Somogy Megyei Bizottságának a tagja volt²⁶ – válaszolt az osztály ezzel megbízott instruktorának – a levél megszólítása („Kedves Sándor!”) szerint – valószínűleg Gáspár Sándornak,²⁷ amely levélben lényegében felvázolta a Somogy megyei – márciustól rohamléptekkel megvalósult – hatalomátvétel menetrendjét. Tömpe nem felejtette el megemlíteni azt sem, hogy „álláspontunkkal az oroszok is egyetértenek és támogatnak bennünket”,²⁸ ami a megyében állomásozó megszálló csapatok vezetőivel és/vagy szovjet politikai megbízottakkal történt közvetlen, helyi kapcsolatra utal. Ezt követően az MKP központi szervezete küldött még taktikai utasításokat a kérdésben Somogy megyébe, illetve egy beszámolót az

a visszacsatolt „Felvidékre”, majd Magyarországra. 1945 januárjában az Ideiglenes Kormány megbízta a politikai rendőrség megszervezésével, de a Péter Gáborral folytatott párton belüli küzdelemben alul maradt. 1946. júliusi rendőr vezérőrnaggyá történő előléptetése, „felfelé buktatása” után „visszaigazolt” a szovjet államvédelemhez és 1947–1959 között szovjet hírszerző-rezidensként dolgozott Latin-Amerikában. 1961-től az újjászervezett magyar állambiztonság helyettes vezetője lett. A megszüntetett Államvédelmi Hatóság „tagrevíziójának” során a személyes felelősséget firtató felülvizsgálati tevékenysége akadályozása miatt lemond, majd nyugdíjaztatja magát. 1967–1968-ban Magyarország nagykövete a Német Demokratikus Köztársaságban, de a csehszlovákiai bevonulás ellenzőjeként erről a tisztségéről is lemondott. Lemondása után a Könyvterjesztők és Könyvkiadók Egyesületének elnöke lett. 1971-ben, a kor egyik „suttyogva emlegetett botránnyaként”, öngyilkosságot követett el. Életrajzi forrásként lásd Munkásmozgalom-történeti Lexikon, és Történelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6271&catid=88%3At&Itemid=67&lang=hu

23 Tömpe „alispánná válásának” helyi eseményeiről részletesen: Szántó, 1997, 280–283. p.

24 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 4/1946. sz. (Az iratokon írógép hiba miatt folyamatosan az 1945-ös évszám szerepel!)

25 PIL 274. fond: Magyar Kommunista Párt iratai. 15. állag: Közigazgatási osztály, jogügyi osztály iratai. 80. ő. e.

26 MNL SML X. 4. MKP Somogy Megyei Bizottságának iratai. 2. ő. e. 1946. január 22-i megyebizottsági ülés jegyzőkönyve.

27 Gáspár Sándor (1917–2002) 1935–1936-tól kommunista politikus, szakszervezeti vezető. 1945-ben az MKP területi szervezeteinek egyik instruktorja, 1946-tól a Központi Vezetőség tagja. Pártkarrierje lényegében töretlen volt egészen 1988-ig.

28 PIL 274. fond. 15. állag. 80. ő. e.

aktuális helyzetről Rajk László főtitkár-helyettesnek, február 10-én. A Tömpe által vázolt „forgatókönyv” azonban változtatás nélkül végrehajtásra került.²⁹

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az MKP vezetésében tulajdonképpen egyszerre dőlt el az alispáni pozíció megszerzésének kérdése és az „alkalmas személy” kiválasztása, aki szinte azonnal igen aktívan közreműködött az alispáni stallum elnyeréséért folyó küzdelemben. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a somogyi alispáni helyet a kommunisták jóval később „nézték ki” a maguk számára, mint amilyen hamar „kitelt a becsülete” az 1944 előttről „örökölt” alispánnak, Stephaich Pálnak.³⁰

Az alispáni pozíció körüli harcok Somogy megyében már 1945. május 5-én elkezdődtek, amikor – válaszul Vidovics főispánná történő kinevezésére – a Somogy Megyei Nemzeti Bizottságban kommunista nyomásra megvonták a bizalmat Stephaich Pál alispántól. Bár a törvényesség felügyeletével megbízott kiscgazda főispán szívós ellenállása sokáig, egészen 1946 márciusáig késleltette a kommunista alispán pozícióba kerülését, igazából a kommunista párt befolyása már a korábbi alispán lemondásával megnőtt, hiszen az MKP iránt „megértő” Nádasdy István aljegyző, amúgy a Polgári Demokrata Párt tagja, vette át ideiglenesen a megye alispáni feladatait.³¹ A tényleges „hatalomátvétellel” azonban egészen, a már említett 1946. március 10-ig, Tömpe kinevezéséig kellett várni, amihez a végső lökést az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások eredménye adta meg: a kommunisták az átlagosnál is rosszabbul szerepeltek Somogyban, a kiscgazdák pedig az átlagosnál is jobban. Az amúgy is harcos természetű Vidovicsal szemben ekkor már „elengedhetetlenné” vált az MKP számára a politikai „ellensúly” megteremtése.

Összességében nem volt nehéz a pozíció megszerzése, hiszen a kialakult pártrendszerben, mint már szóltam róla, a paritásos elv érvényesült, függetlenül a választások eredményétől. Vagyis a kommunisták olyasmit kértek, ami a korabeli politikai gondolkodás kereteiben racionálisnak számított: e szerint, ha a főispánt a koalíciós kormány legerősebb pártja adta, akkor a munkás- és parasztpártok jelöltjének „járhatott” az alispáni pozíció. Ezért az alispáni poszt betöltésének igénylésekor a kiscgazdák sem az országos egyeztetések, sem a helyi pártközi egyeztetések során nem a pártparitás elvét támadták, hanem inkább a személyi alkalmasság kontra alkalmatlanság hangoztatásával igyekeztek feltartóztatni a kommunista párt térnyerését a megye fontos közigazgatási pozíciójában. Végső soron nem is eredménytelenül, hiszen alkalmas kommunista jelöltet „helyben”, Somogy megyében annyira nem sikerült találni, hogy a korábbi alispán felmentése után a kommunisták nem álltak elő saját jelölttel, hanem a már említett jegyző, Nádasdy István hivatali ügyekkel történő megbízása megfelelőnek tűnt a számukra.³²

A korábbi alispán könnyű célpont volt. Stephaich Pál a Kiscgazdapárton belül egyértelműen csak azoknak a támogatását élvezte, akik a klasszikus, kimondottan jómódú polgárság sorából kerültek a pártba, nemegyszer azért, mert a koalíciós korszak elején nem nyílt mód más, a Kiscgazdapárttól jobbra álló pártba való belépésre. Amikor a nemzeti bizottság kiscgazda tagja, Antl Ödön³³ az alispáni tisztségről szóló vitában megvédte Stephaichot, valóban a kommunistákkal szemben lépett fel. Nagy valószínűséggel azonban a Kiscgazdapárt „balszárnya” sem

29 Uo. A „forgatókönyv” helyben történt végrehajtásáról lásd Szántó, 1997.

30 Stephaich Pál (1887–1964), a két világháború közötti Somogy megyei közigazgatás „karrier tisztviselője”. „Hivatali kötelességből” az Egységes Párt, majd a Magyar Élet Párt tagja. A Molványhoz tartozó Göröggalon született, jogi doktorátust szerzett. Előbb helyettes, majd tényleges főszolgabíró, 1928-tól az 1944-es nyilas hatalomátvételig Somogy vármegye alispánja. Keresztes-Fischer Ferenc főispáni kinevezését (1928) követően került az alispáni pozícióba, valószínűleg az új főispán választottjaként. A német megszállás másnapján „betegszabadságra” vonult, 1944 végén a szovjet városparancsnok kérésére újra elfoglalta hivatalát, amelyet 1945. május 5-ig töltött be. Tényleges nyugdíjazására 1946. január 31-én került sor. Budapesten halt meg.

31 Szántó, 1997, 280. p.

32 Uo.

33 Antl Ödön (1898–1977). Felsőmocsoládon született kereskedő, kiscgazda politikus, újságíró. 1918-tól a Nagyatádi-féle Kiscgazdapárt tagja, 1930-tól a Független Kiscgazdapárthoz csatlakozott. 1944-ban deportálták, hazatérése után a helyi izraelita hitközség elnöke, 1945–1949 között aktív politikai tevékenységet fejtett ki. 1950-ben emigrált, évekig élt és publikált emigráns lapokban Dél-Amerikában. Állítólag Chilében bányászletbe kezdett. New Yorkban halt meg. Tör-

látta szívesen az 1928 óta az alispáni székben ülő Stephaichot a megyei közigazgatás élén. Már az 1935-ös és 1939-es választásokon is ő irányította a vármegyét, vagyis akkor, amikor a Független Kisgazdapárt jelöltjei – köztük Vidovics Ferenc – súlyos választási visszaéléseket szenvedtek el.³⁴ Nem meglepő tehát, hogy Vidovics – Antlal ellentétben – nem is Stephaich mellett szólalt fel az 1945. május 5-i nemzeti bizottsági ülésen, hanem csak azt kifogásolta, hogy vele, „*mint a kormány somogyvármegyei képviselőjével, ilyen nagy horderejű indítványt előzőleg nem tudattak*”.³⁵

Tömpe István alispánná válásával kapcsolatban akkor gyorsultak fel az események, amikor az 1945. évi választásoknak a kommunisták számára „tragikus” eredménye után 1946-ban a nagyon is agilis pártszervező, az addig Kiskunhalason tevékenykedő, majd – Tömpe véleménye szerint – Péter Gábor első „áldozata”, Dobó István³⁶ került az MKP somogyi párttitkári pozíciójába. Dobó már januárban jelezte, hogy a közigazgatási pozíciókban gyenge az MKP, ebben látja a pártszervezési problémák fő okát. Az alispáni pozíció kommunista megerősítése tehát szerinte sem tűrt tovább halasztást.³⁷

A pártközpontban hamar Tömpe Istvánra esett a választás a tisztség betöltésével kapcsolatban. Tömpe visszaemlékezése szerint Rajk László, akkoriban az MKP egyik főtitkár-helyettese, kardoskodott amellet a leginkább, hogy belőle alispánt „csináljanak” Somogyban. A Rajk által támogatott Tömpe kinevezése ellen a kommunista párton belül nem kisebb személyiség küzdött, mint Farkas Mihály, a kommunista párt másik főtitkár-helyettese, egyébként Tömpe korábbi párton belüli támogatója.

Maga Tömpe így emlékezett vissza az 1945. május–1946. június közötti hónapokra, nem mellékesen a Magyar Kommunista Párton belüli helyzetének változásaira: „[1945.] május közepéig dolgoztam Csepelen, amikor Farkas Mihály behívott, közölte, [hogy] Pécssett új területi titkár kell.... 1945. május végén területi titkárként kezdtem meg a munkámat Pécssett. Baranya, Somogy, Tolna megye tartoztak a Területi Bizottsághoz. A Bizottságnak nemcsak párt- de állami feladatokkal is bőven kellett foglalkoznia. Széncsata, vasútépítés, kitelepítés, betelepítés, a reakció elleni harc és a koalíciós partnerekkel való vita közben folyt a pártépítés, a tömegek megnyeréséért folyó munka.

Farkas rendszeresen járt Pécsre, hozzá tartozott a Területi Bizottságok instruálása is. Természetesen tartottam, hogy a területi titkárnak a Politikai Bizottság tagjával nyíltan kell beszélnie és ha szükséges, vitatkoznia is. Nem tudtam, hogy Farkással nem szabad vitatkoznia, visszafelelni. A viszony így rövidesen feszültté vált köztünk.... amikor az 1945-ös választásokra készültünk, engem is meghívtak a Központi Vezetőség ülésére, ahol a választási feladatokat beszéltük meg... A választások után, amikor a Területi Bizottságokat helyesen megszüntették

ténelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3338&catid=42%3Aa&Itemid=67&lang=hu

34 Erre vonatkozóan tanulságos az egykor sokáig kiscgazda (majd Egységes párti) pártszervező, az 1920-as évektől Somogy megye befolyásos, a Magyar Távirati Iroda helyi irodavezetőjének és egyben napilapszerkesztőjének, Szöllősy Ferencnek Stephaich-csal, éppen kiscgazda érzelmei miatt, negatívan elfogult visszaemlékezése. Szöllősy Ferenc: Visszapillantó tükör. Bizalmas jegyzetek a régi kaposváriakról és somogyiakról. A szöveggondozást végezte: Csóti Csaba. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 40.* Kaposvár, 2010, SML, 79–172. p. A Stephaich-korszak című fejezet: 127–133. p.

35 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 2/1945. Kivonat Somogy Vármegye Nemzeti Bizottságának 1945. évi május hó 5-én tartott ülésén felvette jegyzőkönyvből. 2. p.

36 Dobó István (1908–1950), 1945 előtt az úgynevezett Demény-frakcióhoz sorolható illegális kommunista, az 1930-as évektől a Magyar Szociáldemokrata Párt tagja, Kiskunhalason számos munkásmozgalmi megmozdulás szervezője. Tömpe István visszaemlékezésébe azt írta, hogy „*azt hiszem ő volt az első, akit hamis váddal tartóztattak le Péter Gáborék*”. Az eset 1945 januárjában történt. A „*hamis vád*” a Demény-frakcióhoz tartozás volt. Mindenesre Dobó tisztázta magát és kiszabadulása után Somogy megyébe került. 1948 májusában leváltották titkári pozíciójából, gyógykezelésre beutalt kapott Mátraházára. Rákosi Mátyás személyesen küldött neki gyógyulást kívánó levelet. 1949-től 1950-ig, haláláig, a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. Életrajzi források: MNL SML XXXV. 54. Archivum személyi gyűjtemény D/6. és Történelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3898&catid=45%3Ad&Itemid=67&lang=hu A Demény-frakció ezen éveiről röviden lásd Demény Pál: *A Párt foglya voltam.* Bp., 1988.

37 Szántó, 1997, 282. p.

és Megyei Bizottságokat szerveztek, felmentettek, de más beosztást nem kaptam. Rákosi és Farkas egyszerűen elfelejtettek, munkát nem kaptam, pénzem nem volt. Ha a pécsi elvtársak nem segítenek, nem tudom mit csináltam volna. A munkanélküliség nagy volt, elhelyezkedni – különösen egy volt Területi titkárnak – nehéz volt.

Később, 1946 tavaszán Rajk László Farkas ellenében, szinte szó szerint kiverkedte, hogy Somogy megyében, ahol a pártnak egy alispáni helye volt, dolgozhassek.”³⁸

Vagyis az alispáni beosztást elnyert Tömpe, akinek erősen önálló személyisége, kezdeményezőkézsége párton belül nemegyszer konfliktusokhoz vezetett, úgy érkezett Somogy megyébe, hogy kapott egy lehetőséget az MKP-n belüli pozíciója rendezésére. Ez akkor is igaz, ha látható, hogy a fenti visszaemlékezésében „elfelejtette” megemlíteni azt a korábban már ismertetett körülményt, hogy alispáni kinevezése az MKP-n belül lényegében már januárban eldőlt, január 28-tól pedig maga is bekapcsolódott az ennek eléréséhez szükséges politikai küzdelembe.³⁹ Az MKP-n belüli hatalmi harcokat jól mutatja, hogy Tömpe azon vélekedése, hogy Farkassal Rajk még tavasszal is „küzdött érte” valószínűleg ugyancsak helytálló.

Tömpét ugyanis 1945 elején pártbüntetésben is részesítették, a területi titkári pozíció utáni állástalansága pedig feltehetően nem a „feledékeny” Rákosinak és Farkasnak volt köszönhető, hanem egy általa elkövetett szervezési balfogásnak. Nevezetesen annak, hogy az 1945. évi nemzetgyűlési választási munkához egy gyakorlati útmutatást tartalmazó brossúrát szerkesztett a pártmunkások számára Pécsen. A kiadványban – az MKP hivatalos irányvonallal összhangban – az SZDP-vel szembeni eljárásokról is voltak (pontosabban lettek volna, hiszen kinyomtatásra végül nem került) instrukciók. A pécsi szociáldemokrata nyomdászok azonban, akiknek a kezén átment a kefelevonat, a brossúrát még a kinyomtatás előtt elküldték Szakasits Árpádnak, aki Rákosin kérte számon a testvérpárt szocdemellenes törekvéseit.⁴⁰

Tömpe egy olyan megyében vette át az alispáni tisztséget, ahol csak nehéz csatákra számíthatott. Harcolni és változtatni érkezett, ahogy az egy volt spanyol polgárháborús hadosztálytörzsfőnöktől, később partizáncsoport szervezőtől elvárható volt. Ráadásul, mint Tömpe fentebb idézett visszaemlékezéséből kiderül, már a pécsi titkári tevékenysége idején is felfigyelt az állami feladatok szerepére, illetve az MKP-nak az állam működtetésében való részvételére. A hozzá képest meglehetősen szűklátókörű és inkább a „permanens forradalom” lenini lázában égő somogyi (lényegében kaposvári) kommunisták közé egy pragmatikus, jó szervező készségű, az állam szerepét és fontosságát el- és felismerő „elvtárs” érkezett 1946 márciusában.⁴¹ Valószínűleg nem csak a későbbi események tükrében tűnik úgy, hogy amikor – az időközben belügyminiszterré kinevezett – Rajk László választása Tömpére esett, ez az MKP helyi politikai küzdelmei szempontjából nagyon is átgondolt döntés volt.

Tömpe „bemutatkozása” a március 23-i megyei törvényhatósági bizottság ülésén a korszak elmondott, korábban már idézett köszöntés, amely a már említett teátrális kézfogással zárult.

Tömpe István alispáni tevékenysége szempontjából a megyegyűlésen elhangzottnál sokkal lényegesebb az, hogy mit mondott ezt megelőzően, még a törvényhatósági bizottság megalakulása előtt, 1946. március 11-én a helyi kommunista sajtóorgánium, a *Somogyvármegye* újságírójának. A rövid interjúban mint politikus személyiség „pozícionálta” magát. Kijelentette: „*Somogyvármegye nagyon érzi a törvényhatóság és az alispán hiányát. Bár dr. Nádasdy főjegyző mindent elkövetett, hogy a vármegye ügyeit a legnagyobb rendben tartsa, mégis maga a jogköre nem adott neki elég erős bázist ahhoz, hogy erélyesebben lépjen fel. Ennek következménye lett*

38 PIL 867. fond: Visszaemlékezések. 2/t-32. ő. e. 52–53. lap.

39 Vö. PIL 274. fond. 15. állag. 80. ő. e.

40 PIL 867. fond. 2/t-32. ő. e. 52. lap.

41 A forradalmi „hevületről”, kommunista ideológiai zsargonban az 1945–1946. évi „szektás” politikáról pontos megjelenésének évéből adódóan ideológiailag meghatározottsága miatt ma már szemléletében vállalhatatlan, ám így is tanúságosan olvasható Fehér István könyve. Lásd Fehér István: *Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944–1946 között*. Bp., 1972. Különösen: 111–165. és 283–285. p.

az, hogy a vármegye főispánja hol okkal, hol meg ok nélkül, közigazgatási ügyekbe avatkozott, amellyel saját, igen fontos munkakörén felül [sic!] is elvonta a figyelmét. A főispán személye a kormány képviselője az autonómiával szemben. Ha a főispán részt vesz a közigazgatásban, már nem tudja azt elfogulatlanul ellenőrizni és így tökéleteset sem a saját munkakörében sem pedig a közigazgatásban nyújtani nem tud.”⁴² Vagyis Tömpe egyrészt „helyre tette” a kiscgazda főispánt, azzal a kijelentésével, hogy az alispáni interregnum miatt Vidovics „kénytelen volt” a hivatalos főispáni jogkört túllépve intézkedni, ami nem szerencsés helyzet a „hatalmi ágak” szétválasztása szempontjából. Önmagát pedig, mint a törvényes állapotok helyreállítóját jelenítette meg akkor, amikor a kinevezése kapcsán nyilatkozott. A pragmatikus politika szempontjából e nyilatkozata akár „mesterinek” is nevezhető, hiszen Vidovics hatáskörtúllépései vitathatatlanok voltak. Azzal azonban, hogy Tömpe ezt állította az alispáni kinevezés középpontjába, elterelte a figyelmet arról, hogy az alispáni pozíció üresen hagyása, ezáltal a közigazgatási feladatok egy részének a főispán általi gyakorlása, végső soron annak a nemzeti bizottsági döntésnek volt az eredménye, amit a kommunisták kényszerítettek ki. Ugyanebben az interjúban – mint látható – a behelyettesített, vagyis a pártközi megegyezés értelmében a nemzeti bizottság által kinevezett alispán önmagát a helyi közösség, a lokális érdekérvényesítés képviselőjének nevezte meg, szemben a főispánnal, aki a kormány képviselője volt.⁴³ Mindez a főispán államigazgatási, illetve az alispán közigazgatási jogállását tekintve ismét csak valós állítás volt, ugyanakkor azonban az idézett szövegkörnyezetben a főispánt egyfajta felülről oktrojált személyiségnek állította be, szemben önmagával, a valódi „somogyi tisztviselővel”. Tömpe értelmezésének „szépséghibája” az volt, hogy őt nem az ekkor még meg sem alakult törvényhatósági bizottság választotta meg, hanem éppúgy koalíciós – vagyis kormányzati – alku repítette pozíciójába, mint korábban Vidovicsot. Tömpe későbbi cselekedetei és kijelentései megmutatták, hogy ezen „beköszöntő” szavainak igenis komoly tartalmat lehetett tulajdonítani. Az interjú fentebb nem idézett részében – mint azt a korábbi szakirodalom kiemelte – Tömpe erőteljes B-listázást hirdetett meg, amit teljesített is.⁴⁴ Ugyancsak meghirdette a háborúban elpusztult somogyi falvak újjáépítését, ami később szintén fontos politikai cselekedetei közé tartozott.

Az alispáni interjút követően 1946. március 16-án újabb tudósítást közölt a *Somogyvármegye*, ezúttal arról, hogy a politikai pártok képviselői látogatást tettek az új alispánnál. A látogatáson a Független Kisgazdapárt és a – Somogy megyében egyébként alig létező – Polgári Demokrata Párt képviselői nem vettek részt, csak a Baloldali Blokk tagjait alkotó kommunista, szociáldemokrata és parasztpárti küldöttek, illetve az e pártokat politikai tényezőként is támogató szabad szakszervezetek képviselői. A találkozó ismét alkalmat adott – a még mindig csak behelyettesített, de nem megválasztott – Tömpének arra, hogy megismételje koncepcióját a vármegye politikai helyzetével kapcsolatban. A polgári pártok távolmaradását sajnálattal vette tudomásul, hangsúlyozva azt, amit már a megyegyűlésen is elmondott, vagyis, hogy „ő a Kommunista Párt tagja, de nem egyszersmind alispánja is. Nem pártnak vagy pártoknak, hanem a vármegyé[nek] alispánja akar lenni és ezen hivatásában pártok érdekeire való tekintet nélkül szándékszik a vármegye lakosságának érdekeit szolgálni. Hogy ezt megtehesse, hogy a demokrácia jegyében fejthesse ki becsületes munkáját, ahhoz a polgári pártok közreműködésére is szüksége van”. A találkozó végén kijelentette: „Ismeri a törvényes rendelkezéseket, mondja az alispán úr, melyek úgy az alispán, mint a főispán hatáskörét szigorúan körül írják. Hivataloskodása [sic!] alatt súlyt helyez arra, hogy ezek a hatáskörök áthágva ne legyenek.”⁴⁵ Tekintettel arra, hogy a megyei sajtó ekkoriban háromosztatú volt, érdemes megvizsgálni, hogy miként hathattak Tömpe kijelentései a politikával foglalkozókra. Végigtekintve a szociáldemokrata *Somogyi Világosság*, illetve a kiscgazda *Somogyi Hírlap* e napokban, illetve az ezt követő hetekben megjelent cikkeit, az tapasztalható, hogy egyetlen egy

42 Interjú az alispánnal. *Somogyvármegye*, 1946. március 12. 1. p.

43 A korabeli közigazgatásról, a közigazgatási tisztviselők jogállásokról lásd Farkas Gábor: *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon, 1945–1950*. Bp., 1992.

44 Szántó, 1997, 283., 292–298. p.

45 Politikai látogatás Tömpe István alispánnál. *Somogyvármegye*, 1946. március 16. 2. p.

reakció, viszontválasz, egyértelmű politikai üzenet sem hangzott el a lakosság felé más pártok, különösen a Kisgazdák részéről, a Tömpe által felvázolt értelmezési kerettel szemben. Igaz, mint látható, nehéz is volt fogást találni az új alispán szavain, hiszen az alispáni és a főispáni hatáskörök szétválasztása tekintetében közigazgatási értelemben Tömpének természetesen „igaza volt”. Az pedig, hogy az adott helyzetben a közigazgatási pozíciók betöltésének politikai dimenziója is van, minden szereplő számára természetes volt. Vidovicsnak a korábbi, saját kinevezése körüli politikai döntés, illetve a Stephaich Pál alispáni pozícióból történő eltávolításával szemben tanúsított „harmatgyenge” ellenállása után, az semmiképpen sem lehetett része érvrendszerének, hogy „politikai nyomásra” került kinevezésre az új alispán. Összességében tehát Tömpe bemutatkozása a „politikai haszonszerzés” szempontjából tökéletesre sikerült.

A megfelelő pozícionálás mellett meghirdetett két rendkívül népszerű programot is. Az egyik a háborúban elpusztult mintegy 86 somogyi település újjáépítése volt. Rövid, világos és valóban mindenki számára fontos program, mely ráadásul valóban „alispáni feladatként jelentkezett” az ország egész területén. A másik, a „közigazgatási élet megtisztítása”, vagyis a később – a tisztogatási hullámnak lényegében csak középső szakaszát jelentő – „B listázás” néven elhíresült folyamat levezénylése volt. Valójában ez a második program is népszerűnek számított, ha nem is a társadalom jelentős része, de a politikával foglalkozók számára mindenképpen. A „fasiszta”, „reakciós”, „népellenes” döntéseket hozó vagy utasításokat végrehajtó tisztviselők eltávolítása a háború után egész Európában erős társadalmi igényként és a politikai élet szereplőinek központi feladataként jelent meg. Nem túl meglepő módon minden országban hamarosan politikai küzdelem terepe lett a közigazgatás „átvilágítása”. A felülvizsgálattal kapcsolatos probléma is ugyanaz volt mindenhol: ha minden cselekedet, amely a náci birodalom és szövetségesei politikáját és érdekeit szolgálta, hivatalvesztést von maga után, az olyan tömegű elbocsátást eredményez, hogy nem lesz kivel pótolni a szakembereket. (A Független Kisgazdapárt eleinte hivatalosan is azt az álláspontot képviselte, hogy „mindenki bűnös”, ezért nincs mit tenni, a hivatalok „nem tisztíthatók” meg. Ez az álláspont aztán „tálcán kínálta” a lehetőséget a Kisgazdák megbélyegzésére, előbb a „fasiszták”, később a „reakció” elleni harcban.) Ha viszont „mérícskélük” az egyes döntéseket, akkor mi legyen a mérce? Mint Szántó László tanulmányában megjegyezte, valójában minden pártban és a közigazgatás minden szintjén lehetett találni kisebb-nagyobb bűnösöket.⁴⁶ Ebből azonban az is következett, hogy aki először kaparintja meg a „vádló” szerepkörét a politikai élet tényezői közül, az nem egy esetben, különösen a frissen szavazati jogot nyert társadalmi rétegek tagjai között, vádjaihoz valódi igazságérzet vagy csak kicsinyes irigység okán, de támogatást fog kapni. A tendencia országszerte az volt, hogy ezt a vádló szerepkört a kommunisták igyekeztek kisajátítani. Tömpe István jó érzékkel ismerte fel, hogy 1946 tavaszán Somogyban e tekintetben még „szabad volt a pálya”.

Azon ritka esetekben ugyanis, amikor a tisztviselők felelősségének kérdése egyáltalán felmerült, az mint a Kisgazdapárt sorain belüli tisztviselőkkel kapcsolatos probléma jelent meg. A munkáspártok ekkor még csak a „pálya széléről” szóltak bele ezekbe a vitákba, igaz ezt – elsősorban a *Somogyvármegye* hasábjain – elég hangosan tették meg.

Március 23-án a megalakuló megyei törvényhatóság végre megválasztotta Tömpét alispánnak, így az 1945 májusában kezdődött megyei közigazgatási interregnum jogilag is valóban véget ért. A Kisgazdapárt ekkor – egymással szorosan összefüggő – két csatát is elveszített. Egyrészt nem sikerült elérni, hogy ne egy erős kommunista alispán kapjon a megye, másrészt – és akkor ez tűnt a súlyosabb vereségnek – nem sikerült az 1945. november 4-i választásokon elért választási eredményeiket valódi politikai hatalommá konvertálni.⁴⁷ Tömpe pozícióját március 23-án még egy körülmény erősítette. Március 20-án Nagy Ferenc kormányában Rajk László, a somogyi alispán MKP-n belüli támogatója, belügyminiszteri posztot kapott.

46 Szántó, 1997, 270. p.

47 Uo. és MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1946. március 23-i ülés jegyzőkönyve.

Az MKP somogyi „főellensége”, a saját visszaemlékezése alapján valószínűleg nem csupán antikommunista, de mindenféle baloldaliságot zsigerileg gyűlölő⁴⁸ Vidovics Ferenc főispán, ezzel közigazgatási pozíciójában két tűz közé szorult.

A törvényhatósági bizottság alakuló ülésén az összes párt immár Tömpe „kottájából” játszott. A koreográfia a népi demokráciáról elhangzott szövegek, a pártok laudációi mind azt tartalmazták, mind azt mondták, amit Tömpe a megalakulást megelőző két hétben konzekvensen képviselt a különböző értekezleteken, és amit gondosan közzé tett a sajtóban is. A Kisgazdapárt deklarációja, amit Antl Ödön olvasott fel, politikai értelemben Tömpe két hetes sajtóoffenzívája eredményességét igazolta vissza. Igaz, hogy Antl továbbra is pártja fenntartásait hangsúlyozta a kiosztott képviselői helyek számukra előnytelen arányaival kapcsolatban, de a kisgazdapárt a „*demokrácia érdekében, az együttműködés érdekében*” vállalta, hogy részt fog venni a törvényhatóság munkájában.⁴⁹ Vagyis éppen olyan nyilatkozatot tettek saját szerepüket illetően, mint korábban Tömpe, aki magát kommunista párttagnak, de Somogy népéért cselekvőnek pozícionálta, ezzel beemelve a lokális közösség sajátos érdekeinek hangsúlyozását, az addig inkább csak az országos politika somogyi vetületeként értelmezett helyi pártpolitikába.

1946 tavaszától kora őszig az új alispán lényegében elindította az összes, fentiekben vázolt programját. 1946. május 4-én, a vármegyeháza nagytermében értekezletet tartott a járási főjegyzők, a községi és körjegyzők számára. Ezen az értekezleten megyei gazdasági programot hirdetett, amelyben a megye újjáépítését vázolta fel és bejelentette az Újjáépítési Bizottság megalakítását.⁵⁰ Ezt követően az újjáépítés feladatának koordinálását a gyakorlatban is a kezébe vette és – Rajk László belügyminiszteri támogatásával – valóban impozáns sikereket ért el. 1947-re a megye gyakorlatilag újjáépült, az ehhez szükséges források jelentős részét adakozásból, a Tömpével többnyire – mint majd látni fogjuk – személyes jó viszonyt ápoló nagygazdák és malomtulajdonosok adták össze. E mellett a megyei költségvetés szanalása után, a megyei források átcsoportosításából, nem mellékesen pedig a kommunista belügyminiszter támogatásából teremtette elő a szükséges összegeket. Az újjáépítés országos program volt ugyan, de Tömpe jó politikusi érzékkel ismerte fel annak jelentőségét a helyi politikában.

Tömpe ugyancsak „lecsapott” a kisgazdák által elhanyagolt „közélet tisztasága programra”. 1946. május 26-tól az ő közreműködése mellett megalakultak a B-lista bizottságok és június 11-re már be is fejezték munkájukat.⁵¹ Vidovics főispán megpróbált élni törvényes jogával és felülvizsgálni a B-listára került tisztviselők minősítéseit, csak hogy Tömpe a szűk határidőket kihasználva kifogott rajta, és amikor Vidovics nehezményezte, hogy nem biztosítottak számára betekintést a B-listákba, az újjáépítés miatt egyfajta munkalázban égő országban Tömpe udvarias, ám határozott levelében lényegében azt mutatta ki, hogy a főispán nem volt hivatalában akkor, amikor kellett volna. „*Az íveket április 27-én reggel 8 óra előtt magam vittem fel Főispán Úrhoz, azonban zárt ajtókat találtam. A városháza tisztviselőinek kérdőíveit azonban sikerült időben megkapnom és így Főispán Úrnak több mint 24 óra állott rendelkezésére.*”⁵² Tagadhatatlanul cinikus és a hivatali beosztásra való tekintettel „szemtelen” válasz volt Tömpéé, kétségtelen ugyanakkor az is, hogy az alispán tudatában volt annak, amit Vidovics nem tudott vagy nem akart elfogadni: a B-listázás valódi szerepe ekkor már a Somogy megyei közigazgatás feletti politikai ellenőrzés kiszáradása fenntartása, illetve kommunista megszerzése volt, nem pedig a „fasiszta elemek kiszűrése”.⁵³ A belügyminiszter

48 Vö. Vidovics.

49 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1946. március 23-i ülés jegyzőkönyve.

50 A kormány munkaterve somogy megyei [sic!] viszonylatban. *Somogyvármegye*, 1946. május 7. 1 p.

51 Munkában a B-listázó bizottságok Kaposváron és a megyében. *Somogyvármegye*, 1946. július 4. 1. p. és A B-lista bizottságok. *Somogyvármegye*, 1946. július 11. 1. p.

52 MNL SML IV. 405. a. Somogy vármegye alispánjának elnöki (bizalmas) iratai, 132/1946. Idézi: Szántó, 1997, 295–296. p.

53 A közigazgatás kommunista elfoglalásának 1946. évi országos taktikájáról és eredményeiről lásd Gyarmati György: *Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok*, 1996. 3. sz. 497–570. p.

támogatását is élvező somogyi alispán érzékelhetően örömet lelte abban, hogy a nála sokkal kevésbé tudatos politikai főispánnal szó szerint a „bolondját járathatja”, akkor, amikor immár második alkalommal úgy állította be a kialakult konfliktust, mintha a főispán alkalmatlan lenne hivatali feladatának ellátására.

Az új alispánra azt is mondhatnánk, hogy a helyi viszonyok között „nagyban játszott”. A szociáldemokrata *Somogyi Világosság* már április 27-én így fogalmazott: „*Tömpe István alispán rövid ideje, hogy a vármegye élére került, de ez alatt is bebizonyította, hogy hivatásának magaslatán áll. Programja egyetemes.*”⁵⁴ A testvérpárt újságírója talán pikírt megjegyzésnek is szánta – a szociáldemokratákkal már 1945-ben Pécssett összeütközésbe került – Tömpe „egyetemes” gondolkodását, azonban úgy tűnik, hogy az új alispán valóban túlszárnyalta helyi politikustársait mind a politikai stratégiában, mind személyiségének menedzselésében. Tette mindezt úgy, hogy egyre erősebb lett az az egyébként nem is hamis kép, hogy a gyakorlatias kommunista alispánnak van érzéke a közigazgatási munkához. Mindeközben pedig nem feledkezett el arról sem, hogy feladata elsősorban a közigazgatás „meghódítása” volt – az MKP számára.

Utóbbi feladatot a B-listázás lefolytatása és az ehhez kapcsolódó, Vidovicsot megalázó technikai manipulációja mellett egyfajta személyes meggyőzéssel, a tisztviselői kar „átállításával” kívánta elérni. Személyes adottságokkal bőven rendelkezett ehhez. Dinamikus ember volt és – legalábbis ekkoriban – meglehetősen rugalmas gondolkodású. A sokszor metaforákban beszélő, népies-naív világfelfogású Vidovicshoz képest pontosan, szakmailag pedig körültekintően fogalmazott. A korábban az MKP-t megjelenítő megyei első titkárhoz, a számos betegséggel és magánéleti nehézséggel küzdő Dobó Istvánhoz képest szemmel láthatóan kicsattant az életerőtől, termetre magas, férfias megjelenésű volt. Jóval későbből származik Konrád György irodalmi formába öntött megfigyelése, aki (mind a két) Tömpéről így írt: „*Magas, szálfagyenes férfiak. Az egyiket az okos, a másikat a buta Tömpének hallottam emlegetni.*”⁵⁵ A „buta Tömpe” 1974-ben mindenható „rádiófőnökként” Tömpe István volt. Konrád „hallomása” azonban nem Tömpe természetes, és mint látható igencsak gyakorlatias intelligenciájára vonatkozik. Sokkal inkább az 1970-es évek értelmiségi ellenzékének szemléletét tükrözi; akik között a médiában „cenzúrázó” és ezért egyértelműen „ellenségnek” számító Tömpe Istvánnal szemben öccsét, Tömpe Andrást, utóbbinak az 1968-as, a csehszlovákiai bevonulással szembeni állásfoglalása miatt, az „ellenfélnek járó tisztelet” övezhette.⁵⁶

A somogyi alispán tehát 1946 nyarára már egy külső megjelenésében impozáns, hozzáértő és energikus politikai benyomását keltette, aki igyekezett fenntartani azt a látszatot, hogy ő nem „kommunista alispán”, hanem a megye egész lakosságának „első hivatalnoka”. Ennek a politikai magatartásnak a következményeit leginkább azok a beszámolók érzékeltetik, melyek az MDP Központi Vezetősége (KV) számára készültek, az akkor már a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozó Tömpéről, 1951-ben. A beszámolók hangvétele, nem utolsósorban pedig a KV adatkérése arra utal, hogy ’51-ben a „spanyolos” kommunisták közé számított Tömpével szemben bizalmatlanság támadhatott a vezetőségben. Budapestre ekkor alapvetően Tömpe alispáni ténykedéséről szóló negatív beszámolókat kértek és kaptak. A beszámolókból visszatérő elem, hogy Tömpe barátokozott a régi tisztviselői karral, „*úri allűröket*” vett fel, a „*régi alispáni hagyományokat folytatta*”, illetve felrőtták neki erős vadászszenvedélyét is.⁵⁷ Mikecz János,⁵⁸ az 1946–1947-ben még „szektásnak” nevezett radikális kommunista, 1951-ben azonban már a Szakszervezetek Országos Tanácsa Somogy megyei elnöke így jellemezte Tömpét: „*Nevezett külső megjelenésében, magatartásában is emlékeztetett a régi alispánokra. Az*

54 Értekezések az alispánnál. *Somogyi Világosság*, 1946. április 27.

55 Konrád György: *Az újjászületés melankóliája*. Budapest, 2011, 93–94. p.

56 Tömpe András vonatkozásában vö. a 22. jegyzetponttal.

57 Ez utóbbi két „vád” emlegetésekor nem lehet eltekinteni attól a körülménytől, hogy a vármegye előző, 17 éven át regnáló alispánja, Stephaich Pál is ismert vadász volt, így a beszámolókból visszatérő fordulat, mely Tömpe vadászszenvedélyét kritizálta, egyúttal összekapcsolta őt a korábbi „ellenséggel” is.

58 MNL SML XXXV. 54. Archívum személyi gyűjtemény M.

elvtársakkal, a munkatársaival semmi közvetlenséget nem tanúsított, fölényes volt... a lakásán, amely az egész régi alispáni lakosztályt képezte, estéket rendezett, ahol leginkább erdőfőtanácsosok, üzletemberek, a zsírosai [sic!], azoknak hölgyei, dámák jöttek össze... Ugyanígy sűrűn felkereste Kiss Kálmán gálosfai 60 holdas kulákot, akit állítólag ő szervezett be a Pártba [sic!] is... Tömpe lebecsülte a pártot. Az alispáni funkciót többre tartotta a Megyei Titkár⁵⁹ funkciójánál.”⁶⁰ Pankász Ferenc,⁶¹ az Állami Gazdaságok Somogy Megyei Központjának vezetője szerint Tömpe kulákokkal barátkozott és pozícióját a hivatalnoki karral való jó kapcsolat ápolására használta fel. „Hogy Tömpe István kapcsolatai mennyire ki vannak épülve Somogy megyében, a volt tisztviselők, vagy régi szakemberek között, mi sem bizonyítja jobban, hogy egy alkalommal az Erdőegyesülés Kaposvári központjában⁶² egy értekezletet hívtunk egybe, ahol jutalmaztuk az erdőgazdaság legjobb dolgozóit, díszoklevéllel. Az értekezlet közben megérkezett Budapestről az Erdőközpontból egy elvtársnő, aki azzal kezdte felszólalását, >hogy Tömpe István elvtárs kommunista üdvözlését tolmácsolom<; erre – tekintve, hogy az értekezleten nagy százalékban tisztviselők és alkalmazottak vettek részt, hatalmas tapsban üdvözlétk Tömpe István üdvözlését. Annál kevesebbet tapsoltak, akkor, amikor Rákosi elvtárs [sic!] nevét a beszámolóban említették.”⁶³ Ha a fenti értékelésekből „levonjuk” a KV elvárásainak történő – nyilvánvaló megfelelési kényszer szülte vagy talán személyes – rosszindulatot, akkor is jól érzékelhető, hogy a somogyi alispán 1946–1947-ben sikeresen kedveltette meg magát az ún. befolyásos emberekkel, legyenek azok akár magánzók, akár tisztviselők. Másként aligha tudta volna lebonyolítani a B-lista ügyeket, előteremteni a nyersanyagszegény területen az újjáépítéshez szükséges készleteket, nem is beszélve arról, hogy miközben 1946-ban „alig volt kommunista” Somogy megyében, 1948 júniusára a kommunisták (és szövetségeseik) túlsúlyba kerültek valamennyi vármegyei irányítású hivatalban!⁶⁴ (Lásd az alábbi táblázat adatait!)

1. táblázat

Somogy vármegyei foglalkoztatású közalkalmazottak párttagság szerinti megoszlása 1948 júniusában az MKP Közigazgatási Osztályának kimutatása szerint

Vármegyei hivatal, illetve az alispán hatáskörébe tartozó „szakigazgatási szervezet”	MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	Párton kívüli	Összes
Somogy vármegyei hivatalai összesen	491	186	53	115	3	132	980
Főispáni hivatal	–	1	3	–	–	2	6
Alispáni hivatal	37	–	4	15	1	12	69
Szociális felügyelőség	5	–	–	–	–	–	5
Tiszti főorvosi hivatal	2	–	1	2	–	1	6
Vármegyei számvevőség	14	–	–	4	–	–	18
Vármegyei árvaszék	2	–	1	6	–	2	11
Barcsi járás hivatala	30	19	6	9	–	14	78
Csurgói járás hivatala	34	26	7	9	–	21	97
Igali járás hivatala	37	15	7	5	–	5	69

59 Mármin az MKP megyei titkára funkcionál, amely posztot ekkor a már említett Dobó István töltötte be.

60 MNL SML XXXV. 54. Archívum személyi gyűjtemény T/16. Tömpe István.

61 Pankász Ferenc (1915–1983). Lábodi születésű mezőgazdasági munkás, 1945-től az MKP tagja. 1950-től az Állami Gazdaságok Somogy Megyei Központjának vezetője. 1957-től a Lábodi Állami Gazdaság, majd haláláig az ebből „kinőtt” Dél-somogyi Állami Gazdaság igazgatója. Életrajzi adatainak forrása: Puskás Béla (szerk.): *Somogyi temetők üzenete*. Kaposvár, 2001. 263. p.

62 A Magyar Állami Erdőigazgatóság (MÁLERD) kaposvári központjának „köznapi” elnevezése.

63 MNL SML XXXV. 54. Archívum személyi gyűjtemény T/16. Tömpe István.

64 PIL 274. f. 15. állag. 30. ő. e.

Vármegyei hivatal, illetve az alispán hatáskörébe tartozó „szakigazgatási szervezet”	MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	Párton kívüli	Összes
Kaposvári járás hivatala	50	43	4	19	–	16	132
Lengyeltóti járás hivatala	50	13	4	5	–	6	78
Marcali járás hivatala	69	20	1	8	1	16	115
Nagyatádi járás hivatala	57	16	4	8	–	12	97
Szigetvári járás hivatala	31	27	4	10	–	3	75
Tabi járás hivatala	73	6	6	15	–	22	122
Somogy Vármegye Földhivatala	22	11	5	1	1	3	43
MÁLERD Kaposvári erdőigazgatósága összesen	162	165	60	65	3	115	570
Központi iroda	41	15	13	15	–	3	87
Barcsi járási kirendeltsége	3	1	1	4	–	14	23
Csurgói járási kirendeltsége	19	17	–	6	–	15	57
Igali járási kirendeltsége	–	–	–	–	–	–	–
Kaposvári járási kirendeltsége	22	44	9	7	–	18	100
Lengyeltóti járási kirendeltsége	19	6	3	1	–	3	32
Marcali járási kirendeltsége	10	22	25	11	–	5	73
Nagyatádi járási kirendeltsége	16	21	7	4	–	15	63
Szigetvári járási kirendeltsége	10	23	2	15	2	23	75
Tabi járási kirendeltsége	22	16	–	2	1	19	60
Mindösszesen	675	362	118	181	7	250	1593

A közigazgatás elfoglalásához Tömpe a már bemutatott kapcsolatépítésén túl kihasználta azt a helyzetet is, hogy 1946–1947-ben több közigazgatási tanfolyamot tartottak a megyében a kínzó tisztviselőhiány enyhítésére. A tanfolyami hallgatók minden egyes „vizsgálója” kapcsán megjelent az alispán és megnyerő modorban, éreztetve az új köztisztviselőkre nehezedő, hangsúlyozottan állami feladatok fontosságát, köszöntötte őket.⁶⁵

Azt, hogy a bemutatott eredmények mögött Tömpe István személyes szerepvállalását kell keresni, bizonyítja az egyetlen nem rosszindulatú 1951. évi somogyi adatközlő, Szirmai Jenő,⁶⁶ aki a jelentése elkészítésekor a Magyar Dolgozók Pártja Fonyódi Járási Bizottságának titkára volt. Szirmai így értékelte Tömpe munkáját és személyiségét: „Abban az időben az államapparátusban nagyon kevés párttag volt és Somogyban volt a Vidovics nevezetű főispán, ezek megnehezítették a munkáját. [sic!] Munkája nyomán javulás volt tapasztalható a közigazgatás területén és több jegyzőt szerveztek be a pártba. Jó szervező volt és nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett. A megyében nagy tekintélye volt, a pártszervezetek és az intellektüelek körében. Jó megjelenésű, határozott elvtárs. Tudomásom szerint egyes esetekben Dobó elvtárssal, akkori megyei titkárral nézeteltérések voltak, hogy miért, azt nem tudom. Hi-

65 Az első ilyen alkalomra már alig egy hónappal alispánná történt behelyettesítése után sort kerített, éreztetve a hallgatókkal fontosságukat. Vö. A közigazgatási tanfolyam végzett hallgatói az alispánnál. *Somogyvármegye*, 1946. április 6. 2. p.

66 Szirmai Jenő (1921–) Pártmunkás, több szocialista nagyvállalat igazgatója. 1945-ben lépett be a kommunista pártba. 1956–1962 között a Magyar Szocialista Munkáspárt Somogy Megyei Bizottságának első titkára. 1962–1968: a SZÖVOSZ elnöke, 1968-tól 1988-ig az OTP vezérigazgatója. Életrajzi forrásai: Szirmai Jenő: *Éleletútem*. Kaposvár, 2011. Történelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&id=6085&Itemid=67

ányossága, hogy [h]a község[ek]ben tartózkodott, a jegyzőség megkeresése mellett nem minden esetben kereste meg a pártszervezetet. Emlékezetem szerint a megyeházán abban az időben beszéltek, hogy jóban volt egy [...]⁶⁷ feleségével. Hogy ebből mennyi volt az igaz, azt nem tudom. Szeretett vadászni és beszéltek, hogy nagyberki kulákkal párszor elment vadászni. Fellépése egyes esetekben egyes elvtársakhoz nagyképűsködés volt.”⁶⁸ Szirmai értékelése, alátámasztva a fenti táblázat adataival, azért is fontos, mert az alispánról kibontakozó kép egyértelművé teszi, hogy Tömpe több ponton sértette a pártszerű magatartás normáit, miközben talán éppen ez az „emberibb” viselkedése tette elfogadhatóbbá személyét a tisztviselők között, végeredményben az MKP érdekében. Feltételezett intim kapcsolata a (meglehetősen prűd) „kommunista erkölcs” fogalmát sértette, a „pártszervezetek elhanyagolása” a párt néha már idealisztikus-vallásos jellegű szupremáciáját kérdőjelezte meg. Vagyis Tömpe Istvánban 1946–1948 között egy meggyőződéses, igen elkötelezett kommunistát, ugyanakkor kiváló szervezőt és gyakorlati politikust kell látni, aki a hétköznapi vélekedések szintjén, különösen a proletár hőskultusz felől nézve, nem fért bele a kommunista ideálképbe.

Miközben azonban kaposvári elvtársai szemében Tömpe a „régii alispánok utódának” tűnt, „egy szinttel feljebb”, az MKP által delegált belügyminiszter, Rajk László által a kommunista főispánok, alispánok és polgármesterek értekezletén, 1946. április 7-én nagyon is aktívan és pártosan lépett fel minden belpolitikai kérdésben. Ezen az értekezleten Tömpe jelezte, hogy a közigazgatást „felfrissítette”, utalva ezzel a közigazgatási tanfolyamot végzettek körére. Bejelentette: egy hónappal a B-lista bizottságok felállítása előtt, hogy „*nagy mértékben előkészítettük a tisztogatásokat*”, vagyis a B-lista bizottságok felállítása előtt komoly előkészítő lépéseket tettek.⁶⁹ Ennek kapcsán beszámolt arról, hogy a megye 102 jegyzőjéből 47-et felfüggesztett. Önálló javaslatként fogalmazta meg, hogy a bizottsági eljárásokat gyorsan, a budapesti és a vidéki bizottsági munkákat legfeljebb egy hét elcsúszással bonyolítsák le. Valószínűleg érzekelte, hogy az elhúzódó felülvizsgálati eljárás nem tesz jót a hivatalában dolgozók munkamoráljának, így saját céljai elérésének sem. Végül, de nem utolsó sorban a megjelentek közül egyedül ő vetette fel beszámolójában a nehéz mezőgazdasági helyzetet, illetve azt, hogy „*nehéz a párttal való kapcsolat kérdése úgy időpontban, mint a munka jellege miatt*”.⁷⁰ Mindkét témát újra felvetette aztán, immár összekapcsolva őket, az MKP Közigazgatási Osztályának 1947. január 21-i hasonló résztvevőkkel megtartott értekezletén, ahol hosszan és őszintén taglalta, hogy problémát jelent számára: a „*Megyei Bizottságok egyáltalán nem értik és nem is érdeklődnek a mezőgazdasági munkák menetéről, a gyakorlati munkáról*.”⁷¹ Vagyis a helyi konfliktusok, a Somogy megyei párttagok szemszögéből nézve, Tömpe nem elég „pártos” személyiségéből fakadtak. Az alispán megközelítésében a helyi MKP szervek, amelyek – mint a már idézett visszaemlékezéséből kiderült – számára állami feladat ellátására is alkalmassá tett szervezetek voltak, egyszerűen nem értettek sem a közigazgatáshoz, sem a gazdálkodáshoz. Talán ez lehetett az oka Tömpe már idézett „nagyképűségének”, amely valójában nem volt más, mint egy eredménycentrikus ember elégedetlensége saját párttársainak sokszor „brossúra ízű” gondolkodásmódjával.

A Dobó István és Tömpe István közötti, a helyi pártszervezetben belüli ellentét néha az MKP megyebizottsági értekezleteinek jegyzőkönyveiben is tetten érhető, de alapvetően e források sem világítanak rá az ellentétek okaira és mértékére. Ugyanakkor a már bemutatott, 1951. évi értékelések mellett ismert az MKP Központi Vezetősége Szervező Bizottsága ellenőrzésének 1947. december 11-i dokumentuma is, melyben az ellenőrzést végző főtítkárhelyettes, Farkas Mihály, egyrészt felszólította Tömpét és Dobót, hogy rendezzék vitáikat, másrészt kifogásokat csak Dobóval szemben fogalmazott meg. Ezzel gyakorlatilag Tömpe, saját pártján belül, „megnyerte” a megyét.

67 Törölt, nem közszereplőnek minősülő, érintett személyek azonosítására alkalmas mondatrész.

68 MNL SML XXXV. 54. Archívum személyi gyűjtemény T/16. Tömpe István.

69 Országos viszonylatra vonatkozóan lásd Gyarmati, 1996, 519–526. p.

70 PIL 274. f. 15. állag.

71 Uo.

A fentiek azért is lényeges adalékok az alispáni tevékenység értékeléséhez, mert mindközben Tömpe látványosan nem exponálta magát a megyében, mint kommunista politikus. Alispáni regnálása alatt végig kitartott a „szakember politikus” képének fenntartása mellett, még akkor is, amikor ez – 1947 közepére – már teljesen színpadias kellékké vált. 1946-ban nem „lépett fel” a Baloldali Blokk május 26-i, egyes állítások szerint közel százezres, mindenestre bizonyosan több tízezres kaposvári nagygyűlésén sem, amelynek bevallott célja volt a baloldali pártok dél-dunántúli, kiemelten pedig a somogyi pozíciójának erősítése, tehát végső soron Tömpe alispáni tevékenységének támogatása.⁷² Ebben az évben egyetlen egyszer, május 15-én szerepelt nyilvánosan pártpolitikusként: a kommunista rendező gárda agatásán és eskütételén. „*Legyen a rendezőgárda minden cselekedetében kommunista. Mi a magunk részéről, akik nem tartozunk a gárdába, minden szeretetünkkel övezni fogjuk és minden támogatást megadunk részükre. Ez a nap, amikor fogadalmat tettek a további harcra, olyan nap, amelyet nem szabad soha elfelejteni.*”⁷³ – fogalmazta meg kommunista politikusként mondandóját, miközben már alispán volt. Nem bizonyítható, de erre a szereplésre talán épp a párton belüli pozíciója megerősítése érdekében szánta rá magát, ismét használva személyiségének vonzerejét: kiállását, katonai tevékenységeinek dicsfényét, mindazt, ami vonzó lehetett a jórészt fiatalokból álló „R-gárda” tagjai számára.

Az 1946-os évben az új somogyi alispán igencsak felforgatta a közéletet. Nem túlzás azt állítani, hogy erőteljes politikai tevékenysége átrajzolta a politikacsinálás erővonalait. A év további része valódi szervezőmunkával telt el Tömpe számára, nyilvános megszólalásai, párton belüli összehirdülései mellett valóban felpörgette az újjáépítési munkálatokat⁷⁴ és szívós munkával végrehajtotta a közigazgatási alkalmazottak „meghódítását”. Amikor azt javasolta a már idézett 1947. januári budapesti értekezleten, hogy „*minden jegyzőségre be kell állítani egy kommunistát*”, ő már hozzálátott ehhez a feladathoz.⁷⁵

Az 1946-os év ráadásul úgy zárult le, hogy Tömpe megszabadult a nagy riválistól, Vidovics Ferentől is. 1946. augusztus 12-én a köztársasági elnök felmentette Vidovicsot a főispáni tisztségből.⁷⁶ Bár a felmentés „érdemei elismerése mellett” történt, a kiváltó ok az a kommunista támadássorozat volt, amely – Vidovics háború alatti máramarosi szerepvállalására, részben okkal hivatkozva⁷⁷ – végül erkölcsileg védhetetlenné tette őt a pártközi tárgyalásokon. Az új főispán az ugyancsak kispárti, de a párt „bal szárnyához” tartozó Fekete Tibor⁷⁸ lett. Fekete beiktatása után Tömpe lényegében a megyei politikai és közigazgatás valódi, komoly

72 Üdvözlét! *Somogyvármegye*, 1946. május 26. 1. p. Rendkívüli kiadás. És A demokrácia erejét mutatta meg. *Somogyvármegye*, 1946. május 27. 1–3 p.

73 Új vezetőséget választott a Magyar Kommunista Párt, a rendezőgárda letette a fogadalmat. *Somogyvármegye*, 1946. május 16. 2. p.

74 Az alispáni szervezőmunkát és annak aprólékos teendőit jól illusztrálják az alispán 1946–1947. évi bizalmas iratai. Vö. MNL SML IV. 401. a. Az alispán személyes (bizalmas) ügyintézésű iratai a németek kitelepítése, az egyházügyek, a közigazgatás helyzetértékelése, újjáépítési feladatok ellátása mellett elsősorban a megye számos településéről érkezett egyéni kéréseket, beadványokat, nem utolsósorban „ötleteket” tartalmaznak. Ezeknek a leveleknek egy része stílusában a későbbi „munkáslevelezőkre” emlékeztet, kétségtelen azonban, hogy itt nem előre megszervezett beadványokról van szó. Mindenesre ezeket az „ügyeket” Tömpe akkurátusan maga intézte el, személyesen adott választ, ami valószínűleg pozitív hatást keltett egy-egy, a megyeszékhelytől távoli faluban.

75 PIL 274. f. 15. állag. 12. ó. e.

76 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1945. október 5-i ülés jegyzőkönyve. 1. p.

77 Négy hónap múlva, 1946. december 12-én a Nemzetgyűlés mentelmi bizottsága mégsem erre, hanem – ekkor már a „köztársaság ellenes összeesküvéssel” kapcsolatban – arra hivatkozva adta ki Vidovicsot a büntető hatóságoknak, hogy közreműködött Vértessy Károly kispárti képviselő nyugatra szökésében.

78 Fekete Tibor (1910–1949) Pécsen született, iskoláit – közte a jogi egyetemet is – ott végezte el. 1934-től tanársegéd az Erzsébet Tudományegyetemen, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott. 1935-től tagja a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpártnak. 1937-től a Dél-Dunántúlon (és a visszacsatolt Bácskában) különböző tanügy-igazgatási beosztásokban dolgozott. 1945 júniusától Kaposváron a tanfelügyelőség tanügyi titkára. A nemzetgyűlési választásokon képviselői mandátumot szerzett, amelyről főispáni kinevezésekor lemondott. 1947-től ismét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott főosztályvezetőként. Életrajzi forrás: Történelmi Tár digitális adatbázis, <http://www.tortenelmitar.hu>: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4042&catid=64%3Af&Itemid=67&lang=hu

vetélytárs nélküli „ura” lett. Fekete Tibor főispáni tevékenységét már 1947. március 3-án így értékelték az MKP Közigazgatási Főosztályán: „*Jó közigazgatási szakember. Somogy vármegyei pártszervezetünkkel, Tömpe alispán elvtársunkkal jól együttműködik [sic!]. Eltávolította környezetéből a Vidovics-embereket, Kisgazdapárt helyi vonatkozásban sokszor támadja is.*”⁷⁹ A két megyei vezető összhangja olyan erős volt, hogy 1947. január 6-án Nagyatádon együtt tartottak év eleji pohárköszöntőt, amiről a kisgazda *Somogyi Hírlap* címlapon számolt be.⁸⁰ Ennél látványosabban nem is lehetne érzékeltetni, hogy mi volt a különbség Vidovics és utóda főispánsága tekintetében, a politikai küzdelmek szempontjából. Bár az egykori főispánt rabiátus és kétségkívül sem nem jó politikus, sem nem túl demokratikus gondolkodású személyisége valószínűleg alkalmatlanná tette volna „nyugodt körülmények között” a főispáni tisztség betöltésére, az MKP és Tömpe joggal látta benne a kommunista törekvések legerősebb, ha nem az egyetlen karakán ellenfelét Somogy megyében.

A Vidovics feletti „győzelem” a „hétköznapi nyelvére” lefordítva az MKP számára a közigazgatási hatalom megszállását jelentette. Bár a kisgazdák befolyása a köztisztviselői apparátusban sosem volt olyan mértékű és főként annyira szervezett és tudatos, mint azt a kommunisták hirdették és hitték, 1947 januárjában Tömpe megragadta az alkalmat és a „köztársaság-ellenes” összeesküvés kapcsán a vármegyei hivatalnokoktól és minden községtől jegyzőkönyvezett tiltakozást kért és kapott, amelynek eredményét a Belügyminisztériumnak továbbította.⁸¹ Ezek a jegyzőkönyvek „hűségesküvéként” is értékelhetők, mint ahogy – meggyőződésem szerint – az alispán is ekként tekintett rájuk. Mindenesetre a fenti körülmények között Tömpét március 2-án maga Dobó István dicsérette meg munkájáért az MKP megyei „konferenciáján” a küldöttek előtt, ami a pártban belüli konfliktusaitak ismerve komoly gesztusnak számított.⁸²

Tömpe sikerének csúcspontjaként 1947. május 15.–június 1. közötti *Somogy a Demokráciáért* kiállítás megrendezését és ott az alispán „megdicsőülését” tekinthetjük. A kiállítás célja az 1945–1947 közötti évek építési és fejlesztési teljesítményének bemutatása volt, a kommunista alispán „középpontba” állításával. Mindkét célt maradéktalanul sikerült megvalósítani.⁸³

Az 1947. június 2-i vármegyei közgyűlésen az éppen bezárult kiállítás politikai szerepét hangsúlyozták a Fekete Tibor főispán közgyűlési megnyitóját követő felszólalások is. A közgyűlésen a kiállítás „pártsemlegességét” kiemelte minden, a megyében működő politikai párt és „társadalmi szervezet” képviselője. Ugyanakkor árulkodó, hogy az egyes pártok reprezentatív személyiségei miként határozták meg vagy éppen nem határozták meg pártjuk szerepét a rendezvény kapcsán, illetve, hogy miként minősítette az egyes pártokat a kiállításról szólva Fekete főispán.

Utóbbi úgy vélte, hogy a kiállítás bebizonyította, hogy „*itt [értsd: Somogy megyében] feltevéssel nélkül a kisgazdapárt és a polgári oldal is a fejlődés, az újjáépítés szolgálatába kívánja állítani minden erejét.*”⁸⁴ Kovács József, jelen lévő kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselő – aki ellen az MKP egyébként ekkor már szabályszerű háborút folytatott⁸⁵ – ezt követően először „*pártok felett álló személynek*” nyilvánította magát, majd a kiállításhoz utalva kifejtette, hogy a „*legnagyobb szeretettel hajtom meg az elismerés zászlaját ezen munka elindítója, az alispán úr személye előtt.*”⁸⁶ Hasonló módon nyilatkoztak a Polgári Demokrata Párt, illetve a Nemzeti

79 PIL 274. f. 15. állag. 26. ó. e. 28. p.

80 Dr. Fekete Tibor főispán és Tömpe István alispán nagy jelentőségű pohárköszöntői. *Somogyi Hírlap*, 1947. január 7. 1. p.

81 MNL SML IV. 405. a. Somogy vármegye alispánjának bizalmas (elnöki) iratai. A köztársaság ellenes összeesküvés ellen tiltakozók jegyzőkönyvei.

82 MNL SML X. 4. MKP Somogy Megyei Bizottságának iratai. 1. ó. e. (A konferencia a korabeli szóhasználatot tükrözi. Lényegében területi küldöttgyűlésként kell ez esetben a „konferenciát” értelmezni.)

83 Részletesen lásd Csóti Csaba: Egy kiállítás, mint a politikai térfoglalás eszköze és reprezentációja – Somogy a demokráciáért, 1947. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41.* Kaposvár, 2011, SML, 129–140. p. (a továbbiakban: Csóti, 2011.)

84 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1947. június 2-i évnegyedes közgyűlés.

85 Vö. Szántó, 1998.

86 SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1947. június 2-i évnegyedes közgyűlés.

Parasztpárt részéről felszólaló közgyűlési tagok is. A szociáldemokraták azonban – elismerve a kiállítás sikerét – megjegyezték, hogy annak kezdeményezése, szervezése és lebonyolításának módja egyes, a közigazgatási joggal össze nem férő módon történt.⁸⁷ Tömpe szerényen fogadta érdemeinek a kisgazdapárti és a demokrata párti képviselők által javasolt, közgyűlési jegyzőkönyvben történő megörökítését és kiemelte, hogy ő soha sem pártérdekek mentén végezte munkáját. Ugyanakkor bejelentette, hogy Gerő Ernő, közlekedésügyi miniszter egy vasúti szerelvényt ajánlott fel abból a célból, hogy a kiállítás anyagát elvihessék a „*megye minden településére*”.⁸⁸ A szerelvény el is indult és sikerrel körbejárta a vármegyét, propagálva az újjáépítést és – nem mellékesen – a választáson is induló Tömpe István személyét, egészen szeptember 7-ig, tehát a választások napja utáni időpontig.⁸⁹

Az 1947. évi, ún. „kékcédulás” választások során, melynek helyi eseménytörténetét Szántó László többször hivatkozott munkájában dolgozta fel, Tömpe István „igazi kommunista alispánként” látta el feladatát és a főispánnal szemben tagadta a visszaéléseket, sőt hivatali autókat biztosított a szavazók utaztatásához.⁹⁰ Ennek kapcsán ismét csak azok az üzenetváltások érdemelnek figyelmet, melyekben immár az új főispán és az alispán „kommunikál” a választási csalásokról. Tömpe higgadtan, pontosan érvelve „dobja vissza” a főispáni kifogásokat, még azokban az esetekben is, amikor néven nevezik személyes érintettségét is.⁹¹ Igaz, mint a választási csalást követő események megmutatták, ekkor valójában már nem volt kivel szemben küzdenie, hiszen a Kisgazdapártot, akár „társutasokról”, akár „valódi kisgazdákról” legyen szó, letaglózta a választási eredmény Somogyban. Az 1945-ben még több mint 75%-os eredményt elérő kisgazdák alig 17%-os támogatottságot kaptak.⁹² Ez olyan méretű bukás volt, amit nem lehetett egyszerűen a választási csalások, vagy éppen a kommunista támadások számlájára írni, még akkor sem, ha jól látszott, hogy a koalícióban – és persze a koalíciós pártharcokban elhasználódott párt helyét Somogyban a koalíción kívüli – és a választásokon 34%-ot elért Demokrata Néppárt vette át. Az a DNP, amellyel szemben 1947 folyamán a kisgazdapárti sajtó nemegyszer ugyanazt a támadó, személyeket rágalmazó taktikát alkalmazta, amellyel korábban a kommunisták éltek.⁹³

A DNP azonban nem jelentette ugyanazt az erőt Somogyban, mint egykor a Kisgazdapárt. Tömpe István számára nem is ők, hanem „régí mániája”, a szociáldemokraták léptek elő első számú ellenféllé. Ezt a támadást Tömpe már 1946-ban megindította, akkor, amikor még a kiengensúlyozott alispáni kép fenntartására törekedett. A korabeli viszonyokat ismerve ezért ezt a lépését leginkább személyes habitusával lehet összefüggésbe hozni. 1946 júliusában hozzászólt a *Somogyvármegye* cikksorozatához, mely Kaposvár fejlesztési lehetőségeit vitatta meg. Az ekkor már törvényhatósági jogú város, amely felett az alispánnak nem volt hatósági jogköre, a pártközi alkuk eredményeként szociáldemokrata irányítást kapott. Tehát míg a megyében a kommunisták „nyerték el” a közigazgatás irányítását, addig a megyeszékhelyen az itt valódi tömegbázissal rendelkező „testvérpárt”. Ehhez képest a még csak hét hónapja a megyében dolgozó és négy hónapja alispán Tömpe lényegében megtámadta a szociáldemokrata városvezetést: „*A munkanélküliek zömét Kaposváron az építőmunkások és rokonszakták dolgozói alkotják. Ugyanakkor a megyében a háború elpusztította községek száma 86. a hiba ott van, hogy rendkívül kevés a kezdeményező készség a város vezetésében.... A vármegye megtette a kezdeményező lépéseket és felhívására megmozdult a megye népe.... Pedig a kaposvári munkanélküliséget egy csapásra meg lehetne oldani, ha a város bekapcsolódna az újjáépítésbe, vagy akár külön, a maga számára adóztatná meg azokat, akik haszonlesői a mai helyzetnek.... A vármegye természetesen nem*

87 Uo.

88 SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1947. június 2-i évnegyedes közgyűlés. A kiállítás rendkívüli eredményességét méltatta a törvényhatósági bizottság tegnapi ülésén. *Somogyvármegye*, 1947. június 3. 1. p.

89 Vö. Csóti, 2011.

90 Szántó, 1998, 204–213. p.

91 Uo.

92 Szántó, 1998, 221. p.

93 Vö. *Somogyi Hírlap*, 1947. augusztus-november.

szűklátókörű politikát folytat az újjáépítés kérdésében.”⁹⁴ A szociáldemokraták elleni fellépése aztán Vidovics és vele a kisgazda „jobboldal” kiszorítása után azonnal fontossá vált a számára. 1947. március 25-én erről így fogalmazott: „Ahogy mi erősödünk, úgy távolodnak el tőlünk az SZDP-k [sic!], nem hajlandók velünk összeülni, de nem is támadnak. Ez az állapot nekünk jó. (Boór polgármester agitációja során kijelentette: miénk lesz a hatalom, aki nem lép be a szocdem pártba, annak rossz lesz.) A szocdem agitáció után a mi elvtársaink házról házra utánuk mentek és a mi pártunkba léptették be [az agitáltakat].”⁹⁵ Látható tehát, hogy Tömpe felfogása arról, hogy nyíltan nem szabad „fenyegetni” a potenciálisan megnyerhető személyeket, központi eleme lehetett politikálásának, hiszen a szociáldemokrata polgármester kijelentésébe kapaszkodva, ugyanazt a taktikai gondolkodást követte, mint amikor – nyilvánosan – a kisgazda főispánnal szemben önmagát mutatta fel „pártok feletti” személyiségként.

A szociáldemokratákkal szembeni fellépésének minden jel szerint nagyon erős ideológiai megalapozása is volt. A közte és a *Somogyi Világosságban* név nélkül publikáló, „fiatal szocialista” közötti vita erre jól rávilágít. Tömpe – a lenini elvek alapján – a kommunizmust, mint a szocializmuson túli fejlődési fokot határozta meg, és a szociáldemokraták számára ennek a történeti szükségszerűségnek a belátását ajánlotta, vagyis úgy tekintett a szociáldemokraták szocializmus-elképzelésére, mint egy közbülső állomásra a kommunizmushoz vezető úton. E véleményét még „megspékelté” a dialektikus gondolkodás jegyében azzal, hogy most a „nemzeti összefogás” az elsődleges és ezt a szociáldemokraták nem látják be.⁹⁶ Kioktató hangnemű, elméletinek szánt, de nem túl eredeti gondolatokat tartalmazó cikkét arra „válaszolva” fogalmazta meg, hogy a *Somogyi Világosságban* az jelent meg, hogy Svédország 1950-re a „szocialista mintaállam” rangjára fog emelkedni. Tömpe kivételesen erős ellenfélre akadt, bárki is volt a válasz szerzője. Az SZDP nevében válaszoló indulatos szerző ugyanis nem ment bele a dialektikáról és a fejlődési fokozatokról szóló fejtegetésekbe, hanem az MKP „gyenge pontjára”, a „demokráciadeficitre” helyezte a hangsúlyt. „A szocializmus kizárólag csak a szociális demokráciában lehet tökéletes és megfelelő a gondolkodó ember számára. Ez a lényeg. ... [A szociáldemokrácia] minden cselekvését a demokrácia, az elemi emberjog, a humánus gondolkodás jellemzi, lévén erkölcsiséget hirdető világszervezet. Még politikai céljainak elérésénél is szem előtt tartja az erkölcsöt, nem ront neki fékezhetetlen dinamikával a gyakorlati kérdéseknek.”⁹⁷ Az idézet második felében nem nehéz felismerni Tömpe személyes karakterét, aki – mint láttuk – igenis csak „fékezhetetlen dinamikával” vetette bele magát a megyei politikai életbe. A vita egyrészt megmutatta, hogy Tömpével szemben, miközben a gyakorlati kérdések kapcsán erős egyénisége és gyakorlatias szemlélete miatt nem találtak fogást rajta, igenis komoly fenntartások voltak, még a hozzá legközelebb álló szövetségesek között is. Másrészt ez a „pengeváltás” megmutatta Tömpe politikusi képességének határait is. A taktikázásban, hatalmi technikában és gyakorlati megoldásokban eredményes kommunista alispán meggyőződéses kommunistasága – eszmei szempontból – nem nagyon haladhatta meg a párt által kiadott ideológiai tájékoztatók színvonalát.

Az 1947. évi választások „lebonnyolásával” lényegében lezárult Tömpe István alispáni munkássága is. Az MKP Somogy megyei közigazgatási referense, a Tömpével szorosan együtt-

94 Tömpe István alispán: A Somogy vármegyei MKP „Kaposvár jövője ankétjához”. *Somogyvármegye*, 1946. július 10. 2. p.

95 PIL 274. f. 15. állag. 81. ó. e. 143. p.

96 Mit akar a Szociáldemokrata Párt? *Somogyvármegye*, 1947. június 14. 3. p.

97 Mit akar a Szociáldemokrata Párt? Válasz Tömpe Istvánnak. *Somogyi Világosság*, 1947. június 16. 3. p. Nehéz nem észrevenni, hogy a szociáldemokrata szerző itt a Lukács György által 1918-ban a bolsevizmussal kapcsolatban megfogalmazott dilemmáját, mint erkölcsi dilemmát olvassa Tömpe fejére. Vö. „a bolsevizmus azon metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a *Bűn és Bűnhődésben*: az igazsághoz keresztülhazudni magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani, és ezért feloldhatatlan erkölcsi dilemmát lát a bolsevik állásfoglalás gyökerében, míg a demokrácia – hite szerint – csak emberfeletti lemondást és önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan és becsületesen végig akarják csinálni. De ez, ha talán emberfeletti erő igényel is, nem lényegében megoldhatatlan kérdés, mint a bolsevizmus erkölcsi problémája.” Lukács György: A bolsevizmus, mint erkölcsi probléma. In Lukács György: *Tanulmányok*. Válogatta és a bevezetőt írta: Bretter György. I. Filozófiai tanulmányok. Bukarest, 1973, 53. p.

működő Herman Tibor közigazgatási felelős 1948. január 15-én kelt jelentése és munkaterve szerint a „közigazgatás kommunista megszervezésének főfeladata [sic!] MKP tagok szervezése és arányos elosztása. Kommunistát minden jegyzőségre!”⁹⁸ Ehhez a megjegyzéshez az MKP Közigazgatási Osztályán az értékelést végző kézírással ezt a dicséret megjegyzést fűzte: „Egyetlen munkaterv mely döntő feladatnak állítja be a szervezést!” A Tömpe által kitűzött célt az MKP elérte, a korabeli kimutatások mutatják, hogy egészen 1948 júniusáig folyamatosan és dinamikusán léptek be a Magyar Kommunista Pártba a tisztviselők.

Azt, hogy Tömpe „Budapestre vitele” mikor dőlt el pontosan, nem tudjuk. 1948. január 4-én ő tartotta a díszbeszédet a Somogy Megyei Nemzeti Bizottság által szervezett „1848–1948 centenáriumi év” emlékülésen.⁹⁹ Sajat emlékei szerint ez év „őszén” hívta fel őt Kádár János a Belügyminisztériumba, hogy ott a Közigazgatási Főosztály munkájának irányítását vegye át.¹⁰⁰ Előtte még részt vett az MKP és az SZDP pártegyesítésének Somogy megyei munkájában. Ő töltötte be a megyei és városi egységbizottság titkári tisztét. A fentiek ismeretében nyilván kellő elégtételt érzett akkor, amikor az egyesítés során a korábbi, helyi szociáldemokrata vezetőket – köztük Boór István kaposvári polgármestert – kizárták a pártból.¹⁰¹ Karakteres, alispáni munkájához kötődő tevékenységéről azonban ekkor már nincs tudomásunk.

„Még nem is olyan régen sokszor hallhattuk a politikamentes szakemberekről, akik szak tudásuk alapján szakmunkát végeznek és távol tartják magukat a politikától. Ha egy kicsit megkapartuk, azt tapasztaltuk, hogy a reakció szolgálatában állott[ak]. Lássuk végre tisztán, hogy nincs politikamentes munka, mindenki politizál, csak az a kérdés, hogy milyen irányba.... aki a közigazgatásban dolgozik, az társadalomalakító munkát végez, de ... az csak olyan ember lehet, akinek világnézete van.” – E szavakkal búcsúztatta Somogy megyétől Tömpe Istvánt Beér János, a Belügyminisztérium küldötte akkor, amikor az 1948. október 30-i ülésen bejelentette Tömpe István lemondását állásáról.¹⁰² Ha végigtekintünk a búcsúzó alispán Somogy megyei pályáján, akkor megállapítható, hogy saját személyes karrierje szempontjából mindenképpen pozitív kimenetelű volt számára az a két és fél év, amit a vármegyei adminisztráció vezetőjeként eltöltött. Az 1945 végén „kegyvesztetté” vált Tömpe 1948-ban – sikeres „vidéki karrierrel” a háta mögött – érkezett az akkor éppen erős embernek számító Kádár János hívására, a kommunisták számára mindig is a legfontosabbnak számító Belügyminisztériumba. Nem lehet véletlen az sem, hogy ott is a közigazgatás területe került a felügyelete alá, mellyel kapcsolatban alapos tapasztalatokat szerzett. Az is nyilvánvaló, hogy az MKP szempontjából rendkívül eredményesen működött, hiszen az őt később denunciózni akaró jelentések, összevetve más, itt feldolgozott forrásokkal, világosan leszögezik, hogy Tömpének személyes kvalitása is volt ahhoz, hogy megfelelő kapcsolatokat építve befolyásolja a vármegye közéletét.

Az őt búcsúztató miniszteri osztálytanácsos szavai azonban tanulságosak. Tömpe azzal érkezett Somogy megyébe, hogy azt nyilatkozta: minden Somogy megyei polgár alispánja kíván lenni, nem csak a kommunistáké. Ehhez képest azzal az őt méltató kijelentéssel a tarsolyában távozott, hogy pártsemlegesen nem lehet a közigazgatás munkáját végezni. Aligha valószínű, hogy az 1946. március–1948. október közötti időszakban megváltozott volna a gondolkodása, csupán „lehullt az álarc”. Az azonban bizonyos, hogy meggyőződéses kommunista funkcionáriusként hitte, hogy amit tesz, az a tevékenység a kommunizmushoz vezet. Melyből azonban – mint szociáldemokrata vitapartnere rámutatott – hiányzott az a meggyőződés, hogy a demokrácia a közigazgatás gyakorlata során (is) védendő érték.

98 PIL 274. fond. 15. állag. 81. ő. e. 120. p.

99 Vö. Tömpe István: *1848 Somogyban*. Kaposvár, 1948.

100 PIL 867. fond. 2/t-32. ő. e.

101 MNL SML X. 4. MKP Somogy Megyei Bizottságának iratai. A két munkaspárt egyesülésének dokumentumai. 8. ő. e.

102 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1948. október 30-i ülés.

Tömpe István (balról, világosabb öltönyben) és Heltai András újságíró 1984-ben
Fotó: FORTEPAN / Sárospataki Györgyi felvétele.

A MAGYAR ÁLLAMRENDŐRSÉG MEGSZERVEZÉSE SOMOGY VÁRMEGYÉBEN 1945–1946-BAN

KISS NORBERT PÉTER

A II. világháború viharai után az egyik legfontosabb feladat volt Magyarország állam- és közigazgatásának újjászervezése. Az államiság reorganizációja 1944 telén kezdődött meg, s ennek eredményeképpen, 1944. december 21-én Debrecenben, 230 fővel megtartotta első ülését az Ideiglenes Nemzetgyűlés. „*A magát a nemzeti akarat kifejezésére hivatottnak tekintő Ideiglenes Nemzetgyűlés fontossága leginkább létrejöttében jelölhető meg. Az alkotmányossági szempontból jelentősége ugyan több mint szimbolikus, ennek ellenére inkább volt virtuális – és csonka – parlament, amelynek működését a debreceni megalakulás másnapján már fel is függesztették. [...] Lényeges volt viszont, hogy megszüntette a közjogi interregnumot, és felhatalmazása nyomán az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án aláírhatta a nagyhatalmak képviselőivel a fegyverszüneti egyezményt.*”¹ A hadi események azonban ezek alatt és ezek után is folytatódtak, a Dunántúlon, így Somogy vármegyében is még állt a front: a kivonuló német és a bevonuló szovjet csapatok fegyverropogásától volt hangos a vidék. „... azokon a területeken, ahonnan a front elvonult, fokozatosan kiépült a szovjet katonai igazgatás. Emellett létezett még a Horthy-rendszerből »örökölt« rendőrség is, noha ez utóbbit csak igen nehézkesen tudták működtetni a régi-új közigazgatás képviselői.”²

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nagy hangsúlyt fektetett a rendvédelem helyreállítására is. Ezzel kapcsolatban 1945. január 4-én kiadta 13/1945. M. E. számú rendeletét³ a közbiztonság fokozottabb biztosításáról. „*A háborús viszonyok következtében és a karhatalmi szervek elmenekülése, illetve fölbomlása folytán a közrend, a személy- és vagyonbiztonság országsszerte meglazult. Az ideiglenes nemzeti kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy a közrend megszilárdítását, a személyi és vagyonbiztonság helyreállítását minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítsa*”⁴ – olvasható a rendeletben, amely ideiglenes jelleggel minden városban és községben – ahol még nem lenne – polgárőrség szervezését írta elő, ahova politikailag megbízható, katonaviselt és javakorabeli legénységet toboroztak. A polgárőrségek felfegyverzése és katonai támogatása a helyi katonai parancsnokságok feladata volt. A megszervezett polgárőrségek, illetve rendőrségek legfontosabb teendője az eljárás megindítása volt a közrendet, a személy- és vagyonbiztonságot megsértők és az ilyen tetteket támogatók, segítők ellen. A lakosságot arra kérték, hogy „*önkéntes őrségek szervezésével, nyomravezetésével és azonnali jelentéseikkel*”⁵ segítsék a karhatalmi szervek munkáját. A rendelet figyelmezteti a bűncselekmények elkövetőit, hogy az erőszakos, jogtalan cselekmények a legszigorúbb büntetéseket vonják maguk után.

1945 áprilisában a harcok az országban véget értek, a kormány a fővárosba települt át, s megteremtődtek a közigazgatás működésének keretei. Ez egyben azt is jelentette, hogy a rendvédelmi szerveket immár hivatalosan is megszervezhették, tisztázhatták azok jogi helyzetét. 1945. május 10-én hirdették ki az 1.690/1945. M. E. sz., a közbiztonság megszervezéséről és egységes irányítás alá helyezéséről szóló rendeletet.⁶

A rendelet kimondta a csendőrség kollektív bűnösségét – mivel az „*a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmisséggel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kímé-*

1 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL – Rubicon, Bp., 2011, (a továbbiakban: Gyarmati, 2011) 39–40. p.

2 Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban.* Jaffa Kiadó, 2012, (a továbbiakban: Müller, 2012) 10–11. p.

3 *Magyar Közlöny*, 1945. január 4. 2. p.

4 Uo.

5 Uo.

6 *Magyar Közlöny*, 1945. május 10. 3–4. p.

letlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el⁷ – és feloszlatta azt. Mindezek folytán a volt csendőrségi alkalmazottakat elbocsátották. A volt csendőrségi személyeket nem vonták általános igazolási eljárás alá, csak azokat, akik ezt kérték. Az egykori csendőrség birtokában vagy használatában levő kincstári felszerelési tárgyakat és ingatlanokat a rendelet a Magyar Államrendőrség birtokába vagy használatába utalta át.

A tárgyi és részben a személyi működési feltételek megteremtése után a jogszabály a rendőrségi szervek jogi helyzetét, feladatkörét tisztázza. A Magyar Államrendőrség a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt áll. A szöveg szerint az államrendőrség hatásköre kiterjedt a közbiztonságra, az államrendészetre (politikai rendészetre), az igazgatási rendészetre (a hatáskörébe utalt közigazgatási ügyekben), a rendőri büntetőbíráskodásra (a hatáskörébe utalt kihágásokban), a volt csendőri teendőkre és a végrehajtó szolgálat valamennyi közigazgatási, közbiztonsági és állambiztonsági (politikai) ügyére, valamint azokra az ügyekre, melyeket külön törvény vagy rendelet a rendőrség hatáskörébe utalt.

A Magyar Államrendőrség két nagy szervezeti egységre tagolódott, a Budapesti Főkapitányságra és a Vidéki Főkapitányságra. Az utóbbi hatásköre Nagy-Budapest kivételével kiterjedt az egész ország területére, s a hatásköre alatt törvényhatóságokként főkapitányságok, ezek alatt járási és városi kapitányságok, végül a kapitányságok fennhatósága alatt rendőrbiztosságok megszervezését írták elő körjegyzőségi székhelyeken és a nagyközségekben.

A rendelet kihirdetésével és végrehajtásával „csak az úgy-ahogy működésbe lendült rendőri szervezet utólagos *«legalizálás»* történt meg, ami egyúttal azt is jelentette, hogy érvényben maradt a Magyar Királyi Rendőrség szervezeti felépítése, annak kettős tagoltsága – csak épp a *«királyi»* jelző tűnt el a testület nevéből.”⁸

Mielőtt rátérnénk a Somogy vármegyei rendőrségi szervek történetének tárgyalására, szükséges, hogy az ezekkel kapcsolatos jogszabályokat röviden ismertessük.

A már idézett 1.690/1945. M. E.,⁹ valamint a 6.690/1945. M. E. sz. rendeletek értelmében a megyei törvényhatóságok székhelyein vármegyei főkapitányságokat szerveztek, melyek másodfokú rendőrhatóságként jártak el a járási és városi kapitányságok intézkedéseiben, valamint rendőri szolgálatot láttak el. A vármegyei főkapitányságok felügyeleti szerve a Vidéki Főkapitányság volt, vezetőiknek rendőrhatósági ügyintéző hatásköre általában nem volt, a belügyminiszter azonban egyes ügyekben a másodfokú hatósági jogkör ellátását átmenetileg hatáskörébe utalhatta. Az 1.690/1945. M. E. sz. rendeletben előírtak szerint a vármegyei főkapitányságok bűnügyi, politikai, igazgatásrendészeti és rendőrbírói osztályokra tagolódtak. A vármegyei főkapitányságokat az 533.900/1946. B. M. sz. rendelet megszüntette, s a vármegyéek területét felügyeleti körzetekre osztotta fel úgy, hogy minden vármegye egy-egy felügyeleti körzetet alkotott, amelyek székhelye általában egybeesett a vármegye székhelyével. A felügyeleti körzetek székhelyén működő kapitányság vezetőjének elnevezése „a Magyar Államrendőrség X vármegyei felügyeleti körzetének szemlélője” volt, aki a felügyeleti körzethez tartozó rendőri szervek felett – a belügyminiszteri megbízás alapján – felügyeleti és ellenőrzési jogkört gyakorolt.

A vármegyei kapitányságok alatt, járási szinten járási kapitányságokat kellett szervezni, melyek elsőfokú rendőrhatóságokként járnak el, s rendőri őrszolgálatot látnak el különleges alakulataikkal.¹⁰ Később, az 533.900/1946. B. M. sz. rendelet szerint a törvényhatósági jogú városokban működő járási kapitányságok beolvadtak az ott működő városi kapitányságokba, a 274.000/1949. B. M. sz. rendelet pedig kimondta, hogy azokban a járásokban, amelyeknek székhelye valamely városi rendőrkapitányság székhelyével egybeesik, ezentúl városi és járási kapitányság elnevezéssel működnek a rendőrségi szervek.

7 Uo.

8 Müller, 2012, 14. p.

9 Magyar Közlöny, 1945. május 10. 3–4. p.

10 Uo.

A járási kapitányságok alá rendelt rendőrhatósági szerv nagyközségekben és körjegyzőségek székhelyén a rendőrbiztosság volt.¹¹ Ezek a biztonsági és rendészeti szolgálatot teljesítették, rendőrhatósági jogokat nem gyakoroltak. A 225.000/1946. IV. 12. B. M. sz. rendelet szerint a Magyar Államrendőrség szervezeti tagozódásában a legkisebb egység a városi rendőrőrs és a körzeti őrség, továbbá a rendőrbiztosság és egyes kisközségekben a körzeti őrség. A rendőrőrs és a körzeti őrs élén az őrsparancsnok, a rendőrbiztosság élén a rendőrbiztos állt. A városok belső területén működő rendőrőrsök az őrszemélyzeti parancsnok közvetlen felügyelete és irányítása mellett látták el feladatukat. Ezen szervek egységes elnevezése az 535.000/1946. B. M. sz. rendelet értelmében rendőrőrs lett.

Mint az ország bármely területén, így Somogy vármegyében is, már a Magyar Államrendőrséget megszervező rendelet kiadását megelőzően, a II. világháború előtt, valamint a háború folyamán alakult rendvédelmi szervekre alapozva indult meg a helyi rendvédelem megszervezése. Ez egyrészt a 13/1945. M. E. sz., valamint az 5.007/1945. B. M. sz. rendeletek jegyében zajlott: megyei csendbiztos őrsöket, községi rendőrségeket és polgárőrségeket hoztak létre a közbiztonság fenntartására. Ezzel kapcsolatban adta ki az alispán 1945. március 22-én CS. 13.067/1/1945. számú rendeletét.¹² Eszerint a megyében 14 csendbiztos őrsöt állítottak fel Mernye, Zselickisfalud, Gálosfa Taszár (Kaposvári járás); Igal, Gölle, Andocs, Felsőmocsolád (Igali járás); Tab, Karád, Balatonszárszó (Szóládon működött az őrs), Som (Tabi járás); Somogyvár (Lengyeltóti járás); Szentlászló (Szigetvári járás) székhellyel. Ezek mellett Kaposvár székhellyel egy nyolc főből álló nyomozó őrsöt hoztak létre.

A községi rendőrség fogalmán az egyes nagyobb községekben megszervezett községi rendőrséget értették.¹³ Ezek tagjai a községi képviselő-testületek által megszavazott fizetést kapták, feladatukat egyenruhában látták el.

A rendelet a községekben működő nemzetőrségek elnevezését egységesen polgárőrségre módosította. A polgárőrök civil ruhát és karszalagot viseltek, számuk 300 lakosonként kető volt, s a képviselő-testületek nevezték ki őket. „A polgárőrségek feladata a község bel- és külterületének portyázása által a bűncselekmények elkövetését megakadályozni, az elkövetett bűncselekményekről tudomást szerezni, bűnjeleket, helyszínt biztosítani és erről a területileg illetékes – ha még nincsen. úgy a legközelebbi – csendbiztos őrsöt értesíteni.”¹⁴ Somogy Vármegye Nemzeti Bizottsága az 1945. január 22-i ülésén döntött arról, hogy a megye községeiben polgárőrségeket szervez, Kaposváron pedig a rendőrőrszemek mellett éjjelente két-két nemzetőrt is alkalmaznak.¹⁵

Hogy a megyében mindenhol megszerveződtek-e ezek a testületek, s hogy miként, milyen eredménnyel dolgoztak, erről szórványosan szólnak a források. Az Igali járás főszolgabírájának fentebb említett aktája a járás községeiben megszervezett polgárőrségek névsorait is tartalmazza.¹⁶ Az 1945. április 30-án kelt összesítő kimutatás szerint az Igali járás 31 községében és két pusztáján szervezték meg a polgárőrségeket, összesen 367 fővel. A polgárőrségek községenkénti létszáma egy (Somogyacsa) és 54 (Gölle) fő között mozgott. 1946 januárjában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) felhívására a vármegyei rendőrkapitány utasította a járási kapitányokat, hogy jelentsék: hatóságuk területén működött vagy működik-e felfegyverzett polgári alakulat (polgárőrség)?¹⁷ Az iratok között a Barcsi járás kapitányának nemleges jelentését találtuk meg.¹⁸

11 Uo.

12 MNL SML IV. 415. Igali járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai. Közigazgatási iratok. (a továbbiakban: Igali fszb. közig. ir.) 159/1945. sz.

13 Uo.

14 Uo.

15 MNL SML XVII. 1. Somogy Vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság iratai. Jegyzőkönyvek. (A továbbiakban: SVmi és Kvári NB. Jkv.)

16 MNL SML Igali fszb. közig. ir. 159/1945. sz.

17 MNL SML XXIV. 12. Magyar Államrendőrség Barcsi Járási Kapitányságának (a továbbiakban: Barcsi JK) iratai. 110/1946. köz. sz.

18 Uo.

A rendvédelem megszervezésének másik vonalát, a vármegyei és a Kaposvár városi rendőrkapitányságok felállítását főként a nemzeti bizottságok üléseinek jegyzőkönyveiből tudjuk rekonstruálni. 1944 végén és 1945 első felében a vármegyei és a Kaposvár városi rendőrkapitányság története szorosan egybefonódott. 1944. december 2-án Eperjessy László detektívre hárult a megyei és a városi rendőrkapitányság szervezése és vezetése. Kaposvár polgármestere 1945. január 11-én bízta meg dr. Szökendy János ügyészt a rendőrségi szervek vezetésével, aki első lépésként a városi rendőrkapitányság keretében elnöki, büntügyi és kihágási, valamint közigazgatási osztályokat, detektívcsoportot és őrszemélyzeti részleget állított fel.¹⁹

A Somogy Vármegyei Nemzeti Bizottság 1945. április 20-án²⁰ a Magyar Kommunista Párt javaslatára úgy döntött, hogy a vármegyei rendőrség Baranya vármegye és Pécs mintájára szerveztessen meg. A határozat értelmében a vármegyei csendőrség vármegyei rendőrséggé alakult. Az orosz ellenőrző bizottság a május 2-i ülésen²¹ hangot adott azon óhajának, hogy a vármegyei rendőrségbe jelölt személyek névsorát mutassák be nekik is; valamint, hogy a vármegyei rendőrség vezetője főtanácsosi rangban dr. Szökendi János legyen. Ennek ellenére a Somogy Vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság dr. Pápay Sándor törvényszéki bírót kívánta a megyei rendőrség vezetőjének.

Mire 1945. május 10-én kihirdettetett az 1.690/1945. M. E. sz. rendelet, már Somogy vármegyében is felállt a vármegyei rendőrkapitányság. Az 1945. május 21-én kelt 1. sz. főkapitánysági parancs²² tanúsága szerint – a Somogy Vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság felhatalmazása alapján – a Somogy Vármegyei Főkapitányság vezetőjévé ideiglenes jelleggel dr. Szabó Sándort nevezték ki. A rendőri őrség parancsnoka és az őrszemélyzeti osztály vezetője Vörös Gábor rendőrfelügyelő, a detektívtestület vezetője pedig Vámosi József detektívfelügyelő lett. A főkapitányság ideiglenes elhelyezésére a kaposvári honvéd laktanya szolgált. A megyei főkapitány a rendőrségi alkalmazottak további magatartása és munkája kapcsán kijelentette, hogy „[m]indenkitől teljes munkát követelek! Parancsaim minden eszközzel végrehajtandók. Mulasztók ellen a legszigorúbban járok el. Az öntevékenységet megkívánom, a túllkapásokat megtorlom.”²³

A május 26-án tartott nemzeti bizottsági ülésen²⁴ ismét felmerült a vármegyei rendőrség vezetői állásának kérdése, s ismét Szökendyt ajánlották, de a bizottság nem fogadta el, helyette pályázatot írtak ki a poszt betöltésére. Az ügyben 1945. június 2-án²⁵ született döntés: a főispán a megyei rendőrség szervezésével és vezetésével ideiglenesen Szökendyt bízta meg, a Kaposvár városi rendőrkapitányság vezetője pedig Eperjessy László lett – ezzel különvált a megyei és a városi rendőrkapitányság. Szökendyt a vezetői székben nem sokkal ezután, június 30-án²⁶ dr. Molnár Győző rendőrtanácsos váltotta fel, őt a belügyminiszter bízta meg ideiglenes jelleggel a megyei főkapitányság vezetésével. Molnár „köszöntővel” fordult a megye rendőrségének legénységéhez, amelyben kitért a fegyelem fontosságára, a rendőrbiztosok és a járási felügyelők kötelességeire és feladataira, saját elvárásaira.²⁷

A Somogy Vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság 1945. július 21-i ülésén²⁸ némi nézeteltérés támadt: Molnár Győző Eperjesi Lászlót, a kaposvári rendőrség vezetőjét áthelyezte a bizottság engedélye nélkül. Molnár szerint belső rendőrségi kérdés volt Eperjesi ideiglenes áthelyezése Lengyeltótiiba. A nemzeti bizottság végül továbbra is bizalmat adott Molnárnak,

19 Kanyar József: *Somogy a felszabadulás hónapjaiban (1944–1945)*. Kaposvár, 1970, Somogy Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály, 71. p.

20 MNL SML SVmi és Kvári NB. Jkv.

21 Uo.

22 MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága (a továbbiakban: Marcali JK) iratai. Parancsok. 1. sz. főkapitánysági parancs (1945. május 21.)

23 Uo.

24 MNL SML SVmi és Kvári NB. Jkv.

25 Uo.

26 Uo.

27 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 4. sz. főkapitánysági parancs (1945. július 6.). A szöveget lásd az I. sz. mellékletben.

28 MNL SML SVmi és Kvári NB. Jkv.

s kimondta, hogy „a vármegye területén mindent megtenni jogosult, amit a v[ár]m[egyei]. rendőrség és közbiztonság érdekében jónak lát s így a megye területén belül áthelyezéseket elrendelni is jogosult”.²⁹

Az 1945. december 3-án megtartott nemzeti bizottsági ülésen³⁰ felmerült, hogy egyedül Somogy vármegyében nincs még rendezve a rendőrség ügye, még nem neveztek ki a vezetőt és a tisztikart. A Magyar Kommunista Párt javaslatára végül a nemzeti bizottság rendőr-főkapitánynak dr. Molnár Győző rendőrezredest, a politikai osztály vezetőjének Vörös Gábor rendőr őrnagyot, a politikai osztály vezetőjének pedig Csongrádi Béla rendőr alezredest választotta meg.

A vármegyei rendőrség, valamint Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város rendőrségének vezetésében 1946 áprilisában történt változás: a belügyminiszter április 12-én Molnár Győző alezredest áthelyezte Debrecen Törvényhatósági Jogú Város és Hajdú Vármegye Rendőrkapitányságához, Somogyban utódja ideiglenesen Csongrádi Béla rendőr őrnagy lett.³¹ Molnár az 1946. április 6-i tiszti értekezleten jelentette be áthelyezését, rövid beszédében méltatta a somogyi rendőrök munkáját, hiszen elismerést vívtak ki maguknak országos szinten is.³²

Csongrádi alig egy hónapig vezette a rendőrséget, április 25-én a Magyar Államrendőrség Somogy Vármegyei, valamint Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Főkapitányságának vezetőjévé a belügyminiszter Garamvölgyi Aladár rendőr alezredest nevezte ki.³³ Garamvölgyi az 1946. május 11-én tartott tiszti értekezleten mutatkozott be. Röviden beszélt elvárásairól, a rendőri munka fontosságáról és pontosságáról, külön hangsúlyozva azt, hogy szakítani kell az elmúlt rendszerek rendőri módszereivel.³⁴

A korábban már említett intézkedés, amely a vármegyei rendőrkapitányságokat megszüntette és vármegyei felügyeleti körzeteket hozott létre, személyi változást nem eredményezett: Garamvölgyi a Magyar Államrendőrség Somogy Vármegye Felügyeleti Körzetének szemlélője lett.

A már idézett 1945. évi 1. sz. főkapitánysági parancs³⁵ rendelte el a járási kapitányságok felállítását is a megye mind a kilenc járásában, az alábbiak szerint:

Fsz.	Járás	Járási kapitányság vezetője	Őrszemélyzeti osztály vezetője
1.	Barcsi járás	Kordé Imre fogalmazó	Fenyvesvölgyi Lajos felügyelő
2.	Csurgói járás	Balogh János fogalmazó	Harsányi Ferenc felügyelő
3.	Igali járás	Posza Ferenc fogalmazó	Gelencsér István felügyelő
4.	Kaposvári járás	Bebesi József fogalmazó	Hanga János felügyelő
5.	Lengyeltóti járás	Weisz István fogalmazó	Jutasi István felügyelő
6.	Marcali járás	Major Gyula fogalmazó	Iglói László felügyelő
7.	Nagyatádi járás	Zala Miklós fogalmazó	Bodor Ferenc felügyelő
8.	Szigetvári járás	Tárkányi László fogalmazó	Weisz Ferenc felügyelő
9.	Tabi járás	Menyhárt Jenő fogalmazó	Balogh András felügyelő

Mint már említettük, a nagyközségekben, illetve a körjegyzőségek székhelyein írták elő rendőrbiztosságok felállítását. Ez Somogy megyében 117 szervezet jelentett, a következő megoszlásban:

29 Uo.

30 Uo.

31 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 19. sz. főkapitánysági parancs (1946. április 16.)

32 MNL SML Marcali JK iratai. 468/1946. köz. sz. A szöveget lásd a II. sz. mellékletben.

33 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 20. sz. főkapitánysági parancs (1946. április 25.)

34 MNL SML Marcali JK iratai. 468/1946. köz. sz. A szöveget lásd a III. sz. mellékletben.

35 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 1. sz. főkapitánysági parancs (1945. május 21.)

Fsz.	Járás	Rendőrbiztoságok székhelyei	Rendőrbiztoságok száma
1.	Barcsi járás	Barcs, Csokonyavisonta, Darány, Felsőszentmárton, Istvándi, Szulok, Babócsa, Kastélyosdombó, Kálmánca, Komlósd, Lakócsa	11
2.	Csurgói járás	Csurgó, Berzence, Gyékényes, Inke, Somogyudvarhely, Alsók, Iharosberény, Miháld, Porrog, Surd, Somogszentmiklós, Zákány	12
3.	Igali járás	Igal, Andocs, Attala, Büssü, Felsőmocsolád, Gölle, Kisbár-apáti, Magyaratád, Somogyszil, Törökkoppány	10
4.	Kaposvári járás ³⁶	Bárdudvarnok, Kadarkút, Nagybjom, Baté, Gálosfa, Hed-rehely, Hetes, Kaposfő, Kaposmérő, Magyaregres, Mernye, Mezőcsokonya, Nagyberki, Simonfa, Szenna, Szentbalázs, Taszár, Toponár	18
5.	Lengyeltóti járás	Lengyeltóti, Balatonboglár, Balatonlelle, Fonyód, Gamás, Balatonszemes, Buzsák, Látrány, Somogyjád, Somogyvár, Szőlősgyőrök	11
6.	Marcali járás	Marcali, Böhönye, Somogszentpál, Kéthely, Balaton-szentgyörgy, Balatonkeresztúr, Csákány, Mesztegnyő, Nagyszakácsi, Nemesdéd, Nemesvid, Nikla, Pusztakovácsi, Somogysámson, Szenyér	15
7.	Nagyatádi járás	Nagyatád, Háromfa, Tarany, Csököly, Felsőseged, Gige, Görgeteg, Kutas, Lábod, Somogyszob, Szabás, Vízvár	12
8.	Szigetvári járás	Szigetvár, Drávafok, Görösgal, Gyöngyösmellék, Kisdobsza, Mozsgó, Németlad, Somogyapáti, Somogyhárságy, Szent-lászló, Teklafalu	11
9.	Tabi járás	Tab, Balatonendréd, Balatonkiliti, Balatonújhely, Balatonzamárdi, Bábonymegyér, Karád, Kötcese, Szabadhidvég, Ádánd, Balatonszárszó, Bálványos, Kőrös-hegy, Nagyberény, Nagycsepely, Nágocs, Ságvár	17
	Összesen:		117

A fennebb hivatkozott 1. sz. parancs informál arról is, hogy a járási kapitányságokat ideiglenesen a járási székhelyek egykori csendőrörseinek épületében helyezték el, valamint elrendelték a járási székhelyeken működő csendőrörök azonnali átvételét.³⁷ Ennek kellett volna történnie a rendőrbiztoságok esetében is, ahogy azt a törvények előírták. Ez azonban nem volt ilyen egyszerű, hiszen a rendőri szervek megszervezésének személyi és tárgyi feltételei sem voltak teljesen biztosítottak.

A 2. sz. főkapitánysági parancs³⁸ toborzást rendelt el, hogy biztosítsák a rendőr-biztoságok személyi állományát, legénységét, amelyet a járási székhelyeken működő rendőrörök esetében egy fő vezetőben és 18 beosztottban, a másutt működőkben egy fő vezetőben és 14 beosztottban határozták meg. A Kaposvári Járási Kapitányság központi őrszemélyzetét egy fő vezetőben és 25 beosztottban állapították meg. A 25 főből őrszolgálatot 16-an teljesítettek, a maradék kilenc fő a főkapitányság futárszolgálatát látta el. A toborzáson jelen kellett lenni a kapitányság vezetőjének, a járási felügyelőnek, valamint a helyi nemzeti bizottság elnökének vagy helyettesének, aki a toborzóbizottság elnöke és a belügyminiszter képviselője is volt. A jelentkezőket elsőként a járási tiszt orvos vizsgálta

36 Kaposvárot városi kapitányság működött körzeti rendőrörökkel.

37 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 1. sz. főkapitánysági parancs (1945. május 21.)

38 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 2. sz. főkapitánysági parancs (1945. május 21.)

meg alkalmassági szempontból. A rendőri szolgálatra alkalmasak közül kiválasztották azokat, akik őrsparancsnokként (rendőrbiztosságok vezetőjeként) számba jöhettek, majd a még rendelkezésre állókból töltötték fel a rendőrbiztosságokat. Ha ezek után maradt még alkalmas jelölt, róluk jegyzéket készítettek, hogy esetlegesen más járások területén alkalmazzák őket.³⁹ A rendőrséghez való felvétel kritériumairól egy 1946-os irat tájékoztat. Eszerint rendőrnek felvehető az a nőtlen férfi, aki 22 éves elmúlt, a szolgálat ellátására testileg alkalmas, nem áll gondnokság vagy csőd alatt, büntett vagy vétség miatt vád alá helyezve nincs, szabadságvesztés hatálya alatt nem áll, „élet, vagyon vagy szemérem elleni büntett vagy vétség miatt elítélve nem volt”, politikailag megbízható, tud írni és olvasni, testmagassága legalább 165 cm, katonai vagy partizánszolgálatot teljesített.⁴⁰

A toborzás azonban nem mindenhol hozta meg a kívánt eredményt. A Csurgói járás rendőrkapitánya 1945. június 4-én jelentette, hogy a „*folyo hó 2-án az államrendőrséghez toborzott rendőrökből egyelőre [a] csurgói, zákányi, berzencei és somogyzentmiklósi őrsöket állítom fel. A nagy létszámhiányra való tekintettel egyenlőre [sic!] az inkei és az iharosberényi őrsöket még nem tudom felállítani.*”⁴¹ A felállított rendőrbiztosságok személyzete összesen 26 fő (Curgón nyolcan teljesítenek szolgálatot, a többi rendőrbiztóságon pedig hatan-hatan), annak ellenére, hogy a felállítandó őrsök rendszeresített létszámát a vezetők mellett 88 főben határozták meg.⁴²

A Barcsi járásban az 1945 májusában megszervezett toborzás során 39 főnyi legénységet vettek fel a rendőrségi testületbe, holott az előírt létszám 79 volt.⁴³ Ezért 1945. július 5-én póttoborzást tartottak, de a kívánt létszám így sem állt össze: immáron az előírt 94 fő helyett csak 65-en léptek szolgálatba.⁴⁴ A létszámalakulás későbbi helyzetét sajnos források híján nem tudjuk rekonstruálni.

A Nagyatádi járás területén némileg jobb volt a helyzet: az 1945 májusában és júniusában megtartott toborzás alapján Nagyatádon (19 fő), Somogyaszobon (15 fő), Lábodon (15 fő), Kutason (15 fő), Felsősegesden (14 fő) és Vízváron (16 fő) állt fel rendőrbiztosság.⁴⁵ A Nagyatádi Járási Kapitányság teljes állománya 1945. június 21-én 13 fő tiszt, tisztviselő és detektív, valamint 95 fő őrszemélyzeti tag, azaz összesen 108 fő volt.⁴⁶ Ez a szám 100 és 111 között mozgott 1946 októberéig, amikor is hirtelen 54-re, majd a következő hónapban 51-re csökkent, s ennyi is maradt 1947 januárjáig.⁴⁷

A Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága 1945. június 9-i jelentése⁴⁸ szerint Marcaliban (járási kapitányság és rendőrbiztosság) 21, Mesztegyőben és Böhönyén 14–14 fő teljesít szolgálatot. Egy 1945. július 5-én kelt jelentésben⁴⁹ már az olvasható, hogy a Marcali Járási Kapitányság állománya egy, a Marcali Rendőrbiztosságé kettő, a csákányi egy, a kéthelyi pedig öt fővel kevesebb az előírtnál. Emellett fel kellene állítani Szenyérben a rendőrbiztosságot, amelyhez hatfőnyi legénységre volna szükség. A Marcali Járási Kapitányság Osztályparancsnokságának 1945. évi, közelebbi dátummal el nem látott 26. sz. osztályparancsa⁵⁰ szerint már sokat javult a helyzet, az előírt 15 településen működött rendőrbiztosság, az alábbiak szerint:

39 Uo.

40 MNL SML Marcali JK iratai. 490/1946. köz. sz.

41 MNL SML XXIV. 13. Magyar Államrendőrség Csurgói Járási Kapitányságának (a továbbiakban: Csurgói JK) iratai. 2/1945. sz.

42 Uo.

43 MNL SML Barcsi JK iratai. 52/1945. köz. sz.

44 MNL SML Barcsi JK iratai. 82/1945. köz. sz.

45 MNL SML XXIV. 17. A Magyar Államrendőrség Nagyatádi Járási Kapitányságának (a továbbiakban: Nagyatádi JK) iratai. 39/1945. sz.

46 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 312/1945. sz.

47 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 322/1946. köz. sz.

48 MNL SML Marcali JK iratai. 8/1945. eln. sz.

49 MNL SML Marcali JK iratai. 170/I/1945. sz.

50 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. A Marcali JK Osztályparancsnokságának 1945. évi 26. sz. osztályparancsa.

Sorszám	Szerv neve	Szerv vezetője	Létszám (fő, a vezető nélkül)
1.	Marcali Járási Kapitányság	n. a.	12
2.	Marcali Rendőrbiztosság	Fekete Imre rendőrőrmester	13
3.	Mesztegyői Rendőrbiztosság	Kovács Lajos rendőrőrmester	10
4.	Nemesvidi Rendőrbiztosság	Molnár Vendel rendőrőrmester	6
5.	Nemesdédi Rendőrbiztosság	ifj. Kovács Ferenc próbarendőr	5
6.	Csákányi Rendőrbiztosság	Bognár János próbarendőr	6
7.	Nagyszakácsi Rendőrbiztosság	Bódis József rendőr szakaszvezető	7
8.	Böhönyei Rendőrbiztosság	Sas József rendőrőrmester	7
9.	Somogyfajszai Rendőrbiztosság	Fazekas Ferenc rendőr szakaszvezető	7
10.	Niklai Rendőrbiztosság	Kovács István rendőr szakaszvezető	5
11.	Balatonszentgyörgyi Rendőrbiztosság	Horváth József próbarendőr	10
12.	Balatonberényi Rendőrbiztosság	Nagyfi Sándor rendőr szakaszvezető	12
13.	Somogyzentpáli Rendőrbiztosság	Kőrösi János rendőrőrmester	4
14.	Somogyámsoni Rendőrbiztosság	Szabó János rendőrőrmester	8
15.	Szenyéri Rendőrbiztosság	Kálmán József rendőr szakaszvezető	4
16.	Kéthelyi Rendőrbiztosság	Szabó Kálmán rendőrőrmester	10
	Összesen:		126

A Marcali Járási Kapitányság őrszemélyzetének állománya a későbbiekben igen változó volt: 1946 márciusában 89,⁵¹ 1946 júliusában 94,⁵² 1946 decemberében pedig 73 főt⁵³ számlált.

A Lengyeltóti járásban 1945. május 29-én tartott toborzás eredményeként 53 főt vettek fel az államrendőrség kötelékébe, akiket hat rendőrbiztossághoz (Lengyeltóti, Gamás, Fonyód, Somogyvár, Balatonboglár, Balatonszemes) osztottak szét.⁵⁴ Június folyamán történt póttoborzás, hiszen június végéig újabb rendőrbiztosságokat kellett felállítani (Buzsák, Somogyjád, Szőlősgyörök, Balatonlelle). A tíz rendőrbiztosságon az 1945. június 25-i jelentés

51 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

52 MNL SML Marcali JK iratai. 1020/1946. köz. sz.

53 MNL SML Marcali JK iratai. 1827/1946. köz. sz.

54 MNL SML XXIV. 15. Magyar Államrendőrség Lengyeltóti Járási Kapitányságának (a továbbiakban: Ltóti JK) iratai. 6/1945. köz. sz.

szerint összesen 86 fő teljesített szolgálatot.⁵⁵ A főkapitánysági tervezettel ellentétben a Fonyódi Rendőrbiztosság hat helyett tíz fővel működött, mert a „működési területén korábban a m.[agyar] csendőrségnél Balatonfenyvesen minden nyáron egy hét főből álló különítmény teljesített szolgálatot annak dacára, hogy a csendőrőrs létszáma is nyáron felemelten 12–15 fő volt.”⁵⁶ A Balatonszemesi Rendőrbiztosságon hat helyett heten láttak el szolgálatot, mert a fürdőidény alatt hat fővel csak a fürdőszolgálattal kapcsolatos teendőket lehetett ellátni, nyomozni, portyázni viszont elégtelen volt ez a létszám.

Egy 1945. június 17-i kimutatás szerint a Lengyeltóti Járási Kapitányság személyzetének teljes állománya 110 fő volt. Ez a szám augusztus végére elérte a 136 főt, s ettől kezdve az év végéig 130–140 fő között mozgott.⁵⁷ Az állomány 1946 januárjában 112 főre csökkent, majd 1946 tavaszi hónapjaiban a 100 főt sem érte el – annak ellenére, hogy az 1945-ben megszervezett rendőrbiztosságok továbbra is működtek.⁵⁸

Megyei szintű létszámkimutatás nem maradt fenn az iratokban. Somogy vármegye főispánjának iratai között találtunk egy 1945. augusztus 18-án kelt belügyminisztériumi utasítást, mely meghatározza az egyes rendőri szervekhez besorozandó alkalmazottak létszámát. Ennek adatait az alábbiakban közöljük.

Fsz.	Szerv megnevezése	Létszám		
		Rendőőr	Detektív	Összesen
I.	Somogy Vármegyei Főkapitányság	30	24	54
II.	Kaposvár Városi Rendőrkapitányság	180	20	200
III.	Kaposvári Járási Kapitányság			
1.	Bárdudvarnoki Rendőrbiztosság	11		11
2.	Kadarkúti Rendőrbiztosság	14		14
3.	Nagybajomi Rendőrbiztosság	18 (4 lovas)		18
4.	Batéi Rendőrbiztosság	13		13
5.	Gálosfai Rendőrbiztosság	15		15
6.	Hedrehelyi Rendőrbiztosság	11		11
7.	Hetesi Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
8.	Kaposfői Rendőrbiztosság	16 (4 lovas)		16
9.	Kaposmérői Rendőrbiztosság	11		11
10.	Magyaregresi Rendőrbiztosság	13		13
11.	Mernyei Rendőrbiztosság	14		14
12.	Mezőcsokonyai Rendőrbiztosság	15 (2 lovas)		15
13.	Nagyberki Rendőrbiztosság	13		13
14.	Simonfai Rendőrbiztosság	14		14
15.	Szennai Rendőrbiztosság	15		15
16.	Szentbalázi Rendőrbiztosság	13		13
17.	Taszári Rendőrbiztosság	13		13
18.	Toponári Rendőrbiztosság	18		13
	Kaposvári járás területe (Kaposvár nélkül)	248 (12 lovas)		248

55 Uo.

56 Uo.

57 MNL SML Ltóti JK iratai. 55/1945. köz. sz.

58 MNL SML Ltóti JK iratai. 154/1946. köz. sz.

Fsz.	Szerv megnevezése	Létszám		
		Rendőr	Detektív	Összesen
<i>IV.</i>	<i>Barcsi Járási Rendőrkapitányság</i>	<i>16</i>	<i>12</i>	<i>28</i>
1.	Barcsi Rendőrbiztosság	28 (4 lovas)		28
2.	Csokonyavisontai Rendőrbiztosság	15 (2 lovas)		15
3.	Darányi Rendőrbiztosság	10		10
4.	Felsőszentmártoni Rendőrbiztosság	10		10
5.	Istvándi Rendőrbiztosság	10		10
6.	Szuloki Rendőrbiztosság	10		10
7.	Babócsai Rendőrbiztosság	20		20
8.	Kálmáncsai Rendőrbiztosság	13		13
9.	Kastélyosdombói Rendőrbiztosság	11		11
10.	Komlósvi Rendőrbiztosság	15		15
11.	Lakócsai Rendőrbiztosság	15		15
	<i>Barcsi járás területe</i>	<i>173 (6 lovas)</i>	<i>12</i>	<i>185</i>
<i>V.</i>	<i>Csurgói Járási Rendőrkapitányság</i>	<i>16</i>	<i>14</i>	<i>30</i>
1.	Csurgói Rendőrbiztosság	15		15
2.	Berzencei Rendőrbiztosság	14		14
3.	Gyékényesi Rendőrbiztosság	10		10
4.	Inkei Rendőrbiztosság	11		11
5.	Somogyudvarhelyi Rendőrbiztosság	10		10
6.	Alsoki Rendőrbiztosság	13		13
7.	Iharosberényi Rendőrbiztosság	16 (4 lovas)		16
8.	Miháldi Rendőrbiztosság	13		13
9.	Porrogi Rendőrbiztosság	15		15
10.	Somogyszentmiklósi Rendőrbiztosság	15		15
11.	Surdi Rendőrbiztosság	14		14
12.	Zákányi Rendőrbiztosság	14		14
	<i>Csurgói járás területe</i>	<i>176 (4 lovas)</i>	<i>14</i>	<i>190</i>
<i>VI.</i>	<i>Igali Járási Rendőrkapitányság</i>	<i>16</i>	<i>14</i>	<i>30</i>
1.	Andocsi Rendőrbiztosság	13		13
2.	Attalai Rendőrbiztosság	15		15
3.	Büssüi Rendőrbiztosság	13		13
4.	Felsőmocsoládi Rendőrbiztosság	14		14
5.	Göllei Rendőrbiztosság	14		14
6.	Igali Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
7.	Kisbárapáti Rendőrbiztosság	13		13
8.	Magyaratádi Rendőrbiztosság	15		15
9.	Somogyzili Rendőrbiztosság	13		13
10.	Törökkoppányi Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
	<i>Igali járás területe</i>	<i>128 (4 lovas)</i>	<i>14</i>	<i>172</i>

Fsz.	Szerv megnevezése	Létszám		
		Rendőr	Detektív	Összesen
VII.	<i>Lengyeltóti Járási Rendőrkapitányság</i>	16	14	30
1.	Lengyeltóti Rendőrbiztosság	18		18
2.	Balatonboglári Rendőrbiztosság	15		15
3.	Balatonlelle Rendőrbiztosság	14		14
4.	Fonyódi Rendőrbiztosság	14		14
5.	Gamási Rendőrbiztosság	11		11
6.	Balatonszemese Rendőrbiztosság	15		15
7.	Buzsáki Rendőrbiztosság	18 (4 lovas)		18
8.	Látrányi Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
9.	Somogyjádi Rendőrbiztosság	15 (2 lovas)		15
10.	Somogyvári Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
11.	Szőlősgyöri Rendőrbiztosság	16 (2 lovas)		16
	<i>Lengyeltóti járás területe</i>	184 (12 lovas)	14	198
VIII.	<i>Marcali Járási Rendőrkapitányság</i>	20 (2 lovas) ⁵⁹		20
1.	Marcali Rendőrbiztosság	20 (2 lovas)		20
2.	Böhönyi Rendőrbiztosság	14		14
3.	Somogyzentpáli Rendőrbiztosság	10		10
4.	Balatonkeresztúri Rendőrbiztosság	20 (2 lovas)		20
5.	Balatonszentgyörgyi Rendőrbiztosság	18		18
6.	Csákányi Rendőrbiztosság	13		13
7.	Kéthelyi Rendőrbiztosság	18		18
8.	Mesztegnyői Rendőrbiztosság	18		18
9.	Nagyszakácsi Rendőrbiztosság	14		14
10.	Nemesdédi Rendőrbiztosság	15		15
11.	Nemesvidi Rendőrbiztosság	11		11
12.	Niklai Rendőrbiztosság	13		13
13.	Pusztakovácsi Rendőrbiztosság	14		14
14.	Somogyámsoni Rendőrbiztosság	15		15
15.	Szenyéri Rendőrbiztosság	10		10
	<i>Marcali járás területe</i>	243 (4 lovas)		243
IX.	<i>Nagyatádi Járási Rendőrkapitányság</i>	16	14	30
1.	Nagyatádi Rendőrbiztosság	20		20
2.	Háromfai Rendőrbiztosság	10		10
3.	Taranyi Rendőrbiztosság	10		10
4.	Csökölyi Rendőrbiztosság	13		13
5.	Felsősegesi Rendőrbiztosság	14		14
6.	Gigei Rendőrbiztosság	10		10
7.	Görgetegi Rendőrbiztosság	13		13
8.	Kutasi Rendőrbiztosság	14		14

59 Valószínűleg elírás, hiszen detektívek nélkül nem működhetett járási rendőrkapitányság, de egyéb adatok hiányában elfogadtuk.

Fsz.	Szerv megnevezése	Létszám		
		Rendőőr	Detektív	Összesen
9.	Lábodi Rendőrbiztoság	14		14
10.	Somogyszobi Rendőrbiztoság	13		13
11.	Szabási Rendőrbiztoság	11		11
12.	Vízvári Rendőrbiztoság	14		14
	<i>Nagyatádi járás területe</i>	<i>172</i>	<i>14</i>	<i>186</i>
X.	<i>Szigetvári Járási Rendőrkapitányság</i>	<i>16</i>	<i>14</i>	<i>30</i>
1.	Szigetvári Rendőrbiztoság	18		18
2.	Drávafoki Rendőrbiztoság	18		18
3.	Görösgali Rendőrbiztoság	20		20
4.	Gyöngyösmelléki Rendőrbiztoság	15		15
5.	Kisdobszai Rendőrbiztoság	10		10
6.	Mozsgói Rendőrbiztoság	18		18
7.	Németladi Rendőrbiztoság	13		13
8.	Somogyapáti Rendőrbiztoság	18		18
9.	Somogyhársági Rendőrbiztoság	13		13
10.	Szentlászlói Rendőrbiztoság	14		14
11.	Teklafalui Rendőrbiztoság	15		15
	<i>Szigetvári járás területe</i>	<i>188</i>	<i>14</i>	<i>202</i>
XI.	<i>Tabi Járási Rendőrkapitányság</i>	<i>20</i>	<i>14</i>	<i>34</i>
1.	Bábonymegyeri Rendőrbiztoság	10		10
2.	Balatonendrédi Rendőrbiztoság	10		10
3.	Balatonkiliti Rendőrbiztoság	14		14
4.	Balatonújhelyi Rendőrbiztoság	11		11
5.	Karádi Rendőrbiztoság	14		14
6.	Kötcsei Rendőrbiztoság	10		10
7.	Szabadhídvégi Rendőrbiztoság	10		10
8.	Zamárdi Rendőrbiztoság	13		13
9.	Ádándi Rendőrbiztoság	11		11
10.	Balatonszárszói Rendőrbiztoság	14		14
11.	Bálványosi Rendőrbiztoság	11		11
12.	Kőröshegyi Rendőrbiztoság	14		14
13.	Nágocsi Rendőrbiztoság	13		13
14.	Nagyberényi Rendőrbiztoság	11		11
15.	Nagycepeleyi Rendőrbiztoság	10		10
16.	Ságvári Rendőrbiztoság	11		11
17.	Tabi Rendőrbiztoság	18		18
	<i>Tabi járás területe</i>	<i>225</i>	<i>14</i>	<i>239</i>
	<i>Somogy vármegye területe</i>	<i>1855 (42 lovas)</i>	<i>262</i>	<i>2117</i>

Ez az elképzelés, mint a fentebb idézett számok is bizonyítják, nem valósult meg. Az adatokat figyelembe véve, átlagosan 207 rendőr jutott volna egy-egy járás területére (a vármegyei és a Kaposvár városi állományt nem számítva), a 128 szervre vetítve pedig átlagosan 17 fő. Ennek ellenére, mint láttuk, a valós adatok mást mutatnak: a járási kapitányságok legmagasabb létszáma a fennmaradt adatok alapján is csak 140 fő körül mozgott (Lengyeltóti járás, 1945 ősze), de a legtöbb esetben a 100 fő körüli vagy alatti létszám volt a jellemző.

1945 szeptemberében és októberében kimutatásokat készítettek az egyes rendőri szerveknél szolgálatot teljesítő igazolt, valamint a nem igazolt alkalmazottakról.⁶⁰ Bár a kimutatások hiányosak, a Barcsi és a Szigetvári járás teljes anyaga hiányzik, s a Tabi Járási Rendőrkapitányság igazolt alkalmazottainak adatai sincsenek meg, a meglévő információkat az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

Fsz.	Szerv neve	Igazoltak (fő)	Nem igazoltak (fő)	Összesen (fő)
1.	Somogy Vármegyei Rendőrkapitányság	67	29	96
2.	Kaposvár Városi és Kaposvári Járási Rendőrkapitányság	227	71	248
3.	Barcsi Járási Rendőrkapitányság	n. a.	n. a.	n. a.
4.	Csurgói Járási Rendőrkapitányság	1	12	13
5.	Igali Járási Rendőrkapitányság	20	82	102
6.	Lengyeltóti Járási Rendőrkapitányság	63	107	170
7.	Marcali Járási Rendőrkapitányság	107	61	168
8.	Nagyatádi Járási Rendőrkapitányság	76	74	150
9.	Szigetvári Járási Rendőrkapitányság	n. a.	n. a.	n. a.
10.	Tabi Járási Rendőrkapitányság	n. a.	65	65
	Összesen:	561	501	1062

Látható, hogy az 1945 augusztusában előírt összlétszámnak, a hiányzó adatokat is hozzávéve (bár ezekre közelítő becslést sem tudunk tenni) a fentebbi táblázat adataihoz, nagyjából a felét kitevő létszámú rendőrségi állomány teljesített szolgálatot a vármegyében. A vármegyei rendőrkapitányság esetében jónak volt mondható a helyzet, hiszen ott ténylegesen majdnem kétszer annyian szolgáltak, mint az utasításba adott létszám. A legrosszabb helyzetben a Csurgói és a Tabi járások voltak: az előbbiben a rendeletben adott létszám 6,8%-a, az utóbbiban 27%-a szolgált. Ugyanez az adat a többi szervnél jobb: Kaposvár város és a Kaposvári járás esetében 55%, az Igali járásnál 59%, a Marcali járásban 69%, a Nagyatádi járás területén 80% , a Lengyeltóti járásnál pedig 85%.

A későbbiekre vonatkozóan rendelkezésre áll egy 1946 októberében keltezett irat,⁶¹ mely a járások, valamint Kaposvár város rendőri szerveinek őrsemélyzeti létszámát közli. Eszerint a vármegyében akkor 608 fő teljesített rendőri szolgálatot, az alábbi megoszlásban:

Fsz.	Terület	Létszám (fő)
1.	Kaposvár város	56
2.	Kaposvári járás	74
3.	Barcsi járás	56
4.	Csurgói járás	52
5.	Igali járás	46
6.	Lengyeltóti járás	60
7.	Marcali járás	77
8.	Nagyatádi járás	49
9.	Szigetvári járás	70
10.	Tabi járás	68
	Összesen:	608

Ha csak a járási rendőrkapitányságok létszámát nézzük, ez járási átlagban 62 főt jelent. A számok nagyfokú eltérésére az ad magyarázatot, hogy egyes járások (Igali, Nagyatádi, Csurgói járás) területüket tekintve kisebbek, s emellett ritkábban is lakottak a többinél. A 60, sőt 70 feletti létszámokat a Marcali, a Lengyeltóti és a Tabi járások esetében a Balaton közelsége indokolja, a Kaposvári és a Szigetvári járásokban pedig kiterjedtségük.

A rendőrség személyi ügyei kapcsán szólnunk kell az alkalmazottak pártösszetételéről is, hiszen ez fontos momentum volt az adott korszakban. Sajnos vármegyei szintű, teljes kimutatást ezzel kapcsolatban egyelőre nem találtunk, így csak néhány fennmaradt, kiragadott adat alapján tudunk elindulni. Az alábbiakban a Lengyeltóti Járási Rendőrkapitányság őrsemélyzetének pártállás szerinti megoszlását közöljük 1945 júniusától 1946 januárjáig.⁶²

Dátum	MKP	NPP	SZDP	PDP	FKgP	Párton kívüli (fő)	Összesen (fő)
1945. június 17.	10	6	0	0	37	57	109 ⁶³
1945. június 26.	21	3	0	0	37	39	100
1945. július 7.	34	3	1	0	31	35	104
1945. július 17.	34	3	1	0	31	40	109
1945. július 26.	34	3	1	0	31	61	130
1945. augusztus 5.	34	2	5	0	30	59	130
1945. augusztus 28.	34	2	5	0	30	70	141 ⁶⁴
1945. szeptember 6.	30	2	5	0	29	74	139
1945. szeptember 15.	30	3	2	0	29	74	138
1945. szeptember 26.	30	2	5	0	29	73	139

61 MNL SML Barcsi JK. 1084/1946. köz. sz.

62 MNL SML Ltóti JK iratai. 55/1945. köz. sz. MKP: Magyar Kommunista Párt, NPP: Nemzeti Parasztpárt, SZDP: Szociáldemokrata Párt, PDP: Polgári Demokrata Párt, FKgP: Független Kisgazda Párt.

63 Az irat tanúsága szerint Lówei Ferenc felügyelő gyakornok pártállása nem szerepel a kimutatásban, mert ő az adott időpontban Kaposvárott tartózkodott, így nem tudták megkérdezni.

64 Az összesítésben 136 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

Dátum	MKP	NPP	SZDP	PDP	FKgP	Párton kívüli (fő)	Összesen (fő)
1945. október 4.	31	2	5	0	29	73	140 ⁶⁵
1945. október 18.	32	2	5	0	31	72	142 ⁶⁶
1945. október 26.	34	3	1	0	31	61	130
1945. november 7.	32	2	6	0	31	72	143 ⁶⁷
1945. november 26.	32	2	6	0	32	64	136
1945. december 13.	32	2	6	0	32	61	133
1945. december 26.	32	2	6	0	32	61	133 ⁶⁸
1946. január 6.	32	2	6	0	32	60	132 ⁶⁹

A táblázat adataiból látható, hogy majdnem mindegyik megadott időpontban a járás rendőri állományának nagyjából fele nem volt egyik pártnak sem tagja. A Polgári Demokrata Párt – nem meglepő módon – egy tagot sem mondhatott a magáénak, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt tagsági létszáma is elhanyagolható volt. A párttag rendőrségi személyzetén szinte fele-fele arányban osztozott a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazda Párt. Azt is megállapíthatjuk, hogy 1945. június 17. és július 7. között az összlétszám előbb körülbelül 10%-os növekedése, majd minimális csökkenése, valamint a párton kívüliek és az FKgP tagok számának néhány főnyi csökkenése mellett az MKP tagjainak száma több mint háromszorosára nőtt. A fentebb közölt adatok mellett érdekes a hivatkozott aktában egy másik, 1945. augusztus 3-án kelt kimutatás is, amely a járás területén szolgálatot teljesítő tisztek, detektívek, altisztek és őrparancsnokok neveit, születési adatait, vallását és pártállását közli. Eszerint a felsorolt 27 alkalmazott közül nyolc volt az MKP, négy az FKgP, kettő az NPP, négy az SZDP tagja, kilenc fő pedig párton kívülinek mondta magát. Itt már jobban érzékelhető a kommunista párttagok arányának nagysága: ez a szám ebben az esetben 30%-ot tesz ki. A tisztí állomány tagjai között a fenti időpontokban szinte minden esetben az MKP tagjai voltak többségben.

A Lengyeltóti járáséhoz hasonló kimutatások maradtak fenn a Nagyatádi Járási Kaptányaság iratanyagában is.⁷⁰

Dátum	MKP	NPP	SZDP	PDP	FKgP	Párton kívüli (fő)	Összesen (fő)
1945. július	31	11	3	6	5	50	106
1945. augusztus	62	6	9	0	4	27	108
1945. szeptember	77	5	8	0	6	15	111
1945. október	58	5	8	0	19	13	103
1945. november	53	5	8	0	19	15	100
1945. december	53	5	8	0	19	25	105
1946. január 10.	48	5	8	0	19	25	106
1946. január 24.	49	5	8	0	19	25	106
1946. február	49	5	8	0	19	25	106
1946. március	49	5	8	0	18	25	105
1946. április	77	5	8	0	6	15	111

65 Az összesítésben 139 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

66 Az összesítésben 135 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

67 Az összesítésben 136 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

68 Az összesítésben 128 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

69 Az összesítésben 130 fő szerepel, valamelyik adat elírás.

70 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 322/1946. köz. sz.

1946. május	46	7	10	0	20	23	106
1946. június	37	9	14	0	25	21	106
1946. július	37	9	14	0	25	21	106
1946. augusztus	36	9	14	0	25	19	104
1946. szeptember	35	10	14	0	24	19	102
1946. október	13	12	14	0	5	10	54
1946. november	12	12	14	0	5	7	50
1946. december	12	12	14	0	5	9	52
1947. január	12	11	17	0	4	3	51

Az adatokból kiderül, hogy a Nagyatádi Járási Rendőrkapitányság állományában markánssabb volt az MKP tagjainak jelenléte, 1945 augusztusától 1946 áprilisáig 43 és 69% között volt, míg a mondott időszakban a párton kívüliek aránya 13–25% között mozgott. 1946 májusától figyelhető meg a kommunista párttagok számának erőteljes csökkenése. 1946 októberétől a rendőrségi összállomány felére csökkent, s folytatódott az MKP tagok számának csökkenése is, s ettől kezdve az MKP, az NPP és az SZDP párttagok aránya hasonló volt. A Független Kisgazda Párt tagjainak aránya a kezdeti majdnem 50% után nagyarányban lecsökkent, 1946 végére és 1947 elejére számarányuk szinte elhanyagolhatóvá vált. Érdekes, hogy a PDP 1945 júliusában a 106 fős rendőrségi állományból hat párttagot mondhatott a magáénak. A tiszti állomány létszáma a fennebbi hónapokban 3 és 6 fő között mozgott, akik főként az MKP és az NPP tagjai voltak.

A Marcali Járási Rendőrkapitányság Politikai Osztályának személyzetéről és annak pártállásáról szintén maradtak fenn kimutatások, mégpedig az 1945 júliusa és 1946 januárja közti időszakból.⁷¹ Ezek szerint az osztály létszáma 3 és 6 fő között mozgott. A vezetői posztot a vizsgált hónapokban az 1945 előtt is rendőrként dolgozó Pusztai Ferdinánd detektív töltötte be, aki a Nemzeti Parasztpárt tagja volt. Helyettes vezetőként csak egy esetben, az 1945. július 9-i kimutatásban említik dr. Megyeri Zoltán rendőrfogalmazó nevét, aki a rendőri szolgálat előtt szolgabíróként dolgozott. Ő a Magyar Kommunista Párt tagja volt. Horváth János detektív neve mindegyik kimutatásban szerepel. Ő korábban kereskedő volt, a rendőrségnél nyomozóként szolgált, s szintén az MKP mondhatta tagjának – egyedül az 1945. július 17-i jelentésben szerepel SZDP tagként. A későbbiekben bővült a Politikai Osztály állománya, s szinte kizárólag MKP tagokkal. (Egyszer szerepel egy SZDP tag a kimutatásokban, ezen kívül két párton kívüli dolgozó neve tűnik még fel – s egyikük, özvegy Szántó Istvánné segédtsízt volt).

Az FKgP Barcsi Járási Alapszervezete nevében dr. Hompolá Mihály pártvezető 1946. január 27-én felterjesztést intézett a főispánhoz.⁷² A problémát az okozta, hogy a Barcsi Járási Rendőrkapitányság vezetői tisztségeiben a Független Kisgazda Pártnak nem volt embere. A szerv vezetője a kommunista párttag Vida Árpád rendőr százados, a helyettese az SZDP tag Tárkányi László rendőr százados, az őrszemélyzeti parancsnok a szintén SZDP tag Fenyvesvölgyi Lajos rendőr százados volt. Az ő munkájukkal szemben semmiféle kifogást nem hoztak fel. A politikai osztály vezetői pozícióját Halász Miklós töltötte be, aki az MKP tagja volt, s akinek eltávolításához az FKgP ragaszkodott. Két súlyos kifogás merült fel ellene: egyrészt több esetben követett el visszaéléseket, másrészt „*pártpolitikát visz be a rendőrségre, s ezáltal az ottani békés harmóniát megbontja*”.⁷³ Ezt a problémát – nem lévén megfelelő ember a járásban – úgy lehetett volna megoldani, hogy a megye egy másik járásából helyeznek át valakit erre a pozícióra. Az ügy kimeneteléről sajnos nem szólnak az iratok, viszont ez az eset is azt

71 MNL SML Marcali JK iratai. 238/I./1945. sz.

72 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegyei főispánjának bizalmas (elnöki) iratai. 11/1946. sz.

73 Uo.

bizonyítja, hogy a tárgyalt korszakban igencsak sarkalatos kérdés volt az államigazgatási és belügyi szerveknél a vezetői pozíciókat betöltők pártállása.

A törvények és rendeletek, valamint ezek alapján a már sokat emlegetett 2. sz. főkapitánysági parancs is előírta a csendőrőrsök épületeinek, felszerelésének, az egykori csendőrök ruházatának és fegyvereinek átvételét. Ez sem volt azonban könnyű feladat. Elsősorban a háború okozott több helyen oly nagymértékű pusztításokat, hogy lehetetlen volt elfoglalni az egykori csendőrségi ingatlanokat. Emellett a csendőrség által bérelt épületek tulajdonosaival újfent meg kellett kötni a bérleti szerződést – ám sok esetben az egykori tulajdonosok meghaltak, eltűntek vagy még nem tartózkodtak itthon. Ahol a régi csendőrségi épület nem állt rendelkezésre, ott bérbe vehető vagy kiigényelhető, magánszemélyek által tulajdonolt vagy községi, állami, egyházi tulajdonú épületek után kellett nézni. Ezek mellett sokszor helyi közbiztonsági és politikai érdekek, a történelmi hagyomány is közrejátszottak abban, hogy a rendőrbiztoságok székhelyét hol helyezték el.

A háborús pusztítást kitűnően érzékelteti a Nagyatádi Járási Rendőrkapitányság vezetőjének 1946. március 1-jén kelt jelentése, melyből kiderül, hogy a hatósága területén hat csendőrőrs volt. „*A harcok folyamán a csendőrőrs tagjai elmenekültek, felszerelésüket magukkal vitték. A harcok folyamán az arcvonal [a] nagyatádi járást ketté szelte és így a csendőrségi laktanyába[n] visszamaradt bútorzat nagy része megsemmisült – Kutason a csendőrlaktanya is. A visszamaradt bútorzatot átvettem és leltárba vettem. Az eddig[i] eljárás során a járás területén lakó polgári egyéneknél volt csendőrségi kincstári felszerelést nem találtam.*”⁷⁴ Az egykori Kutasi Csendőrőrs épülete lakhatatlanná vált, a kárt mintegy 4500 pengőre becsülték. A károk javításához körülbelül 210 000 000 pengőre lett volna szükség, hiszen az épületen 18 ajtót, 48 ablakot, 8 kályhát kellett volna kicserélni, sérült a tetőzet 60%-a, a padlózat 30%-a, s a teljes bútorzat megsemmisült.⁷⁵ Hasonlóképpen vált lakhatatlanná és használhatatlanná a csendőrőrs épülete Lábodon is, így kénytelenek voltak a Lábodi Rendőrbiztoságot gróf Széchenyi Magdolna kastélyában elhelyezni – jelentették 1945. szeptember 10-én.⁷⁶ A kastélyból öt lakrészt kaptak meg használatra díjtalanul, azonban ezt csak addig használhatták, amíg a római katolikus egyházközség el nem indította az épületben az iskolát – ez azonban az iratok szerint még 1946 augusztusában sem történt meg.⁷⁷ Egy 1946. február 8-án kelt jelentés szerint az egykori Marcali Járási Csendőrkerület ingóságait (bútorok, ágyneműk) ért, a németek által okozott kár az 1938. évi árak alapján 25 955 pengőt tett ki.⁷⁸ Somogyszentpál község helyettes körjegyzője, Csákányi Ferenc 1946. április 5-én értesítette a járási kapitányságot, hogy a rendőrbiztoság részére megfelelő épület biztosítása „*a legnagyobb nehézségekbe ütközik, mert a háború folyamán a községben 40 ház leégett, további 80 háznak padlását az orosz katonaság lefűrészelte és ezeknek a házaknak lakóit más házakba kellett elhelyezni. A lakosság túlzásfoltan él. Egy többé-kevésbé megfelelő lakás lenne, de abban a tulajdonos lakik, és csak elköltöztetéssel lehetne azt a lakóházat a rendőrbiztoság rendelkezésére bocsátani. Azt azonban nem tudom, hogy jogunk van-e arra, hogy a tulajdonost kilakoltassuk*”.⁷⁹ Végül júliusban – Somogyszentpál község előljáróságának 981/1946. sz. határozata alapján – özv. Bogdán Benedeknél 309. szám alatti lakásából két szoba és egy konyha helyiségeket kiutaltak a Somogyszentpáli Rendőrbiztoság részére, megegyezés szerinti lakbér fizetése mellett.⁸⁰ A Nagyszakácsi Rendőrbiztoság elhelyezése kapcsán is merültek fel problémák. 1945. szeptember 12-én a körjegyző tudatta a járási kapitánnyal, hogy a községben nincs a háború alatt elhagyottá vált lakás. A volt csendőrlaktanya épületét segédjegyzői lakással nyilvánították, így az nem elhagyott ingatlan,

74 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 257/1946. köz. sz.

75 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 1085/1945., valamint 133/1946. köz. sz.

76 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 907/1945. sz.

77 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

78 MNL SML Marcali JK iratai. 295/1946. köz. sz.

79 MNL SML Marcali JK iratai. 636/1946. köz. sz.

80 Uo.

hanem természetbeni juttatás. A rendőrbiztosságot így nem tudják elhelyezni.⁸¹ A Barcsi járás területének egykori csendőrőrsői (Barcs, Babócsa, Csokonyavisonta, Lakócsa, Szulok) esetében is nagymértékű volt a pusztulás: az egykori csendőrőrsök bútorzata, ágyneműi, rádiói, kerékárjai, használati tárgyai és irodai felszerelései veszttek kárba az 1938-as árak alapján Baracson 2327, Lakócsán 2212, Szulokban 2393, Babócsán 2716, Csokonyavisontán pedig 1268 pengő értékben.⁸²

Mivel a rendőrség kevés ingatlant tudott átvenni a csendőrségtől, s a csendőrség is sok esetben bérelte az elhelyezésre szolgáló épületet, sokszor nehezen sikerült megoldani a rendőrbiztosságok megfelelő elhelyezését. A legtöbb esetben magánszemélyektől vettek bérebe ingatlanokat, ahogy ezt már a csendőrőrsök is tették. 1945-ben a Csurgói járás nyolc, az Igali járás öt, a Lengyeltóti járás nyolc, a Marcali járás három, a Szigetvári járás hét, a Tabi járás tizenöt rendőrbiztosságát helyezték el magánszemélyektől bérelt épületekben. Ezen személyek legtöbbször deportáltak, és/vagy meghaltak, vagy még nem tértek haza, tehát az épületek egy része üresen állt. Ezek alapján sok esetben bérösszeget sem állapítottak meg, hiszen nem volt kivel megkötni a szerződést. Amely épület tulajdonosa vagy örököse itthon tartózkodott, az arra vonatkozó bérleti szerződés el is készült. Magánszemélyek ingatlanai mellett a rendőrbiztosságok községi, egyházi ingatlanokban is nyerhettek elhelyezést. A fentebb felsorolt hat járás vonatkozásában maradt fenn kimutatás az 1945-ös évből a rendőrbiztosságok elhelyezéséről,⁸³ ezeket a táblázatokat a IV. számú mellékletben közöljük.

A járási székhelyeken volt a legnehezebb megfelelő elhelyezést biztosítani a járási rendőrkapitányságoknak és a rendőrbiztosságoknak, hiszen ezek a nagyobb települések (Lengyeltóti, Csurgó, Nagyatád, Marcali) sok kárt szenvedtek a világháború alatt.

A Csurgói Járási Kapitányság és a Csurgói Rendőrbiztosság elhelyezésével egy 1946-os ügyiratcsomó foglalkozik.⁸⁴ A rendőrbiztosság Kreisler Ilonától bérelte a Petőfi tér 3. sz. alatti épületet. A tulajdonos azonban koholt vádakot terjesztett a rendőrségről (a kertből gyümölcsfát vágta ki a rendőrök, eltűzelték a disznóolat alkotó deszkákat), mert szerette volna másnak kiadni a házat (ő Budapesten lakott). Csurgó nagyközség 1946. április 29-én kelt, 976/1946. sz. alatti elsőfokú véghatározatában az említett lakóházat végül kiutalta a kapitányságnak, a Kreisler Ilona által eddig is használt lakrész kivételével.

A járási kapitányság az Ihász Pongrácz Jenő által bérelt Korona Szállóban volt elhelyezve, melyet a bérbeadó ingyenesen ajánlott fel 1946. szeptember 1-ig. Azonban ahogy Ihász Pongrácz Jenő, úgy a község sem járult hozzá, hogy a rendőrség véglegesen ott nyerjen elhelyezést. Így augusztus 8-án a nagyközségi előjáróság határozatot hozott, mely szerint a Kreisler-féle ház mellé a rendőrség részére kiutalnak egy másik ingatlant is. Két épület jöhetett számításba erre a célra: az egyik a Petőfi tér 6. sz. alatti, a Csurgói Izraelita Hitközség tulajdonában lévő épület első emelete (ezt már a korábbi bérlő, a Csurgói Református Kollégium is igényelte), a másik pedig a Somssich utca 57. sz. alatti, özv. Holly Sándorné tulajdonát képező épület (a volt csendőrlaktanya). A kapitányság vezetője, Horváth István rendőrfőhadnagy szerint azonban a Somssich utcai épület hasznavehetetlen, javítására nincs pénz.

Csurgó nagyközség 1946. augusztus 13-án kelt újabb határozata a Somssich utcai ingatlanban helyezte el a rendőrséget, mert a felkínáltak közül a határidőig, augusztus 12-ig nem választottak. Ezzel egyidejűleg a Petőfi téri épületet kiutalták a Csurgói Református Kollégium részére. A Csurgói Izraelita Hitközség álláspontja szerint valláserkölcsei szempontból is jobb az a megoldás, ha az említett épületben nem a rendőrség, hanem az internátus nyer elhelyezést.

A járási kapitányság 1946. augusztus 14-i, a községi előjáróságnak küldött átiratában kijelentette, hogy nem fogadja el a határozatban foglaltakat, mivel nem igényelték egyik felajánlott ingatlant sem. Kérte, hogy a takarékpénztár épületében levő emeleti öt szobás lakást,

81 MNL SML Marcali JK iratai. 1371/I./1945. sz.

82 MNL SML Barcsi JK iratai. 103/1946 köz. sz.

83 MNL SML XXIV. 11. Magyar Államrendőrség Somogy Vármegyei Főkapitányságának (a továbbiakban: SVM Fk) iratai. 814/1945. sz.

84 MNL SML Csurgói JK iratai. 857/1946. sz.

a földszinti három szobás lakást vagy a Petőfi tér 6. sz. alatti, a Csurgói Izraelita Hitközség tulajdonában lévő épület emeleti lakrészét utalják ki a rendőrség részére.

Csurgó nagyközség 1946. augusztus 17-én kelt határozata hatályon kívül helyezte az előző kettőt. A Kreisler-féle lakás mellé végül is kiutalták a rendőrség részére a Petőfi tér 6. sz. alatti, az izraelita hitközség tulajdonában lévő épület emeleti lakrészét. Ennek oka, hogy a rendőrségnek mindenképpen ki kellett költöznie a Korona Szállóból. A Református Kollégium számára viszont a Petőfi téren kívül több is számításba jöhetett, például az új, a régi, a katolikus, az Éhn Kálmán-féle vagy a Vajda-féle internátusok, valamint a Holly-féle épület. Utóbbi helyreállításához tetemes összegre lett volna szükség, amelyet a rendőrség nem tudott kifizetni. *„Mivel pedig a rendőrség szűkre szabott költségvetési kerete a javításokat nem engedi meg, kellett a szóban forgó megoldást keresni, mert különben a rendőrség a községből elköltözött volna, [a]mi közérdekelleses.”*⁸⁵

A történet végül lezárult, a járási kapitány 1946. augusztus 30-án jelentette a megyei főkapitánynak, hogy *„eddig elhelyezésünkben szeptember elsején új helyiségbe költözködünk. Abba a helyiségbe, ahol eddig a rendőrbiztoság volt. A rendőrbiztoság pedig a volt zsidó iskola emeleti részébe költözködik, melyet gondnokaitól bérbevettem havi 300 forintért.”*⁸⁶

A Lengyeltóti Járási Kapitányságot egy 1946. augusztus 23-án kelt jelentés⁸⁷ szerint Szabadi Sarolta lengyeltóti lakos tulajdonában lévő épületben helyezték el, mely épület rossz állapotban volt, javításra szorult. A Lengyeltóti Rendőrbiztoság épületének telekkönyvi tulajdonosa Krázsovics Oszvári Lajos. A községben igénybe vehető kincstári épület nem volt található. Az egykori leventeotthon, ahol a Független Kiszagdapárt ifjúsági szervezete székel, a Lengyeltóti Ipartestület tulajdonában volt. A kiskastély épülete a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségnek adott otthont, s telekkönyvileg Istvánffy Árpád kaposvári bőrkereskedő tulajdonában állt.⁸⁸ Egy korábbi, 1945. novemberi jelentésből az derül ki, hogy a kastélyban nem helyezhető el a járási kapitányság, mert ott kórház működik.⁸⁹ A kérdés megoldásáról nem tájékoztatnak az iratok.

A Marcali Járási Kapitányság, valamint a Marcali Rendőrbiztoság elhelyezése is problémákba ütközött. A kapitányság 1946. június 5-én azt jelentette⁹⁰ a megyei főkapitányságnak, hogy a járási kapitányság 1945. május 18-i megalakulása óta már ötször esett át költözésen, *„tehát már öt ízben, azaz öt értékes munkanap veszett kárba költözködés miatt, nem is beszélve a költözködéssel járó utólagos bonyodalmakról”*.⁹¹ A járási kapitányság előbb Kafka Dénes házában szomszédságában volt elhelyezve, később gróf Széchenyi Andor Pál kastélyába költözött, melyet aztán átadtak az orosz katonaság beszállásolásának céljaira, majd kórház lett belőle, így került a kapitányság a Korona Szállóba.⁹² A szálló épületében úgy helyezkedtek el, hogy *„a szomszédságban levő MKP szerződésileg bérelt parthely[i]ségéből 1 hely[i]séget átadott, mert csak így vált lehetségessé a szükséges irodák felállítása. Evvel kapcsolatban kénytelen vagyok megállapítani, hogy [a] lakosság körében elszórt tévhit, hogy [a] rendőrség a MKP befolyása alatt áll, megerősítve látják a parthelyiség egyik helyiségének átadásával és szomszédságával. Bár a rendőrség mindenben, minden tevékenységében párton felüli”*.⁹³ A Korona Szállóban való elhelyezés azonban az épület tulajdonosának is hátrányt jelentett, hiszen így nem tudta kiadni a rendőrség által használt szobákat. A rendőrség elhelyezése a Korona Szállóban amúgy is csak szükségmegoldás volt. Lehetséges épületként szóba jöhetett a helyi körjegyzőség elhelyezésére szolgáló épület néhány irodahelyisége, melyek közül négyet már a rendőrbiztoság használt. *„A járási főjegyzői hivatal erősen megcsonkított hatásköre véleményem szerint szükségtelen bő*

85 Uo.

86 Uo.

87 MNL SML Lengyeltóti JK iratai. 1200/1946. köz. sz.

88 Uo.

89 MNL SML Lengyeltóti JK iratai. 210/1946. köz. sz.

90 MNL SML Marcali JK iratai. 219/1946. köz. sz.

91 MNL SML Marcali JK iratai. 30/1946. eln. sz.

92 MNL SML Marcali JK iratai. 219/1946. köz. sz.

93 Uo.

elhelyezést nyer, úgy annyira, hogy a főjegyzői lakás is ugyan azon épület helyiségében nyert elhelyezést. A járási főjegyzői hivatal épülete megfelelő elhelyezést tudna véglegesen biztosítani a járási rendőrkapitányságnak, és a jelenleg a körjegyzőség épületében elhelyezett rendőrbiztonságnak [sic!]. Ugyan akkor a marcali-i [sic!] körjegyzőség épületének egy részében, az emeleten vagy a földszinten a főjegyzői hivatal megfelelő elhelyezést nyerhetne, mindkét rokon hatóságnak elegendő irodai hely[i]ség állna rendelkezésre. A rendőrség ügyköre a közeljövőben a bejelentő hivatal átvételével a járási kapitányság hatásköre ismét bővülni fog, ugyanakkor megfelelő irodai hely[i]ség még nem áll rendelkezésre.”⁹⁴

A kapitányság elhelyezésére alkalmas épületek között felmerült a Széchenyi-féle kastély is. A megyei főkapitány 1946. január 7-én parancsba adta a járási kapitánynak, hogy kösse meg a bérleti szerződést a Széchenyi-kastélyra vonatkozóan, s a szerződésben szerepeljen, hogy a villany bevezetésének, valamint az épület javításának és átalakításának költségei a kincstárt terhelik.⁹⁵

Ezek után a járási kapitány 1946. március 13-án azzal fordult Marcali község képviselő-testületéhez, hogy az hívjon össze rendkívüli gyűlést, amelyen a rendőrség Széchenyi-kastélyban történő elhelyezését tárgyalná meg, valamint azt a kérését, hogy a kastély melletti kert egy részét is engedjék át a rendőrlegénység számára. Az ügy azonban nem fejeződött be, hiszen egy 1946. augusztus 24-én írott jelentés⁹⁶ szerint a járási kapitányság ideiglenes elhelyezésére még mindig a Korona Szálló szolgált, mely telekkönyvileg Tóth Pálné és Vajda Miklós tulajdona. „Az épület a háborús eseményekkel kapcsolatban erősen megrongált állapotban van, 80%-os ablaküveg és kerethiánnyal, fűtési [sic!] lehetőség megoldhatatlan, részben azért, mert a szállodai szobák oly szűkek, hogy a rendelkezésre álló szükségszerű bútorzat egy része is a folyosón áll, másrészt azért, mert kályha egyáltalán nincs.”⁹⁷ Az épület laktanya elhelyezésére nem alkalmas. A volt csendőrségi laktanya szintén annyira megrongálódott, hogy teljes átépítést igényelt volna. Ez az épület gróf Széchenyi Andor Pál tulajdonában állt, a rendőrkapitány a földosztás során kiigényelte, de a kérelmet elutasították.⁹⁸ Ezek után világossá vált, hogy az elhelyezésre két alkalmas épület akadt Marcaliban: a járási főjegyzői hivatal épülete (a vármegye tulajdona) és gróf Széchenyi Andor Pál kastélya. Az előbbi épületből csak néhány helyiséget használtak a főjegyzői hivatal, valamint a főjegyzői lakás céljaira, nagy része üresen állt. A kastély – mint fentebb említettük – korábban már szolgált a rendőrség elhelyezésére, de aztán az orosz katonákat oda szállásolták be. Ezek után kórháznak használták. „A volt modern sebészeti pavilon már belülről helyrehozott, csak ablak és ajtóhiány van. A kórház eredeti visszahelyezése után a kastély mentesülne.”⁹⁹ A járási főjegyzői hivatal épülete „teljesen ép állapotban van. Elhelyezésre minden javítás nélkül alkalmas. Ez az épület alkalmas volna a járási kapitányság, valamint a kapitányság őrségének elhelyezésére. [...] A kastély minden irányban alkalmas volna a kapitányság és az őrszemélyzet elhelyezésére. Központi fűtés [sic!] megjavításával, kisebb költséggel lehetséges volna, vagy kályhák beállításával volna megoldható a szükséges rész fűtési [sic!] megoldása.”¹⁰⁰ A járási székhelyen kívül a kapitányság elhelyezésére alkalmas épület csak olyan volt, amelyet tetemes ráfordítással lehetett volna megjavítani. A Korona Szállóban nem volt sem fűtésre, sem főzésre lehetőség, ahogy a járási főjegyzői hivatal épületében sem. A kastélyban megoldhatónak tartották a főzést nagyobb létszámra is, mert volt üstház (igaz, üst nélkül), tűzhely, éléskamrák, pince. A főzéshez szükséges edények és eszközök a kapitányság rendelkezésére álltak. Gépkocsigarázst, istállót csak a kastélyban lehetett volna biztosítani.

94 Uo.

95 Uo.

96 MNL SML Marcali JK iratai. 1172/1946. köz. sz.

97 Uo.

98 Uo.

99 Uo.

100 Uo.

A Marcali Rendőrbiztosságot – egy 1946. június 26-án kelt jelentés szerint – a járási főjegyzői hivatal épületében helyezték el, bár már igényeltek egy gróf Széchenyi Andor Pál által tulajdonolt épületet. „A helyi nemzeti bizottság javasolja az épület igénybevételét, a bentlakók kitelepítését, valamint az épület kijavítását, mert erősen megrongált állapotban maradt vissza a front után. Ez irányban intézkedni még nem tudtam, mert az épület még a rendőrségnek nem is juttat[at]tott. Ezért kérem Vármegyei Főkapitány Urat, hogy az épület juttatását illetékes hatóságnál kieszközölni szíveskedjék. A juttatás megtörténte után kérem az épület kijavításához szükséges intézkedést megtenni, hogy ah[h]oz megfelelő fedezet álljon rendelkezésre.”¹⁰¹ Szeptemberben valószínűleg még nem történt meg az átköltözés, hiszen a rendőrbiztosság kérelmet nyújtott be a járási kapitányhoz, melyet az pártolólag terjesztett fel a vármegyei főkapitányságra. A kérelemben olvasható, hogy a világítás nem megoldható az épületben, hiszen lámpa és olaj nem áll rendelkezésre, az áramot pedig éjjelkor lekapcsolják. „A járásbíróvási vaskaput este 8 órakor bezárják. A kapuhoz értesüléseim szerint egy kulcs van, melyet a járásbíróvási fogházőre tart magánál. Ennek következtében estétől – reggelig úgy a vizsgáló előjáróknak, mint a fogdában elhelyezendő őrzetesnek és ezt kísérő rendőrnek csak a kapu tetején lehetséges be- ill. kijutni. Mivel ebből származhat az, hogy az esetleges ellenszegülő őrzetes a rendőr éjjel nem tudja a fogdába elhelyezni, kérek a mindenkori fogdakezelő részére kulcsot csináltatni. Egyben kérek az első bekezdésben jelentett hiányok pótlására 2 drb. lámpát és világító olajat kiutalni, mert ennek hiányában éjjeli szolgálatot ellátni nem lehet!”¹⁰²

Végül 1946. október 5-én a Marcali járás rendőrkapitánya jelenthette a vármegyei főkapitánynak, hogy hatósága a volt közkórház épületébe, a Kossuth Lajos utca 40. szám alá költözött, s hogy a rendőrbiztosság és a konyha a javítási és átalakítási munkálatok befejezése után szintén oda fog költözni.¹⁰³

A Nagyatádi Járási Kapitányság és a Nagyatádi Rendőrbiztosság elhelyezése sem volt egyszerű, mivel a településen négy hónapon át állt a front, olyan épületet, amelyet ne kellett volna renoválni, nem tudtak biztosítani a rendőrségi szervek számára. 1945 augusztusában az ideiglenes elhelyezésre szánt épületet felújították. Októberben a járási kapitányság kérte a Baross utcai Leibach-kastély kiutalását, melyet akkor az oroszok használtak, majd 1946 augusztusában újra jelezte, hogy bérbe venné az épületet. Erre valószínűleg nem került sor, hiszen egy 1946. november 20-án kelt szerződés szerint dr. Kunszenti Imre adta bérbe a kapitányság részére Széchenyi tér 36. sz. alatti lakóházát 4680 forint évi bérért.¹⁰⁴

A bérbe vett épületről a járási kapitány 1946. augusztus 24-én jelentette, hogy az ablakok, a tető, a fűtőberendezés javításra szorulnak, belső elrendezése nem teszi lehetővé a rendőrség ottani elhelyezését, a legénység részére alkalmas laktanyának berendezhető helyiséggel nem rendelkezik. „Nagyatád községben olyan rendőri vagy volt csendőri épület, amelyben a legénység és a kapitányság együtt elférjen, kivéve a honvéd laktanyát és egy kastélyt, nincs. Van egy honvéd laktanya, nem kincstári tulajdon. Mindkettőnél a tulajdonos Zelbech Pál örökösei. Gondnoka Gréber Gyula Bodakajtor F[első].sz[en].t.iván. Jelenleg a 9. határvadász zászlóaljparancsnokság van elhelyezve, de az épület felerészben kihasználatlan, azelőtt egy gyalog z[ászló]l[j]. volt benne elhelyezve, a másik épület a kastély, ez jelenleg üresen áll, de ott csak a kapitányság helyezhető el. Mindkettőnél hiányzanak az összes ablakok, részben az ajtók és az összes fűtőberendezés. A járás székhelyén kívül más alkalmas helyiség nincs.”¹⁰⁵ A laktanya épületében tömegfőzésre alkalmas tűzház volt található, gépkocsiszín és istállónak alkalmas helyiség mindkét épületben rendelkezésre állt.¹⁰⁶

1945. július 23-i keltezéssel Tóth Sándorné nagyatádi lakos, a Nagyatádi Rendőrbiztosság elhelyezésére szolgáló épület (a volt csendőrlaktanya) tulajdonosa, levelet írt a vármegyei

101 MNL SML Marcali JK iratai. 648/1946. köz. sz.

102 Uo.

103 MNL SML Marcali JK iratai. 219/1946. köz. sz.

104 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

105 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 103/1946. eln. sz.

106 Uo.

főkapitányságnak, melyben az épület megjavítását kérte, mert az az ősz beálltával lakhatatlanná válhatna. Az épület „*tetőzete falai ajtok [sic!] ablakok és a vízlefojo [sic!] csatornázata nagyon meg vannak rongálodva [sic!], rostává van löve. [...] Van ojan hejiség [sic!] amelyikben az ablakok teljesen hiányoznak amit elvittek mikor N.[agy] átadot kiürítették. Pénzünk nincs mert 1945ben lakbért egy fillért sem kaptam.*”¹⁰⁷ A főkapitányság utasította a járási kapitányságot, hogy kérjen iparosoktól árajánlatot az elvégzendő javításokról. A járási kapitány 1945. augusztus 11-én beküldte az árajánlatokat és a költségvetést. Emellett jelentette, hogy a tulajdonos még a csendőrséggel kötött szerződést, amely szerint a bérösszeg 144 pengőt tett ki. „*Nevezett épülettulajdonos ezt alacsony bérösszegnek tartja és kijelenti, hogy úgy részleges javítás, mint teljes javítás esetén a felmerülő költségeknek a lakbérből való letudása, illetve beszámításába csak akkor egyezik bele, illetőleg erre vonatkozólag csak abban az esetben adna kötelező nyilatkozatot, ha a lakbér 700.- P-re emeltetnék fel a megkötendő szerződésben. Az épület a rendőrbiztosság részére kijavítva alkalmas lenne, s biztosság elhelyezésén kívül hozzátartozik két szoba konyhából álló altiszti lakás is, azonban a követelt lakbér magasnak látszik.*”¹⁰⁸ 1946 márciusában aláírták a bérleti szerződést, az évi bérösszeg 2520 forintot tett ki.¹⁰⁹

A két nagyatádi rendőri szerv elhelyezése mellett a fogdahelyiség kapcsán is probléma merült fel. A járás kapitánya a Nagyatádi Járásbíróságtól 1945 júniusában azt kérte, hogy annak fogdahelyiségét térítés ellenében esetenként igénybe vehesse 24 óránál rövidebb időre. Indoklásul felhozta, hogy „*az államrendőrség részére a községben fogdahelyiség nem áll rendelkezésre, a rossz vasút[i] közlekedés miatt azonnal az őrizetbevitteket tovább küldeni nem tudom.*”¹¹⁰ A járásbíróság válasza eleget tett a kérelemnek, de kikötötte, hogy a folyók őrzéséről és étkeztetéséről, valamint a cella tisztántartásáról a rendőrségnek kell gondoskodnia, mert a fogházőr a katonai szolgálatból még nem tért vissza. „*A fogház celláját a községi fogda helyreállításáig, legkésőbb azonban addig bocsátom rendelkezésre, amíg a járásbírósági fogház is megkezdí működését. Az őrizetbevett egyének részére fekvőhelyet nem áll módomban biztosítani, mert az ágyakat és azok felszereléseit a német katonák megsemmisítették.*”¹¹¹ Később az igazságügyi miniszter is engedélyt adott a járási kapitányság részére, hogy használhassa a járásbírósági fogház egy zárkáját térítés nélkül. „*Az őrizetesek őrzéséről, élelmezéséről, az átengedett zárka tisztántartásáról, fűtéséről és világításáról a nagyatádi államrendőrség köteles gondoskodni*”¹¹² – kötötte ki a minisztérium is.

Ahogy a járási székhelyeken, úgy néhány kisebb településen sem találtak megfelelő elhelyezést a rendőrbiztosságoknak. Így volt ez Somogyjád esetében is. A község nemzeti bizottsága 1945. július 5-én határozatot hozott, mely szerint özv. Györék Viktorné magyaregresi lakos somogyjádi lakóházát a rendőrbiztosság céljaira bocsátja. Néhány nappal később azonban az előjáróság jelentette, hogy Györékné mégsem hajlandó átadni a házat, így, mivel más erre a célra alkalmas ingatlan nem volt a községben, a Somogyjádi Körjegyzőséghez tartozó Osztopán községben nyert elhelyezést a rendőrbiztosság.¹¹³

1945 szeptemberében kiderült, hogy Osztopánban az eddig laktanyaként használt épületet Balog Lajos volt gazdasági ispánnak juttatta a Somogy Vármegyei Földbirtokrendező Tanács és az Osztopáni Földigénylő Bizottság, így abból ki kellett költöznie a rendőrségnek. Három lehetőség merült fel. Az egyik Korber Miklós budapesti lakos gazdaságának egyik helyisége volt Osztopánban, amelyet azonban a Szociáldemokrata Párt helyi tagjai foglaltak el, s tiltakoztak az intézkedés ellen. A másik a szintén Korber Miklós nevén álló 16 szobás kastély néhány helyisége, de vele nem sikerült felvenni a kapcsolatot. Harmadikként újra szóba került Somogyjádon özv. Györék Viktorné háza (ő Magyaregresen lakott, házának egy kis részében

107 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 558/1945. sz.

108 Uo.

109 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz.

110 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 196/1945. sz.

111 Uo.

112 Uo.

113 MNL SML Ltóti JK iratai. 90/1945. köz. sz.

bérlő tartózkodott), aki viszont fellebbezett a határozat ellen, sőt, a megyei főkapitányság parancsára sem engedte át a házat, bár karhatalommal vonultak fel. Végül októberben Korber Miklós Osztopánban ajánlott fel laktanyának megfelelő helyiségeket kastélyában, ahova a rendőrbiztosság át is költözött.¹¹⁴

A történet 1946 februárjában folytatódott: a Korber-féle kastélyt lefoglalta a Vörös Hadserg, így „*a rendőrbiztosság egy szükségmegoldásnak sem megfelelő helyiségben van elhelyezve*”. Ekkor Somogyjád községben Györék Makk József ajánlott fel épületet rendőrlaktanya céljára, melyről a somogyvári szakasziparancsnok jelentette, hogy „*a rendbiztos órs elhelyezésére a rendszeresített 9 fő létszámot alapul véve megfelelő. Az épülethez 150 négyszögöl konyha kertet hajlandó bérbe adó az órs részére a községben levő telkén biztosítani. A tulajdonos 20 mázsa búza árát kéri évi bérlet fejében, az épület és az összes mellékhelyiségek, valamint a konyha kertért. [...] A tulajdonos 10 évre nem hajlandó a lakását bérben adni, hanem csak ideiglenesen, míg a község a tervben vett laktanyát Somogyjád községben felépíti.*” A főkapitány engedélyére 1946. március 9-én a szerződés a tulajdonossal megkötött, s 1946. július 20-án a 352-19/1946. sz. főkapitányi rendelet értelmében a Somogyjádi Rendőrbiztosság visszahelyeztetett Osztopánból Somogyjádra.¹¹⁵

Hasonlóan hosszúra nyúlt a Balatonkeresztúri Körjegyzőség rendőrbiztossága elhelyezésének története is. 1945. június 12-én alakult meg a körjegyzőséghez tartozó Balatonberény községben a rendőrbiztosság.¹¹⁶ Nem sokkal később ennek áthelyezését kérték Balatonmáriafüredőre. Balatonberény község 1945. július 4-én kérelmet intézett a járási főjegyzőhöz, hogy a helybeli rendőrbiztosságot ne helyezze át az említett településre. „*Kérésünk alátámasztására felhozzuk, hogy Balatonberény községben azelőtt is mindig volt rendőrség, így igen jó lakás, kert áll a rendőrség rendelkezésére. A lakosság is nagy szeretettel veszi őket körül, mert becsületes helytállásuk megnyugvást hozott falunkba. Az élelem beszerzése körül is B[alaton]berény község lakossága szívesen állt és áll rendelkezésére a rendőrségnek. 9 kat[asztrális] hold földet is juttatott a rendőrség részére. A rendőrség elhelyezése felvetné a falu nyugalalmát, csendes életét.*”¹¹⁷ A járási főjegyző támogatta a kérelmet, s áttette az ügyet a Marcali Járási Kapitányságra.¹¹⁸ Néhány nappal később a járási főjegyző újabb átiratot fogalmazott a járási kapitányság vezetőjének. Ebben felidézi a balatonmáriafüredői körjegyző [sic!], valamint a balatonmáriafüredői és balatonkeresztúri községi bírók azon kérelmét, hogy a Balatonberényi Rendőrszék helyézkét át Balatonmáriafüredőre. A kérelem indokálul felhozta, hogy Balatonmáriafüredő és a vele csaknem egybeépült Balatonkeresztúr forgalmas vasúti csomópont, s a főváros felé is műút vezet át a két településen. A községek közbiztonsági viszonyai sem rendezettek, sok lopás, rablás történik ott, többek között éppen a nagy átmenő forgalomnak köszönhetően. Emellett Balatonmáriafüredőn megfelelő helyiségeket is biztosítani tudnának a rendőrség elhelyezésére.¹¹⁹

Balatonberényben a rendőrség állami épületben helyezkedett el, míg Balatonmáriafüredőn a felajánlott rendőrségi épület gróf Hunyadi Imre nevében állt, s azt a földreform útján vette igénybe a község. Végül 1945. augusztus 13-án a rendőrbiztosságot ideiglenesen áthelyezték Balatonmáriafüredőre, azonban néhány hét múlva világossá vált, hogy a község nem tudja a megígért laktanyát a rendőrség rendelkezésére bocsátani, így kérték a rendőrségnek Balatonberényben való meghagyását. Ennek alátámasztására mindhárom érintett község nemzeti bizottsága nyilatkozott arról, hogy a rendőrség munkáját szabályosan, közmegelegedésre, a nép érdekeinek szem előtt tartásával látta el. „*Nevezett állami rendőrség a nyomozások terén a községnek nagy szolgálatot tett, mivel nagyon sok olyan holmit szedett elő, ami egyébként soha*

114 MNL SML Ltóti JK iratai. 445/1945. köz. sz.

115 MNL SML Ltóti JK iratai. 223/1946. köz. sz.

116 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. Marcali JK Osztályparancsnokságának 2. sz. osztályparancsa. 1945. június 11.

117 MNL SML Marcali JK iratai, 325/I./1945. sz.

118 Uo.

119 Uo. A kérelem teljes szövegét lásd a mellékletben.

nem került volna jogos tulajdonosához. Egyben kijelentjük, hogy a rendőrök szaktudásukkal mindenben megfelelnek a kötelességüknek.”¹²⁰

A felsőbb hatóságok végül is 1945. szeptember 29-én hozzájárultak, hogy a rendőrbiztosság székhelye Balatonberény községben maradjon.¹²¹

A rendőrbiztosság elhelyezéséről a későbbiekben is szólnak iratok. 1946. április 11-én a járási kapitány azzal a kéréssel fordult a Balatonberényi Földigénylő Bizottsághoz, hogy „a jelenleg [Balaton]Berény községben elhelyezésre kiutalt épületet a rendőrség részére a földosztás kapcsán tulajdonjogilag javaslatba hozni szíveskedjék. Hatóságomnak tudomása van arról, hogy a község már kiigényelte. Megjegyzem, hogy a községnek nincs oly szüksége erre az épületre, mint a rendőrségnek. Tudomásukra hozom, hogy a volt csendőrségnek mindenben, szolgálatban és tulajdonjogilag is az örököse a rendőrség. Így az előbbi kérelmem csak formaiasság és udvariasság.”¹²² Az ügyet a balatonkeresztúri körjegyző, mint a lakáshivatal vezetője, 1319/I/1946. számú véghatározatával zárta le. Eszerint egyrészt a Balatonberényi Rendőrbiztosság részére kiutalták az özv. Schwetz Istvánné tulajdonát képező „Bözsi” Villát, másrészt a rendőrség személyzetének elhelyezésére kiutalták a Babócsy József vendéglős, budapesti lakos tulajdonát képező balatonmáriafürdői villa földszinti lakrészeit (négy szoba, előszoba, konyha).¹²³

A Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitányságának Balatonmáriafürdői Kirendeltsége őrszemélyzete 1946. június 8-án foglalta el helyét a MABI Üdülőben, ahol az étkezést is biztosították nekik.¹²⁴ Ezek után, egy 1946. június 18-án kelt jelentés szerint újfent átköltöztették őket, most a Szepesi villába.¹²⁵

A járási kapitány mindezek mellett az alábbiakat jelentette 1946. július 20-án. „A balatonkeresztúri r[endőr]. biztosság jelenleg Balatonberénybe[n] a volt csendőrlaktanyába[n] van elhelyezve, mert eddig épület hiányába[n] Balatonkeresztúron ezt elhelyezni nem tudtam. Balatonkeresztúr községben a r[endőr]. biztosság elhelyezésére alkalmas helyiséget kiszemeltem és azt az ottani lakáshivatal útján biztosítottam is. Jelentésem megtételekor a lakáshivatal ezirányba tett intézkedése még ismeretlen a lakásbérre vonatkozólag. A lakás hivatal közlése után r[endőr]. biztosság szervezetszerű állomáshelyre történt átköltözését annak idején jelenteni fogom.”¹²⁶ Az említett tárgyban készített jelentés azonban nem maradt fenn az iratok között.

A Zákányi Rendőrbiztosságot Zákánytelepen a Breiner-féle házban helyezték el, amelyben négy szoba, egy konyha, egy előszoba és mellékhelyiségek voltak.¹²⁷ A Zákányi Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 20-án fordult kérelemmel a megyei főkapitányhoz, s a rendőrbiztosságnak Zákánytelepről Zákány faluba való áthelyezését kérték.¹²⁸ Kérelmüknek a rendőrség megyei vezetése helyt adott. Ennek ellenére egy 1946. március 14-én kelt irat arról informál, hogy a Zákányi Rendőrbiztosságot a Breiner-féle házban helyezték el, ahol a valamikori csendőrség is volt. A házzal együtt a kertet is megkapták használatra, ám a deportálásból visszatért tulajdonos, Breiner Pál még 1945 júniusában visszakérte a kert felét, s meg is kapta azt. Most újólág kérelmet adott be, hogy szeretné használni kertje másik felét is, melyet a járási kapitányság teljesített.¹²⁹

A szőlősgyöri körjegyző 1945. július 5-én kelt átirata szerint a községben a rendőrbiztosság elfoglalhatta Horváth Lajos lakóházát, mely két szobából, egy előszobából, egy konyhából és egy kamrából állt. „Tekintettel arra, hogy a helyben levő orosz katonai kórház mind jobban és jobban terjeszkedik a községben és már majdnem minden magán lakást is megszállt, ajánlatos

120 Uo.

121 MNL SML Marcali JK iratai, 325/I/1945. sz.

122 MNL SML Marcali JK iratai, 654/1946. köz. sz.

123 Uo.

124 MNL SML Marcali JK iratai, 950/1946. köz. sz.

125 Uo.

126 MNL SML Marcali JK iratai, 1020/1946. köz. sz.

127 MNL SML Csurgói JK iratai, 243/1945. sz.

128 MNL SML Csurgói JK iratai, 562/1945. sz. A kérelem szövegét lásd a mellékletben.

129 MNL SML Csurgói JK iratai, 769/1946. sz.

volna a helyiségnek a rendőrbiztosság részéről való elfoglalása mielőbb, amíg azt az oroszok igénybe nem veszik. Az épületben végzendő tatarozási munkát sem végeztetem el addig, amíg azt át nem veszik, mert tartani kell attól, hogy a munkálatok megkezdése felhívja a figyelmét a katonaságnak.”¹³⁰

A Taranyi Rendőrbiztosság elhelyezésére a község jegyzője a Berzencén székelő herceg Festetics-féle erdészet vezetőségétől igénybe vette az erdészlakás keleti felét.¹³¹ Fuisz József erdőfőmérnök azonban kifogást emelt az igénybevétel ellen, mert a mondott lakás Drávecz József védterületi erdőőr illetménylakása, aki jelenleg ugyan kórházban van, felesége egyedül nem mer beköltözni a lakásba, de 10–14 napon belül elfoglalják azt. A Tarany községi előljárárság szerint azonban az épületben két lakás van: az egyik már régóta lakatlan, a másikban az uradalmi kőműves lakott, de jelenleg az is üres. Így a rendőrbiztosság és az erdőőr is be tudna költözni az ingatlanba. Végül 1945. július 5-én megkötötték a szerződés, amely szerint a rendőrbiztosság átvette laktanya és lakás céljaira a Tarany, Szent István utca 12. szám alatti ingatlant (négy szoba, két előszoba, két kamra, két konyha, egy pince, két fáskamra, két sertésól).¹³²

1945 novemberében a Festetics Vagyonkezelő Bizottság azzal a kéréssel fordult a járási kapitányhoz, hogy a rendőrség által használt taranyi ingatlan után fizessék meg a bért. A kapitány válaszában olvasható, hogy mivel a volt erdőtiszt lakást a Somogy Vármegyei Földbirtokrendező Tanács a kincstárnak juttatta, ezért a rendőrkapitányság a Kaposvári Erdőigazgatóságnak tartozik elszámolással.¹³³

A következő év tavaszán ismét felmerült a Taranyi Rendőrbiztosság elhelyezésének kérdése. Az Állami Erdőigazgatóság újfent az erdőőr és családja számára szerette volna biztosítani az erdőőri lakot, ám mivel a községben más elhelyezési lehetőség nincs a rendőrbiztosság számára, így maradt az 1945-ös helyzet.¹³⁴

A Háromfai Rendőrbiztosságot az özv. vitéz Bárdos Béláné tulajdonos által, 12 métermázsza búza legmagasabb hatósági árának megfelelő éves összegért bérbe adott, Háromfa 117. házszám alatti ingatlan emeleti (két szoba, a folyosó és a lépcső használatával együtt), valamint földszinti (két szoba) helyiségeiben helyezték el 1945 júliusában. Az emeleten irodát és laktanyát rendeztek be, míg a földszinten a konyhát, az ebédlőt és az éléskamrát. Az előljárárság meszet biztosított a konyha és az éléskamra kimeszelésére, valamint iparost is rendelt ki, lehetőleg közmunka keretében. Sok belső és külső ablaktábla hiányzott az épületről, a belsők pótlását az előljárárság biztosította, de a javítás összegét később felszámította a bér terhére.¹³⁵ Mivel azonban a tulajdonos is ott lakott, így sérülhetett a hivatali titoktartás, új elhelyezési lehetőség után kellett nézni.¹³⁶ A rendőrség a Fazekas Péter tulajdonát képező, de az idő tájt Horváth Imre Futura bizományos által bérelt lakóházat kérte. Horváth „Háromfa községnek az egyik olyan épületét használja gabona és burgonya tárolására, amely egyike a község legjobb épületének, s mai lakás hiányok miatt pótolhatatlan”.¹³⁷ Emellett a település központjában állt, míg a jelenlegi épület onnan 2 km-re helyezkedett el. Horváth Imre nem akart kiköltözni, de mikor felmerült, hogy a rendőrség helyett az orvos költözik ide, kijelentette, hogy „az orvos elől hajlandó azonnal kipakolni, de a rendőrség elől nem. Ebből is kitűnik, hogy mennyire ellenszenves neki a rendőrség”¹³⁸ – jelentette a rendőrbiztosság vezetője 1946. július 25-én. Hogy megkapták-e az említett épületet, nem derül ki biztosan az iratokból, hiszen 1946. október 14-én azonban a járási kapitányság Pokus József, Háromfa 1. sz. alatti lakását igényelte ki a helyi rendőrbiztosság elhelyezésére.

130 MNL SML Lengyeltóti JK iratai. 90/1945. köz. sz.

131 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 164/1945. sz.

132 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 287/1945. sz.

133 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 1540/1945. sz.

134 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 404/1946. köz. sz.

135 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 267/1945. sz.

136 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

137 Uo.

138 Uo.

1946. október 28-án a járási kapitány felterjesztette Vízvár község kérelmét aziránt, hogy a rendőrbiztosságot helyezték vissza oda Háromfáról. A járási kapitány indoklása szerint „Vízvár községben nagyszerű rendőrbiztosságnak való helyiség áll rendelkezésünkre, azonkívül a családos rendőröket is kellőképpen el tudnánk helyezni. Ezzel szemben Háromfa községben egy inkább pincének, vagy magtárnak nevezhető rozszant állapotban lévő helyiségben van a rendőrbiztosság elhelyezve, ami a rendőrök egészségére is rendkívül veszélyes, főleg téli időszakban. Személyesen is több ízben kint jártam Háromfa községben r.[endőr] biztosság megfelelőbb elhelyezése és a nős rendőrök családjainak elhelyezése végett, azonban ez lakáshiány miatt megoldhatatlan maradt. Éppen ezért a Vízvár község kérelmét a rendőrbiztosság és a rendőrcsaládok mielőbbi elhelyezése érdekébe javaslom”.¹³⁹

A Görgetegi Rendőrbiztosság vezetője 1945. október 2-án jelentette a járási kapitánynak, hogy az őr s jelenlegi helyiségeit a doktor ki akarja igényelni. „A doktor úrnak följánlottak több lakást, de ő neki nem tetszik, mert neki kell vendég fogadó szoba, társalgó, stb., tehát még most sem akarja beismerni, hogy a régi idők elmúltak. Megkérem a kapitányságot, hogy azonnal értesítsék telefonon az előjáróságot, hogy a lakás a rendőrség részére le van foglalva, mert ellenkező esetben [sic] egyszer csak kilakoltatják innen a rendőrséget, mert itt megint a plebános [sic] úr vette az ügyet a kezébe, szeretné a doktor urat az ő közelébe hozni, tehát még egyszer megkérem a kapitányságot, hogy az ügyet mennél előbb intézni szíveskedjék, mert ennél megfelelőbb lakást részünkre itt nem lehet találni.”¹⁴⁰

1946. január 20-án Görgeteg község kérelmet nyújtott be, melyben kérték a rendőrbiztosság meghagyását a községben. „Az elhelyezésről gondoskodva van, kosztoltatása úgyszintén rendeződik. Görgetegen régen is csendőrség volt” – szöveg az indoklás.¹⁴¹

Egy 1946. május 21-én kelt bérleti szerződés szerint a Görgetegi Legeltetési Társulat adta bérbe a rendőrbiztosság elhelyezésére a Görgeteg, 118. sz. házat kerttel és udvarral együtt három évre, bérmentesen.¹⁴²

Somogyszob község a rendőrbiztosság által használt 1020 telekkönyvi szám alatt felvett ingatlant (114. házszám) az 1945. június 1. és 1946. június 1. közötti időszakra térítés nélkül átengedte a rendőrségnek. „A helyiség egyenlőre [sic!] nincs kifogástalan állapotban, de használható és lakható. Azon változást eszközölni nem szabad”¹⁴³ – kötötte ki Somogyszob község előjárósága. Ezt az épületet bérelték még 1946 augusztusában is, évi 4000 forint ellenében.¹⁴⁴

A Nagykorpádi Rendőrbiztosságot 1946 júliusában áthelyezték a körjegyzőség székhelyére, Szabásra, báró Tallián Dénesné kastélyába.¹⁴⁵

A Felsősegedi Rendőrbiztosság szintén kastélyban, gróf Széchenyi Márton Felsőseged, 320. házszámú ingatlanában került elhelyezésre. A helyiségeket Demkó András gondnoktól bérelték ki 1946. május 21-én. A pénzügyi viszonyok egyelőre azonban nem tették lehetővé a bérösszeg megállapítását, így azzal a feltétellel köttetett meg a szerződés, hogy a rendőrség vállalja az esetleges tatarozási, karbantartási munkálatok kifizetését. Emellett az ingatlanra vonatkozó adókat is a bérlő volt köteles fizetni.¹⁴⁶

A Balatonendrédi Rendőrbiztosságot 1945 júliusában a Honig Henrik-féle házban helyezték el. Az épület gondnoka, Müller József tengődi lakos ideiglenesen átengedte azt (két üzlethelyiség kivételével) a rendőrség részére. A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének vezetője, Ágyik Emil az említett épületben lévő párthelyiséget is átadta a rendőrbiztosság céljaira, mert a községi előjáróság kiutalta részükre a református gazdakör egykori helyiségét.¹⁴⁷

139 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 157/1946. eln. sz.

140 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 1271/1945. sz.

141 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 83/1946. köz. sz.

142 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

143 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 1244/1945. sz.

144 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

145 Uo.

146 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

147 MNL SML XXIV. 18. Magyar Államrendőrség Tabi Járási sz. Kapitányságának (a továbbiakban: Tabi JK) iratai. 127/1945. köz.

A Kőröshegyi Rendőrbizottság elhelyezésével kapcsolatban már 1945 októberében problémák adódtak.¹⁴⁸ Az orosz csapatok bevonulása után felsőbb utasításra a rendőrőrs Balatonföldvárról átköltözött Kőröshegyre, ahol a volt csendőrség által is használt épületet vették át, amely dr. Tordai János orvos tulajdona volt, aki elmenekült. A község előljárósága a lakást a rendőrség részére utalta ki. 1945 októberében azonban Tordai doktor jelentkezett, hogy a rendőrség még nem fizetett neki lakbért, valamint az épület tetőzetében előállott károkat sem javíttatta ki. Emellett a ház mögötti kertet bérlő postamester panaszkodott a doktornak, hogy „*a rendőrlegénység őt az általa bérelt kertbe nem engedte be és terményeit leszedte*”.¹⁴⁹ A rendőrbizottság vezetőjének jelentéséből kiderül, hogy a postamesternő maga ajánlotta fel a kertet a csendőrségnek, amit a rendőrség is átvett. A lakás bérleti szerződésével a rendőrőrs levélben megkereste dr. Tordait, azonban válasz nem érkezett. Az őrmester valószínűsíti, hogy Tordainak azért lett ilyen fontos a lakásügy, mert visszatért Kőröshegyre a lakás előző bérlője, dr. Szabó Jenő körorvos.

1946 tavaszán a történet folytatódott, s beigazolódott a rendőrőrmester gyanúja.¹⁵⁰ 1946 márciusában a községi bíró át akarta költöztetni az őrsöt egy másik épületbe, amely azonban nem nyújtott volna megfelelő elhelyezést: az iroda egy szűk folyosófélelben lett volna, a legénységi szoba kisebb volt itt, ezen felül konyhakert sem járt ehhez az épülethez. A rendőrbizottság vezetője a Kőröshegyi Nemzeti Bizottság elnökétől azt az információt kapta, hogy még 1944-ben az akkori községi orvos önként hagyta el lakását, amelyet a község felújított a rendőrség részére. Ennek ellenére egy főispáni rendelet előírta, hogy a jelenlegi épületet dr. Szabó Jenő körorvos részére át kell adni orvosi lakás és rendelő céljára. A rendőrbizottság számára a községi előljáróság igénybe vette özv. Papp Józsefné lakását, amelybe sürgősen át kell költözniük. Ez az épület azonban a járási kapitány szerint sem alkalmas a szerv elhelyezésére, mert egy civil egyén is az említett épületben lakik. „*Annnyira meggátolja a rendőrség szabad és feszéjnélküli [sic!] munkáját a civil lakó, kinek egy folyosóról nyílik a lakása a rendőrbizottságéval, hogy képtelen a rendőrség bizalmas tárgyú ügyeinek intézésére*”.¹⁵¹ Emellett a felajánlott lakás nincs kimeszelve és bepucolva, melyet szintén a községnek kéne megoldania. Végül a rendőrbizottság kénytelen volt 1946 augusztusában elfoglalni a lakást anélkül, hogy a fennebb vázolt körülményeken változtattak volna. A problémára a végleges (és végletes) megoldás az év őszén megtaláltatott: a Kőröshegyi Rendőrbizottságot megszüntették.

A fentebb vázolt bonyodalmak ellenére végül is 1945 őszére az előírtak szerint mindegyik településen felállították a rendőrbizottságot. A szervezet azonban nem volt állandó. Az elhelyezések körüli problémák okozta változások mellett többször került sor rendőrbizottságok összevonására, alapítására vagy megszüntetésére. Ezeket csakis a belügyminiszter rendelhette el, de többször figyelembe vették a helybeliek kérelmét is.

Az összevonásokkal nem szüntették meg a rendőrbizottságokat, helyettük rendőrőrsöket hoztak létre, melyek feladatait a meghagyott rendőrbizottságok látták el. Az összevonások okait anyagi, személyi vagy távolsági problémákban kereshetjük. Az 1945. november 22-én kelt 26. sz. főkapitánysági parancsban olvashatóak az összevonással kapcsolatos irányelvek. „*Az összevonás által megszűnő rendőrbizottságok helyébe rendőr őrsök lépnek. [...] A rendőrbizottságok összevonásánál feltétlenül figyelemmel kell lenni arra, hogy a bizottságtól távol eső őrs a 24. órás váltás[s]al fen[n]tartható és célszerű legyen. Ott, ahol 2–3 km. távolságra vannak a rendőrbizottságok egymástól, megfontolás tárgyát képezze, hogy őrs fenntartása egyáltalában szükségesnek látszik-e*”.¹⁵²

A Barcsi járás területén Barcs, Csokonyavisonta, Darány, Felsőszentmárton, Istvándi, Szulok, Babócsa, Kastélyosdombó, Kálmánca, Komlósd, Lakócsa településeken kellett felállítani a rendőrbizottságokat. A szervezésekkel kapcsolatos iratok csak töredékesen maradtak fenn.

148 MNL SML Tabi JK iratai. 613/1945. köz. sz.

149 Uo.

150 MNL SML Tabi JK iratai. 469/1946. köz. sz.

151 Uo.

152 MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 26. sz. főkapitánysági parancs. 1945. november 22.

Az Istvándi Nemzeti Bizottság 1945. július 3-án tartott rendes heti ülésén a közbiztonság és a közrend megőrzése érdekében kérte, hogy a községben rendőrbiztosságot állítsanak fel.¹⁵³ A járási kapitány 1945. július 9-én értesítette az Istvándi Nemzeti Bizottságot a rendőrbiztosság felállításáról, amely azonban még ugyanebben az évben meg is szűnt.¹⁵⁴ Más helyütt az derül ki, hogy a Komlósi Rendőrbiztosság¹⁵⁵ 1945-ben, a Kastélyosdombói Rendőrbiztosság¹⁵⁶ pedig 1946-ban jutott hasonló sorsra.

Egy 1945. szeptember 15-én kelt jelentésben olvasható, hogy ekkor mindegyik fentebb felsorolt településen működött rendőrbiztosság,¹⁵⁷ egy másik, 1946. márciusi megyei kimutató¹⁵⁸ pedig Darány kivételével mindegyik községet említi, mint rendőrbiztossági székhelyet.

A Barcsi Járási Kapitanyság vezetője 1946. július 24-én tett jelentést a rendőrbiztosságok összevonása tárgyában.¹⁵⁹ Ebből kitűnik, hogy a járás 11 rendőrbiztosságából az átszervezés után hat maradt meg. A Babócsai Rendőrbiztossághoz csatolták a komlódit, a szulokihoz a kálmáncsait és az istvándit, a kastélyosdombóihoz a darányit, s végül a lakócsaihoz a felsőszentmártonit. A Barcsi és a Csokonyavisontai Rendőrbiztosság területe érintetlen maradt. „Az 5 biztosság szüneteltetését az tette indokolttá elsősorban, hogy 1945. évi december havában az őrszemélyzet létszáma a tanfolyamra bevezényelttekkel együtt 65 főre apad. Ezen létszámot a mai sem haladja felül. Az összevonás alapján a közbiztonsági szolgálatot a mai viszonyoknak megfelelően elég tökéletesen el tudom látni. A szünetelő 5 biztosság újbóli felállítása egyáltalán nem indokolt, illetve felállítani nem is tudom, mert addig az ideig is, amíg működtek, sok nehézséggel kellett küzdeni az őrszemélyzeti tagoknak. A fokozatosan rosszabbodó gazdasági helyzettel kapcsolatosan kis létszámú biztosság nem képes szakácsnőt eltartani, fát bevásárolni és a még ki nem számítható terheket viselni. Gyakran előfordul eset, hogy egyik, vagy másik rendőr megbetegszik, szabadságra, vagy eltávozásra megy, minek következtében még a legjobb esetben is csak 3–4 fő marad a biztosságon, ami közbiztonsági szolgálatba, mint közbiztonsági erő nem felel meg a közbiztonsági követelményeknek.”¹⁶⁰ A megszüntetett rendőrbiztosságok elhelyezésére szolgáló épületek amúgy is csak átmenetileg feleltek meg laktanyáknak, ezeket tulajdonosaik, valamint a honvédség, a határrendőrség és a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége vette használatba. Emellett Komlód, Istvándi, Darány és Felsőszentmárton községekben nincs rendőrbiztossági laktanyának megfelelő épület, csupán Kálmáncsán, így ott bármikor újjászervezhető a rendőrbiztosság. Az átalakított rendőrbiztosságok székhelyeitől távol eső községekben a rendőrfőőrök részére pihenőt létesítenének – írja a kapitány –, mihelyt ezt a gazdasági helyzet lehetővé teszi. Az átszervezés után egy rendőrré 535 lélek és 1639 kataszteri hold terület jutna,¹⁶¹ márpedig „[e]zen létszám és terület arányosnak mutatkozik a javaslatba hozott rendőrök létszámával és a rendőrbiztosságok működési területének tagozódásával.”¹⁶²

A jelentés szerint a Barcsi járás rendőri szerveinek rendszeresített létszáma 94 fő, a javaslattal érintett szervek létszáma 77¹⁶³, a javasolt területen előzőleg működött rendészeti szervek létszáma pedig 59 fő. Az átszervezések után a rendőrségi állomány az alábbiak szerint festett volna:

1. Barcsi Járási Rendőrkapitanyság: 12 fő (egy szakaszparancsnok, egy szolgálatvezető, két foglár, négyfőnyi kapitánysági őrség, két cipész és két szabó);

153 MNL SML XXIV. 12. Barcsi Járási Kapitanyság iratai (a továbbiakban: Barcsi JK iratai). 296/1945. köz. sz. A kérelem szövegét lásd a mellékletben.

154 MNL SML Barcsi JK iratai. 304/1945. köz. sz.

155 MNL SML Barcsi JK iratai. 101/1946. köz. sz., 949/1946. köz. sz.

156 MNL SML Barcsi JK iratai. 1158/1946. köz. sz.

157 MNL SML Barcsi JK iratai. 539/1945. köz. sz.

158 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

159 MNL SML Barcsi JK iratai. 242/1946. köz. sz.

160 Uo.

161 A jelentés szerint a járás területe 106 588 kataszteri hold, lakossága 34 800 fő.

162 MNL SML Barcsi JK iratai. 242/1946. köz. sz.

163 A jelentésben 75 fő szerepel, de ez valószínűleg elírás, hiszen a javaslatban szereplő létszámadatok 77 főt feltételeznek.

2. Barcsi Rendőrbiztosság: 17 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 15 rendőr);
3. Babócsai Rendőrbiztosság: 13 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 11 rendőr);
4. Csokonyavisontai Rendőrbiztosság: 7 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 5 rendőr);
5. Szuloki Rendőrbiztosság: 11 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 9 rendőr);
6. Kastélyosdombói Rendőrbiztosság: 6 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 4 rendőr);
7. Lakócsai Rendőrbiztosság: 11 fő (egy vezető, egy helyettes vezető és 9 rendőr).

Az nem derül ki az iratokból, hogy a javaslat végrehajtására sor került-e ebben a formában, hiszen a tervezet 1946 júliusában kelt, s a 1946. október 7-én datált főkapitányi rendelet mellékletében olvasható információkból kiderül, hogy a Barcsi járás területén négy rendőrőrs működött, összesen 56 főnyi legénységgel (ebben a járási kapitányság személyzete nem szerepel).

Fsz.	Rendőőrőrs neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Barcsi Rendőrőrs	Babócsa, Komlósd	25
2.	Lakócsai Rendőrőrs	Felsőszentmárton	9
3.	Istvándi Rendőrőrs	Darány, Kastélyosdombó	9
4.	Szuloki Rendőrőrs	Kálmánca, Csokonyavisonta	13
	Összesen:		56

A Csurgói járás rendőrbiztosságainak megszervezési nehézségeiről már fentebb írtunk. Már idéztük azt az 1945. júniusi jelentést is, miszerint akkor még csak a Csurgói, a Zákányi, a Berzencei és a Somogy-szentmiklósi Rendőrbiztosságokat tudták felállítani létszámhiány miatt.¹⁶⁴ A járás településeit az alábbiak szerint osztották be: a Csurgói Órskörlethez tartozott Alsok, Csurgónagymarton, Porrog, Porrogszentkirály és Porrogszentpál, a zákányihoz Gyékényes, Belezna, Órtilos és Somogybükkösd, a berzenceihez Somogyudvarhely és Senta, a somogy-szentmiklósihoz Bagolasánc, Liszó, Nemespátró és Surd.

A többi előírt, Inkén, Iharosberényben, Alsokon, Gyékényesen, Somogyudvarhelyen, Porrogon, Miháldon és Surdon működő rendőrbiztosságot még 1945 nyarán sikerült megszervezni, hiszen létezésükről szólnak iratok.

A Somogy-csicsói Nemzeti Bizottság 1945. július 7-én azzal fordult a járási kapitánysághoz, hogy rendeljenek ki kétnaponta, esetleg naponta járórt a községbe és a hozzátartozó majorokba, mert a település közbiztonságát és közrendjét az orosz katonaság veszélyezteti, szinte mindennaposak a lakosságot érő atrocitások. A kérelem pozitív elbírálásban részesült, a járási kapitány kirendelte a kért járórt.¹⁶⁵

A Csurgói járás rendőrkapitánya 1945 novemberében a rendőrbiztosságok összevonására vonatkozó parancsra jelentette, hogy hatósága területén az Alsoki Rendőrbiztosságot lehetne összevonni a Csurgói Rendőrbiztossággal, hiszen „Csurgó és Alsok község teljesen össze van épülve, a két rendőrbiztosság közti távolság kb. 3 km. Az alsoki körjegyzőséghez tartozó Csurgó-Nagy Marton község Csurgóról rövidebb úton közelíthető meg. Úgy a rendes, mint a rendkívüli szolgálat ellátása ezáltal előnyösebbé válik. Az alsoki r[endő]r, biztosság jelenlegi elhelyezése ideiglenes és nem megfelelő. A községek közti rövid távolságra és a csurgói r[endő]r, biztosság központi fekvése folytán őrs fenntartása indokolatlan”.¹⁶⁶ Emellett a kapitány a Gyékényesi és a Zákányi Rendőrbiztosság összevonását javasolta, mert a két szerv portyázási területe kicsi, valamint „a zákányi r[endő]r, biztosság székhelye Zákány-telepen a két községtől csaknem egyenlő távolságra van elhelyezve. A szolgálat ellátása e két rendőrbiztosság összevonása által

164 MNL SML Csurgói JK iratai. 2/1945. sz.

165 MNL SML Csurgói JK iratai. 138/1945. sz. A kérelem szövegét lásd a mellékletben.

166 MNL SML Csurgói JK iratai. 17-88/1945. sz.

csorbát nem szenved, felügyeleti szempontból pedig előnyösebb”.¹⁶⁷ Az összevonások megtörténtek, hiszen 1946 februárjában azonnali hatállyal visszaállították mind a Gyékényesi, mind az Alsoki Rendőrbiztosságot.¹⁶⁸ Ezt bizonyítja az is, hogy egy 1946 márciusában kelt megyei kimutatás szerint a járás területén újfent működött mind a 12 rendőrbiztosság.¹⁶⁹

1946 májusában a főkapitányi tiszti értekezleten a járási kapitányok szóbeli parancsot kaptak a rendőrbiztosságok összevonására, ám a Csurgói járás rendőrkapitánya jelentette, hogy ez az ő hatósági területén nem szükséges.¹⁷⁰

1946 szeptemberében azonban újból összevonásra került sor: a Somogyudvarhelyi Rendőrbiztosságot összevonták a berzenceivel, az új szerv központja Berzence lett. Ezzel egy időben a Zákányi Rendőrbiztosságot a surdival vonták össze, Surd központtal.¹⁷¹ Az átszervezés után az alábbiak szerint nézett ki a Csurgói járás rendőrségi szervezete.¹⁷²

Fsz.	Rendőrbiztosság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Csurgói Rendőrőrs	Alsok, Gyékényes	22
2.	Berzencei Rendőrőrs	Somogyudvarhely	7
3.	Iharosberényi Rendőrőrs	Miháld, Inke	9
4.	Surdi Rendőrőrs	Zákány	7
5.	Somogyszentmiklósi Rendőrőrs		7
	Összesen:		52

A Magyar Államrendőrség Igali Járási Kapitányságának iratai nem maradtak fenn, így csak közvetett forrásokból, más rendőri szervek irataiból lehetséges információt nyerni az Igali járás rendőrségi szerveivel kapcsolatban. A járás területén kilenc településen működött rendőrbiztosság, mégpedig Igalban, Andocson, Attalában, Büssüben, Felsőmocsoládon, Göllében, Kisbárapátiban, Somogyszilben, Magyaratádon és Törökkoppányban. A Törökkoppányi Körjegyzőség rendőrbiztosságát valószínűleg elhelyezési problémák miatt Somogydöröcskén helyezték el, hisz a források ezen a néven utalnak rá.¹⁷³ Az 1946. március 8-án kelt megyei kimutatás¹⁷⁴ is a fennebbi községeket jelöli meg, mint rendőrbiztossági székhelyeket.

Az összevonások az Igali járást is érintették, hiszen az 1946. október 7-i dátummal keltezett főkapitánysági parancsban¹⁷⁵ az alábbi adatok szerepelnek az Igali járással kapcsolatban:

Fsz.	Rendőrőrs neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Igali Rendőrőrs	Somogyszil, Büssü	21
2.	Bonyai Rendőrőrs	Kisbárapáti, Felsőmocsolád, Andocs	11
3.	Somogydöröcskei Rendőrőrs	Törökkoppány	7
4.	Attalai Rendőrőrs	Gölle	7
	Összesen:		46

A Magyar Államrendőrség Kaposvári Járási Kapitányságának iratai csak töredékesen maradtak fenn a tárgyalt korszakból, így szintén főként közvetett forrásokra támaszkodva lehet valamiképpen feltárni a járás rendőri szerveinek történetét. 1945 folyamán Bárdudvarnok,

167 Uo.

168 MNL SML Csurgói JK iratai. 405/1946. sz.

169 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

170 MNL SML Csurgói JK iratai. 1066/1946. sz.

171 MNL SML Csurgói JK iratai. 736/1946. sz.

172 MNL SML Csurgói JK iratai. 1700/1946. sz.

173 Pl.: MNL SML SVM Fk iratai. 814/1945. sz.

174 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

175 MNL SML Barcsi JK iratai. 104/1946. köz. sz.

Kadarkút, Nagybjom, Baté, Gálosfa, Hedrehely, Hetes, Kaposfő, Kaposmérő, Magyaregres, Mernye, Mezőcsokonya, Nagyberki, Simonfa, Szenna, Szentbalázs, Taszár, Toponár településeken szervezték meg a rendőrbiztosságokat, s ezek működtek az 1946. március 8-i megyei kimutatás¹⁷⁶ szerint is. Az 1946. szeptemberi-októberi összevonások után nyolc rendőrőrs maradt a járásban, az alábbiak szerint¹⁷⁷:

Fsz.	Rendőrbiztosság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Kaposvári Rendőrőrs	Toponár	7
2.	Bárdudvarnoki Rendőrőrs	Kaposmérő, Kaposfő, Szenna	11
3.	Kadarkúti Rendőrőrs	Hedrehely	7
4.	Batéi Rendőrőrs	Nagyberki, Taszár, Szentbalázs	13
5.	Mernyei Rendőrőrs	Magyaregres	9
6.	Gálosfai Rendőrőrs	Simonfa	9
7.	Nagybjomi Rendőrőrs		9
8.	Hetesi Rendőrőrs	Mezőcsokonya	9
	Összesen:		74

A Lengyeltóti járás területén Lengyeltóti, Balatonboglár, Balatonlelle, Fonyód, Gamás, Balatonszemes, Buzsák, Látrány, Somogyjád, Somogyvár és Szőlősgyőrök községekben rendelték el rendőrbiztosságok felállítását 1945 júniusában. Az említett rendőrbiztosságok 1945 júliusában megkezdték működésüket azzal az eltéréssel, hogy a Somogyjádi Rendőrbiztosságot Osztopánban helyezték el (erről fentebb bővebben írtunk).¹⁷⁸

Balatonfenyves lakosai 1945. július 18-i dátummal kérelmet adtak be a járási kapitánysághoz, hogy községükben állítsanak fel rendőrőrsöt. Indoklásul felhozták, hogy a település forgalmas vasúti csomópont, a Fonyódi Rendőrbiztosság messze van ahhoz, hogy kellőképpen el tudja látni a feladatát Balatonfenyvesen. Ezt bizonyítja az is, hogy a községben található villák őrzése nem biztosított, sokszor történtek rablások, lopások.¹⁷⁹ A főkapitány azonban nem adott engedélyt új rendőrbiztosság felállítására, a közbiztonsági szolgálatot Balatonfenyves területén továbbra is a Fonyódi Rendőrbiztosság látta el.

1945 novemberében a rendőrbiztosságok összevonását előíró rendeletre a Lengyeltóti járás kapitánya jelentette, hogy a járásban a Balatonboglári és a Balatonlellei Rendőrbiztosságot lehetne összevonni a köztük lévő csekély távolság miatt, de ez „*részben a laktanya kicsi volta, de legfőképpen azért nem lehetséges, mert úgy Balatonbogláron, mint Balatonlellén több orosz katona van elhelyezve és az orosz katonai parancsnokságok kifejezett kívánságára a közbiztonsági szolgálatot a m[agyar]. rendőrséggel együttesen látják el, így tehát feltétlen kívánatos, hogy a rendőrbiztosságok teljes létszámukkal helyben legyenek*”.¹⁸⁰ Egyszóval egyelőre a járás területén nem vontak össze rendőrbiztosságokat, s ugyanerről tanúskodik az 1946. márciusi megyei kimutatás is.¹⁸¹ Eszerint rendőrbiztosság működött Lengyeltóti, Balatonboglár, Balatonlelle, Fonyód, Gamás, Balatonszemes, Buzsák, Látrány, Somogyjád, Somogyvár és Szőlősgyőrök községekben. Sőt, mivel Öreglakot 1946-ban nagyközséggé nyilvánították, így ott is felállították az önálló rendőrbiztosságot. Az 1946. októberi kimutatás¹⁸² azonban már a rendőrőrsök összevonásáról tájékoztat, az alábbiak szerint:

176 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

177 MNL SML Barcsi JK iratai. 104/1946. köz. sz.

178 MNL SML Ltóti JK iratai. 90/1945. köz. sz.

179 MNL SML Ltóti JK 316/1945. köz. sz. A kérelem szövegét lásd a mellékletben.

180 MNL SML Ltóti JK iratai. 799/1945. köz. sz.

181 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

182 MNL SML Barcsi JK iratai. 104/1946. köz. sz.

Fsz.	Rendőrbiztonság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Lengyeltóti Rendőrőrs	Szőlősgyőrök, Buzsák	21
2.	Balatonboglári Rendőrőrs	Balatonlelle, Fonyód, Balatonszemes, Látrány	19
3.	Somogyvári Rendőrőrs	Gamás, Öreglak	13
4.	Somogyjádi Rendőrőrs		7
	Összesen:		60

A megszüntetett Balatonlelle Rendőrbiztonság visszaállítása érdekében 1946. november 19-én – a Balatonlelle Fürdőegyesület nevében és Balatonlelle község támogatásával – Szál József fürdőigazgató kérelemmel fordult a járási kapitánysághoz.¹⁸³ A rendőrőrs megszüntével a személy- és vagyonbiztonság helyzete sokat romlott, egyre több épület fosztottak ki. Ezért a rendőrkapitányságtól kérték, rendelje el, hogy „a balatonboglári őrs minden éjszaka kétszeri járort küldjön ki, s annak tegye kötelességévé, hogy a balatonlelle üdülotelep területén váltakozó útvonalon kísérelje figyelemmel az ingatlanokat, s lehetőleg akadályozza meg káros elemek garázdálkodását és fosztogatásait”.¹⁸⁴ Az 534.595/1946. IV.i.b. sz. B. M. rendelet szerint azonban nem járultak hozzá a Balatonlelle Rendőrőrs visszaállításához, viszont a község fokozottabb rendőri ellenőrzését rendelték el. A Lengyeltóti járás rendőrkapitánya 1946. december 15-én jelentette, hogy felhívta Balatonlelle község előljáróinak figyelmét arra, hogy részéről lehetetlen a rendőrszolgálat számának növelése, viszont egy, a Belügyminisztériumhoz beadott kérvényben előterjeszhetik egy kisebb rendőrőrs felállítására iránti óhajukat. Hogy mi lett az ügy vége, az nem derül ki az iratokból.

A Marcali járás területén 1945 folyamán 15 rendőrbiztonságot állítottak fel, amelyek székhelyei Marcali, Böhönye, Nemesdéd, Nemesvid, Pusztakovácsi, Somogysámsón, Kéthely, Balatonkeresztúr, Balatonszentgyörgy, Nikla, Somogyszentpál, Csákány, Nagyszakácsi, Mesztegyő és Szenyer községek voltak. Bár közvetlen források erről nem tanúskodnak, valószínűsíthető, hogy elhelyezési problémák miatt Pusztakovácsiban sem tudták felállítani a rendőrbiztonságot, helyette az iratok a körjegyzőséghez tartozó Somogyfajsz község rendőrbiztonságáról szólnak.¹⁸⁵

1945 decemberében elrendelték a rendőrbiztonságok összevonását.¹⁸⁶ A Marcali járás rendőrkapitánya a járás 15 rendőrbiztonságát nyolcra vonta össze, melyeket egy déli és egy északi szakaszparancsnokságra osztott. A jelentésben olvasható, hogy mind a nyolc rendőrbiztonság székhelye műút mellett feküdt, az épületek alkalmasak voltak az elhelyezésre, s a létszámok is elegendőnek mutatkoztak a nyolc közül hat rendőrbiztonság vonatkozásában. A Nemesvidi és a Somogyfajsz Rendőrbiztonságok esetében 12 fő szükségeltetett a körzetek területnagysága miatt. Állandó őrszoba felállítása a Somogyfajsz Rendőrbiztonsághoz tartozó Nikla községben, valamint a Nemesdédi Rendőrbiztonsághoz tartozó Martonpusztán szükségesnek látszott, utóbbi helyen azért, mert „a szomszédos csurgói járás [sic!] pusztáin orosz katonák vannak elszáll[á]solva és gyakran átlátogatnak Martonpuszta és környékére és a lakosság nem érzi biztonságba[n] magát. Ezen a pusztán összesen 43 család lakik és 14 km-re van a rendőrbiztonságtól. A pusztá egyik részén a Svéd faiparnak alkalmazottai laknak, a Svéd igazgató a 4 fő állandó őrséget, akik természetesen járőröznek, Vését és a környéki pusztákat és hegyeket teljes díjtalan ellátásba részesítené, a 4 főt egész járás őrszemélyzetéből esetenként váltanám le tekintettel az elég silány étkezés miatt kis[s]jé lesoványodott rendőrök jobb táplálása végett, mert a Svéd igazgató a legjobb étkezést biztosítását helyezte kilátásba.”¹⁸⁷

183 MNL SML Ltóti JK iratai. 1754/1946. köz. sz.

184 Uo.

185 Pl.: MNL SML SvM Fk iratai. 814/1945. sz.

186 MNL SML Marcali JK iratai. 2280/I/1945. sz.

187 Uo.

Az idézett jelentésben, valamint a néhány nappal később kiadott osztályparancsban¹⁸⁸ foglaltak szerint az alábbi módon alakult a Marcali járás rendőrbiztosságainak szervezete:

Fsz.	Rendőrbiztosság székhelye	A körzethez tartozó települések és külterületi lakott helyek	Létszám (fő)
1.	Balatonberény ¹⁸⁹	Balatonkeresztúr, Balatonmárfürdő, Balatonszentgyörgy, Pálmajor, Imremajor, Battyánpuszta, Vörs, Barihegy, Tikos, Hollád, Főnyed	1+9
2.	Somogyámson	Horvátkút, Marótpuszta, Gyótapuszta, Sávoly, Zseberjepuszta, Fehéregyház, Szókedencs, Csákány, Felsőzsitfa, Szőcsénypuszta	1+7
3.	Nemesvid	Somogysimonyi, Kisvid, Gárdospuszta, Irmamajor, Nagyszakácsi, Tapsony, Merkepuszta, Móricfapuszta, Nemesdéd, Varásló, Vése, Patihegyi puszta, Martonpuszta (itt négytagú őrségnek való őrszobát kell felállítani)	1+11
4.	Böhönye	Nemeskisfalud, Tölöspuszta, Terebezdpuszta, Aradpuszta, Dávodpuszta, Vaskúti puszta, Szentillépuszta	1+7
5.	Mesztegyő	Soponyapuszta, Szenyér (itt önálló őrszobát kell felállítani), Felsőpuszta, Alsópuszta, Gadány, Kelevíz, Léhnerpuszta, szőlőhegyek, Kak, Cserfekvés, Hosszúvíz	1+7
6.	Somogyfajsz	Pusztakovácsi, Nikla (itt önálló őrszobát kell felállítani), Kölked, Libickozma, hozzá tartozó puszták és hegyek	1+9
7.	Kéthely	Pálmajor, Imremajor, Susánpuszta, Nyírpuszta, Sáripuszta, Prévát, Somogyzentpál, Balatonújlak, Baglasi hegy és az oda tartozó puszták	1 + 7
8.	Marcali	Boronka, Gomba, Négyföldespuszta, Lókipuszta, Bize, Gyótapuszta, Csömend és a hegyközség	1+22
	Összesen:		8 +79

A Balatonszentgyörgyi Rendőrbiztosság megszüntetése miatt nem sokkal a parancs végrehajtása után, 1945. december 10-én kérelem érkezett a község képviselő-testületétől és a nemzeti bizottságtól, amelyek együttes ülésen tárgyalták az ügyet.¹⁹⁰ Mivel a település nagy forgalmú vasúti csomópont, élelmiszert szállító vonatok naponta futnak az állomáson át a főváros felé, ráadásul orosz csapatok is szinte minden nap átvonulnak rajta, kérték, hogy a rendőrbiztosságot hagyják meg a településen.¹⁹¹ A járási kapitány 1945. december 17-én kelt válaszában leírta, hogy a kérés nem teljesíthető, viszont állandó őrszobát állítanak fel Balatonszentgyörgyön – amennyiben a község ehhez biztosít megfelelő helyiséget, bútorokat, élelmezést.¹⁹² A történet folytatódott: a Somogy Vármegyei Főkapitányság 1946 márciusában újra felállította a Balatonszentgyörgyi Rendőrbiztosságot¹⁹³, amelyet azonban az év őszén ismét megszüntettek és a Kéthelyi Rendőrbiztossághoz csatoltak.¹⁹⁴ 1946 decemberében Garamvölgyi Aladár rendőralvezredes, Somogy vármegyei körzeti szemlélője újrolag elrendelte rendőrbiztosság felállítását a településen, ami meg is történt, s a megfelelő elhelyezést is sikerült biztosítani.¹⁹⁵

188 Uo., valamint MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. A Marcali JK Osztályparancsnokságának 51. sz. osztályparancsa. 1945. december 15.

189 Előírták, hogy minden nap és éjszaka egy-egy megerősített járőrnek kell szolgálatot teljesítenie a balatonszentgyörgyi és a balatonmárfürdői őrszobán. MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. A Marcali JK Osztályparancsnokságának 51. sz. osztályparancsa. 1945. december 15.

190 MNL SML Marcali JK iratai. 2384/I./1945. Az ügy dokumentumait lásd a mellékletben.

191 Uo.

192 Uo.

193 MNL SML Marcali JK iratai. 850/1946. köz. sz.

194 MNL SML Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz.

195 MNL SML Marcali JK iratai. 1827/1946. köz. sz. A szöveget lásd a mellékletben.

A rendőrbiztosságok újabb átszervezésére került sor 1946 tavaszán. A vármegyei főkapitány 16/1946. sz. főkapitánysági napiparancssal elrendelte, hogy március 1-jével rendőrbiztosságokat kell felállítani Böhönye, Somogyszentpál, Balatonkeresztúr, Balatonszentgyörgy, Csákány, Kéthely, Mesztegyő, Nagyszakácsi, Nemesdéd, Nemesvid, Nikla, Pusztakovácsi, Somogysámson és Szenyér községekben.¹⁹⁶ Létszámbíány miatt azonban Somogyszentpálon, Csákányban, Nagyszakácsiban és Niklában csak július 25-ével tudták megszervezni a rendőrbiztosságot.¹⁹⁷ Az említett rendőri szervek mellett 1946. április 30-ával megkezdte működését a Vései Rendőrbiztosság is, hiszen a 150.526/1946. B. M. sz. rendelet Vése kisközséget nagyközséggé nyilvánította. A rendőrbiztosságra öt főt rendeltek ki, négyet a Nemesdédi Rendőrbiztosságról kellett áthelyezni, egyet pedig újonnan kinevezni. Ezek miatt a Nemesdédi Rendőrbiztosság létszáma öt főre csökkent. Az új rendőrbiztosság elhelyezésére Szabó Péter tanító felajánlotta a Horthy Miklós utca 61. sz. alatti házát.¹⁹⁸

1946 őszén ismét a rendőrbiztosságok összevonására került sor. Egy október 7-én kelt megyei kimutatás¹⁹⁹ az alábbi adatokat tartalmazza:

Fsz.	Rendőrbiztosság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Marcali Rendőrőrs	Nikla	16
2.	Kéthelyi Rendőrőrs	Somogyszentpál, Balatonkeresztúr, Balatonszentgyörgy ²⁰⁰	19
3.	Nemesvidi Rendőrőrs	Vése, Nemesdéd, Nagyszakácsi	13
4.	Böhönyei Rendőrőrs	Mesztegyő, Szenyér	13
5.	Pusztakovácsi Rendőrőrs		7
6.	Somogysámsoni Rendőrőrs	Csákány	9
	Összesen:		77

A Nagyatádi járás területén – mint azt fentebb már írtuk – 1945 közepén Nagyatádon, Somogyszobon, Lábodon, Kutason, Felsősegeden és Vízváron állítottak fel rendőrbiztosságot.²⁰¹ Az említett települések mellett 1945-ben még Háromfán, Taranyban, Csökölyben, Gigében, Görgetegen és Szabáson (ennek elhelyezését Nagykorpádon oldották meg) szervezték meg a rendőrbiztosságokat.²⁰²

1945. november 20-án a járási kapitány Csököly községből Mike községbe helyezte át a rendőrbiztosságot, mert „Csököly községben a rendőrbiztosság elhelyezése megfelelő épület hiányában a volt fronthelyzet miatt nem volt megfelelő, valamint a rendőrök étkeztetését is jobban tudom megoldani. Mike községben a rendőrbiztosságot a község házában helyeztem el”.²⁰³ 1946 márciusában a főkapitányi engedély is megérkezett az áthelyezéssel kapcsolatban.²⁰⁴ Később a rendőrbiztosság visszahelyeztetett Csökölybe, mivel rendőrbiztosságot a rendeletek értelmében csak körjegyzőségi székhelyeken és nagyközségekben lehet felállítani, s a rendőrbiztosságok felállítását, megszüntetését, áthelyezését csak a belügyminiszter engedélyezhe-

196 MNL SML Marcali JK iratai. 850/1946. köz. sz. Ezen rendőrbiztosságok létezéséről tanúskodik a Marcali JK 547/1946. köz. sz. irata is.

197 MNL SML Marcali JK iratai. 985/1946. köz. sz.

198 MNL SML Marcali JK iratai. 700/1946. köz. sz. A tulajdonos neve az alábbi iratból derül ki: MNL SML. Marcali JK iratai. 12/1946. eln. sz.

199 MNL SML Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz. A Marcali Járási Kapitányság 1399/1946. köz. sz. irata is ugyanezeket az adatokat tartalmazza.

200 Fennebb írtuk, hogy a községben 1946 decemberében rendőrbiztosságot szerveztek.

201 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 39/1945. sz.

202 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 544/1945. sz., 1096/1945. sz.

203 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 1548/1945. sz.

204 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 83/1946. köz. sz.

ti.²⁰⁵ A rendőrbiztosság Csökölyben megkapta korábbi elhelyezési épületét, amelyben ekkor a pártok szervezetei helyezkedtek el, akik szívesen átadták a helyiségeket (özv. Sebestyén Aurél Józsefné tulajdona²⁰⁶) a rendőrség számára. Az átköltözés 1946 júliusában történt meg.²⁰⁷

1945. november 30-án a Nagyatádi Rendőrbiztosság vezetője jelentette a járási kapitánynak, hogy véleménye szerint négy rendőrbiztosság megszüntetése lenne célszerű. A Nagykorpádi Rendőrbiztosságot összevonná a kutasival, a görgetegit a lábodival, a gigeit a mikeivel, végül pedig a háromfaiat részben a taranyihoz, részben a vízvárihoz osztaná be. Az említett négy községben állandó őrzéjratok szervezésével lehetne fenntartani a rendet.²⁰⁸ A megyei főkapitányság végül hozzájárult a javaslatához, de végrehajtására egyelőre még nem került sor, hiszen 1946 márciusában még működött mind a tizenkét rendőrbiztosság a járás területén.²⁰⁹

1946. május 17-i keltezéssel a járási kapitány benyújtotta a megyei főkapitányságra javaslatát a rendőrbiztosságok összevonásával kapcsolatban. Egyrészt a Gigei Rendőrbiztosságot beolvastaná a Mikei Rendőrbiztosságba, mert Gige kis területű település, míg „Mike nagy Volksbundista²¹⁰ község és Csököly nagyközség is hozzá tartozik és így [a] 4 főből álló őrs elégtelennek bizonyul”.²¹¹ Másrészt a Nagykorpádi Rendőrbiztosság területét felosztaná a Kutasi és a Lábodi Rendőrbiztosság között úgy, hogy Szabás községet az előbbi, Nagykorpádot pedig az utóbbi rendőrbiztossághoz csatolnák. Harmadrészt a Háromfai Rendőrbiztosságot a Taranyi Rendőrbiztossághoz csatolnák, hiszen Háromfához más község nem tartozik, „Tarany községbe[n] pedig [a] horvát ajkú lakossággal a rendőrségnek sok dolga van, és így a négy főből álló őrség kevésnek bizonyul”.²¹² A felosztott, illetve beolvastott rendőrbiztosságok helyett őrszobákat állítanának fel. A fentebb vázolt összevonásokat gazdaságossági szempontok is erősítik, hiszen „egyes r[endőr]. biztosságokon 1–2 nőtlen rendőr van és így külön konyhát fenntartani képtelen[ek]. Ha a kért r[endőr]. biztosságokat összevonánk, több nőtlen rendőr lenne együtt, és a gazdasági helyzetüket így könnyebben meg lehetne oldani”.²¹³

1946 augusztusában még működött a tizenkét rendőrbiztosság²¹⁴, 1946 októberében végül megtörténtek az összevonások az alábbiak szerint:²¹⁵

Fsz.	Rendőrbiztosság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Nagyatádi Rendőrőrs	Tarany, Lábod	18
2.	Háromfai Rendőrőrs	Görgeteg, Vízvár	9
3.	Csökölyi Rendőrőrs	Gige, Szabás	9
4.	Felsősegesdi Rendőrőrs	Somogyaszob, Kutas	13
	Összesen:		49

A Magyar Államrendőrség Szigetvári Járási Kapitánysága iratai nem maradtak fenn, így e járás helyzetéről is csak közvetlen forrásokból lehet tájékozódni. Az 1690/1945. M. E. sz. rendelet alapján a járás területén Szigetváron, Drávafokon, a Molványhoz tartozó Görösgalon, Gyöngyösmelléken, Kisdobszán, Mozsgón, Németladon, Somogyapátiban, Somogyhárságyon, Szentlászlón és Teklafaluban kellett felállítani a rendőrbiztosságokat. Egy 1945-ös főkapitányi

205 MNL SML Barcsi JK iratai. 242/1946. köz. sz.

206 Ez a Rózsa utca 77. szám alatti épület, melyet 1945 októberében évi 4 800 pengőért, 1946 júliusától évi 360 forintért béreltek. MNL SML Nagyatádi JK iratai. 22/1946. köz. sz.

207 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 83/1946. köz. sz.

208 Uo.

209 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

210 A Volksbund (Magyarországi Németek Népi Szövetsége) a magyarországi német kisebbség szervezete volt, amely 1938-ban alakult meg. A szervezet a Harmadik Birodalom érdekeit képviselte Magyarországon, és jelentős szerepet játszott a Waffen-SS magyarországi toborzásaiban is.

211 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

212 Uo.

213 Uo.

214 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 83/1946. köz. sz.

215 MNL SML Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz.

tánysági akta,²¹⁶ mely a rendőri szervek elhelyezéséről készült kimutatásokat tartalmaz, némileg más képet mutat. Ez az irat Görösgalt nem említi, viszont az adatok szerint a szintén Molványhoz tartozó Molványhídon állítottak fel rendőrbiztosságot. Emellett a másik eltérés, mely valószínűleg elhelyezési gondokból fakadt, az, hogy Kisdobsza helyett a körjegyzőséghez tartozó Nagydobsza községben állították fel a rendőri szervet.

Egy 1946. márciusi kimutatás²¹⁷ Molványhíd helyett Görösgalt említi rendőrbiztossági székhelyként, Nagydobsza helyett pedig Kisdobszát. Az előbbi kettő, mint említettük, Molvány külterületi lakott helyei voltak. Az 1946. októberi rendőrbiztosság-összevonások után az alábbiak szerint festett a Szigetvári járás területe:²¹⁸

Fsz.	Rendőrbiztosság neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Szigetvári Rendőrőrs	Somogyapáti, Mozsgó	22
2.	Drávafoki Rendőrőrs		7
3.	Nagydobszai Rendőrőrs	Gyöngyösmellék, Molvány /Görösgal/, Teklafalu	25
4.	Szentlászlói Rendőrőrs	Somogyhárságy	9
5.	Németladi Rendőrőrs		7
	Összesen:		70

A Tabi járás területén 17 községben állítottak fel rendőrbiztosságot 1945-ben, amelyek még 1946 márciusában²¹⁹ is működtek. Ezek a következők: Tab, Bábonymegyér, Balatonendréd, Balatonkiliti, Balatonújhely, Karád, Kötcsé, Szabadhídvég, Zamárdi, Ádánd, Balatonszárszó, Bálványos, Kőröshegy, Nágocs, Nagycsepely, Nagyberény, Ságvár.

A Tabi járás főjegyzője 1945. november 2-án azzal fordult a járási kapitányság vezetőjéhez, hogy „a közbiztonsági viszonyok megjavulásáig” intézkedjen a Balatonföldvári Postahivatal őrzéséről.²²⁰ A Pécsi Postaigazgatóság úgy rendelkezett, hogy az említett postahivatal naponta 8–16 óra között tart nyitva a közbiztonsági viszonyok miatt. A Tabi járás rendőrkapitánya utasította a Kőröshegyi Rendőrbiztosságot, hogy „a balatonföldvári postahivatal működésének biztosítása érdekében gyakran indítson járőrt és minden erejével hasson oda, hogy az ügymenet zavartalanul bízatosítva legyen. Amennyiben ezt az oroszok miatt nem tudná biztosítani, úgy lépjen érintkezésbe az illetékes orosz parancsnoksággal”.²²¹

Balatonföldvár közbiztonságának helyzete egy későbbi, 1946 júniusában kelt iratban újra felbukkan. Ekkor a Kőröshegyi Nemzeti Bizottság fordul kérelemmel a Tabi járás rendőrkapitányához, amelyben azt írják, hogy „most, amikor az orosz katonaság Balatonföldvarról kivonult, a civil lakosság részéről napirenden vannak a rablások”.²²² Ezt megakadályozandó, kérik, hogy a Kőröshegyi Rendőrbiztosság sűrűbben, s főként éjszaka végezzen járőrözést a településen. A járási kapitány ezt el is rendelte, de egyben kérte a nemzeti bizottságot, hogy megfelelően gondoskodjon a Kőröshegyi Rendőrőrsön szolgálatot teljesítő rendőrök élelmezéséről, „ezideig ugyanis a rendőrlégénység közellátása tekintetében Kőröshegy községből érkezett be a legtöbb panasz. Munkát pedig csak attól az embertől várhatunk, akinek élelmezés szempontjából a lehetőségekhez képest legalább a létminimumát biztosítjuk”.²²³ A nemzeti bizottságnak a kérelemre adott válasza azonban nem lelhető fel az iratok között.

216 MNL SML SVM Rk iratai. 814/1945. sz.

217 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

218 MNL SML Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz.

219 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

220 MNL SML Tabi JK iratai. 741/1945. köz. sz.

221 Uo.

222 MNL SML Tabi JK iratai. 1263/1946. köz. sz.

223 MNL SML Tabi JK iratai. 1263/1946. köz. sz.

Az 1946. októberi összevonások²²⁴ után öt településen maradt rendőrbiztosság.

Fsz.	Rendőrőrs neve	Hozzá tartozó települések	Létszám (fő)
1.	Tabi Rendőrőrs	Bábonymegyer, Nágocs, Bálványos	24
2.	Ságvári Rendőrőrs	Ádánd, Nagyberény, Balatonkiliti, Balatonújhely	15
3.	Balatonszárszói Rendőrőrs	Kőröshegy, Balatonendréd, Balatonzamárdi	13
4.	Karádi Rendőrőrs	Nagycepepy, Kötcese	9
5.	Szabadhídvégi Rendőrőrs		7
	Összesen:		68

1946 novemberében a Balatonföldvári Nemzeti Bizottság panaszt tett, hogy „*ott a közbiztonsági állapotok igen rosszak*”.²²⁵ A vármegye felügyeleti körzeti szemlélője ezért utasította a Tabi járás kapitánya által a Balatonszárszói Rendőrbiztosságot, hogy a „*fenti területet gyakran portyázza és a közbiztonsági viszonyokat a »megelőzés« eszközeivel javítsa.*”²²⁶ A járási kapitány külön felhívta az említett őrs vezetőjének figyelmét „*a Balaton menti községekben engedély, illetve bejelentés nélkül letelepedők szigorú ellenőrzésére.*”²²⁷

A fentebbi adatokat összesítve látható, hogy az 1945 nyarán-őszén megszervezett 117 Somogy vármegyei rendőrbiztosság működésének folyamatossága nem mindig volt biztosított. Az adatok alapján többször került sor rendőrbiztosságok megszüntetésére, összevonására, újjáalakítására 1945 ősze és 1946 tavasza között, de 1946 márciusában mind a 117 szerv ismét működött.²²⁸ Az 1946-os, vélhetően pénzügyi és személyi megfontolásokból végrehajtott átszervezések után azonban jelentősen megcsappant a számuk, 1946 októberében a megyében a Kaposvár városi rendőrség mellett már csak 45 rendőrőrs működött összesen 608 főnyi őrszeméllyel.²²⁹ A rendőrségi apparátus létszámában is – a rendelkezésre álló adatok alapján – jelentős csökkenés történt 1946 őszére, ahogy ezt a Nagyatádi Járási Kapitanyság esetében láttuk. A rendőrök sok esetben nehéz körülmények között, sokszor a munka ellátásához nélkülözhetetlen eszközök, fegyverek, felszerelések hiányában látták el feladatukat; fizetésük, ellátásuk sem volt megfelelő, súlyos megélhetési gondokkal küzdöttek. Ezek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy többen, akár tömegesen is otthagyták a rendőri hivatást, lemondtak állásukról, akár olyan módon is, hogy ennek érdekében szolgálati szabálytalanságokat követtek el – ahogy erről egy belügyminiszteri rendelet alapján készült vármegyei rendőrkapitánysági parancs is tanúskodik.²³⁰ Az említett iratban olvashatjuk, hogy „*az őrszemélyzetet megfelelő oktatással és neveléssel kell meggyőzni arról, hogy a foglalkozása nem elsősorban kenyérkereset, hanem hivatás, mely az állam és a társadalom zökkenésmentes élete biztosításának magasrendű feladatából áll. E feladat mellé járul még a demokrácia vívmányainak biztosítása is. A rendőri szolgálat tehát fennkölt hivatás. A hivatás pedig csak áldozatvállalással tölthető be. Aki pedig a rendőri hivatást vállalta, annak áldozatot is kell vállalnia, s a mai élet minden becsületes magyar embert egyaránt sújtó viszontagságait kemény férfissággal elszenvednie.*”²³¹ A megélhetési gondok mellett több irat számol be olyan esetekről, amikor az eljáró rendőröközeg a lakosság ellenérzésével találkozott, több kihágási irat tárgya „*a rendőrség lebecsmérlése*”. Ittas falusiak reakciónak nevezték a rendőröket, kihágáson

224 MNL SML Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz.

225 MNL SML Tabi JK iratai. 2614/1946. köz. sz.

226 Uo.

227 Uo.

228 MNL SML Marcali JK iratai. 547/1946. köz. sz.

229 MNL SML Nagyatádi JK iratai. 161/1946. eln. sz., valamint Barcsi JK iratai. 1084/1946. köz. sz.

230 MNL SML Ltóti JK iratai. 751/1946. köz. sz.

231 Uo.

ért illetők szidták-hordták őket, sőt, volt, hogy visszasírták „a darutollas csendőrvilágot”.²³² A böhonyei FKgP szervezet elnöke, Hegyi József egy rendőrnek jelentkező egyén értékelése kapcsán kijelentette, hogy nem jó, ha az illető elmegy rendőrnek, mert akkor „nem dolgozik és gazdasági szempontból káros személy lessz [sic!] az ország számára”.²³³ Mint a nyomozás során kiderült, Hegyi József nem a rendőrség intézményét akarta megsérteni kijelentésével, hanem a jelentkező felvétele ellen volt, hiszen az feleségétől szeretett volna elválni, s csak ezért szándékozott rendőrnek állni, a válás után ki akart lépni a szervezethez. Még ha így is van ez, nem egyszeri eset, hogy a rendőröket szóbeli vagy akár tettleges inzultusok érték. Ezek után kissé ironikusan csengenek Rajk László belügyminiszter 1946 decemberében a belügyi hírközpont rádióállomásán tartott beszédének²³⁴ szavai, melyben a rendőrségnek az újjáépítés érdekében kifejtett munkáját értékelte, s megköszönte a rendőrök tevékenységét, amellyel hozzájárultak „a demokratikus, független, szabad Magyarország” felépítéséhez. „Kívánom a magyar rendőrségnek és az egész magyar népnek, hogy 1947-ben valóban elérjék azt, hogy hazánkat a magyar dolgozó nép virágzó, boldog, jólétben lévő hazájává alakíthassuk át”²³⁵ – fogalmazott Rajk László.

Az alábbi forrásokat a forráskiadásra vonatkozó ajánlások figyelembe vételével adjuk közre. A központozást – mivel sok esetben értelmezési zavarokat okoztak – a mai helyesírási szabályoknak megfelelően javítottuk át, ahogy az elgépeléseket, betűcseréket, valamint az egykori írógépeken nem szereplő hosszú magánhangzókat (í, ó, ő, ú, ű) is. A külön- és egybeírás modern szabályait nem vettük figyelembe, ezeket nem jelöltük külön a szövegekben, ebből a szempontból a korhűsége törekedtünk. Megőriztük továbbá a korabeli kifejezéseket, mondat szerkezeteket, még ha ezek írásmódja gyökeresen el is tér a hatályos helyesírási szabályzatokban szereplő formáktól (pl. szöllő, szöllő). A keltezés írását a mai szabályoknak megfelelően javítottuk át. A községneveket meghagytuk a korabeli helyesírásnak megfelelő formában (pl. Szöllősgyőrök, Szöllősgyőrök, Battyán-pusztá), s nem javítottuk a korábban bevett formaként használt „Somogyvármegye” alakot sem. A rövidítéseket lehetőleg minden előfordulásakor feloldottuk.

I. sz. melléklet

Molnár Győző „köszöntője” a Somogy vármegyei rendőrségi alkalmazottakhoz.

Részlet az 1945. évi 4. sz. főkapitánysági parancsból, 1945. július 6.

1./ Főkapitányság vezetésének átvétele

A Főkapitányság vezetését a Belügyminiszter Úr utasítására átvettem. Az új demokratikus Magyarország felépítése érdekében mindenkitől a legszigorúbb fegyelmet és önfeláldozó munkaadást várok.

Fegyelem alatt a rendőrségben élő kötelesség érzetnek és rendnek együttes fogalmát értem. A fegyelem az előjárótól a rend, a kezelésben és a parancsok végrehajtásában hajthatatlan erőt, az alárendelteként feltétlen engedelmisséget és mind két részről önmegtagadásig menő törvénytiszteletet és kötelesség tudást követel.

A fegyelem a rendőrség minden egyes tagjára kiterjed és ennek belső értékére valamint működő képességére legnagyobb fontossággal bír. Rendőrség egyéneinek feltétlen engedelmisségre, a lelkiismeretes kötelességteljesítésre és a szolgálat minden részletében legszigorúbb pontosságra való nevelése adja meg a fegyelem alapját.

A fegyelem mindenkinek múlhatatlan és szigorú büntetését követeli. Aki parancsokat és a rendeleteket pontosan nem teljesíti.

²³² MNL SML Marcali JK iratai. 529/I./1945. sz., 388/1946. kih. sz., 617/1946. kih. sz.

²³³ MNL SML Marcali JK iratai. 1478/1946. köz. sz.

²³⁴ MNL SML Marcali JK iratai. Parancsok. 50. sz. vidéki főkapitánysági parancs (1946. december 21.). A teljes szöveget lásd a mellékletben.

²³⁵ Uo.

Ahol a fegyelem már meg van, erős kézzel és folytonos gondoskodással kell azt mindenkor fenntartani, ahol pedig hiányzik az okok kiderítése után szükség esetén a legszigorúbb rendszabályok alkalmazásával is helyre kell állítani.

Erre az előjárónak a fenytő fegyelmi hatalom rendelkezésre áll.

Az előjáró gondolja meg, hogy a fegyelmet nem annyira a fenytő hatalom kíméletlen alkalmazásával mint inkább személyes példaadásával, az alárendelttekkel való céltudatos következtetés és jóakaró bánásmóddal, valamint a róluk való gondoskodással lehet meg teremteni és megszilárdítani.

Minden parancs világos, amellet lehetőleg rövid és határozott legyen. Amilyen a parancs olyan a végrehajtás.

2./ Rendőrbiztosság részére

Rendőrség szervei tagozódásával a legkisebb egység [a] rendőrbiztosság, amelynek a vezetőjét a járási kapitányság javaslatára a Főkapitányság nevezi ki.

A kinevezés[t], valamint az esetleges elmozdítást és felfüggesztést parancsban hirdetem ki. Rendőrbiztos hivatása iránt való teljes odaadás és la[n]kadatlan kötelesség teljesítés tünjek ki. Az ő fontos szolgálati állása tapasztalt parancsnokot igényel akinek emelkedett erkölcsi felfogás mellett olyan tetterővel és alapos rendőrségi tudással kell rendelkezni mely őt a rendőrbiztosság körlete közbiztonságának feltétlen fenntartására, rendbiztosságnak ügyes vezetésére, legénység további képzésére, szigorú fegyelmzésére és szellemének fejlesztésére alkalmassá teszi.

Rendőrbiztosság állapotáért, alárendeltjeinek katonai és hivatás szerű elméleti, gyakorlati kiképzéséért, valamint a rendőrbiztossági körlet közbiztonsági állapotáért teljes mértékben felelős.

Rendőrbiztosság vezetője a járási rendőr felügyelő útján keresztül a kapitányság vezetőjének van alárendelve.

A járási rendőrbiztos általában [sic!] a rendőrbiztosság körletének portyázásán kívül csak pontosabb teljesítésére van hivatva, mint például ellenőrzésre, lényegesebb esetek nyomozására, kényesebb vagy jelentősebb felhívások teljesítésére stb.

Rendőrbiztosság vezetése körül felmerülő ten[n]ivalókat belátása szerint megoszthatja [ön-maga] és helyettese között, de a rendőrbiztosság vezetéséért és helyettese tevékenységéért ő is felelős.

A szolgálat végrehajtásához szükséges intézkedéseket a járási rendőrbiztosság teszi meg. Minthogy a szolgálat vezetéséért a rendőrbiztosság vezetője felelős, annak meghatározása, hogy mikor hova, milyen feladattal és melyik rendőr vezényeltessék szolgálatba, teljesen a járási biztos belátására van bízva. A járási felügyelő és hozzá esetleg beosztott rendőrök csak akkor avatkoznak bele, ha azt tapasztalják, hogy a szolgálatot nyilvánvalóan helytelenül kezeli vagy e téren saját maga vagy valamelyik alárendeltje javára, avagy a szolgálat hátrányára szabálytalanságot vagy vissza élést követ el.

A rendőrbiztos köteless[s]ége alárendeltjeit, ezek használhatóságát, képességeit, egyéni tulajdonságait stb. a legtűzetesebben ismerni. Kísérje figyelemmel alárendeltjeinek nem csak szolgálati hanem szolgálaton kívüli magatartását, továbbá magán életét is és ha ezen a téren helytelenséget tapasztal, igyekezzék az illető rendőrt jóakarató figyelmeztetéssel attól visszatartani, ha pedig az eredményre nem vezet, a járási felügyelőnek tegyen jelentést. Kiváló gondot fordítson arra, hogy alárendeltjei szolgálaton kívül csakis rendőrhöz illő módon viselkedjenek. Igyekezzék alárendeltjeit erkölcsös, józan, takarékos életmódra nevelni, bennük a kötelesség érzetét állandóan ébrentartani és a munka szeretete, valamint az érdeklődést a munka iránt fokozni. Nevelje alárendeltjeiben a bajtársi és hazafias érzületet, közszellemet és egyetértést, szoktassa őket a lakossággal szemben előzékeny és tapintatos viselkedésre.

Legyen méltányos és igazságos alárendeltjeinek megítélésében. Legyen előjárói jogainak gyakorlásában feltétlenül tárgyilagos és kerülje egysesek előnyben részesítését, hogy minden alárendeltjének

bizalmát és ragaszkodását bírhatta. Ne feledje, hogy a jó példaadás minden oktatásnál többet ér, mutasson mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül is követendő példát alárendeltjeinek.

Rendőrbiztos kötelessége a rendőrbiztosságokon a katonai rendet és fegyelmet fenntartani. Ha [a] rendőrbiztosságon fegyelmi zavar [van], erről a járási felügyelőnek azonnal jelentést kell tennie. Olyan csekélyebb jelentőségű, nem rosszakaratból elkövetett mulasztásokat, amelyből a szolgálatra kár vagy hátrány nem keletkezett, jogosítva van kihallgatáson oktató intéssel vagy dorgálással, saját hatáskörében elintézni.

Gondoskodjék arról, hogy alárendeltjei önképzésükkel foglalkozzanak. Az időközben kiadott rendeleteket és parancsokat magyarázza meg nekik, hogy beosztottjai azokkal és azoknak végrehajtásának módjával mindig teljesen tisztába[n] legyenek. Különösen használjon fel minden alkalmat arra, hogy alárendeltjeit gyakorlati közbiztonsági szolgálatban minnél [sic!] alaposabban kiképezze.

Kötelessége gondoskodni arról, hogy laktanya rendet mind a legénység, mind a laktanyában lakók és családtagjaik megtartsák, továbbá hogy alárendeltjeinek fegyverzete, ruházata és szereléke, továbbá az összes kincstári tárgyak és berendezési cikkek, valamint a laktanya állandóan jókarban és megrongálástól megóv[v]a legyenek. Ennek ellenőrzése végett naponta általános szoba vizsgát, hetenkint egyszer pedig rendszerint szombaton részletes laktanya, ruha és szerelék vizsgát tartson.

Ahol rendőrbiztos magaslatán áll, ott a rendőrbiztosságon zavar, kihágás és rendetlenség csak a legritkább esetben fordul elő.

3./ A járási rendőrfelügyelő részére

A Járási rendőrfelügyelő a közbiztonsági szolgálat irányítása és ellenőrzése, rendőrbiztosság katonás és testületi szellemének, rendjének és fegyelmének fenntartása tekintetében, valamint a legénység oktatása és tovább képzése terén a Főkapitányság őrszemélyzeti parancsnok segéd közege.

Szolgálatát a szabályzatok rendelkezései és Főkapitányság őrszemélyzeti parancsnoka és kapitányság vezetője parancsai szerint látja el. Működése azonban ezeken belül legyen önálló kezdeményező és öntevékeny. Minden irányú tevékenységéért közvetlenül a kapitányság vezetőjének, a Főkapitányság őrszemélyzeti parancsnokán keresztül pedig nekem felelős.

A járási felügyelő elsősorban gyakorlati szolgálat teljesítésre van hivatva, írásbeli munkáját csak a szolgálati működésével összefüggőleg szükségesebb tenni valókra korlátozza.

A járási felügyelő feladatai:

1./ A kapitányság vezetője mellett közre működik a közbiztonsági szolgálat irányításában.

2./ A közbiztonsági szolgálatban esetenként személyesen részt vesz.

3./ Vezeti és ellenőrzi a legénység oktatását és tovább képzését a Főkapitányság őrszemélyzeti parancsnoka rendelkezései szerint.

4./ Ellenőrzi, hogy a rendőrbiztosságok és járőrök a szolgálatukat szabályszerűen teljesítették, hogy a rendőrök mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül rendkívüli magatartást tanúsítsanak, végül biztosítja és ellenőrzi [a] rendőrbiztosságok katonai rendjét és fegyelmét. A járási felügyelő[t] hivatása kötelezi, hogy a kapitányság vezetőjét példás fegyelmezet[t] séggel, szilárd jellemmel, becsületesebben, nyílt őszinteséggel és minden képesség[é]nek teljes latba vetésével támogassa. Járása területén legyen alapos, minden részletre kiterjedő hely és személyi ismerete.

Ismerje minden beosztottjának megbízhatóságát, egyéni és jellem tulajdonságait, képességeit és magán viszonyait, hogy alkalmazhatóságukat helyesen megtudja ítélni, tárja fel az érdemeiket és hibáikat, hogy ezáltal őket helyes irányval befolyásolja, a Főkapitányság őrszemélyzeti parancsnokát pedig ezen [a] téren is támogassa.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. Parancsok. 4. sz. főkapitánysági parancs (1945. július 6.).

Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomata és aláírás nélkül.

II. sz. melléklet

Molnár Győző „búcsúja” Somogy vármegye rendőrségétől. Részlet az 1946. április 6-i tiszti értekezlet jegyzőkönyvéből.

3./ Ezután dr. Molnár alezredes bejelenti, hogy a Belügyminiszter Úr 222.284/1946. IV. 12. számú rendeletével a kaposvári városi és a Somogyvármegyei Rendőrfőkapitányság vezetése alól felmentette és egyidejűleg azonnali hatállyal Debrecen város és Hajdúvármegye Főkapitányságának vezetésével bízta meg. Rövid meleg szavakkal megköszöni a vármegye tisztikarának azt a támogatást, amelynek köszönhető, hogy félévi vezetői működése alatt a somogyvármegyei rendőrség országos viszonylatban a testület élén áll. Hangsúlyozza, hogy ez az eredmény nem az ő érdeme, hanem a vármegye összes tisztjének és rendőrének gondos, lelkiismeretes és alapos munkájáé, amivel a legnagyobb nehézségek ellenére is igyekeztek a vármegyei rendőrséget azzá fejleszteni, aminek ideális értelemben is lenni kell: a rend, a nép és a demokrácia őrének és védőjének, a közönség szolgájának. Amikor a vármegyei rendőrség éléről távozik és munkatársaitól, barátaitól búcsúzik, arra kéri őket, hogy a Belügyminiszter Úr rendelkezése értelmében a főkapitányság vezetését az újonnan kinevezendő Főkapitány megérkezéséig Csongrádi Béla rendőrőrnagy pol.[itikai] oszt. [ály] vezető[nek] adja át, valamint majd a megérkező új főkapitányt a szolgálat, a közjő és a nép érdekében olyan odaadással, lelkiismeretességgel, sőt még fokozottabban támogassák, mint ahogy tették ezt az ő vezetői minősége idején. Felkéri még a jelenlevő bajtársak közül azokat, akik a régi rendszerben is szolgáltak, hogy legyenek igazi szolgálói és támogatói, hálás lekötelezettjei a demokráciának, mert az, hogy a népi Magyarország szolgálatukat igénybeveszi, elismerés, de ugyanakkor lelkiismeretes kötelességteljesítést és 100%-os munkát kíván.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. Közigazgatási iratok. 468/1946. köz. sz.

Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírással.

III. sz. melléklet

Garamvölgyi Aladár „köszöntője” a Somogy vármegye rendőrség alkalmazottaihoz.
Részlet az 1946. május 11-i tiszti értekezlet jegyzőkönyvéből.

Garamvölgyi alezredes üdvözlí a megjelent kapitányság vezetőket és bajtársakat abból az alkalomból, hogy miután a Magyar Belügyminiszter Úr rendelete folytán átvette a vármegyei Főkapitányság vezetését, először van alkalma tisztiértekezlet keretében az alárendelt járási kapitányságok vezetőihez szólni. Kéri a jelenlevőket, hogy igyekezzenek azokat az intenciókat, amelyek őt a Főkapitányság vezetésében irányítják és parancs[a]i és rendelete[i] pontos és lelkiismeretes teljesítésével igyekezzenek őt munkájában támogatni. A törvények és a kormány rendeleteinek százszázalékos betartását és végrehajtását minden vonatkozásban megköveteli. Kijelenti, hogy rövid ittartózkodása [sic!] alatt megállapította, hogy az ügyvitel végrehajtása sok kívánnivalót hagy maga után, a határidőket általánosságban az alárendelt hatóságok nem tartják be, sőt a sürgetéseket abszolút figyelmen kívül hagyják. Külön rosszallást fejez ki a szigetvári járási kapitányság vezetőjének a tevékenységi kimutatás sürgős elkészítésének elmulasztása miatt és ezzel kapcsolatban a jelenlevő Eperjessy őrnagyot igazoló jelentés megtételére utasítja. A továbbiakban kijelenti, hogy azok ellen a rendeletek és parancsok ellen, amelyeket a szolgálat és kötelességünk tökéletes teljesítése érdekében kiad, fellebbezésnek helye nincs. Kéri az urakat, hogy ezt egyszer s mindenkorra vegyék tudomásul, mert a jövőben mulasztások esetén nem sürgetéssel, hanem a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat elrendelésével él. Feltűnt neki, hogy még mindig akad rendőrbiztosság, kapitányság, ahol a régi rendszerek nyomozóhatóságait utánózza rendőrök, nyomozótisztek nyomozati cselekményeik során a magyar parasztot, munkást ütik, szolgálati eljárásuk sok esetben és helyen szabályellenes és nem egyöntetű. Kéri és figyelmezteti a bajtársakat, hogy ezen a téren is sürgős és gyökeres javulás álljon be, illetőleg aki a demokratikus rendőrség

tagjaitól a közösség és a demokrácia által elvárt kötelességeket nem akarja, vagy nem tudja teljesíteni, vonja le a következtetést és vállaljon [sic!] meg a testületől még mielőtt vele szemben szigorát és jogát kellene érvényesíteni.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. Közigazgatási iratok. 468/1946. köz. sz.

Írógéppel frott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírással.

IV. sz. melléklet

Kimutatás az Igal, a Csurgói, a Lengyeltóti, a Tabi, a Szigetvári és a Marcali járás rendőrségi szerveinek elhelyezéséről, 1945. október-december

A rendőri szerv neve	A bérlemény helye	A bérlemény évi összege	A tulajdonos neve
IGALI JÁRÁS (1945. október 22.)			
Igali Járási Kapitányság	Igal, Szent István u. 9.	Az elhelyezés ideiglenes, bér nincs megállapítva.	Igal község
Igali Rendőrbiztosság	Igal, Szent Erzsébet u. 8.	A régi szerződés szerint 1.600 pengő, ez négyszeresére felemelve 6.400 pengő.	Igal község
Büssüi Rendőrbiztosság	Büssü, Gaál-kastély	Még nincs megállapítva, a községi jegyző helyezte oda a rendőrbiztosságot.	Gaál Gyuláné, Büssü
Kisbárapáti Rendőrbiztosság	Kisbárapáti 172. sz.	A lakbér nincs megállapítva. A ház az állam tulajdona.	Magyar Állam. Mérnöki lakás.
Somogydöröcskei (Törökkoppányi) Rendőrbiztosság	Somogydöröcske	A lakbér nincs megállapítva. Kitelepítés folytán adták rendőrlaktanyának.	Somogydöröcske község
Felsőmocsoládi Rendőrbiztosság	Felsőmocsolád	A régi szerződés szerint évi 800 pengő. A tulajdonos új szerződést óhajt kötni.	Horváth Gábor kereskedő
Somogyszili Rendőrbiztosság	Somogyszil	A lakbér nincs megállapítva. A Földigénylő Bizottság juttatta az épületet.	Somogyszili Földigénylő Bizottság
Magyaratádi Rendőrbiztosság	Magyaratád, Hősök tere 2.	A ház megbízottja díjtalanul adta át. A ház tulajdonosát deportálták.	Megbízott: Gál Tiborné.
Göllei Rendőrbiztosság	Gölle	A régi szerződés alapján évi 1.000 pengő.	Magyar Kegyes Tanítórend, Mernye
Attalai Rendőrbiztosság	Attala – Csoma	A lakbér nincs megállapítva. A Földigénylő Bizottság juttatta az épületet.	Gróf Hunyady Ferenc (elmenekült).
Andocsi Rendőrbiztosság	Andocs	A csendőrséggel kötött szerződés alapján 1.020 pengő.	Mészáros István földműves, Geréz
CSURGÓI JÁRÁS (1945. október 10.)			
Alsoki Rendőrbiztosság	Alsok	480 pengő	Református Egyházközség, Alsok

A rendőri szerv neve	A bérlemény helye	A bérlemény évi összege	A tulajdonos neve
Berzencei Rendőrbiztoság	Berzence	5654,52 pengő	Szabó Józsefné
Csurgói Rendőrbiztoság	Csurgó	4583,04 pengő	Molnár János
Csurgói Járási Kapitányság	Csurgó	4435,20 pengő	Kreisler Ilona
Gyékényesi Rendőrbiztoság	Gyékényes	480 pengő	Korcsmár István
Inkei Rendőrbiztoság	Inke	1000 pengő	Inke községi előljáróság
Iharosberényi Rendőrbiztoság	Iharosberény	Lakbért nem fizet.	
Miháldi Rendőrbiztoság	Miháld	840 pengő	Koplár István
Surdi Rendőrbiztoság	Surd	4248 pengő	Surdi Legeltetési Társulat
Somogy-szentmiklósi Rendőrbiztoság	Somogy-szentmiklós	750 pengő	Petrics Lajosné
Somogyudvarhelyi Rendőrbiztoság	Somogyudvarhely	720 pengő	Somogyi György
Porrogi Rendőrbiztoság	Porrog	Lakbért nem fizet.	
Zákányi Rendőrbiztoság	Zákány	840 pengő	Breiner Pál
LENGYELTÓTI JÁRÁS (1945. október?)			
Buzsáki Rendőrbiztoság	Buzsák, Templom utca	600 pengő	Miseta Károly
Fonyódi Rendőrbiztoság	Fonyód 262. sz.	1200 pengő	dr. Szalai Elemér orvos
Somogyvári Rendőrbiztoság	Somogyvár	1014 pengő	Erdőhivatal, Somogyvár
Balatonboglári Rendőrbiztoság	Balatonboglár, Gaál Gaszton u. 54.	1420 pengő	Umbah Mária
Szőlősgyöröki Rendőrbiztoság	Szőlősgyörök	1500 pengő	Csapodi Gyula
Látrányi Rendőrbiztoság	Látrány	1000 pengő	Sárközi Péter
Fonyódi Vízügyi Rendőrbiztoság	Fonyód, Szent István u. 1.	120 mázsa gabona	Reizer Lajos
Balatonlellei Rendőrbiztoság	Balatonlelle, Rákóczi u.	5000 pengő	Novotni Gáspár
Lengyeltóti Rendőrbiztoság	Lengyeltóti, Vasút u.	A tulajdonos a bér fejében az épület renoválását kéri.	Ozvári Lajos

A rendőri szerv neve	A bérlemény helye	A bérlemény évi összege	A tulajdonos neve
TABI JÁRÁS (1945. november 28.)			
Ádándi Rendőrbiztosság	Ádánd	Nincs megállapítva.	A tulajdonost deportálták.
Balatonendréd Rendőrbiztosság	Balatonendréd	Nincs megállapítva.	Hónig Henrik, deportált.
Balatonkiliti Rendőrbiztosság	Balatonkiliti	Nincs megállapítva.	Vass János
Balatonszárszói Rendőrbiztosság	Balatonszárszó	A csendőrséggel kötött szerződés alapján évi 1350 pengő.	Sarang János
Balatonújhelyi Rendőrbiztosság	Balatonújhely	Nincs megállapítva.	A tulajdonost deportálták.
Zamárdi Rendőrbiztosság	Zamárdi	A régi bér 800 pengő volt.	Horváth István
Bábonymegyeri Rendőrbiztosság	Bábonymegyer	Nincs megállapítva.	Polátsik Géza
Bálványosi Rendőrbiztosság	Bálványos	Nincs megállapítva.	Satzger örökösök
Karádi Rendőrbiztosság	Karád	Nincs megállapítva.	Karád község
Kőröshegyi Rendőrbiztosság	Kőröshegy, Szent Imre u. 179.	Nincs megállapítva.	dr. Tordai Fülöp
Kötcei Rendőrbiztosság	Kötce	A lakás ideiglenes, szerződés nincs.	
Nagyberényi Rendőrbiztosság	Nagyberény	Nincs megállapítva.	
Nagycsepelyi Rendőrbiztosság	Nagycsepely	Nincs megállapítva.	
Nágocsi Rendőrbiztosság	Nágocs	Nincs megállapítva.	
Ságvári Rendőrbiztosság	Ságvár	Ideiglenesen elhelyezve a községházán.	
Szabadhídvégi Rendőrbiztosság	Szabadhídvég	Nincs megállapítva.	Komáromi Imre, deportált.
Tabi Rendőrbiztosság	Tab	Nincs megállapítva.	Reidl Sebestyén
Balatonújhelyi Közellátási Rendőrbiztosság	Balatonújhely	Nincs megállapítva.	A tulajdonost deportálták.
Siójutai Közellátási Rendőrbiztosság	Siójut	Nincs megállapítva.	Községházán van elszállásolva.
Szabadhídvégi Közellátási Rendőrbiztosság	Szabadhídvég	Hivatalos lakbér.	özv. Hegedűs Illésné
Szántódi Közellátási Rendőrbiztosság	Szántód	Nincs megállapítva.	Aranyás Lajos

A rendőri szerv neve	A bérlemény helye	A bérlemény évi összege	A tulajdonos neve
Tabi Járási Kapitányság	Tab	Nincs megállapítva.	Felder András Volksbund-tag
SZIGETVÁRI JÁRÁS (1945. december 3.)			
Szigetvári Járási Kapitányság és Szigetvári Rendőrbiztosság	Szigetvár, volt gróf Andrássy-kastély		
Drávafoki Rendőrbiztosság	Drávafok, Horthy M. u. 62.	920 pengő	Kiss Gusztáv nyugalmazott körjegyző
Molványhídi Rendőrbiztosság	Molványhíd	60000 pengő	Molványhídi Körjegyzőség
Gyöngyösmelléki Rendőrbiztosság	Gyöngyösmellék 97. sz.	1000 pengő	Horváth József
Mozsgói Rendőrbiztosság	Mozsgó, Batthyány u.	2400 pengő	Engeström Edéné
Nagydobszai Rendőrbiztosság	Nagydobsza	980 pengő	Nagydobsza Község Közbirtokossága
Németladi Rendőrbiztosság	Németlad	1800 pengő	Farkas Béla
Somogyapáti Rendőrbiztosság	Somogyapáti	1500 pengő	Országos Központi Hitelszövetkezet
Somogyhársági Rendőrbiztosság	Somogyhárság		Májér Györgyné
Szentlászlói Rendőrbiztosság	Szentlászló	800 pengő	Kovács Ádám
Teklafalui Rendőrbiztosság	Teklafalu 28. sz.	12000 pengő	Egréder János
MARCALI JÁRÁS (1945. december 17.)			
Balatonberényi Rendőrbiztosság	Balatonberény	1380 pengő	Balatonberény község
Somogyfajszai Rendőrbiztosság	Somogyfajsz	800 pengő	Kelemen Ferenc
Nemesvidi Rendőrbiztosság	Nemesvid	640 pengő	dr. Boskovics István
Kéthelyi Rendőrbiztosság	Kéthely	egyelőre bérmentes	Küller K.
Somogyfajszai Rendőrbiztosság	Somogyfajsz	bérmentes	állami tulajdon
Böhönyei Rendőrbiztosság	Böhönye	bérmentes	állami tulajdon
Mesztegyői Rendőrbiztosság	Mesztegyő	bérmentes	állami tulajdon

V. sz. melléklet

A Marcali járás főjegyzőjének átirata a Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitányságának a Balatonberényi Rendőrbiztosság székhelyének Balatonmáriafürdőre való áthelyezése tárgyában, 1945. július 11.

1018/1945. kzg. sz.

Marcalijárásfőjegyzője.

Tárgy: A balatonberényi csendőrőrs székhelyének Balatonmáriafürdő községbe való áthelyezése.

ÁLLAMRENDRŐRSÉG JÁRÁSI KAPITÁNYSÁGÁNAK

MARCALI.

Fenti szám alatt folyó hó 5-én kelt megkeresésemben a balatonberényi községi előljáróság kérelme alapján azt javasoltam a Kapitányságnak, hogy a balatonberényi rendőrőrs székhelye helyben hagyassék meg.

Azóta a balatonmáriafürdői körjegyző előterjesztést tett hozzám és a balatonkeresztúri és balatonmáriafürdői községi bírákkal együtt kérte, hogy a fenti rendőrőrs székhelye tétessék át Balatonmáriafürdő községbe. Kérelmét azzal indokolta, hogy Balatonmáriafürdőn és Balatonkeresztúron (amely két község csaknem összeépült) két vasútállomás van. A két község között Budapest felé forgalmas műút vezet. Balatonmáriafürdőnek rendes viszonyok mellett országos viszonylatban is idegenek által sűrűn látogatott forgalmas üdülőtelepe van, és a körjegyzőség is itt székel. Ezenkívül az itt négy hónapig megszilárdult front következtében előfordult sok lopás miatt a rendőrségnek előreláthatólag sok dolga lesz. Ezzel szemben Balatonberény község a körjegyzőség egyik kis községe, amely fekvésénél és egyéb adottságainál fogva, s a rendészeti szempontokat is tekintve aránylag csekély forgalmú és a jegyzőség székhelyéről öt kilométer távolságra esik. A volt csendőrőrs ittlétét csupán az a körülmény indokolta, hogy a csendőrségnek itt volt a laktanyája. Ennek az egyébként indokolatlan állapotnak a megszüntetésére most van kínálkozó alkalom.

Balatonmáriafürdőn a község biztosítaná a rendőrség részére megfelelő lakás[t] bérbevételel útján. Ezenkívül a jegyzőség közreműködne abban is, hogy a rendőrség részére szükséges élelmicikkek könnyebben beszerezhetők legyenek.

A fentiekhez képest újabb megfontolás után a magam részéről is indokoltnak tartanám, hogy a rendőrség székhelye Balatonmáriafürdőre tétessék át. Kérem a Kapitányságot, hogy a fentiek értelmében felettes hatóságához intézendő előterjesztésében abban a kérdésben is utasítást kérni szíveskedjék, hogy a székhely változás esetén a rendőrségi laktanya bérleti díját ki viselné. Amennyiben ugyanis a bért a községnek kellene fizetni, úgy ebben a tekintetben viszont hatóságomnak kell előterjesztést tenni a vármegye alispánjához a bérleti szerződésnek a törvényhatósági kisgyűlés útján való jóváhagyásának kieszközlése iránt.

MARCALI, 1945. július 11.

[olvashatatlan aláírás]
járási főjegyző.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. 325/I./1945. köz. sz. Írógéppel írott kiadvány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírásokkal.

VI. sz. melléklet

Zákány község kérelme a Zákányi Rendőrbiztosság székhelyének Zákánytelepről Zákányfaluba való áthelyezése tárgyában, 1945. augusztus 20.

Az Állami Rendőrség Somogyvármegyei Főkapitányságához

Kaposvár.

Zákány község lakossága nevében az előljáróság és nemzeti biztosság azt kéri, hogy a Zákánytelepen elhelyezett állami rendőrbiztosságot Zákány faluba áthelyezni szíveskedjék.

Ezt a kérést azzal indokoljuk, hogy a rendőrségnek sokkal jobban központon lesz a faluban leendő elhelyezése, mint a körletéből 3 kilométerre kieső Telepen.

De Zákánytelepen amúgy is van rendőrség (határszéli rendőr kirendeltség), ugyanott van katonaság is; így a közbiztonság ezen a Telepen már minden tekintetben előnyösebb, mint a faluban.

A Zákányi rendőrbiztossághoz tartozik Őrtilos község is, valamint ennek a községnek egészen a Kakonyai, illetve újabban Beleznai állomásig kiterjedő határa is, amit a Telepről portyázó őrökkel ellátni a rendőrség csak nagy idővesztéssel és jelentékeny fáradsággal képes.

Zákány faluban a biztosság részére tudunk megfelelő és teljesen külön álló lakóházat biztosítani (146. házszám alatt Németh István féle most renovált 3 szobás és minden mellékkeliséggel ellátott házat), ahol kert, pince, padlás, melléképület is áll rendelkezésre.

Zákány 1945. augusztus 20.

Az előljáróság:
[aláírások]

A Nemzeti Biztosság:
[aláírások]

MNL SML XXIV. 13. Magyar Államrendőrség Csurgoi Járási Kapitánysága iratai. 562/1945. sz. Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírásokkal.

VII. sz. melléklet

Az Istvándi Nemzeti Biztosság kérelme rendőrőrs felállítása tárgyában, 1945. július 5.

Kivonat.

az Istvándi Nemzeti Biztosság 1945. július hó 3-án tartott rendes heti ülésének jegyzőkönyvéből.

II. Tárgy: Istvándi községbe[n] rendőrőrs felállítása.
12/1945. kgysz. Határozat.

N[emzeti]B[iztosság]. egyhangúlag elhatározza, hogy lépéseket tesz arra vonatkozólag, hogy Istvándi községbe rendőrőrs állíttassék fel. Arra való tekintettel, hogy Istvándi község nagyforgalmú út mellett fekszik és az állandó idegenjárás a rendőrőrs felállítását, vagyon és személybiztonság szempontjából annyira fontosnak tartja, hogy az feltétlenül szükséges is. A közelmúlt napokban is, valamint azt megelőzőleg is, a fegyvertelen lakosság a garázdálkodó idegen elemekkel szemben teljesen tehetetlen volt. N[emzeti]B[iztosság] elhatározza, hogy ezen kérelmével haladéktalanul megkeresi a járási Rendőrkapitányságot, s határozott ígéretet tesz, hogy az ide helyezett rendőrőrs tagjait lakással és élelmezéssel díjtalanul ellátja.

A kivonat hitelül:

Istvándi, 1945. július 5.

Nagy Lajos
az N[emzeti]B[iztosság] elnöke

MNL SML XXIV. 12. Magyar Államrendőrség Barcsi Járási Kapitánysága iratai. 296/1945. köz. sz. Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírásokkal.

VIII. sz. melléklet

Somogyicsó község kérelme járőr kirendelése tárgyában, 1945. július 7.

Rendőrbiztosság

Iharosberény

Jegyzőkönyv

felvetett: Iharosberény, 1945. július 7-én, Somogyicsó Nemzetbizottság [sic!] és a Községi Előljáróság [sic!] jelenlétében.

Somogyicsó község és a hozzátartozó majorok, amelyek úgy az Iharosberényi Rendőrbiztosságtól, valamint az Iharosberényben lévő orosz katonai parancsnokságtól több mint 7 km azaz Hét km távolságra vannak és ennek ellenére, a napirenden lévő orosz katonaság – mivel távol van a műúttól és a karhatalomtól –, Somogyicsó községben megjelenik és kényszerítik a községet, hogy nekik élelmet, bort adjanak, vagy hogyha az említett módon nem megy, akkor erőszakkal veszik a gazdától el azt, amire különös képpen az említett községnek nagy szüksége lenne. Az elmúlt napon pedig az egyik Somogyicsói milíciát, mert a hatáskörében eljár, az egyik orosz a pisztolyával képenvágtá, aminek következtében súlyos sebesülést szenvedett.

A fent említett Nemzeti [Bi]zottság és Községi Előljáróság [sic!] tisztelettel kéri a Csurgói Rendőrkapitányságot, hogy megfelelő élelmezés és szállás biztosítása mellett szíveskedjen hozzájárulni ahhoz, hogy a fen[en] említett községben mindennap, de legalább minden második nap tartózkodhasson járőr. A község kerékpárról gondoskodik, hogy a járőrnek a Rendőrbiztossággal az összeköttetése minél jobban biztosítva legyen.

Az ügy elintézését, a fent említett Nemzetbizottság [sic!] és Községi előljáróság [sic!] minél hamarábbi elintézését, tisztelettel kéri.

Iharosberény, 1945. július 7.

*Porm [?] István szkv.
őrs pk. h.*

[olvashatatlan aláírás]
Nemzetbizottság [sic!] elnök

*Orbán József
Községi bíró*

MNL SML XXIV. 13. Magyar Államrendőrség Csurgói Járási Kapitánysága iratai. 138/1945. sz. Írógéppel írott kiadvány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírásokkal.

IX. sz. melléklet

Balatonfenyves község lakosságának kérelme rendőrorrs felállítására tárgyában,
1945. július 18.

Tekintetes Járási Rendőrkapitányság!

Alulírott balatonfenyvesi lakosok tisztelettel kérjük a t. járási Rendőrkapitányságot, hogy Balatonfenyvesre rendőrorrs felállítását elrendelni szíveskedjék.

Közérdekű kérelmünk alátámasztása céljából szabadjon az alábbiakat előadnunk: Balatonfenyves külső határa és vasúti állomása Fonyódtól 7 km-re van. Balatonfenyves utcáinak hossza 27 km s csaknem 40%-ig beépített terület, melyhez mindössze 500 állandó lakója van (kb. 100 család). A csekélyszámú lakosságból összeállítható polgárőrség nem elégséges ahhoz, hogy a sok-száz – már a hadműveletek kapcsán feltört – villák ingóságait megőrizze, de még a nagy forgalmú műutat (4 km hosszúságban), vagy a vasútállomást és a két vasúti-megállót sem képes kellően ellenőrizni – pláne fegyver nélkül. Személy- és vagyonbiztonságunkat

csak úgy látjuk biztosítva, ha legalább a mai rendkívüli állapotok tartalmára – akár a régi nyári-idényben itt állomásozó csendőrőrsök mintájára – kisebb létszámú rendőr-őrsöt kapunk.

Tiszteletteljes kérésünk szíves pártfogását kérve maradunk

hazafias tisztelettel

Balatonfenyves, 1945. évi július hó 18.

[aláírások]

MNL SML XXIV. 15. Magyar Államrendőrség Lengyeltóti Járási Kapitánysága iratai. 316/1945. köz. sz. Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomata nélkül, aláírásokkal.

X. sz. melléklet

A Balatonlellel Füüdőegyesület kérelme rendszeres járőrszolgálat elrendelése tárgyában,
1946. november 19.

Balatonlellel Füüdőegyesület.

43/1946. szám.

Balatonlellel, 1946. november 19.

Tárgy: Balatonlellel üdüülőtelepre rendszeres
rendőrségi járőrszolgálat elrendelését kérjük.

A Magyar Államrendőrség Járási Kapitányságának

Lengyeltóti.

Egyesületünk választmánya megtárgyalta az üdüülőtelepünkön észlelhető személy- és vagyonbiztonságot, mely különösen az utóbbi időben, mióta a volt rendőrőrs megszűnt, igen kedvezőtlennek vált, s elhatározta, hogy a következő kérelmet terjesszem az egyesület nevében a t. Kapitánysághoz:

Szíveskedjék elrendelni, hogy a balatonboglári őrs minden éjszaka kétszeri járőrt küldjön ki, s annak tegye kötelességévé, hogy a balatonlellel üdüülőtelep területén váltakozó útvonalon kísérje figyelemmel az ingatlanokat, s lehetőleg akadályozza meg káros elemek garázdálkodását és fosztogatásait. A járőr szolgálatának ellenőrzésére köteleztessék, hogy okmányain igazoltassa Balatonlellel felső m[egálló].h[ely]. állomáson az időpontot, melyben azt érinti, ezt esetleg Balatonlellel m[egálló].h[ely]. és Balatonboglár felső m[egálló].h[ely]. állomásokon is eszközölje.

Kérelmünk támogatására utalunk arra, hogy az utóbbi időben mind gyakrabban előfordul, hogy épületeket még bútorokkal is kifosztják, egyéb ingóságokat az épületekből és a telekről ellopnak, s az épületeken és ültvényeken jelentékeny károkat okoznak. A közeledő téli időben félő, hogy ez a garázdálkodás, mely már ez év szeptember havában megkezdődött, mind inkább fokozódik. Amíg a rendőrőrs itt volt, ha valami gyanús helyzet mutatkozott, mégis volt hely, ahová segítségért és támogatásért lehetett fordulni, s a tapasztalatok szerint onnan mindenkor készséggel álltak a közönség rendelkezésére és segítségére. Az üdüülőtelep igen hosszú, mintegy 6 km, az épületek különítve állanak, sem be nem láthatók, sok olyan is van, ahonnan még jelentékenyebb zaj sem hallatszik a szomszédba, s ez a körülmény megkönnyíti a garázdálkodók és fosztogatók munkáját. Az üdüülőhelyen éjjel a forgalom igen csekély, s fekvése távol esik nagyobb vasútállomás forgalmától, különösen érezhető ennek a hatása a téli időben, s ezt természetesen a sötét elemek is tudják és kihasználják. Az itt elősorolt körülmények készítették az egyesület választmányát, hogy ezt a kérelmet előterjessze.

Tudatában vagyunk annak, hogy a járőr szolgálatának megkönnyítésére, különösen a zimankós téli időben feltétlenül szüksége van megfelelő pihentető és melegedő helyre, s e célból az egyesület a községgel karöltve gondoskodna arról, hogy ez rendelkezésre álljon, s ez irányú valamint más irányú támogatásunkat készséggel felajánljuk, minek szíves tudomásul vételét kérjük.

Abban a reményben, hogy a t.[iszte]lt] Kapitányság méltányolja az üdülőttelep helyzetét, ismételten kérjük kérelmünk támogatását és annak mielőbbi végrehajtását, s vagyunk

kiváló tisztelettel
Szál József
fürdőigazgató.

MNL SML XXIV. 15. Magyar Államrendőrség Lengyeltóti Járási Kapitánysága iratai. 1754/1946. köz. sz. Írógéppel írott kiadvány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírással.

XI. sz. melléklet

Balatonszentgyörgy község kérelme a rendőrbiztosságnak a községben való meghagyása iránt, 1945. december 10.

Jegyzőkönyv.

Készült Balatonszentgyörgy községben a körjegyzői irodában 1945. december hó 10-én a községi képviselőtestület és Balatonszentgyörgy Község Nemzeti Bizottságának együttes ülésén.

Jelen vannak a községi képviselőtestület részéről Pflancer Károly községi bíró, Simon Viktor, Ángyán János, községi elöljárók, Szabó János, Máté István, Simon Donáth és Máté Imre mint a politikai pártok részéről kiküldött községi képviselők, Dr. Kiszling Ernő mint a képviselő testületnek hivatalbóli tagja, Nemzeti Bizottság részéről Jáger Ferenc elnök, Máté István alelnök, Zsebők Jenő, Simon B. Ferenc, Temesfalvi Kálmán Nemzeti Bizottsági tagok és Dr. Németh Béla h.[elyettes] körjegyző mint előadó.

Az előadó h. körjegyző közli a jelenlévő Nemzeti Bizottsági és képviselőtestületi tag urakkal, hogy felsőbb rendelkezés folytán a balatonszentgyörgyi magyar állam Rendőrség helyi biztosságát a mai nappal feloszlatták és a rendőrség személyzete beleolvadt a balatonberényi rendőrség kötelékébe.

Szabó János máv. [sic!] állomásfőnök bejelenti, hogy a MÁV. Igazgatóságtól oly értelmű rendelkezést kapott, amely szerint a rendőrbiztosságtól állandó, legalább 3 tagból álló őrseget kell kérnie a vasúti fosztogatások megelőzése végett. Ha a rendőrséget itt feloszlatták, akkor ezen őrseget biztosítani és a vasútra kirendelni nem áll módjába[n]. Így ezen nagy forgalmú vasúti csatlakozó állomás még jobban ki lesz téve a jövőben a fosztogatásnak és a rablásnak, mint a múltban volt, ha még a magyar rendőrség sem áll szolgálatába az állomás vezetőségének arra, hogy ezen napról napra előforduló atracitások [sic!] megszűnjenek.

A helybeli állomás képviselőtestületében megjelent állomásfőnök előadja még, hogy naponta futnak át az állomáson első segélyt nyújtó élelmiszer vonatok Budapest irányában és céllal, ha a felső hatóság a helyi rendőrbiztonságot [sic!] megszünteti, arra sem lesz mód, hogy ezen fontos élelmiszer szállítmányok épségét és biztonságát a vasút meg tudja őrizni.

Balatonszentgyörgy község képviselőtestülete és Nemzeti Bizottsága együttesen előadja, hogy a község nagy orosz átvonulás mellett fekszik, napról napra annak vannak kitéve, hogy orosz csapatok vonulnak rajta keresztül, más részt pedig a vasúti személyforgalom szünetelése folytán, tekintve azt, hogy a személyszállítás csak teherforgalom kapcsán történik, nagy tömegével várakoznak az állomáson előszállításra váró oroszok, akik, mivel az állomás váró helyiségei tüzelőhiány miatt fűtve nincsenek, arra vannak kényszerülve, hogy a községben kérjenek elszállásolást és ételmezést. Községtől 2 km-re fekvő Battyán-pusztán van elszállásolva és teletetésre elhelyezve cca. 660 drb. szarvasmarha és ezek őrzésére hivatott személyzet is többször minden indok nélkül belátogat a faluba és ott különböző visszaéléseket követ el. Napról napra fordul elő, hogy pincéket feltörnek, lakásokba betörnek minden ok nélkül és a polgári lakos[s]ágot megtámadják, tetteleg bántalmazzák.

Tudomásunk szerint a rendőrség személyzetét Balatonberény községbe helyezték át, aminek szerintünk semmi kézen fekvő indoka nincs, mert Balatonberény község sem nem vasúti gócpont és nem is fekszik jelentős átvonulási út mellett, így sokkal indokoltabb, hogy a rendőrbiztonság [sic!] helyi szervezete Balatonszentgyörgy községben megmaradjon, sőt erősítést kapjon, hogy az előforduló visszaéléseket némileg megakadályozhassa.

A jegyzőkönyvet felolvasás után helyeslőleg aláírtuk.

Kmft.

Nemzeti Bizottsági tagok
[aláírások]

községi képviselőtestület tagjai
[aláírások]

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. 2384/I./1945. sz. Írógéppel írott kiadmány, hitelesítő bélyegző lenyomatával és aláírásokkal.

XII. sz. melléklet

A Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitányságának válasza Balatonszentgyörgy község kérelmére [lásd a XI. sz. mellékletet], 1945. december 17.

Államrendőrség Járási Kapitánysága.
2384/1945.

Őrsz.[emélyzeti] Oszt.[ály]
Hiv. sz.: 1344/1945.

T[isztelt]. Községi Elöljáróságnak

Balatonszentgyörgy.

Fenti számú megkeresésükre tisztelettel értesítem, hogy a rendőrbiztosságot nem áll módunkban meghagyni B.[alaton] sz[en]t. györgyön annál is inkább, mivel a B. [alaton] berényi rendőrbiztosság jobb elhelyezésben van, csak 3 km-re van B. [alaton] sz[en]t. györgytől. Egyrészt azért sem, mert a ruházat szempontjából szükséges az, hogy összevonjuk a 2 rendőrbiztosságot, másrészt jobb oktatás és továbbképzés miatt is szükséges az összevonás.

A rendőrbiztosságok összevonása előtt figyelembe vettük B. [alaton] sz[en]t. györgy község helyi közbiztonságát veszélyeztető eshetőségeket, éppen azért egy állandó őrszobát állítunk fel B. [alaton] sz[en]t. györgyön, ahogy egy megerősített járőr állandóan szolgálatban lesz. Ennek a leváltása 24 óránként fog megtörténni.

Tisztelettel kérem T.[isztelt] Címet, hogy jelölje ki a községi lakosság szerint az őrszobának való helyiséget. A helyiségben kérem szíveskedjenek elhelyezni 2 vagy 3 ágyat, asztalt, széket, tüzelő kályhát és fűtőanyagot. Továbbá tisztelettel kérem a kivevényelt, megerősített járőr részére – járőrönköltésen – naponta az ételmezést valamiképpen biztosítani szíveskedjen. Csak a házról-házra való kosztolás ellen tiltakozunk.

Továbbá is kérem a községi előljáróság szíves bizalmát, minden erőnkkel azon leszünk, hogy a közmelegnyugvást, a nép személyes szabadságát és közbiztonságát biztosítsuk. A továbbiakban észlelt tapasztalataikat és észrevételeiket, ha velünk közlik, mindig szívesen vesszük és mindent elkövetünk az esetleges visszásságok megszüntetésére.

Marcali, 1945. évi december hó 17.

Az őrszemélyzet parancsnoka:
Gelencsér István
járási rendőrfelügyelő

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. 2384/I./1945. sz. Írógéppel írott fogalmazvány, hitelesítő bélyegző lenyomata nélkül és aláírással.

XIII. sz. melléklet

A Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitanyságának jelentése a Balatonszentgyörgyi Rendőrőrs felállítására tárgyában, 1946. december 8.

M.[agyar] államrendőrség marcali járási kapitányága.

1827/1946. sz.

Tárgy: Balatonszentgyörgyi rendőrőrs felállítására.

Rend. sz.: 92/1-eln.1946.

Mell.: Csomag

Felügyeleti Körzet Szemléző Úrnak,

Kaposvár.

Fenti számú rendeletre jelentem, hogy a balatonszentgyörgyi rendőrőrsöt felállítottam. Ezzel kapcsolatban az őrssterületek határait a közigazgatási határok, a terület nagyságának és népességének figyelembevételével állapítottam meg, különös tekintettel arra, hogy az egyes jegyzőségek határai egybeessenek a rendőrőrsök határaival. Ezt azonban teljes mértékben megvalósítani nem tudtam, miután a mesztegyői és a niklai körjegyzőséget népessége és területe miatt kénytelen voltam két[-]két részre osztani. Mivel az őrssterületek határai megváltoztak, kérem az őrsök létszámát is a következőképpen megváltoztatni: a balatonszentgyörgyi őrsre 9, a kéthelyi őrsre 8, a somogysámsóni őrsre 9, a nemesvidi őrsre 11, a böhönyei őrsre 13, a marcali őrsre 17 és a pusztakovácsi őrsre 7 főt rendszeresíteni. A rendszeresített létszámom 77 fő, a meglévő 71. Egyben kérem a hiányzó 6 fő pótlását.

Az őrsök eddigi rendszeresített létszáma a következő volt: a kéthelyi őrs 19, a somogysámsóni őrs 9, a nemesvidi őrs 13, a böhönyei őrs 13, a marcali őrs 16, a pusztakovácsi őrs 7, összesen 77 fő. Most azonban a mivel balatonszentgyörgyi őrsöt fel kellett állítani, kénytelen voltam a határokat megváltoztatni. Ezen változásokkal egyes őrsöknek a létszáma magasnak, a másiké pedig alacsonynak mutatkozott. Az őrsök létszámának megállapításánál figyelembe vettem az egyes őrsöknek azon területét is, amelyeket csak nagyon ritkán kell portyázni, mert lakatlan, pl. nagyobb kiterjedésű erdő és berek. Éppen ezért látszik eltérés az összesített kimutatáson az egyes rendőrre jutó területnél, mint pl. a somogysámsóni őrsnél, ahol egy-egy rendőrre 15 négyzetkilóméter [sic!] jut, míg a sűrűbben lakott, népesebb és forgalmasabb helyeken, mint Balatonszentgyörgyön egy-egy rendőrre csak 9.25 négyzetkilóméter [sic!] jut.

A 75.000 vázlaton a régi határokat piros, a tervezendő új határokat pedig kék színű írónnal jelöltem meg. A vázlatrajzon a kön[n]yebb áttekinthetőség és az esetleges tévedések elkerülése végett csak az újonnan tervezett őrzárakat jelöltem meg, míg a régi őrzáratok beosztását őrssterületenként külön-külön lerajzolva és őrzárati beosztással együtt mellékelten terjesztem fel.

Végül jelentem, hogy a b.[alaton]szentgyörgyön felállítandó rendőrőrs elhelyezéséről gondoskodtam. A rendőrőrs elhelyezése a b.[alaton]szentgyörgyi vasútállomástól kb. 200 méter távolságra egy új épületben a volt körjegyző lakásában történt. Az épület három legénységi szobából, 1 irodahelyiségnek megfelelő kisebb szobából, 1 előszobából, konyhából, fürdőszobából, éléskamrából és WC.-ből álló helyiség, amely 1.000 négyzetgölg területen fekszik. Ezen terület gyümölcsfákkal van beültetve. Tartozik az épülethez továbbá pince, padlás, faház, tyúkól és sertésól is. Az épület vázlatrajzát csatoltan felterjesztem.

Ezen épület a rendőrök elhelyezésére kiválóan alkalmas. Jelenleg kisebb javításokra szorul, pl.: üveg, pár drb. ajtókilincs, amely azonban nem megoldhatatlan.

Az épületben jelenleg egy MÁV főtiszt lakik, aki egy szobát használ az összes mellékhelyiségekkel, azonban ígéretet kaptam a körjegyzőtől, hogy mihelyt a községben elköltözés folytán valamelyik lakás megürül, ebből az épületből a MÁV. főtisztet azonnal kitelepítik. Egy lakás üresedésre máris van kilátás, amely rövid időn belül meg fog ürülni.

A körjegyző bemondása szerint a MÁV főtiszt által lakott szobát és mellékhelyiségeket a rendőrőrs részére egészen 1946. évi december hó 1-ig fenntartotta, mivel azonban ezideig

a rendőrőrs visszaállítását a Belügyminiszter Úr nem rendelte el, kénytelen volt a lakást az igénylő MÁV főtisztnek kiadni.

Marcali, 1946. évi december hó 8.

A kapitányság vezetője:
dr. Megyeri Zoltán
rendőr[ő]h[a]d[na]gy.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. 1827/1946. köz. sz. Írógéppel írott másodlat, aláírással, de hitelesítő bélyegző lenyomata nélkül.

XIV. sz. melléklet

Rajk László belügyminiszter beszéde a belügyi hírközpont rádióállomásán.
Részlet a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának 50. számú parancsából,
1946. december 21.

Kedves Bajtársaim, Rendőrök, Altisztek és Tisztek!

Ez az esztendő a magyar nép győzelmi esztendeje az infláció felett. Ez az esztendő a stabilizáció sikerének esztendeje, amellyel biztosítjuk a magyar dolgozó nép életszínvonalának emelését, amellyel leraktuk a magyar demokráciának szilárd gazdasági alapjait. Ezekre az alapokra biztonsággal építhetjük a magyar nép további jövőjét, az új hároméves gazdasági tervet. A magyar nép nagy áldozatkészsége és optimizmusa tette lehetővé rövid időn belül ezeknek a hatalmas eredményeknek elérését, amelyekkel méltán szereztük meg magunk iránt Európa népeinek is tiszteletét.

A magyar rendőr is kivette részét a magyar népnek ebben az általános erőfeszítésében, az infláció nehéz hónapjaiban csak az tudott igazán küzdeni ruha, cipőhiány, családja éhezése mellett a közrend, a nyugalom, a vagyonbiztonság helyreállításáért és megszilárdításáért, a magyar demokratikus rend megvédéséért a reakció minden támadása ellen, akit valóban fűtött a nép iránti szeretet, akit valóban áthatott az áldozatvállalás szelleme a magyar dolgozók demokratikus rendőrségének kialakítása érdekében.

Erről a helyről üdvözlöm a magyar demokratikus rendőrség minden egyes tagját, a rendőrlégénységet, altiszti és tisztikarát. Leküzdöttük belső nehézségeinket, sorainkat megtisztítottuk az oda nem valók és közénk befurakodott ellenséges elemektől és ma már a rendőrség a legjobb úton van afelé, hogy a demokratikus, független, szabad Magyarország jó öre és támasza legyen.

A magyar nép egésze most a stabilizáció sikere után új nagy országépítésre rendezi sorait a kidolgozott hároméves terv alapján. Előttünk, a magyar rendőrség előtt legfőbb célkitűzésként álljon az, hogy lépést tartsunk a magyar nép nagy erőfeszítéseivel, hogy az egyre növekvő feladatoknak mindig pontosan, haladéktalanul megfeleljünk, hogy az ország demokratikus rendjét a jövőben még hatékonyabban védjük a nép ellenségeinek mesterkedéseivel szemben. A magyar rendőrség ezt csak úgy érheti el, ha a megkezdett úton tovább haladunk előre. Ha még jobban kifejlesztjük és még erősebbé tesszük – tekintet nélkül a párthoz való hovatartozásra vagy politikai felfogásra – az egységes magyar demokratikus rendőrség bajtársi, testvéri, testületi szellemét és ha a lehető legmagasabb fokúra emeljük a szakképzettséget. Ennek ma már megvan minden anyagi és erkölcsi előfeltétele. Anyagi előfeltételét biztosítottuk a stabilizáció, a forint bevezetése után. Ígéretemnek megfelelően a rendőrség életnívóját hónapról hónapra sikerült emelnünk: ruházata, ellátása, sőt fegyverzete terén is jelentős javulások mutathatók fel.

Minden kilátásunk megvan arra, hogy higgyem [sic!], hogy a rendőrség életszínvonalának javítására a közelebbi jövőben további lehetőségek nyílnak. Megvan minden erkölcsi feltétele is annak, hogy a rendőrség nagy feladatainak megfeleljen. Megszerveztük a rendőrség számára

azokat a tanfolyamokat, ahol biztosíthatjuk rendszeres kiképzését a rendőrség őrszemélyzeti tagjainak és tisztjeinek.

Erős és valóban demokratikus rendőrséget akarunk. Ezért elvetettük teljes egészében a múlt kasztszellemét. Nem származás, nem vagyoni állapot vagy iskolai végzettség fogja eldönteni, ki meddig juthat előre a ranglétrán, kiből lehet tiszt. Az út a rendőrség minden tagja előtt nyitva áll. Mindenki annyit érhet el, amennyit képzettségével, rátermettségével, szorgalmával, a nép érdekében kifejtett munkájával kiérdemel. Ezt az utat akarjuk kijárni a rendőrség szakképzettségével a rendőrség végleges kialakításához, ez az az út, amely megfelel a magyar nép demokratikus szellemének.

Köszönöm a rendőrség minden tagjának, rendőrszemélyzetnek, altiszteknek és tiszteknek azt a példaadó és odaadó munkáját, amivel hozzájárult ahhoz, hogy a magyar nép a sok nehéz periódust átvészelje.

Kívánok az újesztendő küszöbén további munkásságukhoz sok sikert, kívánok a rendőrség minden egyes tagjának, az őrszemélyzetnek, az altiszti és tisztikar tagjainak és családjainak kellemes és boldog ünnepeket. Kívánom a magyar rendőrségnek és az egész magyar népnek, hogy 1947-ben valóban elérjük azt, hogy hazánkat a magyar dolgozó nép virágzó, boldog, jólétben lévő hazájává alakíthassuk át.

MNL SML XXIV. 16. Magyar Államrendőrség Marcali Járási Kapitánysága iratai. Parancsok. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának 50. sz. parancsa, 1946. december 21.
Bélyegzőlenyomattal és aláírással hitelesített stencilezett másolat.

AZ MSZMP SOMOGY MEGYEI BIZOTTSÁGA ARCHÍVUMA FELÁLLÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETE, 1962–1972

ANDRÁSSY ANTAL ARCHÍVUMVEZETŐ BESZÁMOLÓJA, 1973

(FORRÁSKÖZLÉS)

CSÓTI CSABA

Az 1956. évi forradalom után az állampárt számára fontossá vált a jogelőd Magyar Dolgozók Pártja (MDP) iratai elhelyezésének és őrzésének kérdése. Míg 1948–1956 között – az állam totális felügyeletét szem előtt tartó MDP számára – a párt iratai csak a mindennapok ügyintézési feladataihoz kapcsolódó „papírokat” jelentették, addig 1956 után a szemlélet alapvetően megváltozott. Egyrészt a forradalom napjaiban, az iratétegetések során, számos dokumentum megsemmisült.¹ Másrészt – talán ez lehetett a fontosabb – az MDP iratok kezelésének kérdése nagyon is napi, politikai kérdéssé vált, hiszen a forradalomra személyenként igencsak eltérő módon reagáltak az országos és helyi pártfunkcionáriusok. Az MDP iratok miatti egyfajta pánikreakcióként értékelhető, hogy 1956–1957 fordulóján – elsősorban a megyeközpontokból – a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottsága (KB) Párttörténeti Intézetébe² (PTI) gyűjtötték be az iratokat. Más, főként közép- és alsó szintű pártiratok a területeken maradtak. Igen hamar nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a Párttörténeti Intézet nem képes megbirkózni azzal a feladattal, hogy az ország egész területéről begyűjtött iratanyagot kezelje, feldolgozza és – talán nem túlzás ezt állítani – „leválogassa”, hogy mely iratok milyen célra használhatóak. Ez pedig egyaránt fontos volt a megtorlás részét képező perek, illetve az újbóli pártépítés szempontjából.

A „történeti érték”, mint a dokumentáció megőrzésének oka, szóba sem került. Az MSZMP KB Titkárságának 1961. évi határozata, mely megteremtette a megyei archívumok létrehozásának alapját, elsősorban a párt adminisztratív feladatainak kiszolgálása céljából kívánta létrehozni az archívumokat.³ A határozat ugyanakkor már ekkor rögzítette, hogy a pártarchívumok gyűjtőköre nem csupán az MSZMP pártszervezeteire terjed ki, hanem az ifjúsági szervezetek és a Munkásőrség iratanyagára is.⁴

A megyei pártarchívumok rövid, alig harmincévnyi történetük folyamán, vélelmezhetően elsősorban a Párttörténeti Intézet által, az archívumok felett gyakorolt felügyeletnek

- 1 A Somogy megyei MDP iratok pusztulására vonatkozóan lásd az itt közölt forrás vonatkozó részét. A megye 1956-os forradalom alatti általános iratpusztulásának történetéhez lásd Kiss Norbert Péter: *Az 1956-os forradalom alatti megsemmisült Somogy megyei iratok*. In Bősze Sándor. (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 40*. Kaposvár, 2010, Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML), 183–190. p., Uő: *Az 1950–1956 közötti községi tanácsi és községi begyűjtési megbízotti iratok pusztulása Somogy megyében*. In Bősze Sándor. (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. Kaposvár, 2011, SML, 141–187. p.
- 2 1948-ban alapított tudományos kutatóműhely, amelynek egyik szervezeti egységéként hozták létre a központi pártarchívumot, 1960-ban. Jelenkori jogutóda a Politikátörténeti Intézet.
- 3 A fővárosi és a megyei pártarchívumok felállításáról az MSZMP KB Titkársága 1961. május 23-i határozata rendelkezett, amely kimondta: „A pártarchívumok feladata, hogy az iratok tudományos-technikai feldolgozásával elősegítsék az iratok felhasználását a párt gyakorlati munkájában, a párt és a helyi szervei és szervezetei történetének megírását, valamint egyes igazolások (párttagság, munkaviszony stb.) kiadását”.
- 4 Vö. Érsok Károlyné: A budapesti és megyei pártarchívumokról. *Levéltári Szemle*, 1965. 4. sz. 75–80. p. Ezt (is) figyelembe véve szakmailag mindenképpen tévedésként kell értékelnünk a levéltárakba került megyei archívumok esetében 2011-től alkalmazott előírást, amely jelenleg az ifjúsági szervezetek, a Munkásőrség, a nőszervezetek stb. iratanyagát kiemelte az archívumi fondfőcsoport fondjai közül!

köszönhetően, egyértelműen történeti iratórző helyekké is váltak. Sőt, az archívumok bizonyos szempontból felállításuk pillanatától így működtek – mégpedig kutatóteremmel, a kutatáshoz szükséges formanyomtatványok alkalmazásával. Ezt a funkciójukat erősítette, hogy 1961–1969 között komoly szerepet vittek a Rákosi-korszakban részben meghamisított, részben elhallgatott 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság eseményeinek, valamint az egyes megyék munkásmozgalom történetének „pártszerű”, szakmailag ugyanakkor korrektül adatolt feldolgozásában.

Az archívumokkal kapcsolatosan kialakult közkeletű vélekedés szerint azok egyértelműen „szovjet mintára” születtek meg. Bár az archívumok létrejötte során bizonyos terminológiai elemek, illetve a következőkben még említésre kerülő tematikus rendszerek, valóban a „nagy testvér” hatásáról is tanúskodnak, a külföldi példák közül sokkal inkább a bulgáriai, ott már működő pártarchívumi rendszer, illetve ezzel párhuzamosan maga a bolgár közlevéltári rendszer volt a mintaadó.⁵

A bolgár minta követése annál is kézenfekvőbb volt, hiszen a szocialista blokk országai közül a közlevéltárak Bulgáriában majdnem kizárólag jelenkor-történeti iratok gyűjtésével és feldolgozásával foglalkoztak, mégpedig a magyar hagyományoktól igencsak eltérő, főként tematikus egységekbe szervezett irattári-levéltári feldolgozási rendszert követve. A „bolgár rendszerben” különös hangsúlyt helyeztek „cédulázásra”, mely később a magyar archívumi rendszernek is egyik állandó, a tematikus rendszerezést is elősegítő feladata lett.⁶ A külföldi minta követése mellett azonban az archívumi rendszer kialakítása alapvetően a magyar közlevéltári tapasztalatok alapján született meg. A most közreadandó forrás jól szemlélteti, hogy a korabeli magyar közlevéltári rendszer, amely az 1956–1969 közötti években szabadult meg az államosított levéltárügy kötöttségeitől és bürokratizmusától, komoly mintát és segítséget nyújtott a megyei archívumokban folyó munkához. Ezt példázza az is, hogy a megyei archívumi munkatársak számára – 1964-ben két alkalommal – tartott továbbképzésekre ugyan a Párttörténeti Intézet szervezésében és annak épületében került sor, a szakmai előadások 50–70%-át azonban közlevéltári munkatársak tartották. Így 1964. február 12-én *Bekény István*, az Országos Levéltár (OL) osztályvezetője tartott általános iratkezelési előadást, majd a délutáni program részeként az archívumi munkatársak az OL Népi Demokratikus Osztálya „munkamódszerével” a gyakorlatban ismerkedtek meg. Az év végén, október 13-án tartott konferencián pedig *Baraczká István*, a Fővárosi Levéltár igazgatója a levéltári rendezésekről, míg *Ember Győző*, az Országos Levéltár főigazgatója a segédletkészítés módszertanáról tartott előadást. A szakképzett levéltárosok előadásai fél-fél napos időtartamban kerültek megtartásra, vagyis a szakmai „továbbképzés” alapvetően az „állami” levéltárosok feladata volt.⁷ (Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy *Ember Győző* 1982-ben megjelent levéltári terminológiai lexikonjában az ún. „őrzési egységeket”, amelyek az archívumi rend alapját jelentették, mint helytelen terminológiai szóhasználatot kárhoztatta!⁸)

Az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának Archívuma megszervezése a hivatkozott párthatározat megjelenése után gyorsan megindult és 1964-re végső soron fel is állt. Aligha tévedünk, ha ennek a gyors „konszolidációnak” az okaként elsősorban a szervezéssel és vezetés-

5 A szovjet levéltári rendszer 1956 utáni módszertanának, különösen pedig az alkalmazott terminológiának a magyar gyakorlatban történő alkalmazása kapcsán lásd Gyórfy Sándor: A „gyelo”, az „opisz” és a „putyevogyityel”. A szovjet levéltári terminológia néhány kérdése. *Levéltári Szemle*, 1962. 2. sz. 12–19. p.

6 Vö. Kanyar József: Bulgáriai tanulmányutamról. *Levéltári Szemle*, 1962. 3–4. sz. 94–95. p., és Degre Alajos–Sáry István: Még valami a bolgár levéltárakról. *Levéltári Szemle*, 1963. 4. sz. 157. p., Imre Magda–T. Varga György: A Bolgár Kommunista Párt Központi Archívumának katalógusrendszeréről. In *Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt Archívumai számára*. 14. sz. Bp., 1984, MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma. Belső használatra! 150 pl. 37–45. p.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SML) XXXV. 56. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának Archívuma saját iratai. Iktatott és iktatás nélkül, dátum szerint lefűzött iratok. A Párttörténeti Intézet 1964. január 18-i, illetve 1964. július 22-i meghívóinak melléklete, a továbbképzések programjáról.

8 Vö. *Ember Győző: Levéltári Terminológiai Lexikon*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 4. Bp., 1982, 160. p.

sel megbízott Andrásy Antal személyes lelkesedését és munkabírását jelöljük meg. Az agilis archívumvezető hamarosan hozzákezdett az iratanyag összegyűjtéséhez, munkásmozgalmi emlékek gyűjtéséhez, ez utóbbival összefüggésben az archívumon belüli személyi és tematikus gyűjtemények kialakításához. Utóbbi gyűjtemények kezelése és bővítése szívügye volt, aminek köszönhetően nem csak munkásmozgalmi vonatkozású személyes interjú- és magánirat-gyűjtemény maradt fenn az archívumban. Tekintettel arra, hogy ilyen típusú gyűjtés a közlevéltári rendszerben akkoriban nem folyt, a gyűjtemény helytörténeti forrásértéke ma is jelentős.

Andrásy Antal 1962. október 1-től 1977. október 1-ig töltötte be az archívumvezetői tisztséget. 1977-ben Kanyar József, a Somogy Megyei Levéltár igazgatója hivatalosan „kikérte” az archívumvezetőt a levéltár, akkoriban egyetlen, főlevéltárosi pozíciójának betöltésére.⁹ Az addigi archívumvezető markáns, történész szemléletű személyiségének távozása nem tett jót az intézmény tudományos profiljának. Utódja, Szollár Anna, az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Propaganda- és Művelődési Osztályának (PMO) korábbi munkatársa lett.¹⁰ Ezt követően az addig hangsúlyosan képviselt „történész-levéltárosi” megközelítés helyett inkább az archívumi iratgondozás feladata, illetve a pártbizottsági adminisztratív feladatok kiszolgálása került előtérbe. Annak ellenére, hogy az MSZMP KB Titkárságának 1972. február 28-i határozata az adminisztratív funkciók helyett az archívumok alapfeladatául immár a klasszikus levéltári munkákat jelölte meg.¹¹ Az archívumi iratok mennyisége 1975–1987 között 186,8 ifm-re¹² nőtt, a gyűjtőkör pedig jelentősen kibővült, eközben a személyzet létszáma lényegében nem változott. Vagyis a vezető mellett egy fő adminisztrátor látta el a feladatot.¹³

Az 1986. évi újabb archívumvezetői váltást követően Szántó László, történész végzettségű kaposvári főiskolai tanár, került az archívum élére.¹⁴ Az új vezetőben megvolt a szándék az 1977 előtti, erőteljesebb levéltári szemlélethez történő visszatérésre; mind a tudományos feltárás, mind a kutatóhelyként történő működtetés szempontjából. Helyzetét nehezítette, hogy az MSZMP KB Politikai Bizottsága még 1984-ben olyan határozatot hozott a pártarchívumok iratainak kutathatósága tekintetében, amely „visszaszigorította” az 1972. február 28-i, már említett KB titkársági határozatban szereplő, a levéltári kutatás irányába elmozduló keretrendszert. Szántó mindezek figyelembevételével állította össze munkatervét, amelynek a tudományos kutatáshoz kapcsolódó elemei már a „pártszerű” történetírás túllépve, a korabeli hazai történetírói „trendszer” igazodtak.¹⁵ Mindenestre 1987. évi elhatározása, mely szerint az 1980-as években kutatóhelyként szinte „láthatatlanná vált” archívumot „kinyitja”,¹⁶ már nem valósulhatott meg, tekintettel az 1989/1990-es rendszerváltásra, melynek során az MSZMP átalakulásával megszűntek a korábbi megyei pártbizottságok, a főállású pártmunkás státuszok, illetve az egyes archívumok is.

- 9 MNL SML XXXV. 1. d. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB ülések jegyzőkönyvei. 125. őrzési egység (a továbbiakban: ő. e.). 1977. szeptember 28-i ülés, 3. napirendi pont: különfélék. A megyei pártarchívum vezetőjének felmentése és az új vezető kinevezése.
- 10 Uo.
- 11 A hivatkozott határozatot idézi: Szeesckó Károly: Az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Archívumának kutatást segítő és publikációs munkája. In *Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt archívumai számára. 13. szám.* Bp., 1983, MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma. Belső használatra! 140 pl. 107. p.
- 12 Ifm: iratfolyóméter. Levéltári mértékegység. Körülbelül A/4-es méretű, egymásra helyezett lapok 1 méternyi magassága.
- 13 Vö. a közölt forrásban lévő információkat és Szántó László archívumvezető 1987. október 30-án kelt tájékoztatóját a megyei pártarchívum helyzetéről, a pártarchívumban végzett munka tapasztalatairól az MSZMP Somogy Megyei VB 1987. november 11-i ülésében. MNL SML XXXV. 1. d. 187. ő. e.
- 14 MNL SML XXXV. 1. d. 180. ő. e. Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB. 1986. július 9-i ülése. 2. napirendi pont: különfélék.
- 15 Uo. Megközelítését és témaválasztásait ma a jelenkor-történeti kutatások közé sorolhatnánk be. 1. A „népi demokratikus átalakulás megyei eseményeinek összefoglalója”, vagyis az 1945–1949. évi pártharcok helytörténetének feldolgozása. 2. A tömegszervezetek történetének kutatása, a gazdasági reformok helyi hatásai és a társadalmi rétegződés vizsgálata, vagyis a korabeli társadalomtörténeti kérdések vizsgálata az archívumi iratok alapján. 3. A szövetkezetek és a településtörténeti vizsgálat kiterjesztése, illetve a helyi ipartörténet vizsgálata 1955-től az 1980-as évekig.
- 16 Uo. A tájékoztató szerint az 1970-es években évi 10–15 személy, több alkalommal, míg az 1980-as években évi 5–6 tudományos kutató, alig több mint személyenként 1–2 alkalommal végzett kutatást az archívumban.

A Somogy megyei archívum iratanyaga 1989-ben előbb letétként került a Somogy Megyei Levéltárba, majd az iratanyag államosítását követően a levéltári anyag szerves részévé vált.¹⁷

Az alábbiakban közreadott forrás egy szóbeli előadás előzetesen megfogalmazott szövege. Az előadás az archívumvezetők 1973. szeptember 14–15-i, kaposvári „tájértkezesletén” hangzott el. A tájértkezeslet vendéglátója, a Somogy megyei archívumvezető, előadásában részletesen bemutatta az „intézmény” felállításának időszakát, illetve az egy évtizedes iratrendezési és helyi munkásmozgalom-történeti kutatási eredményeket. A terjedelmes beszámoló alapján egyértelmű, hogy Andrassy Antal rendkívül büszkén tekintett vissza az archívumvezetői kinevezése óta eltelt évtizedre.¹⁸ A beszámoló egyes elemeit Andrassy megjelentethette az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívuma 1. sz. tájékoztatójában is,¹⁹ amelynek azonban jelenleg egyetlen példányát sem sikerült fellelni. A tájékoztató 1973 elején jelent meg 70 példányban és bizalmas anyagként, belső használatra készült. Azok körét, akik megkaphatták e belső tájékoztatót, a megyei pártbizottság titkára hagyta jóvá.²⁰

Az archívum működése során a „fenntartó” megyei pártvezetés csupán két alkalommal kért hivatalos, írásbeli beszámolót a pártarchívum munkájáról. (Az 1960–1970-es években az éves munkatervet és beszámolót az archívumvezető a szakmai irányításért felelős Párttörténeti Intézet Központi Archívuma vezetőjének küldte meg.) Először a jelen beszámoló után alig egy évvel, az 1974. július 29-i megyei pártbizottsági végrehajtó bizottsági ülésen tekintették át az archívum munkáját.²¹ Ezt követően csak 12 évvel később, 1987. november 11-én, valószínűleg az újabb vezetőváltás miatt, került a plénum elé az archívumi munka ügye.²²

Ez, a helyi pártvezetés részéről a szakmai feladatok végrehajtása iránt igencsak csekély érdeklődés alapvetően azzal magyarázható, hogy az archívumot a pártvezetők, az eredeti céloknak megfelelően, adminisztratív funkciójú szervezetnek tekintette. Az archívumra vonatkozó helyi pártbizottsági működési iratok csekély száma, illetve a két beszámoló között eltelt több mint egy évtized, valamint a beszámolók hozzászólás nélküli tudomásulvétele mind erre utalnak. Így a levéltári jelleg inkább csak a kutatást végzők, illetve az archívumi dolgozók számára volt nyilvánvaló, a párttestületek tagjai jobbra csak tudomásul vették, hogy az archívumnak ilyen feladata is van, vagy inkább lehet.

Tekintettel a fenti körülményekre, a most közzétett forrás – mindaddig, amíg korszerű, több forrás elemzésével elkészülő helyi „archívumtörténet” nem áll rendelkezésre – az egyetlen áttekintése a 20. századi somogyi helytörténet egyik legfontosabb forráscsoportja létrejöttének. Ezen túl érdekes és hasznos tapasztalatokkal szolgál mindazon levéltárosok és kutatók számára, akik a valamikori helyi pártarchívumban őrzött és rendezett iratanyagot kézbe véve nem egyszer töprengtek már el azon, hogy vajon miért az adott őrzési helyen található egy-egy dokumentum, milyen gondolatiség alapján kerültek bizonyos dokumentumok csoportosításra?

17 Az államosításra vonatkozóan ld. a 1991. évi LXXXIII. tv. a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. törvényerejű rendelet módosításáról, 2.§.-t!

18 Érdemes megjegyezni, hogy az 1972. október 4–5-én tartott székesfehérvári tájértkezesleten Élő Zoltán, Fejér megyei archívumvezető is beszámolt korábbi munkájáról. A Fejér megyei beszámoló jóval szűkebb terjedelmű volt, mint a kaposvári tájértkezesleten egy évvel később elhangzott beszámoló. Az Élő által vázolt helyi archívumtörténettel összehasonlítva Andrassy hatékonyabbnak bizonyult két területen is. Mind az 1960-as évek elején, az archívum elhelyezési problémáinak kezelésékor, mind pedig az iratfeldolgozásban. Élő Zoltán beszámolóját lásd Archívum és ügykezelés kapcsolata, a tervszerű együttműködés kialakítása. In *Tájékoztató. A pártarchívum és irattárak kölcsönös kapcsolata. Az alapszervezetek dokumentációs munkájának fejlesztése*. Kézirat. Székesfehérvár, 1973. Készült 200 pl. Belső használatra! 14–43. p.

19 Az 1. sz. tájékoztatót egyéb kötetek nem követték. Szántó László 1988-ra tervbe vette a 2. sz. tájékoztató elkészítését, amely azonban már nem készült el. Vö. MNL SML XXXV. 1. d. 187. ő. e. Szántó László archívumvezető tájékoztatója az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB 1987. november 11-i ülésén.

20 Lásd az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága 1972. december 13-i VB ülésének jegyzőkönyvét. 2. napirendi pont: különfélék. Javaslat az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívuma 1. sz. Tájékoztatójának kiadására. MNL SML XXXV. 1. d. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB ülések jegyzőkönyvei. 93. ő. e.

21 Andrassy Antal archívumvezető tájékoztatója az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB 1974. július 9-i ülésén. MNL SML XXXV. 1. d. 104. ő. e.

22 Szántó László archívumvezető tájékoztatója az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága VB 1987. november 11-i ülésén. MNL SML XXXV. 1. d. 187. ő. e.

A forrást az eredeti szöveggel megegyező alaki és tartalmi módon közöljük, az előfordult elütéseket javítottuk, az elsősorban élő beszédre szánt szöveg egyes szövegtani helytelenségeire [sic!] jelzéssel hívtuk fel a figyelmet, az értelemzavaró hiányzó mondatrészeket []-be illesztve pótoltuk.

Az alább közölt forrás jelzete: MNL SML XXXV. 56. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának Archívuma saját iratai. Iktatlan iratok. Gépírásos tisztázat.

* * *

Andrássy Antalnak, az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívuma vezetőjének az archívum 1961–1972 közötti munkáját bemutató előadásának szövege.
Elhangzott az archívumvezetők 1973. szeptember 14–15-i, Kaposváron megrendezett országos tájértekezletén.

*Kaposvári tájértekezlet
1973. szept. 14.*

Kedves elvtársak!

Engedjék meg, hogy a rendelkezésemre álló időben az MSZMP Somogy megyei Archívumának fejlődéséről, az itt folyó munkáról, a jelenlegi helyzetéről – valamint a második részben az MDP iratok rendezéséről számoljak be.

Az MSZMP Somogy megyei Archívumát a megyei Végrehajtó Bizottság 1962. október 1-én hívta életre, amikor tulajdonképpen csak az archívumvezető személye volt biztosítva.²³ Az akkori időszak az archívum történetének első szakaszát jelenti, és ez 1963. március 31-ig tartott.²⁴ Ekkor mintegy két-háromhónapos munkával megteremtődött a régi pártbizottság alagsorában két nagyméretű szobában a mintegy 510 [folyó]m.[éter] nagyságú archívum. A tervek korábban készültek, állítólagos „levéltári szakértők” bevonásával.²⁵ A túlságosan elmeretezett raktárhelyiségek mellé egy miniatűr dolgozószobát alakítottak ki. Később, három év múlva, falbontás és ajtónyílás módosítással egy újabb kisszobát csatoltak kutatószobá gyanánt. Tulajdonképpen a tárgyi feltételek elfogadhatók voltak, már csupán az őszi és tavaszi páratartalom, amely 80–90 relatív páratartalom felett is elég gyakran volt, emberre és iratra egyformán károsan hatott. [sic!]

Ekkor a szervezett iratbegyűjtés megkezdődött és először a kallódó MKP²⁶ és MDP iratokat szállítottuk be. A megyei bizottság egyik élelmiszerraktára mellett volt az ún. kiségitő „irattár”, a régi iratokkal. Tulajdonképpen itt volt az ellenforradalom²⁷ után megmaradt

23 Vö. az MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottsága 1962. szeptember 22-i ülésének jegyzőkönyve. 2. napirendi pont, különfélek: A létrehozandó megyei pártarchívum vezetőjének kinevezése, határozat. MNL SML XXXV. 1. d. 27. ó. e. 141. p.

24 A korszakolás Andrássy Antal szubjektív meghatározásán alapul ugyan, abban azonban kétségtelenül igaza van, hogy 1962. október 1-i kinevezésén kívül az 1961-es határozat végrehajtása ügyében semmi más nem történt az archívum létrehozása érdekében. (A gyors döntéshozatal nem volt jellemző e kérdésben. Fejér megyében ez a döntés például 1964-ig elhúzódott!) Azért 1963. március 31-ig datálja az „első korszakot”, mert az archívumvezetői megbizástól eltelt fél év alatt sikerült elérnie, hogy az archívum számára helyiséget biztosítsanak (ld. a közölt szövegben!) és mert 1963. áprilisában már lehetőség nyílt az 1956–1957 fordulóján a Párttörténeti Intézetbe szállított Somogy megyei MDP iratok visszaszállítására. Igaz, ez végül csak július-augusztusban valósult meg. Vö. Érsok Károlyné: A budapesti és megyei pártarchívumokról. *Levéltári Szemle*, 1965. 4. sz. 75–80. p. Továbbá: MNL SML XXXV. 56. Iktatott és iktatás nélkül, dátum szerint lefűzött iratok. Andrássy Antal archívumvezető 1963. július 11-i levele az MSZMP KB Párttörténeti Intézete számára.

25 Az „állítólagos levéltári szakértőkről” más forrás nem tudósít. Kanyar József, a Kaposvári Állami Levéltár igazgatója – Andrássy Antal megkeresésére – később nyújtott ugyan segítséget a levéltári jellegű feldolgozó munkához, arról azonban nincs információ, hogy Kanyar Andrássy kinevezése előtt is részt vett volna az archívum létrehozásában.

26 MKP: Magyar Kommunista Párt.

27 Az 1956-os forradalom és szabadságharc hivatalos megítélése 1989/1990-ig „ellenforradalom” volt.

és Budapestre fel nem szállított iratanyag. Ennek a mennyiségét csak kosár, ill. papír- és rongyzsákokban lehet megadni.

Szerencsére közben elkészült az egyik archívumi raktárhelyiség, ahol megkezdődött az iratok válogatása, ill. dossziékba rakása. Ekkor került a birtokunkba a DISZ,²⁸ az MDP 1956-os iratainak egy része, a Kaposvári Járási Bizottság csonka irattára, és ami a legérdekesebb, mintegy 25–30 db 1945-ös fotófelvétel egy takarító jóvoltából.²⁹

Ez az időszak már az archívum második időszakába nyúlik át és 1962 második negyed-évtől 1968 novemberéig tartott. Az archívum iratanyaga tulajdonképpen ekkor teremtődött meg, mivel 1963 és 1964-ben nagymértékű iratbegyűjtés, iratátadás történt. 1963 nyarán a Párttörténeti Intézettől két teherautónyi iratanyagot visszakaptunk, amelynek átadási sorszámos listája volt. Kezdetben igen használhatónak látszott ez, sajnos az elmúlt két évben kiderült, hogy használhatatlan. Ekkor az MKP, az MDP, valamint a DISZ iratanyaga került vissza, amelyet valamikor 1957 elején szállítottak Budapestre.³⁰

A két raktárhelyiségben külön őriztük a fenti iratokat. A legnagyobb rejtélyt a későbbiekben kibontott papírcsomagok adták. Szám szerint mintegy másfélszáz, mivel egyik sem azt tartalmazta, mint a számozás szerint kellett volna. Ezek dossziéba kerültek és a megfelelő osztály anyagát gyarapították.

Ebben az időben rendezésre kerültek az MSZMP fondjának 1956–60 közötti iratai. A párt alapszervezeti iratok rendezését a költözködés szakította félbe. A székházbővítés és rekonstrukció miatt tulajdonképpen 1968 novemberétől összecsomagolva vártuk az X-napot, azaz a költözködést.³¹ Az ideiglenes raktárhelyiség ügye húzódott. Már három hónap is eltelt [sic!], amikor gyorsan máról-hónapra a honvédség segítségével elköltöztünk. 1969 januárjában négy teherautó fordulással a Tervező Iroda adott több mint egy évre ideiglenes szállást. Itt a fenti időszak alapszervezeti iratait rendeztük, ill. fejeztük be. A felszabadulás negyedszázados jubileumára sokoldalú adatszolgáltatást, mintegy 2700 nevet adtunk a megyei pártvezetés számára. Elkészült egy tanulmány a Propaganda és Művelődésügyi Osztály gondozásában, megjelent a *Sorsforduló* című kötetben. Ezen kívül az *Útközben*, illetve a helyi lap számára is készült több feldolgozás a jubileumi évfordulók alkalmából.³²

Az archívum 1970 februárjában visszaköltözhetett a mai helyére, és azóta elnyerte végleges elhelyezését.

Jelenleg két irodahelyiséggel, egy kisméretű előkészítővel, ahol a bekötött napilapot őrizzük, valamint egy raktárhelyiséggel rendelkezünk. A kialakított raktárfelület 350 polc folyóméter, ahol jelenleg mintegy 130 folyóméter iratanyagot őrizünk.

28 DISZ: Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

29 Az egykori megyei archívumban Andrásy jelentős fotógyűjteményt hozott létre, elsősorban az 1919-es munkásmozgalmi eseményekre, az 1940–1945 közötti háborús évekre, illetve az 1945–1949 közötti évekre vonatkozóan. E mellett tárgyi gyűjteményt (kitüntetések) is kialakított és – az 1960–1970-es évek lehetőségei szerint – igyekezett megőrizni egyes hangfelvételeket is.

30 1964 márciusában az archívumi iratanyag teljes mennyisége 141 ifm volt.

31 Akkoriban az MSZMP Somogy Megyei, illetve Kaposvár Járási Bizottságainak helyet adó, ma a Kaposvár, Szent Imre u. 14. sz. alatti épület. Az épület eredetileg a Kaposvári Államépítészeti Hivatal új székházaként építették fel 1942–1945 között. Kisebbség átalakítások után, 1950-től a Magyar Dolgozók Pártja Somogy Megyei Bizottságának székháza, később az MSZMP megyei, majd városi bizottságának épülete lett.

32 Az *Útközben* az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Propaganda Osztályának 1967–1989 között megjelent kiadványa volt. Hangsúlyozottan helyi pártkiadványként készült, céljaként a pártszervezeteken belüli „*jobb és eredményesebb tevékenység*” segítését határozták meg. A közölt cikkek szerkesztésének alapelve volt, hogy elősegítse a megyei pártértekezlet által 1967-ben megfogalmazott célt, amely szerint „*minden kommunista kötelessége, hogy képviselje és meggyőződéssel hirdesse a párt politikáját a tömegek között*”. Vö. *Útközben*, 1967/1. 1. p.

Ez a szakasz lezárta az MSZMP KB Titkárság 1961. május 23-i határozatának végrehajtását és a megtett munka időszerűvé tette a fejlődés áttekintését és a további feladatok kijelölését. A korábbi tapasztalatokat figyelembe véve, a megyei vezető pártservek és osztályok munkájának hathatósabb támogatása érdekében, valamint a legújabb kori történeti kutatás igényeinek kielégítésére, a korábbi éves munkaterv helyett, egy reális ötéves terv kidolgozását végeztük el a Párttörténeti Intézet által megadott szempontok szerint.³³

A terv elkészítésénél figyelembe vettük:

- a felügyelő titkár elvtárs javaslatait,
- a megyei pártbizottság távlati kiadvány-eligondolásait, javaslatait,
- a megyei Helytörténeti Bizottság és a társintézmények kutatásai és kiadványtervezetét,³⁴
- a PTI országos értekezletén elhangzott javaslatokat,
- Vass Henrik³⁵ elvtárs távlati kutatási tervjavaslatait a munkásmozgalom történetének helytörténeti fehér foltjainak az eltüntetésére,
- figyelembe vettük az archívum gyűjtőkörébe tartozó szerveket, az iratok rendezettségét, állapotát a raktári viszonyokat és nem utolsósorban a személyi adottságokat ill. létszámot.

Jelenleg egy nyugdíjas 4 órás munkaerő, és egy ugyancsak 4 órás gépíró áll az archívumvezető segítségére.

A távlati időben szereplő iratbegyűjtés folyamatos, illetve a meghatározott időpontokban történik. Ez évente átlagban 5 folyóméterrel növeli az iratmennyiséget. A fenti mennyiséget 700–800 alapszervezet és 20 járási-városi jogú pártbizottság adja. A hivatalos előírt átadások mellett a megye munkásmozgalmában kiemelkedő személyek iratait, illetve gyűjteményeit is gyarapítani óhajtjuk. Ugyanebben az időben évente a megyei munkásmozgalom dokumentumairól xerox másolatot készítünk, illetve ezek gyűjteményét kialakítjuk.

A tudományos technikai feldolgozás területén figyelembe vettük az iratok iránti érdeklődést. A későbbiekben ismertetném főbb vonalakban az archívumban történt kutatásokat.

A legnagyobb érdeklődés az MKP fondja, illetve az MDP [és] MSZMP megyei fondjának iratai, illetve az összefoglaló jelentések, főleg az ipar és mezőgazdaság területére terjednek ki.

1971-ben befejezést nyert a hosszú cédulázgatás után, az iratonkénti MKP fond rendezése. 1972-től megkezdtük az MDP iratok rendezését és mivel ez hatalmas és összekevert

33 1962-ben a Párttörténeti Intézet az ún. Irányelvek kiadásával segítette a pártarchívumok iratrendező munkáját, melyet az 1964-ben kiadott Útmutató követett. A szakmai felkészítés 1964. október 13–16. között Budapesten, szakmai konferencián folytatódott, ahol általános levéltári rendezési ismeretekről Baraczká István, a Budapest Főváros Levéltárának igazgatója, a segédletek készítéséről pedig Ember Győző, az Országos Levéltár főigazgatója tartott fél-napos előadást. A képzés része volt a Párttörténeti Intézet beszámolója a bulgáriai pártarchívumi-levéltári rendszerről. MNL SML XXXV. 56. és iktatás nélkül, dátum szerint lefűzött iratok. 1964. július 22-én érkezett meghívó.

34 Andrásy 1964-től folyamatosan konzultált részben iratrendezési, részben munkásmozgalom történeti kérdésekkel a kaposvári „társintézményekkel”, pontosabban általában azok vezetőivel. A Takáts Gyula költő és muzeológus vezette kaposvári Rippl-Rónai Múzeummal és a Kaposvári Állami Levéltárát vezető Kanyar Józseffel. E mellett a következő intézetek vezetőivel állt az 1960-as években munkakapcsolatban: a Pécsi, valamint a Győri Állami Levéltárak, a békéscsabai, szekszárdi és pécsi pártarchívumok. Vö. MNL SML XXXV. 56. Iktatott és iktatás nélkül, dátum szerint lefűzött iratok. 1963–1969.

35 Vass Henrik, 1915–2004. 1961–1980-ig az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatója. Az ELTE Lenin Intézetében marxizmus-leninizmus szakos tanárként diplomázott 1957-ben. 1983-tól az ELTE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék címzetes egyetemi tanára, 1990-től a történelemtudományok doktora. 1937-től illegális kommunista, 1948-tól az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztály alosztályának, 1951-től a Szikra Könyvkiadó politikai lektorátusának vezetője, később igazgatóhelyettese. Az 1956-os forradalom leverése után a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. 1975–1980 között az MSZMP KB tagja.

mennyiséget tett ki – úgy véltük jónak, hogy mintegy 12–13 hónapig felmérjük az iratokat. Erre később a beszámoló második részében részletesen kitérek.

A rendkívül összekuszált MDP fond a mintegy hatszoros helyváltoztatás minden jegyét magán viselve, 1971 után végre kézbe került [sic!]. Az MDP járási anyagok elválasztása, az alapszervezeti iratok rendezése után dossziéről dossziéra felmértük a tartalmát. A PTI-től kapott útmutatás, személy szerint Gecsényi Lajos³⁶ elvtárstól kapott instrukciók után láttunk a vezetőszervek jegyzőkönyveihez.

A tudományos-technikai feldolgozás részeként, segédletet, elsősorban dosszié-leltárral, fond történettel és a testületi ülések napirendjegyékével láttuk el. Mindezekről a későbbiekben bővebben beszámolok.

A pártszervezetek gyakorlati-politikai munkáját elsősorban a tudományos információs anyagok elkészítésével óhajtjuk segíteni. 1971 decemberének utolsó napjaiban az 1956–1970 évek között MSZMP vezetőttestületi ülésének napirendjegyékét készítettük el.³⁷ Ezt a titkár elvtársak, a PTI és az osztályvezető elvtársak kapták meg. Ennek gyakorlati hasznát sajnos az egyes osztályok munkatársai korántsem használják ki – véleményem szerint. A kutatók viszont felbecsülhetetlen segítséget kaptak és rövid időn belül abból tekintélyes bibliográfiát állíthatnak össze. Az itt említett MSZMP napirendjegyékét követi az elmúlt héten befejezett MDP napirendjegyékünk is, amelynek első példányait itt láthatják az elvtársak.³⁸

A pártszervek és a megyei vezető elvtársak munkájához az archívum eddig mintegy 120–125 feljegyzést, összefoglalót készített. Különösen gyümölcsöző a kapcsolat a PMO és a PTO osztályok munkatársaival, akik szinte havonta egy-egy feljegyzést, vagy eredeti iratanyagot, adatot kérnek, a legtöbbször a munka gyors végzése miatt szóban.³⁹

A megyei pártértekezletek beszámolóinak előkészítésénél, egy-egy nagyobb átfogó téma felmérésénél pl. párttagság szociális megoszlása, a munkásosztály helyzete, de a művelődés egyes kérdéseinél is jelentős segítséget tudunk adni a hozzánk forduló munkatársaknak.⁴⁰ Ha visszatekintünk az elmúlt évekre, akkor az 1964 második félévben összeállított Somogy megye párt- és munkásmozgalmának rövid [történeti] vázlatára nyitotta meg a feljegyzések sorozatát.

36 Gecsényi Lajos, (1942–). Történész, levéltáros. 1965–1974 között az MSZMP KB Párttörténeti Intézete munkatársa, 1971–1974 között a megyei pártarchívumok instruktora. Számos tudományos szakfolyóirat szerkesztője. Az elmúlt évtizedekben több tudományos intézmény vezetője, nemzetközi levéltár- és történettudományi bizottságok tagja és vezetője. 1997–2006 között a Magyar Országos Levéltár főigazgatója.

37 Az archívumi munka egyik meghatározó, elsősorban az adminisztrációs funkcióhoz kapcsolódóan fontosnak tartott tevékenysége volt a napirendjegyék elkészítése. Az archívumban készített napirendjegyékészítési munkákat 1990–2006 között, immár forrásfeltárási, a tudományos kutatást megkönnyítő céllal, Szántó László főlevéltáros – ekkor már a Somogy Megyei Levéltár munkatársaként – folytatta, 1989-ig terjesztve ki az időhatárt. Az ő szerkesztésében készült el az MDP és az MSZMP Kaposvár városi bizottságai vezető testületeinek napirend-jegyéke is. Az archívumban készült napirendjegyék gépelt, bekötött kéziratként, az archívumi iratanyag részeként az MNL SML-ben található. Az 1990 után készített napirendjegyék az MNL SML honlapján állnak a kutatók rendelkezésére. Vö. www.smarchive.hu / Adatbázisok, segédletek menü alatt.

38 Mint már szóba került, a jelen szöveg az 1973. szeptember 14-én Kaposváron megtartott megyei archívumvezetői tájértekezlet ülésén hangzott el. Az elkészült napirendjegyékeket több példányban gépelték le és a gépiratok bekötött példányait valószínűleg, mint „cserepéldányokat” kiosztották a megjelent megyei archívumok képviselői között.

39 A PTO (Párt- és Tömegszervezetek Osztálya) elsősorban a munkásmozgalmi tevékenység alapján szerzett jogosultságok igazolása kapcsán általában „irattárként” használta a pártarchívumokat, így a telefonon történő életrajzi adatpontosság bevett szokás volt. A Somogy megyei archívumi anyagon belül ma is komoly haszonnal forgatható ún. személyi gyűjtemény (MNL SML XXXV. 54.) e hivatali feladatok ellátásának is köszönheti létrejöttét.

40 Ez a munka a már említett 1961. évi MSZMP KB határozatban előírt „alapfeladat” volt.

Az Útközben[-ben], a PMO negyedévente megjelenő folyóiratában 10 fejezetben a kommunisták felszabadulás utáni küzdelmét vázoltuk.⁴¹ A Somogyi Néplapban megjelent népszerűsítő cikkekkkel pedig a félszázezres megyei olvasótábor előtt próbálom megismertetni megyénk haladó múltját. Ezenkívül több brosúra szerzőtársa, illetve egynek szerzője voltam.

A helytörténeti kutató és feldolgozó munka segítségével az archívum a maga sajátos lehetőségeivel támogatja.⁴² Az év elején megjelent archívumi 1 számú tájékoztató oldalain beszámoltunk az eddig kutatott témákról.⁴³

Mivel a kutatás véleményem szerint egyoldalú és főleg a közelmúltban öncélú volt, ezért volt szükség egy megfelelő távlati elgondolásra, illetve a társintézmények lehetőségeinek a felmérésére. A megyében több alkalommal írásban és szóban, legutóbb Zalakaroson ismét elmondtam, mi az a terület, ahol a dél-dunántúli megyék helytörténetészeinek közösen dolgozniuk kellene. Az elmúlt napokban a megyei vezetés számára hasonló javaslatot tettem, a most dolgozni kezdő újkori történész gyűjtő és feldolgozó munkájára vonatkozóan.

Az elmúlt években több kiadvány lektorálását végeztük. A Magyar Életrajzi Lexikon[ban] több mint félszáz somogyi személyiség életének adatait korrigáltuk, írtuk vagy javítottuk ki teljesen ingyen és név nélkül. Több tucatnyi pályázat zsűrizését és véleményezését, főleg az évfordulók idején készítettük el.

Jelenleg, illetve a jövő héttől megkezdem és október végéig elkészítem a reám háruló életrajzokat a megye munkásmozgalmi biográfia kötetéhez. A jövő év első negyedében biztosított pénz, illetve nyomdakapacitás sűrget bennünket.

Az év végére az archívumi tájékoztató 2. számának elkészül a megye munkásmozgalmi kutatását elősegítő összefoglaló füzet.⁴⁴ Ebben nemcsak az archívum, hanem elsősorban a társintézmények anyaga is belekerül. Így a kezdő és gyakorlott kutató is segítséget kap és főleg tájékozódik az iratok vagy a tárgyak kutatási lehetőségeiről.

A fentieket, valamint a megyei kutatást határozta meg az MSZMP Somogy megyei Bizottsága Titkárságának ülése 1972. január 31-én. Azóta elsősorban az Oktatási Igazgatóság látott aktív munkához. Mint a megye munkásmozgalm-történetének hivatott gazdája, a Tanácsköztársasági jubileumi kötet után most nyomdakészen áll az 1870–1918 közötti kötet is.⁴⁵ A későbbiekben az Oktatási Igazgatóság folyamatosan feldolgoztatná a megye munkásmozgalm-történetét és ezzel megvetné az alapját a további részfeldolgozásoknak is.

Engedjék meg, hogy megemlékezzek röviden a múlt évben megnyílt Marcali Munkásmozgalm és Helytörténeti Múzeumról.⁴⁶ Korábban a Kaposvári Latinca Múzeum⁴⁷ megnyitására is jelentős segítséget, dokumentumot, főleg fotót és néhány tárgyat adtunk, illetve

41 Az *Útközben* lapjain Andrassy Antalnak 10, itt megjelölt témájú cikke jelent meg 1967–1972 között.

42 Az aláhúzás a segítséget szótól utólag tollal történt.

43 Lásd a 18. jegyzetpontot.

44 Uo.

45 A kötet végül nem készült el. Andrassy saját feljegyzései szerint előbb 1980-ra, majd 1984-re halasztotta a forrásgyűjteménynek szánt kötet megjelentetését.

46 Ma: Városi Múzeum, Marcali. A Marcali Munkásmozgalmi és Helytörténeti Múzeum létrejöttéről és kiállításairól Andrassy archívumvezetői megbízatása alatt folyamatosan tudósított az *Útközben*.

47 A Latinca emlékmúzeum felállítására és a kaposvári Latinca szobor avatására egyaránt 1969-ben került sor. Andrassy Antal mindkét kultuszteremtő célnak munkában aktívan részt vett. A múzeum (valójában inkább kamara kiállítás) gyűjteményét 1990-ben a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága vette át. Az egykori kiállítási helyiségekben ma a Kaposvári Sportmúzeum működik. A Latinca-kultusz kaposvári születéséhez kapcsolódóan lásd Vonyó Anita: A kaposvári Latinca szobor felállítása. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv* 42. Kaposvár, 2012, SML, 151–160. p.

kölcsönöztünk. Így a múzeummal 1968 óta jó a kapcsolatunk.⁴⁸ Most rövid időn belül 1972 októberében jelentős fotó, xerox és más tárgyak kölcsönzésével tudtuk segíteni a kiállítást. Mindkettőt megtekintjük majd. A két kaposvári kiállítást ma délután, a marcali múzeumot pedig holnap közösen reggel tekintjük meg. Mindkét kiállításban való archívumi hozzájárulás [sic!] véleményem szerint nem csak szakmai segítség, hanem elsősorban pártmunka, azon belül agitációs-propaganda nevelő munkánk szerves része is.

Kedves Elvtársak!

Szíves elnézésüket kérem, hogy ilyen hosszan untattam [Önök] az archívum eddigi történetével és munkájával. De úgy gondolom, és kérem ne vegyék ezt dicsekvésnek, hogy mindig hall az ember újat és talán a szürke beszámolómból egy ötletet, vagy annak egy részét a későbbiekben hasznosíthatják.

A továbbiakban néhány gondolattal szeretnék szólni az archívumban folyó kutatásról. Az MSZMP Somogy megyei Bizottságának Archívumában 1964-től kezdődött meg a kutatómunka. Korábban csak a megyei levéltárban folyt munkásmozgalmi kutatás.⁴⁹ 1968-tól 1972-ig a megyei könyvtárban kezdődött meg a helyi sajtó alapján a munkásmozgalmi cikkek közzététele.⁵⁰ 1969-ben a Tanácsköztársaság és a polgári demokratikus forradalom helyi sajtórepertórium a látott napvilágot. Az elmúlt években valamennyi intézmény a kutatási igényt az aktuális jubileumi évfordulók megnövekedett szükségletét szolgálta ki. A fentieket támasza [sic!] alá az is, hogy 1964 óta kutatott témák közül többségében a jubileumi munkák szerepeltek.

1964-ben 21 esetben kutattak. A következő négy évben átlagban 40 körül van a kutatás, majd 98 esetre ugrik fel. Ezután csökkent egy évig, 1971-ben 74 majd 1972-ben 140 kutatást jegyeztünk fel. 1973 szeptemberéig 121 esetet jegyeztünk és 16 kutatót szolgáltunk ki eddig.⁵¹

A kutatók között kandidátusi disszertációhoz 1, szakdolgozathoz 4 fő, doktorihoz 3 fő kutatót az elmúlt másfél évben.

1964 januárjától 1972. december 31-ig, 559 esetben 77 témát kutattak, amiből megjelent 29 téma. Tíz önálló tanulmánykötet írója kutatót könyvéhez anyagot az elmúlt években. Csak a felszabadulás utáni történetre a következő a kutatók száma: a felszabadulás eredményeire 10 kutató, életrajzhoz 2, községtörténetre 2 kutató, termelőszövetkezeti történetre 3 kutató, a munkásosztály helyzetére és az egységes paraszti osztály kialakulására 3-3 kutató kutatót. Az ifjúsági mozgalom különböző témáira eddig 9 fő kutatót, illetve kezdte meg a kutatást.

Az archívum, hogy a vidéki érdeklődést és gyűjtést kielégítse, módszertani útmutatót bocsájtott rendelkezésre.⁵² Ebben a visszaemlékezések felhasználását és gyűjtését, helyi, konkrét adottságokra alkalmazva dolgoztuk ki az országos útmutatás *alapján*.⁵³ Az elmúlt

48 Valójában a kapcsolat kezdete 1963 volt, amikor a Legújabbkori Múzeumi Bizottság megalakításában Andrassy Antal is részt vett. Az 1963. december 20-i alakuló ülés jegyzőkönyvét lásd Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága irattára 28/1964. Az 1968. évi „kapcsolat” már aktív közös munka volt az archívumot vezető elkötelezett pártmunkás Andrassy Antal és a hivatalos értékelés szerint „apolitikus lírai költő” Takáts Gyula között akkor, amikor a Rippl-Rónai Múzeum 1969. évi új állandó kiállításának forgatókönyve elkészítésében az archívumvezető is részt vett. Lásd Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága irattára 189/1968.

49 Vö. Kanyar József (szerk.): *A Tanácsköztársaság Somogyban*. Kaposvár, 1969.

50 Vö. Tóth Ilona (szerk.): *Somogy megye az 1918-as polgári demokratikus forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság idején a korabeli megyei sajtó tükrében. 1918. okt. 31–1919. aug. 2*. Kaposvár, 1969.

51 Az 1970–1989 közötti kutatási engedélyek, az egyes témák pontos megjelölésével jelenleg az MNL SML-ban az egykori archívum sajtó iratai között megtalálhatók és kutathatók. Lásd MNL SML XXXV. 56.

52 A hivatkozott módszertani útmutatót jelenleg nem sikerült fellelni! A korabeli iratok többször említik a belső kiadványként közreadott tájékoztatót és útmutatót. A mondatrészt utólag, tollal húzták alá.

53 A kurzivált szavakat gépelés után, tollal írták be.

években négy alkalommal a megye helytörténetével foglalkozók előtt módszertani előadást tartottunk, ahol a legfontosabbakra irányítottuk rá a figyelmet. A pedagógus továbbképzésen két alkalommal 1972-ben és 1973-ban ugyancsak két alkalommal beszéltünk a fentiekről. Az Oktatási Igazgatóságon a kutatást megkezdő tanároknak elvi és gyakorlati útmutatást nyújtottunk az elmúlt évben és a tavasz folyamán. Mindegyik esetben Vass Henrik elvtárs által javasolt témákra, illetve tennivalókra irányítottuk a figyelmet. Ugyancsak a gyakorlati munkában nélkülözhetetlen elvi és módszertani segítséget ad dr. Gecsényi Lajos tanulmánya, a Munkásmozgalomtörténet [sic!] a helytörténetírásban (Bp. 1969.) a Népművelési Tanács és az Országos Helytörténeti Bizottság kiadványa. Mivel az utóbbi ma már hozzáférhetetlen meggyünkben – így engedtessek meg, hogy javasoljam a szerzőnek az igények kielégítésére a fenti füzet újrakiadását.

Engedjék meg, hogy a továbbiakban beszámoljak az MDP megyei fondjának történetéről, rendezéséről és a jövőbeni munkáról.

Az MDP Somogy megyei Bizottságának iratai, melynek időhatárai 1948. május 30–1956. november 4-e között van, a 33. fond számozást kapta.⁵⁴ Az egyesült munkáspártnak 1948 júniusában 10 járási jogú bizottsága volt, melyhez 392 alapszervezet tartozott. A 10 járási jogú bizottságából rövidesen egy megszűnt, illetve beolvadt az igali, melynek iratai alig maradt[ak] és ezután a kaposvári járás lett a jogutód.⁵⁵ A Szigetvári járást már 1948-ban, az egyesülés előtt átadták Baranyának, cserébe Siófokot kaptuk meg, most már teljes közigazgatási hatáskörrel. Az érdekesség szempontjából említem, hogy Siófok párthatáskörbe a közigazgatási átcsatolás előtt egy évvel már a Somogy megyei Pártbizottsághoz tartozott.⁵⁶

A megyei pártbizottság titkára az egyesülés előtt Molnár Zoltán lett két esztendőn át. Az ő idejére erős álradiális, szubjektivista vezetés volt a jellemző.⁵⁷ A megyét annyira meghatározó mezőgazdasági foglalkoztatást figyelmen kívül hagyva, kizárták a párttagság 22%-át. A kizártak szinte kivétel nélkül egyéni vagy szövetkezeti parasztok, korábban cselédek és agrárproletárok voltak. Így a visszaminősítetteket is leszámítva a korábbi párttagság 65%-a maradt meg. Az ő vezetési idejéből származó iratok a későbbi kutatók számára már rendezetten nyitva lesznek.

1950 júniusában Ács Lajost küldte le a KV⁵⁸ megyei titkárnak, miután korábban két alkalommal is figyelmeztették a megyei vezetést. Mindez a kialakuló személyi kultusz idején is feltűnő és káros volt.

1949 végén kialakultak a végleges munkaterületek, illetve az osztályok. Így a titkárság, a Káderosztály, amely 1952. márciusáig állt fenn, a Szervezeti Osztály (később a PTO), az Agitációs és Propaganda Osztály, a Mezőgazdasági Osztály, a Termelési Osztály, amely az ipar területével foglalkozott, és a Pártgazdasági Osztály. Később a Nyilvántartási Alosztályt a szervezéshez, és a Gazdasági Osztályhoz pedig az Ügykezelési Alosztályt kapcsolták. 1952

54 Jelenlegi levéltári jelzete: MNL SML XXXV. 33.

55 A fond megosztására, az Igalis járás fondjegyzékben történő nevesítésére később sem került sor. Az MDP Kaposvári Járási Bizottsága jelenlegi levéltári jelzete: MNL SML XXXV. 34.

56 Az egykori, az archívumban őrzött MKP iratok 2011-től kezdődően, a már említett téves fondszerkesztési utasításnak köszönhetően az egyesületek fondfőcsoportban találhatóak. Az itt említett siófoki szervezet iratait lásd MNL SML X. 15.

57 Andrassy itt az 1950–1951. évi hivatalos értékelést szó szerint idézi. A korabeli szóhasználatban a „szubjektivista” kifejezés az egyes pártfunkcionáriusok közötti hol politikai, hol csak személyes küzdelemben vereséget szenvedett személy megbélyegzésére szolgált. Jelentéstartalma a kommunista mozgalom elárulására utalt, a párt irányvonalától történő eltérést, illetve a vélelmezett eltérési szándékot volt hivatva kifejezni.

58 KV: Központi Vezetőség.

májusáig külön volt a bizalmas ügykezelés. Ugyanebben az évben került felállításra a jórészt megszűnt Káderosztály munkatársaiból az Adminisztratív Osztály.

1951. januárjában a megyei pártértekezleten Gábri Mihályt, a korábbi szervezési titkárt választották meg első titkárnak. A tulajdonképpeni mai értelemben vett pártapparátus; az osztályok, a reszortok szerinti felosztás 1952 nyaratól kísérhető figyelemmel. Ekkor a Titkárságon kívül, melyhez a titkári és a fegyelmi referenc[ia] is tartozott, 6 osztály (PTO, Agit. [ációs és] Prop.[aganda], Ipari és Közlekedési, MGO, PGO⁵⁹ és az Adminisztratív) tartozott.

1954. decembere óta a Revíziós Bizottság iratai, valamint 1955-től a Terv és Pénzügyi Osztály iratai külön találhatóak.

Az 1954. március 30-i megyei pártértekezleten újból Tóth Istvánt választották meg első titkárnak, aki gyakorlatilag 1956 novemberéig betöltötte ezt a tisztséget, leszámítva az ellenforradalom napjait.

1956. november 1-én megkezdődtek a letartóztatások, majd három nap múlva a kiszabadulás után a megyei választott vezetők és pártbizottsági dolgozók a munkához kezdtek.⁶⁰

Megemlítem még, hogy az MDP elnevezést november 12-ig a párt lapja sajátos egyéni meggondolásból megtartotta, és ezután a központi utasításra hagyta el.

Az MDP megyei iratanyag, amelyet a régi pártszékház alagsori és első emeleti irattári helyiségekben őriztek 1956. október végén – november elején jelentős károsodást szenvedett. Felsőbb utasításra több folyóméter bizalmas és az évi iratot égettek el a kazánházban. Teljesen megsemmisültek a káderiratok, a hatásköri anyagok, a régi munkásmozgalmi múlt elismertetését dokumentáló iratok is.⁶¹ A legérzékenyebb veszteség, mivel 1956-ban két teljes szekrényben eredeti 1919-es iratokat, plakátokat, újságokat őriztek a leendő munkásmozgalmi kiállítás számára, – ezek a pótolhatatlan anyagok voltak. [sic!] Néhány, töredéknyi fotó- és korabeli újság később került elő ebből a gyűjteményből.

1956-ban a megyei fond anyagából körülbelül az iratok egyharmada, egynegyede megmaradt, ezért itt a selejtezésre alig lesz lehetőség. [sic!] A Kaposvári Városi Bizottság, a Marcali és a Nagyatádi Járási Bizottságnak alig maradt, míg Siófoknak és Csurgónak egyáltalán nem maradt fenn 1956-ból irata. Összesen két járás az, ahol a megsemmisítés mellett töredéke maradt az évi anyagok.

Nem óhajtom ismételni, hogy ezeket az anyagokat mint kezdő levéltáros, hogy vettem át. Tulajdonképpen ömlesztve voltak és úgy, „hogy az a magáé és vigye el”! Néhány év elteltével jöttem rá, hogy a szabálytalanul átvett iratanyag mennyire szabályos volt az utókor számára. Az irattári rendjét ezeknek a korábbi évektől más számozással, de betartva a strukturális keletkezését, állítottam vissza, nagyjából a megfelelő irattári formába.

Az 1963-ban visszaadott⁶² MDP megyei Bizottságának és ifjúsági szervezetek anyaga folyószámos dossziés számozást véve alapul (mely rendkívül sok hiányosságot takart), a megyei bizottság iratai 453 iratrendező, 12 nagy csomagot, amely kb. 150 kisebbre oszlott

59 MGO: Mezőgazdasági Osztály, PGO: Pártgazdasági Osztály.

60 A Somogy megyei 1956-os forradalmi eseményekhez lásd Szili Ferenc (szerk.)–Szántó László (vál. és összeáll.): *Az 1956-os forradalom Somogyban. Válogatott dokumentumok.* Kaposvár, 1995. Somogy Megyei Levéltár.

61 Ezeknek az iratoknak a megsemmisülését is próbálta orvosolni Andrassy a már említett személyi gyűjtemény létrehozásával.

62 Értsd: a Párttörténeti Intézetből 1963-ban Kaposvárra visszazállított iratok!

és néhány számozatlan állítólagos leltárt tartalmazott. Később kiderült, hogy a számozások használhatatlanok.

A fentiekhez akkor ideiglenesen a 24 dossziében elhelyezett 1956-os iratanyag mennyisége került még.

A járások mennyisége a következő volt:

Kaposvár városi Bizottság	(34. fond)	79 iratrendező
Barcs járási Bizottság	(35. fond)	72 iratrendező
Csurgó járási Bizottság	(36. fond)	30 iratrendező
Fonyód járási Bizottság	(37. fond)	45 iratrendező
Kaposvár járási Bizottság	(38. fond)	38 iratrendező
Marcali járási Bizottság	(39. fond)	31 iratrendező
Nagyatád járási Bizottság	(40. fond)	39 iratrendező
Siófok járási Bizottság	(41. fond)	38 iratrendező
Tab járási Bizottság	(42. fond)	25 iratrendező
		<hr/>
		427 iratrendező

Ezenkívül a kilenc nagyméretű csomagban mintegy 110–112 dossziében a Somogy megyei Gépállomások Központi Politikai Osztályának 1949–1955 közötti iratanyaga is ömlesztve, de kisebb irattári rendszert követve visszakerült.⁶³

Amikor a tervező irodai ideiglenes helyiségeinkben⁶⁴ voltunk, jól szórakoztunk a „kijövő és bejövő levelek” meg egyéb korabeli „irattározási rendszeren” a gépállomási iratoknál.

Az MDP megyei iratainak lerakási rendje, mint ahogy később kiderült, 1951-től nagyjából egységes volt, míg az előtte lévő éveket utólagosan igazították az azévi [sic!] lerakási rendhez. Így több átfedés, ill. elkeveredés volt tapasztalható. Az egyes járásoknál például az történt, hogy a begyűjtött alapszervezeti iratokat a titkársághoz tették. A nagyfokú összeolvasztásra mutatott az is, hogy a járások iratait a megyei bizottságok irattárában később belekeverték a megyei iratok közé. Ennek oka volt az is, hogy több járás beküldte a megyére teljes korábbi iratait.

A fentiek ellenére azt a járható utat követtük még a központi instrukciók előtt,⁶⁵ hogy megkíséreltük a járások iratait kiválogatni, illetve elválasztani. Ekkor az 1950-es járási beosztást követtük, amely nagyjából megegyezett az 1970-ben még fennálló járási beosztással.

Az iratok intenzívebb szétválasztására, azaz a fondok kialakítására 1971 második felében került sor. Ekkor már elkészítettük az előző irattanulmányozás után az ideiglenes rendezési tervet, amely az akkori elveknek megfelelően csak a kronológiai elvet követte.

Az iratok megismeréséhez segítséget nyújtott a budapesti értekezlet, valamint Győri és Filep elvtársak⁶⁶ tapasztalata. Az anyag ismerkedése közben [sic!] 1971-ben közöltem, hogy rendkívül lassan fogok előrejutni, mivel a megyei anyagot az iratrendezőkből át kell raknom dossziékba, mert egyrészt hozzáférhetetlen, másrészt a külső jelzet és a belső tartalom

63 Jelenlegi levéltári jelzete: MNL SML XXXV. 43.

64 A már említett, jelenleg Szent Imre u. 14. alatti épület bővítése és átépítése idején, 1969-ben.

65 1962-től először ideiglenes utasítást, majd tájékoztatót adott ki az archívumvezetők számára a Párttörténeti Intézet Központi Archívuma, melyben az iratok rendezésének módszertanára adtak kötelező jellegű útmutatást.

66 A nevezett személyeket nem sikerült azonosítanunk.

10 iratrendező közül 9 esetben nem fedi egymást. Amint később rájöttem, ennek az volt az oka, hogy mielőtt elszállították az anyagot, szakszerűtlenül kicserélték az iratrendezőket, de a sorszámot átvették. Így sokszor a végéről és az elejéről való számozások összekeverültek, mivel ott volt az iratnak helye.

Mégis, a szétrakásnál segített, ott ahol egyáltalában volt, az ún. belső leltár, mivel abból rájöttem, hogy tulajdonképpen mit tartalmazhat az ott lévő anyag. Körülbelül két-három hónap elteltével a gyakorlottabb módszerrel már a PGO irattári lerakási rendet követtem, de segített a szabadságolási ütemterv és a hatásköri lista, az irattárak és az ügykezelésről szóló jelentés is.

Először az iratok szétválasztásánál a különböző sorszámú dossziékról és iratrendezőkről cédulákat készítettünk. Ezekre felírtam a dosszié, iratrendező akkori számát és tartalmát. Majd évenként és osztályonként sorba került, illetve új sorszámozást kapott, majd ennek alapján alakult ki több hónapi munka után az elválasztott megyei fond irattári lerakási rendje.

A munka végzése közben a legjellemzőbb fondtörténeti adatokat kijegyzeteltük. Kicéduláztuk az apparátus be- és kilépő tagjait. Ugyancsak néhány fontos dokumentumot is kijegyzeteltünk, amely a párt felépítésére és tagságára, a megye gazdasági-társadalmi és politikai helyzetére [vonatkozó] összefoglaló adatot tartalmaz. Ebben bizonyos mértékig segített az 1964-es feljegyzés-összeállítás. Ekkor, 1965 januárjában a Politikai Bizottság tárgyalta Somogy megye helyzetét és ehhez kérte a felügyelő titkár elvtárs az 50 oldalas összeállítást.⁶⁷

Amíg a megyei bizottság szervezeti kiépítése meg nem történt, addig a reszortokat a területek felelősei vitték. Az első két évben a megyei titkár mellett szervező titkárt, kádermegbízottat, közigazgatási vezetőt, tömegszervezőt, propagandavezetőt, oktatásfelelőst, ififelelőst,⁶⁸ nőfelelőst, szövetkezeti felelőst, gazdasági vezetőt és irodavezetőt találunk. Félfüggetlenített volt a közigazgatási, valamint a nőfelelős is. Ezek iratanyagát a későbbi lerakási rend szerint irattározta.

Az MDP iratok szétrakásakor az egy fondon belüli csoportok kialakítására törekedtem. Az értekezleteken hallottak szerint a vezetőtestületek, az aktívaülések jegyzőkönyveit gyűjtöttük ki.⁶⁹ A minden kétséget kizáróan duplum példányokat a minőségi csere⁷⁰ után fennmaradt, nem hitelesített, gyenge papírra írt példányokat jegyzőkönyveket az első munkafázisban kiemeltük. Azonnal megállapítható volt, hogy a megyei anyagban másod, harmad [példányú iratok voltak] és csak elvétve kerültek elő első példányok a jegyzőkönyvek között. A Központi Vezetőség instruktori anyagából néhány dossziényit kaptunk vissza, amelyet minőségi cserére felhasználtunk.⁷¹

Az 1972-es Tájékoztató⁷² megjelenése előtt kiadott ideiglenes feldolgozási módszertani útmutató alapján vázlatot készítettünk a rendezésre. Itt hét részre, a mai elfogadott fondcsoport felosztás alapján véltük kialakítani az őrzési egységeket.

67 Az MSZMP Politikai Bizottsága időről-időre megtárgyalta egyes területi egységek, általában megyék, politikai és társadalmi helyzetét, értékelte az ott folyó munkát. Az ehhez szükséges adatok összeállítására utalt Andrassy.

68 Ififelelős: Ifjúsági felelős.

69 Az éves tájértekezletek, illetve az 1960–1970-es években tavasszal és ősszel a Párttörténeti Intézet szervezésében tartott továbbképzési előadásokkal együtt tartott archívumvezetői értekezletek. A korabeli, pártszervezetek által követett iratlerakási rend megbontása és egyes tematikákba rendezésének első lépése a testületek jegyzőkönyveinek gyűjtése volt.

70 A minőségi csere során a tartalmilag és alakilag az eredetileg irattározott, párhuzamosan vagy sorszámmal ellátva keletkezett további példány közül azt illesztették be a megőrzési rendbe, mely fizikai tulajdonságait tekintve a legjobb állagú volt.

71 Az MSZMP KV által kiküldött ellenőrző személy számára átadott példányok.

72 *Tájékoztató az MSZMP Archívumok kezelésének rendjéről*. Budapest, 1972.

Az MDP iratok rendezését négy fázisban véljük elvégezni. Elsőként a fond elválasztás és az iratok munkaterületenkénti csoportosítását végezzük el. Másodsor az őrzési egységek kialakítása, címkék megfogalmazása és a selejt különválasztása. Harmadszor az őrzési egységek időrendi sorrendjének kialakítása és a lapszámozás következik, majd befejezésként a segédlet elkészítésével véget ér a rendezés.

Tervünk szerint szeretnénk 1974 januárjáig az MDP megyei fond iratainál a második munkafázist, azaz az őrzési egységek kialakítását és címének megfogalmazását befejezni, a harmadik fázist 1974 nyaráig, míg a negyediket az év harmadik negyedében fejeznék be.

Az MDP megyei fondjának első fondcsoportjából az őe-k⁷³ kialakítása megtörtént. Mivel a kutatási igény elsősorban a vezetőtestületek, jegyzőkönyvek felé irányul, így korábbi szóbeli megegyezés alapján a vezetőtestületek üléseit őe-kig rendeztük, beszámoltuk. Igaz, nagy őe-eket alakítottunk ki. Arra törekedtünk, hogy az egy évnvi VB jkv. 2-3 őe-nél több ne legyen.⁷⁴ Ami jelentős energiát emésztett fel, az a jegyzőkönyvek teljessé tétele és napirendjegyzék összeállítása, valamint a mutatózás volt. Viszont ebből a közel 3 hetes munkából több érdekes tanulságot és észrevételt tudtunk tenni. Így a napirendek témája egy kis történelmi tanulmány része is lehetne. Ebből megtudjuk, hogy mi is foglalkoztatta a legfelsőbb testületet. A begyűjtés-beszolgáltatás 86 alkalommal, aratás-cséplés 22 alkalommal, békekölcsön-tervkölcsön 20 alkalommal, míg a megye általános kulturális helyzetével egy alkalommal foglalkozott a vezetőtestület, illetve került napirend elé.

A fondtörténet mellett a napirendjegyzék ma már a kutatók rendelkezésére áll. Ugyancsak, ha sürgős ügyben más jellegű anyag kell, rövid idő alatt, mint ahogy a korábbi tapasztalat mutatta, a dossziéjegyzék alapján már most megtalálható, illetve kikereshető.

Jelen pillanatban a durva selejtezés utáni állapotban vannak a járási fondok. Ezeket osztályok, illetve évek szerint válogattuk ki a korábbi szempontok alapján. Külsőre nem mutatnak jól, mivel használt, régi dossziében őrizzük az anyagot. Rendezésükre a jövő év végén kerül sor. Itt több iratcsere történt. A megyei anyagból idetettük a járási vezetőtestületek anyagait, így a jegyzőkönyveket és a munkaterveket is. A központilag megadott elv szerint viszont a jelentéseket nem tettük át a megyei fondból. Mint korábban említettem, itt az 1956-os évből alig van anyag.

A járási iratai közül már az első kézbevitelénél az alapszervezeti iratokat különvetjük. Ezek rendezése megtörtént. Amíg a dobozos őrzésre nem térünk teljesen át,⁷⁵ addig [az alapszervezeti iratokat] ideiglenesen dossziében őrizzük. Erről archívumi leltár készült. Feltehetjük a kérdést, hogy miért nyúltunk ehhez [a megoldáshoz]? Akkor úgy láttuk jónak, hogy a szétesett irattári rendből ezeket sikerült először legjobban rendbe tenni, valamint a járási anyagnál [azok] nagyobb száma is indokolta [e megoldást].

Milyen tapasztalatokat szerezünk az MDP anyagok rendezésénél, a korábban elmondottak mellett?

73 Őrzési egységek, az archívumi rend alapegységei. Az archívumi rendben a fond alatt található fondcsoport, az alatt pedig az őrzési egység (ő. e.) meghatározása. A hazai levéltári hagyománnyal ellentétes tagolás, vagyis a fond alatti szint (kb. állag) jelentéstanilag ellentétes tartalmú meghatározása „fondcsoport” néven, a levéltári „szóbeszéd” alapján az orosz terminológia félfordításából származik. A fellelt korabeli szakirodalom és segédanyagok alapján ez az állítás egyelőre nem bizonyítható. Györffy Sándornak, az 5. jegyzetpontban már idézett, 1962-ben megjelent, az orosz szakkifejezéseket elemző írása tükrében nehezen hihető, hogy a terminológia megalkotásakor „fordítási hiba” történt volna.

74 A jelen probléma a bevezetőben említett „követési mintákat” tükrözi vissza. Mind a szovjet, különösen pedig a bolgár lerakási rend meghatározott egy-egy őrzési egység lapszámot, melyhez igazodni kellett. (Személyes tapasztalatok alapján az 1970–1980-as évek romániai települési iratkezelésére is e gyakorlat volt a jellemző!) A hazai utasítások és az ebből következő gyakorlat végül nem határozta meg szigorúan az őrzési egységekhez viszonyított lapszámokat.

75 A megyei archívumokat általában csak az 1980-as évek elejétől látták el szabványosított irattároló dobozokkal.

Először: A jegyzőkönyvek teljes anyagát több különböző helyen őriztük. Csak az 1956. évben lett a teljes anyag összefűzve. Ebből az következtethető, hogy a megyei irattárban a keletkezésük után a munkatársak közül nem igényelték, nem nézték meg, illetve nem dolgoztak belőlük.

Másodszor: Az irattárosi túlzott egyoldalú lelkiismeretességet mutatta az az első alkalommal megállapított tény, hogy amíg a megyéről kikerült minden meghívót és egyéb, teljesen értéktelen anyagot, legyen az nem iktatott – mindet megőrizték.

Ugyanakkor csak kikövetkeztetni lehet, hogy egyes jelentéseket, melyet tudomás vagy kötelező érvénnyel küldtek az állami szervek, nem találni. Pl. a megyei tanács különböző témájú összefoglaló politikai jelentései rendkívül hiányosak.

Harmadszor: A társadalmi szervektől érkezett rendkívül jelentős j[egyző]k[öny]vek és jelentések, bár nagy számban nincsenek itt, a fond keretében kapnak őrzési egységet. Rendszeresen 13 társadalmi szerv küldött összefoglaló anyagot. A 22 hivatal és megyei irányító apparátus mellett 31 vállalatot jegyeztünk fel, amely fennállása alatt állandó jelentést, anyagot küldött a megyei pártbizottságnak. Ezek közül néhány, amelynek anyaga már sehol sem található: Défosz,⁷⁶ MSZBT,⁷⁷ Békebizottság.

A 31 vállalat közül, bár legtöbbször megvan a jogutóda, de rendkívül jelentős adatokat tartalmaznak iratai a megye akkori gyáriparára. Ezek anyagát a végleges rendezéskor megkülönböztetett figyelemmel kísérik.

Negyedszer: Egy sor történelmi tapasztalat birtokába jutottunk, amelyeket kijegyeztünk. Csak egy esetet emelek ki. Ács Lajos megyei titkár eltávolításának idejét a megye éléről sokáig nem tudtuk. Igaz, most is csak napok lettek behatárolva, 1951 augusztusának közepén. [sic!]

Ötödször: Az MDP megyei fondjának a dolgozók levelei közül csak a gazdasági-társadalmi-politikai mondanivalóját emeljük ki,⁷⁸ amelyek a párt irányító politikáját érintik.

Hatodszor: A munkaterületek anyagánál az osztályok lerakott iratai közül különösen egy-egy személyre, ügyre vonatkozó iratok[at egyben kezeljük], az ügy elintézése így egy helyre kerül. Így az új, és most már kötelező érvényű rendezési elv a történetkutatóknak ad majd óriási segítséget.⁷⁹ De nekünk, levéltárosoknak is sokkal könnyebb és kisebb munkát ad a végleges rendezési elv. Ezért a visszakeresés ideje is lerövidül és egy-egy téma szinte pillanatokon belül megtalálható lesz.

Befejezésül engedjék meg, hogy a fenti fondon kívüli néhány jövőbeni munkáról is megemlékezzek:

1./ A következő napokban megkezdem a munkásmozgalmi biográfiához az életrajzok megírását; illetve szerkesztését. Ez előreláthatólag 4-5 hétig tart.

2./ Ugyancsak [megkezdem] a Tájékoztató 2. számának elkészítését, illetve szerkesztését befejezem.

76 DÉFOSZ: Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége.

77 MSZBT: Magyar–Szovjet Baráti Társaság.

78 Már mint amely levelek ilyen tartalommal bírnak.

79 Itt a tematikus rend felállításáról van szó, mely az archívumok őrzési rendjét alapvetően megkülönböztette a hazai közlevéltári gyakorlattól.

3./ A gyűjtemények és személyi fondok nyilvántartását befejezzük, ugyancsak áttérünk a jövő évben az új fotó nyilvántartási rendszerre.⁸⁰ Szeretném megemlíteni még, hogy igen jelentős fotódokumentációval rendelkezünk, amelyeknek egyedi feldolgozása a következő év feladata lesz.

4./ Továbbfejlesztjük, gyarapítjuk szakmai könyvtárunkat és a sajtógyűjteményt. Szerencsésnek mondható a helyi lapgyűjteményünk is, mert 1945 nyarától szinte teljesnek mondható a párt lapjának gyűjteménye.

5./ A helytörténeti könyvtárunk és kéziratárunk további bővítését a lehetőségeken belül (itt anyagiakra kell gondolni) folytatjuk.

Megemlíteném, hogy az archívumban kutatók közül az elmúlt két évben néhányan nem küldték el a kéziratukat. A jövőben ezeket megszerezzük.

Kedves Elvtársak!

Szíves elnézésüket kérem, hogy hosszú beszámolómmal esetleg nem elégítettem ki érdeklődésüket. [sic!] Várom kérdéseiket és mindenestre nagyon köszönöm szíves figyelmüket!

80 Ez végül nem valósult meg. A fotóanyagot Andrásy hozzáillesztette a személyi és tematikus gyűjtemények esetén az adott személyhez vagy témához. Igaz, a fényképeket és a negatívokat egy nyilvántartó füzetben előbb leltárba vette, majd a leltárfüzetben jelölte, hogy mely felvétel, mely személy vagy téma gyűjteményébe került. A nyilvántartás alapján egyértelmű, hogy Andrásynak az archívumból történt távozása után gyakorlatát nem folytatták.

Dr. Andrassy Antal (balról, világos köpenyben) és dr. Kanyar József levéltár-igazgató a Somogy Megyei Levéltár kutatótermében az 1980-as évek második felében

Dr. Andrassy Antal munka közben 1980 körül

REZÜMÉK

DOMOKOSNÉ SZALAI ZSUZSANNA: JANKOVICH LÁSZLÓ, SOMOGY VÁRMEGYE FŐISPÁNJA TISZTELETÉRE KÉSZÍTETT FÉNYKÉPALBUM 1885-BŐL. SOMOGY VÁRMEGYE TISZTIKARÁNAK ADATTÁRA

Somogy vármegye 1885. évi tisztikarának adattára folytatása az előző években megjelent pribéri és vuchini gróf Jankovich László főispán pályakép-vázlatát ismertető forrásközléseknek. Jelen írás a 25 éves főispáni működése tiszteletére rendezett jubileumi ünnepségen átadott, a megyei tisztikar tagjait ábrázoló díszes fényképalbumban szereplő személyek biográfiai és archontológiai adatokat tartalmazó prozopográfiai jellegű ismertetése.

RÉCSEI BALÁZS: A KAPOSVÁRI KOSSUTH LAJOS-SZOBOR TÖRTÉNETÉBŐL

A tanulmányban és az azt követő forrásközlési részben – a kaposvári Kossuth Lajos-szobor keletkezéstörténetét befolyásoló megyei és országos szoborállítási előzményeket is ismeretve – olyan részletek látnak napvilágot, amelyek a megyeszékhely helytörténetírásában még kevés szerepet kaptak. A dolgozattól megismerhetjük a művészeti, vagy művészetinek feltüntetett helyi politikai vitákat is. Bepillantást nyerhetünk azokba a korabeli pénzügyi nehézségekbe, amelyeket egy ilyen jelentős anyagi áldozatokat kívánó emlékszobor – mint a kaposvári Kossuth téri – megvalósítása érdekében le kellett küzdeni. Kopits János kaposvári származású szobrászművész alkotása, immár több mint száz éve emlékeztet Kossuth Lajosra és az 1848–1849-es forradalomra és szabadságharcra Somogy megyeszékhelyének központjában.

VONYÓ ANITA: RÉSZLETEK A MERNYEI CSENDES JÁNOS KÖZÖS HADSEREGBELI KATONAI SZAKÁCS NAPLÓJÁBÓL (1910–1913) (FORRÁSKÖZLÉS)

Az I. világháború időszakából keltezhető népi kéziratos források között viszonylag kevés a katonák élelmezésével kapcsolatos. A most közölt napló mintegy harmadrésze szakácskönyv, pontosabban receptgyűjtemény, amelyet szerzője tisztii szakácsként jegyzett le. Az Osztrák-Magyar Monarchia katonaságánál a 19. század végén alakultak ki az ételkészítés szervezett feltételei, és ezzel együtt jelentek meg azok a receptek, melyek alapján az első világháború frontvonalai mögött is elkészíthették a harcoló csapatok ételeit. Az étrend jellege a Monarchia közös hadseregében lényegében azonos volt.

NÜBL JÁNOS: SOMOGY VÁRMEGYE POLITIKAI KÖZÉLETE AZ 1914. JÚLIUSI VÁLSÁG IDEJÉN

A szerző tanulmányában a háborús válság („a lopakodó háború”) Somogy vármegye politikai közéletére gyakorolt hatását mutatja be. A téma feldolgozása – az országos kitekintés mellett – Somogy megye főispánjának bizalmas irataira és az akkoriban létező két vármegyei napilap tudósításaira épül.

NÜBL JÁNOS: SOMOGYI KATONÁK A „NAGY HÁBORÚ” ELSŐ HÓNAPJAIBAN

A szerző tanulmányában katonai visszaemlékezések (ezredtörténetek), rövid hadtörténeti összefoglalások és a korabeli vármegyei sajtó segítségével a cs. és kir. 44. gyalogezred és a pécsi m. kir. 19. honvéd gyalogezred 1914. évi haditetteit mutatja be. Mindkét ezred legénységének egy része Somogy vármegyei illetőségű volt, 1914 nyarán egy-egy zászlóaljuk Kaposváron állomásozott, sőt a 44. gyalogezred hadkiegészítő parancsnoksága is a vármegyeszékhelyen székelt. A első világháború alatt és után Somogy vármegye lakossága a közös 44. gyalogezredet háziezredének, a 19. honvéd gyalogezredet pedig a somogyi honvédek ezredének tekintette.

RÉCSEI BALÁZS: AZ ELSŐ KAPOSVÁRI RIPPL-RÓNAI JÓZSEF-SZOBROK TÖRTÉNETÉBŐL

Az első kaposvári Rippl-Rónai József-szobor jórészt a festőművész egykori művésztársainak és egy lelkes lokálpatriótának, dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvédnek kezdeményezésére készült el. A mű nyújtotta szimbolikus babérokat főleg a város polgármestere, dr. Kaposváry György aratta le. Lányi Dezső szobrászművész alkotása teljesen a megrendelő, azaz Kaposvár város polgármesterének és dr. Fekete ügyvédnek az intenciói szerint valósult meg. Az országos híre jutó szobor az alkotó és a modell, valamint Kaposvár hírnevét is öregbítette. A dolgozattól megismerhetjük a szobor pénzügyi fedezete előteremtésének viszontagságos történetét, valamint a megvalósítás szintén rögös útját. Megismerhetjük a második, jelenleg is a Rippl-Rónai téren álló Rippl-Rónai József-szobor felállításának néhány momentumát, illetve a művésznek a kaposvári keleti temetőben lévő síremlékét. A tanulmányt számos dokumentum átirata egészíti ki, amelyekből az alkotás folyamatába is bepillantást kaphatunk.

RÉCSEI BALÁZS: A KAPOSVÁRI NÉMETH ISTVÁN-SZOBOR TÖRTÉNETÉBŐL

A tanulmányból megismerhetjük a két világháború közti időszak Somogy megyeszékhelyének szoborállítás körüli döntéshozatali mechanizmusát. Emellett betekinthetünk a civil kurázsi hatáosságába, ugyanis a 19–20. századok fordulóján kaposvári polgármesterként működött Németh Istvánnak dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd azért akart szobrot állítani, hogy ezzel is borsot törjön a regnáló polgármester orra alá, akivel személyes ellentétei voltak. A századforduló jelentős polgármesterének felmagasztalásával a két világháború közti dr. Kaposváry (Vétek) György tekintélyét akarta kisebbiteni. Az anyagi fedezet előteremtésének bemutatása Kaposvár 1930-as évek második felének helyi politikai viszonyaiba enged bepillantást. Az írást követő dokumentumok több szobrászművész életébe nyújtanak betekintést és a megrendelő-alkotó-műalkotás hármasság titkaiba vezetnek be.

RÉCSEI BALÁZS: A KÉJELGÉSÜGY ÉS SZABÁLYOZÁSA SOMOGY VÁRMEGYÉBEN 1919–1945

A szerző folytatva a témában megjelentetett – dualista korszakkal foglalkozó – írásait, a prostitúció megjelenési formáit és az azzal kapcsolatos hatósági intézkedéseket, illetve a nemi betegségek első világháborút követő hatósági kezelését, történetét vázolja fel, főleg megyei közigazgatásnál keletkezett iratok segítségével. Emellett a közlönyök és a helyi sajtó forrásbázisának feldolgozásával kapunk árnyaltabb képet a témáról. A tanulmány bepillant a magyarországi bordélyrendszer alkonyának somogyi vonatkozásaiba és az új legális prostitúciós szinterek, a magán- és nyilvános találkahelyek elterjedésébe. A szerző ismerteti a leány- és nőkereskedelem hatósági kezelését, valamint a titkos kéjelgés témakörét is érinti.

Mellékletként olvashatjuk a bordélyrendszert megszüntető és a prostitúció újraszabályozó 160.100/1926. B. M. sz. rendeletet és néhány Somogy megyére jellemző prostitúciótörténeti dokumentumot.

CSÓTI CSABA: TÖMPE ISTVÁN, SOMOGY VÁRMEGYE ALISPÁNJA (1946–1948)

A köztörténetírásban leginkább 1956 utáni tevékenységéről, különösen a Magyar Rádió elnöki pozíciójának betöltéséről ismert Tömpe István, 37 éves korában, 1946. március 10-én került Somogy megye alispáni székébe. Tömpe kinevezésével lezárult az 1945 májusában az alispáni pozíció megüresedésével kezdődött megyei politikai válság. A kommunisták egy olyan, erősen kiszegza irányultságú megyében szereztek meg a második legfontosabb hivatali tisztséget, melynek főispánja a kiszegzapárt befolyásos politikusa, nemzetgyűlési képviselője, Vidovics Ferenc volt. Tömpe önmagát pártok feletti személyiségként fogadtatta el a megye lakosságával, elsősorban azonban a megyei tisztviselői karral. Népszerűségét növelte, hogy magához vonta a háború utáni újjáépítés teljes felügyeletét. A nem túl gyakorlatias gondolkodású Vidovics tevékenysége így hamarosan háttérbe szorult az alispáné mögött. Tömpe személyes jó kapcsolatot épített ki a régebbi megyei tisztviselői karral. Az 1947. évi kékcédulás választások idején már könnyen háritotta el a szabálytalanság vádját. Sőt, az őt felügyelő főispánt hozta kellemetlen helyzetbe a közvélemény előtt. Alispánként Tömpe jó szervezőnek, tehetséges és racionális, ugyanakkor gátlástalan politikusnak bizonyult. Képességeit 1947-ben, Vidovics legyőzése után, a szociáldemokrata szövetségesei ellen fordította. Teljesítményét a kommunista felső vezetés azzal jutalmazta, hogy – Kádár János hívására – 1948-ban a Belügyminisztérium Közigazgatási Főosztályának vezetője lett.

KISS NORBERT PÉTER: A MAGYAR ÁLLAMRENDŐRSÉG MEGSZERVEZÉSE SOMOGY VÁRMEGYÉBEN 1945–1946-BAN

A tanulmány Magyar Államrendőrség somogyi szerveinek 1945–1946-ból fennmaradt iratai alapján a rendőrségi szervezet felállítását vizsgálja. A második világháború után az Ideiglenes Nemzeti Kormány a 13/1945. és az 5007/1945. BM. számú rendeletekkel intézkedett a karhatalom egységes megszervezéséről. A rendeletek nyomán Somogyban is megszerveződtek a „demokratikus rendőrség” szervei. A későbbiekben többször történt változtatás a szervezetben, s ez a folyamat figyelemmel követhető a rendőrségi iratokban. 1945-ben elsőként a kapitányságok és rendőrőrsök elhelyezéséről, ellátásáról és személyzetről kellett gondoskodni. A dolgozat az erre vonatkozó forrásokat tárja fel, valamint a rendőri szervek rendszerében bekövetkezett változásokra (rendőrbiztoságok megszüntetése, újjáalakítása, összevonása) világít rá a 1945–1946 közötti időszakban.

CSÓTI CSABA: AZ MSZMP SOMOGY MEGYE BIZOTTSÁGA ARCHÍVUMA FELÁLLÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETE, 1962–1972. ANDRÁSSY ANTAL ARCHÍVUMVEZETŐ BESZÁMOLÓJA, 1973 (FORRÁSKÖZLÉS)

Az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának Archívuma megszervezésére – országos összehasonlításban – rekordgyorsasággal került sor. Már 1962 elején megindult és 1964-re be is fejeződött az Archívum felállítása. Két év alatt megtörtént az 1956 előtt keletkezett MDP iratok begyűjtése. A gyors „konszolidáció” elsősorban a szervezéssel és vezetéssel megbízott Andrassy Antal személyes lelkesedésének és munkabírásának volt köszönhető. Az iratbegyűjtés és az őrzési rendszer felállításának történetére jól rávilágít az a beszámoló, melyet az archívumvezető 1973. szeptember 14-re, egy megyei propagandaértekezlet számára készített. A beszámolóból

képet kaphatunk az iratanyag 1962-től történt módszeres és kevésbé módszeres összegyűjtéséről. E mellett pontosan megismerhetjük az archívumi rendszer kiépítésének folyamatát. A forráshoz készített bevezető egyértelműen cáfolja azt a – még ma is sokszor hallható – téves vélekedést, mely szerint az 1956 után megszervezett pártarchívumok „szovjet mintára” álltak volna fel. A jegyzetapparátus más forrásokkal és a korabeli levéltári szakirodalommal adatolt hivatkozásai, illetve maga a forrás egyértelművé teszik, hogy a Somogy megyei archívum felállítása során elsősorban a helyi, közlevéltári tapasztalatok segítették az archívumi rend kialakítását. 1964-től mindezt csak kiegészítették és tovább rendszerezték azok az útmutatók, mely a Párttörténeti Intézet munkatársai és az Országos Levéltár munkatársai által készültek.

ABSTRACTS

DOMOKOSNÉ SZALAI, ZSUZSANNA: THE PHOTO ALBUM MADE IN HONOUR OF LÁSZLÓ JAKOVICH, LORD LIEUTENANT OF SOMOGY COUNTY (1885). THE DATABASE OF THE BODY OF OFFICERS OF SOMOGY COUNTY

The database of the body of officers of Somogy County in 1885 is the continuation of the source publication about the biography of count László Jankovich of Pribér and Vuchin, Somogy County's Lord Lieutenant published in the previous years. This writing is a prosopographical review which contains biographical and archontological information about the people figuring in the ornate photo album representing the body of officers of the county. The album was given to László Jankovich during the jubilee ceremony organized for the silver jubilee of his lord lieutenancy.

RÉCSEI, BALÁZS: FROM THE HISTORY OF THE KOSSUTH STATUE IN KAPOSVÁR

In the study and the following source publication the author delineates the precedents of the county- and country-wide statue raising that influenced the history of the origin of Kossuth's statue in Kaposvár. The details in the study have not been mentioned before in the local historiography of the capital of Somogy. The study familiarizes us with the local political discussions which were artistic or presented as artistic. We obtain an insight into the contemporary financial troubles which were needed to fight down for the realization of statues like the one that stands on the main square of Kaposvár and which required such remarkable financial sacrifices. The work of János Kopits, a sculptor from Kaposvár, was placed into the centre of the capital of Somogy County, it reminds us of Lajos Kossuth and the revolution and war of independence in 1848–1849 for more than a hundred years.

VONYÓ, ANITA: DETAILS FROM THE DIARY OF JÁNOS CSENDES IMPERIAL ROYAL MILITARY COOK (1910–1915) (SOURCE PUBLICATION)

There are only a few sources among the hand-written popular ones from the time of the First World War which connect to the feeding of the soldiers. The third part of this diary is a cookery book, or rather a collection of recipes, which was written down by an officer's cook. The organized conditions of cooking evolved in the Austro-Hungarian Monarchy's army at the end of the 19th century, and together with this appeared the recipes which meant the basis of cooking for the fighting soldiers behind the front lines of the First World War. The nature of the menu in essence was the same as in the common army of the Monarchy.

NÜBL, JÁNOS: THE POLITICAL PUBLIC LIFE OF SOMOGY COUNTY DURING THE CRISIS IN THE JULY OF 1914

In this study the author presents the influence of the wartime crisis ("stalking war") on the political public life of Somogy County. The elaboration of this subject – besides the state-wide outlook – rests on the confidential documents of the Lord Lieutenant of Somogy County and on the reports of the two contemporary daily papers of the county.

NÜBL, JÁNOS: THE SOLDIERS OF SOMOGY COUNTY DURING THE FIRST MONTHS OF THE “GREAT WAR”

The author in his study interprets the combat actions of the I. R. 44th infantry regiment and the Hungarian royal 19th honved infantry regiment of Pécs in 1914 with the help of military memoirs (regiments' histories), short military history summaries and the contemporary newspapers of the county. The greater part of the troops of both regiments was domiciled in Somogy. In the summer of 1914 one battalion of each of these regiments was garrisoned at Kaposvár, moreover the replacement centre of the 44th infantry regiment was resided in this city. During and after the First World War the people of Somogy County regarded the 44th infantry regiment as their domestic regiment and the 19th infantry regiment as the regiment of the honveds of Somogy.

RÉCSEI, BALÁZS: FROM THE HISTORY OF THE FIRST STATUES OF JÓZSEF RIPPL-RÓNAI IN KAPOSVÁR

The first statue of József Rippl-Rónai in Kaposvár was made by the proposal of the painter's artist friend and a rapturous local patriot, the lawyer dr. Gyula Fekete. The symbolic laurels of the work were reaped mostly by dr. György Kaposváry, the mayor of Kaposvár. The work of the sculptor Dezső Lányi was realized according to the intentions of the customer, that is to say the mayor of Kaposvár and dr. Gyula Fekete lawyer. The state-wide famed statue enhanced the repute of the sculptor, the model and Kaposvár too. From the study we get knowledge about the vicissitudinary history of the procuring of the financial margins needed for the statue, as well as the rugged way of its realization. We get to know about some momentums of the raising of the second statue of József Rippl-Rónai which stands now on the Rippl-Rónai square, just as the tomb of the artist standing in the Eastern cemetery of Kaposvár. The study is completed with the transcriptions of many documents from which we obtain an insight into the procession of the creation.

RÉCSEI, BALÁZS: FROM THE HISTORY OF THE STATUE OF ISTVÁN NÉMETH IN KAPOSVÁR

From the study we get knowledge about the decision-making mechanism in connection with raising statues in the capital of Somogy County between the two world wars. Moreover, we obtain an insight into the efficacy of the civil courage, namely Dr Gyula Fekete, a lawyer in Kaposvár who wanted to raise a statue for István Németh (who was the mayor of Kaposvár at the turn of the 19th and 20th centuries) in order to nettle the contemporary mayor of the city with whom he had some conflicts. Dr Fekete wanted to diminish the prestige of Dr György Kaposváry (Vétek) mayor with the glamorizing of István Németh, the significant mayor of the turn of the century. The presentation of the procuring of the financial margins lets an insight into the local political conditions of Kaposvár in the second half of the 1930's. The documents following the study give an insight into the life of several sculptors and initiate into the secrets of the customer – creator – artwork triplicity.

RÉCSEI, BALÁZS: THE REGULATION OF PROSTITUTION IN SOMOGY COUNTY BETWEEN 1919 AND 1945

This study is the continuation of the author's earlier published studies on the regulation of prostitution in Somogy in the years of the Dualism. In this study the author presents the

appearance forms of the prostitution and the connected magisterial provisions, respectively the history and the treatment of the venereal diseases appeared after the First World War with the help of documents of the county administration. Moreover we gain a subtle picture about the subject with the elaboration of the source base of the official gazettes and the local newspapers. The study lets us obtain an insight into the prostitution history of Somogy County at the decline of the Hungarian brothel system and into the spread of the new legal stages of the prostitution, the private and the public trusting-places. The author recites the magisterial administration of the girl and woman trade, as well as the prostitution regulating order (No. 160.100/1926. B. M.) and some representative documents of the prostitution history of Somogy County.

CSÓTI, CSABA: ISTVÁN TÖMPE, DEPUTY LIEUTENANT OF SOMOGY COUNTY
(1946–1948)

István Tömpe who is mostly known of his work after 1956, especially by his position as the president of the Hungarian Radio, became Somogy county's deputy-lieutenant at the age of 37, on the 10th of March 1946. With his naming the county-wide political crisis – which had started with the vacancy of the deputy-lieutenant's position in the May of 1945 – ended. The communists got the second most important official position in a county which attitude was influenced by the Small Holders' Party. The Lord-Lieutenant's position in Somogy at this time was held by Ferenc Vidovics who was a powerful politician of the Small Holders' Party and at the same time he was a deputy of the national assembly. Tömpe made himself accepted as a person who stands above parties by the people of the county and mostly by the staff of the officials. He took care of the reconstruction after the war and this raised his popularity. The activity of the not so practical Vidovics shortly was overshadowed by the activity of the deputy-lieutenant. Tömpe established good personal relations with the former staff of officials of the county. He easily averted the impeachment of the malpractices at the time of the elections of 1947; moreover he put the Lord-Lieutenant in an awkward position in front of the general public. As a deputy-lieutenant, Tömpe proved to be a good organizer, talented and rational, but an unhindered politician. In 1947, after the conquering of Vidovics, he used his qualities against his social democrat allies. The communist leaders of Hungary rewarded his achievements by his naming – on the request of János Kádár – as the director of the Administrative Department of the Ministry of the Interior in 1948.

KISS, NORBERT PÉTER: THE ORGANIZATION OF THE HUNGARIAN STATE POLICE
IN SOMOGY COUNTY IN 1945–1946

The study examines the organization of the police with the help of the subsisting documents of the local organs of the Hungarian State Police from 1945–1946. After the Second World War the Provisional National Government arranged for the standardized organization of the police force with the orders No. 13/1945. B. M. and 5007/1945. B. M. On the basis of these orders the organs of the “democratic police” were organized in Somogy County too. Later there were many changes in the organization of the local police and these changes are reflected in the police documents. In 1945, firstly it was necessary to organize the placement, sustenance and staff of the police captaincies and police-stations. The study reveals the sources connected to these subjects, as well as the changes realized in the establishment of the local police organs (cessation, reorganization, contraction of the police-stations) between 1945 and 1946.

CSÓTI, CSABA: THE HISTORY OF THE ORGANIZATION OF THE ARCHIVES OF THE
HUNGARIAN SOCIALIST WORKER'S PARTY'S SOMOGY COUNTY COMMITTEE,
1962–1972. THE REPORT OF ANTAL ANDRÁSSY ARCHIVES DIRECTOR, 1973
(SOURCE PUBLICATION)

The organization of the Archives of Hungarian Socialist Worker's Party's Somogy County Committee was very fast: it had started at the beginning of 1962 and was finished in 1964. They collected during these two years the documents of the Hungarian Working People's Party. This fast „consolidation” was mostly due to the personal enthusiasm and work capacity of Antal Andrásy who was in charge with the organization and the direction. The director of the Archives made a report to the 14th of September 1973 (for the county propaganda meeting) which throws light on the history of the collection of the documents and the organization of the documents' protection. From this report we get knowledge about the systematic and less systematic gatherings of the documents started in 1962. Moreover the report accurately describes the development of the Archives' system. The introduction written to the source unambiguously falsifies the still living opinion according to which the party archives organized after 1956 imitated the soviet model. The citations from other sources and from the contemporary archives special literature as well as the source itself make unambiguous that during the establishment of the Somogy County Party Archives the observations of the Somogy County Archives helped firstly in the forming of the Party Archives' system. The guides made by the colleagues of the Institute of Party History and the National Archives till 1964 were only completed and systematize by the above-mentioned system of the Party Archives.

RESÜMEES

DOMOKOSNÉ SZALAI, ZSUZSANNA: ZU EHREN VON LÁSZLÓ JANKOVICS, OBERGESPAN VOM KOMITAT SOMOGY GEMACHTETES PHOTOGRAPHIEALBUM AUS 1885. SAMMLUNG VON DATEN DES OFFIZIERSTANDES VOM KOMITAT SOMOGY

Die Sammlung von Daten des Offizierstandes vom Komitat Somogy aus 1885 ist eine Fortsetzung der in dem vorigen Jahr publizierten Quellenpublikationen von der Berufslaufsbahn-Studie vom Graf László Jankovich von Pribér und Vuchin, Obergespan vom Komitat Somogy. Diese Publikation ist eine prozopographische Vorstellung der biographischen und archontologischen Daten der Personen die als Mitglieder des Offizierstandes vom Komitat Somogy in dem prunkvollen Photographiealbum vorkommen. Das Album wurde ihm an der zu seinen Ehren organisierten Vierteljahrhundertsjubiläumsfestlichkeit des Amtes als Obergespan gegeben.

RÉCSEI, BALÁZS: AUS DER GESCHICHTE DER STATUE VON LAJOS KOSSUTH IN KAPOSVÁR

Der Autor legte in der Studie und in dem danach folgenden Teil der Quellenpublikation die Komitats- und Landesvorspiele der Statuenerrichtung von Lajos Kossuth in Kaposvár dar, die ihre Entstehungsgeschichte beeinflussten, und Teile kamen ans Licht zustande, die in der Ortsgeschichte des Komitatssitzes noch wenig Rolle bekommen. Aus der Studie kann man die künstlichen oder als künstlich darstellenden örtlichen politischen Debatten kennen lernen. Man kann in die zeitgenössischen finanziellen Schwierigkeiten einblicken, die man beider Durchführung der so wichtigen materiellen Opfern fordernder Statue – wie der auf dem Kossuthplatz in Kaposvár – überwinden musste. Das Werk von János Kopits, Bildhauer aus Kaposvár, erinnert uns an Lajos Kossuth und die 1848/1849-er Revolution und den Freiheitskrieg, im Zentrum des Komitatssitzes Somogy schon über 100 Jahre.

VONYÓ, ANITA: EINZELHEITEN AUS DEM TAGESBUCH VON JÁNOS CSENDES AUS MERNYE, K. U. K. HEERESANGEHÖRIGER, MILITÄRKOCH (1910–1913) (QUELLENPUBLIKATION)

Unter den volksmäßigen handschriftlichen Quellen aus dem Zeitraum des Ersten Weltkrieges gibt es relativ wenige, die mit der Verpflegung der Soldaten verbunden sind. Das Drittel des jetzt publizierten Tagesbuches ist ein Kochbuch, näherer eine Rezeptsammlung, das sein Autor als Offizierskoch notierte. Am Ende des 19. Jahrhunderts entstanden die organisierten Bedingungen der Speisezubereitung bei der Armee der Österreichischen und Ungarischen Monarchie, und gleichzeitig erschienen die Rezepte, nach denen die Speisen der kämpfenden Truppen auch hinter der Frontlinie des Weltkrieges zubereiten konnte. Der Charakter der Speiseordnung war bei der gemeinsamen Armee der Monarchie im wesentlichen gleich.

NÜBL, JÁNOS: DAS POLITISCHE ÖFFENTLICHE LEBEN VOM KOMITAT SOMOGY IN DER ZEIT DER KRISE IM JULI 1914

Der Autor stellt in seiner Studie die Wirkungen der Kriegskrise („der schleichende Krieg“) auf das politische öffentliche Leben vom Komitat Somogy vor. Die Aufarbeitung des Themas

baut – neben dem Landesausblick – auf die vertraulichen Akten von dem Obergespan vom Komitat Somogy und die Reportagen der zwei um die Zeit vorhandenen Komitatstageszeitungen.

NÜBL, JÁNOS: SOMOGER SOLDATEN IN DEN ERSTEN MONATEN DES „GROSSEN KRIEGES“

Der Autor stellt die Kriegstaten des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 44. und des Pécsér u.k. Landwehr (Honvéd) Infanterieregiments Nr. 19. 1914 mit Hilfe der militärischen Memorabilien (Regimentsgeschichten), kurzen kriegsgeschichtlichen Zusammenfassungen und der zeitgenössischen Komitatspresse in seiner Studie vor. Ein Teil beider Regimentsmannschaften war in Komitat Somogy zuständig, ihre ein-ein Bataillon stationierte in Kaposvár im Sommer 1914, sogar das Ergänzungsbezirkskommando des Infanterieregiments Nr. 44. residierte auf dem Komitatssitz. Unter und nach dem Ersten Weltkrieg betrachtet die Bevölkerung des Komitats Somogy das k.u.k. Infanterieregiment Nr. 44. als sein Hausregiment, das Landwehr (Honvéd) Infanterieregiment Nr. 19. als Somogyer Honvédregiment.

RÉCSEI, BALÁZS: AUS DER GESCHICHTE DER ERSTEN STATUEN VON JÓZSEF RIPPL-RÓNAI IN KAPOSVÁR

Die erste Statue von József Rippl-Rónai in Kaposvár ist größtenteils durch die Initiative der ehemaligen Künstlerkamerade des Malers und einem begeisterten Lokalpatriot, Gyula Fekete dr., Kaposvárer Anwalt gefertigt geworden. Die vom Werk gelofenen symbolische Lorbeeren wurden grossteils von dem Bürgermeister der Stadt, György Kaposváry dr. geerntet. Das Werk des Bildhauers, Dezső Lányi verwirklichte sich laut Intentionen des Auftraggebers, des Bürgermeisters der Stadt Kaposvár und des Anwaltes Fekete dr.. Die landesberühmte Statue vergrößerte das Renomee des Schöpfers, des Modells und auch der Stadt. Aus der Studie kann man die wechselvolle Geschichte der Herbeischaffung der finanziellen Deckung der Statue und den schwierigen Weg der Verwirklichung kennen lernen. Man kann einige Momente der Errichtung der zweiten, gegenwärtig auf dem Platz Rippl-Rónai stehenden Statue von József Rippl-Rónai und das Grabdenkmal des Malers in dem Kaposvárer „Ostfriedhof“ kennen lernen. Die Studie wird mit Zuschriften zahlreicher Dokumente ergänzt, durch die man Einsicht in den Prozess des Schaffens bekommen kann.

RÉCSEI, BALÁZS: AUS DER GESCHICHTE DER STATUE VON ISTVÁN NÉMETH IN KAPOSVÁR

Aus der Studie kann man den Mechanismus der Entscheidung treffenden um die Statuenerrichtung des Somogyer Komitatssitzes aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen kennen lernen. Daneben kann man Einsicht in die Wirksamkeit der Zivilcourage bekommen, der Kaposvárer Anwalt, Gyula Fekete dr. wollte nämlich dem um die Wende der 19-20. Jahrhunderte dem als Bürgermeister arbeitenden István Németh eine Statue errichten, um dadurch dem derzeitigen Bürgermeister Pfeffer unter seine Nase zu reiben, mit dem er persönliche Gegensätze hatte. Mit der Glorifizierung des bedeutenden Bürgermeisters der Jahrhundertwende wollte er das Prestige von György Kaposváry (Vétek) dr. herabsetzen. Die Vorstellung der Herbeischaffung der finanziellen Deckung bietet Einsicht in die Lokalpolitverhältnisse in Kaposvár in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre. Die der Publikation folgenden Dokumente bekommen Einsicht in das Leben mehrerer Bildhauer und führen in die Geheimnisse der Dreifachheit des Auftraggebers-Schöpfers-Kunstwerkes ein.

RÉCSEI, BALÁZS: DIE PROSTITUTION UND DEREN REGELUNG IM KOMITAT SOMOGY 1919–1945

Der Autor setzt seine – mit der Dualistperiode beschäftigten – publizierten Schriften in diesem Thema fort, und skizziert die Erscheinungsformen der Prostitution, die damit verbundenen behördlichen Verfügungen und die Verwaltungen, Geschichte der venerischen Krankheiten nach dem Ersten Weltkrieg, besonders mit Hilfe der bei der Komitatsverwaltung vorhandenen Akten. Daneben bekommt man schattierteres Bild über das Thema durch die Durchforschung der Quellenbasis der Ortspresse und der Anzeigeblätter. Die Studie blickt in die Somogyer Beziehungen des Niederganges des Bordellensystems in Ungarn, und in die Ausbreitung der neuen legalen Prostitutionsschauplätze, privater und öffentlicher Treffpunkte ein. Der Autor legt die Verwaltung des Mädchen- und Frauenhandels dar, und berührt das Thema der geheimen Prostitution. Als Beilage kann man über die Verordnung Nr. 160.100/1926. I.M. über den Niederschlag des Bordellensystems und die Neuregelung der Prostitution und einige prostitutionsgeschichtliche Dokumente aus dem Komitat Somogy lesen.

CSÓTI, CSABA: ISTVÁN TÖMPE, DER VIZEGESPAN VOM KOMITAT SOMOGY (1946–1948)

István Tömpe ist in der Allgemeineschichtsschreibung meistens für seine Tätigkeit nach 1956, besonders für die Besetzung der Präsidialposition bei dem Ungarischen Rundfunk bekannt. Er war 37 Jahre alt, als er am 10ten März 1946 der Vizegespan vom Komitat Somogy wurde. Mit seiner Ernennung schloss die Komitatspolitik ab, die mit der Vakanz der Vizegespanposition im Mai 1945 begonnen hatte. Die Kommunisten erwarben das zweite wichtigste Amt in einem, stark kleinwirtsgerichteten Komitat, dessen Obergespan Ferenc Vidovics, der einflussreiche Politiker der Kleinlandwirtpartei und der Vertreter der Volksversammlung war. Tömpe liess sich selbst als Person über den Parteien von der Komitatsbevölkerung, zunächst aber dem Komitatsoffizierstand anerkennen. Seine Popularität wurde ausgebreitet, denn er zog die volle Aufsicht des Neubaus nach dem Krieg an sich. Die Tätigkeit des nicht zu praktisch denkenden Vidovics trat in kurzer Zeit in den Hintegrund hinter dem Vizegespan. Tömpe baute gute persönliche Beziehungen mit dem früheren Komitatsoffizierstand aus. Im Zeitalter der Blauzettelnwahlen 1947 wehrte er schon die Beschuldigung der Ordnungswidrigkeit leicht ab. Er brachte sogar den über ihn aufsichtführenden Obergespan in eine unangenehme Situation vor der Volksmeinung. Als Vizegespan erwies sich Tömpe als guter Organisator, talentvoller und rationalistischer aber hemmungsloser Politiker. Nach dem Niederschlag von Vidovics 1947 kehrte er seine Fähigkeiten gegen seinen sozialdemokratischen Verbundenen. Seine Leistung wurde von der kommunistischen Oberregierung damit belohnt, dass er – auf Anruf von János Kádár – 1948 der Leiter der Verwaltungshauptabteilung des Innenministeriums wurde.

KISS, NORBERT PÉTER: DIE ORGANISIERUNG DER UNGARISCHEN STAATSPOLIZEI IM KOMITAT SOMOGY 1945–1946

Die Studie erforscht die Errichtung der Polizeiorganisation laut der aus den Jahren 1945–1946 stammenden Dokumente der Somogyer Organe der Ungarischen Staatspolizei. Nach dem Zweiten Weltkrieg ergriff die Interimistische Nationale Regierung mit Maßnahmen Nr. 13/1945 und Nr. 5007/1945. I. M. über die einheitliche Organisation der Brachialgewalt. Nach den Maßnahmen wurden die Organe der „demokratischen Polizei“ auch im Komitat Somogy organisiert. Später gab es öfters Veränderungen in der Organisation, und man kann diesem Prozess in den polizeilichen Akten mit Aufmerksamkeit folgen. 1945 musste man zuerst für die

Unterbringung, Versorgung und das Personal der Polizeihauptmannschaften und Polizeiposten sorgen. Die Studie deckt die darauf bezogenen Quellen auf, und weist auf die Wandlungen (die Einstellung, Neubildung, Zusammenziehung der Polizeikommissionen) des Systems der Polizeiorgane zwischen 1945–1946.

CSÓTI, CSABA: DIE ERRICHTUNGSGESCHICHTE DES ARCHIVS VON DER KOMMISSION DES KOMITATS SOMOGY DER USAP 1962–1972. DER BERICHT DES ARCHIVSLEITERS, ANTAL ANDRÁSSY, 1973 (QUELLENPUBLIKATION)

Es kam zu der Organisation des Archivs von der Kommission des Komitats Somogy der USAP im Landesvergleich mit Rekordschnelle. Die Errichtung des Archivs begann schon Anfang 1962 und endete 1964. Die Sammlung der vor 1956 entstehenden PUW Akten war in 2 Jahren geschafft. Die schnelle „Konsolidation“ ist in erster Linie Antal Andrásy, der mit Organisation und der Leitung beauftragt wurde, seiner persönlichen Begeisterung und Leistungsfähigkeit zu verdanken. Der Bericht, den der Archivsleiter zur einer Komitatspropagandakonferenz am 14ten September 1973 machte, weist gut auf die Geschichte der Aktensammlung und die Errichtung des Bewahrungssystems. Aus dem Bericht kann man ein Bild über die systematische und weniger systematische Versammlung der Akten seit 1962 bekommen. Daneben kann man den Prozess der Errichtung des Archivssystem genau kennen lernen. Die Quelle gemachte Einleitung widerlegt die noch heute oftmals weitgehörte falsche Meinung eindeutig, laut der die nach 1956 organisierten Parteiarchive nach „sovietischem Modell“ errichten worden wären. Die mit Daten anderer Quellen und ehemaliger Archivfachliteratur belegenden Berufungen des Notizapparats, beziehungsweise die Quelle selbst machen eindeutig, dass im Laufe der Archiverrichtung vom Komitat Somogy zuerst Orts- und öffentliche Archivserfahrungen bei der Ausbildung der Archivsordnung halfen. Die Anweisungen, die von den Kollegen des Landesarchivs und der Institut für Parteigeschichte gemacht wurden, ergänzten und systematisierten von 1964 weiter all das.

FÜGGELÉK

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KISS NORBERT PÉTER

2012

A Somogy Megyei Levéltár 2012. október 1-től a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára néven tagintézményként működik tovább.

I.

RENDEZVÉNYEK

2012. március 27-én 34. alkalommal rendeztük meg a Somogyi Levéltári Napot *Sport és társadalom a Dél-Dunántúlon a 19–20. században* címmel. A konferencia helyszínéül a Somogy Megyei Kormányhivatal épületének Díszterme szolgált. A tanácskozást Bátor Zsolt, a Somogy Megyei Intézményfenntartó Központ vezetője nyitotta meg, a levezető elnöki tisztet pedig dr. habil. Vonyó József c. egyetemi tanár (PTE BTK Modernkori Történelmi Tanszék) töltötte be.

Az első három előadás a dualizmus kori sportegyesületekkel foglalkozott Somogy, Baranya és Zala megye vonatkozásában: Bősze Sándor főlevéltáros, a Somogy Megyei Levéltár igazgatója *Testedző egyesületek a „boldog békeidőkben”*, Márfi Attila, a Baranya Megyei Levéltár főlevéltárosa *Pécs és Baranya megye sportegyesületei*, Kapillerné Megyeri Anna, a Göcseji Múzeum muzeológusa pedig *Sportegyesületek Zalaegerszegen a dualizmus korában* címmel tartott előadást. Ezt követően négy somogyi témájú előadás hangzott el. *Sportmozgalom és irredentizmus Somogyban az 1920-as években* címmel hallhatták a megjelentek Csóti Csaba (Somogy Megyei Levéltár) előadását. Récei Balázs főlevéltáros (Somogy Megyei Levéltár) *A szoborállítás mint „politikai sport” Kaposvárott az 1930-as években* cím alatt tartotta meg előadását. Polgár Tamás főlevéltáros, a Somogy Megyei Levéltár igazgatóhelyettese a Balatoni Sporthét 1935–1946 közötti történetéről beszélt, Vonyó Anita könyvtáros, a Somogy Megyei Levéltár munkatársa pedig egy somogyi kistelepülés, Orci 20. századi sportéletét vázolta fel. Utolsónak Aradi Gábornak, a Tolna Megyei Levéltár munkatársának *Tolna megyei turisztikai mozaikképek és vendéglátás a Rákosi-korszakból* című előadása hangzott el.

2012. október 30-án nyílt meg a 15. Folyosótárlatunk „56/56” címmel, Szántó László ny. igazgatóhelyettes szervezésében. A kiállítást dr. Szokolczai Attila történész, levéltáros nyitotta meg.

II.

TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LEVÉLTÁRBAN

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége

Csóti Csaba:

Egy kiállítás, mint a politikai térfoglatás eszköze és reprezentációja. Somogy a demokráciáért, 1947. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41.* Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Domokosné Szalai Zsuzsanna:

Pribéri és vuchini gróf Jankovich László, Somogy vármegye főispánja 1860–1886. Pályakép-vázlat egy somogyi főispánról a dokumentumok tükrében. (Forrásközlés) In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41.* Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Kiss Norbert Péter:

Az 1950–1956 közötti községi tanácsi és községi begyűjtési megbízotti iratok pusztulása Somogy megyében – adattár. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Nübl János:

Somogyi honatyák szereplése a Képviselőházban az első világháború alatt. I. rész. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Récsei Balázs:

Száz éve született dr. Takáts Gyula. Dokumentumok a költő pedagógusi és muzeológusi működésének idejéből (Forrásközlés). In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Vonyó Anita:

Adalékok a fonyódligeti villatelep létrejöttéhez és a partvédelmi munkálatok megindulásához, 1930–1940. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. Kaposvár, SML, 2011 [2012].

Bősze Sándor szerkesztette a *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 41*. kötetét, amely 2012-ben jelent meg.

A Somogy Megyei Levéltár munkatársai 14 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak. Bősze Sándor és Csóti Csaba kutatást folytattak a Rijekai Állami Levéltárban.

Intézményünk kiadásában megjelent a *Fontes Comitatus Simighiensis* sorozatunk 3. kötete: T. Mérey Klára: *A gróf Hunyady család Somogy megyei birtokainak leltára (1822)*.

A levéltár munkatársainak közművelődési tevékenysége

A Somogy Megyei Levéltár munkatársai a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan 2012-ben is széles körű közművelődési feladatokat láttak el.

Somogy megyét intézményünk részéről 2 fő – Bősze Sándor és Nübl János – képviselte a Mogensdorf Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpóziumon az ausztriai Mogensdorfban, 2012. július 3–6. között.

Társulva a Múzeumok Nyári Éjszakája országos programsorozathoz, 2012. június 16-án a Somogy Megyei Levéltárban is tárlatvezetésen vehettek részt az érdeklődők. Látványosságokat és érdekességeket tártunk az érdeklődők elé, akik kézzel fogható közelségbe kerülhettek az akár több száz éves dokumentumokhoz is.

A levéltár helyzetéről és munkájáról, munkatársaink tevékenységéről számos újságcikk és nyilatkozat jelent meg a helyi és az országos médiában.

Folyamatosan bővült levéltárunk új honlapja. Ezt a tevékenységet, a kiadványszerkesztéseket, valamint a rendezvények előkészítését segítette számítástechnikai munkájával Fejes László és Szelem Péter. A honlap tartalmát Récsei Balázs szerkesztette, gondozta.

Bősze Sándor részt vett helyi és országos honismereti, történeti és kulturális programok, pályázatok és vetélkedők szervezésében, zsűrizésében.

A levéltár munkatársainak egy része tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének (MLE). Bősze Sándor tagja a MLE választmányának, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsának, a Pécsi Akadémiai Bizottság Város- és Községtörténeti Munkabizottságának, a Somogy Megyei TIT elnökségének, a kaposvári utcanéveket és emléktáblákat elbíráló városi bizottságnak, valamint az OKM Levéltári Akkreditációs Szakbizottságának.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

A kutatószolgálat legfontosabb mutatói:

Kiadott kutatási engedélyek száma: 115 db

Ebből:

- Kaposvári: 28 fő
- Somogy megyei: 41 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 41 fő
- Külföldi: 5 fő (Hollandia, Japán, Németország, Oroszország, USA)

Kutatási esetek száma: 764

52 esetben adtunk ki kutatási célú részletes írásbeli tájékoztatást.

Az ügyfélszolgálati munka főbb mutatói:

Ügyfelek száma: 490 fő

Kiadott másolatok száma: 347 db

Iratkölcsönzés: 1 eset

Elintézett akták száma: 2130 db

A szakkönyvtári munka főbb mutatói:

Levéltárunk könyvtárát 32 kutató használta 60 esetben.

Ebből:

- Kaposvári: 16 fő
- Egyéb Somogy megyei: 11 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 5 fő

Könyvtárunk a 2012. év folyamán 191 dokumentummal lett gazdagabb, amelyekhez vétel, ajándék vagy csere útján jutottunk.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK DOLGOZÓI 2012. DECEMBER 31-ÉN

Bíróné Fridrich Anita levéltári kezelő
Bóna Károly levéltári kezelő
Dr. Bősze Sándor levéltár-igazgató, főlevéltáros
Budai Mihályné levéltári kezelő
Csóti Csaba levéltáros
Domokosné Szalai Zsuzsanna segédlevéltáros
Fejes László segédlevéltáros
Hauer János segédlevéltáros
Latyák Andrea ügyviteli alkalmazott
Kiss Norbert Péter levéltáros
Nübl János levéltáros
Polgár Tamás igazgatóhelyettes, főlevéltáros
Prait Zoltánné gazdasági ügyintéző
Récsei Balázs főlevéltáros
Szerellem Péter levéltári informatikus
Vonyó Anita könyvtáros
Zsidákovits Milán segédlevéltáros

I.

RENDEZVÉNYEK

2013. március 19-én 35. alkalommal rendeztük meg a Somogyi Levéltári Napot *Települések és monográfiák a 20. században* címmel. A konferencia helyszínéül a Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár épületének előadóterme szolgált. A tanácskozást dr. Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója nyitotta meg, a levezető elnöki tisztelet pedig dr. Hudi József a pápai Református Gyűjtemény igazgatója töltötte be.

Az első előadást prof. Goran Crnković, a Rijekai Állami Levéltár igazgatója tartotta *Településmonográfiák – Az utóbbi 20 év tapasztalatai a Rijekai Állami Levéltárban* címmel. Ezt követően az érdeklődők a Tolna, a Zala és a Baranya megyei településtörténeti monográfiákról hallhattak információkat Aradi Gábor (MNL Tolna Megyei Levéltára), Kiss Gábor (Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg), valamint Márfi Attila (MNL Baranya Megyei Levéltára) előadásában. Dr. Varga Éva, a Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum munkatársa *Üdvözet Somogyból. Somogyi települések képeslapokon* címmel tartotta meg előadását. A négy utolsó előadást a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára munkatársai tartották. Bősze Sándor főlevéltáros, levéltár-igazgató a Somogy megyei településtörténeti monográfiákról beszélt, Vonyó Anita az MNL Somogy Megyei Levéltárában folytatott településtörténeti kutatásokat mutatta be, Récsei Balázs főlevéltáros Somogy vármegye monográfiájáról, annak történetéről értekezett, végezetül pedig Csóti Csaba *Vitatott 20. századi események a Somogy megyei város- és községtörténeti monográfiákban* címmel tartott előadást. A rendezvény lezárásaképpen prof. Goran Crnković és Bősze Sándor bemutatták a *Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság 1870–1918* című kiadványt.

2013. január 10-én nyílt meg a 16. Folyosótárlatunk *Bűnök és bűnhódések* címmel, Vonyó Anita, Csóti Csaba, Fejes László és Kiss Norbert Péter szervezésében. A kiállítást dr. Vörös Tamás, Somogy Megye Önkormányzatának főjegyzője nyitotta meg. Intézményünk Somogy vármegye középkori okleveleiből állandó, családtörténeti forrásokból pedig időszakos kiállítást szervezett. A három kiállítást összesen 426 fő tekintette meg.

II.

TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LEVÉLTÁRBAN

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának munkatársai a 2013. év folyamán 8 tanulmányt, forrásközlést, cikket írtak.

Csóti Csaba:

„Hadjárat a kaposvári mozik ellen” – anno 1912. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42*. Kaposvár, MNL SML, 2013.

Domokosné Szalai Zsuzsanna:

Dokumentumok gróf pribéri és vuchini Jankovich László negyedszázados főispáni és félszázados közszolgálati tevékenységének megünnepléséről. (Forrásközlés). In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42*. Kaposvár, MNL SML, 2013.

Kiss Norbert Péter:

Irodalmi emlékek a Somogy Megyei Levéltárban. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv. 42.* Kaposvár, MNL SML, 2013.

Nübl János:

Somogyi honatyák szereplése a Képviselőházban az első világháború alatt. II. rész. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42.* Kaposvár, MNL SML, 2013.

Polgár Tamás:

Házi Jenő szolgálati utasítása távolléte esetére. *Soproni Szemle, 67.* (2013) 3. sz.

Récsei Balázs:

Kaposvár az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás, a köz- és magánépületek kimutatása mellékletének tükrében. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42.* Kaposvár, MNL SML, 2013.

Vonyó Anita:

A kaposvári Latinca-szobor felállításának körülményei a Somogy megyei források tükrében. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42.* Kaposvár, MNL SML, 2013.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának munkatársai 12 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak.

Munkatársaink közül Bősze Sándor, Csóti Csaba és Kiss Norbert Péter kutatást folytattak Horvátországban, a Rijekai Állami Levéltárban, 2013 májusában és szeptemberében.

A levéltár munkatársainak közművelődési tevékenysége

A Somogy Megyei Levéltár munkatársai a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan 2013-ban is széles körű közművelődési feladatokat láttak el.

Somogy megyét intézményünk részéről Bősze Sándor képviselte a Mogersdorf Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpóziumon a horvátországi Kaproncán.

Társulva a Múzeumok Nyári Éjszakája országos programsorozathoz, 2013. június 22-én a Somogy Megyei Levéltárban is tárlatvezetésen vehettek részt az érdeklődők. A rendezvény fő tematikája a bűnelkövetés és bűnüldözés helyi története volt. A programon 180 fő vett részt.

Levéltárunk csatlakozott a Kutatók Éjszakája rendezvénysorozathoz is, melynek keretében 2013. szeptember 27-én megrendeztük a Családtörténeti Éjszakát, melynek folyamán a családtörténeti kutatások mikéntjével, forrásaival ismerkedhettek meg az érdeklődők.

A levéltár helyzetéről és munkájáról, munkatársaink tevékenységéről számos újságcikk és nyilatkozat jelent meg a helyi és az országos médiában.

Folyamatosan bővült levéltárunk új honlapja. Ezt a tevékenységet, a kiadványszerkesztéseket, valamint a rendezvények előkészítését segítette számítástechnikai munkájával Fejes László és Szerelem Péter. A honlap tartalmát Récsei Balázs szerkesztette.

Bősze Sándor részt vett helyi és országos honismereti, történeti és kulturális programok, pályázatok és vetélkedők szervezésében, zsűrizésében.

A levéltár munkatársainak egy része tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének (MLE). Bősze Sándor tagja az MLE választmányának, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsának, a Pécsi Akadémiai Bizottság Város- és Községtörténeti Munkabizottságának, a Somogy Megyei TIT elnökségének, a kaposvári utcaneveket és emléktáblákat elbíráló városi bizottságnak, valamint az OKM Levéltári Akkreditációs Szakbizottságának.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

A kutatószolgálat legfontosabb mutatói:

Kiadott kutatási engedélyek száma: 157 db

Ebből:

- Kaposvári: 45 fő
- Egyéb Somogy megyei: 40 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 68 fő
- Külföldi: 4 fő (Németország, Oroszország, USA)

Kutatási esetek száma: 883

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára Nagyberki Részlegében 24 kutató járt 142 alkalommal.

Az ügyfélszolgálati munka főbb mutatói:

Ügyfelek száma: 413 fő

Kiadott másolatok száma: 1642 db

Iratkölcsönzés: 4 eset

A szakkönyvtári munka főbb mutatói:

Levéltárunk könyvtárát 27 kutató használta 54 esetben.

Ebből:

- Kaposvári: 12 fő
- Egyéb Somogy megyei: 6 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 8 fő
- Külföldi: 1 fő (Németország)

Könyvtárunk a 2013. év folyamán 187 dokumentummal lett gazdagabb, amelyekhez vétel, ajándék vagy csere útján jutottunk hozzá.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK DOLGOZÓI 2013. DECEMBER 31-ÉN

Balogh Eszter segédlevéltáros
Bíróné Fridrich Anita levéltári kezelő
Bók Béláné levéltári kisegítő
Bóna Károly levéltári kezelő
Dr. Bősze Sándor levéltár-igazgató, főlevéltáros
Budai Mihályné levéltári kezelő
Csóti Csaba levéltáros
Domokosné Szalai Zsuzsanna segédlevéltáros
Fejes László segédlevéltáros
Kiss Norbert Péter levéltáros
Kozmóczy Béláné levéltári kisegítő
Latyák Andrea ügyviteli alkalmazott
Nübl János levéltáros
Polgár Tamás igazgatóhelyettes, főlevéltáros
Prait Zoltánné gazdasági ügyintéző
Récsei Balázs főlevéltáros
Sajti Tamás levéltári kezelő
Szabó Tamás levéltári kezelő
Szerelem Péter levéltári informatikus
Vonyó Anita könyvtáros

A TANULMÁNYKÖTET SZERZŐI

Csóti Csaba levéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Domokosné Szalai Zsuzsanna segédlevéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Kiss Norbert Péter levéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Nübl János levéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Récsei Balázs főlevéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Vonyó Anita könyvtáros

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Ára: 3000 Ft

